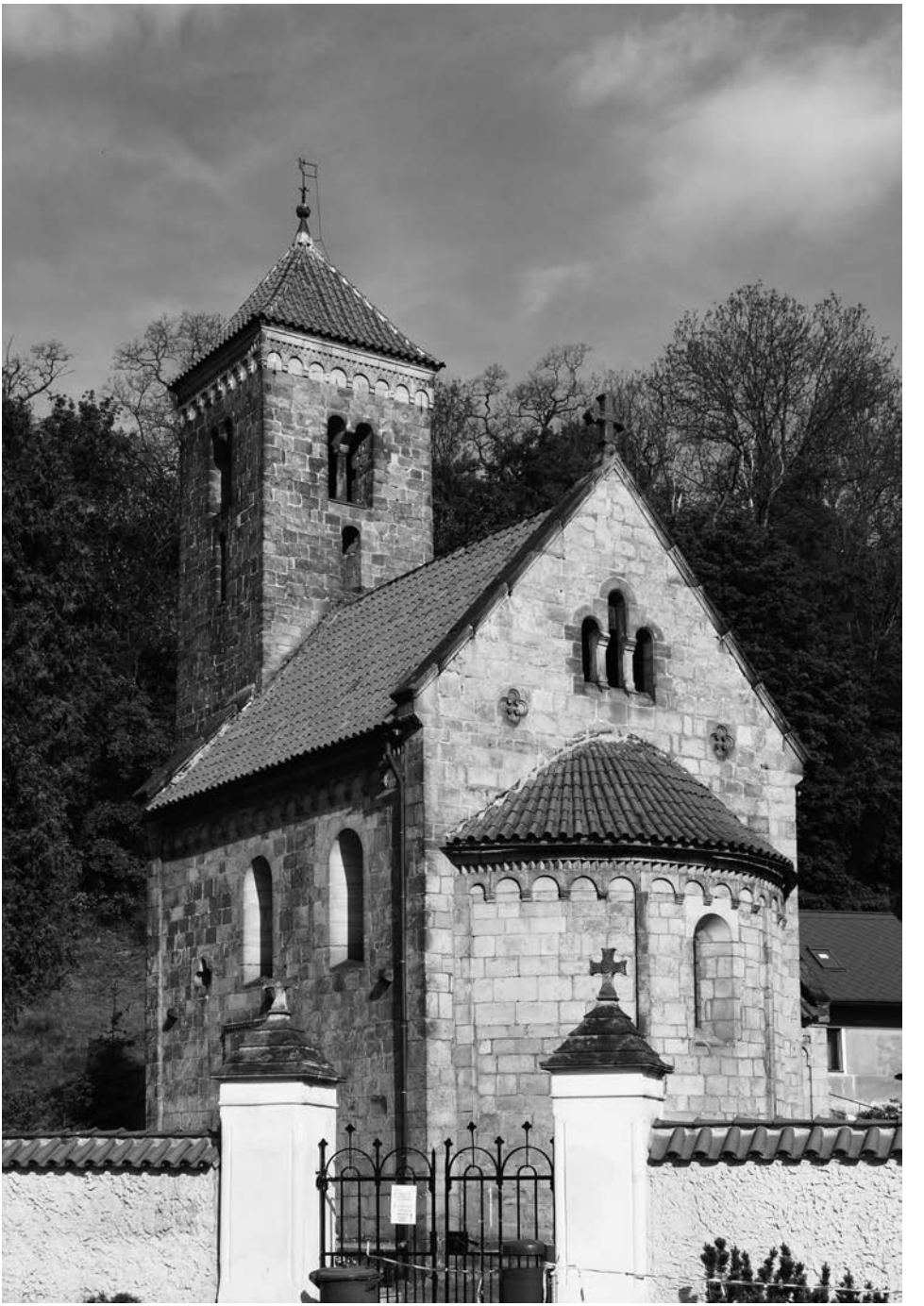
Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ
svazek 27

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ

vlastivědná ročenka 27

Semily – Turnov – Jičín 2014

Vydání publikace bylo spolufinancováno městem Jičín.

Titul byl Radou pro výzkum, vývoj a inovace vlády České republiky zařazen na Seznam recenzovaných neimpaktovaných periodik

Příspěvky recenzovali:
Mgr. Olga Hájková, Mgr. Jan Kašpar, Mgr. Lenka Lázňovská, Mgr. Robert R. Novotný, Mgr. Martin Nechvíle, Mgr. Iva Paštrnáková, PhDr. Václav Petrbok, Ph.D., Mgr. Pavel Sosnovec

Přední obálka:
Jedno z románskogotických oken lodě kostela sv. Jana Křtitele v Nudvojovicích (foto P. Jakubec).
Obr. 1. Jiří Hisler: Valečov pravděpodobně od jihozápadu, [1798–1810], Dámský salonek v zámku Mnichovo Hradiště. (K studii Marcely Kalašové a Aleše Pospíšila.)

Zadní obálka:
Obr. 7. Karel Hynek Mácha (1): Valečov od jihu, [1833–1836], Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha. (K studii Marcely Kalašové a Aleše Pospíšila.)

Frontispis:
Kostel Nanebevzetí P. Marie v Mohelnici n. J. (foto P. Jakubec).

KATALOGIZACE V KNIZE – Národní knihovna ČR
Z Českého ráje a Podkrkonoší: vlastivědná ročenka. 27 – Semily: Státní okresní archiv = Turnov: Muzeum Českého ráje = Jičín: Regionální muzeum a galerie, 2014 – 344 s.
ISBN 978-80-86254-30-2
ISSN 1211-975X

908(437.31-17)
● Český ráj (Česko) – vlastivěda
● Podkrkonoší (Česko) – vlastivěda

© *Státní okresní archiv Semily 2014*
© *Muzeum Českého ráje v Turnově 2014*
© *Regionální muzeum a galerie v Jičíně 2014*

ISBN 978-80-86254-30-2
ISSN 1211-975X

OBSAH

Články a studie

Jiří Sajbt *Románské kostely ve středním Pojizeří jako pramen k dějinám rané šlechty* 11
Jan Kletvík *Evangelíci v Libštátě v letech 1781–1945. I. část. Dvě konfese, dva sbory* 44
Marcela Kalašová – Aleš Pospíšil *Ikonografie hradu Valečova v 19. století. Valečov jako námět výtvarných děl poutníků a malířů* 97
Ondřej Vašata *Z historie české menšiny ve Stupné a Vidochově v letech 1889–1938* 133
Jiří Louda *Trestní nalézací komise v Turnově jako nástroj retribučního soudnictví* ... 151
Jaroslav Kříž *Loutkářství v Libereckém kraji – tradice, historie a současnost* 167

Materiály

Karol Bílek *Dopisy Josefa Jungmanna Františku Šírovi* 187
Jan Prostředník – Radek Novák – Jan Novák *Archeologický výzkum v areálu dvora Václava Vejrycha z Gemsenfelsu v Jilemnici* 200
Jan Boublík – Jan Prostředník: *Hromadný mincovní nález z Roztok u Jilemnice* 236

Drobnosti

Jiří Sajbt *Nově objevená románská památka – kostel sv. Vojtěcha ve Skalsku* 265
Jan Kilián *Role plukovníka Jana Becka ve valdštejnské kauze* 267

Kronika

Státní okresní archiv Semily (Pavel Jakubec) 281
Státní okresní archiv Jičín (Karel Chutný) 283
Muzeum Českého ráje v Turnově (Vladimíra Jakouběová) 288
Regionální muzeum a galerie v Jičíně (Michal Babík) 290
Městské muzeum a galerie v Hořicích (Václav Horák – Oldřiška Tomíčková) 292
Krkonošské muzeum v Jilemnici (Jan Luštinec) 295
Městské muzeum v Lomnici n. Pop. (Jan Drahoňovský) 297
Muzeum a Pojizerská galerie Semily (Jana Farská Hájková) 300
Vlastivědné muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí (Michal L. Jakl) 304
Městské muzeum v Železném Brodě (Petra Hejralová) 306
*Pekařova společnost Českého ráje v Turnově (*Eva Bílková) 309

Literatura

Recenze a zprávy o literatuře 313

INHALT

Beiträge und Studien

Jiří Sajbt *Romanische Kirchen im mittleren Istertal als Quelle zur Geschichte des frühen Adels* 11
Jan Kletvík *Protestanten in Libštát in den Jahren 1781–1945. I. Teil* 44
Marcela Kalašová – Aleš Pospíšil *Ikonografie der Burg Valečov im 19. Jahrhundert. Valečov als Motiv in Kunstwerken von Pilgern und Malern* 97
Ondřej Vašata *Aus der Geschichte der tschechischen Minderheit in Stupná und Vidochov in den Jahren 1889-1938* 133
Jiří Louda *Strafbefundkommissionen in Turnov als Instrument des Vergeltungsgerichtwesens* 151
Jaroslav Kříž *Puppenspielkunst im Kreis Liberec – Tradition, Geschichte und Gegenwart* 167

Materialien

Karol Bílek *Briefe von Josef Jungmann an František Šír* 187
Jan Prostředník – Radek Novák – Jan Novák *Archäologische Ausgrabungen im Areal des Hofes von Václav Vejrych von Gemsenfels in Jilemnice* 200
Jan Boublík – Jan Prostředník *Massenmünzfund aus Roztoky bei Jilemnice* 236

Kleinigkeiten

Jiří Sajbt *Neu entdecktes romanisches Denkmal – die Kirche des hl. Adalbert in Skalsko* 265
Jan Kilián *Die Rolle von Oberst Johann Beck in der Waldsteincausa* 267

Chronik

Staatliches Bezirksarchiv Semily (Pavel Jakubec) 281
Staatliches Bezirksarchiv Jičín (Karel Chutný) 283
Regionalmuseum und Galerie in Jičín (Michal Babík) 288
Museum des Böhmischen Paradieses in Turnov (Vladimíra Jakouběová) 290
Stadtmuseum in Hořice (Václav Horák – Oldřiška Tomíčková) 292
Riesengebirgsmuseum in Jilemnice (Jan Luštinec) 295
Stadtmuseum in Lomnice n. Pop. (Jan Drahoňovský) 297
Museum und Isergalerie in Semily (Jana Hájková) 300
Heimatmuseum für Vysoké nad Jizerou und Umgebung (Michal L. Jakl) 304
Stadtmuseum in Železný Brod (Petra Hejralová) 306
Pekař-Gesellschaft des Böhmischen Paradieses in Turnov (Eva Bílková) 309

Literatur

Rezensionen und Berichte über Literatur 313

SPIS TREŚCI

Artykuły i studia

Jiří Sajbt *Romańskie kościoły na środkowym Pojizerzu, jako źródło do dziejów wczesnej szlachty* 11
Jan Kletvík *Ewangelicy w Libštát w latach 1781–1945. Część I. Dwie konfecje, dwa zbory* 44
Marcela Kalašová – Aleš Pospíšil *Ikonografia zamku Valečov w XIX wieku. Valečov jako temat dzieł sztuki pielgrzymów i artystów* 97
Ondřej Vašata *Z dziejów mniejszości czeskiej w Stupné i Vidochově w latach 1889–1938* 133
Jiří Louda *Kolegium karne w Turnowie, jako narzędzie wymiaru sprawiedliwości* ... 151
Jaroslav Kříž *Lalkarstwo w kraju Libereckim – tradycja, historia i teraźniejszość* 167

Materiały

Karol Bílek *Listy Józefa Jungmanna do Franciszka Šíra* 187
Jan Prostředník – Radek Novák – Jan Novák *Badania archeologiczne na terenie dworu Wacława Vejrycha z Gemsenfels w Jilemnicy* 200
Jan Boublík – Jan Prostředník *Znalezisko monet w Roztokach nad Jilemnicą* 236

Drobiazgi

Jiří Sajbt *Nowo odkryty zabytek romański - kościół św. Wojciecha w Skalsku* 265
Jan Kilián *Rola pułkownika Jana Becka w sprawie Wallensteina* 267

Kronika

Powiatowe Archiwum Państwowe w Semily (Pavel Jakubec) 281
Powiatowe Archiwum Państwowe w Jičínie (Karel Chutný) 283
Muzeum Regionalne i Galeria w Jičínie (Michal Babík) 288
Muzeum Czeskiego Raju w Turnovie (Vladimíra Jakouběová) 290
Muzeum Miejskie w Hořicach (Václav Horák – Oldřiška Tomíčková) 292
Karkonoskie Muzeum w Jilemnicy (Jan Luštinec) 295
Muzeum Miejskie i Galeria w Lomnicy nad Popelkou (Jan Drahoňovský) 297
Muzeum i Poizerska Galeria w Semily (Jana Farská Hájková) 300
Muzeum Krajoznawcze dla Wysokiego nad Jizerą i okolic (Michal L. Jakl) 304
Muzeum Miejskie w Železném Brodzie (Petra Hejralová) 306
Towarzystwo Czeskiego Raju im. Pekaře w Turnowie (Eva Bílková) 309

Literatura

Recenzje i omówienia publikacji 313

Redakce a administrace ročenky
Státní oblastní archiv v Litoměřicích – Státní okresní archiv Semily
Semily-Podmoklice, Archivní 570, 513 01
http://www.soalitomerice.cz/content/soka-semily; e-mail: navratil@soalitomerice.cz
tel.: +420 488 577 832

Muzeum Českého ráje
Turnov, Skálova 71, 511 01
http://www.muzeum-turnov.cz; e-mail: mail@muzeum-turnov.cz
tel.: +420 481 322 106

Regionální muzeum a galerie
Jičín, Valdštejnovo nám. 1, 506 01
http://www.muzeumhry.cz; e-mail: muzeumhry@muzeumhry.cz
tel.: +420 493 532 204

ČLÁNKY A STUDIE

Hruštický kostel od severovýchodu (foto autor).

Románské kostely ve středním Pojizeří jako pramen k dějinám rané šlechty[1]

Jiří Sajbt

Venkovské románské kostely jsou fenoménem přelomu raného a vrcholného středověku, který jako pramen k dějinám tohoto období ještě dnes skýtá, co se prozkoumání týče, značné rezervy. Zpravidla jsou tyto stavby posuzovány buď z hlediska kulturně historického či uměleckého,[2] nebo z pohledu dějin osídlení.[3] Málokdy se však tyto pohledy propojují. Rovněž Pojizeří jako by celkově stálo v tomto směru stranou. Výjimečně se dokonce můžeme dočíst o absenci románských sakrálních staveb v tomto regionu.[4] Jistě. Oblast Pojizeří neoplývá množstvím písemného materiálu jako dolní Posázaví či Povltaví. Také zde nebyly provedeny rozsáhlé archeologické odkryvy jako v Podkrušnohoří. Snad i proto posledním, kdo se tímto regionem, jeho osídlováním, šlechtou i jeho hmotnými památkami skutečně podrobně a komplexně zabýval, byl Josef Vítězslav Šimák v první polovině minulého století.[5] Přes tyto zdánlivé nedostatky má okolí toku Jizery mezi Turnovem a Mnichovým Hradištěm, kterému zejména bude v tomto článku věnována pozornost a které je již tradičně spojováno s rodem Markvarticů, co nabídnout.[6]

Do takto vytyčené oblasti spadají tři lokality – Hruštice, Nudvojovice a Mohelnice nad Jizerou, přičemž na Hruštici se původní kostel nedochoval. Jak ale bude níže poukázáno, lze zde románskou svatyni s velkou pravděpodobností předpokládat.

1.1 Kostel svatého Matěje a dvorec na Hruštici

Samotný název aglomerace situované na konci hřebene, asi 700 m východně od původního okraje města Turnova (dnes je jeho součástí) pravděpodobně pochází ze starého pomístního názvu podle porostu. Původně nejspíš vyslovováno „hrušťičě". Znamenalo to „malá hruška" nebo „malá hrušeň".[7] J. V. Šimák se domnívá, že zdejší ves na kopci mohla být takovouto hrušní označena a že splynula s Turnovem již při jeho založení.[8]

Zde stojící kostel sv. Matěje je tradičně orientován západo-východním směrem, což přes jeho barokní fasádu prozrazuje starší původ, který je nejčastěji kladen do 15. století. Usuzuje tak především J. Klápště, jenž měl možnost stavbu zhlédnout ještě před rekonstrukcí její fasády v 90. letech minulého století, a jak sám píše, stavba podle něho nenese architektonické znaky z doby před 15. stoletím.[9] Na jeho výzkumy se v souvislosti s datací kostela zpravidla odkazují i novější práce, pojednávající o této lokalitě,[10] neboť podrobný stavebně historický průzkum této stavby nebyl dosud proveden.

Bez skutečně důkladného průzkumu není důvodu tyto závěry zpochybňovat. I celková velikost stavby odpovídá spíše mladšímu (pozdně gotickému) původu. Písemné prameny druhé poloviny 14. století zde ale dokládají faru a s ní nepřímo i kostel již o století dříve.[11] Je tedy vidět, že nynější stavba měla svého předchůdce. Při nynějším stavu poznání nemůžeme říci, kdy byl tento předchůdce postaven. Z jiných analogií však je bezpečně známo, že častou součástí raně feudálních sídel, pro která se vžilo označení dvorec, byl románský kostel. Navíc zasvěcení svatému Matěji rovněž nekoresponduje s předhusitskou dobou,[12] avšak patrocinium jeho předchůdce neznáme.

1.2 Markvartici spojení se sídlem na Hruštici a problémy s jejich identifikací

Existence feudálního sídla je odvozována z predikátu, doloženého v letech 1238 a 1239, kdy se takto podvakrát na listinách krále Václava I. píše hned několik příslušníků z rodu Markvarticů. Nejprve v listině vydané v Praze 12. června 1238, kde se bratři Jaroslav (předek pánů z Valdštejna) a Havel (předek pánů z Lemberka a ze Zvířetic) píší jako „*Jarozlaus cum Gallo filii Marquardi de Gruscice*“,[13] přičemž nelze jednoznačně říci, zda v tomto případě patří predikát panu Markvartovi či jeho synům. Posléze 22. února 1239 se po Hruštici píše jen mladší Jaroslav jako „*Gerozlaus de Grusciz*“.[14]

Tyto dvě listiny jsou tradičně citovány v každé práci, pojednávající o počátcích města Turnova a okolí již od přelomu 19. a 20. století, jako nejstarší zmínky o této oblasti, přičemž je přehlížena listina, kde o „Turnovsku“ (Turnov samozřejmě v té době ještě neexistoval) slyšíme o téměř 100 let dříve. V listině, ve které olomoucký biskup Jindřich Zdík potvrzuje donace nově zakládanému klášteru na Strahově, daruje pražský biskup Jan I. mimo jiné dvě lokality – Jenišovice a Konice.[15]

Sporná, leč možná je souvislost rovněž opomíjené zmínky z konce roku 1253. Na listině vydané Bavorem ze Strakonic figuruje ve výčtu svědků hned za bavorským rozrodem „*Iaros de Hrusiz*“.[16] Že se zde jedná o Hruštici a ne Hrusice (13 km severně od Benešova okr. Praha-východ), napovídá jednak vysoké postavení nositele predikátu ve svědečné řadě a již z předešlé doby nápadný vztah Markvarticů (Iaros je zkráceně Jaroslav) k Bavorům a obecně k západním a jihozápadním Čechám.[17] Navíc Hrusice byly od počátku 13. století v majetku ostrovského kláštera.[18]

Vraťme se však k otázce lokalizace Hruštice. Že nějaké sídlo tohoto jména muselo nejpozději v první polovině 13. století existovat, bylo díky zmíněným predikátům historikům vždy zřejmé. Problém a rozpory nastávaly při snaze o jeho bližší lokalizaci.

Šimák soudil, že kolem kostela nebo pod ním se rozkládala ves a samotné feudální sídlo se nacházelo na území pozdějšího města Turnova, nebo dokonce že Hruštice byla přímým předchůdcem města, které jej kolem roku 1250 vystřídalo. Jako nejpravděpodobnější lokalitu uváděl jihovýchodní okraj města, tzv. Klášťersko, kde byl právě při založení města nebo krátce po něm založen klášter dominikánů.[19] Tento jeho názor mu v dobrém kritizuje jeho univerzitní kolega a krajan J. Pekař v osobním dopise z roku 1899, tedy před vydáním knihy *Příběhy města Turnova nad Jizerou*, ve které Šimák své výzkumy o Turnovsku shrnul. Pekař tu kritizuje především jeho myšlenku, že město Turnov bylo založeno na místě starší vsi téhož jména (od čehož Šimák také později upustil a nahradil ji právě teorií, že Hruštice byla přímým předchůdcem města). Dále Pekař namítá, že Hruštice byla jistě vsí starobylou, a protože v ní byl „panský dvůr", jistě i velkou, takže je podle něho nemyslitelné, aby hned vedle byla další ves. Naopak souhlasí se závěrem, že dominikánský klášter byl založen při sídle Markvarticů (jen se rozcházejí v časovém zařazení – Pekař má za to, že klášter byl založen ještě před městem, v čemž se nejspíš mýlil).[20]

Místo při někdejším klášteře dominikánů se skutečně pro feudální sídlo nabízí. Jedná se o ostrožnu ze dvou stran obtékanou říčkou Stebenkou, ale pro ztotožnění tohoto místa s hruštickým dvorcem nekoresponduje pomístní název, neboť Hruštice je odtud poměrně vzdálená. Pro tvrzení, zda tu skutečně bylo o nějakých dvacet let později sídlo, jehož existenci můžeme odvozovat z predikátu Markvartice Jaroslava, který se v 70. letech 13. století píše „z Turnova", zatím nemáme archeologických podkladů.

K těmto úvahám a odmítnutí myšlenky, že by markvartické sídlo bylo přímo na Hruštici, vedla Šimáka jednak zmínka z Hájkovy Kroniky české, kde je *„na konci v seznamu klášterů zmiňován i klášter turnovský"* s tím, že stojí *„tu kde zámek"*.[21] Ten Šimák spojuje jednak se sídlem zmíněného Jaroslava z Turnova, ale navíc i se sídlem hruštickým. Dalším důvodem nespojovat lokalitu na Hruštici přímo s markvartickým sídlem byla pro něho absence jakýchkoli terénních reliktů fortifikace. Bádání v této problematice však ukázalo, že sídla rané šlechty vůbec nemusela být opevněna náspy a příkopy, natož hradbami. To je jistě i případ Hruštice, která byla podle tehdejšího zvyku ohraničena nejspíš jen palisádou či polským plotem, po němž do dnešních dnů nezůstaly viditelné stopy.

Proti úvaze, že Hruštice byla vsí, jak také usuzoval Šimák i Pekař, hovoří nedostatek přímých vodních zdrojů. Proto dnes panuje obecný předpoklad, že Hruštice byla původně jen feudálním sídlem,[22] které nám připomíná právě už jen kostel svatého Matěje.

Osídlení v okolí kostela, resp. v jeho severním sousedství, kde bylo předpokládáno i původní sídlo, bylo potvrzeno až archeologickými průzkumy, jež zde probíhaly

v 70. a 80. letech 20. století před plánovanou výstavbou rodinných domků na pozemcích v okolí kostela a k němu přilehlého hřbitova. Nalezené keramické zlomky z těchto průzkumů jsou řazeny do doby před polovinou 13. století,[23] což jen potvrzuje dochované písemné zprávy.

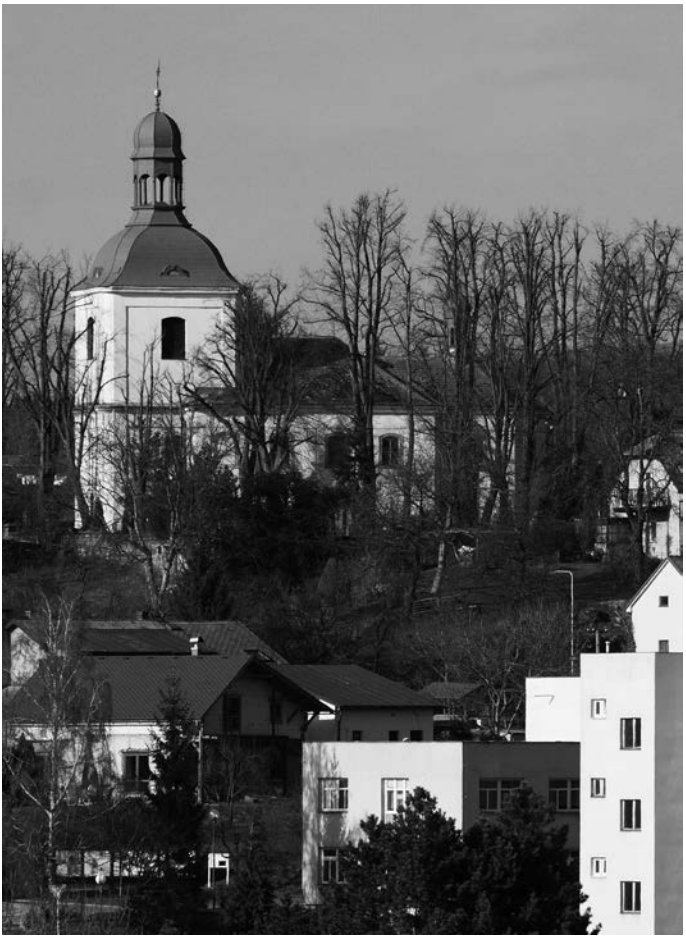
Archeologické objevy J. Klápště potvrdily mimo pochybnost, že hruštický dvorec byl jedním ze sídel rodu Markvarticů. V jak dlouhém časovém úseku jím byl, však říci nedokážeme. Jeho počátky jsou prozatím zastřeny tajemstvím. O něco jistěji můžeme odhadnout jeho konec. Na základě okolních dějinných skutečností lze usuzovat, že k opuštění hruštického sídla došlo někdy v třetí čtvrtině 13. století.

Jako jistý nástupce dvorce na Hruštici na pravém břehu Jizery a tedy předchůdce Hrubého Rohozce je občas zmiňováno tzv. Hradiště u Dolánek, které by tak bylo sídlem pánů z Lemberka při jejich dílu turnovského zboží. Sídlo se nacházelo na vysoké ostrožně nad soutokem Vazoveckého potoka s Jizerou, asi 1,5 km od centra města Turnova (dnes je jeho součástí). Archeologové zde objevili trojici příkopů a částečně zahloubenou stavbu,[24] čímž tato situace připomíná typ přechodného hradu. Datování do druhé poloviny 13. století velice dobře zapadá mezi zánik dvorce na Hruštici, zřejmě mezi lety 1253, kdy je o něm poslední zmínka, až 1272, kdy se první feudál píše z Turnova,[25] a výstavbu Hrubého Rohozce na počátku 14. století.

Oba bratři, Jaroslav a Havel, kteří vzhledem k tomu, že to bylo jedno ze sídel jejich otce, na Hruštici nejspíš vyrůstali, se v průběhu svého života postupně majetkově osamostatňovali a zakládali v blízkém i vzdálenějším okolí nová sídla, nyní již vrcholně středověkého typu. V tomto ohledu byl podstatně progresivnější starší Havel, který se již v roce 1241 píše po hradu Lemberk.[26] O nejbližším vrcholně středověkém sídle – Valdštejně, do jehož panství spadala i část Turnova, jsou první písemné zmínky až ve 14. století v predikátech Jaroslavových potomků.[27] Proto je obtížné určit, zda Valdštejn založil již on, nebo až jeho potomstvo.

Jaroslav se až do konce svého života spokojoval (až na několik výjimek) s přídomky svých správních funkcí, ale nejčastěji se psal po věhlasnějších příbuzných. Ve třicátých letech se ve většině případů s bratrem Havlem píší po svém otci jako *„filii Marquardi"*. Od roku 1241 se Havel, jak bylo již uvedeno, do jisté míry osamostatňuje a píše se zpravidla *„z Lemberka"*, i když např. ještě v roce 1251 se oba bratři píší *„Jarozlaus et Gallus fratres filii Marquardi"*.[28] Na tom je vidět, že emancipace jednotlivých příslušníků rodu byla velice pozvolná a příbuzenské vztahy byly ještě mnohdy silnější, než samostatné vlastnictví sídla a pozemků.

Havel se výrazně angažoval (alespoň podstatně víc než Jaroslav) po boku krále Václava I., a to hlavně ve vzpouře markraběte Přemysla. Potom jej v letech 1249–1251 vidíme dokonce na dvoře markraběte (zde i Jaroslav). Snad ho tam poslal sám král jako svého věrného muže, aby Přemysla „hlídal". Nebyl jediný. Spolu s ním můžeme ve svědečných řadách markraběcích listin najít i jiné přední muže z Čech, jako např. Jaroše ze Slivna.[29] Na sklonku vlády Václava I. zastával úřad v Kladsku, ačkoli predikát nespecifikuje jaký – nejpravděpodobněji kastelánský,[30] jako v devadesátých letech 12. století jeho strýc Heřman.

Kostel sv. Matěje na Hruštici od jihozápadu (foto P. Jakubec).

Havel se zřejmě musel velice proslavit a později se po něm píše nejen jeho syn jako „*Gallus filius Galli de Leumberch*“,[31] na čemž by nebylo nic neobvyklého, ale píší se po něm i jeho mladší bratři, a to i poměrně dlouho po jeho smrti, což velice ztěžuje identifikaci a snadno může dojít k záměně a omylu, což se nejspíš v naší historiografii stalo. Totiž J. V. Šimák má Jaroslava z Turnova,[32] prvně doloženého 1. května 1272 jako „*Iaroslaus de Turnov frater Galli*“,[33] za jednoho ze synů Havla z Lemberka, ale nejspíš se jedná o téhož Jaroslava, který se psal nejprve po otci, čtyřikrát po královských úřadech, třikrát je doložen s predikátem „*z Hruštice*“, ale po proslavení svého bratra se psal nejčastěji právě po něm.

Pro tento závěr se můžeme opřít opět o svědečné řady. Markvart (nejmladší bratr Havla a Jaroslava) se v roce 1261, tedy již po smrti Havla (ten zemřel někdy mezi lety 1253–1259), na listině, na které je ze svého rodu jediný, píše jako *„Marquardus frater Galli"*.[34] Jen o půl roku později se jako svědkové sešli dva Markvartici, kteří se nechali zapsat jako *„Gallus filius Galli, Markwardus patruus eius"*.[35] Bezpochyby se zde jedná o zmíněného Markvarta, nejmladšího ze tří bratří, a o Havla, nejstaršího syna zesnulého prvního pána na Lemberku, nejstaršího ze tří bratří původem z Hruštice. Pouze jednou je jako strýc Havla (mladšího) uváděn i Jaroslav.[36] Většinou se ale psal jako bratr svého slavného, byť již zesnulého staršího sourozence.

Opakování jmen a nestálost užívaných určení osob v rámci jednoho rodu komplikuje identifikaci především osob jménem Jaroslav. Ty prokazatelně existovaly dvě. Jeden z Jaroslavů, již mnohokráte zmiňovaný, byl synem Markvarta z Března (z Hruštice). Druhá osoba je však velice sporná. Obecně jej historiografie pokládá za mladšího syna Havla (v rozrodu Markvarticů toho jména II.) z Lemberka,[37] který po svém starším bratru Havlu (III.) převzal lemberské majetky. Nabízí se ale i varianta, že se jednalo o syna Havla (III.), protože prokazatelně prvně jej máme doloženého až v roce 1281, kdy se píše jako *„Ierozlaus dominus de Leumberc"*.[38] Do té doby nemůžeme s jistotou říci, že nejde o Jaroslava (z Hruštice), bratra Havla (II.) z Lemberka. Pro příklad můžeme uvést dva predikáty z let 1266 a 1268, kdy se píší dva Markvartici (záměrně pravím jen Markvartici a ne konkrétní příbuzenský vztah) jako *„Ieroslao fratre Galli, Gallo pincerna"*[39] a *„Iaroslaus filius Galli, Gallus pincerna"*.[40] Zápisy jsou to téměř totožné, avšak jejich interpretace může být velice rozdílná. O číšníku Havlovi není pochyb. Je to bezesporu Havel (III.) z Lemberka, který královský úřad číšníka získal někdy v polovině šedesátých let 13. století. Co se týče Jaroslava, je situace nejistá. Může se jednat o jednu osobu – syna Havla (II.) z Lemberka a tím bratra Havla (III.), jak soudí i starší historiografie, nebo to mohou být dvě rozdílné osoby. Pak přicházejí v úvahu tři možnosti:

– buď je to v prvním uvedeném případě Jaroslav (z Hruštice), bratr Havla (II.) z Lemberka a ve druhém syn téhož Havla,

– nebo je to v prvním případě bratr Havla (III.) z Lemberka a ve druhém případě jeho syn,

– anebo je to kombinace obou předchozích možností, tedy že v prvním případě se jedná o bratra Havla (II.) z Lemberka a ve druhém o syna Havla (III.) z Lemberka.

Ani další písemné prameny nevnášejí jasnější světlo. Žďárský letopis dokonce opomíjí jiné syny Havla (II.) z Lemberka a píše, že Havel měl se svou manželkou Zdislavou *„Havla, který jen krátko byl živ, a krásnou a vznešenou Markétu"*.[41] To je však v rozporu s listinou, kterou v roce 1268 vydává olomoucký biskup Bruno *„nobili viro domino Gallo de Lewenberch in Boemia et suis fratribus"*.[42]

Za dalšího syna Havla (II.) z Lemberka je považován Zdislav, který se po otcově sídle poprvé píše v roce 1272, a to ve svědečné řadě spolu s Jaroslavem z Turnova, a každý z nich zde vystupuje jako *„frater Galli"*.[43] Tím, že ale Havlové byli dva –

otec (ač zesnulý) a syn, není ani toto jasný důkaz, že jsou oba zmiňovaní bratry Havla (III.) z Lemberka. Stále tu existuje výrazná možnost, že tento Jaroslav z Turnova je bratr Havla (II.) z Lemberka, po kterém se velkou část svého veřejného působení psal, a tím byl jistě v širokém povědomí tehdejší společnosti známý – jako Jaroslav, bratr Havla.

Tomu, že Jaroslav z Turnova ze 70. let 13. století je tentýž, co Jaroslav z Hruštice z let 1238–1253, napovídá majetkové rozdělení Markvarticů, zřetelné již od 1. čtvrtiny 14. století, kdy pravobřežní část Pojizeří připadla potomkům Havla (II.) z Lemberka, zatímco levobřežní část získali potomci pana Jaroslava. K tomu přispívá i rozložení sídel včetně jejich datací. Jaroslavovi potomci založili Valdštejn a Rotštejn (oba na levém břehu Jizery). Lemberk po smrti svého zakladatele získal nejprve jeho nejstarší syn Havel (III.), následně se po něm píše i další syn Zdislav, který si následně vystavěl hrad Zvířetice, a nakonec třetí syn Jaroslav, jenž se stal pokračovatelem lemberské, a co je nejdůležitější, také budoucí rohozecké větve. Právě do tohoto období zapadá svou existencí sídlo nad Dolánkami, které s největší pravděpodobností založil právě Havlův syn Jaroslav, což nás automaticky přivádí k tomu, že neobýval sídlo (ať už jakékoli) v Turnově on, ale jeho strýc Jaroslav, který tam po založení města přesídlil z Hruštice.

Jak ale vypadalo rodné sídlo Havla, Jaroslava a Markvarta – původní hruštický dvorec a kostel – bohužel nevíme a je tím naše celkové povědomí nejen o Turnovsku, ale i o celém Pojizeří značně zkreslené. Jak známo z jiných případů, měly by být pod podlahou nynějšího kostela dochovány alespoň základy jeho předchůdce. Jejich odkrytí by velice pomohlo přinejmenším k určení rozměrů a užitého materiálu – zda byla stavba z kamene či ze dřeva. Pokud z kamene, bylo by snad možné alespoň rámcově určit období založení a snad i stavební okruh, a tím i historicko-společenské souvislosti.

Jen nezvykle mohutná věž kostela sv. Matěje skýtá možnost, že je v její spodní části, která je oproti zbytku mírně odstupněná, zachován rozměr původní lodi. Bez hloubkového průzkumu je však tato verze výkladu opět jen pouhou hypotézou.

2.1 Kostel sv. Jana Křtitele v Nudvojovicích

Chrám nyní slouží jako filiální v rámci turnovské fary a stojí obklopen nevelkým hřbitovem, obkrouženým zdí, v blízkosti původního vrchnostenského hospodářského statku. Jeho dnešní umístění uvnitř aglomerace je však zásluhou až novější výstavby. Původně, jak můžeme vidět ještě na mapách 19. století, byl od vlastní vsi vzdálen přibližně sto metrů východně a obdobně jako v případě Hruštice se i zde předpokládá velmožské sídlo (viz níže).

Stavba je situována na vyvýšenině, která se od ní svažuje západním až jihozápadním směrem k vsi a potažmo k řece Jizeře. Přibližně třicet metrů na jih od kostela se terén ostrou hranou příkře láme a klesá asi o deset metrů. Pod tímto svahem od severovýchodu vedla (a stále vede) podél slepého ramena Jizery cesta od

Turnova, jež se na úrovni kostela resp. hřbitova a jeho východní zdi náhle ostře zalamuje a stoupá od jihu ke kostelu úzkou rozsedlinou, končící necelých deset metrů od cesty, lemující jižní hřbitovní zeď.[44]

Lze předpokládat, že se rozsedlina táhla o něco dále a že byla z důvodu úpravy terénu pro místní komunikaci v pozdější době částečně zasypána. Vyvstávají tím dvě otázky, na které ale může odpovědět jedině archeologický průzkum:

1. Jak daleko se zmíněná vrása směrem k severu ubírala? Cesta, která jí vede a nyní končí u hlavní cesty, je téměř přesně souměrná s východní hřbitovní zdí. To nás přivádí k možnosti, že východní zeď hřbitova původně kopírovala terénní hranici této původně delší rozsedliny.

2. Je tato vrása dílem přírody, anebo vznikla lidskou činností? Případně nebyla-li původní přírodní terénní nerovnost člověkem protažena či prohloubena?

Zjištění těchto dvou skutečností by spolu s časovým určením stavby velice pomohlo k pochopení celkové situace kostela a sídla při něm. Především by ukázalo, jestli se v tomto případě jedná ze strany zakladatelů o hledání ostrožné polohy pro jejich sídlo, nebo dokonce již o počátky zemních fortifikačních prací na jeho lepší ochranu.

Skromnost samotného kostela, a to jak co do rozměrů, tak uměleckého ztvárnění, se odráží v nepočetné literatuře, jež se povýtce omezuje na literaturu regionální. Stavba se rovněž do určité míry vyznačuje zdánlivou nejednotností slohu, což se také odráží v literatuře, kde se uvádí jako románský či raně gotický, ale mnohdy se autoři přímému určení slohu vyhýbají.

V souvislosti s rozdílností pojetí uměleckého slohu jde v naší historiografii ruku v ruce i nejednotnost celého časového zařazení kostela, jež se většinou pohybuje v rozmezí od počátku 13. do poloviny resp. druhé třetiny téhož století.[45] Časnější z údajů se opírají především o nález schránky s relikviemi v původní oltářní menze při rekonstrukci kostela v roce 1894. Tento případ byl již mnohokráte popsán, a tak mi snad čtenáři prominou, že jej zjednoduším na shrnutí, že tato schránka opatřená čtyřmi pečetěmi pražského biskupa Daniela, který byl záhy identifikován jako Daniel II. (episkopát 1197–1214) a nikoli jako Daniel I. (episkopát 1148–1167), jak se nejprve soudilo,[46] se na dlouhou dobu stala pro kostel základním pramenem k jeho dataci.[47]

Při datování stavby nám bohužel nikterak nepomohou písemné prameny, které o Nudvojovicích i o kostele dlouho mlčí. Nejstarší písemná zmínka, kterou pro nález ostatkové schránky literatura často opomíjí, je z roku 1358 v knihách konfirmačních, jež naznačuje velkou majetkovou rozdrobenost celé vsi. Je zde vyčteno šest osob, uvádějících nového kněze ke kostelu, z nichž jedna se podle Nudvojovic přímo píše.[48] Bohužel však nevíme, jak k majetkovému rozdělení došlo. O rozdrobenosti vsi, jejíž majetkové scelování bylo realizováno až v průběhu pozdního středověku a definitivně dokončeno v raném novověku, se zmiňuje i A. Sedláček, ale v žádné ze svých prací nepoukazuje na šlechtické sídlo, jež tu jistě bylo.[49] Snad právě proto, že se jednalo o sídlo dvorcového typu, která mu někdy unikala, a to především

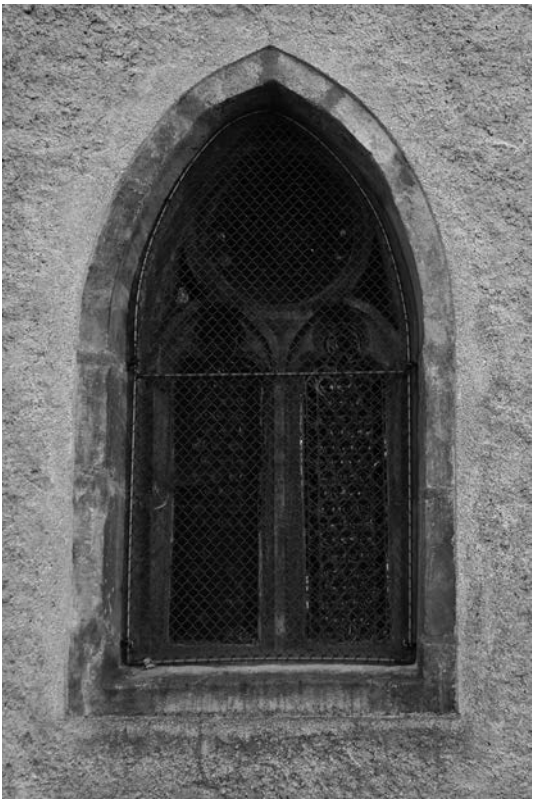
proto, že obdobně jako J. V. Šimák měl šlechtická sídla spojena s nějakou fortifikací, po které v terénu zůstávají pozorovatelné relikty i dlouho po zániku objektu.

Nicméně Nudvojovice nebyly, co se týče majetkové rozdrobenosti, samy, a to včetně pozdějšího skupování a scelování majetku. Hned v sousední vsi Přepeře byla situace obdobná. Rovněž majetek vsi byl rozdělen mezi šest osob, jak vyplývá opět ze zápisu v konfirmačních knihách.[50]

Datování stavby se na dlouhou dobu až příliš jednostranně zaměřilo na zmíněný nález cínové schránky a opomíjelo architektonické vzezření a prvky. Postupně se však začaly ozývat hlasy, které datování do počátku 13. století zpochybňovaly. Ještě A. Merhautová datuje nudvojovický kostel na počátek 13. století,[51] za což ji v recenzi D. Líbal, nutno říci oprávněně, kritizuje.[52] Nové datace vycházely právě z podstaty architektury jako celku a nález schránky byl pak vykládán tak, že se na místo dostala až s jistým časovým zpožděním, nebo byla vyslovena teorie o starším předchůdci, která byla postupně podporována i archeologickými sběry a následně i odkryvy. Těmi bylo zjištěno množství středověkých keramických zlomků a pozůstatky dvou

Nudvojovický kostel od severozápadu (foto P. Jakubec).

Jedno z románskogotických oken lodě kostela sv. Jana Křtitele v Nudvojovicích (foto P. Jakubec).

částečně zahloubených staveb – jedna situovaná západně od kostela a druhá směrem jižním při terénní hraně.[53]

Největší středověká aktivita v okolí kostela byla archeologickým průzkumem doložena od 12. do první poloviny 15. století,[54] což velice dobře koresponduje s písemnými materiály, které v pokročilém 14. a na počátku 15. století naznačují úpadek zdejší nižší šlechty postupným skupováním jednotlivých statků významnými okolními vrchnostmi, jako byli Vartenberkové nebo klášter v Hradišti. Když jsme zmiňovali, že v roce 1358 bylo podavatelů nového kněze ke kostelu šest, z nichž všichni byli příslušníky nižší šlechty, tak v roce 1406 to byly jen tři osoby, z nichž jedna již byla příslušníkem vyšší šlechty – Petr z Vartenberka – a další je zvaný jako „*cliens*".[55] Konečné skoupení majetku v Nudvojovicích a převedení této vsi pod vrchnostenský velkostatek zřejmě zapříčinilo i zánik zdejšího šlechtického sídla. V průběhu 16. století se již o žádném rozdělení vsi na části nepíše.[56] Je však zřejmé, že Nudvojovice po velkou část středověku působily jako sídlo drobných svobodných vlastníků.

Otázkou, kterou opět může objasnit jen další archeologický výzkum, je podoba celého sídla a jeho proměny. Zda dvorcový typ ze 13. století (nebo snad již z 12. století) přetrval i do století následujících, nebo byl později (a potom tedy kdy?) nahrazen sídlem vrcholně středověkého pokročilejšího typu (tvrzí či dvorem).

2.2 Popis a architektonický rozbor

Ještě však stále nemáme úplně vyřešenou dataci nynější stavby. Do této chvíle bylo pouze řečeno, že se v této otázce jednotliví historici (jako obvykle) rozcházejí. Pokusme se tedy na základě architektonického rozboru a komparací s jinými, v ideálním případě lépe datovatelnými stavbami, o bližší určení možného vzniku dnešní nudvojovické svatyně. Nebude to věru záležitost lehká, neboť, jak bylo hned z počátku řečeno, příliš určujících prvků se zde nedochovalo.

Co tedy můžeme o nudvojovickém kostele říci? Na první pohled je to skrovná jednolodní stavba bez věže i sakristie, orientovaná západo-východním směrem. Zdivo je z lomového pískovce, pokrytého hrubou omítkou, ze které ve všech nárožích vystupuje armatura, zhotovená z větších opracovaných pískovcových kvádrů. Horní kvádry na každém nároží mají vždy asi 15 cm přesah a zakončují tak po okrajích pískovcovou podokapní římsu, která je stejně jako ony čtvrtválcově vyžlabena. Rovněž vytvářejí náběžníky a přechod mezi armaturou a štíty lodi i presbytáře. Krovy včetně sanktusníku jsou z konce 19. století.

Loď je založená na půdorysu téměř čtvercovém a je osvětlena pěti úzkými lomenými okénky (jedním v západní stěně a po dvou v severní a jižní) se silně se rozevírajícími špaletami. Jejich ostění bylo nově upraveno při rekonstrukci v roce 1894, ale jak uvádí J. V. Šimák, byla již původní okénka „slabě zahrocena“[57] a rekonstrukce je tak více „zgotizovala“. Jelikož on sám byl pamětníkem této rekonstrukce, dá se jeho tvrzení brát jako věrohodné.

Již vzezření těchto okének, ač jsou zakončena lomeným obloukem, působí na nás dojmem románským. Zcela jistě také z typických románských špaletových okének se tato vyvinula. V tomto směru se nám naskýtá velice dobrý doklad ve zbytku stavení z opracovaných pískovcových kvádrů u mlýna čp. 2 v kláštěře v Nepomuku (snad původní špitál). V jeho zdech se dochovalo pět románských špaletových okének. Některá jsou zakončena typickým půlkruhem, jedno však je stejně jako v případě Nudvojovic lomené.[58] K určení období a přibližné dataci musíme sáhnout po jiné památce. Pozdně románský kostel Narození Panny Marie v Neustupově má v ose apsidy rovněž úzké špaletové mírně zahrocené okénko, zde dokonce již doplněné velice jednoduchou, tzv. trojnosou kružbou. Pro jeho asymetricky postavenou věž, která je starší, jej lze datovat do druhé čtvrtiny 13. století.[59]

Interiér kostela je zpřístupněn dvěma portály. Západní s výžlabkem od jedné čtvrtiny své výšky byl proražen později, ale dochovala se z něho jen spodní část. Horní, pseudorománská, byla doplněna při rekonstrukci roku 1894.[60] Oproti tomu jižní portál je již dochován v původním pozdně románském stylu. V jedné třetině

výšky je jeho ostění profilováno dvěma oblouny, sevřenými třemi žlábky mezi dvěma ostrými hranami. Někdy je tento portál interpretován jako raně renesanční.[61] Snad tento omyl plyne z jeho pro románský styl nepříliš častého ztvárnění bez tympanonu a z faktu, že v renesanční době tu jisté stavební aktivity proběhly.

Pozdně románských portálů bez tympanonu u nás skutečně není dochováno velké množství. Můžeme jmenovat například kostel v Chelčicích (u Vodňan) z druhé čtvrtiny 13. století.[62] V jeho portálu se ještě uplatňují ústupky, ale již jsou hodně „znevýrazňovány" oblouny a ostrými hranami. Ostění je však doplněno motivem bobulí, které v Nudvojovicích nenacházíme. Obdobný typ portálu se nachází na kostelu sv. Václava v Bukovníku (u Sušice) z téže doby[63] a podobných příkladů bychom v této oblasti našli více.

Jak je vidět, portály bez tympanonu, ale naopak s výraznou profilací jsou podstatně častější v románsko-gotickém slohu a v rané gotice, kdy mají mnohdy s nudvojovickým portálem obdobnou profilaci, ale bývají již více či méně zahrocené. Portál v Nudvojovicích tak můžeme brát i jako předstupeň a výchozí tvar před nastupující gotikou. Taktéž je patrné, že obdobné příklady jsou častější v oblasti jižních či jihozápadních Čech.

Uvnitř lodi nenajdeme již žádnou památku na původní stav kromě prostého neprofilovaného vítězného oblouku, který je již mírně zalomený. Pozdější stavební zásahy ranou podobu interiéru naprosto setřely. Jestli byl původně kostel emporový, což je velice pravděpodobné, měla nejspíš tribuna formu dřevěného balkonu, stejně jako nynější kruchta. Samostatný vstupní portálek v patře na tribunu však doposud nebyl nalezen, i proto, že stěny pokrývá omítka a bylo by třeba až příliš výrazného zásahu.

Vnitřní stěny lodi byly původně výrazně vymalovány. Fragmenty malby byly objeveny při již několikrát zmiňované rekonstrukci, ale byly shledány tak poničené, že nebylo možno je zrestaurovat. Byly snad vymalovány na rudém podkladu a při levé straně vítězného oblouku vystupoval motiv mandorly.[64]

Presbytář je založen na půdorysu obdélníku a je zaklenut původní křížovou klenbou bez žeber. Oproti lodi je o stupeň vyvýšen a každá z jeho venkovních stěn je prolomena oknem. Severní a jižní okno bylo v roce 1894 zhotoveno nově. Severní je úplně stejného ostění jako již popisovaných pět oken v lodi, tedy úzké, špaletové a zahrocené. Jižní okno je naopak větší, v pískovcovém ostění s okosením a půlkruhovým záklenkem. Východní okno je goticky zalomené a vyplněné kružbou, která se skládá z profilovaného středního prutu, v polovině výšky se dělícího a vytvářejícího tak dva v horní části zašpičatělé trojlisty. Na ně dosedá a horní třetinu okna vyplňuje kruh, snad původně vyplněný kružbou (trojlistem nebo čtyřlistem).

Toto okno zůstávalo vesměs mimo zájem badatelů s tím, že ke stavbě patří od počátku, ale i když se tento tvar oken užíval takřka po celou dobu působení gotického slohu v našich zemích, přece jen je toto ztvárnění nejbližší oknům staveb z období Karla IV. (např. kostel sv. Štěpána na Novém Městě pražském). Proto lze soudit, že není původní. Původně snad bylo téhož tvaru jako všechna ostatní okénka na kos-

tele,[65] a až s odstupem času (snad právě v druhé polovině 14. století) bylo zvětšeno a upraveno do dnešní podoby.

2.3 Založení kostela

Pro zařazení chrámu do rané gotiky hovoří především použitý materiál. Zde se už nejedná o pravidelné kvádříkové zdivo, na jaké jsme zvyklí u typicky románských staveb, ale o zdivo lomové s nárožní armaturou, které bylo u takovýchto staveb používáno naprosto běžně po celou dobu trvání gotického stylu. Dále pro ranou gotiku mluví vítězný oblouk, jenž je zahrocený. Avšak jeho zalomení je poměrně mírné a působí velice podsaditým dojmem, neakceptujícím ještě tolik linearitu gotiky (obdobně jako mezilodní arkády klášterní baziliky v Plasích). Navíc jeho ostění i archivolty jsou velice hmotné a neprofilované.

Pro zařazení k pozdně románskému slohu poměrně jasně mluví celková dispozice. Při přestavbě předcházejícího kostela dřevěného na kamenný nové zdi těsně obepnuly původní dřevěné, a tím okopírovaly a uchovaly půdorys původní stavby. Celkově jsou jeho zdi na gotický styl velice hmotné. Dalším z nesporně románských prvků je jižní vstupní portál i pět okének do lodi. Jejich tvar je sice goticky zahrocený, přesto se v nich románská stavební tradice dosti výrazně odráží. Jsou ještě poměrně malá a stále si udržují výrazné rozšíření špalet, typické pro románský styl. Navíc jejich výraznější gotizaci (zahrocení) má „na svědomí" přestavba v 19. století. Konečně pak absence klenebních žeber v kněžišti.

Z těchto důvodů můžeme usuzovat, že se jedná o stavbu přechodného románsko-gotického stylu, ale jistě založenou před polovinou 13. století a nikoli po ní, jak bývá někdy uváděno. Bohužel je nudvojovický kostel natolik chudý na architektonické detaily, že není možné s jistotou určit kulturní vlivy. Dle rámcové podobnosti s výše zmiňovanými stavbami snad můžeme vyslovit domněnku, že se na něm odráží kulturní vlna z Podunají a především z Bavorska, což byl v Čechách této doby obecný trend.

Původ a účel kostela (myšleno tím, proč byl vystavěn přímo zde) je nutné odvodit z jeho polohy. Nudvojovice a vlastně i Hruštice jsou u křižovatky dálkových cest (Nudvojovice přímo, Hruštice jen o několik set metrů dále). Dost možná se tu vybíralo i clo, což nemáme potvrzeno, ale u takových míst to bylo obvyklé. Pokud ano, pak nejspíš právě v Nudvojovicích. Taková místa byla lukrativní, a to jak pro panovníka, tak i pro šlechtu či církevní instituce. Tento jednoduchý kostel nám dokládá kontrolu této křižovatky patrně světským velmožem již ve druhé polovině 12. století. Těžko předpokládat, že takovýto jednoduchý dřevěný kostelík vystavěl panovník, a ani pro církevní vrchnost, jak naznačuje J. Prostředník, který zmiňuje možné vlivy kláštera Hradiště nad Jizerou,[66] to není pravděpodobné, protože pokud bychom předpokládali, že stavitelem nynějšího románsko-gotického kostela byla tatáž vrchnost, která ve druhé polovině 12. století vystavěla dřevěný svatostánek, musíme konstatovat, že nudvojovický kostel s hradišťským klášterem nespojuje architekto-

nicky vůbec nic. Nekoresponduje tu ani patrocinium, neboť v případě cisterciáků bychom zřejmě měli co do činění s kostelem mariánského zasvěcení. Krom toho působení drobné šlechty v Nudvojovicích retrospektivně naznačují i písemné prameny vrcholného středověku (viz výše).

Po architektonické stránce nenacházíme ani spojitost s relikty románského kostela, tvořeného obdélnou lodí a apsidou, jehož zbytky byly nalezeny v Českém Dubu a u něhož se v průběhu 30. a 40. let 13. století rozložila nově zakládaná komenda řádu johanitů.[67] Zřejmě musíme v těchto případech uvažovat o různých stavitelích. Zvláště když uvážíme, že se zde nejednalo o „neznámou" oblast.

V letech 1143–1148 je zmiňována ves Jenišovice (asi 5 km severně od Nudvojovic), kterou daroval pražský biskup Jan I. nově zakládanému klášteru na Strahově.[68] Bohužel toponyma na této listině nejsou bez interpretačních problémů. V našem případě se problém týká Jenišovic a Konic. A. Sedláček,[69] A. Profous[70] ani G. Friedrich[71] nepochybují, že jde o lokality na Turnovsku. Nejistotu zde však vyvolává fakt, že ostatní darované majetky v pasáži, kde se jmenují i Jenišovice a Konice (v následující části listiny jsou lokality i z Lounska a Litoměřicka), se nacházejí v prostoru mezi Hradcem Králové a Jičínem. U Konic se nejistota zvyšuje tím, že se dále ve středověkých písemných pramenech neobjevují a nacházíme je až v pokročilém novověku.[72] Z tohoto důvodu je ztotožnění Konic ve zmíněné listině s Konicemi na Turnovsku velice nejisté.

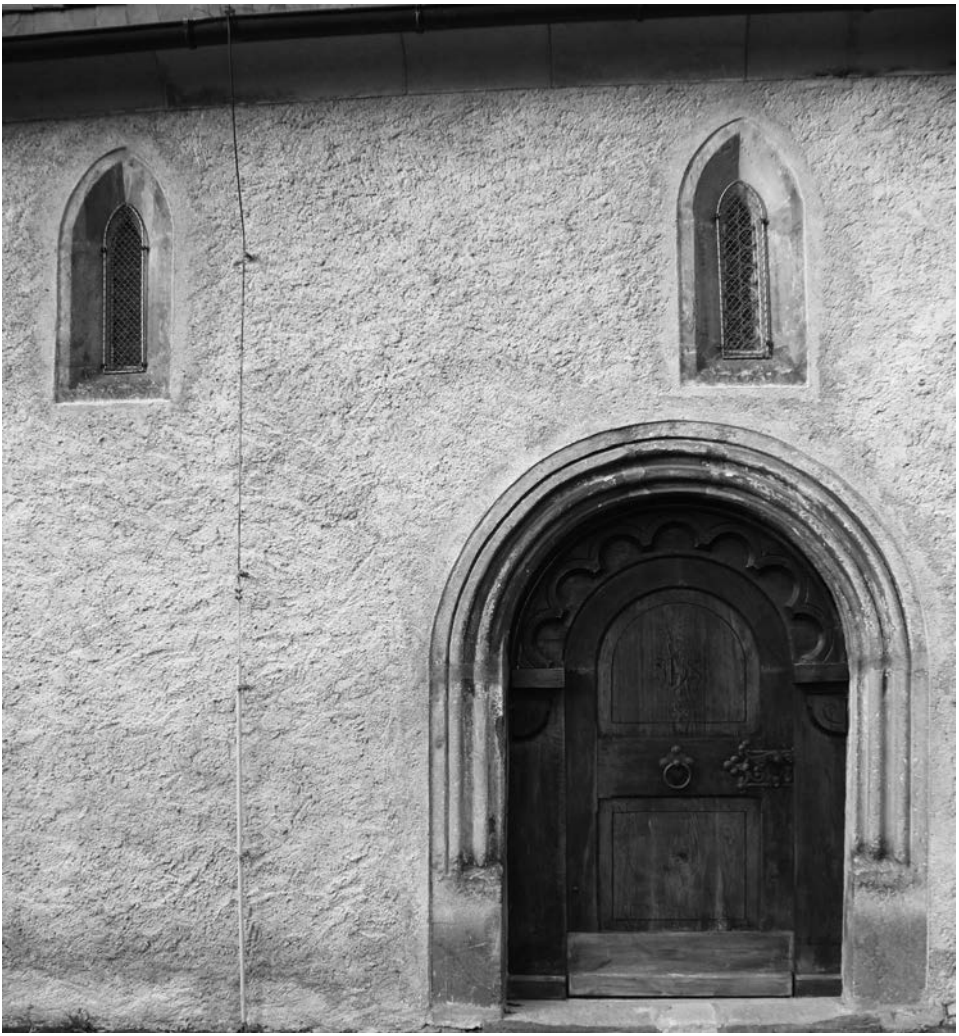
Jinak je tomu ovšem u Jenišovic, u kterých se nám nabízejí dvě možnosti jejich lokalizace. Buď na Turnovsku, nebo na Chrudimsku. Zde se však pro zpřesnění můžeme opřít o další listinný materiál. Jenišovice na Chrudimsku nacházíme v donační listině, vydané knížetem Soběslavem I. pro vyšehradskou kapitulu v roce 1130 a taktéž v dalších třech falzech, která vznikla kontinuálně během 12. století.[73] Proto jen velice těžko mohly být východočeské Jenišovice ve 40. letech téhož století darovány pražským biskupem strahovskému klášteru, když je cca 15 let před tím věnoval kníže vyšehradské kapitule, která je prokazatelně držela i nadále. Z tohoto důvodu je nanejvýš pravděpodobné, že Jenišovice v listině pro strahovský klášter jsou opravdu Jenišovicemi na Turnovsku, které tedy do doby této donace (1143–1148) byly v držení pražských biskupů. Tento závěr koresponduje i s výzkumy Z. Boháče, který zjistil, že biskupské majetky se v rané době nacházely v nevelké vzdálenosti od křižovatek obchodních cest.[74] To je i náš případ, kdy Jenišovice jsou vzdáleny asi 5 km severně od Nudvojovic, kde se právě takováto křižovatka nacházela.

Později, v blíže neznámé době, se Jenišovice dostaly do majetku hradišťského kláštera. O tom je doklad až z roku 1367.[75] Jestli ves koupil od strahovských premonstrátů některý z Markvarticů a daroval ji klášteru v Hradišti, či ještě později ji koupili hradišťští mniši sami, nelze dnes říci. Pro naše potřeby je prozatím postačující, že se jednalo o místo s jistou a pravděpodobně nemalou důležitostí.

Daleko obtížněji zodpověditelnou otázkou je, kdo kostel postavil? Komu toto důležité místo patřilo? P. Landr se domnívá, že to byli Markvartici, a dokonce při-

suzuje stavbu přímo „*Markvartu z Března a Hruštice*“.[76] Markvart, kterého „*z Hruštice*“ označují až jeho synové na konci 30. let 13. století, je v pramenech uváděn v letech 1197–1228, a tedy jeho život skutečně koresponduje s episkopátem biskupa Daniela II., jenž zpečetil ostatkovou schránku, nalezenou v nudvojovickém kostele.

Hypotéza, že nudvojovický kostel založil byť už kdokoli z Markvarticů, je lákavá a v mnohém by se mohla zdát i pravděpodobnou. Ovšem při porovnání tohoto kos-

Jižní stěna lodi nudvojovického kostela se vstupním portálem a gotizovanými okny (foto autor).

tela s kostely v Michalovicích a ve Vinci, které jsou alespoň rámcově stejně staré a pro jejichž spojení s Markvartici máme daleko víc ač nepřímých důkazů,[77] vychází nudvojovický kostel až kontrastně stroze. Navíc s nimi nenese žádné, ani vzdáleně spojitelné architektonické znaky. Proto se jako pravděpodobnější jeví teorie, že zde sídlil někdo jiný, kdo případně mohl být v klientském vztahu k rodu Markvarticů, a který buď sám, nebo jménem svého pána či pánů kontroloval zdejší brod. Obdobně jako v analogickém příkladu jiných dvou románských kostelů na Mostecku, totiž vrouteckého kostela sv. Jakuba Většího ve vlastnictví Hrabišiců a kostela v Bedřichově Světci, rovněž zasvěceného sv. Jakubovi Většímu, který vlastnil jistý Ahně ze Světce, o němž se předpokládá, že jako příslušník nižší šlechty patřil do družiny podstatně mocnějších, majetnějších a výše postavených Hrabišiců. Jejich kostely, ačkoli rozměry nebyly nijak zvlášť rozdílné, se lišily především celkovým pojetím architektonického ztvárnění, ve kterém se odráželo právě jejich rozdílné společenské postavení.[78] Světeckému kostelu oproti vrouteckému chyběla především věž, ale nenacházíme tu téměř žádné architektonické dekorace jako liseny, zdobné podřímsí apod. Tedy situace velice podobná pojizerské. Další příklad můžeme uvést v souvislosti s dnes silně zbarokizovaným kostelem sv. Mikuláše v Tisové (okr. Tachov), který byl zřejmě součástí sídla rodu drobných šlechticů – vladyků z Tisové, u kterých se předpokládá klientský vztah ke kladrubským benediktinům.[79] I tento kostel vystavěný z lomového zdiva s nárožní armaturou, s křížově zaklenutým pravoúhlým presbytářem a hmotným vítězným obloukem nápadně připomíná nudvojovický (liší se pouze věží vztyčenou nad presbytářem).

Když pro velkou časovou propast pomineme písemné prameny, podle nichž máme v Nudvojovicích jako první doložené majitele zástupce drobné šlechty, tak tento názor potvrzuje celková situace Turnovska první poloviny 13. století, jak ji v posledních letech vykreslují archeologové – na nejvyšším místě (na Hruštici) sídlo šlechty a pod ním zemědělské a řemeslné zázemí při křižovatce obchodních cest (mezi Stebenkou a Libuňkou) – v podstatě protoměstská situace, kterou známe z mnoha případů přemyslovských správních hradů pozdního raného středověku (správní hrad a v podhradí řemeslné a obchodní zázemí spolu s dvorci velmožů), jen zde postavené na drobnější, chceme-li vesnické poměry. A co nám v porovnání zmíněných obecných výčtů na Turnovsku chybí? Sídlo velmože v podhradí, jenže v našem případě velmož obývá právě to horní (hlavní) sídlo, tudíž je i na tomto základě velice pravděpodobné, že šlechtické sídlo v „podhradí" v Nudvojovicích obýval opět ve společenské pyramidě o stupeň nižší šlechtic. Obdobně, jako v případě správních hradů.

P. Landr rovněž soudí, že nudvojovický kostel předcházel hruštickému, kam bylo později sídlo Markvarticů přeneseno z důvodu hledání bezpečnějšího umístění.[80] Ani to se bohužel nejeví jako úplně průkazné. Je sice pravdou, že hruštické stanoviště je nepoměrně výše položené než Nudvojovice, ale naopak v Nudvojovicích již nalézáme náznaky ostrožného situování, tedy jistého náznaku fortifikace (zatím snad jen za pomoci přirozeného terénu), které na Hruštici není. Na Hruštici bylo sídlo

situováno z jedné strany při terénní hraně, což nalézáme i v Nudvojovicích. Zde však je částečně chráněna ještě druhá strana (východní). Proto se lze domnívat a ani archeologické poznatky to nevylučují,[81] že obě sídla byla založena přibližně v téže době pro lepší ochranu i ekonomickou využitelnost strategického místa (vybírání případného cla či trhových poplatků).

Bohužel pro rozhodné potvrzení či vyvrácení, která stavba je starší či mladší, nemáme momentálně dostatek podkladů. Jak již bylo dotčeno, pro lepší posouzení i časové zařazení obou staveb by v tomto případě bylo zapotřebí znát alespoň půdorys hruštického kostela.

3.1 Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Mohelnici nad Jizerou

Stojí na rovině uprostřed vesnice Mohelnice nad Jizerou, která ve svém názvu výtečně promítá své umístění. Rozkládá se totiž přímo na soutoku řek Mohelky a Jizery (na jejím pravém břehu) v úzkém údolí, sevřeném po obou stranách strmými srázy. Právě zde existoval jeden z brodů přes Jizeru a s ním spojená jedna z odboček Žitavské cesty, vedoucí od Prahy proti proudu Jizery, kterou na několika místech překonávala a pokračovala využívajíc údolí, které vyhloubila Mohelka, dále na sever směrem na Český Dub a pak dále na Jablonné v Podještědí, za nímž překračovala české hraniční hvozdy.[82] Místo se tak pro vznik osídlení přímo nabízelo. Jestli tu fungoval i trh, což by vzhledem k poloze bylo možné, zatím nelze prokázat, protože písemné prameny staršího období o tomto místě mlčí, a plošný archeologický průzkum nebyl proveden. Kostel nyní funguje jako hřbitovní, filiálně patřící pod faru v 5 km vzdáleném Mnichově Hradišti. První konkrétní písemnou zmínkou o jeho existenci je jako v předchozím případu zápis v knihách konfirmačních z roku 1360,[83] a k tomu o existenci vsi v urbáři hradišťského kláštera.[84] Zajímavostí v těchto zápiscích o dávkách odváděných poddanými klášterní vrchnosti je, že zde nápadně figuruje chmel. Přibližně u poloviny jmenovaných osob z Mohelnice povinných odvádět platy, a to jak finanční, tak naturální, se objevuje právě chmel. Je to jistě doklad o vaření piva v hradišťském klášteře již ve 14. století, přičemž nynější pivovar, stojící na místě bývalého kláštera, se odvolává až na rok 1560, kdy již klášter 140 let neexistoval a na jeho troskách vyrůstal renesanční zámek.

Vlastivědná literatura vesměs tvrdí, že jde o jednu z nejstarších a zároveň ve své původní podobě o jednu z nejzachovalejších románských staveb v Pojizeří. Že je zřejmě nejstarší, na tom se shoduje i odborná veřejnost, ale tím shoda končí. Spory začínají již při bližším časovém zařazení stavby, a tak se v historických pracích můžeme dočíst nejrůznější více či méně pravděpodobná vročení, zabírající interval od poloviny 12. století (výjimečně i dříve) do počátku 13. století.[85] Další sporná část v úvodní frázi je ono *„nejzachovalejší v původní podobě“*. Za svou dlouhou existenci pochopitelně i tato stavba byla upravována, a ne jednou. Téměř se stoprocentní jistotou můžeme v tomto případě vyloučit gotickou a renesanční přestavbu. Proběhla tu ale barokní přestavba a v roce 1876 puristická rekonstrukce, provedená Josefem

Mockerem.[86] Ta byla pro dnešní zkoumání původní podoby kostela nejfatálnější, protože, a to musíme staviteli Mockerovi přiznat, se mu skutečně povedla. Nyní je proto jen velice obtížné rozeznat, které prvky jsou původní a které novorománské, z konce 19. století. Bohužel ani v Mockerově pozůstalosti se dokumentace k těmto přestavbám nedochovala.[87] Z těchto důvodů je pro objasnění původu stavby a jejího co možná nejpřesnějšího datování nezbytný podrobný architektonický rozbor.

Mohelnický kostel je ve svém provedení „učebnicovou" ukázkou románského tribunového kostela. Jedná se o podélnou stavbu, tradičně orientovanou směrem západ-východ, kterou tvoří obdélná loď s věží čtvercového půdorysu na západní a půlkruhovou apsidou na východní straně. Od severu byla v pozdější době k lodi připojena sakristie. Jako ikonografický pramen k podobě kostela před jeho rekonstrukcí v roce 1876 se nám nabízí obraz panoramatu vesnice Mohelnice a okolí, nacházející se v majetku kostela. Jde však o naivní malbu od neznámého (zřejmě místního) malíře i neznámého data. Pro tyto skutečnosti se jedná o pramen sporný a je třeba k němu přistupovat s velkou dávkou obezřetnosti a nadhledu.

Lidový obraz vesnice Mohelnice n. J. a jejího blízkého okolí. Obraz je vystaven v kostele Nanebevzetí P. Marie v Mohelnici n. J. (foto autor).

Věž stojící na západní straně doznala z celého kostela za jeho dlouhou historii největších změn. Už v její původní výšce není zcela jasno. Traduje se, že byla o jedno patro vyšší a snížena až při rekonstrukci v 19. století. To se ale nejeví jako pravděpodobné. Co ale změněno bylo, je její přístupnost a vnitřní členění. Původně byla rozdělena na přízemí a pět dalších pater. Vstup do ní vedl z tribuny do jejího prvního patra, ze kterého teprve stoupalo schodiště do vyšších pater. Spodní patro bylo křížově zaklenuté a přístupné zvlášť z podkruchtí v západní stěně lodi. Toto schéma není nijak neobvyklé a můžeme se s ním setkat i u mnohých jiných románských kostelů.[88] Je ovšem trochu zarážející, že původní schodiště nebylo v síle zdi, což bylo častějším řešením, ale přímo v prostoru věže, což dokládají tři okénka v jižní straně, která ho měla osvětlovat. Spodní v podobě úzké, ale poměrně vysoké vertikální štěrbiny, které dělila původní podlaha, a tak osvětlovalo první i druhé patro najednou. Druhé kruhové okénko je v horní části druhého patra. Nejspodnější třetí štěrbinové okénko osvětlovalo přízemní „kobku", jak se této prostoře pro její malé osvětlení i rozměry říkalo.

Rekonstrukcí z roku 1876 byl zazděn vchod z lodi do přízemí věže včetně odstranění ostění vchodu a naopak probourán nový vstup zvenčí v západní zdi věže. Bylo zrušeno zaklenutí přízemí, po němž jsou ve zdech stopy po zamazání maltou, a zřízeno nové schodiště od přízemí až k horním patrům. Z důvodu prodloužení schodiště až do přízemí bylo posunuto oproti původnímu rozvržení i rozložení jednotlivých podlaží ve věži, přičemž některá patra byla zrušena úplně a zůstaly nám po nich jen pravidelně uspořádané otvory pro nosné trámy. Nebylo by jistě od věci, kdyby právě tyto otvory ve zdivu prozkoumali odborníci na dendrochronologii, zda by v nich nenašli použitelné vzorky, prostřednictvím kterých bychom se více přiblížili k datu výstavby kostela.

Horní dvě patra věže jsou osvětlena souměrně (kromě severní strany, kde je spodní okno posunuté z osy vlevo) rozmístěnými okny ve všech čtyřech stěnách. Předposlední patro je tak osvětleno čtyřmi jednoduchými půlkruhy, zaklenutými úzkými okny, a nejvyšší patro potom čtyřmi podvojnými sdruženými okny, nesenými sloupky s atickými patkami. Zakončeny jsou prstenci, krychlovými hlavicemi s okraji lemovanými úzkými lištami, a to celé zakončené sedlem, vyrovnávajícím šířku zdi. Původní sloupek, který má jako jediný atickou patku doplněnou drápky, je však jen v jižním sdruženém okně. Ostatní jsou doplněny opět při puristické přestavbě. Půlkruhové zaklenutí všech oken je z jednoho kusu kamene a na vnější straně je při okraji mírně profilováno.

Nynější helmice věže při Mockerovy rekonstrukci nahradila barokní „cibuli", jež zřejmě v 18. století vystřídala původní románskou střechu – s největší pravděpodobností jehlancovou. Podstřeší je doplněné profilovanou římsou a obloučkovým vlysem se zubořezem, jaký je na lodi i apsidě. Tento je ale s největší pravděpodobností nově doplněn. Nejen že je vytvořen ze značně nesourodého pískovce, který je podstatně méně zvětralý, a to i když připustíme, že jeho podstřešní poloha materiál částečně chrání, ale co je nejdůležitější známkou jeho novoty, že konzolky nesoucí ob-

loučkový vlys nejsou rozdílného vzezření jako u lodi a apsidy, ale jsou všechny stejné. Navíc jsou totožné s konzolkami obloučkového vlysu na sakristii, která je novodobého provedení. Obdobně byl obloučkový vlys a zubořez pod korunní římsou věže doplněn např. v kostele Zvěstování Panny Marie (původně sv. Petra a Pavla) v Plaňanech.[89]

Je možné a snad i pravděpodobné, že tu takováto dekorace byla a že vzala za své při některé z přestaveb. Možná už za barokní při nahrazování staré helmice za cibulovou. Nade vší pochybnost se tedy jedná o puristický doplněk, při snaze vrátit kostelu jeho co možná nejvěrnější románskou podobu.

Při nárožích jižní a severní strany lodi se nacházejí liseny, ze kterých se zdvihají stejně široké trojúhelné štíty střech (tvar západního štítu je narušen východní stěnou věže a tím nemá trojúhelníkový tvar, ale lichoběžníkový), které asi o 15 cm na každé straně přesahují šířku lodi. Sklon štítu byl v roce 1876 upraven do příkřejší podoby. To je velice běžná úprava románských staveb (např. kostel sv. Petra v Poříčí nad Sázavou), protože jejich původní střechy svíraly ve svém vrcholu tupý úhel, což činilo potíže hlavně v zimním období, protože z nich sníh špatně sjížděl a hrozilo prolomení. Není to ostatně jediný „omyl" našich stavitelů, kteří bez kritického posouzení převzali módní stavební trendy z teplejších oblastí, jež se posléze ukázaly jako nevhodné. Vzpomeňme například na renesanční arkády, jejichž móda k nám přišla ze slunné Itálie a později u nás byly mnohdy zazdívány (např. na zámku Hrubý Rohozec). Dodatečné dozdění štítu je dobře vidět v podkroví kostela. Přechod mezi lisenami a štíty je zkosený a na jižní straně se na těchto okosených plochách nachází ornamentální výzdoba. Na západní straně se jedná o čtyři kruhy – dva větší při

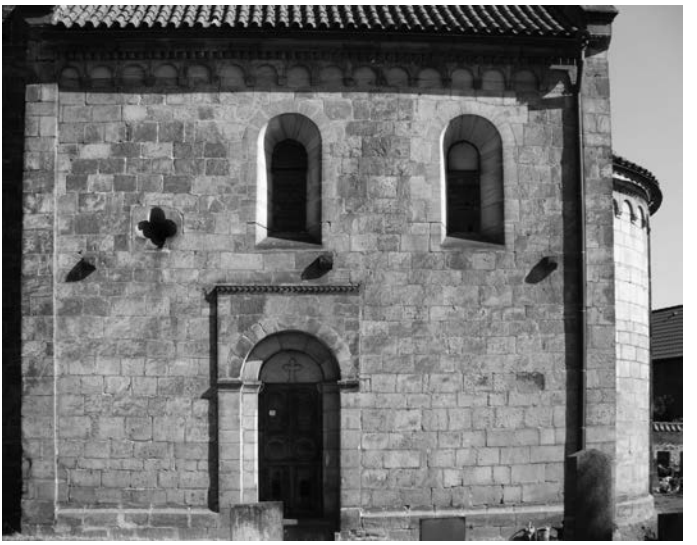
Obloučkový vlys a vrubořez na věži kostela v Mohelnici pocházejí stejně jako helmice věže až z Mockerovy přestavby, zatímco podvojná okénka jsou původní (foto P. Jakubec).

Maska v severním podřímsí lodi kostela v Mohelnici n. J. (foto P. Jakubec).

stranách, které mezi sebou svírají dva menší posazené nad sebou. Na straně blíže k apsidě je vegetabilní motiv rozvilin se třemi plnějšími kroužky, nepravidelně rozmístěnými okolo. Ozdobné desky se nacházely v podřímsí jistě i na protější severní straně lodi, ale západní se nedochovala vůbec a východní jen ve zlomkovité podobě.

Štíty samy překrývají krycí desky s římsou. Ta má tvar půlválcového výžlabku mezi dvěma lištami. Kříž na vrcholu štítu je opět novodobé provenience. Ve východním štítu je prolomeno trojné sdružené okno, opět nejspíš novějšího provedení. Napovídalo by tomu pro románský sloh nepříliš obvyklé vyvýšení prostředního z nich a jejich usazení místo na sloupky na čtyřboké pilířky s okosenými hranami (původně byly na celé stavbě jako podpěry užívány bezezbytku sloupy – empora, sdružená okna ve věži). Navíc materiál, ze kterého jsou vyvedeny, je až nápadně podobný tomu, ze kterého je vyrobeno ostění západních vstupních dveří, jež jsou prokazatelně až z doby rekonstrukce v roce 1876. Vyvýšené střední okno je obecně nejen v naší, ale i v románské architektuře západních zemí netypickým prvkem, vídaným jen zřídka. J. Mocker se mohl při svých cestách, směřovaných především do německých zemí, inspirovat např. horním oknem věže, vztyčené nad presbytářem klášterního kostela v Maria Laachu v Porýní-Falcku. Z jeho skicáře je patrné, že navštívil nedaleký Bonn.[90]

Jižní průčelí lodi kostela v Mohelnici n. J. (foto autor).

Spodní část lodi je členěna soklem s mírně okosenou horní plochou, který při stejných rozměrech obíhá celou stavbu. V horní části je loď členěna římsou a bohatě zdobeným podřímsím. To se skládá z výrazného zubořezu posazeném na obloučkovém vlysu neseném drobnými konzolkami. Ty jsou reliéfně zdobené, ale není zcela pravdivý mnohde publikovaný závěr, že žádná není stejná. Několik hlavně jednodušších motivů se na stavbě opakuje, ale jsou rozmístěny tak, aby budily dojem rozdílnosti a originality každé z nich. Můžeme tu najít především prvky geometrické, a to jak lineární, tak elipsy (časté jsou motivy klínů), v menší míře ornamenty vegetabilní, alfabetické i motivy latinského kříže. Obdobně ztvárněné podřímsí se zubořezem a obloučkovým vlysem má kostel Zvěstování Panny Marie v Plaňanech (okr. Kolín) z doby před rokem 1200.[91] Stejná je i jeho dispozice, jen v Plaňanech byla v gotickém období apsida nahrazena prostornějším pětibokým presbytářem a jeho věž je nezávislá na západní zdi lodi.

Zvláštností tu je reliéfní maska, vsazená do středu podřímsí na severní stěně. Podle místní pověsti a tradice je to hlava Turkyně, do které se zamiloval a se kterou se oženil místní šlechtic z blízké tvrze Zásadky. Vzhledem k umístění je vyloučen pozdější zásah. Reliéf sem musel být zazděn přímo při výstavbě kostela. Maska je špatně vidět především z důvodu pozdějšího přistavení sakristie a navíc okraje z celého reliéfu značně vystupují a budí dojem dlouhých vlasů vyobrazené osoby. Při pozornějším pohledu je však patrné, že se nejedná o podobiznu ženy, ale muže mladšího věku, jenž má vlasy sestříhány typicky pro 12. století – do kruhu.

Vstup do interiéru lodi mohelnického kostela je původním portálem v jižní stěně lodi. Portál je umístěn v ploše vystouplé o stejnou hloubku jako sokl. Podle tohoto prvku někteří badatelé stavbu dávají do souvislosti se saskými vlivy.[92] S tímto závěrem lze souhlasit. Příklon spíše k našim severozápadním sousedům dokládá i geografické rozložení analogických situací. Podobně zvýrazněný portál vystouplou plochou měl již zaniklý kostel sv. Jiří v Litoměřicích[93] a nese jej též kostel sv. Mikuláše a Panny Marie ve velkopolské vsi Giecz nedaleko Poznaně. Celý portál je lehce vychýlen vlevo ze severo-jižní osy lodi a je odstupněn dvěma pravoúhlými ústupky. Kromě těchto ústupků je ostění hladké, neprofilované a zakončené jednoduchou korunní římsou v podobě mírného výžlabku a krycí desky. Na římsu potom dosedají archivolty polokruhového zaklenutí. Z horní části ostění samotného vstupního otvoru vystupují po obou stranách zaoblené konzoly, které podpírají polokruhový tympanon. Půlkruh je lemován širší lištou a vprostřed je zobrazen kříž s podstavcem a zahrocenými konci.

Sloupek nesoucí tribunu v kostele v Mohelnici n. J. (foto P. Jakubec).

Interiér lodi s trámovým stropem je na východní straně ukončen o stupeň vyvýšeným kněžištěm, uzavřeným apsidou, zaklenutou konchou. Od lodi je kněžiště odděleno vítězným obloukem s jedním pravoúhlým odstupněním. Korunní římsa ukončující jeho ostění je stejná jako u vstupního portálu a obíhá celý vnitřek apsidy. Totožný vítězný oblouk a opět i celkovou dispozici nacházíme v kostele sv. Jakuba ve Stříbrné Skalici-Rovné (okr. Praha-východ) z doby kolem poloviny 12. století.[94]

Ze západní části je loď asi do třetiny vyplněna tribunou v podobě balkonu, podklenutou dvěma poli křížových kleneb bez žeber s pasem.[95] Vytvářejí se tím dvě polokruhově zaklenuté arkády, podpírané uprostřed sloupem a při zdech konzolemi se čtyřmi stupni (konzola podpírající klenební pas je hladká). Sloupek je hladký, zakončený krychlovou hlavicí s okraji lemovanými oblounem a doplněnou provazcem.[96] Sloupek zakončuje okosená krycí deska. Patka u sloupku chybí, což není příliš obvyklé a dost možná se skrývá pod nynější podlahou, která se jeví jako druhotně zvednutá.[97] Vzhledem k velké podobě se sloupky ve sdružených oknech věže ji tu můžeme s velkou pravděpodobností předpokládat. Stejná empora na sloupku je v kostele sv. Václava v Žabonosech (okr. Kolín) z poloviny 12. století,[98] kde je také na jednoduchém vstupním portálu použit provazcový motiv. Obdobné hlavice sloupů jsou například v kostele sv. Prokopa v Záboří nad Labem (okr. Kutná Hora), který byl zbudován rovněž kolem poloviny 12. století.[99]

Parapet tribuny je ze strany do lodi zdoben jedenácti drobnými výklenky, zakončenými v horní části třemi mírnými zaobleními, která připomínají pozdější raně gotické trojlisté zakončení portálů a sedilí. Mezi každým výklenkem je vždy po jednom květu. Výklenky v parapetu empory se rovněž nacházejí v kostele sv. Havla ve Škvrňově (okr. Kolín), ale tady jsou zakončeny pouze obloukem.[100] Obdobné květy, které zdobí parapet mohelnického kostela, nacházíme na hlavicích sloupů, nesoucích tribunu v kostele sv. Jakuba Většího ve vsi Jakub (okr. Kutná Hora), jehož založení (svěcení) máme k roku 1165 doloženo autentikou.[101]

Loď je osvětlena čtyřmi okny, po dvou na každé straně. Okno na severní straně je patrně novodobé. Všechna čtyři okna byla v pozdější době výrazně zvětšena, jak dokazuje nezvykle malý úhel okenních špalet. Tribuna je ještě navíc z jižní strany osvětlena drobným okénkem ve tvaru čtyřlistu.

Nevyřešenou otázkou zůstává původní přístup na tribunu. V tomto případě je to natolik nejasné téma, že se mu dosud většina prací, které se nějakým způsobem dotkly mohelnického kostela, umně vyhýbala. Ve stěnách věže není stop po portálu do jejího patra, takže musel být vstup přes tribunu do věže a nikoli naopak, jako je tomu např. u kostela sv. Vavřince v Prčici (okr. Příbram), sv. Jakuba ve Vroutku (okr. Louny) a dalších.[102] Ústním podáním se traduje, že až do Mockerovy rekonstrukce byl vstup v severní stěně lodi z patra původní dřevěné sakristie, která měla nynější předcházet, a až v roce 1876 byl portál nahrazen oknem.[103] Vzhledem ke sporné záležitosti okolo sakristie (popsáno níže) se jeví daleko pravděpodobnější přístupnost z jihu. Z jižní stěny lodi totiž vystupují tři konzoly. Většinou jsou vysvětlovány jako podpěra přístřešku.[104] Mnohem přirozenějším vysvětlením ale je,

že tyto konzoly původně nesly dřevěnou pavlač, zpřístupňující tribunu v místech, kde je čtyřlisté okénko. Je možné, že sem bylo druhotně přemístěno odjinud při zazdění vchodu. Nabízí se možnost, že bylo původně umístěno v horní části severní zdi. Alespoň podle obrazu se v těchto místech drobné okénko nacházelo.

Tím se dostáváme k obecné problematice zpřístupnění empor. Naprosto tradičně je brán přístup po mostku z patra velmožského domu postaveného v těsné blízkosti kostela.[105] Tak to ale nutně nemuselo být. Tato verze přímo neodpovídá českým stavebním tradicím. Naopak má u nás daleko větší tradici zpřístupnění vyšších pater zvenku po pavlači. Tak byla zpřístupněna většina románských domů v Praze, než se více rozšířilo užívání vnitřního šnekového schodiště, i většina pater hradních paláců, kde tento zvyk byl i přetransformován do zděné podoby (např. Zvíkov), a u lidových staveb se s tím setkáváme ještě v 19. století. Proto lze důvodně předpokládat, že i v případě mohelnického kostela tomu bylo obdobně.

Východní strana kostela je ukončena polokruhovou apsidou, jejíž stěny jsou členěny čtyřmi užšími lisenami, dělícími plochu na třetiny. V ose lodi je prolomena úzkým oknem, které se dochovalo v původní podobě. V této velikosti byla zřejmě i ostatní čtyři okna v lodi. Sokl i podřímsí jsou naprosto shodné jako u lodi.

Sakristie je přistavěna k severní straně lodi a vstup do ní je buď novodobým portálkem z interiéru kostela, nebo menšími dveřmi zvenku. Ze severní strany je osvětlena podvojným polokruhovitě zaklenutým novorománským okénkem. Na nároží sakristie jsou neprofilované liseny. Po jejím obvodu obíhá v horní části zubořez s obloučkovým vlysem a v její spodní části sokl stejně jako u lodi. Zde však jsou konzolky nesoucí obloučkový vlys všechny stejné a bez ornamentální výzdoby. Korespondují s konzolkami na věži. Sokl je oproti soklu u lodi užší.

Sakristie je jednou z nejspornějších částí mohelnického kostela. Že je přistavěna dodatečně, je snad jediná skutečnost, ve které panuje shoda. Verzí jejího původu je několik. O jedné z nich byla zmínka již v souvislosti se vstupem na tribunu, totiž že je plodem Mockerovy rekonstrukce a předcházela jí dřevěná patrová sakristie. Tato verze je i aplikovaná na lidovém obrazu, ačkoli ani na vyobrazení se materiál nejeví jako dřevo. Patrová však je. J. V. Šimák byl názoru, že pochází z 18. století.[106] Pravda je patrně někde uprostřed. Pro její novorománské vzezření je její původ v 18. století nemyslitelný a je tedy dozajista výsledkem rekonstrukce roku 1876. Ale při pohledu do mapy stabilního katastru zjistíme, že není ani pravdou, že by jí předcházela dřevěná sakristie. Na mapě z roku 1843 je zakreslena z nespalného materiálu na místě, na kterém stojí i nynější. Zřejmě měl tedy dr. Šimák pravdu v tom, že tu byla zděná sakristie postavena již dříve (snad v době barokních přestaveb) a za puristické rekonstrukce nahrazena nynější novorománskou.

3.2 Založení kostela

Z popisu je patrné, že se jedná o klasickou ukázku románského tribunového kostela. Jeho dispozice i mnohé architektonické prvky jsou shodné s množstvím staveb

z východní poloviny středních Čech, a to především z Benešovska a Kolínska. Severozápadním směrem je mohelnickému kostelu podobný jen kostel sv. Jiljí v Bezdězu (okr. Mladá Boleslav), údajně z poslední čtvrtiny 12. století.[107] Jeho loď i věž byly v 18. století značně zbarokizovány, ale apsida je úplně stejně jako v Mohelnici členěna čtyřmi užšími lisenami, v horní části spojenými obloučkovým vlysem pod zubořezem.

Co je však nejzajímavější, rovněž velké množství architektonických prvků mohelnického kostela najdeme na bazilice svatého Jiří na Pražském hradě, který byl obnovován více méně do dnešní podoby vzápětí po požáru Pražského hradu v roce 1142.[108] Shodné je podřímsí na věžích, výrazné nárožní liseny, sloupky ve sdružených oknech věží i tribun, vítězný oblouk, jehož ostění je ukončeno římsou, a vlastně celé vzezření zdí díky stejně důkladně opracovaným stavebním kvádrům. Toto tvrzení podporuje i podobnost stavebních částí s některými románskými domy na Starém Městě pražském, o kterých se obecně soudí, že je stavěli právě kameníci původně pracující na Pražském hradě.[109]

Z toho můžeme vyvodit závěr, že mohelnický kostel byl postaven někdy kolem poloviny, resp. ve třetí čtvrtině 12. století. Rovněž z výše uvedených skutečností vyplývá, že stavitelem byl někdo, kdo se po polovině 12. století pohyboval v blízkosti panovníka. Ačkoli A. Sedláček nepochybuje o tom, že ves byla od svého počátku spojena s hradišťským klášterem (vychází však především z písemných pramenů 14. a 15. století a nebere dostatečně v potaz existenci kostela),[110] je nanejvýš nepravděpodobné, že by se v této době mniši pustili do tak náročné stavby na venkově, když se složitou kamennou výstavbou vlastního kláštera začali až v průběhu první poloviny 13. století.[111] Je proto třeba hledat iniciátora stavby mohelnického kostela mezi osobami světskými.

Nahlédnutím do dobových listin zjistíme, že v průběhu druhé poloviny 12. století, počínaje rokem 1159, se množí doklady o příslušnících rodu Markvarticů,[112] kteří zde později (určitější doklady o vlastnictví jsou až ze 13. století) ovládali jisté území. Když si k tomu přidáme, že Mohelnice byla později v majetku nedalekého kláštera v Hradišti, založeného příslušníky rozrodu Markvarticů, je nanejvýš pravděpodobné, že jim Mohelnice patřila. Ačkoli nemůžeme vyloučit, že mohelnické zboží později koupili či směnili s jinou osobou, můžeme předpokládat i vzhledem k blízkosti hradišťského a mohelnického území, že jim patřila již v této době a že zde měli jedno ze svých sídel, kterým kontrolovali zdejší křižovatku obchodních cest a snad i počínající rodové dominium.

S tímto tvrzením koresponduje i podobnost se stavbami východní části středních Čech, protože tudy v minulosti procházela tzv. Záhošťská stezka. Od Jihlavy přes Čáslav, Sadskou, která byla tradičním místem sjezdů, jichž se Markvartici jakožto jedni z předních mužů země účastnili,[113] dále na Nymburk a u Mladé Boleslavi se napojovala na stezku Žitavskou.[114] Proto není v rozporu tvrzení, že mohelnický kostel do značné míry čerpá ze staveb východní části středních Čech, a podobnost mohelnického kostela s kostelem bezdězským, který je v Čechách severních. Nao-

pak. Právě bezdězský kostel doplňuje trasu Záhošťské stezky a její navázání na cestu Žitavskou, čímž do této teorie příkladně zapadá.

Z těchto důvodů se jeví jako nejpravděpodobnější, že kostel v Mohelnici nad Jizerou postavili Markvartici. Dost možná již sám první písemně doložený člen tohoto rodu Markvart, nebo jeho synové Heřman, Záviš a Havel.

4.1 Závěrem

Ve srovnání s jižnější pojizerskou oblastí – Mladoboleslavskem – je mezi Turnovem a Mnichovým Hradištěm nápadná absence pozdně románských vlastnických kostelů. Dále po proudu Jizery evidujeme dva, vzdálené od sebe pouhé čtyři kilometry (v Michalovicích a Vinci). To zřejmě ukazuje na posun hlavní trasy Žitavské cesty (a tím i posun zájmu šlechty) právě tímto směrem, až se nakonec po polovině 13. století odklonila směrem k Bezdězu již pod Mladou Boleslaví.[115] Výjimkou je kostel v Nudvojovicích, který je rovněž z pozdější doby (ve srovnání s kostelem v Mohelnici), avšak stojí na odbočce Žitavské cesty, a zároveň křižovatce, která jistě fungovala stále. Zdá se, že se původní hlavní odbočka (nebo chceme-li hlavní trasa) od Žitavské cesty posunula více na jih. Patrně se počet jejích odboček ve 13. století redukoval, nebo se mnohé větve staly podružnými a zůstaly především ty, které křižovaly s jinou cestou – u Nudvojovic s Hradeckou a u Boleslavi se Záhošťskou.

Jak ukazuje příklad Nudvojovic (a s nimi jen letmo zmíněných Přepeř), situace ve středním Pojizeří byla v pozdním období raného a značné části vrcholného středověku zřejmě podstatně jiná, než jak je mnohdy až dosud předkládána v literatuře. Tedy, že Markvartici zde od předhistorických dob (dokonce bývají spojováni s kmenem Charvátů) drželi kompaktní dominium s malým nebo nulovým podílem drobné šlechty.[116] O drobné šlechtě z Pojizeří slyšíme víc až z podrobnějších písemných pramenů pokročilého 14. století, ovšem v každé jednotlivině, která se nám naskýtá, se ihned vynoří velké množství drobných šlechticů i ve století 13.[117]

A na tomto místě se dostáváme k rozdílu v náhledu na dějiny pojizerského regionu v porovnání s jinými českými lokalitami. Vezměme kupříkladu západní Čechy, které jsou tradičně brány jako příklad prostoru s velkým rozdrobením pozemkové držby. Vždyť odkud víme o tom skutečně velkém množství významnějších, ale i drobných šlechticů již z druhé poloviny 12. a první poloviny 13. století v západních Čechách? Prakticky výhradně z dochovaných listin církevních institucí – strakonických johanitů, plaských cisterciáků, kladrubských benediktýnů a v menší míře tepelských premonstrátů a chotěšovských premonstrátek. A pokud by se dochoval i archiv kláštera v Nepomuku, věděli bychom ještě o větším množství místních světských feudálů. Když to srovnáme se situací v Pojizeří, byly všechny zdejší církevní ústavy zničeny již na počátku husitských válek i se svými archivy – johanitské komendy v Mladé Boleslavi a v Českém Dubu, dominikáni v Turnově a hlavně cisterciáci v Hradišti, u nichž lze předpokládat, vzhledem k velikosti a výstavnosti kláštera, již v polovině 13. století bohatý archiv.

Není mezi Pojizeřím a ostatními částmi Čech rozdíl ve smyslu velice raného ovládnutí celého území jedním rodem, ale především v rozdílném množství dochovaných pramenů. Z tohoto důvodu jsme v Pojizeří víc než v západních Čechách odkázáni při vší vědomosti možného zkreslení historické situace na retrospektivní metodu. V takovém případě, již při velice zběžném nahlédnutí do pramenů 14. století, zjistíme, že držba půdy zde byla rozměněna takřka stejnou měrou, jako v jiných oblastech Čech.

Je proto třeba vidět situaci v Pojizeří na přelomu raného a vrcholného středověku stejnou optikou, jako kteroukoli část naší země, byť se zde nemůžeme opřít o nepoměrně pevnější půdu písemných pramenů, kterými disponují mnohé jiné lokality.

Poznámky

[1] Článek vychází z bakalářské práce, obhájené v roce 2012 na FF Univerzity Hradec Králové.

[2] Z obsáhlé uměleckohistorické literatury jen výběrem (záměrně vynechávám starší, z větší části již překonaná díla např. J. Braniše, F. Lehnera či V. Birnbauma, a syntézy zabývající se i jinou architekturou než pouze románskou, aby byť výběrový seznam zbytečně nenarůstal): LÍBAL, Dobroslav. O skupině českých pozdně románských kostelů. In: BLAŽÍČEK, Oldřich Jakub – KVĚT, Jan. *Cestami umění: sborník prací k poctě šedesátých narozenin Antonína Matějíčka.* Praha: Melantrich, 1949, s. 57–66; MENCL, Václav. *Panské tribuny v naší románské architektuře*. Umění, 1965, roč. 13, č. 1, s. 29–62. ISSN 0049-5123; MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ, Anežka. *Raně středověká architektura v Čechách*. Praha: Academia, 1971; MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ, Anežka – TŘEŠTÍK, Dušan. *Románské umění v Čechách a na Moravě*. Praha: Odeon, 1983; MENCL, Václav – BENEŠOVÁ, Kateřina – SOUKUPOVÁ, Helena. *Předrománská a románská architektura v západních Čechách*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1978; RADOVÁ-ŠTIKOVÁ, Milada. *Předrománská a románská architektura Středočeského kraje*. Praha: Středisko státní památkové péče a ochrany přírody, 1983.

[3] Zejména: BOHÁČ, Zdeněk. *Osídlení raně středověkých Čech ve světle památek románské architektury.* FHB, 1979, roč. 1, s. 157–176. ISSN 0231-7494; Týž. *Patrocinia kostelů při nejstarších klášterech a kapitulách v českých zemích*. HG, 1970, roč. 5, s. 51–77. ISSN 0323-0988; Týž. *Patrocinia románských kostelů v Čechách.* HG, 1972, roč. 8, s. 31–52. ISSN 0323-0988. Dále pak z obdobného pohledu: HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Ke studiu a možnostem využití patronátních práv v předhusitských Čechách.* FHB, 1984, roč. 7, s. 43–99. ISSN 0231-7494.

[4] ŽEMLIČKA, Josef. *K pozemkové výbavě české nobility ve starším středověku.* ČČH, 2012, roč. 110, č. 2, s. 189–233. ISSN 0862-6111, tvrdí, že na Českolipsku, Turnovsku, a Jičínsku se románské památky nevyskytují (s. 192).

[5] Z důvodu omezeného prostoru zde uvádím jen nejdůležitější díla: ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Dějinné paměti okresu Mnichovohradišťského.* Díl I. Mnichovo Hradiště: Okresní výbor Mnichovo-hradišťský, 1917; Týž. *Soupis památek historických a uměleckých v království českém: od pravěku do počátku XIX. století: politický okres Mnichovohradišťský*. Praha: Archaeologická kommisse při České akademii věd a umění, 1930; Týž. *Soupis památek historických a uměleckých v království českém: od pravěku do počátku XIX. století: politický okres Turnovský*. Praha: Archaeologická kommisse při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1909; Týž. *České dějiny.* Díl I, č. 5. Středověká koloni-

zace v zemích českých. Praha: J. Laichter, 1938.

[6] O tom nejnověji především z pohledu archeologie KLÁPŠTĚ, Jan. *Počátky Markvarticů a jejich sídelní souvislosti v Pojizeří.* AR, 2013, roč. 65, č. 2, s. 321–372. ISSN 0323-1267.

[7] PROFOUS, Antonín – SVOBODA, Jan. *Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny.* Díl I. A–H. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1947, s. 693–694.

[8] ŠIMÁK, Josef, Vítězslav. *Příběhy města Turnova nad Jizerou.* Díl I. Od založení do roku 1620. Turnov: Museum turnovské, 1903, s. 7.

[9] KLÁPŠTĚ, Jan. O počátcích města Turnova. In: *Turnovská vyznání: sborník vydaný u příležitosti 725. výročí města Turnova.* Turnov: Městský úřad, 1997, s. 11–14. Rozsahově obsáhlejší práce se však přímému časovému zařazení kostela zpravidla vyhýbají a spokojují se s jeho obecným přiřazením do gotického stylu – ŠIMÁK, J. V., *Soupis památek: politický okres Turnovský*, s. 33; POCHE, Emanuel .. et al. *Umělecké památky Čech.* Díl I. A–J. Praha: Academia, 1977, s. 476–477.

[10] NECHVÍLE, Martin. *Všeň na Turnovsku ve světle archeologických nálezů.* Archeologie ve středních Čechách, 2004, roč. 8, č. 2, s. 655–670. ISSN 1214-3553.

[11] *Liber primus confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim nunc prima vice typis editus* (*LC*) *(1354–1362).* I/1. Ed. František Antonín Tingl. Pragae, 1867, s. 17 a *LC,* I/2, s. 38.

[12] BOHÁČ, Zdeněk. *Patrocinia románských kostelů v Čechách.* HG, 1972, roč. 8, s. 31–52. ISSN 0323-0988.

[13] *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (*CDB*). III/2 (1238–1240), ed. FRIEDRICH, Gustav – KRISTEN, Zdeněk. Pragae: Sumptibus Academiae scientiarum bohemoslovenicae, 1962, č. 193, s. 246.

[14] Tamtéž, č. 207, s. 269.

[15] „*Ianisoviczih totam villam, [...], Konicih terram*" *CDB,* I, č. 156, s. 157–161. Podrobněji je o této problematice pojednáno v kapitole o nudvojovickém kostelu.

[16] *CDB,* V/1, č. 6, s. 40.

[17] Jak velké byly vzájemné vztahy, bude řešit prozatím nedokončená studie autora, vypracovávaná na FF UHK. Zatím lze konstatovat, že kromě jiných aktivit Markvartici Jaroslav a Havel vystupovali na předešlých dvou bavorovských listinách z roku 1243 – *CDB,* IV, č. 34, s. 114–115; č. 35, s. 115–116. Prozatím nedořešená je donace Bolemily, manželky Bavora ze Strakonic, z roku 1225. Je zde hypotetická možnost, že Bolemila byla původně z rodu Markvarticů, jak nadnesl VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny zemí Koruny české.* Sv. II, 1197–1250. Praha-Litomyšl: Paseka, 2000, s. 198.

[18] Potvrzuje to v jádru správné falzum z doby nedlouho po roce 1205, ke kterému se odvolává – *CDB,* II, č. 359, s. 379–383.

[19] ŠIMÁK, J. V., *Příběhy města Turnova*, s. 10.

[20] *Josef Pekař a Josef Vítězslav Šimák (vzájemná korespondence).* Ed. KÁBOVÁ, Hana – BÍLEK, Karol. Z Českého ráje a Podkrkonoší, 2007, sv. 20, s. 113–211 (s. 139–141). ISSN 1211-975X.

[21] ŠIMÁK, J. V., *Příběhy města Turnova*, s. 12.

[22] Zastáncem názoru, že Hruštice nikdy nebyla vsí, ale pouze šlechtickým sídlem, je KLÁPŠTĚ, Jan. *O počátcích města Turnova*. Varia archeologica, Praehistorica VIII, sv. 2, 1981, s. 291. ISSN 0231-5432; Týž, *Počátky Markvarticů*, s. 330.

[23] Nejnověji podrobně o tomto archeologickém výzkumu KLÁPŠTĚ, J., *Počátky Markvarticů*, s. 330–334, 360.

[24] Tamtéž, s. 292.

[25] *CDB,* V/2, č. 667, s. 302.

[26] *CDB,* IV, č. 11, s. 72.

[27] *Sdenk von Waldenstain – Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae (RBM),* III. (1311–1333), Josef Emler ed. Pragae, 1890, s. 544.

[28] *CDB,* IV, č. 203, s. 365.

[29] Tamtéž, č. 174, s. 285.

[30] „*Gallus de Cladzko*" – Tamtéž, č. 289, s. 484.

[31] *CDB,* V/1, č. 31, s. 71.

[32] ŠIMÁK, J. V., *Příběhy města Turnova*, s. 12.

[33] *CDB,* V/2, č. 667, s. 302.

[34] *CDB,* V/1, č. 291, s. 438.

[35] Tamtéž, č. 335, s. 502.

[36] *CDB,* V/2, č. 550, s. 114.

[37] „Druhým" je zde pomocně, neboť on sám tohoto označení neužíval, Havel nazýván proto, že mu ve druhé polovině 12. století

předcházel další člen markvartického rozrodu téhož jména.

38 *CDB,* VI, č. 182, s. 237.

39 *CDB,* V/2, č. 470, s. 694.

40 Tamtéž, č. 571, s. 150.

41 *Letopis žďárský větší.* Ed. EMLER, Josef. FRB, II. Praha, 1874, s. 522–523.

42 *CDB,* V/2, č. 554, s. 120.

43 Tamtéž, č. 667, s. 302.

44 Mapa stabilního katastru z roku 1843, dostupná z: http://archivnimapy.cuzk.cz/cio/data/cio/4801-1/4801-1-003_index.html [1. 7. 2012].

45 Na počátek 13. století stavbu datuje – ŠIMÁK, J. V., *Soupis památek: politický okres Turnovský*, s. 66; MENCL, V., *Panské tribuny,* s. 40; MERHAUTOVÁ, A., *Raně středověká*, s. 179–180. Do poloviny 13. století nebo krátce po ní zasazuje stavbu LÍBAL, Dobroslav, Anežka Merhautová. *Raně středověká architektura v Čechách*. Umění, 1974, roč. 22, č. 2, s. 172; PROSTŘEDNÍK, Jan. *Záchranný výzkum v kostele sv. Jana Křtitele v Turnově-Nudvojovicích*. Archeologie ve středních Čechách, 2003, roč. 7, č. 2, s. 633–674. ISSN 1214-3553 a nejnověji KLÁPŠTĚ, J., *Počátky Markvarticů*, s. 355; Týž. *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005, s. 60. ISBN 80-7106-175-1, dokonce stavbu řadí do druhé poloviny 13. století. Výjimku mezi novějšími datacemi tvoří DAVID, Petr. *1000 kostelů, klášterů a kaplí*. Praha: Knižní klub, 2013, s. 126. ISBN 978-80-242-3950-7, kde autoři kladou nudvojovický kostel (patrně pod vlivem starší literatury) již na přelom 12. a 13. století.

46 LEHNER, Ferdinand Josef. *Dějiny umění národa českého.* Díl I. Doba románská, sv. I. Architektura, část I. Praha: Česká grafická společnost „Unie", 1903, s. 306; NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny.* Díl I, sv. 3. České království za Přemysla I. a Václava I. (1197–1253). Praha: J. Laichter, 1928, s. 159.

47 ŠIMÁK, J. V., *Soupis památek: politický okres Turnovský*, s. 69–70.

48 *„Sdenco de Wistra presb. Prag. dioc. ad presentationem Prkossij, Johannis dicti Sindel, Rudolfi, Henrici, Syeberij et Elizabeth relicte Mladote de Nudnogieuicz, ad eclesiam ibidem per obitum Nicolai plebani vacantem, est institutus. Executor plebanus de Prepers."* – *LC,* I/1, s. 100.

49 SEDLÁČEK, August. *Místopisný slovník historický království českého*. Praha: Argo, 1998, s. 656. ISBN 80-7203-099-X.

50 *LC,* I/1, s. 15.

51 MERHAUTOVÁ, A., *Raně středověká architektura*, s. 179–180.

52 LÍBAL, D., Anežka Merhautová, s. 171.

53 Souhrnně o archeologických odkryvech v Nudvojovicích KLÁPŠTĚ, J., *Počátky Markvarticů*, s. 351–354.

54 PROSTŘEDNÍK, J., *Záchranný výzkum*, s. 641.

55 *„... Petri de Wartmberg alias de Wessls residentis in Welys nec non famos. Martini dicti Zly et Petri dicti Kyssyelo clientum de Nudwoyowicz."* – *LC,* VI, s. 193.

56 SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze království českého.* Díl X. Praha: Tiskárna Františka Šimáčka, 1895, s. 202.

57 ŠIMÁK, J. V., *Soupis památek: politický okres Turnovský*, s. 66, 68.

58 HOSTAŠ, Pavel – VANĚK, Ferdinand. *Soupis památek historických a uměleckých v království českém: od pravěku do počátku XIX. století: politický okres Přeštický*. Praha: Archaeologická kommisse při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1907, s. 19, 22.

59 MERHAUTOVÁ, A., *Raně středověká architektura*, s. 177–178.

60 ŠIMÁK, J. V., *Soupis památek: politický okres Turnovský*, s. 66.

61 LÍBAL, D., Anežka Merhautová, s. 171.

62 MERHAUTOVÁ, A., *Raně středověká architektura*, s. 133.

63 Tamtéž, s. 101.

64 Z Šimákova popisu však není zjevné, jestli na levé straně při oblouku v lodi, či v presbytáři – ŠIMÁK, J. V., *Soupis památek: politický okres Turnovský*, s. 68–69.

65 Úzké okno s trojnosou kružbou v ose pravoúhlého presbytáře můžeme vidět např. na kostele Petra a Pavla ve Volyni (okr. Chomutov), ač o něco pozdějším.

66 PROSTŘEDNÍK, J., *Záchranný výzkum,* s. 650.

67 PROSTŘEDNÍK, Jan. *Archeologické vý-*

zkumy turnovského muzea v roce 1995. ZČRP, 1996, roč. 9, s. 149–180. ISSN 1214-3553.

[68] *CDB,* I, č. 156, s. 157–161.

[69] SEDLÁČEK, A., *Místopisný slovník*, s. 656.

[70] PROFOUS, Antonín – SVOBODA, Jan. *Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny.* Díl II. CH–L. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1949, s. 125, 298.

[71] *CDB,* I, s. 474, 494.

[72] PROFOUS, A. – SVOBODA, J., *Místní jména v Čechách.* Díl II. CH–L, s. 298. Za laskavé upozornění na tento fakt vřele děkuji Mgr. Pavlu Jakubcovi.

[73] NOVÝ, Rostislav. *Diplomatické poznámky k donačním listinám českých klášterů a kapitul do konce 12. století.* Studia Mediaevalia Pragensia, 1991, roč. 2, s. 125–146. ISSN 0862-8017.

[74] BOHÁČ, Zdeněk. *Pozemková držba pražského arcibiskupství v době předhusitské*. HG, 1979, roč. 18, s. 165–203.

[75] *LC,* I/2, s. 85–86.

[76] LANDR, Petr. *Markvartici, Nudvojovice a biskup Daniel Milík*. Od Ještědu k Troskám, 1998, roč. 5 (21), č. 1–2, s. 8.

[77] O těchto stavbách a jejich vztahu k rodu Markvarticů podrobně SAJBT, Jiří. *Románské kostely v Pojizeří*. Hradec Králové: 2012. 110 s. Bakalářská práce. Filozofická fakulta, Katedra pomocných věd historických a archivnictví. Vedoucí práce František Musil.

[78] KLÁPŠTĚ, J., *Proměna*, s. 113–114.

[79] NOVÁČEK, Karel – ADÁMEK, Jan. Kostely kladrubského okruhu. In: Nováček, Karel et al. *Kladrubský klášter 1115–1421: osídlení – architektura – artefakty*. Plzeň: Fakulta filozofická Západočeské univerzity, 2010, s. 143 –183. ISBN 978-80-87271-18-6.

[80] LANDR, P., *Markvartici, Nudvojovice a biskup Daniel Milík*, s. 8.

[81] Nálezy keramických střepů z lokalit Hruštice a Nudvojovice jsou kladeny do stejného časového horizontu – KLÁPŠTĚ, J., *Počátky Markvarticů,* s. 357–359.

[82] NĚMEC, Richard. *Žitavská cesta a založení celestinského kláštera na Ojvíně v intencích územní politiky Karla IV.* HG, 2001, r. 31, s. 211–224.

[83] *LC,* I/1, s. 114.

[84] *Zlomky urbáře kláštera hradišťského*, EMLER, Josef ed. Praha, 1884, s. 9. Patrně se nejedná přímo o urbář, ale o nějakou pomocnou účetní knihu, pocházející z doby kolem roku 1400 – ŠIMÁK, J. V., *Dějinné paměti*, s. 52, pozn. 2.

[85] BOHÁČ, Z., *Patrocinia románských kostelů*, s. 37; RADOVÁ-ŠTIKOVÁ, M., *Předrománská a románská architektura*, s 18. Do třetí čtvrtiny POCHE, Emanuel. *Umělecké památky Čech.* Díl II. Praha: Academia, 1978, s. 418; MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ, A. – TŘEŠTÍK, D., *Románské umění*, s. 144, 149, 187. Do doby po roce 1180 MENCL, V., *Panské tribuny*, s. 29–62.

[86] Rozměry stavby podrobně ŠIMÁK, J. V., *Soupis památek: politický okres Mnichovohradišťský*, s. 489–491.

[87] Archiv Pražského hradu, Mocker Josef – osobní pozůstalost, sign. 111-118.

[88] MENCL, V., *Panské tribuny*, s. 34.

[89] POCHE, Emanuel. *Umělecké památky Čech.* Díl III. Praha: Academia, 1980, s. 69.

[90] LA PNP, Mocker Josef, 1859–1899.

[91] DVOŘÁČEK, Petr. *Architektura českých zemí: románský sloh*. Praha: Levné knihy KMa, 2005, s. 79. ISBN 80-7309-260-3.

[92] MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ, A. – TŘEŠTÍK, D., *Románské umění*, s. 190.

[93] KOTYZA, Oldřich – SMETANA, Jan – TOMAS, Jindřich. *Dějiny města Litoměřic*. Litoměřice: Město Litoměřice, 1997, s. 158–160. ISBN 80-85433-48-6.

[94] POCHE, E.. *Umělecké památky Čech.* Díl III., s. 451–452.

[95] K typologii tribun v románských kostelích MENCL, V., *Panské tribuny*, s. 29–62.

[96] Provazcových motivů na hlavicích není mnoho. Nejbližší se nachází v kryptě baziliky sv. Václava ve Staré Boleslavi z druhé poloviny 12. století – MERHAUTOVÁ, A. – TŘEŠTÍK, D., *Románské umění*, s. 185.

[97] Obdobná situace, že patka sloupku empory byla pod novější podlahou, se objevila např. v kostele sv. Václava v Žabonosech. Obdobného názoru, že by se patka mohla skrývat pod podlahou, je i A. Merhautová – MERHAUTOVÁ, A., *Raně středověká architektura*, s. 172.

[98] POCHE, Emanuel. *Umělecké památky Čech.* Díl IV. Praha: Academia, 1982, s. 383.

[99] JESENSKÝ, Vít. *Odborná exkurze do kostela svatého Prokopa v Záboří nad Labem*. Památky středních Čech, 2003, roč. 17, č. 2, s. 81–82.

[100] POCHE, E., *Umělecké památky Čech.* Díl III, s. 333.

[101] *CDB,* I, č. 229, s. 207–208.

[102] MENCL, V., *Panské tribuny*, s. 40; KLÁPŠTĚ, J., *Proměna*, s. 109.

[103] Za laskavé sdělení této informace děkuji P. Machovi, faráři v Mnichově Hradišti, pod jehož správu mohelnický kostel spadá.

[104] MENCL, V., *Panské tribuny*, s. 43.

[105] Ze všech publikací, které se zabývají tímto tématem, uveďme alespoň tyto reprezentativní: HEROUT, Jaroslav. *Staletí kolem nás: přehled stavebních slohů.* Praha: Panorama, 1981, s. II/6. ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí: (1034–1198)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, s. 287. ISBN 80-7106-196-4; KLÁPŠTĚ, J., *Proměna*, s. 110.

[106] ŠIMÁK, J. V., *Soupis památek: politický okres Mnichovohradišťský*, s. 489.

[107] MERHAUTOVÁ, A., *Raně středověká architektura*, s. 95.

[108] CHALOUPECKÝ, Václav – KVĚT, Jan – MENCL, Václav. *Osmero knih o Praze: Praha románská.* Díl II. Stavební a umělecký vývoj města. Praha: Pražské nakladatelství Václava Poláčka, 1948, s. 86.

[109] Např. Kaprova ulice čp. 16.

[110] SEDLÁČEK. A., *Místopisný slovník,* s. 616–617.

[111] SOMMER, Petr – WALDHAUSER, Jiří. Nová etapa archeologického výzkumu opatského chrámu cisterciáckého kláštera Hradiště nad Jizerou (1995 až 1999). In: *900 let cisterciáckého řádu: sborník z konference konané 28. – 29. 9. 1998 v Břevnovském klášteře v Praze*. Kateřina Charvátová ed. Praha: Unicornis: Společnost přátel starožitností, 2000, s. 47–62. ISBN 80-901587-7-3.

[112] První doklad z roku 1159 – *CDB,* I, č. 204, s. 193. Do roku 1200 napočítáme dalších 15 zmínek ve svědečných formulích.

[113] Například na listině Konráda Oty vydané v roce 1189 v Sadské se ve svědečné řadě jmenují hned dva bratři – Heřman a Záviš – *CDB,* I, č. 323, s. 297.

[114] KALISTA, Zdeněk. *Blahoslavená Zdislava z Lemberka*. Řím: Křesťanská akademie, 1969, s. 143.

[115] Podrobně o Žitavské stezce – VÁVRA, Ivan. *Žitavská cesta*. HG, 1974, roč. 12, s. 21–94.

[116] ŠIMÁK, J. V., *Dějinné paměti*, s. 15. S odkazem na Šimáka tuto teorii zastává i WALDSTEIN-WARTENBERG, Bertold. *Markvartici: z historie nejstarší české šlechty z rané doby vlády Přemyslovců.* Heraldika a genealogie, 2000, roč. 33, s. 9–10. ISSN 0232-0304.

[117] Reprezentativním příkladem je v tomto listina, jíž Hostilka, manželka Markvarta z rodu Markvarticů, obdarovává mladoboleslavské johanity – *CDB*, V/1, č. 199, s. 316–318.

SAJBT, Jiří: ***Romanische Kirchen im mittleren Isertal als Quelle zur Geschichte des frühen Adels***

Der Beitrag ist auf sakrale Bauwerke im Gebiet von Turnov (Turnau) und Mnichovo Hradiště (Münchengrätz) orientiert, die ihren Ursprung im romanischen Zeitalter haben. Namentlich ist es die bereits nicht mehr bestehende Kirche unbekannter Einweihung in Hruštice, die Kirchen des hl. Johannes des Täufers in Nudvojovice und Maria Himmelfahrt in Mohelnice nad Jizerou. Leitfaden in der ganzen Studie ist das Interesse um möglichst genaue Datierung aufgrund ausführlicher architektonischer Untersuchungen von einzelnen Teilen dieser Bauwerke und ihre Komparation mit besser erhalten gebliebenen und besser datierbaren Objekten, wobei damit ihre Wechselbeziehung zu den einzelnen böhmischen Regionen aufgedeckt wird. Nicht zuletzt ist hier die Bestrebung zu der Datierung der Bauwerke, um den wahrscheinlichen Stifter der Bauwerke zu ermitteln.

Der Verfasser stellt fest, dass das älteste (konkreter datierbare) Bauwerk – die Kirche in Mohelnice nad Jizerou – stark von der Georg-Basilika auf der Prager Burg und zugleich von mehreren kleineren Gotteshäusern besonders im östlichen Teil von Böhmen beeinflusst war. Dies weist auf den kulturellen Einfluss der zweiten Hälfte des 12. Jahrhunderts hin, der im Isertal auch mit den Richtungen der Handelswege geprägt wurde. Diese Ermittlung steht im Widerspruch zu späteren Isertalbauwerken (Kirchen in Vinec und Michalovice aus der Zeit der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts), welche bezeugend in westböhmischen Bauwerken Inspiration fanden.

Darüber hinaus war die Markwartinger-Adelsfamilie (auch Marquard-Adelsfamilie), wohl Begründer der Kirchen in Hruštice und Mohelnice, nicht Besitzer des komparativen Teiles im mittleren Isertal bereits in den Zeiten vor den erhalten gebliebenen Schriftquellen, wie es die ältere Literatur auffasst, sondern musste dieses Gebiet mit weiteren, obgleich kaum einflussreichen Adelsfamilien teilen, womit das Isertal wesentlich dem Rest von Böhmen gleicht.

Evangelíci v Libštátě v letech 1781–1945
I. část. Dvě konfese, dva sbory

Jan Kletvík

1 Úvod

Píše se rok 1858. Vlak z Hradce Králové právě opustil Starou Paku a projíždí po železniční trati zařezané v kopci nad údolím, kterému kdysi dávno dala tvar meandrující říčka Oleška. Ve stráni vykukují tu a tam nějaké chalupy, ze kterých zvědavci vzhlížejí na projíždějící vlak. S ujetými kilometry začne počet chalup pomalu klesat, pak vlak překříží říčku a za nedlouho se naskytne pohled na v kopci stojící libštátský kostelík. Za ním cestující zahlédnou možná ještě pár chalup a to už je vlak zase v malém lesíku a ujíždí zimní krajinou. Zakrátko se na druhé straně ukáže celý Libštát jako na dlani. K vidění je několik chalup náhodně rozesetých podél Olešky a nad nimi se na protějším kopci tyčí kostel. Za malou chvilku je vidět ještě další kostelík. Je první adventní týden, středa 1. prosince, a cestující právě vystoupili z vlaku na nádraží v Libštátě, všude stojí plno nadšených lidí. Někoho z cestujících pak možná napadnou stejná slova jako hraběte Trauttmansdorffa: „*Tři kostely v jedné obci, to je už trochu moc.*“[1]

Ale abych nemátl čtenáře hned od začátku, proč je všude tolik zvědavých lidí? A proč tolik kostelů? Tento vlak byl totiž vůbec prvním, který svezl cestující po nově zprovozněné železniční trati 037, propojující Turnov s Jaroměří. Patřilo by se i doplnit, že stanice, která nesla název Libštát, byla vlastně dnešním nádražím v Košťálově. Libštát získal zastávku na vlastních chotárech až ve 20. století. Do Libštátu tedy bylo potřeba zajít ještě asi 20 minut pěšky. A odpověď na druhou otázku, proč tolik kostelů? Ta už nebude zdaleka tak jednoduchá.

Jak již bylo patrné z cesty vlakem, jedná se o výrazně vrásčité území. Složitý terén nejenže komplikoval stavbu železnice, po které je dodnes radost cestovat, ale stal se přirozenou překážkou centrální správě. Tato uzavřenost a značná odlehlost se v mnohém promítla i do toho, že se zde na dobu 135 let objevila paralelně tři církevní společenství. Největším bylo to římskokatolické, další početně výrazná společenství tvořil evangelický sbor helvetského vyznání a o něco menší sbor evangelíků augš-

purského vyznání. Právě příběh zdejších evangelíků obojího vyznání bude předmětem této práce.

Jedním z hlavních cílů této studie bude reflexe toho, jak v příběhu libštátských evangelíků rezonovaly významné církevní události a principy příznačné pro dané období. Mezi ty patří v první řadě studium konfesní problematiky. Libštát je přímo ideálním místem pro výzkum konfesionalizace a následné dekonfesionalizace, resp. jednotlivých výkyvů významu konfese. Z obecně církevních dějin jsou nám známy momenty, kdy konfese nabíraly na takovém významu, že se jedna strana stávala pro tu druhou naprosto nepřijatelnou, a jindy zase takové momenty, kdy konfese ztrácely téměř zcela na významu a obě strany mířily ke společné unii. Cesta ke spojení obou konfesních sborů započala v Libštátě poměrně brzo, v období, kdy v jiných sborech vrcholila druhá vlna konfesního vymezování se. Do značné míry na tom mají zásluhu zdejší faráři, a proto jim bude v této práci věnováno více pozornosti.

Pro spodní ohraničení této studie se přirozeně nabízí rok 1781, kdy byl vydán toleranční patent. Horní hranice, kterou je rok 1945, byla stanovena s ohledem na konfesní problematiku. V tomto roce zemřel farář Jaroslav Kučera, který byl prvním farářem, jenž přišel do již konfesně spojené církve. Faráři, kteří zde byli před ním, byli konfesně svázáni vždy s jednou či druhou stranou. Zároveň se jedná o rok, kdy byla ukončena jedna z největších roztržek libštátských evangelíků vůbec, a jak bude při rozboru vidět, daná roztržka nebyla způsobena konfesijními spory, ale spory čistě osobními.

Text této práce je rozdělen do tří větších celků: dějiny helvetského sboru, dějiny luterského sboru a dějiny spojeného sboru po roce 1918. Každý z těchto celků obsahuje podkapitoly věnované portrétům farářů v daných obdobích, životu sboru a financím. Dále se v této studii nacházejí podkapitoly věnované jednotlivým specifikům, jako je například toleranční období, spiritismus, církevní unie, spory ve sboru či libštátská diaspora.

2 Prameny a literatura

Těžištěm bádání se stal sborový archiv Farního sboru Českobratrské církve evangelické v Libštátě, který je v současnosti uložen ve Státním okresním archivu Semily. Fond ještě není státním archivem zpracovaný, ale veškerý materiál je uspořádán dr. Rychetskou.

Pro studium rané tolerační doby je zde vedle několika dochovaných listin nejcennějším pramenem *Kniha pamětná sboru h. v. 1803–1842*,[2] která v daném období zaznamenává nejdůležitější události a zároveň poskytuje přepisy části korespondence a církevních vyhlášek či oběžníků. Kniha byla sice založena až roku 1803, ale obsahuje i podrobný materiál pro období předcházející. Na začátku je uvedeno celé znění tolerančního patentu a dále podává přehled událostí, které nastaly po jeho vydání. Kniha ovšem neobsahuje popis bezprostředního dění po roce 1781, ale sleduje až období po příchodu prvního faráře Jana Csomora. Podobným dokumentem

pro studium dějin augšpurského sboru by mohla být *Pamětní kniha ev. církve a. v. v Libštátě*.[3] Ta je psána od roku 1792, avšak pro toto období přináší pouze informaci o jednání mezi církví augšpurského vyznání a církví helvetského vyznání o společném užívání modlitebny. Co však je pro badatele cenné, je chronologie, která je do této knihy vložená. Tato poměrně neuspořádaně psaná chronologie obsahuje základní přehled událostí mezi lety 1802 a 1868. Patrně se tato chronologie stala jedním ze základů pro stručnou knihu *Dějiny evanjelické církve a. vyzn. v Libštátě. Vydané k památce stoletého jubilea „Tolerančního patentu" 1781–1881*.[4]

Pro studium dějin 19. století, především druhé poloviny, a začátku století následujícího máme pro oba sbory značné množství materiálu. Pro období po spojení obou církví máme zároveň prameny, které jsou uloženy v církevním ústředí – v Ústředním archivu Českobratrské církve evangelické v Praze. Tento archiv dále obsahuje personální složky jednotlivých farářů. Z těch libštátských se ale pro sledované období dochovaly personálie pouze ke třem farářům: k Havelkovi, Marušiakovi a Kučerovi. Poměrně okrajovým a specifickým je archiv Slavomila Daňka, uložený na Katedře praktické teologie Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Ten je tvořen především osobní korespondencí, vlastními poznámkami, zápisky a kázáními.

Navzdory velikému regionálnímu významu, který oba libštátské sbory v minulosti měly, neexistuje žádná obsáhlejší současná monografie věnovaná dějinám evangelíků v Libštátě. Tento deficit je alespoň částečně kompenzován dílčími dobovými pracemi. Nejstarší takovou publikací je již zmíněná knížečka *Dějiny evanjelické církve a. vyzn. v Libštátě*. Tato kniha na několika stranách popisuje vytčené období, ve kterém se soustřeďuje na opakovaně podávané žádosti o povolení stavby kostela a jeho následnou stavbu. Jedná se o poměrně cenný pramen, protože ze staršího období se k dějinám augšpurského sboru nedochovalo mnoho materiálu, neboť až do roku 1867 nebyl sborem farním.

Dalším významným dílem je kniha *Světlo na horách*[5] z pera Emanuela Havelky, pojednávající o jeho stejnojmenném otci, který se stal jedním z nejvýraznějších farářů, kteří kdy v Libštátě působili. Kniha je psaná jako beletristické dílo o životě autorova otce, ale mnohé popisované skutečnosti jsou historicky velice věrohodné. Dalším dobrým zdrojem je vzpomínkový sborník, který nese název *Památce služebníka Božího Petra Marušiaka* a podtitul *Sborník vzpomínek a úvah k prvnímu výročí jeho smrti*.[6] Zde jsou otištěny texty osmi autorů, kteří z různých stran vzpomínají na faráře Marušiaka, a dále je zde výběr několika článků či dopisů, jejichž autorem je sám Marušiak, který v Libštátě sloužil 50 let.

Velkou pomocí této práce jsou také studie věnované okolním evangelickým sborům: v Křížlicích a ve Valteřicích. Křížlickým dějinám se věnoval historik a svého času i křížlický farář Luděk Rejchrt, který důkladně zpracoval dějiny křížlického evangelického sboru augšpurského vyznání ve své publikaci *Na horách ležící*.[7] Evangelíkům ve Valteřicích se zase věnoval ve své důkladné studii Jiří Louda, historik Krkonošského muzea ve Vrchlabí. Jeho dílo bylo vydáno ve dvou částech v před-

chozích dvou ročnících tohoto sborníku. Tato práce je rovněž cenným materiálem pro studium soužití evangelíků obou konfesí, neboť ve Valteřicích byly paralelně dva evangelické sbory a jejich spojení nastalo fakticky až o deset let později než v případě Libštátu.[8]

3 Nekatolíci v Libštátě před rokem 1781

V husitské době byla panství v horním Pojizeří nejprve na straně protikališnické. Většina majitelů zdejších hradů se například postavila proti králi Jiřímu z Poděbrad.[9] Nakonec se však utrakvismus v kraji přece jen rozšířil a v průběhu 16. století se sem dostala i Jednota bratrská.[10] V této době se o přítomnosti podobojích dovídáme stále častěji. Například roku 1540 čteme o faráři v Bozkově, který byl podobojí. V roce 1574 se zase připomíná *ženatý* (tj. podobojí) kněz v Semilech a po jeho propuštění z vězení se od něho dovídáme, že kněz ve Vysokém má také *concubinam.*[11] Duchovní podobojí jsou známi i v Železném Brodě a v Držkově.[12] Takové rozšíření by samozřejmě nebylo možné bez přímého souhlasu či tiché tolerance ze strany vrchnosti. Josef Pekař pak dokonce přichází s následujícím konstatováním: „*Revoluci husitskou vymyslel český jih; o odboji předbělohorském rozhodl český sever, nejvíce horní Pojizeří. Sever proto, že nejvíc podléhal vlivům saského luterství ze sousedství…*“[13]

Ovšem stavovské povstání bylo nakonec poraženo a s ním i sen českých nekatolíků o svobodě. Roku 1622 začal platit zákaz nekatolických bohoslužeb, každý nekatolík přišel o městská práva, nekatolíci pozbyli rovněž i práva k uzavírání manželství či vykonání pohřbů. V Libštátě se také projevil nový majitel panství, Albrecht z Valdštejna. Jeho komisař ve věcech duchovních, Jan Ctibor Kotva z Freifeldu, vydal roku 1624 nařízení, které vypovídalo všechny nekatolické duchovní z panství.[14] S těmito změnami patrně souvisí i uprázdnění libštátské fary a její přifaření k Semilům.[15] Rovněž i většina okolních kostelů na Semilsku byla v těchto letech „proměněna“ na katolické.[16]

Tato „proměna“ na katolické však zpravidla neznamenala nic jiného, než že byl vypovězen nekatolický duchovní či byla vykonána katolická bohoslužba. Většina far tak zůstala neobsazená. Takže například Semily, ke kterým byl Libštát nově přifařen, měly vlastního faráře až od roku 1631. O sedm let později se dovídáme o jeho činnosti v Libštátu. Tehdy dostal příkaz od kardinála Arnošta z Harrachu, aby napomenul a zároveň propustil z vězení manželku Jiřího Berana z Libštátu, která vyndala z úst nejsvětější svátost. Důvodem tohoto rozhodnutí má být přímluva představených obce a tvrzení, že takový čin neudělala se špatným úmyslem.[17]

Výrazný nedostatek farářů se projevoval i po třiceti letech od prvního nařízení, které vypovídalo nekatolické faráře z Valdštejnova panství. Semilský farář měl roku 1654 vedle Libštátu a Semil na starosti ještě sedm far,[18] přičemž se nejednalo o žádnou výjimku; v Boleslavském kraji bylo v roce 1652 celkem 91 farních a 89 filiálních kostelů. Z toho bylo ale pouhých 33 farních kostelů obsazeno stálými duchovními.[19]

Libštát zůstal součástí semilské farnosti do roku 1677, kdy spadl pod patronaci faráře v Lomnici nad Popelkou. Výrazněji se začal emancipovat až počátkem 18. století. Roku 1713 byl v Libštátě vystavěn kostel sv. Jiří, později byla v obci vystavěna i škola a nakonec roku 1719 došlo i k obnovení fary.[20] V Libštátě tak v pobělohorském či předtolerančním období působil katolický farář mnohem kratší dobu než v okolních obcích, pouze 62 let. Bez pochyb se tento fakt podepsal na tom, že se právě Libštát stal centrem podkrkonošského evangelictví.

Nedostatek kněží představoval v 17. století skutečnou brzdu v rekatolizačních snahách, a tak katolická církev musela vymyslet jiné prostředky, jak dosáhnout svého cíle. Prostředkem urychlení katolické reformace se měla stát aktivní činnost misionářů, především pak jezuitů. K Libštátu byl nejbližším sídlem jezuitů Jičín, kam byli první řeholníci povoláni Albrechtem z Valdštejna roku 1622. Brzy nato obrátili na Valdštejnově panství 679 osob. Zásluha je připisována především páteru Matyáši Burnatiovi, který vykonal misii v Železnici, Lomnici, Radimi a Lužanech. Roku 1629 jezuité obrátili několik podkrkonošských obcí, jako například Paku, Miletín a Lomnici. Toho roku obrátili ke katolické víře na frýdlantském knížectví 1 482 osob.[21] Do Libštátu patrně také zavítal jičínský jezuita Pavel Stefanides a jeho společník Jan Spansberger. Jejich činnost probíhala na Semilsku v letech 1646 až 1660. Na semilském panství se jim podařilo podle hraběte Albrechta Maxmiliána Desfourse obrátit ke katolické církvi 1 085 poddaných.[22] Roku 1651 přicházejí jezuitům na pomoc františkáni, jejichž klášter byl nově založen v Turnově. Libštát byl jedním z posledních míst v obvodu, které se mělo skládat na almužnu těchto menších bratří.[23] Na lomnické panství dorazili v této době také bosí augustiniáni z kláštera na Novém Městě pražském u sv. Václava Na Zderaze.[24]

Navzdory těmto snahám se však ještě okolo poloviny 17. století vyskytovalo v Hradeckém kraji 52 529 nekatolických poddaných. Pro lomnické panství pak statistiky přináší údaj 684 a pro Kumburk s Oulibicemi 2468 nekatolíků. V kraji Boleslavském se na panství semilském a maloskalském nacházelo 4 694 nekatolíků.[25]

Výraznou pomocí v tomto boji o uchování vlastního věroučného přesvědčení byla těmto věřícím blízkost protestantského zahraničí. Například lužická Žitava je od Libštátu vzdálena „pouhých" 14 hodin chůze.

O emigrantech z lomnického panství se lze dočíst v rozsáhlém díle Edity Štěříkové. Ta například k roku 1659 zmiňuje 15 hospodářů, kteří i s rodinami odešli do Lubáně. V této souvislosti zároveň upozorňuje na známý jev, kdy se exulanti vraceli pro své souvěrce na území Čech, aby je následně vyvedli za hranice.[26] V pramenech se také dovídáme o jistém Janu Hrbkovi z Libštátu, který z náboženských důvodů utekl ze svého panství a byl uvězněn v Turnově. Pro vězně si nakonec musel dojít sám libštátský rychtář, který byl do Turnova poslán úředníkem kumburského panství Janem Jiřím Rudovským. Není však jasné, zda měl být Turnov Hrbkovi konečnou destinací, či zda měl zamířeno do nějakého vzdálenějšího cíle.[27]

Zatímco o životě katolíků na českém venkově máme pro 18. století širokou pramennou základnu, při studiu života nekatolíků se většina badatelů setkává s výraz-

ným nedostatkem pramenů. Nejspolehlivějším a častokrát jediným dostupným pramenem jsou tradovaná vyprávění, která byla zapsána až po nastolení tolerance, a to mnohdy ještě o mnoho později. Tyto příběhy se však musíme snažit uchopit, chceme-li se o životě nekatolíků dozvědět více než to, co víme ze seznamů exulantů nebo ze statistik *heretiků*, které důkladně sestavil J. V. Šimák.[28] Tyto příběhy jsou cenným pohledem do představ tolerančních evangelíků o své vlastní minulosti.

Jako první takové vyprávění zařadím příběh Josefa Rohlíčka,[29] který byl potomkem krkonošských písmáků 18. století. Rohlíček zaznamenal průběh jedné nekatolické svatby. Sám tuto událost datuje někdy k roku 1741 a dodává, že příhodu zná z vyprávění svého dědečka, jenž ji zase znal z vyprávění svého dědečka, který byl na této svatbě za mládence.[30] Pro určitou jedinečnost tohoto vyprávění si je vyslechněme celé: „*Byly svarby. Družba, stará česká tvrdá protestantská palice, umínil si, že si vo těch svarbách zazpíváme veřejně, na truc jezuvitským špehounům. Já strachy trnul, ale on se jen smál, a plán na to že prej už má hotovej. A měl. V den svarby nás všecky pěkně rozestavil do kruhu, ženicha a nevěstu doprostředka, se svým fáborem na kabátě se před nimi rozkročil a v tom na prahu dveří ze světnice spustily dudy. On pak místo obyčejnského trampání začal zpívat svým krásným a jasným hlasem první verš žalmu stoosmadvamecitmého. Po něm zpívala starosvarba verš druhý. Pak zpívaly družičky verš třetí a konečně všickni dohromady zpívali jsme verš čtvrtý a poslední. Čumilů byla plná síň, jedno oko nezůstalo suché, jak prej to ten družba krásně vyved, a nikdo z nich nevěděl, že jsme tu zpívali něco, co podléhalo velikým trestům. A tu notu si družba složil sám a zpíva se takhle: …*“[31] Poté museli být tito snoubenci oddáni ještě v katolickém kostele, „*ale to násili je prý už nebolelo,*“ dodává Rohlíček. Tento svěží pohled do života tajných nekatolíků v Libštátě srší snad až příliš velkou dávkou odvahy. Častěji se setkáváme spíše s příběhy, kde se více projevuje opatrnost až strach.

Dalším vypravěčem příběhů z doby předtoleranční byl Josef Šádek, který je přibližně o dvě generace starší, než byl Rohlíček. Šádkovo vyprávění si zaznamenal farář Havelka, jehož syn je později popsal v knize *Světlo na horách*.[32] Šádek vypráví, kolik toho jeho předci museli vytrpět od vrchnosti. Jeho pradědeček byl v Jičíně mrskán holí, a ani přesto nezapřel svoji víru.[33]

Vedle tradovaných ústních vyprávění nám mohou být dobrým zdrojem informací knihy, které se v nekatolických kruzích vyskytovaly. Zde je možné dát zapravdu výroku Skalského, že mimo řídnoucí návštěvy cizích predikantů byla to pomalu jen kniha, jejíž pomocí „*bujelo bejlí kacířství potajmu dále*“.[34] A právě knih byl v Libštátě relativní dostatek. Našli bychom zde knihy bratrské, jako byla Komenského *Praxis Pietatis*, *Labyrint světa* či *Manuálník*,[35] vedle toho zde byl podle Šádka i dostatek Biblí a bratrských kancionálů. Šádek vzpomíná na jakéhosi Macha. Ten chodil po vsích pod záminkou obchodu s lnem, ale přitom roznášel mezi tajnými nekatolíky knihy a společně s nimi se modlil.[36] Původ knih – většina z nich byla ze Žitavy a z Berlína[37] – zřetelně potvrzuje tezi o důvodech přetrvání podkrkonošských nekatolíků: blízkost evangelického Saska.

Poměrně velký počet těchto exulantů se po roce 1781 vrátil zpátky do království Českého. V Libštátu se dozvídáme například o navrácení jistého Jana Procházky, který sem přichází z Berlína.[38] Další, kdo se vrátil z Berlína a koho známe jménem, byla rodina Rolcova. Jednalo se o manžele z Košťálova, kde muž byl tajným nekatolíkem a žena katoličkou. Ta údajně muži hrozila, že ho udá knězi. Rolc se pak rozhodl, že raději uteče do Berlína.[39] Jeho žena se nakonec rozhodla odejít za ním. Bylo to snad proto, že Rolc vzal s sebou i jejich malého syna. Zde se pak Rolcová stala taktéž evangeličkou.[40] Po vydání tolerančního patentu se navrátili zpět do Košťálova; přišli však o velkou část svého majetku, když polovina jejich chalupy připadla škole.[41]

O dalších exulantech se dovídáme z díla Edity Štěříkové. Dočítáme se například o Kateřině Kyselové, která coby čtyřleté dítě opustila roku 1720 společně s rodiči Libštát. Útočištěm se celé rodině stal nedaleký Gebhardsdorf,[42] dnešní Giebułtów, ležící přímo za hranicí frýdlantského výběžku. V daném roce se muselo jednat patrně o větší odchod nebo alespoň odchod jedné velké rodiny. V tom samém čase totiž zároveň odchází Rozina a Tobiáš Kyselovi, ale nejspíš se zde nejedná o rodiče Kateřiny, což by věkově sedělo, ale Rozina a Tobiáš nalézají na rozdíl od Kateřiny azyl v Gerlicheimu. Rozina Kyselová se narodila v Libštátě a dle pramenů slýchávala od své matky o valdenských.[43]

Zda a v jaké míře evangelictví přežilo, mělo vyjít na povrch v říjnu 1781. Tehdy vydal Josef II. patent, kterým legalizoval působení tří dalších křesťanských církví: helvetské, augšpurské a pravoslavné. Patent se ale nerozšířil klasickou úřední cestou, kdy by byl oznámen krajským úřadům a dále předán městským radám a jednotlivým panstvím. Úřední cestou byl patent vyhlášen pouze na Moravě v několika panstvích brněnského kraje. Ostatním částem Moravy a celému území Čech nezbývalo nic jiného, než že si evangelíci předají informaci sami.[44]

Tajní evangelíci v Podkrkonoší měli trochu štěstí, neboť zde žil Josef Janata, velice horlivý agent evangelíků. Janata bydlel v Hrabačově, tedy na jilemnickém panství, jeho činnost však byla klíčová pro celé Krkonoše a jejich předhůří. Janata získal informaci o tolerančním patentu na Chrudimsku. V posledních týdnech roku 1781 stihla informace o tolerančním patentu přeskočit na Chrudimsko. Janata, který již dříve na Chrudimsko zajížděl, se zde o patentu dozvěděl nečekaně. Informaci ihned odnesl zpět na sever. Již 14. prosince podal Janata se svými souvěrci přihlášku u vrchnostenského úřadu v Jilemnici. Vrchní Erben žádosti nevyhověl a neúnavný Janata se odebral se stížností k císaři do Vídně.[45] V tomto momentě vidí například Eva Melmuková důvod rozdělení Bydžovského kraje na jih, kde jsou převážně reformovaní, a na sever, kde je více luteránů. Evangelíci z Jilemnicka se pouští do boje s vrchním Erbenem a v boji s ním nešetří síly. Nedostala se k nim tak druhá zpráva, že je potřeba přihlásit se buď k helvetské, nebo augšpurské konfesi.[46]

Bezesporu se informace o tolerančním patentu dostala do Libštátu díky činnosti Janatově, minimálně pak prostřednictvím jeho společníků. Libštát však nebyl do sporu s Erbenem nijak zatažen, neboť ležel na zcela jiném panství. I to by mohlo

vysvětlovat, proč se Libštát na rozdíl od svých severních sousedů rozhodl výrazněji pro helvetskou konfesi.

4 Reformovaný sbor

4.1 Počátky

Od rozšíření zprávy o vydání tolerančního patentu do příchodu prvního reformovaného kazatele uplynulo dlouhých 24 měsíců. Nikdo nedokázal odhadovat, jaké bude mít nová tolerance trvání či zda se vůbec podaří nový sbor udržet.

Navzdory tomuto opuštění a různým protivenstvím ale neustávala horlivost nového společenství. Ještě po letech o ní vyprávěl Jiří Šádek, jak to znal z podání svého dědečka, faráři Havelkovi: „*Dědeček vždycky vyprávěl, že ti tajní vyznavači vyrostli po všem tom utrpění ze země, když přišla zpráva o náboženské svobodě. Scházeli se ze všech stran k nám do chalupy v Lukách, všichni se potajmo znali, teď se radostí objímali, plakali, vyznávali jeden druhému. V naší světnici byly první bohoslužby, a pak po celých šest roků, než se postavil kostel. Dědeček zpomínával, jak radostně zazněl tehdy žalm 81.: ‚Hlasem veselým zvučně prozpěvujte.' Všichni jej uměli, jak doma zpívávali ve skrytu z kancionálů. Dědeček pak přečetl z Bible žalm 126.: ‚Když zase vedl Hospodin zajaté Sionské, zdálo se nám to jako ve snách. Tehdáž byla plna radosti ústa naše, a jazyk náš plésání...' Modlil se, přečetl oddíl z Komenského Praxisu, a pak každý vyprávěl o svých příhodách a těžkostech, jak se skrývali s pobožností a s knížkama. Někteří přinesli knížky s sebou, jsou ještě dnes v našich rodinách jako poklad. Já taky mám po dědečkovi jeho nejoblíbenější Praxi, Komenského Labyrint světa, Manuálník. Dost bylo Biblí a bratrských kancionálů, přenášely se hlavně ze Žitavy a z Berlína.*"[47]

Toto vyprávění popisuje evangelické shromáždění v Libštátě snad až příliš idylicky, ale několik prvních setkání se neslo ve velmi neklidném duchu. Čteme, že katolický lid nejprve shromáždění vyrušoval křikem a různými hrozbami.[48] O protivenstvích ze strany katolíků také čteme v pamětní knize reformovaného sboru. Z vyprávění Jiřího Šádka vyplývá, že se první bohoslužby konaly v domě jeho dědečka, Jiřího Šádka. Jednalo se o dům číslo 56.[49] Zde se potvrzuje obecná skutečnost, že veškeré dění v prvních letech po vydání tolerančního patentu měly v rukách vůdčí osobnosti předtoleranční církve, které pokračovaly ve své práci. Na mnohých místech českého území tento stav trval ještě do poloviny 80. let.[50]

Během prvních dvou let po vydání tolerančního patentu se zdejším reformovaným dostalo návštěvy duchovního snad pouze jedenkrát.[51] To lze vysvětlit tím, že reformovaných pastorů působilo v Čechách krátce po vydání tolerančního patentu výrazně méně než duchovních hlásících se k augšpurské konfesi. Návštěvu spojenou s vykonáním bohoslužeb a vysluhováním večeře Páně zde vykonal Joël Jessenius, farář z Chvaletic, který měl povolení navštěvovat nové sbory.[52] Jeho nespornou výhodou bylo, že na rozdíl od ostatních reformovaných kazatelů, kteří později do Čech přicházeli, rozuměl dobře česky. Jeho návštěva Libštátu se uskutečnila patrně až roku 1783, protože do Čech přišel teprve v říjnu předešlého roku.[53]

Avšak již poměrně brzy se v Libštátě dočkali svého stálého duchovního správce. Na sklonku roku 1783 přišel do Libštátu Jan Csomor,[54] odchovanec teologického učiliště v Blatném Potoku. Ten v Libštátě vykonával farářskou službu přes 16 let. Po příchodu čekalo Csomora mnoho práce, kterou musel vykonat. Předně se musel postarat o zajištění bohoslužeb, a to jak opatřením jednotlivých liturgických předmětů, tak i zbudováním prostoru pro jejich vykonávání. Nakonec musel zorganizovat i stavbu samotného farního příbytku. Než se vybudoval, bydlel Csomor po dlouhá léta v podkroví u Šádků, v jejichž domě se zároveň konala bohoslužebná shromáždění. Na těch prvních ale Csomor ještě nekázal, neboť neuměl česky.[55]

Své první kázání měl Csomor ale poměrně brzy – v neděli 18. ledna. Jeho základem byl biblický text z knihy Skutků: *Buďtež tedy sebe pilni i všeho stáda, v němžto Duch svatý ustanovil vás biskupy, abyste pásli církev Boží, kteréž sobě dobyl svou vlastní krví.*[56] Csomorovo kázání ale tehdy nebylo dobře srozumitelné.[57] V českém prostředí byl sotva několik týdnů, takže ani tři měsíce, které strávil na jazykovém kurzu v Banské Bystrici, nemohly jeho jazykový hendikep odstranit.

Posláním evangelického faráře je vedle kázání Božího slova také vysluhování svátostí: křtu a večeře Páně. Prvním pokřtěným byla dcera Jiřího Šádka. Ten s celým

Chrám reformovaného (helvetského) sboru v Libštátě z roku 1786.
(HAVELKA, Emanuel. Světlo na horách. Praha, 1939.)

obřadem čekal několik měsíců až do příchodu nového faráře. Jeho dcera Marie byla v té době již 17 týdnů staré novorozeně a po celou tuto dobu musel Šádek odolávat velkému naléhání ze strany většinových katolíků.[58] Pamětní kniha jmenuje další obřadné úkony faráře Csomora, jako například první zaopatření v nemoci, první svatbu či první pohřeb. Shodou okolností byl prvním pohřbeným navrátivší se exulant z Berlína.[59]

Csomor také vysluhoval večeři Páně, ke které bylo potřeba zajistit i patřičné liturgické vybavení. Nejdůležitější bylo opatření kalichu, který se podařilo získat za šest zlatých. Talíř k podávání chleba získal sbor darem od jednoho ze svých členů. Mezi další vybavení, které přibylo na inventáři libštátského sboru, patřila křtící nádobka, zakoupená za dva zlaté a 14 grošů. Dále několik žen darovalo šátky, určené pro příležitost večeře Páně.[60]

Na těchto šátcích je zajímavý a důležitý jejich původ – každý z nich pochází z jiné obce. Jen jeden byl darován ženou z Libštátu, další byly věnovány ženami z Valdic,[61] z Vysokého a Peřimova. Podobně na tom byli i členové nového staršovstva. Roku 1785 bylo zvoleno po dvou mužích z Libštátu, Valteřic, Rybnic a Peřimova.[62] A ještě větší byl počet míst, ze kterých lidé přispívali na stavbu nové modlitebny.[63]

Po příchodu faráře Csomora na sebe stavba nové modlitebny nenechala dlouho čekat. S budováním se začalo již během roku 1786. Základní kámen byl položen 19. července,[64] tedy dva a půl roku po Csomorově příchodu. Stavba se mohla realizovat nejen díky přispění a nasazení jednotlivých členů libštátské církevní obce, nýbrž i díky velkorysému přispění vrchnosti. Pamětní kniha uvádí hraběte Trauttmansdorffa jako dárce 30 kmenů jedlí. K tomuto množství zbývalo přikoupit již jen čtyři kmeny a nalámat kameny na zdivo – to provedli členové sboru sami. Stavba pokračovala velice rychle a roku 1787 mohla být modlitebna posvěcena. Stalo se tak po 11 měsících od zahájení výstavby, přesněji 17. června.

Posvěcení nového kostela je vždy velkolepá slavnost a nejinak tomu bylo v Libštátě. Bohoslužby se konaly ten den určitě dvakrát. Nešporní kázání přednesl Štěpán Rimany na text z knihy Skutků 24,16. Další kázání měl v tento den superintendent František Kovács na verš ze Skutků 9,31. Do třetice kázal Ondřej Szego.[65] Celý den tak byl velkolepou slávou, které se celkem účastnilo jedenáct pánů *dvojctihodných*, mezi nimiž byli dva senioři, senior poděbradský a senior pražský, a jeden superintendent.[66]

Modlitebna nebyla jedinou stavbou, kterou bylo potřeba vybudovat. Farář Csomor i nadále musel bydlet v podkrovním pokoji u Šádků, a tak se výstavba nové fary stala aktuální otázkou ihned po dostavění modlitebny. Faru se nakonec podařilo vystavět již v roce 1789. Bylo to díky velkému přičinění libštátských evangelíků, kteří sami zaopatřili kámen a dřevo potřebné na vystavění nové fary, takže náklady byly poměrně nízké.[67] V nové faře se však faráři přece jen museli i nadále uskrovňovat. Šádek se dokonce ve svém vyprávění o dějinách sboru zmiňuje o tom, že tato *chaloupka*, jak ji sám nazývá, byla některým farářům příčinou k odchodu z Libštátu.[68]

Fara reformovaného (helvetského) sboru v Libštátě, stav z roku 1914.
(HAVELKA, Emanuel. Světlo na horách. Praha, 1939.)

Své hmotné jmění rozšířili libštátští evangelíci roku 1794 o pole. Jednalo se o pozemek vedle fary, o výměře necelých pěti korců. Takové území samozřejmě nemohlo zajistit materiální soběstačnost chudé libštátské církve a po dlouhá léta bylo běžné, že si libštátští faráři museli přivydělávat na své živobytí například předením.[69] Potřebných 100 zlatých, které nově zakoupené pole stálo, zapůjčil církvi bezúročně Jiří Opočenský. Ty mu pak skutečně po čtyřech letech byly vyplaceny.[70] Jméno Jiřího Opočenského jsme již jednou zahlédli, a sice na seznamu členů staršovstva. Jeho životní příběh a zásluhy, které má na libštátském sboru, si však zasluhují ještě větší pozornost.

Celý rod Opočenských byl jedním z hlavních pilířů libštátského sboru nejen v době toleranční, ale po celé dlouhé 19. století. Opočenští byli poměrně zámožnou rodinou. V obci Peřimov, která leží asi dvě hodiny chůze od Libštátu, vlastnili velký vodní mlýn. Jejich peníze nejednou pomohly libštátským evangelíkům a Opočenští nemalým dílem přispěli i k duchovnímu rozvoji této církevní obce. Ani velká vzdálenost, která je dělila od libštátského centra, nebyla překážkou tomu, aby se jednotlivé generace Opočenských střídaly na postu kurátora sboru. Historik jim tak může vyčíst snad pouze to, že svým dětem až příliš často dávali jméno Jiří, a tak není ihned na první pohled patrné, o kterého Opočenského se zrovna jedná.

Vzpomeňme nyní především Jiřího Opočenského, který stál u zrodu sboru v rané toleranční době. Z jeho štědrých finančních příspěvků zde již byla zmíněna půjčka na koupi pole. Dalším významným činem, jenž pomohl k materiálnímu zabezpečení sboru, bylo založení fondu pro chudé. Ze svého prvního manželství neměl Jiří Opočenský žádné děti, a tak se rozhodl finančně podporovat syna svého bratra, který si přál studovat bohosloví,[71] aby se později stal coby farář v Jimramově moravským superintendentem a autorem několika literárních děl, z nichž byl například vydán zpěvník *Cithara sanctorum*. Pro úplnost pouze uveďme, že také tento synovec se jmenoval Jiří.

Jiří Opočenský dále odkázal před svou smrtí církvi tisíc zlatých. Úroky z této částky měly být využity místo saláru za chudé členy církve. K tomu ještě odkázal pět set zlatých, jejichž úroky byly určeny na cesty duchovních správců k peřimovským členům církve. V dodatku tohoto odkazu poznamenal: „*Kdyby tato helvetská konfese od nejvyššího mocnáře na krátce neb dlouze vyzdvihnuta býti měla, tento kapitál zase potomkům zůstavitele měl nazpět připadnouti.*“[72] Tento dovětek Opočenského poslední vůle z roku 1814 pěkně vykresluje pocity tolerančních evangelíků, kteří se stále obávali, že by náboženská tolerance mohla být zrušena.

Dalším význačným členem této rodiny byl Jiří Opočenský, syn z druhého manželství výše zmíněného zůstavitele. Evangelický biografista Jan Toul o něm uvádí: „*je typickým zjevem v letech 1820 až 1840*“.[73] A ačkoliv zemřel již ve 36 letech, udělal v libštátském sboru velký kus práce. Skutečnou oporou pak byl především v době, kdy se uprázdnilo farářské místo[74] a Opočenský se ujal coby laik kazatelské služby.[75] Pomocí mu v tom byl i pobyt u bratrance v Klášteře, kde vykonával farářskou službu.[76] Opočenský také pečoval o duchovní život přímo v Peřimově, kde se organizovala shromáždění každou neděli odpoledne v domě Václava Nechanického. K těmto setkáním bylo potřeba povolení katolického faráře ze Mříčné. Mimo tato shromáždění Opočenský vedl také výuku náboženství pro mládež.

Jeho syn Josef[77] byl zase významným pomocníkem faráře Emanuela Havelky, který do Libštátu přišel v roce 1864. Ale to jsme se posunuli v čase až příliš dopředu a vynechali jsme jak celou řadu důležitých událostí, tak důležitých osob. Například vedle Opočenských z Peřimova to byla také rodina Šádkova z Libštátu, kdo byl svému sboru velkou oporou. Již jsem zde uvedl například jméno Jiřího Šádka, který organizoval raně toleranční sbor a v jehož domě se všechna prvotní setkání odehrávala, ale podobně významnou roli sehrává i jeho syn a později vnuk.

4.2 Pracovníci na vinici

Jan Csomor, o kterém jsme již mnoho slyšeli v předchozím zastavení, se po 16 letech, přesněji v březnu roku 1800, společně se svou manželkou Evou a třemi dětmi vydal dělat faráře do Krabčic, aby uvolnil místo svému nástupci. Se sborem se rozloučil kázáním na text z knihy Kazatel 12,13.[78]

Avšak v pořadí druhý kazatel se v nové faře dlouho neohřál. Ján Kazay zde zůstává pouhé tři roky. Jeho následovník Štěpán Gaál pouhý rok a podobně i Jan Szantay,

který z Libštátu odešel již v roce 1806. Po tomto rychlém střídání duchovních přišel první farář, který byl českého původu. Byl jím Václav Francouz a setrval sedm let.

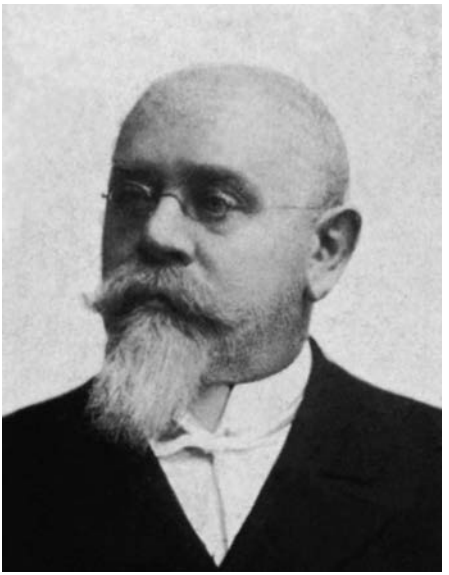
Farářů, kteří se v Libštátě udrželi alespoň sedm let, bylo poměrně málo. Mezi prvním farářem Csomorem, jenž sloužil celých 16 let, a farářem Havelkou, který byl duchovním správcem Libštátu po dobu 45 let, se na libštátské faře vystřídalo celkem 11 duchovních. Tím průměrně vychází něco přes pět let služby na jednoho duchovního. Ale těch, kteří v Libštátě vydrželi alespoň šest let a více, bylo pouze pět. Zbylých šest duchovních mezi Csomorem a Havelkou vydrželo v Libštátě průměrně 2,5 roku.

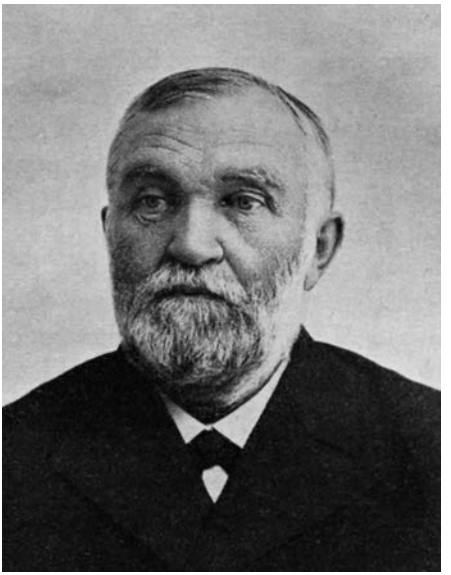
Při pohledu na kariéru farářů, kteří v Libštátě dlouho nevydrželi, je ovšem vidět, že mnozí z nich na jiných místech pobyli deset i více let.[79] Zatímco celková délka služby těchto všech farářů v Libštátě je přibližně pět let, průměrná délka jejich služby v jiných obcích je zhruba osm let. Jedná se pouze o jednoduchý výpočet, který nemůže zahrnout mnohé neznámé motivy a pohnutky, ale spojíme-li tato čísla s prameny z pozdější doby, uvidíme, že tyto prameny hovoří v podobném duchu jako zmiňovaná čísla. V knize *Světlo na horách* čteme, že přestože původní dřevěná fara byla přestavěna „*úpravněji a rozsáhleji z cihel a z kamene*", byla stále příčinou k odchodu mnohých kazatelů z Libštátu.[80]

Nyní se podívejme na některé významnější faráře podrobněji. O Václavovi Francouzovi, který byl prvním libštátským kazatelem českého původu, toho mnoho nevíme. Dovídáme se tak pouze, že byl narozen ve Velkém Oseku. Podobný nedostatek informací máme o dalším kazateli, Bénu Kissovi. Tento uherský rodák působil v Libštátě do svých 75 let, kdy odešel na odpočinek ke svému synovi, faráři v Rovečném. V záznamech o jeho následníkovi, Karlu Nagyovi, se dozvídáme, že Nagy musel v Libštátě uvést do lepšího pořádku bohoslužby a cvičení mládeže.[81] Vedle toho také čteme, že v Libštátě zavedl pevný řád.[82] Je možné, že stárnoucí Kiss již na důkladnou péči o sbor nestačil. Nagy pobyl v Libštátě pouhá tři léta, ale víme hned o několika důležitých krocích, které učinil. Předně za jeho správy vzešel podnět k vystavění nové fary. Dále bylo ukončeno společné užívání reformovaného kostela, o který se po více jak 35 let dělili s libštátskými luterány. Ti pak byli nuceni vystavět si svoji vlastní modlitebnu.

V roce 1830 přišel do Libštátu farář Josef Nosek, který byl prvním farářem, jenž v Libštátě také zemřel. To bylo až 11 let po jeho příchodu, a tak stihl Josef Nosek udělat značný kus práce. Z jeho životopisu stojí za zmínku především jeho literární činnost. Největším dílem se stal překlad knihy *Věčné odpočinutí svatých*[83] z pera anglického puritána Richarda Baxtera. Noskův překlad byl vydán v Jičíně v roce 1839. Na překladu díla čítajícího téměř 400 stran pracoval Nosek několik let.[84] Názorná a srozumitelně psaná publikace musela ovlivnit duchovní život libštátských věřících. Každého také muselo upoutat a povzbudit, že hned po otevření knihy na čtenáře čekala předmluva libštátského faráře Noska.

V předmluvě Nosek píše: „*O této však přítomné knížce může a musí se říci, že z ni jedenkaždý k odplatě svrchovaného povoláni Božího v Kristu Ježíši opravdu přijíti žá-*

Daniel Nešpor, reformovaný farář v Libštátě v letech 1861–1864.
Emanuel Havelka, reformovaný farář v Libštátě v letech 1864–1910.
(TOUL, Jan. Jubilejní kniha českobratrské rodiny. České Budějovice: 1931.)

dající křesťan naučení za naučením, naučení za naučením, zprávu za zprávou, zprávu za zprávou, trošku odtud, trošku od onud bráti, Izaj. 28,10, a že ona jej kdež by z cesty sešel, napraviti, i jemu síly k běhu přidati může."[85] V knize se čtenář v 16 kapitolách dočte o různých aspektech věčného života. Jedna kapitola se například věnuje tomu, jak je potřebné se o věčný život snažit, jiná zas o bídě těch, kteří budou věčného života zbaveni, a jiná zas o tom, jak člověk může vést nebeský život na zemi.

Věčné odpočinutí svatých nebylo jediným literárním počinem faráře Noska. Ve stejném roce vydává *Píseň k slavnosti toleranční.*[86] Jedná se o chvalozpěv o čtyřech slokách, v nichž je chválen Hospodin, mimo jiné za svobodu vyznání: „*Nebo on nám hlásá tu milost, že nám svědomí svobody dáno...*"

Snad ještě větší horlivec pro literaturu je Noskův nástupce Jan Šolín Ledecký. Šolín byl velkým českým vlastencem, stal se dokonce zakládajícím členem Matice české. Z Libštátu ale brzy odešel. Po něm přišel Josef Štorch a pak Josef Šiller. Poté přišla do Libštátu zajímavá řada farářů, z nichž každý získal vzdělání za hranicemi Rakouska-Uherska. Tři faráři byli absolventy univerzity ve švýcarské Basileji, čtvrtý přišel s teologickým vzděláním ze Spojených států amerických. Prvním z basilejských učenců je Daniel Nešpor, ten zůstal v Libštátě pouhé tři roky. Je to první farář, od kterého se nám dochovala fotografie.

Bez pochyb největší dílo v 19. století vykonal na libštátské vinici Emanuel Havelka, který do Libštátu přišel v roce 1864 a zůstal tam po celých 45 let. Nebylo to pouze díky této dlouhé době, ale především díky jeho houževnatosti a celkovému zájmu o práci na sboru. Ke všemu Havelkovi přála i doba, neboť přichází do Libštátu tři roky po vydání tzv. protestantského patentu, kterým se nekatolíkům před státem dostává rovného postavení s katolíky. K Havelkovi máme vedle klasických archivních a biografických pramenů i nenahraditelnou knihu *Světlo na horách*. Těžko tuto knihu něčím překonat jak po literární, tak i po obsahové stránce. Nelze namalovat lepší portrét otce, než jak to učinil jeho syn. Netřeba připomínat, že vedle hlubokého citu pro estetiku pracoval Havelkův syn i s obdivuhodnou historickou přesností a smyslem pro detail. Přesto však pasáže, které mají v knize *Světlo na horách* tendenci faráře Havelku jakýmkoliv způsobem hodnotit, budou pro účely této práce považovány spíše za okrajové pramenné zdroje.

Havelka se narodil v Hraběšíně u Čáslavi.[87] Otec mu zemřel velmi brzy, a tak byl vychováván především svou matkou. Studoval v Těšíně, kde se projevilo jeho studijní nadání,[88] potom ve Vídni a v Basileji. Byl vikářem u superintendenta Veselého, když mu jednoho dne přišel z Libštátu dopis psaný na modrém papíře – z čehož je patrné, že jeho autorem byl Jiří Šádek. Domluva proběhla poměrně rychle a do dvou měsíců měl Havelka v Libštátě zkušební kázání.[89]

Z rodinného života bych měl uvést alespoň několik základních údajů. Havelka byl dvakrát ženat. První manželka byla z jeho rodného kraje, z Čáslavi. Dostalo se jí vzdělání v Holandsku. Drsnější horské podnebí však způsobilo její časté nemoci. Po její smrti si přivedl Havelka do Libštátu svou druhou ženu, což byla sestřenice jeho první manželky. S touto téměř o dvacet let mladší ženou se oženil roku 1888 v Praze u Klimenta.[90] Dohromady se Havelkovi narodilo sedm dětí, z čehož dvě zemřely v dětském věku. Jeho tři synové se dále vzdělávali, jeden byl bohoslovec, druhý medik a třetí učitel.[91]

Podobně jako někteří jeho předchůdci byl i Havelka literárně činný. Od roku 1864 pracoval v týmu překladatelů na sbírce kázání Hermanna Friedricha Kohlbrüggeho, holandského neokalvinistického teologa. Tato postila vyšla několikrát, ve druhém vydání z roku 1878 je následující věnování Heřmana z Tardy: „*Věrnému zvěstovateli apoštolského evangelia, výtečnému znalci jazyka, svému draze váženému spoludělníku na vinici Páně, i v tomto díle.*“[92] Pro dobrou znalost jazyků bylo Havelkovi svěřeno i přední místo v komisi pro revizi Bible kralické v roce 1883. O rok později se však musel práce ze zdravotních důvodů vzdát a v díle pak pokračoval Jan Karafiát.[93]

Jádrem Havelkovy činnosti byla pastorační práce.[94] Vyplývá to i z Havelkových výročních zpráv o činnosti sboru. „*O vzdálené rodiny a členy sboru církve vede se péče návštěvami farářovými, zejména cvičením mládeže a večerními pobožnostmi tam, kde poněkud větší počet rodin pospolu bydlí.*“[95] Zároveň také od Havelky mnohokrát slyšíme, jak by libštátské církvi pomohlo, kdyby zde byl ještě jeden pomocný farář. Havelkův projev v kázáních byl patrně střídmý. Havelka nebývá popisován

jako řečník se strhující výmluvností. Duchovní projevy faráře Havelky byly velikým vyznáním zbožnosti, pravdy a pokoje.[96]

Havelkovi přichází v jeho 71 letech na pomoc mladý a nadějný teolog Slavomil Daněk, který uzavírá řadu odchovanců basilejské teologické fakulty. Oproti svému mentoru Havelkovi stojí tento uherskohradišťský rodák na opačném konci farářského spektra. Určitou zkratkou je tento rozdíl možné vystihnout tak, že Havelka kladl důraz na pastoraci, každodenní styk s jednotlivcem, osobní návštěvy a pochůzky po celé diaspoře, zatímco Daněk byl hloubavým teologem a badatelem. Ostatně na Havelku jsme vzpomínali očima jeho syna, podívejme se na Daňka očima jeho dcery: „*Jeho zájem o lidi nebyl osobní, nýbrž věcný; jeho péče nebyla sentimentální, protože byla dána službou pravdě. Staral se o církev, lidi nehledal, vážil myšlénky, ne člověka.*“[97]

Do Libštátu byl Daněk povolán jako pomocník stárnoucího Havelky v dubnu roku 1910.[98] Prvních šest měsíců společně pečoval o farnost s farářem Havelkou, který poté odešel do výslužby.[99] Týden po jeho odchodu byl Daněk, který čerstvě

Slavomil Daněk, reformovaný farář v Libštátě v letech 1910–1918. (BOHATCOVÁ, Mirjam. Rosa na ratolestech: z odkazu evangelických kazatelů. Praha: Kalich, 1999.)

oslavil své 25. narozeniny, jednomyslně zvolen za faráře sboru. Slavnostní instalace se dočkal 16. května 1911.[100] Pak měl před sebou ještě dalších devět let, po kterých odešel na nově založenou Husovu československou evangelickou fakultu bohosloveckou v Praze coby mimořádně jmenovaný profesor pro Starý zákon. Během těchto devíti let čekala mladého Daňka celá řada náročných úkolů. Vzpomenu například kompletní přestavbu farní budovy v roce 1914, přípravy na spojení reformovaných a luteránů a péči o rozsáhlou diasporu, která Daňka značně vyčerpávala. O práci v diaspoře napsal: „*…člověku při tom není dobře. Totiž proto, že de facto není farářem, nýbrž agentem, jmenuje se sice „parochus", ale ve skutečnosti ho drží v drápech železnice...* "[101]

Daněk se mnohem raději zabýval bádáním. Ve sborovém archivu máme z jeho ruky i několik drobnějších badatelských počinů z oblasti historie. Daněk sepsal stručné dějiny sboru, vydal několikastránkovou publikaci k dějinám církve v Čechách, sepsal úvod k biblickým knihám či začal vydávat každoroční věstníky, v nichž byly uvedeny základní informace o životě sboru za uplynulý rok. Vše dělal s pečlivostí sobě vlastní; veškeré texty byly precizně a řádně upraveny. Smysl pro detail a pořádek dýchne na každého, kdo nahlédne do Daňkova archívu na Katedře praktické teologie Evangelické teologické fakulty. Veškerá korespondence, osobní poznámky, kontakty, kázání a další listiny jsou úhledně zarovnány v jednotném formátu v katalogových pořadačích.

Podobně precizně měl Daněk uspořádané i své myšlenky. Být teologem pro něj znamenalo „*setkat se s Bohem také v intelektu*".[102] Na stole měl fotografii svého basilejského učitele Bernharda Duhma, již to samo o sobě vypovídá o Daňkově příklonu ke kritické teologii. Duhm vycházel z filosofického idealismu, odkud také pramenil Daňkův platonismus – či jak to sám Daněk nazýval – jeho realismus, ne tedy ve středověkém smyslu slova.[103] Daňkovi se podařilo skloubit zásadu *padni komu padni* (tu sám rád citoval), a přece hluboce věřit. Kriticky doložil, že Písmo vznikalo, bylo tradováno a redigováno právě z víry. Toto rozpoznání je jádrem jeho práce.[104]

Co znamenalo setkání s takovýmto teologem a myslitelem pro chudý podhorský lid? Částečnou odpověď můžeme najít v jeho kázáních. Z Libštátu se dochovalo celkem 29 kázání. Kázání jsou psaná značně složitě, obsahují velké množství jak odkazů biblických, tak i odkazů k odborné teologické literatuře, církevním dějinám i k beletrii. Náročnost Daňkových kázání potvrzují i svědectví pamětníků.[105] Zároveň se ale Daněk nebojí ostře kritizovat stávající mravy v libštátské společnosti. Například takto ostře vystupuje proti českému vlastenectví pár dní po návratu Masaryka do země v prosinci 1918: „*Pozor tedy, když oslavy takového Wilsona nebo Masaryka začínají lidem plésti hlavu! Těch obrazů jest už skoro mnoho, když jsou za každou druhou výkladní skříní! To hraničí už pomalu s nevkusem – nedovede to český národ jinak než Habsburkové – či jen sladká pomsta? Hlídka školáků u obrazu Masarykova, aby každý smekl – ukazuje tu v zárodku něco, co páchne podezřele modlářstvím! … Ale nutno zbaviti se rytin módních a moderních – ano utopií všelikých a iluzí, jež se rojí*

nejhojněji právě tam, kde staré modly se kácejí: pouhými rytinami a cetkami jsou naše dnešní představy o budoucnosti člověka a lidstva, o cílech dějin a světa – u porovnání s tím, co Bůh vskutku chce – odlitky olova o Štědrý večer!"[106]

Dějiny nejsou ale pouze biografiemi velkých mužů, a co více to platí pro prostředí církevní, kde největší roli hraje společenství křesťanů, které je jako nevěsta Kristova. Zahleďme se tedy nyní do života těch maličkých. Jaké jsou jeho hloubky, naděje i každodenní starosti?

4.3 Život sboru

Libštátský sbor byl po celé 19. století tvořen více jak sto rodinami. Středobodem života všech křesťanů vždy byla a je neděle. Tento den tvoří základ pozemského života všech věřících, je to den stvořený k oslavě Hospodina. Na libštátské faře posvátná nálada tohoto dne začínala již během soboty. Havelka vypráví, jak jeho otec připravoval kázání a jak všichni ostatní museli chodit potichu. Kostelník v sobotu odpoledne všechno pozametal, uklidil prostor před kostelem a upravil zahradu. Dalšího dne ráno se začali lidé scházet okolo deváté hodiny, každý s objemným zpěvníkem pod paží.[107]

Účast na bohoslužbách byla hojná, a tak z celkové kapacity kostela, která čítala na tři sta míst, bylo vždy hodně míst zaplněno. I farář Daněk si ještě v roce 1911 účast pochvaloval. Ještě snad více ho těšilo, že k večeři Páně přicházela drtivá většina lidí z celkového počtu návštěvníků bohoslužeb.[108] Údaje z doby o něco dávnější prozrazují, že na večeři Páně přicházelo přímo z Libštátu přibližně 100 lidí z celkového počtu 150 členů a je potřeba připočíst i stovky těch, kterým se vysluhovalo v diaspoře, která čítala přibližně 800 věřících.[109] Večeře Páně se v Libštátě vysluhovala zpravidla čtyřikrát do roka. Třikrát byla vysluhovaná na tradiční výroční svátky a jednou při poděkování za úrodu.[110]

Cenným pramenem by mohly být záznamy, které byly učiněny při vizitacích sborů. Jenže ty jsou uschovány v archivech dřívějších superintendencí, které jsou v současné době ještě nezpracovány a veřejnosti nepřístupny. O vizitacích seniorů a superintendentů tak máme informace pouze ze sborové korespondence. Z té se dovídáme o plánech jednotlivých superintendentů. Ti se většinou ohlásili přibližně měsíc před plánovanou návštěvou. Vedle Libštátu navštívili zároveň filiálku ve Valteřicích. Dovídáme se, že například v roce 1855 měli pro seniora Samuela Tardu nechat poslat z Valteřic, kde vykoná jeden den vizitaci školy, druhý den pak církevní vizitaci. Pak pro něj mají zase nechat poslat někoho z Libštátu. Stravní nároky seniora byly malé, „*ať toliko jedna libra hovězího masa se koupí a dvě libry telecího a dva mázy piva – a to ať se přichystá, a konec! Bude-li co více, tedy to musí duchovní správce ze svého škodovati, aneb pan početvedoucí.*"[111]

V natolik nábožensky různorodém prostředí, jakým Libštát v průběhu 19. století bezesporu byl, bylo přirozené, že se zde často uzavírala smíšená manželství. Například roku 1872 jich bylo uzavřeno na 27. Z toho zde byli početně rovnoměrně zastoupeni muži i ženy z řad reformovaného sboru.[112] Poměrně vyrovnané jsou i počty

dětí z těchto smíšených manželství, kde z celkového počtu 45 dětí jich je 23 členy reformovaného sboru. Ze statistik tak není patrná žádná tendence k jednoduchým automatismům založeným na pohlaví snoubenců, respektive manželů. Naopak, pouze ve čtyřech smíšených manželstvích funguje klasický systém výchovy dětí, kde dcery následují ve víře své matky a synové své otce.[113]

Tyto statistiky ale nemohou vypovídat o tom, jakou měli tito manželé výdrž k tomu, aby každý setrval u své konfese. O tom však vypráví dochované příběhy. Například Havelka píše: „*Manželství nejednotná ztratila se později pravidelně v katolickém prostředí i s dítkami.*"[114] Jinověrců bylo v Libštátě téměř desetkrát více než helvetů a snahou Havelky bylo vyhnout se uzavírání smíšených manželství, a tak se občas ujal i role zprostředkovatele. „*V Leženech měl mladý Bulušek hospodářství. Havelka se přimlouval u zámožného rolníka Cejnara z Nové Paseky, aby dal Buluškovi svou dceru, aby prý si nemusel brát jako Izák ‚z dcer kananejských'. Chytrák Cejnar pozdvihl prst, pousmál se v očích a povídá hlasem úsměšně zpěvavým: ‚Jo, když je ale ten Izák zadluženej!' A bylo po jednání.*"[115]

Zajímavým ukazatelem na život sboru je pohled na jeho školství a na jeho práci s dětmi a s mládeží. V toleranční době vzniklo na českém území 24 reformovaných škol. Nejblíže byla k Libštátu škola valteřická, vzdálená přibližně tři hodiny chůze. V celém regionu pak už žádné další reformované školy vybudovány nebyly. Nacházela se zde ještě evangelická škola augšpurského sboru v Křížlicích, ta je ale od Libštátu vzdálena ještě více než škola ve Valteřicích. Právě pro značnou vzdálenost obou škol od Libštátu nepřipadalo v úvahu, že by děti z Libštátu tyto školy navštěvovaly, a tak chodily do obecních škol, kde jim zajišťoval výuku náboženství jejich konfesijní farář.

Výuka obvykle probíhala dvakrát týdně. Například roku 1872 to bylo ve čtvrtek a v neděli. Tehdy navštěvovalo výuku náboženství 28 dětí z Libštátu a sedm z Kundratic, které do Libštátu docházely pěšky. Dále se snažil duchovní dostat alespoň několikrát za měsíc do Peřimova, kde bylo toho roku vyučováno deset žáků.[116] Nejednalo se tedy o veliký počet dětí, zároveň však to nebyl počet zanedbatelný, a tak se v Libštátu opakovaně vracela otázka založení vlastní školy. Z právního hlediska nebylo založení protestantské školy zdaleka tak obtížné jako založení vlastního sboru. Často se stávalo, že protestantské školy plnily určitou funkci filiálního sboru, kde učitel vedl nejen klasickou výuku, ale i bohoslužby, jako tomu bylo například ve Valteřicích.[117] Hlavní překážkou zřízení nové školy tedy nebyl požadavek na minimální počet žáků, ale značné finanční nároky. Nekatolíci museli školu vystavět na vlastní náklad a na vlastní náklad ji i udržovat, a to včetně platu učitele.[118] Tento stav s drobnějšími změnami platil po celé 19. století.[119]

Libštátská iniciativa k založení školy vznikla za působení faráře Nešpora. Patrně byla tato myšlenka posílena i faktem, že se v téže době chystala výstavba školy katolické. Administrátor radil nově nastoupivšímu faráři Havelkovi začít se stavbou co nejdříve: „*Je strach, že budou katolíci v Libštátě novou a nákladnou školu stavět. Odtud hrozí dvojnásobné břímě našincům.*"[120] Tato obecní škola je nakonec posta-

vena roku 1877. Myšlenka postavit si vlastní konfesní školu byla patrně pouhým vzplanutím z doby faráře Nešpora. Po pár letech Havelkovy činnosti se dozvídáme, že sbor by školu stále chtěl, ale nemůže si ji pro nedostatek finančních prostředků dovolit.[121] V souvislosti s pokusem o zřízení vlastní školy se nám dostává i pohledu na spolupráci mezi reformovanými a augšpurskými evangelíky.

Již v roce 1864 je faráři Havelkovi navrhováno, aby se obrátil o pomoc k luteránům a školu budoval společně s nimi.[122] Taková spolupráce zajisté není úplnou výjimkou. Stačí třeba pohled na valteřickou reformovanou školu, kam chodily zároveň děti luteránů i reformovaných až do roku 1865, kdy se obě strany na dlouhá léta oddělily.[123] V Libštátě ale magnetismus působil spíše opačně a obě konfese k sobě brzy našly společnou cestu. Augšpurskému faráři Marušiakovi a helvetskému faráři Havelkovi se podařilo začít se společnou výukou dětí v diaspoře.[124] Bylo to jistě motivováno především praktickými důvody, kdy si oba faráři ušetřili mnoho kilometrů, které by jinak strávili na cestách za dětmi, ale i sám fakt, že taková dohoda je možná, je znakem otevřenosti obou konfesí.

Tato potřeba vzájemné spolupráce přišla postupně a byla do jisté míry ovlivněna i nárůstem počtu hodin náboženství, které museli faráři v rozrůstající se diaspoře vyučovat. V 70. letech 19. století bylo vyučováno ze všech míst, tj. z Libštátu, Kundratic a Peřimova, méně než 50 žáků. Ovšem se zvětšující se diasporou a se zakládáním nových kazatelských stanic a filiálních sborů se počet žáků navýšil rázem na 140, kterým se dohromady věnovalo 6,5 hodin týdně.[125] Mezi obvyklé školy, kde libštátský farář vyučoval náboženství, se mimo té v Libštátě řadily školy v Kundraticích, Peřimově, Loukově, Železnici, Nové Pace, Semilech, Turnově a Liberci. Valteřický učitel míval na starost výuku v Jilemnici, Horních Štěpanicích a Mrklově.[126] To vyžadovalo mnohé cestování, které v této době podnikali faráři ještě většinou pěšky, tedy až na skutečně vzdálená místa, kam jezdili vlakem, a bralo jim to tolik potřebný čas na ostatní duchovenskou činnost. Starší mládež se scházela zvlášť. Svá setkání vyplňovala tradičně zpěvem, modlitbou, četbou písma a následnou rozpravou.[127]

Na libštátské faře fungovala také knihovnička, ze které si mohli lidé půjčovat knihy. Ta byla zřízena patrně již na počátku 60. let 19. století.[128] Během dalších padesáti let se v ní podařilo nastřádat na 287 knih a různých spisů, z nichž většina pocházela nejspíš z darů faráře Havelky. V rámci knihovny fungovalo také oddělení pro mládež, kde bylo k vypůjčení 59 knih a časopisů.[129]

Mezi aktivity pro děti patřila například ještě tradiční vánoční nadílka. Na tu se skládali jednotliví členové sboru. Jednou se ve výroční zprávě dokonce dočítáme o darech ze Švýcarska.[130] Kromě toho se jim život zpestřoval i různými výlety. Jako jeden příklad za všechny mohu uvést pěší výlet ze Železného Brodu na Malou Skálu, který se uskutečnil začátkem června 1917. Výletu se mělo účastnit 47 dětí.[131]

Mezi největší nešvary v církvi patřila, ostatně tak jako na mnoha jiných místech, nadměrná konzumace alkoholu. V Libštátě se ale přece jen jednalo o něco hojnější úkaz, než jak tomu byli faráři zvyklí z jiných míst. Pro lepší představu si vyslechněme

následující úryvek ze *Světla na horách*: *„V Krkonoších bylo tehdy pití kořalky zvlášť rozšířené. Lidé propíjeli chudé chaloupky i zámožné statky, ničili sebe i rodiny na zdraví, na majetku, na dobré pověsti. Nebylo řídkým zjevem, že se opíjela i žena, nebo že ráno k snídani jedly ze společné mísy i děti chléb nakrájený v ohřáté kořalce. Tedy mor.*“[132] Často se o alkoholismu dovídáme z ohlášek před večeří Páně, kdy je zakázáno přistupovat alkoholikům.[133] Patrně nejhorší situace byla ve Valteřicích, těm se dostalo pozornosti i na výročních zprávách.[134] Boj proti alkoholu je spojený i s farářem Štorchem, o kterém Jan Toul píše: „*rozhorlil-li se ve spravedlivém hněvu, ani rány nelitoval.*“[135]

4.4 Finance

Při studiu majetkových poměrů sboru je třeba mít na paměti, o jak chudý kraj se jedná. Většina členů sboru se živila obhospodařováním půdy či tkalcovstvím. Teprve ke konci 19. století a na začátku století 20. došlo v této oblasti k silné industrializaci. Do továren zamířili především dřívější tkalci, i ti si ale často ponechali svá drobná políčka a o ta se dále starali. Do 20. století tak sbor vstupuje jako sbor složený z větší části z drobných rolníků a továrních dělníků, tedy dřívějších tkalců, a částečně i z drobných živnostníků.[136]

Chudoba se projevovala na každém rohu. Kvůli chudobě mnoho farářů z Libštátu odešlo. Pro nedostatek finančních prostředků si sbor nemohl postavit ani vlastní školu, kterou chtěl. Lidé si nemohli dovolit ani pestrou stravu. Denně se tak na stole objevovaly brambory na loupačku, někdy s mlékem, jindy s podmáslím.[137] Přesto tato chudoba neodradila členy sboru, aby se podíleli na budování společného díla, a to i za velkých hmotných obětí. Již byla řeč o tom, jaké oběti dokázala tato chudá církev přinést v prvních desítkách let. Poměrně rychle a snadno dokázala vybrat peníze potřebné ke stavbě nového chrámu i ke stavbě nové fary. To se dělo za přispění nejen celé diaspory, ale i s podporou kumburské vrchnosti. Četli jsme již například o darovaném dřevu ke stavbě kostela od hraběte Ferdinanda Trauttmansdorffa. A právě dalšími dary zdejší šlechty načneme tuto kapitolu.

Kníže Jan Josef Norbert Trauttmansdorff (1780–1834) přispěl v prosinci 1828 faráři Nagyovi.[138] Tento příspěvek přichází opět v době, kdy libštátští potřebují peníze na svou další stavební činnost. Dosavadní fara, v pramenech se o ní občas hovoří jako o „*dřevěné chaloupce*“, byla nevyhovující, a tak byla přestavěna a rozšířena z cihel a kamene. I tak je však stále velice malá, Havelka hovoří o tom, jak jeho otec žil v místnosti, která byla současně kanceláří, obývacím pokojem i ložnicí. V kuchyni žila hospodyně, která se o faráře starala.[139] Fara byla několikrát opravovaná, nejzávažnější opravy proběhly v roce 1853. Další úpravy se odehrály po příchodu faráře Havelky. Během prvních osmi let jeho činnosti se do fary investovalo na 1540 zlatých.[140] Budova však nestačila k tomu, aby byla vhodným prostorem k rostoucímu počtu aktivit ve sboru. Stížnosti na malý prostor bylo slyšet z různých stran, v posledních letech pak nejvíce v souvislosti s činností mládeže, která se scházela ve velkém počtu, takže jí často nestačil ani ten největší pokoj na faře.[141] Mimo

chrám nebyl žádný vhodný prostor, kde by se mohli reformovaní scházet k přednáškám či setkáním. Roku 1914 tedy byla postavena nová farní budova, tak jak ji známe dnes. Ze stavebních prací je ještě potřeba připomenout významnější rekonstrukci modlitebny, kterou prošla roku 1877.

Kromě Trauttmansdorffů zde byla ještě celá řada jiných osob a institucí, které církvi významně přispívaly. Například roku 1854 existoval jakýsi libštátský fond, do kterého hradily ostatní sbory své příspěvky pro Libštát. Víme, že se takto vysbíralo nejméně po 17 zlatých ze třech různých sborů.[142] Na co však byla částka určená a zda se později sešlo peněz více, z dochovaných dokumentů nevyplývá. V téže době byl přičiněním faráře Štorcha položen základ k dotačnímu fondu sbírkami v Německu a Rakousku. Poměrně významné příspěvky chodily do Libštátu od státu, například mezi lety 1861–1872 získal Libštát 1400 zlatých. Dalším výrazným zdrojem byl spolek Gustava Adolfa, ten za stejné období zaslal do Libštátu částku 95 zlatých.[143]

Mezi další příjmové zdroje reformovaných v Libštátě patřily zisky z farních polností. V úvodní části byla řeč o zakoupení pole v roce 1794. Od té doby se pozemkové jmění ještě rozhojnilo. Za Havelkovy činnosti došlo k zakoupení 11,5 jitra pole. Z těchto polností se částečně přispívalo na plat faráři. Jeho celkový příjem byl 540 zlatých ročně, což bylo vedle standardního příjmu tvořeno štolou 50 zlatých, 3,5 korce pole o roční ceně 50 zlatých, 100 tolary z nadace v pruském Slezsku.[144]

O penězích získaných ze zahraničí je v Libštátě slyšet poměrně často. Mimo spolek Gustava Adolfa jsou to i rozličné švýcarské fondy. V roce 1904 přišel do Libštátu dopis, ve kterém se píše, že se celému seniorátu podařilo získat 450 korun z Basileje a část těchto prostředků má být určena právě do Podkrkonoší.[145] O švýcarské pomoci se dovídáme i v souvislosti s vánoční nadílkou dětem, kdy přispěli „*hojně rozmanitými dary švýcarští přátelé*".[146]

Dále církev získávala peníze v dědickém řízení, někdy se jednalo i o poměrně vysoké částky. Vyskytly se například pozůstalosti ve výši 630, 241 a 200 zlatých.[147] Tyto odkazy jsou patrně výjimečným příkladem, přesto však v jistém směru svědčí o všeobecné ochotě jednotlivých členů k finančním obětem. Ochotu přispívat do společné kasy chválí nejeden duchovní. Daněk v roce 1915 píše: „*Až na neznatelné výjimky plní církevníci své povinnosti v hospodářství sboru ochotně, o obětavosti svědčí pak fakt, že chrámové a dobrovolné sbírky v Libštátě, tedy za účasti nejbližších, bez diaspory, dosahují 1/3 ročních příspěvků celého sboru.*"[148] Podobně vnímá libštátskou ochotu i farář Havelka více jak 20 let předtím a rovněž dodává, že se to projevuje hlavně při sbírkách. Jako příklad uvádí rychlost, s jakou se vybralo 300 zlatých na nové varhany.[149] Sbor v Libštátě mimoto přispíval i na pomoc okolním sborům církve, ročně jim v průměru odevzdal částku ve výši 20 zlatých.[150] Příspěvky mířily i mezi chudé v Libštátě. Těm byla určena především nadace v hodnotě 400 korun[151] a pokladnička uložená v modlitebně, do které se štědře přispívalo. Ročně se tam nastřádalo přibližně 50 korun, přičemž tato částka během první dekády 20. století stoupla na 70 korun.[152]

V tomto období stoupla i ochota k povinným finančním odvodům, kdy se rok od roku vybralo více peněz. Každý měl zaplatit 1 korunu a dále buď 0,25 % z ročního příjmu nad 1200 korun nebo určité procento z c. k. přímých daní. Mezi lety 1901–1902 to bylo 15 %, 1903–1906 25 %, 1907–1909 37, 5 %, 1910–1911 25 %.[153]

4.5 Spiritismus

Libštátský sbor také v minulosti čelil mnohým odchylným učením. Jedno z nejvýraznějších hnutí přišlo na začátku 60. let 19. století. Tehdy nastalo tříbení sboru skrze činnost jistého Ketrleho z Pasek. O Ketrlem se dozvídáme, že působil v 60. letech. K přesnějšímu datování nám pak pomohou dva údaje z knihy *Světlo na horách.* Za prvé Ketrle působil v době, kdy byl v Libštátě administrátorem, tj. správcem sboru, černílovský farář Šubert. Ten spravoval sbor roku 1859. Další informací, která nám pomůže s datací hlavní Ketrleho činnosti, je datum vydání knihy, kterou Ketrle používal. Je to *Život Ježíšův* od francouzského filosofa Ernesta Renana, jenž byl do češtiny přeložen roku 1864.[154] Hlavní období Ketrleho činnosti tak lze vidět v intervalu okolo let 1859–1864. Právě v roce 1864 přichází do Libštátu farář Havelka, který proti Ketrlovi a jeho učení začíná bojovat.

Jednu z hlavních příčin Ketrlova úspěchu můžeme vidět v tom, že sbor byl silně oslaben dlouhodobou nepřítomností stabilního duchovního. Po odchodu faráře Šillera roku 1859 byla libštátská kazatelna dva roky neobsazena a poté přišel farář Nešpor na pouhé tři roky. Po celou tuto dobu tak nemohla být rozvíjena soustavná práce duchovního na stabilitě sboru, který tak nebyl sborem dostatečně nábožensky vzdělaným a odolným vůči jinému učení.

Činnost Ketrleho zanechala na církvi dlouhodobé následky, které byly patrné ještě několik desítek let po jeho vystoupení. Ještě v 90. letech slyšíme o rodinách, jež tomuto učení propadly a jen s těžkostí se z něho dostávají.[155] Přesto se ale nezdá, že Ketrleho učení bylo nějak hluboce propracované. Tento „katolík" Ketrle stával na rozcestí nedaleko kostela a přemlouval lidi, aby do kostela nešli. Pak pořádal po večerech schůzky, kde dokazoval lidem, že Kristus nebyl Božím synem a že snad vůbec nežil. Ketrle byl nejspíše velice výřečný, na vše uměl údajně odpovědět nějakým biblickým veršem. Přestože se ho některé rodiny držely mnohem déle, jeho činnost byla výrazně narušena s příchodem faráře Havelky, který proti této herezi bojoval například i tím, že Ketrleho navštívil.[156]

Poté ale přišlo další učení, na kterém se měla církev tříbit. Tentokrát to bylo učení mnohem propracovanější a mnohem rozsáhlejší co do počtu stoupenců, přesto však podle některých pramenů napáchalo u reformovaných méně škody než výše zmíněné učení Ketrlovo. Řeč je o spiritismu.

Tento původně americký fenomén se na české území začal šířit zprvu spontánně. Spiritistické myšlenky přiváželi především čeští řemeslníci, kteří byli v západní Evropě za prací. Teoretický spiritismus se pak dostal do Podkrkonoší zásluhou Františka Pavlíčka z Českých Budějovic, který přibližně od roku 1879 vydával spiritistické knihy, především pak knihy z pera Allana Kardeka. Praktický spiritismus pak do

Krkonoš přiváží Ignác Ettrich, který byl na stáži v Anglii. Spiritismus se v Podkrkonoší projevil nejprve ve své lidové formě. Teprve až v období mezi světovými válkami došlo k promísení s intelektuálním spiritismem, typickým hlavně pro města. Poměrně zlomovým okamžikem byl příchod Karla Sezemského do Podkrkonoší v roce 1901. Tento vydavatel spiritistické literatury se pokusil na sjezdu v Nové Pace v roce 1910 vytvořit československé spiritistické sdružení, plán se pak plně podařil až o rok později v Olomouci. Vlivem Sezemského se stala Nová Paka meziválečným centrem spiritismu v Podkrkonoší.[157] Jaká bude reakce evangelických církví?

Podle luterského faráře Marušiaka se spiritismus dostal do Krkonoš tak snadno mimo jiné z následující příčiny: „*V Čechách, myslím, jen v Krkonoších, kde je spiritismus nejvíce rozšířen a příčinou toho je jistě jen zvědavost, neobyčejnost zjevů a dějů, kouzlo tajemného a pak bohužel i náboženská vlažnost a lhostejnost a k tomu nevzdělanost a neuvědomělost náboženská.*"[158]

Navzdory obrovské síle a popularitě, kterou si v Podkrkonoší získal, nebyl však jeho dopad na evangelickou obec tak vážný, jak by se dalo očekávat, a to jak na straně libštátských reformovaných, tak i na straně luteránů. Luterský farář Marušiak soudil, že evangelíci jsou duchařstvím zasaženi daleko méně než katolíci.[159] Syn faráře Havelky zase tvrdil, že sbor byl spiritismem zasažen méně než činností Ketrlovou, která sbor překvapila několik desítek let před tím.[160] Přesto je ale několik rodin z libštátského sboru spiritismem zachváceno. Dokládá to stížnost faráře Havelky ve výroční zprávě za rok 1893: „*V nynějším čase zachvacuje spiritismus mnohých lidí ve zdejším okolí, a z církve naší zachvátil tři rodiny, které nemohou se vyprostiti z tohoto učení, jež zabývá se duchy zemřelých lidí.*"[161] Tito lidé byli staršovstvem následně vyloučeni od večeře Páně. [162] Zákaz spiritistům přistupovat k večeři Páně nacházíme i o více jak deset let později. Například v ohláškách před večeří Páně roku 1903 čteme: „*Však ti, kdo buď náboženství jiné mají než to, které církev naše dle písem svatých drží a zachovává, jako např. spiritisté, nemají jíti k večeři Páně.*"[163] O evangelících propadlých spiritismu se dozvídáme i mezi luterány od faráře Marušiaka, který dále dodává: „*Mezi opravdovými horlivými a vzdělanými evangelíky se duchařství neujímá.*"[164] Zmínky o spiritismu nacházíme v mnohých výročních zprávách během poslední dekády 19. století a nepřestáváme o něm slyšet ani na počátku 20. století. Hrozba vážného ohrožení sboru spiritismem je vždy v těchto zprávách patrná, nejedná se pouze o nějakou malichernou zmínku faráře, mnohdy farář věnuje spiritismu poměrně značnou část své výroční zprávy.

Ze zpráv také vidíme, že reformovaný farář nejenže hrozbu spiritismu viděl, ale také proti ní bojoval. Jako vhodnou formu boje proti spiritismu si zvolil posílení pastorace v rodinách, které bydlely blízko spiritistů. Sám konstatuje, že napomínání spiritistů nepomáhá, a tak se raději rozhoduje pro posílení těch, kteří spiritismu ještě nepropadli.[165] Vedle pastorace byl tento boj proti spiritismu veden například i v homilii. Víme minimálně o jednom kázání, kde farář Havelka proti spiritismu vystoupil. Bylo to kázání na biblický text o věštkyni v Endor. Patrně to bylo dobře načasované kázání, neboť v kostele byl tehdy přítomný jistý Crha, který začínal mít

k spiritismu velice blízko.[166] Toto kázání nebylo určitě ojedinělé, můžeme očekávat, že se jednalo o poměrně systematickou činnost.[167] Dle dochovaných zpráv se zdá, že se hlavnímu náporu spiritismu podařilo reformovaným ubránit, především tedy v centru celé diaspory – v Libštátě. Ony tři výše zmíněné rodiny byly z okrajových částí libštátského sboru. Dvě rodiny byly z Peřimova a jedna rodina z Valteřic. Ani jednu z nich se během několika let nepodařilo přivést zpět do církve, a tak došlo k jejich vyškrtnutí ze sboru.[168] Spiritismus ale nebyl pouhou záležitostí přelomu století. Pamětník Jan Kříž vzpomíná na léta dvacátá a třicátá 20. století, když říká: „*Lidi tím byli načichlí.*"[169]

Zřejmě velmi podobná reakce přišla i ze strany luteránů. Farář Marušiak napsal roku 1903 několikastránkovou stať, kde spiritismus důkladně popisuje. Zaměřuje se zde spíše na duchovní nauku a principy spiritismu, než na popis jednotlivců, kteří spiritismu propadli, a jejich praxi. V tomto se liší od vylíčení, které nacházíme v knize *Světlo na horách*. Obě pojednání se tak výborně doplňují. Marušiak nepřestává zdůrazňovat, jak je v boji proti spiritismu důležité vzdělání. V jeho textu například čteme: „*Lidé méně vzdělaní, zvláště ti, u nichž cit převládá nad rozumem, ženy a lid pohorský, rádi věří ve zjevování duchů, jak to vidíme i u dětí. Oni žijí mezi duchy. Je to primitivní způsob myšlení.*"[170] Odtud potom vychází i forma, kterou je možné spiritismu zabránit – vzděláváním. Marušiak upozorňuje, že nejméně vhodným způsobem je násilí a trest: „*Zde je potřebí zdravého vzdělání a péče o to, aby se vzdělání šířilo do všech vrstev. Přednášky s pokusy a demonstracemi, prostonárodní vědecké výklady o zjevech se spiritistickou vírou souvisících: o halucinaci, magnetismu, náměsíčnictví, extázi, davovém blouznění, byly by velice vhodným prostředkem.*"[171]

Na spiritismus reagoval i Slavomil Daněk v roce 1917 ve svém kázání na text z knihy Zjevení. Nechť je nám tak následující ukázka nejen náhledem na vztah církve ke spiritismu, ale ať poslouží jako ukázka Daňkova svébytného kazatelského stylu. „*A přepadne-li satanské pokušení Ježíše v božské samotě, není divu, že lid má čerta za hlupáka. Zato když k spícím nebo klímajícím přijde třeba dobroděj, může být i z radosti smrt! Leknutí může způsobit služebníku také pán – zrovna jako zloděj. Také spasitel vyděsí a strachem zmrtví jakoby soudce ty, kdož nejsou každou chvíli hotovi přivítati s chutí samého ďábla jako Luther kalamářem i sestru smrt s otevřenou náručí jako František z Assisi. Kdo se bojí, vyděsí se andělem stejně jako hastrmanem, a známo vám, že matky zšílely strachem ze spiritských produkcí svých zemřelých dětí. Kdo naopak má radost spasení dnes, těší se i na poslední soud.*"[172]

V Libštátě se zajisté o spiritismu nemlčelo. Shrnu-li uvedené poznatky, vidíme, že se proti spiritismu kázalo, vedla se silná pastorační činnost ve směru k lidem pohybujícím se v blízkosti prostředí spiritistů, věřící byli poučováni, lidé propadlí spiritismu byli vylučováni od večeře Páně a nakonec došlo i k několika vyloučením ze sboru. Zároveň spiritisté budili zájem a pozornost mnohých evangelíků. Například syn faráře Havelky byl ze zvědavosti na jednom setkání spiritistů, za což mu otec také vyčinil.[173] O to více nás překvapí, že v okolních sborech se o spiritismu mlčelo.

V knize *Na horách ležící* se dočteme, že navzdory tomu, že se v oblasti křížlického sboru zrodil český spiritismus, všechny dostupné sborové zprávy o spiritismu mlčí. V této studii je pak nastolena jedna možná hypotéza, že se každý křížlický farář této oblasti podvědomě vyhýbal. To by podle této hypotézy mohlo být tím, že farář spiritismus schvalovat nemohl, avšak kdyby se proti němu postavil, znamenalo by to mnohé urazit a znepřátelit si je.[174] Podobně je tomu i ve Valteřicích, které jsou také úzce spjaty s Libštátem. Ani z tamního archivu nemáme zprávy o nějaké výrazné činnosti spojené s obranou před spiritismem, respektive o vlivu spiritismu na valteřické sbory.[175] Dějiny obou konfesních sborů v Libštátě jsou tak cenným zdrojem poznání vztahu mezi spiritisty a oběma protestantskými církvemi.

5 Augšpurský sbor

5.1 Dlouhý začátek

Na rozdíl od reformovaných, kterým se podařilo během dvou let po tolerančním patentu získat vlastního faráře a během prvních deseti let tolerančního období vystavět vlastní modlitebnu i faru, na luterány čekala cesta poněkud trnitější. Od vydání tolerančního patentu jim trvalo 61 let, než si mohli postavit vlastní modlitebnu, a na vlastního faráře museli čekat celých 87 let. Tím mohl teprve začít svébytně fungovat sbor *Církve evanjelické augspurského vyznání* v Libštátě. Právě těch 87 let budeme sledovat v této kapitole.

Celý tento čas je vyplněný neutuchající snahou po vybudování nové a fungující církve. Budeme číst příběh o tom, jak se libštátští luteráni snažili vybudovat svůj vlastní chrám, zřídit nový hřbitov, postavit vlastní faru a získat vlastního faráře, a tím se plně osamostatnit. Toto období si zaslouží větší pozornost, nejen protože bylo delší než následné fungování samostatné luterské církve v Libštátě, ale i z toho důvodu, že se na našem území jedná o poměrně vzácný jev, kdy v raném tolerančním období vznikají vedle sebe dvě protestantské církve rozdílného vyznání. Jedním z hlavních pramenných zdrojů je vedle tradičních listinných archivních pramenů kniha *Dějiny evanjelické církve a. vyznání v Libštátě*.[176] Ta byla sepsána ke 100. výročí vydání tolerančního patentu. Tato několikastránková publikace neobsahuje žádné výraznější chyby, alespoň tedy pro ty pasáže, kde je možná jejich kontrola z jiných zdrojů.[177] Její text vesměs kopíruje koncept chronologie zapsané na několika listech, které jsou volně založeny do pamětní knihy, jež sama o sobě žádná významná data neobsahuje.[178]

V prvních letech po vydání tolerančního patentu se lidé poměrně chaoticky hlásili k jedné ze dvou konfesí, přičemž málokdy měli nějaké hlubší povědomí o tom, v čem se dané konfese liší. Venkovský lid se stěží ještě pamatoval na odkaz Jednoty bratrské, natož aby věděl o rozdílných článcích v učení luteránů a kalvínů, což nakonec ani dnes nezanedbatelná část evangelíků leckdy ani netuší. Jednota bratrská sice byla v myslích poddaných, ale nebyla v nabídce milostivého patentu

Josefa II. I proto můžeme v Libštátě ve vztahu těchto dvou konfesí vidět několik charakteristických období, neboť konfese, jež byly Josefem II. nabídnuty, nezahrnovaly tu konfesi, po které lidé nejvíce toužili.

Prvně je to období zmatků, kdy se evangelíci k nějaké konfesi přihlásí převážně podle toho, jak se rozhodne skupina do té doby tajných nekatolíků, se kterou se scházeli. Případně se nechají přetáhnout nějakým horlivcem, který se snaží lidi zlanařit pro tu či onu stranu.[179] Později také hrálo velkou roli to, kde byl zrovna přítomný farář dané konfese. Například v oblasti Křížlic se reformovaní dali často na stranu luteránů, zatímco v Libštátě se někteří luteráni časem přiklonili k reformovaným. Další období bychom mohli vidět jako období značné rivality mezi oběma konfesemi. To nastává v 90. letech 18. století, kdy luteráni dostali zákaz dělat své bohoslužby po domech a byli tak odkázáni na reformovanou modlitebnu. V této době nedochází již k výraznějším přestupovým akcím, obě církve se spíš vzájemně provokují a pomlouvají. Toto období má být ukončeno zřízením vlastního luterského chrámu, respektive definitivně ukončeno s příchodem prvního luterského faráře do Libštátu. Tím nastává poslední období, kdy obě církve v rozličných oblastech svých činností spolupracují, vzájemně si navštěvují své slavnosti či uvažují o stavbě společné školy. A nakonec se tato dvě společenství spojí v církev jednu. Podrobněji se ještě ale podívejme na to období první.

Po roce 1781 se v Libštátě a okolí přihlásilo k augšpurské konfesi přibližně 200 lidí. To je samozřejmě hluboko pod oním kýženým počtem 500 lidí, který je požadován v tolerančním patentu. Z toho důvodu se tito evangelíci dostali pod patronaci křížlického sboru, který je od Libštátu vzdálený čtyři hodiny chůze. S ohledem na tuto vzdálenost nebyli s to se pravidelně účastnit tamějších bohoslužeb, a tak se scházeli společně po domech v okolí Libštátu. Podobně jako jsme to již viděli u reformovaných, tak i luteráni se nejprve scházeli v domech svých dřívějších vůdců z doby předtoleranční. Zde byl jednou z hlavních osob Jiří Tůma z Bělé, u něhož se první shromáždění konala. Jiří Tůma také během bohoslužeb předčítal. Četlo se hlavně z Arndtovy a Sartoriovy postily. Vedle Bělé se později začali evangelíci scházet i ve Svojku a v Libštátě; tyto obce jsou od sebe vzdáleny přibližně 3 až 4 kilometry. Všechny tři se pak v pořádání bohoslužebných setkání střídaly.[180]

Těmto setkáním byla učiněna přítrž v roce 1792, kdy bylo zakázáno vykonávání bohoslužeb v soukromých domech. Řešením číslo jedna bylo postavení vlastní modlitebny. To však bylo luteránům krajským úřadem zamítnuto. Namísto toho dostali radu, aby se dohodli s bratry helvetského vyznání. A v tomto okamžiku začíná první vážnější spolupráce mezi luterány a reformovanými, tedy spíše součinnost nařízená shora.

První žádost ze strany luteránů přichází po pěti letech, které uplynuly od doby, kdy byla reformovaná modlitebna posvěcena. Luteráni se nejspíš nejprve pokusili o přímé jednání s reformovanými, ale tato jednání ztroskotala. O jejich existenci ani o jejich průběhu nám není nic známo. Předpokládejme, že se luteráni po těchto jednáních obrátili opět na vrchnost, aby jim dělala zprostředkovatele. 20. listopadu

1792 přijel do Libštátu pán z Valzberku, aby vyjednal dohodu mezi oběma stranami.[181]

Rozsudek přišel poměrně záhy a byl ve směru k reformovaným nekompromisní. Z jeho obsahu uvedu jen několik nejdůležitějších částí. Prvním bodem bylo samotné umožnění využívání kalvínské modlitebny. Přesněji dostali povolení k vysluhování večeře Páně čtyřikrát v roce, konkrétně vždy týden po velkých svátcích, a v další dny na návrh superintendenta.[182] Dále bylo luteránům nařízeno, aby se bohoslužby konaly vždy jen od 8 do 10 hodin, a byla stanovena částka, za kterou bude křížlický duchovní do Libštátu docházet. Celkem měl za rok vykonat čtyři bohoslužby s vysluhováním večeře Páně, za což měl dostat 20 zlatých a proplacené cestovní náklady. Vedle dalších regulí upřesňujících činnost luteránů a reformovaných v Libštátě se v listině objevil bod, který říká, že luteráni mají platit stejným dílem na správu kostela. Celá listina pak měla být na nedělním shromáždění vyhlášena a vyvěšena na rychtě a na modlitebně.[183]

Reformovaný pastor Csomor se zdál být celou listinou zaskočen, ale patrně se spíš jednalo o hru s časem. Csomor odepsal, že se musí poradit s celou diasporou, neboť ta na stavbu modlitebny přispívala. Nakonec se dle očekávání rozhodli nevyhovět, respektive upravili podmínky, za kterých jsou ochotni modlitebnu půjčovat. A důvod byl jednoduchý: „*Jen toho jsouc žádostivi, aby někdy bratří ti augšpurského vyznání nějak se nespouštěli dobrého povážení a nepokládali to někdy za věc jim právně přináležící.* "[184] Klíčem k tomu, aby si později po takovýchto příspěvcích nečinili luteráni právní nárok na budovu chrámu, mělo být to, že luteráni nebudou přispívat rovným dílem, ale po bohoslužbách budou sbírat peníze do kasičky, kterážto suma bude na konci roku odvedena jako odměna „*té bratrské lásky*". Toto bylo ujednáno na katolické faře za přítomnosti kněze, avšak bez zásahu vrchnosti.[185] Takovýto systém však velmi dlouho nefungoval. Roku 1796 odvedli šest zlatých a 30 krejcarů, pro následující rok není žádných zpráv o tom, že by něco zaplatili, a roku 1798 zaplatili čtyři zlaté.[186]

Neshody mezi oběma stranami nastaly již několik let poté, co vstoupila v účinnost zmiňovaná dohoda. První ze série stížností, o kterých v následujících dvaceti letech uslyšíme, přišla na konzistoř roku 1802 a byla hned doprovozena žádostí o stavbu nové modlitebny. V této stížnosti šlo snad především o neshodu ve výši nájemného. Reformovaným se zdálo, že luteráni platí málo, a tak chtěli zaplatit čtyři zlaté za rok a dluh 24 zlatých za roky, které již uplynuly. Vše vyvrcholilo, když reformovaní nevpustili luterány dovnitř a všech čtyřicet jich zůstalo venku.[187] Na žádost o povolení stavby nové modlitebny, ve které mimo jiné slibovali, že již mají vysbíráno 206 zlatých, však nikdo dlouho nereagoval.[188]

A tak byl roku 1803 vyslán Josef Janata, aby osobně celou žádost přednesl. Hrabě Ferdinand Trauttmansdorff (roku 1805 jmenován říšským knížetem) se však vyjádřil, že „*tři kostely v jedné obci by něco neobyčejného bylo*". Následujícího roku přichází oficiální vyrozumění, ve kterém se opakuje již to, co hrabě vyjádřil ústně. K tomu přibylo ještě další vysvětlení tohoto zamítnutí, a sice citování předpisu, že

stavba modlitebny se smí povolit jen tam, kde je 100 rodin nebo 500 obyvatel. Luteráni mají i nadále chodit do reformovaného kostela a reformovaný farář Štěpán Gaál dostal napomenutí, že před luterány kostel zavřel.

Přetahování s reformovanými neskončilo ani po odchodu faráře Gaála. Nakonec stížnosti byly i na jeho předchůdce Jana Kazaye a stížnosti zůstávají i na jeho nástupce Jana Szantaye a stížnosti budou i na Benjamina Kisse, posledního reformovaného faráře čistě maďarského původu. Jakým způsobem probíhalo společné užívání modlitebny za prvního českého faráře Václava Francouze, nevíme, neboť v chronologii vložené do pamětní knihy chybí data pro roky 1806–1822 a jiné prameny se o této záležitosti nezmiňují. Víme jen, že roku 1807 nastalo jakési vyrovnání, jež nařizovalo luteránům za užívání modlitebny platit šest zlatých ročně.[189] Další informace se nám dostávají až pro léta dvacátá.

Přibližně ve dvacátých letech byly obě strany předvolány před komisi. Původní zápis z jednání se v archivu najít nepodařilo, ale dochoval se přepis z druhé poloviny 19. století.[190] Není jasné, zda je dochovaný dokument opisem původní listiny anebo se jedná o pozdější rekonstrukci daného jednání. Obžaloba luteránů zní následovně: *„Před modlitebním domem po čas vykonávání služeb Božích svévolně křikem, smíchem, hraním karet a kouřením pokoj přerušují."* A jejich následná odpověď: *„Tuze se ohražují proti tomuto neslušnému a nepravdivému obviňováni."* Tato možná až úsměvná obvinění nám ukazují, jakým způsobem se obě strany mezi sebou přetahovaly. Avšak tazateli z oné komise můžeme být vděčni za následující otázku: *„Zdaliž by nebyli nakloněni od užívání modlitebny upustiti a kázání pana faráře Kiše navštěvovati?"* Zde má čtenář této práce možnost vidět, v čem spatřovali luteráni rozdíl mezi sebou samými a kalvíny. *„Co však se toho návrhu dotýká, aby kázání pana Kiše navštěvovali, to že bez újmy vlastního vzdělání učiniti nemohou, anť oni více na učení Nového zákona váhu kladou."*[191]

V souvislosti s činností faráře Kisse se dovídáme i o dalších nepokojích mezi oběma konfesemi. Roku 1822 došla na konzistoř stížnost, že reformovaný farář Benjamin Kiss vzal mezi konfirmandy dva syny Jiřího Palounka, který byl jedním z pilířů církve augšpurského vyznání v Libštátě. Údajně se také pokusil získat syny Jiřího Mikuláška a další nám jménem neznámé osoby.

Po všech těchto neshodách bylo společné užívání modlitebny ukončeno v době, kdy reformovaný sbor spravoval farář Nagy. Ten dokonce celou problematiku vysvětloval osobně ve Vídni, kam zrovna náhodou jel ze zcela jiných pohnutek – bral si tam za ženu dceru profesora Kanky.[192] Příčinou ukončení společného užívání modlitebny již nebyly snad ani tolik peníze, jako vzájemné neshody a nedostatek vůle ke vzájemnému vycházení. Z úst luteránů často v posledních letech slyšíme například o tom, jak je reformovaní rušili na jejich bohoslužbách svým vcházením do modlitebny, když se luterské bohoslužby konaly mezi 8. a 10. hodinou dopolední. Naproti tomu, když se hodiny užívání modlitebny prohodily a luteráni měli mít své pobožnosti mezi 11. a 12. hodinou, slyšíme stížnosti na to, že reformovaní své bohoslužby protahovali a nikdy neskončili včas, takže luteráni museli čekat venku,

což je hlavně v zimě velice nepříjemné. Co se týká právě tohoto pozdního ukončování bohoslužeb, přichází největší stížnosti na faráře Nagye, který údajně nikdy neskončil dříve jak v poledne. Většina těchto stížností má snad pravdivý základ, nevíme ale, jak veliký je zlomek toho, co si jedna či druhá strana přimyslela. Nevíme ani, co byla skutečná motivace tohoto jednání, zda pozdní ukončování bohoslužeb bylo skutečně záměrnou provokací nebo či bylo způsobeno upřímnou potřebou delších bohoslužeb. Buď jak buď, jisté je, že se za více jak 35 let, kdy církve obou konfesí společně užívaly modlitebnu, nedokázaly shodnout tak, aby obě strany byly spokojené.

Proto luteráni po další neúspěšné žádosti o stavbu chrámu z roku 1827 žádají následujícího roku o povolení ke konání bohoslužeb po domech, konkrétně v domě čp. 92. Tohoto povolení se jim dostává, a tak se na příště scházejí v domě čp. 92 u Františka Palounka. Později se také scházejí u Františka Kříže. Ze záznamů se dále dovídáme, že tento František Kříž vedl zpěv a že z postily předčítal Jan Šádek.[193]

Přestože se církev mohla nyní opět scházet po domech svých členů, nepřestala usilovat o stavbu vlastního kostela. V roce 1831 vyrazilo za vrchností pět zástupců libštátských luteránů,[194] ale po dvou letech se dočkali opět zamítavé odpovědi. Tentokráte byl důvodem zamítnutí názor krajského zeměměřiče, který vypočítal cenu nové modlitebny na 5 388 zlatých, zdejší evangelíci však měli pouze 874 zlatých. Toto zamítnutí libštátské luterány neodradilo, dokonce je spíše povzbudilo k ještě větší horlivosti při sbírkách, neboť během následujících dvou let vysbírali dalších 728 zlatých, k dispozici tak měli částku 1 602 zlatých.[195]

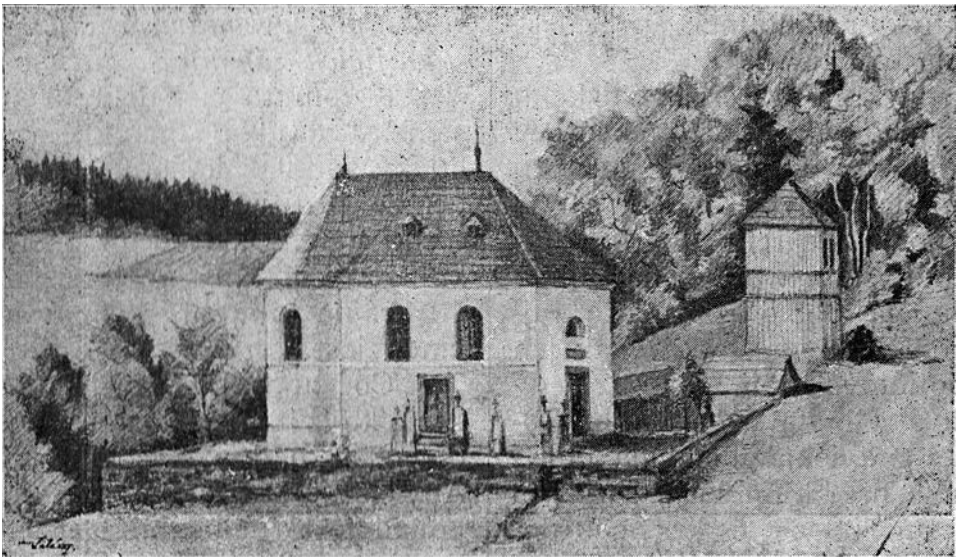
Poté, co byla vybrána tato částka, přislíbili, že celá stavba nebude stát více jak 1378 zlatých a že ruční a povozní práce vykonají sami.[196] Již roku 1838 přišel do Libštátu přípis, ve kterém se stavba nové modlitebny povoluje.[197] S velkou radostí se se stavbou ihned začalo. Dřevo se jim nakonec podařilo získat za 445 zlatých od knížete Ferdinanda Joachima Trauttmansdorffa (1803–1859), který povolil danou sumu rozdělit na splátky do tří let. Při poslední splátce zkoušeli jeho dobrotu a žádali ho, aby jim posledních 149 zlatých odpustil. Ten ale částku neodpustil. Zde je vidět nápadný rozdíl ve vztahu, jaký měli Trauttmansdorffové k reformovaným a jaký k luteránům. Reformovaní například dostali na stavbu modlitebny dřevo zdarma, na konci 20. let 19. století zase dostali od knížete příspěvek. Oproti tomu luteráni dlouho nemohli získat ani povolení ke stavbě kostela, natož pak nějaký finanční příspěvek od vrchnosti. Na žádost o prominutí poslední splátky za dřevo zní odpověď knížete ve smyslu těchto slov: *„Mají na tom dost, když jim splácení na tři leta povolil."*[198]

Přesto se po všech překážkách, které byly církvi kladeny, podařilo se stavbou nové modlitebny začít. Základní kámen byl posvěcen 9. října 1839 a do základu byl položen 21. dne téhož měsíce, kázání měl křížlický farář Molnár.[199] Ovšem ani krátce po začátku stavby neměl sbor dostatek finančních prostředků. Tento nedostatek sborových financí se měl vyřešit například sbírkou po Uhrách, kterou měl vykonat syn křížlického faráře Daniel Bohumil Molnár, jenž studoval toho času

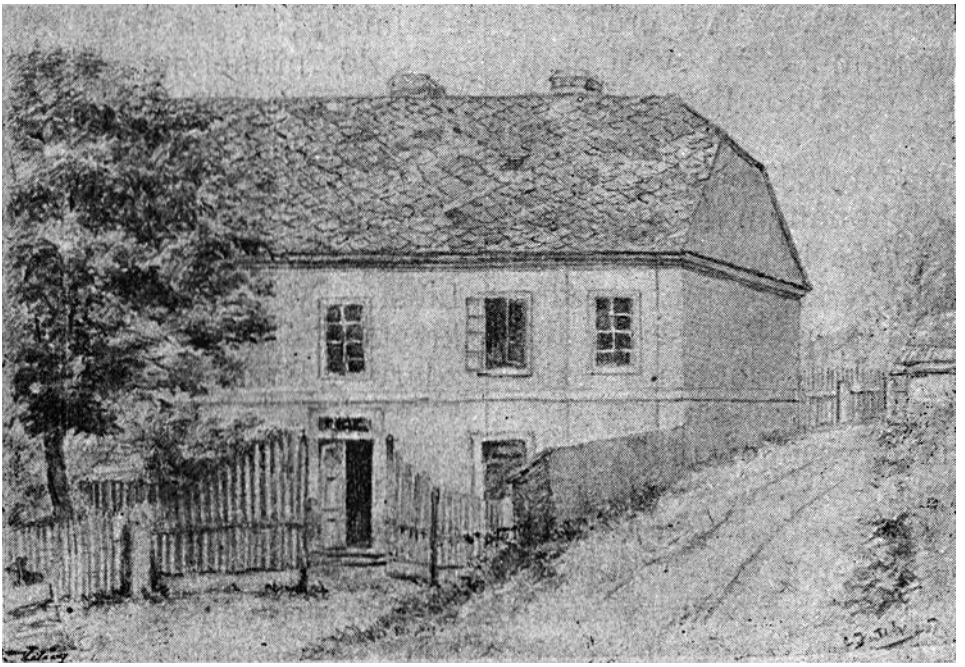
v Bratislavě. V *Nábožné prosbě*, jak svou žádost a zplnomocnění Daniela Molnára sami představitelé libštátského sboru nazývají, píší, že k dokončení stavby potřebují 2 000 zl. a mezi sebou je vybrat nemohou.[200]

Finanční prostředky se nakonec podařilo zajistit, a tak mohli stavbu dokončit. Loď chrámu je 627 čtverečných stop veliká a dle dobového odhadu pojme 156 lidí, dalších 50 lidí se vejde na chór. Plán vyhotovil stavitel Manich za 30 zlatých. Na modlitebně si mohli luteráni na základě zvláštního povolení udělat kříž. Modlitebna byla dokončena 16. srpna 1842. Následujícího měsíce pak byla stavba schválena kumburským vrchnostenským úřadem. Celkové náklady na stavbu byly 2 587 zlatých, z čehož si 1 164 zlatých posbírali sami, křížlický farář zprostředkoval 1 311 zlatých, za významný je potřeba považovat dar Kateřiny Molnárové, která darovala 70 zlatých, a dále příspěvek 40 zlatých, který byl vybrán v Mříčné, Javorku, Hrabačově a Jilemnici.

Posvěcení nové modlitebny se konalo 1. listopadu 1842 a je jasné, že bylo po tolika letech čekání opravdu velkolepé. I díky tomu se nám dodnes zachoval jeho podrobný program včetně přepisů modliteb a projevů, nedochovalo se však kázání. To bylo na stejný text jako kázání v den zahájení stavby. Den začal pobožností v domě Františka Kříže č. 95. Zde se shromáždění společně modlilo, zpívalo písně a vyslechlo si řeč.[201] Odtud se všichni vydali ve slavnostním průvodu směrem k nové modlitebně. Tento průvod vypadal nejspíš následovně: „*pan učitel se svým lidem po*

Augšpurský (luterský) kostel na „horním konci" v Libštátě s dřevěnou zvonicí – kresba Cyrila Kutlíka 1883 (repro tisku).

Augšpurská (luterská) fara v Libštátě – kresba Cyrila Kutlíka 1883 (repro tisku).

třech, panny po třech, mládenci po třech, dvě družičky, z nichž na pravé straně jdoucí na talíři šátkem přikrytý klíč chrámový nesla, pan senior s agendou v ruce a s ním úřední osoba, první pozvaný duchovní pastýř s kalichem a vedle něho osoba úřední, domácí duchovní správce s Biblí a s ním úředníci, kandidát teologie Th. Molnár s křtícím nádobím, představení městyse Libštátu s rychtářem kružským Janem Janatem a Fr. Kříž starší, představení církve Jan Šádek, Jan Kříž – kovář, Jiří Kříž, starší, Jan Sedláček, starý Palounek, Josef Císař, Josef Šádek ze Svojku, Jan Kříž, truhlář, Jan Kovář, sedlák, bratří Fr. a Jan Kříž a Jiří Kříž, nejstarší údové církve po třech, ostatní údové mužského pohlaví po třech, ženy domácí a příchozí po třech."[202]

Shromáždění v kostele pak začalo tradičním předzpěvem: *Nejsvětější, Bože všemohoucí*, po kterém následovala antifona: „*Tentoť jest den, kterýž učinil Hospodin, a protož radujme se a veselme se, Hallelujah! Aj stánek Boží s lidmi, a bydleti bude s ním, a oni budou lid jeho, a on Bůh s nimi bude, jsa Bůh jejich, Hallelujah!*"

Ještě se patří připomenout zřízení nového hřbitova. K tomu došlo pět let po vybudování nové modlitebny, tedy roku 1847.[203] Nehledě na to, že evangelíci augšpurského vyznání měli v Libštátě po postavení nové modlitebny poměrně dobré zázemí, návštěvy faráře se jim dostávalo i nadále pouze čtyřikrát do roka. Ostatní neděle musely být vyplněny pouze četbou z postily. A tak není divu, že tato vzmá-

hající se církev bude usilovat o získání svého vlastního faráře, a tedy i o následné osamostatnění ze svazku své mateřské církve v Křížlicích, obzvláště když to bylo po vydání tzv. protestantského patentu roku 1861 daleko jednodušší. O prvních vážných plánech na osamostatnění se dovídáme roku 1865. Tehdy se za tímto účelem sešli evangelíci z Libštátu společně s evangelíky ze Spálova. Ani jedna z církví totiž neměla dostatek peněz, aby měla vlastního duchovního, a proto došlo k dohodě, že po odtržení od Křížlic budou Spálovští i Libštátští fungovat jako jeden sbor. Dohodli se na společném jmění i na tom, že se nový farář bude ob týden v těchto dvou místech střídat. Sídlo nového faráře měl určit vyšší církevní úřad. Společně založili dotační fond pro nového duchovního, do něhož přislíbili nastřádat 1 362 zlatých. Nakonec ale ne všichni odvedli, co měli, přispělo celkem 44 rodin a lidí.

Mateřská církev v Křížlicích na tuto žádost o osamostatnění přistoupila. Udělila však dvě podmínky. Tou první byl jakýsi revers pro případ, kdyby Spálov měl konvertovat ke katolicismu. V takové situaci by dům č. 7 a pozemek 800 sáhů čtverečných připadl původní mateřské církvi v Křížlicích. Druhá podmínka byla stanovena Libštátu, a sice že bude platit třináctý díl saláru pro duchovního v Křížlicích do doby, než přijde nový duchovní. To se sice Libštátu nelíbilo, nakonec však na podmínky musel přistoupit.[204] Poté byla žádost předložena superintendenci. Zde bylo připomenuto, že Libštát dal do dotačního fondu 1 462 a Spálov 1 504 zlatých.[205] Nakonec dekretem ze dne 13. srpna 1867 dostali odpověď, že mohou být samostatní, jako sídlo faráře byl určen Libštát. Luteráni tak měli po 86 letech od vydání tolerančního patentu svůj vlastní sbor.

5.2 Pracovníci na vinici

Libštátem prošla celá řada luterských farářů. Většina z nich ale Libštátem skutečně pouze prošla, a to povětšinou čtyřikrát do roka. Natrvalo se zde usadili pouze faráři dva: Kristián Pospíšil a Petr Marušiak. Budeme tak upírat pozornost tedy především k nim. Ještě předtím si však udělejme krátký přehled těch farářů, kteří do Libštátu přicházeli z mateřského sboru v Křížlicích.

První farář, který pravidelně vykonával tuto čtyři hodiny dlouhou cestu, byl Štěpán Šimko, rodák z Trenčína, jenž přišel do Křížlic na konci roku 1782.[206] Jako druhý přišel do Křížlic farář Štěpán Leška, rovněž původem z Horních Uher. Ten byl v Křížlicích od roku 1785, rok nato se ale stal superintendentem, a tak již roku 1787 odešel, neboť si stěžoval na špatné spojení do Křížlic, které mu znemožňovalo vykonávat dobře práci superintendenta. Nakonec se ale do Křížlic opět vrátil, takže zde působil ještě v letech 1791–1794. Leška byl velice výraznou farářskou osobností. Jeho zásluhou byla založena pamětní kniha křížlického sboru. Za další významný krok můžeme považovat sestavení vlastního kancionálu.[207] Leška také nabádal lid ke větší ochotě při finančních obětech a zdůrazňoval, že se nelze pouze spoléhat na zahraniční podporu.[208] Po Leškově prvním odchodu přišel do Křížlic farář Pavel Zelenka. Ten ale v Křížlicích dlouho nezůstal a po třech letech odešel.[209] Po krátkém návratu Štěpána Lešky přišel další farář slovenského původu, Štěpán Boleman.

Zůstal zde čtyři léta, tedy až do roku 1798. Ten se ale s církví nepohodl, dokonce se zdá, že se se sborem trpce rozhádal.[210]

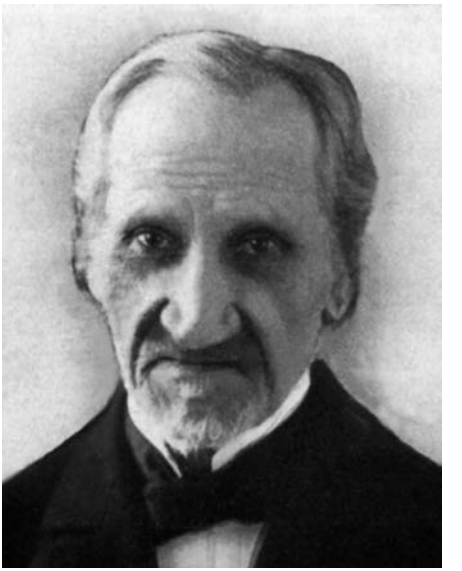
Do nového století vstupuje křížlická církev spolu s celou svou širokou diasporou s farářem Janem Molnárem. Tento vysoce činorodý farář působil v Křížlicích mezi léty 1798 až 1809,[211] poté kvůli problémům pramenícím z nedostatku prostředků pro vyživování své rodiny odešel, aby se pak v roce 1814 vrátil a v Křížlicích zůstal až do své smrti, která ho potkala roku 1828. Molnárovi je připisována zásluha na vydání několika set výtisků Biblí. Zároveň se Molnárovi podařilo systematicky zaznamenávat významné události do pamětní knihy, takže pro období jeho služby máme poměrně značný dostatek informací, a to i ve vztahu k Libštátu. Víme tak například, že se Molnár aktivně podílel na sporu mezi libštátskými luterány a reformovanými.[212] Když Molnár z Křížlic dočasně odešel, sloužil zde v letech 1809–1813 Matouš Havlík.[213]

Patrně nejvýznamnější farářskou osobou byl farář čtyř jmen, Matouš Michal Jan Molnár, syn faráře Jana Molnára. Ten se v této horské církvi narodil a také v ní umřel. Farářoval od roku 1828 do roku 1864. Byl tedy farářem v době, kdy se Libštátu podařilo dosáhnout značné emancipace, což je do určité míry právě jeho zásluhou. Jsou mu připsány zásluhy o získání povolení ke stavbě libštátského chrámu, rovněž tak i zásluhy o organizaci sbírek na libštátskou stavbu v zahraničí.[214] Nakonec se dostáváme k Bohdanu Kutlíkovi, energickému faráři, který v Křížlicích sloužil mezi lety 1863–1895. Kutlík byl výrazně konfesně vyhraněný, což se jistě promítlo i do vztahů mezi reformovanými a luterány. Libštát se však roku 1868 dočkal vlastního faráře, a tak s Kutlíkem přišel do styku spíše okrajově.

Prvním farářem samostatného libštátského sboru se stal Kristián Eduard Pospíšil, stalo se tak rok po získání samostatnosti. Možná i proto proběhla první volba tak trochu neprofesionálně. Jakési počátky příprav nastaly již v roce 1866, tedy ještě mnoho měsíců před nabytím vlastní samostatnosti. Tehdy dostali v Libštátě od církve z Meklenburska velkorysý příslib ročního příspěvku ve výši 180 tolarů na plat faráře. Velkorysost sahala však pouze potud, že se příspěvek mohl vztahovat pouze k jednomu faráři. Tím měl být Josef Iustitoris. Taková podmínka nebyla v Libštátě nikomu na závadu, vždyť velkorysé nabídky je zvykem přijímat, a tak byl Josef Iustitoris jednohlasně zvolen. Už by se mohl Iustitoris pomalu chystat na cestu, kdyby nezasáhla církevní rada. Senior samozřejmě proti Iustitorisovi nic neměl, dokonce jej před církví pochválil,[215] ale trnem v oku byla ona podmínka, že příspěvek na plat si lze nárokovat pouze tehdy, bude-li farářem Iustitoris, což je dle mínění církevní rady samozřejmě proti pravidlům svobodné volby. Aby ale takovýmto jednáním církev celou věc nekomplikovala, nabízí Libštátu obratem dva své kandidáty, oba jsou rodáci z Humpolce a oba jsou čerství absolventi bohoslovecké fakulty ve Vídni. Vybrán je tedy po všech peripetiích Kristián Pospíšil.

Pospíšil byl opět jedním z farářů, kteří vedle běžné práce stíhali vydávat knihy či redigovat časopisy. Takto činným byl Pospíšil určitě již v Libštátu, víme minimálně o jedné knize, která pochází z této doby.[216] Pospíšil odešel roku 1876. Po jeho od-

Kristián Pospíšil, augšpurský farář v Libštátě v letech 1868–1876.
Petr Marušiak, augšpurský farář v Libštátě v letech 1878–1918 (1927).
(TOUL, Jan. Jubilejní kniha českobratrské rodiny. České Budějovice: 1931.)

chodu zůstala fara na dva roky uprázdněná, až se zdejší kazatelny ujal další čerstvý absolvent bohoslovecké fakulty, Petr Marušiak.

U Petra Marušiaka se musíme zastavit trochu déle. Marušiak je totiž doposud nejdéle sloužícím libštátským protestantským farářem od vydání tolerančního patentu. Do Libštátu přišel v roce 1878 a do výslužby odešel roku 1927, farářsky činným však zůstal ještě po celý následující rok, do příchodu faráře Kučery, a příležitostně vypomáhal ve své farnosti až do své smrti, která ho zastihla v prosinci 1929.[217] V Libštátu sloužil více jak padesát let, a tak není divu, že k jeho osobě máme poměrně hodně pramenů, jež nám o něm přinášejí cenná svědectví. Patrně nejpřehlednější portrét Petra Marušiaka nalezneme ve sborníku nesoucím název *Památce služebníka Božího Petra Marušiaka*.[218] Kniha obsahuje vzpomínky Marušiakovy manželky a Marušiakova syna, dále vzpomínky Marušiakova nástupce na kazatelně a texty takových osobností, jako například Emila Lányho či Ferdinanda Hrejsy. Vedle toho tento sborník obsahuje i některá Marušiakova zamyšlení, kázání a proslovy.

Vzhledem k tomu, že Marušiak strávil v Libštátě většinu svého života, podívejme se na jeho curriculum vitae před příchodem do Libštátu. Narodil se v silně evangelickém kraji v obci Hybe, v liptovské župě. Již za studentských let na gymnáziu byl velice činným. Na svých cestách navštívil Budapešť a Bělehrad. V Bělehradě dokonce pobýval u senátora Jana Šafaříka, synovce Pavla Josefa Šafaříka. Po gymnáziu

studoval v letech 1873–1876 bohosloví ve Vídni. Poté složil bohosloveckou zkoušku v Bratislavě a roku 1877 byl ordinován. Pak nastoupil na vikariát do obce Kochanovce u Trenčína. Odtud byl poprvé pozván Bohdanem Kutlíkem, aby přišel do Libštátu. Tuto první pozvánku Marušiak odmítl a odešel v prosinci 1877 do obce Rybník v gemerské župě, kde vypomáhal nemocnému faráři.[219] Ale z Libštátu přišly i další žádosti a mladý Marušiak se jim nakonec rozhodl vyhovět. Do Libštátu přišel v červnu 1878.[220]

Marušiak opustil svou rodnou zemi ještě dříve, než měl vůbec své místo v Libštátě jisté. To se nakonec ukázalo jako poměrně odvážný krok, neboť teprve po jeho příchodu do Libštátu si zdejší evangelíci uvědomili, že nebudou mít na jeho vyživování dostatek prostředků. Bratří v Meklenbursku se totiž rozhodli libštátský sbor přestat dotovat.[221] Částka 180 tolarů, která doposud do Libštátu pravidelně přicházela, nebyla bezvýznamná, jednalo se přibližně o 50 procent nákladů na plat faráře.[222] Situace zašla tak daleko, že hrozilo, že Marušiak bude muset Libštát opustit. Dokonce mu bylo seniorem Lánym nabídnuto učitelské místo. Libštátu v tuto chvíli hrozilo, že zanikne jako samostatný sbor a bude opět součástí Křížlic. To patrně zdejší evangelíky poněkud vystrašilo, takže nakonec potřebné peníze získali. Ostatně i tak dostali napomenutí seniora Lányho, že mnohé sbory, které jsou podobně chudé jako Libštát, své faráře vyživovat zvládají.[223] Nakonec se tedy vše podařilo vyřešit a Marušiak mohl v Libštátě zůstat. Neodešel ani zpět na Slovensko, což byl jeho původní plán. Chtěl v Libštátě zůstat jen pár let a pak se vrátit do své rodné země. Plány mu však překazily úřady, neboť jak sám uvádí, *„jakmile jsme Uhry opustili, byly pro nás navždy zavřeny"*.[224] Jaký tedy byl Petr Marušiak?

Především byl velice vzdělaným. Nečetl krásnou literaturu, to spíš už teoretické články o beletrii,[225] ale hlavně četl vědecké knihy. Z náboženských knih četl podle jeho ženy vše, dokonce i knihy protináboženské, k čemuž jeho manželka dodává, že *„nic nezviklalo jeho pevné víry v Ježíše Krista"*.[226] V teologii byly pro Marušiaka nejdůležitější dva prvky: Písmo a zbožnost. Dogmatika pro něho nejspíš nebyla až tak důležitá. Jeho syn k tomu dodává: *„Různosti teologického dogmatického myšlení znal a je sledoval, ale nebyla mu to hlavní věc a nezabýval se jimi zvlášť."* A dále konkretizuje otcovo teologické vnímání takto: *„Mladší teologii vytýkal, že se snaží v kázáních o vtipnost a že lidé zvykají si chodit do kostela pro zábavu. Starým náboženská pravda stačila a ostatní hrozilo jen od ní odvádět. Snaha po čemkoli jiném než po pobožnosti byla jim snížením."*[227] Podobný pohled nabízí i superintendent Ferdinand Hrejsa: *„Nešlo mu v kázáních o problémy hluboce dogmatické."*[228]

Po studiích nastoupil na vikariát k faráři, který byl zetěm obrozence Hurbana. Tím ale jeho styky s národními obrozenci neskončily. Svá přátelství s nimi rozvíjel i po příchodu do Čech.[229]

V roce 1885 dal podnět ke slavnosti na památku 50. výročí písně *Hej Slované* od Samuela Tomášika. S poslancem Karlem Tůmou pak o Tomášikovi uveřejnil článek v Národních listech. Z dalších jeho obrozeneckých aktivit můžeme uvést členství v Husově muzeu a Slovenské muzeální společnosti.[230] Marušiakův syn zase vzpo-

míná na to, jak měl otec ručně psaný *Královédvorský rukopis*, který se ještě jako student učil nazpaměť.[231]

Samozřejmě že obrozenecké aktivity Marušiaka tvořily pouze část jeho veřejných aktivit. Jednalo se o všeobecně velmi činného člověka, který byl členem mnoha jiných organizací. Zde bych mohl připomenout například jeho angažovanost při práci s mládeží. Byl členem okresní školní rady v Jilemnici, kde zastupoval obě evangelické církve, a členem okresní péče o mládež. V neposlední řadě je také potřeba zmínit jeho činnost coby náměstka superintendenta. V minulých kapitolách jsme také viděli, že jeho spolupráce s reformovanými faráři byla na velice dobré úrovni. Sám píše, že *s „farářem Havelkou po 45 let nažíval vždy v nejlepší bratrské přátelské shodě*".[232]

Ale farář je taky jenom člověk, a tak na něho mnozí vzpomínají, jak s radostí pokuřoval *dýmčičku,* k tomu popíjel kávu a přikusoval housky. Marušiak dlouhodobě trpěl problémy se žaludkem a zkaženými zuby. Paní Václavíková z Jičína mu říkávala: *„‚Pane faráři, dejte si udělat chrup!' A on vždy vesele odmítal: ‚Maminko, já na něj nemám a pak na tu krátkou dobu to již nestojí za to.' A ta krátká doba trvala skoro třicet let.*"[233] Staré pravidlo říká: *O mrtvých jen v dobrém*, ale ze sborníku věnovaného Petru Marušiakovi je cítit více než chvála. V jednotlivých příspěvcích je vidět, že lidé měli svého faráře rádi.

5.3 Život sboru

Již jsme podrobně prošli období od raně toleranční doby až po rok 1867. V tomto období byly síly zdejších evangelíků soustředěny na vybudování vlastní infrastruktury a na získání autonomie. Značné množství energie tak bylo věnováno vyjednávání s vrchností, zajištění prostor ke konání bohoslužeb, stavbě chrámu a konečně i založení samostatného farního sboru a vyhledání prvního vlastního duchovního. S příchodem Kristiána Pospíšila roku 1867 se toto dlouhé období mělo ukončit.

To, že přítomnost faráře dokáže sbor v mnohém povznést, je vidět i na tak jednoduché věci, jakou byl inventář sborového majetku. Seznam položek na inventáři se za prvních osm let Pospíšilovy činnosti zvýšil o více jak dvě třetiny. V roce 1868 bylo mezi hmotným majetkem církve uvedeno pouze osm položek: kostel, harmonium, kalich, ciborium, Bible, zpěvník, svícny a konvička na křty.[234] Asi není složité si představit, v jaké chudobě musela církev po dlouhá desetiletí žít. Ani po osmi letech však sbor nijak výrazně nezbohatl. Inventář z roku 1876 uvádí, že v kostele byly například pouze tři lavice. Od příchodu nového faráře ovšem nelze očekávat výraznější hmotné zabezpečení, neboť právě s ním se musela začít libštátská církev skládat na jeho plat, což obnášelo nemalé prostředky. Avšak s novým farářem dochází především k duchovnímu povznesení sboru, a dochovaný inventář je toho důkazem.

Vedle sbírek církevních předpisů a agendy tak na augšpurské farnosti přibylo i liturgické vybavení. Mezi položkami inventáře nacházíme různá svátostná roucha, šátky či dva krucifixy, přibylo také další křestní nádobí či několik kalichů. Vedle li-

turgických předmětů se ale nově objevilo i větší množství knih. Ve sboru přibyla druhá Bible a ke staršímu kancionálu přibyl i jeden nový. Jednalo se o kancionál *Písně cestou života* od Ludvíka Kašpara.[235] Mezi dalšími knihami, které známe jménem, byla kniha *Duchovní poklad*, jejímž autorem byl Pavel Jakobaei.[236] Dále se z inventáře dovídáme o postile Johanna Arndta.[237] V neposlední řadě je potřeba zmínit i mapu Palestiny.[238] Z tohoto srovnání vyplývá, že po příchodu faráře Pospíšila došlo k výraznému zintenzivnění bohoslužebného života a zároveň k prohloubení duchovního vzdělání.

Důraz faráře Pospíšila na vzdělání byl patrný. Na seniorátním konventu se například silně zastával myšlenky, aby byly zakládány konfesní školy. Pospíšil ze své zkušenosti – a nutno podotknout, že se jedná o zkušenost libštátskou, neboť to byl jeho první sbor – uvádí, že *„dítky navštěvující katolickou školu neuměly se ani Otčenáš pomodlit"*. A dodává: *„Protož by měly církve k tomu hledět, aby raději dříve povolávaly učitele než duchovního. Sbory nemající církevních škol musí trpěti újmu jak v duchovním životě, tak i co se týče viditelné církve. Hory naše mají arci málo odvahy k povolání a vydržování svých duchovních a učitelů, a proto nemají 4 sbory svých škol."*[239]

Velký důraz na vzdělání přichází do Libštátu i s dalším farářem. Petr Marušiak si na nedostatek evangelických škol stěžuje ještě více jak třicet let poté, co tak učinil jeho předchůdce. Ve svém projevu adresovaným rodičům píše: *„Jistě, otcové a matky, dobře víte, že je našich evangelických škol málo a že jsou vaše děti nuceny choditi do obecních škol, které jsou vlastně katolické. Konečně je vám známo i to, že jsou naše dítky po různých školách rozptýleny, že jich duchovní správce i při nejlepší vůli nemůže dostatečně náboženství vyučovati. Vždyť jsou někde až na třiceti i více školách a při tom bývají vzdáleny od farního místa až na pět i více hodiny, i kterak může duchovní častěji na ta místa docházeti?"*[240] Nakonec o Marušiakově vztahu ke vzdělávání svědčí i to, že byl po dobu dvaceti let členem okresní školní rady.[241]

To nás již přivádí ke vztahu mezi reformovanými a luterány. Dle prostudovaných pramenů se zdá, že v průběhu druhé poloviny 19. století docházelo ve vzájemných vztazích k neustálému zlepšování. Ještě v 60. letech se v Libštátě dočteme o konfesijních sporech, ale ani tehdy zde situace nebyla zdaleka nejhorší. Vztahy mezi reformovanými a luterány byly v Libštátě v této době na mnohem lepší úrovni než ve Valteřicích. Když si tak v Libštátě nějaký farář stěžoval na konfesijní problémy, bylo to většinou v souvislosti s Valteřicemi. Ostatně tento stav přetrval po mnohá desetiletí. Zajisté ještě nelze tvrdit, že by se jednalo o ideální soužití. V souvislosti se zřízením reformované školy v Libštátě jsme si již připomněli výrok, že by stálo vzít v úvahu spolupráci s luterány. *„Kdybyste s evangelíky augšpurského vyznání v Libštátě do jednání se v té věci pustil? Není to ovšem snadné."*[242] Ale i navzdory tomuto postěžování vezměme do úvahy samotný fakt, že byla vůbec možnost takovéto spolupráce mezi oběma konfesemi reálně zvažována. Například právě ve Valteřicích působily síly v této době spíše odstředivě. Jako základní příklad uveďme rok 1865, kdy museli valteřičtí luteráni vystavět vlastní školu, neboť společné užívání reformované školy bylo provázeno mnohými neshodami.[243]

Můžeme si zde uvést několik dalších příkladů toho, jak se vzájemné vztahy prohlubovaly. V roce 1873, když jel luterský farář Marušiak do Německa, byl jeho sbor administrovaný helvetským Havelkou.[244] Kniha *Světlo na horách* zase přináší svědectví o tom, jak Marušiak Havelku denně navštěvoval. *„‚Pozdrav Pánbu!' zazněl vždy jeho slovensky široký pozdrav na příchodu, stejně jako když odcházel. Rozdíl byl jen v tom, že v pokoji odložil hned doutník, poněvadž farář Havelka nekouřil. Zato při odchodu pravidelně dodal: ‚Musím si zapálit krátky dútnyček.' To se ovšem nejvíc líbilo farským dětem.*"[245] O dobrém vztahu mezi oběma církvemi vypovídá dále i to, že zde faráři Havelka a Marušiak zavedli společné vyučování náboženství v diaspoře.[246] Jistě zde velkou úlohu sehrály i praktické důvody, neboť nebylo v silách jednoho faráře všechna místa dostatečně zaopatřovat. Avšak ani tyto praktické důvody by samy o sobě nestačily, kdyby zde nebyla vůle dělat věci společně. Jako znamení naprosté důvěry a úcty mezi oběma sbory lze považovat to, že farář Marušiak vykonával za nemocného Havelku křty.[247] Oba muže, kteří vedle sebe působili více jak třicet let, můžeme považovat za základ dobrého porozumění mezi oběma církvemi. V Libštátě tak především díky nim žili evangelíci obou konfesí v dobrých vztazích, což jistě přispělo i k spojení obou církví v roce 1918. O dva roky dříve si píše Marušiak se svým někdejším vikářem a pozdějším valtěřickým farářem Josefem

Chrám augšpurského (luterského) sboru v Libštátě z roku 1842.

Cohorou.[248] Ten v korespondenci reaguje na Marušiakův projev ze dne 22. března, kde Marušiak patrně vyslovil svou náklonnost k církevní unii. Cohora se ho dopisem snažil přibrzdit. Jako hlavní důvod uvedl, že by evangelíci augšpurského vyznání byli pohlceni reformovanými.[249]

Z událostí, které mezi roky 1868–1918 ovlivnily život sboru, bych ještě měl zmínit první světovou válku. Ta značně ochromila sborový život, neboť na frontu odvedli kurátora sboru. Svou vojenskou povinnost musel vykonat zároveň i sborový pokladník i zástupce kurátora. Marušiak si tak v jednom ze svých dopisů stěžoval, že ve sboru nebyl nikdo, kdo by byl schopný vést účetnictví či vykonávat čtené bohoslužby.[250] Ta druhá otázka pálila sbor o něco více, neboť pomalu stárnoucí Marušiak byl v tomto období poměrně často nemocný a potřeboval někoho, kdo by ho zastoupil.

5.4 Finance

Kdybych měl sborové hospodářské a finanční otázky shrnout jedním slovem, byla by to chudoba. Po svém osamostatnění v roce 1867 se sbor dokonce dostal vzápětí na samotnou hranici vlastní existence, a to poté, co mu byla odepřena finanční pomoc ze zahraničí, od evangelíků v Meklenbursku. S ohledem na to, že základní majetkové a finanční otázky byly načrtnuty v předchozím textu, zaměřím se nyní na několik konkrétností.

V druhé polovině 19. století se největší zátěží sborové pokladny stalo vydržování vlastního faráře. Pro něho bylo potřeba zajistit přibližně 500 zlatých ročně. Výše zmíněný příspěvek z Meklenburska pokryl přes polovinu nákladů, zbývalo tak doplatit ještě 260 zlatých. Na tuto částku se skládali evangelíci v Libštátu společné s kazatelskou stanicí na Spálově. Spálovští měli platit ročně 50 a Libštátští 170 zlatých. Nad tyto smluvně přislíbené částky mohl duchovní očekávat okolo 40 zlatých, které dostával za vykonání zvláštních obřadů, jako jsou například křty, pohřby, svatby apod.[251]

V průběhu let se evangelíci v Libštátě rozhodli navýšit své vlastní roční odvody o 100 zlatých na celkových 270 zlatých. Společně se Spálovem tak slibovali novému faráři Marušiakovi roční plat 600 zlatých. Libštátský podíl se skládal z příspěvků jednotlivých členů, kteří měli celkem odevzdat 117 zlatých, a dále z peněz z dotačního fondu a z církevního pozemku. Dotační fond byl v hodnotě 1 564 zlatých a ročně z něho plynulo do sborové kasy a následně osobě faráře 93 zlatých. Církevní pozemek, který byl o velikosti čtyř korců, vynášel ročně 60 zlatých.[252]

V souvislosti s nástupem faráře Marušiaka nastal zdejším luteránům vážný existenční problém. Patrně bych zdejším evangelíkům křivdil, kdybych tvrdil, že nechtěli doplatit rozdíl z vlastních prostředků pro tvrdost svého srdce. Zdejší kraj byl skutečně chudý a pro mnohé členy sboru byl problém vyšší částku odvádět.

Pro představu ještě uvedu mechanismus, podle kterého se určovala částka, kterou daná rodina odvede. Paušálně platila každá rodina ročně 50 krejcarů. Zbylá částka se doplácela podle výše daní. Tradičně se jednalo o 8 procent z daní, jestliže rodina

nic nesložila do dotačního fondu, anebo 4 procenta, jestliže do dotačního fondu platila.[253] Vedle toho musel každý platit zmiňovanou štólu, tj. platit za vykonané obřady. Povinnost platit štólu se ale nevztahovala na chudé členy sboru.[254]

Vedle plateb faráři se podívejme ještě letmo na dobrovolné výdaje členů sboru. V prvním a druhém desetiletí 20. století se ročně odevzdalo ve sbírkách přibližně 300 korun. Na co byly tyto peníze určeny? Například v roce 1917 bylo odevzdáno nejvíce peněz na Gustav Adolfský spolek, celkem 44 korun. Další výrazná suma, kterou mezi sebou luteráni vysbírali, byla určená sirotčincům. Jednalo se o jubilejní sbírku, která vynesla celkem 30 korun. Dále bylo v tomto roce vykonáno značné množství sbírek, jež obvykle vynesly okolo pěti korun. Namátkou je to například lipská misie mezi pohany, sirotčinec v Humpolci, penzijní církevní ústav či Lutherův ústav v Hradci Králové aj. Dále se za celý rok nastřádalo 67 korun v kasičce ležící v chrámu.[255]

Poznámky

1 Reakce hr. Ferdinanda Trauttmansdorffa (1749–1827) na žádost libštátských evangelíků a. v. o povolení stavby vlastního kostela v roce 1803, Památní kniha evangelické církve a. v. v Libštátě. Státní okresní archiv v Semilech (dále jen SOkA Semily), fond Farního sboru Českobratrské církve evangelické v Libštátě (dále jen ČCE Libštát), L-III-B-1.

2 Kniha pamětná sboru h. v. 1803–1842, s. 13. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-B-1.

3 Pamětní kniha ev. církve a. v. v Libštátě. SOkA Semily, ČCE Libštát, L-III-B-1.

4 *Dějiny evanjelické církve a. vyzn. v Libštátě: vydané k památce stoletého jubilea „Tolerančního patentu" 1781–1881.* Turnov: J. Sluka, 1881.

5 HAVELKA, Emanuel. *Světlo na horách.* Praha: Kalich, 1939.

6 NOVOTNÝ, Oldřich (ed.). *Památce služebníka Božího Petra Marušiaka: sborník vzpomínek a úvah k prvnímu výročí jeho smrti.* Jičín: Českobratrský evangelický filiální sbor, 1931.

7 REJCHRT, Luděk. *Na horách ležící: dějiny evangelického tolerančního sboru v Křížlicích.* Praha: Synodní rada 1978; *Na horách ležící: dějiny evangelického sboru v Křížlicích.* [2. vyd.] Praha: Pierot, 2004. ISBN 80-86272-98-2.

8 Vážněji se ve Valteřicích začalo o sjednocení jednat až po odchodu faráře Trojana během března 1928, k faktickému sloučení došlo v lednu 1929. LOUDA, Jiří. *Valteřičtí evangelíci od tolerančního patentu po spojení v Československou církev evangelickou: II. část.* Z Českého ráje a Podkrkonoší (ZČRP), 2013, sv. 25, s. 100. ISSN 1211-975X.

9 PEKAŘ, Josef. *Kniha o Kosti: kus české historie.* Praha: Čs. spisovatel, 1970, s. 110.

10 HREJSA, Ferdinand. *Sborové jednoty bratrské.* Praha: vl. n., 1935, s. 19–63.

11 WINTER, Zikmund. *Život církevní v Čechách: kulturně-historický obraz z* XV. *a* XVI. *století.* Sv. 1. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1895, s. 382.

12 V Železném Brodě je to Matěj Romenaecius, který byl přísedícím konzistoře podobojích. MIZERA, František. *Paměti města Semil a okolí.* 2. vyd. Semily: [městský úřad], 1997, s. 21.

13 PEKAŘ, J., *Kniha o Kosti,* s. 110.

14 MIZERA, F., *Paměti města Semil a okolí*, s. 81.

15 K obnovení samostatné farnosti došlo téměř až po sto letech – roku 1719.

16 MIZERA, F., *Paměti města Semil a okolí*, s. 81.

[17] *Lomnicko nad Popelkou: vlastivědný sborníček pro školu a dům.* Sv. II. Lomnice n. P.: Učitelská jednota Komenský, 1925. s. 19.

[18] MIZERA, F., *Paměti města Semil a okolí*, s. 88.

[19] BÍLEK, Tomáš Václav. *Reformace katolická, neboli Obnovení náboženství katolického v království českém po bitvě bělohorské*. Praha: F. Bačkovský, 1892, s. 257.

[20] Heslo: Libštát. *Ottův slovník naučný.* Díl 15. Praha: 1900, s. 1037. Podrobněji KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl 3. Praha: Libri, s. 481. ISBN 80-85983-15-X.

[21] Tamtéž, s. 147–154.

[22] MIZERA, F., *Paměti města Semil a okolí*, s. 87. Mizera uvádí pro rok 1652, kdy bylo na semilském panství obráceno podle Desfoursova tvrzení 1 085, za celé období misie Pavla Stefanida bylo obráceno v okolí Semil 11 464 osob.

[23] NOVOTNÝ, Robert R. *První století působení františkánů v Turnově*. Krkonoše – Jizerské hory, září 2007, roč. 40.

[24] KRÁSL, František. *Arnošt hrabě Harrach, kardinál sv. církve římské a kníže arcibiskup pražský: historicko-kritické vypsání náboženských poměrů v Čechách od roku 1623–1667.* Praha, 1886, s. 321.

[25] BÍLEK, T. V., *Reformace katolická,* s. 239–241.

[26] ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Exulantská útočiště v Lužici a Sasku*. Praha: Kalich, 2004, s. 69. ISBN 80-7017-008-5.

[27] ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Listář fary turnovské z let 1620–1696*. Praha: Král. čes. spol. nauk, 1910, č. 191, s. 89.

[28] Prakticky tak máme podrobnější údaje pouze pro jednu dekádu 17. století. J. V. Šimák přináší následující data (číslo v závorce udává počet heretiků): 1681 (6), 1682 (5), 1683 (4), 1684 (16), 1685 (11), 1686 (17), 1687 (18), 1688 (4), 1689 (5), 1690 (–), 1691 (1). ŠIMÁK, Josef, Vítězslav. *Zpovědní seznamy arcidiecése Pražské: z let 1671–1725.* Díl I. Boleslavsko, Kouřimsko, Chrudimsko, Čáslavsko. Praha: Historický spolek, 1918, s. 140–143.

[29] Josef Rohlíček sepsal tyto příběhy až v letech 1939–1940. Nepodařilo se mi zjistit místo, kde je v současnosti tento rukopis zachován. Spolehlivým zdrojem zde však je dílo Mirjam Bohatcové, dcery libštátského faráře Daňka, *Česká kniha v proměnách staletí*, kde z uvedeného Rohlíčkova rukopisu řádně cituje. S Rohlíčkem se Bohatcová osobně setkávala, Rohlíček a její otec byli velcí přátelé. Budiž nám tedy citace této odbornice na starší českou literaturu jistou zárukou ryzosti Rohlíčkova příběhu.

[30] BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha: Panorama, 1990, s. 272. ISBN 80-7038-131-0.

[31] Tamtéž, s. 272–273.

[32] Není zde důvod Šádkovo vyprávění výrazně zpochybňovat. V událostech, pro něž máme i jiných pramenů, se Šádek s těmito prameny shoduje.

[33] HAVELKA, E., *Světlo na horách*, s. 20.

[34] SKALSKÝ, Gustav Adolf. *Z dějin české emigrace 18. století*. Chotěboř: Ev. matice, 1911, s. 38.

[35] Josef Šádek uvádí, že všechny tyto knihy se po jeho dědečkovi dochovaly a má je doma. HAVELKA, E., *Světlo na horách*, s. 22.

[36] Tamtéž, s. 20.

[37] Tamtéž, s. 22.

[38] Kniha pamětná sboru h. v. 1803–1842, s. 13. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-B-1.

[39] KAŠPAR, Ludvík Bohumil*: Památník reformované církve Českomoravské*. Praha, 1881, s. 90.

[40] HAVELKA, E., *Světlo na horách*, s. 21.

[41] KAŠPAR, L. B., *Památník reformované církve Českomoravské*, s. 90.

[42] ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Běh života českých emigrantů v Berlíně v 18. století*. Praha: Kalich, 1999, s. 339. ISBN 80-7017-253-3. Dále se zde dovídáme, že Kateřina Kyselová z Gebhardsdorfu odešla do Herrnhutu, odkud byla poslána do Nízkého.

[43] Tamtéž, s. 598.

[44] *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě*. Sv. 1. Praha: Oliva, 1995, s. 28–29. ISBN 80-85942-10-0.

[45] LUKÁŠEK, Josef Václav. *K dějinám doby tolerační.* Praha: Českobratrské družstvo, 1939, s. 146–148.

[46] MELMUKOVÁ, Eva. Systém pramenného výzkumu existence, myšlení i způsobu života

tzv. kacířů v českých zemích v období kolem vydání tolerančního patentu. In: MACEK, Ondřej (ed.). *Po vzoru Berojských: život i víra českých a moravských evangelíků v předtoleranční a toleranční době.* Praha: Kalich, 2008, s. 24. ISBN 978-80-7017-088-5.

47 HAVELKA, E., *Světlo na horách*, s. 22. Jak již bylo uvedeno v úvodu této práce, kniha *Světlo na horách,* napsaná Emanuelem Havelkou, synem faráře stejného jména, je dílem beletristickým, ale je založená na velmi dobrých historických znalostech. Z knihy je patrné, že pro ranou toleranční dobu čerpá jak z archivních pramenů, tak i z rodinných pamětí, konkrétně z vyprávění Jiřího Šádka. Ten byl vnukem generace, která oním obdobím prošla. To, co z rodinného vyprávění znal, převyprávěl faráři Havelkovi po jeho příchodu do Libštátu. Jak uvádí Havelkův syn, „*farář Havelka si zaznamenával Šádkovo vyprávění na papír, vždyť ‚to jsou perly naší toleranční historie,' přisvědčoval se zájmem.*" Takže toto vyprávění mohlo být zachováno až do roku 1929, kdy byla kniha vydaná. Originální zápis Šádkova vyprávění se mi však v archivních fondech najít nepodařilo. HAVELKA, E., c. d., s. 21.

48 KAŠPAR, L. B., *Památník reformované církve Českomoravské*, s. 90.

49 Tuto skutečnost potvrzuje i Kniha pamětná sboru h. v. 1803–1842, s. 18. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-B-1.

50 *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě,* sv. 2, s. 61.

51 Kniha pamětní uvádí: „*Za ten ale čas svatou večeří Páně (s dovolením Milostivé Vrchnosti) posloužil jim jednou dwojíctihodný pán Joël Jessenius.*" Lze předpokládat, že kdyby Libštát navštívil nějaký jiný evangelický duchovní, byla by rovněž vysloužena večeře Páně. Kniha pamětná sboru h. v. 1803–1842, s. 18. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-B-1.

52 Jessenius navštěvoval převážně sbory polabské, které ležely na tradiční ose táhnoucí se podél Labe až k Mělníku. Můžeme předpokládat, že do Podkrkonoší zavítal pouze jedenkrát. *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě,* sv. 1, s. 49.

53 TOUL, Jan. *Jubilejní kniha českobratrské evangelické rodiny: k 150letému jubileu Tolerančního patentu 1781–1931*. České Budějovice: J. Toul, 1931, s. 85.

54 Jan Csomor přišel podle pamětní knihy do Libštátu 25. 12. 1873 z Uher, ze vsi Nagyloth (tj. Velké Lovce, okr. Nové Zámky). Kniha pamětná sboru h. v. 1803–1842. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-B-1. Jan Toul v Jubilejní knize uvádí, že přišel v osmičlenné skupině z Uher jako 31. reformovaný kazatel.

55 HAVELKA, E., *Světlo na horách*, s. 24.

56 Podle pamětní knihy se jednalo o text Sk 20,28. Kniha pamětná sboru h. v. 1803–1842. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-B-1.

57 HAVELKA, E., *Světlo na horách*, s. 24.

58 KAŠPAR, L. B., *Památník reformované církve Českomoravské*. Praha: Spolek Komenského, 1881, s. 90.

59 Byl jím Jan Procházka, patrně český exulant, který se do země navrátil po vydání tolerančního patentu. Kniha pamětná sboru h. v. 1803–1842, s. 13. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-B-1.

60 Tamtéž.

61 Zde se nejedná o Valdice u Jičína, ale o ves ležící mezi Košťálovem a Kundraticemi.

62 Z Libštátu: Josef Plichta a Václav Janata; z Peřimova: Waclaw Opočenský, Jozef Opočenský (bratři), z Rybnic: Josef Sonick a Jozef Omaczený, z Valteřic (Jozef Wejnar, Jakub Pawlicek).

63 Z celkového obnosu vybraných peněz, tj. 425 zlatých, pocházelo z Libštátu pouhých 54,5 % této částky, z dalších výrazných dárců bychom měli jmenovat Peřimov (18,5 %), Valteřice (9,6 %), Rybnice (5 %), Olešnice (2,8 %) a zbývajících necelých 10 % vybrané částky připadá na 16 dalších okolních vsí. Úplný přehled je uveden v tabulce v příloze této práce.

64 Stavba se nesla v duchu chvály Hospodina, o čemž svědčí i výběr textu pro kázání v den jejího započetí. Jednalo se o text z knihy proroka Ezdráše 3,10–11*: A když zakládali grunty stavitelé chrámu Hospodinova, postavili kněží zobláčené s trubami, a Levíty, syny Azafovy s cymbály, aby chválili Hospodina vedlé nařízení Davida krále Izraelského. I prozpěvovali jedni po druhých, chválíce a oslavujíce Hospodina, nebo dobrý jest, a že na*

věky trvá milosrdenství jeho nad Izraelem. Všecken také lid prokřikoval hlasem velikým, chválíce Hospodina, proto že založen byl dům Hospodinův.

[65] Kniha pamětná sboru h. v. 1803–1842, s. 16. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-B-1.

[66] Jmenovitě to byli: František Kovács (z Velimi, superintendent český), Jan Turoczy (z Chleb, senior poděbradský), Ladislav Baka (z Hořátve, senior pražský), Ondřej Szego (z Bošína), Štěpán Rimany (z Lysé), Jan Kazay (z Bukovky), Štěpán Beréty (z Velenic), Samuel Galambossy (z Chvaletic), Mojžíš Tardy (z Libice), Ján Mikloš (z Krakovan).

[67] Podle knihy účetní, na jejíž údaj se Pamětní kniha odvolává, stála nová fara 231 zlatých.

[68] HAVELKA, E., *Světlo na horách*, s. 25.

[69] Tamtéž.

[70] Kniha pamětná sboru h. v. 1803–1842, s. 22. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-B-1.

[71] *O bratru Opočenském*, rukopis. Napsal Jan Opočenský z Peřimova čp. 78 po roce 1930. SOkA Semily, ČCE Libštát, balík 17, III-D-1.

[72] Tamtéž.

[73] TOUL, J., *Jubilejní kniha českobratrské evangelické rodiny*, s. 139.

[74] Podle rukopisu *O bratru Opočenském* to bylo po odchodu faráře Nagya. SOkA Semily, ČCE Libštát, balík 17, III-D-1.

[75] Rukopis *O bratru Opočenském*, kniha *Světlo na horách* i *Jubilejní kniha* shodně uvádějí, že se (pět) jeho kázání z této doby dochovalo, v archivu sboru se mi je však nepodařilo najít.

[76] TOUL, J., *Jubilejní kniha českobratrské evangelické rodiny*, s. 139.

[77] Tento Josef je otcem Opočenského, který toto vyprávění zapsal, jdeme nyní v linii: Pradědeček Jiří Opočenský, dědeček Jiří Opočenský a otec Josef Opočenský.

[78] *Summa všeho, což jsi slyšel: Boha se boj, a přikázaní jeho ostříhej, nebo na tom všecko člověku záleží.*

[79] Například István Gaál byl v Libštátě jeden rok, předtím byl sedm let v Telecím a tři roky v Proseči a v Soběhrdech, po odchodu z Libštátu strávil 15 let v Krakovanech. Jánoš Szantay sloužil libštátskému sboru tři roky, po odchodu odtud byl 12 let farářem v Proseči. Karel Nagy byl v Libštátě tři roky, odkud šel do Dvačkovic, kde strávil roků devět. Nakonec snad můžeme uvést faráře Csomora, který v Libštátě strávil tři roky, odkud se odebral do Nosislavi, kde strávil 39 let. TOUL, J., *Jubilejní kniha českobratrské evangelické rodiny*.

[80] HAVELKA, E., *Světlo na horách*, s. 25.

[81] KAŠPAR, L. B., *Památník reformované církve Českomoravské*, s. 90.

[82] TOUL, J., *Jubilejní kniha českobratrské evangelické rodiny*, s. 130.

[83] Nosek dílo překládal z němčiny, anglický originál *The Saints' Everlasting Rest* byl napsán v roce 1650.

[84] Předmluva knihy je datována k 3. 2. 1836, zatímco kniha vychází až o tři roky později.

[85] BAXTER, Richard. *Wěčné Odpočinutí Swatých, předložené od Richarda Baxtera: knížka milostná, giž k wzdělánj, probuzenj a potěssenj Cýrkwe Božj české ewangelické podlé neynowěgssjho přeloženj německého zčesstil a wydal Jozef Nossek*. Jičín: F. J. Kastránek, 1839, s. 4.

[86] *Píseň k slawnosti toleranční na den 13. října 1839 pro Cýrkew ewangelickou h. w. w Libštátě*. Výtisk je dostupný v příruční knihovně Ústředního církevního archivu ČCE (dále jen ÚA ČCE) v Praze.

[87] Narozen 8. 3. 1839 Hraběšíně. ÚA ČCE, dodatky k fondu SR ČCE, personální složka Emanuela Havelky.

[88] TOUL, J., *Jubilejní kniha českobratrské evangelické rodiny*, s. 130.

[89] 6. 11.1864, Havelka tehdy kázal na text Lk 12,32: *Neboj se, ó maličké stádce, neboť se zalíbilo Otci vašemu dáti vám království.*

[90] ÚA ČCE, dodatky k fondu SR ČCE, personální složka Emanuela Havelky.

[91] HAVELKA, E., *Světlo na horách*, s. 48.

[92] KOHLBRÜGGE, Hermann Friedrich. *Postilla, to jest Výklady písem svatých na neděle a svátky celého roku*. Vídeň: Heřman z Tardy, 1878.

[93] HAVELKA, E., *Světlo na horách*, s. 74.

[94] Daňkův rukopis se stručným přehledem dějin sboru je uložen ve sborovém archivu pod názvem *Toleranční sbor v Libštátě a jeho rozvoj*. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-D.

[95] Zpráva o stavu sboru zapsaná 1. 6. 1894 farářem Havelkou. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-D.

[96] HAVELKA, E., *Světlo na horách*, s. 68.

[97] DAŇKOVÁ, Mirjam – BOHATEC, Miloslav, úvod k teologické korespondenci S. C. Daňka, in: DANĚK, Slavomil. *Solí ozdobená: dva essaye zvěstovatelské*. Praha: Kalich, 1948, s. 108.

[98] Daněk přišel 10. dubna 1910, do té doby byl vikářem u superintendenta Szalatnaye. Zpráva o stavu sboru za rok 1910. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-D.

[99] Havelka odchází do výslužby 10. října. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-D.

[100] Věstník 1911. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-D.

[101] Osobní korespondence s Josefem Hromádkou, 7. 1. 1919. Archiv Slavomila Daňka, Katedra praktické teologie Evangelické teologické fakulty UK.

[102] BOHATEC, Miloslav. Slavomil C. Daněk: Libštát–Praha, 16. 11. 1949. In: MACEK, Ondřej – RÜCKL, Jan (ed.). *Slavomil C. Daněk v kontextu českého protestantismu a starozákonního bádání*. Praha: Univerzita Karlova, Evangelická teologická fakulta, 2007, s. 45.

[103] HELLER, Jan. Pokus o zhodnocení theologického přínosu Slavomila C. Daňka. In: MACEK, O. – RÜCKL, J. (ed.), *Slavomil C. Daněk v kontextu českého protestantismu a starozákonního bádání*, s. 58.

[104] Tamtéž, s. 61–62.

[105] LANDOVÁ, Tabita. Slova – fakta – Slovo: kazatelské dílo Slavomila C. Daňka a jeho pojetí homiletického procesu. In: MACEK, O. – RÜCKL, J. (ed.), *Slavomil C. Daněk v kontextu českého protestantismu a starozákonního bádání*, s. 130.

[106] Kázání na Iz 42,8: *Bůh silný a horlivý*, 22. 12. 1918, Archiv Slavomila Daňka, Katedra praktické teologie Evangelické teologické fakulty UK.

[107] HAVELKA, E., *Světlo na horách,* s. 29.

[108] Daněk uvádí, že večeře Páně se v roce 1910 účastnilo 91,5 % všech účastníků bohoslužeb. Zde ale Daněk nejspíš bere v úvahu jen ty lidi, kteří do společenství skutečně chodí, a ne ty, kteří jsou jen nahlášeni jako evangelíci. Zpráva o stavu sboru za rok 1910, zapsaná 31. 3. 1911. Semily, ČCE Libštát, R-III-D.

[109] Jedná se o přibližnou hodnotu vypočtenou na základě statistik z let 1830–1854. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-B-14.

[110] SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-C-3-b/2, seznam členů 1872.

[111] Datováno 26. května 1855, příjemcem je farář Šiller. SOkA Semily, ČCE Libštát, balík L 7. Pro usnadnění budoucí práce uvádím ještě data dalších prokázaných vizitačních návštěv, všechna data jsou vyvozena ze sborové korespondence: 19. 6. 1829 (není jasné, kdo ji vykonal); 22. 6. 1855 (senior z Bošína); červenec 1858 (není jasné, kdo ji vykonal); 6. 7. 1870 (superintendent z Kláštera); 29. 7. 1884 (není jasné, kdo ji vykonal); 30. července 1900 (senior z Chlebů); 11. 4., resp. 2. 10. 1905 (senior z Hronova).

[112] Z 27 smíšených manželství bylo 14 tvořeno muži hlásícími se k reformovaným a 13 ženami patřícími k reformovaným. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-D, 1872.

[113] SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-D, 1872.

[114] HAVELKA, E., *Světlo na horách,* s. 45.

[115] Tamtéž, s. 45.

[116] SOkA Semily, ČCE Libštát, balík L2.

[117] LOUDA, Jiří. *Valteřičtí evangelíci od tolerančního patentu po spojení v Československou církev evangelickou*. I. část. ZČRP, 2012, sv. 25, s. 84. ISSN 1211-975X.

[118] Viz Emanuel Havelka, uvádí dekrety z let 1782, 1783 a 1787. HAVELKA, Emanuel. *Protestantské školství v Čechách a na Moravě*. Praha: 1910, s. 36.

[119] Do roku 1831 musí nekatolíci přispívat na stavbu či nájem katolických škol, od roku 1870 musí i nekatolíci přispívat na školy veřejné, od roku 1888 dostávají evangelíci zemskou subvenci na provoz svých škol. Tamtéž, s. 36.

[120] Dopis faráři Havelkovi od Josefa Dobiáše z Bukovky, 20. 12. 1864. SOkA Semily, ČCE Libštát, balík L6.

[121] SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-D, 1872.

[122] Dopis faráři Havelkovi od Josefa Dobiáše z Bukovky, 20. 12. 1864. SOkA Semily, ČCE Libštát, balík L6.

[123] LOUDA, J., *Valteřičtí evangelíci od tolerančních*

ního patentu po spojení v Československou církev evangelickou. II. část, s. 87.

[124] MARUŠIAK, Jan. Svědectví tatínkova života. In: NOVOTNÝ, O. (ed.), *Památce služebníka Božího Petra Marušiaka,* s. 23.

[125] Daňkův stručný přehled dějin sboru. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-D.

[126] Zpráva o stavu sboru sepsaná 27. 5. 1903. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-D.

[127] Daňkův stručný přehled dějin sboru. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-D.

[128] Dopis faráři Havelkovi od Josefa Dobiáše z Bukovky, 20. 12. 1864. SOkA Semily, ČCE Libštát, balík L6.

[129] Daňkův stručný přehled dějin sboru. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-D.

[130] Zpráva o stavu sboru za rok 1910. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-D.

[131] Dopis Daňka na železniční stanici, výlet se uskutečnil 7. 6. 1917. SOkA Semily, ČCE Libštát, balík L7.

[132] HAVELKA, E., *Světlo na horách,* s. 43.

[133] Např. v ohláškách 28. 8. 1903, ale i ve většině dalších z téhož roku. SOkA Semily, ČCE Libštát, III-B-10.

[134] Zpráva o stavu sboru za rok 1894 – tehdy je již alkoholismus údajně na ústupu. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-D.

[135] Žel však zůstává nejasné, zda se následující věta z jeho biografie vztahuje k jeho činnosti v Libštátě nebo v Bedřichově Hradci v Prusku: Bojoval proti alkoholu, jenž ve sboru byl oblíben jako lék na všechno. TOUL, J., *Jubilejní kniha českobratrské evangelické rodiny*, s. 179–180.

[136] Daňkův stručný přehled dějin sboru. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-D.

[137] HAVELKA, E., *Světlo na horách,* s. 28.

[138] Listina z 18. 12. 1828. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-C-1.

[139] HAVELKA, E., *Světlo na horách,* s. 27.

[140] SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-D, 1872.

[141] Věstník 1912. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-D.

[142] Dopis od Samuela Tardy z Bošína, 12. 1. 1854. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-C-1-b.

[143] Částka je uvedena bez Valteřic, ty dostaly za stejné období 660 zlatých od státu a 353 zlatých od spolku Gustava Adolfa. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-D, 1872.

[144] Kniha pamětná sboru h. v. 1803–1842, s. 22. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-B-1.

[145] SOkA Semily, ČCE Libštát, balík L7.

[146] Zde je zmiňován farář Pfeuinger-Bodmer a Heřman z Tardy, rok 1894. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-D.

[147] Jsou to pozůstalosti těchto členů uvedených ve stejném pořadí: Jiří Opočenský z Peřimova, Ignác Soukup z Valteřic a J. Mach. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-D, 1872.

[148] Daňkův stručný přehled dějin sboru. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-D.

[149] Havelkova zpráva o sboru 1894. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-D.

[150] ČCE Libštát, R-III-D, 1872.

[151] Zpráva o stavu sboru pro seniorátní konvent 1903. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-D.

[152] Věstník 1912. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-D.

[153] Věstník 1911. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-D. – Věstník 1913: 994 příspěvky, nájemné z pozemků 477, chrámové sbírky 347 (bez sbírek v kazatelských stanicích), farní dotační fond je 11 914 K, chudinský fond 450, stavební fond 1 430. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-D.

[154] Heslo: Ernst Renan. *Ottův slovník naučný.* 21. díl. Praha, 1904, s. 547–549.

[155] Zpráva o sboru 1894. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-D.

[156] HAVELKA, E., *Světlo na horách,* s. 82.

[157] CHOCHOLÁČ, Ivo. Spiritismus. In: FLOUSEK, Jiří .. [et al.] (eds). *Krkonoše: příroda, historie, život*. Praha: Baset, 2007, s. 537–540.

[158] MARUŠIAK, Petr. Něco o spiritismu (Psáno r. 1903). In: NOVOTNÝ, O. (ed.), *Památce služebníka Božího Petra Marušiaka,* s. 73.

[159] Tamtéž.

[160] HAVELKA, E., *Světlo na horách,* s. 82.

[161] Zpráva o sboru 1894. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-D.

[162] Tamtéž.

[163] Např. v ohláškách 28. 8. 1903, ale i ve většině dalších z téhož roku. SOkA Semily, ČCE Libštát, III-B-10.

[164] MARUŠIAK, P., *Něco o spiritismu,* s. 73.

[165] Zpráva o sboru 1894. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-D.

[166] HAVELKA, E., *Světlo na horách*, s. 81.

[167] Jan Kříž potvrzuje, že faráři na spiritismus reagovali v kázáních, tím má na mysli především období první republiky.

[168] Zpráva o sboru 1903. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-D.

[169] Jan Kříž v rozhovoru uvádí i jména jednotlivých lidí, kteří měli co do činění se spiritismem. Dále vzpomíná, jak někteří z nich chodili za jistou ženou, která jim například měla pomoci v rozhodnutí, zda koupit koně. Jan Kříž (1922–2012) prožil naprostou většinu svého života v Libštátě, čp. 8. Dlouhodobě byl členem staršovstva sboru a byl i jeho kurátorem. Rozhovor s Janem Křížem jsem učinil 18. 1. 2011. Kopie ze záznamu rozhovoru je přístupná v SOkA Semily.

[170] MARUŠIAK, P., *Něco o spiritismu,* s. 77.

[171] Tamtéž, s. 78.

[172] Kázání na Zjevení 3,1-6. Archiv Slavomila Daňka, Katedra praktické teologie Evangelické teologické fakulty UK.

[173] HAVELKA, E., *Světlo na horách,* s. 85.

[174] REJCHRT, L., *Na horách ležící*, s. 123.

[175] LOUDA, J., *Valteřičtí evangelíci od tolerančního patentu po spojení v Československou církev evangelickou.* I. část, s. 105.

[176] Autor knihy není znám.

[177] Pokud přehlédneme fakt, že kniha je psaná tendenčně ve prospěch luteránů, najdeme zde jen několik nepřesností, jako je například ojedinělé chybné uvedení letopočtu. Autor knihy byl obeznámen i s lidovým vyprávěním dějinných událostí, např. na s. 4 uvádí o Jiřím Tůmovi z Bělé: „*Je dosud ve vděčné paměti u potomků.*"

[178] V Památné knize je pouze nám již známý text navrhované dohody z roku 1792 o společném užívání reformované modlitebny a doplněný životopis faráře Marušiaka. Z titulního listu knihy se dovídáme, že byla roku 1872 na žádost faráře Kristiána Pospíšila vydána z Křížlic do Libštátu. Pamětní kniha ev. církve a. v. v Libštátě. SOkA Semily, ČCE Libštát, L-III-B-1.

[179] Dovídáme se tak například o činnosti jistého Jiřího Brože, který se po roce 1781 navrátil z Berlína a který přemlouval lidi k helvetskému vyznání, přitom udával, že augšpurské vyznání není o moc lepší než katolické. Údajně tak přetáhl během roku 1782 nejprve ty, kdo s ním byli osobně spojeni jako rodina či jako přátelé, s nimiž pak velká část lidí v Libštátě a Valteřicích přešla od augšpurského vyznání k helvetskému. *Dějiny evanjelické církve a. vyzn. v Libštátě*, s. 3.

[180] *Dějiny evanjelické církve a. vyzn. v Libštátě*, s. 4.

[181] Kniha pamětná sboru h. v. 1803–1842, s. 17. SOkA Semily, ČCE Libštát, R-III-B-1.

[182] Byly to tyto svátky a) první neděle po Novém roce, b) první neděle po Velikonocích, c) první neděle po sv. Duchu, d) první neděle po sv. Michalu. Tamtéž, s. 17.

[183] Tamtéž, s. 18–20.

[184] Tamtéž, s. 20–21.

[185] 3. 5. 1795, Jiří Kříž a Jan Kříž jednají jménem všech evangelíků augšpurského vyznání. Tamtéž, s. 21.

[186] Tamtéž, s. 21.

[187] 14. 5. 1802. Chronologie založená v Pamětní knize ev. církve a. v. v Libštátě, SOkA Semily, ČCE Libštát, L-III-B-1.

[188] Jedna žádost byla 6. 11. 1802 – Jiří Kříž žádá o povolení, leden 1803 – chtějí mít modlitebnu 15 loket dlouhou, 10 širokou, k tomu účelu mají sesbíráno 206 zl. Chronologie založená v Pamětní knize ev. církve a. v. v Libštátě. SOkA Semily, ČCE Libštát, L-III-B-1.

[189] Tamtéž.

[190] V knize *Dějiny evanjelické církve a. vyzn. v Libštátě* se autor zmiňuje, že listina není datována, nesprávně se však domnívá, že je z roku 1802. Píše se v ní o faráři Kissovi, ten v Libštátě působil až v letech 1815–1826.

[191] Kiss byl reformovaný farář. *Dějiny evanjelické církve a. vyzn. v Libštátě*, s. 7.

[192] KAŠPAR, L. B., *Památník reformované církve Českomoravské,* s. 91.

[193] Chronologie založená v Pamětní knize ev. církve a. v. v Libštátě, SOkA Semily, ČCE Libštát, L-III-B-1.

[194] Byli to: F. Palounek, J. Šádek, F. Kříž, P. Beran, J. Císař. *Dějiny evanjelické církve a. vyzn. v Libštátě*, s. 8.

[195] Přispěly především: Libštát, Bělá, Svojek Kruh, Nová Ves a Kundratice. *Dějiny evanjelické církve a. vyzn. v Libštátě*, s. 7.

[196] ŠTĚPÁNEK, Vojtěch. *O bývalé církvi evangelické augsburského vyznání v Libštátě a okolí.* Beseda: obrázkový čtrnáctideník Li-

bereckého kraje, Českého ráje a Podkrkonoší, 1949, roč. 6, s. 234 a 236.

197 Chronologie založená v Pamětní knize ev. církve a. v. v Libštátě, SOkA Semily, ČCE Libštát, L-III-B-1.

198 *Dějiny evanjelické církve a. vyzn. v Libštátě*, s. 10.

199 Molnár kázal na text 1 Kor 3,11–17: *Nebo základu jiného žádný položiti nemůž, mimo ten, kterýž položen jest, jenž jest Ježíš Kristus. … Jestližeť kdo chrámu Božího poskvrňuje, tohoť zatratí Bůh; nebo chrám Boží svatý jest, jenž jste vy.*

200 Nábožná prosba byla sepsána v listopadu 1839. Sbor v ní vysvětluje svoji celkovou situaci. Její text je celý uveden v příloze této práce. Jako zdroj byla použita edice této listiny v časopise Beseda. ŠTĚPÁNEK, V., *O bývalé církvi evangelické augsburského vyznání v Libštátě a okolí*, s. 234 a 236.

201 Řeč Františka Kříže.

202 *Dějiny evanjelické církve a. vyzn. v Libštátě*, s. 11.

203 Podloženo dekretem 23. 9. 1847, posvěcen 7. 12. 1847.

204 Nakonec zaplatí Josef Císař částku 139 zl.

205 14. 12. 1865.

206 TOUL, J., *Jubilejní kniha českobratrské evangelické rodiny*, s. 175.

207 LEŠKA, Štěpán. *Nowá Kniha Zpěwů Křesťanských, s připogeným Rždem Ewangelickým Cýrkwj Augsspurského Wyznánj w Králowstwj Českém*. Praha: vl. n., 1796.

208 KUTLÍK, Bohdan. *Zrcadlo Křížlické neb Dějiny církve evanjel. aug. vyznání v Křížlicích*. Praha: Bohdan Kutlík, 1881, s. 16–17.

209 Tamtéž, s. 22.

210 Pamětní kniha křížlická: *„Tento pan Boleman vykonával úřad svůj s mnohým stýskáním, nejen na některé oudy církve, ale téměř na celou církev. Za jeho času vlezla do církve jistá zlá povaha pomlouvání.“* KUTLÍK, B., *Zrcadlo Křížlické,* s. 24.

211 Toul uvádí rok odchodu 1808, Kutlík 1809.

212 KUTLÍK, B., *Zrcadlo Křížlické*, s. 27–30.

213 Tamtéž, s. 26.

214 Tamtéž, s. 31–32.

215 *Dějiny evanjelické církve a. vyzn. v Libštátě*, s. 17.

216 POSPÍŠIL, Kristián. *Ruční knížka obsahující: 1. Pořádek svaté pašie, jak v neděli evanjel. Augsb. Vyzn. v Humpolci čtena bývá, II. Lamentace, které se tutéž zpívají na zelený čtvrtek a velký pátek odpoledne, III. Šest zpěvů z „Misijní harfy“ v církvi humpolecké užívaných a IV. Hymnu národní / sestavil a vydal K. E. Pospíšil.* Turnov: [s. d.].

217 ÚA ČCE, dodatky k fondu SR ČCE, personální složka Petra Marušiaka.

218 NOVOTNÝ, O. (ed.), *Památce služebníka Božího Petra Marušiaka.*

219 Vlastní životopis, 12. 6. 1929. SOkA Semily, ČCE Libštát, balík 17, III-D-1.

220 Hlasovací listina: 23. 6. 1878 byl jednohlasně zvolen, celkem odevzdáno 30 hlasů, vše pro něj. ÚA ČCE, dodatky k fondu SR ČCE, personální složka Petra Marušiaka.

221 Korespondence mezi seniorem Lánym z Černílova a Marušiakem. Dopis z Černílova 5. 9. 1878. SOkA Semily, ČCE Libštát, L-III-C-1b.

222 Vokátor Jan Jiřího z Krajců, 1877. SOkA Semily, ČCE Libštát, L-III-A.

223 Dopis z Černílova 5. 9. 1878. SOkA Semily, ČCE Libštát, L-III-C-1b.

224 Vlastní životopis, 12. 6. 1929. SOkA Semily, ČCE Libštát, balík 17. III-D-1.

225 Vážil si hlavně Goetha, Schillera, Kollára a Erbena. MARUŠIAK, J., *Svědectví tatínkova života*, s. 22.

226 MARUŠIAKOVÁ, Adéla. Nejkrásnější podobizna z rodinného alba (úryvek dopisu). In: NOVOTNÝ, O. (ed.), *Památce služebníka Božího Petra Marušiaka*, s. 18.

227 MARUŠIAK, J., *Svědectví tatínkova života,* s. 23.

228 HREJSA, Ferdinand. Bratr Petr Marušiak. In: NOVOTNÝ, O. (ed.), *Památce služebníka Božího Petra Marušiaka,* s. 28.

229 Vlastní životopis, 12. 6. 1929. SOkA Semily, ČCE Libštát, balík 17, III-D-1.

230 Tamtéž.

231 MARUŠIAK, J., *Svědectví tatínkova života*, s. 26.

232 Vlastní životopis, 12. 6. 1929. SOkA Semily, ČCE Libštát, balík 17, III-D-1.

233 VÁCLAVÍK, Bohuslav. Vzpomínka na velikého služebníka. In: NOVOTNÝ, O. (ed.), *Památce služebníka Božího Petra Marušiaka,* s. 100.

[234] Inventář majetku zapsaný Bohdanem Kutlíkem 10. 11. 1868. SOkA Semily, ČCE Libštát, balík L-III.

[235] KAŠPAR, Ludvík Bohumil. *Písně cestou života*. Praha: L. B. Kašpar, 1873.

[236] JAKOBAEI, Pavel. *Duchowní poklad: obsahující modlitby křesťanské horliwé a nábožné, jak sváteční, nedělní, wssední, tak též i k wsselikému času a k rozličným potřebám obecným i zwlásstním sloužící.* Praha: W. Paseka, 1863.

[237] Arndtova postila byla zmiňována již v souvislosti s domácími bohoslužbami v raném tolerančním období.

[238] Inventář majetku zapsaný Kristiánem Pospíšilem 29. 5. 1876. SOkA Semily, ČCE Libštát, balík L-III.

[239] Protokol konventu východního seniorátu a. v. ze dne 9. a 10. 5. 1871, Kniha kurendní. SOkA Semily, ČCE Libštát, L-III-B-2.

[240] MARUŠIAK, Petr. Rodičům (Psáno r. 1906). In: NOVOTNÝ, O. (ed.), *Památce služebníka Božího Petra Marušiaka,* s. 50.

[241] Vlastní životopis Petra Marušiaka, 12. 6. 1929. SOkA Semily, ČCE Libštát, balík 17. III-D-1.

[242] Dopis faráři Havelkovi od Josefa Dobiáše z Bukovky, 20. 12. 1864. SOkA Semily, ČCE Libštát, balík L6.

[243] LOUDA, J., *Valteřičtí evangelíci od tolerančního patentu po spojení v Československou církev evangelickou.* II. část, s. 87.

[244] Kniha ohlášek 1873. SOkA Semily, ČCE Libštát, L-III-B-5.

[245] HAVELKA, E., *Světlo na horách,* s. 109.

[246] MARUŠIAK, J., *Svědectví tatínkova života,* s. 23.

[247] HAVELKA, E., *Světlo na horách,* s. 109, podobně i s. 110, kde je zmíněna událost, kdy reformovaný Havelka nechtěl křtít dívku, která již byla pokřtěná augšpurským farářem. Vedle teologických důvodů proti dvojímu křtu argumentoval i zachováním dobrých vztahů s reformovanými. Na nátlak superintendence ale dívku nakonec pokřtil podruhé.

[248] Farářem ve Valteřicích od 1896–1898. Vikářem od 1892.

[249] Farář Cohorna z Humpolce píše 4. 8. 1916 Marušiakovi. SOkA Semily, ČCE Libštát, balík L6.

[250] Dopis faráře Marušiaka faráři na Mělníce, 7. 3. 1916. SOkA Semily, ČCE Libštát, balík L6.

[251] Povolací listina Jana Krajíce, 16. 5. 1877. SOkA Semily, ČCE Libštát, balík L-III.

[252] Zápis z jednání staršovstva, 21. 7. 1878. SOkA Semily, ČCE Libštát, L-III-C-3-C.

[253] Tamtéž.

[254] Povolací listina Jana Krajíce, 16. 5. 1877. SOkA Semily, ČCE Libštát, balík L-III.

[255] Sbírky za rok 1917, zapsal farář Marušiak 21. 12. 1917. SOkA Semily, ČCE Libštát, balík L9.

PŘÍLOHY

1. Sbírka na stavbu reformovaného chrámu z roku 1786

(zdroj: Kniha pamětná sboru h.v. 1803–1842).

Obec	**Sbírka**
Bukovina	1 zl.
Bystrá n. Jiz.	7 zl. 8 kr.
[Heřmanův] Městec	2 zl.
Holenice	1 zl. 30 kr.
Chlum	2 zl. 45 kr.
Kněžnice	30 kr.
Košťálov	12 zl. 25 kr.
Kotelsko	1 zl. 20 kr.
Křižkovice	2 zl.
Libštát	232 zl. 28 kr.
Lužany	1 zl. 37 kr.
Mlázovice	2 zl. 41 kr.
Nová Ves n. Pop.	1 zl. 20 kr.
Peřimov	79 zl. 18 kr.
Roprachtice	1 zl. 40 kr.
Rybnice	22 zl. 7 kr.
Svojek	30 kr.
Valdice	7 zl. 30 kr.
Valteřice	41 zl. 35 kr.
Veselá	4 zl. 20 kr.
Vyskeř	21 kr.
Celkem	**425 zl. 29 kr.**

2. Přehled farářů sboru helvetského vyznání

Jan Csomor	(1783–1800)
Jan Kazay	(1800–1803)
Štěpán Gaál	(1803–1804)
Jan Szantay	(1804–1807)
Václav Francouz	(1808–1815)
Beno Kiss	(1815–1826)
Karel Nagy	(1827–1830)
Josef Nosek	(1830–1841)
Jan Šolín Ledecký	(1842–1844)

Josef Štorch	(1844–1853)
Josef Šiller	(1853–1859)
Daniel Nešpor	(1861–1864)
Emanuel Havelka	(1864–1910)
Slavomil Daněk	(1910–1918, resp. 1921)

3. Přehled farářů sboru augšpurského vyznání

Kristián Pospíšil	(1868–1876)
Petr Marušiak	(1878–1918, resp. 1927)

4. Nábožná prosba z roku 1839
(Editovaná listina, časopis Beseda, roč. 6, 1949)

Nábožná prosba o laskavé přispění k vystavění evangelického chrámu Páně, pro církev filiální v Libštátě, na panství kumburském v Čechách.

Hned po vyhlášení patentu tolerance v dědičných cís. král. zemích mnozí obyvatelé Krkonošův v Čechách přihlásili se s radostí k čistému evangelickému učení a založili s pomocí Boží na panství jilemnickém, kraje Bydžovského, jmenovitě v Křížlicích, evangelickou církev, načež brzo chrám Páně, farní příbytek a školu, vynaloživše k tomu z většího dílu své vlastní jmění, vystavěli.

K této nové evangelické církvi přivtěleni jsou všichni evangelici, jenž v okolí šesti hodin přebývali.

Poněvadž pak v Libštátě a vůkol přebývající familie této velmi rozptýlené církve, pro velkou vzdálenost (čtyři a více hodin) od Křížlic malý podíl z vykonávání pobožnosti církve křížlické, a to ještě zřídka, obzvláště času zimního bráti mohli, tedy tito libštátští a vůkolní evangelíci uzavřeli, aby tomuto nedostatku jakžtakž vyhnouti – lze-li – nový, ku křížlické církvi přináležející evangelický sbor filiální založiti – což se i stalo. Od té doby shromažďují se oni každou neděli a každý svátek k společným službám Božím v Libštátě v příbytku jednoho církve ouda, čítajíce kázání z Postily, modlíce se a prozpěvujíce Bohu. Aby pak tento sboreček docela sobě zanechaný a opuštěný nebyl, snesli se s církví mateřskou křížlickou v to, aby duchovnímu pastýři křížlickému ta povinnost naložena byla, by on několikráte do roka v Libštátě služebnost evangelium konal, přisluhuje velebnou svátosti oltářní; což se i posud dálo.

Tato nyní ze 178 duší pozůstávající církvička, skvějící se křesťanskou pobožností a horlivým milováním evangelia, hned od počátku svého se oddělení od své mateřské církve, cítila hluboce potřebnost i vlastního chrámu Páně. Ale Bohu žel, všecko pohledávání dovolení vystavění vlastního chrámu Páně již v svém povstání takřka v nic přicházelo. Všecky její prosby zůstaly nevyplněny, až konečně po přemožení mnohých překážek – jim Jeho cís. král. obzvláštní Milosti dovoleni dne 13. ledna 1838 obdařeni jsouce, s doufanlivou mysli v přispění a pomoc Boží, dne 21. října

1839 položivše základní kámen, toto svaté stavení, vzývajíce Spasitele svého, jenž zaslíbil: „Já s vámi jsem po všecky dni až do skonání světa“ – u víře s radostí svatou počnout sobě nelitovali.

Poněvadž ale tento malý a chudičký sbor pozůstávající z nemajetných horských obyvatelů, jichžto půda, již obtížně vzdělávají, je jen jako skrblá macecha obmýšlí, z vlastních svých sil k dotčenému dílu vyhledávajících se 2000 fl. stříbra mezi sebou sebrati s to není: tedy se nucena býti cítí v své nouzi a bídě, důvěřuje se v Pána, jenž srdce lidí všech bratří a sester u víře, ačkoliv s ostýcháním, tlouci a hlasu svého prosícího o laskavé přispění v pokoře pozdvihnouti. Obzvláště pak outočiště své béře k bratřím u víře v království[1] Uherském a vévodství Sedmihradském bydlícím, ujišťuje, že i on, jak posud činil, i budoucně sbírky pro uherské a sedmihradské církve ohlášené, napomáhati neopomine.

K sbírání uctivě žádaných příspěvků zplnomocňuje církev filiální libštadská tohoto Pána Danyele Bohumila Molnára, žáka z vysokých škol prešporských. On béře na se toto těžké jho, zapíraje je sebe samého, čině to z lásky k dílu tomuto svatému, ježto již otec jeho, blahé paměti dvojctihodný a důstojný pan senior Jan Molnár, započal, aby ono k cíli svému konečně přijíti mohlo.

Dary lásky nechať Páni dobrodincové s připojením svých vzácných jmen na památku věčnou do této knihy vpíší, žádá představenstvo církve prosící.

Mocný Ochránce a rozšiřovatel církve své, jenž praví: Mat. 10, 42: „Kdožkoli by dal jednomu z těchto nejmenších číši vody studené k nápoji, toliko ve jménu učedníka, zajisté, pravím vám, neztratí odplaty své…“ jeden každý dar, nímžto pobožné srdce stavení dotčeného chrámu Páně laskavě podepře.

Představení filiální církve evangelické libštadské:
M. Mich. Joh. Molnár, V. D. M. Krischlitzinsis et Liebstadtiensis
Jan Šádek, predikátoris
Franz Kříž, Jan Palounek, Jiří Kříž

Psáno v Křišlicích v listopadu 1839.

Iidem, qui supra

[1] V edici: *bratrovství.*

KLETVÍK, Jan: ***Protestants in Libštát in the years 1781–1945. Part 1. Two confessions, two congregations***

After 1781 the Protestants in Bohemia were allowed to establish either Lutheran or Reformed churches. In Libštát, which is in North-East Bohemia, there were established strong congregations of both the Lutherans and Reformed, which was rather unusual in the first half of the 19th century. The Reformed Congregation in Libštát was always bigger than the Lutheran Congregation. They had their first minister, Jan Csomor, already in 1783, and they also managed to build the church soon after – it was consecrated in 1787. On the other hand, the Lutheran Congregation was smaller, so they could not establish their independent church and they became a part of the church family with the seat in the remote village of Křížlice. They managed to build their own church only in 1842, and they achieved independence from Křížlice in 1867 and had their first minister the very next year. The history of the whole community provides a plenty of scope for studying the relations between the two confessions and their way to the union in 1918. The Reformed minister, Emanuel Havelka, and the Lutheran minister, Petr Marušiak, probably played a crucial role in bringing the two churches closer.

Ikonografie hradu Valečova v 19. století
Valečov jako námět výtvarných děl poutníků a malířů

Marcela Kalašová, Aleš Pospíšil

Úvod

Touha zachytit viděné je věčná. Její zásluhou se mj. dochovalo velké množství vedut panských sídel, které jsou pro historická bádání cenné z mnoha důvodů. Jejich interpretací se mj. zabývá historická ikonografie, jejíž přínos v poznávání stavební historie sídel je významný.[1] V posledních dvaceti letech bylo mnoho dochovaných vedut hradů a zámků podrobeno ikonografické analýze, která často přispěla ke korekci dosud známých informací o stavebním vývoji objektů. Dokumentární hodnota jedné kresby je nezanedbatelná, ovšem pokud se podaří shromáždit více zobrazení téhož objektu z období několika desítek let, zvyšuje se jejich vypovídací schopnost. Lze je posuzovat v kontextu, a získat tak více informací o stavebním vývoji objektu.[2] Tento příspěvek přináší přehled známých i méně známých kreseb a maleb hradu Valečova z 19. století. Jeho důležitou součástí je zhodnocení jak výtvarných kvalit vedut, tak kvalit dokumentárních. K uvedení do kontextu vzniku ikonografických pramenů poslouží vylíčení historie hradu Valečova a stručné medailonky autorů vedut.

1 Stručné dějiny hradu Valečova

Romantické zříceniny hradu Valečova se tyčí na okraji pískovcových skal 4 km jihovýchodně od Mnichova Hradiště. Skalní hrad byl založen na přelomu 13. a 14. století členy rytířského rodu, jenž se po něm psal. V písemných pramenech se poprvé objevují Bartoš starší a jeho syn Bartoš mladší v letech 1323 a 1324 a jejich predikát je zároveň první písemnou zmínkou o Valečovu. Valečovští, hojně rozvětvený rod, byli husitskými stoupenci a hrad vlastnili až do vymření rodu roku 1481. Hrad poté často střídal majitele a po dobu držení Vančurů z Řehnic a Kapounů ze Svojkova byl dokonce rozdělen na dvě samostatné části. V roce 1622 jej jako kon-

fiskát získal Albrecht z Valdštejna. V roce 1652 za Ferdinanda Arnošta z Valdštejna byl Valečov připojen ke zvířetickému panství, později byl součástí panství mnichovohradišťského. Za Valdštejnů již Valečov nesloužil jako panské sídlo, ale ještě počátkem 18. století byl obyvatelný, o čemž svědčí kanceláře a byt úředníka zde doložené. Před rokem 1727 byl natrvalo opuštěn a počal chátrat. Na počátku 20. století zříceninu Valečov od Valdštejnů získal Klub českých turistů v Mnichově Hradišti. Od roku 1994 se o hrad stará nedaleká obec Boseň.

Stavební vývoj Valečova lze rozdělit do tří fází. Hradní jádro již od počátku tvořily tři řady skalních bloků. Dvě krajní plnily po úpravách funkci hradby, prostřední z nich, rozdělená puklinami na čtyři části, nesla hradní paláce. Již od počátku stály na skalním suku, prošpikovaném ve skále vytesanými chodbami, sklepními i obytnými místnostmi, paláce dva. Na západní straně stával dřevěný palác, jehož součástí byly dodnes dochované skalní útvary, na východní straně již zčásti zděný palác pravděpodobně s dřevěnou nástavbou. Hradba mezi paláci vymezovala malé nádvoří. Valečov také disponoval dvěma předhradími na západní a jižní straně a na straně jihovýchodní samostatně opevněným areálem zbudovaným ve skalách, jenž původně sloužil jako husitský tábor a v novověku za obydlí tzv. skalákům. V roce 1439 byl Valečov dobyt a vypálen katolickým pánem Jindřichem Děčínským z Vartemberka. Poté, co jej Valečovští získali zpět, přikročili k opravě hradu. Oba paláce byly nově vyzděny a osazeny dřevěným podsebitím. Malé nádvoří bylo zachováno. V 16. století hrad doznal pouze malých změn. Východní palác, od té doby nazývaný *nový*, byl rozšířen o druhé zděné patro s mnoha okny. Hrad byl v té době rozdělen mezi dvě rodiny, a proto byl také vybudován druhý vstup. Poté již Valečov měnil vzhled pouze následkem destrukce po opuštění posledními obyvateli. Západní (přední) palác zcela zanikl, z východního (*nového*) se dochovaly výrazné zříceniny.[3]

2 Autoři a výtvarná interpretace kreseb

2.1 Jiří Hisler (1733–1818)

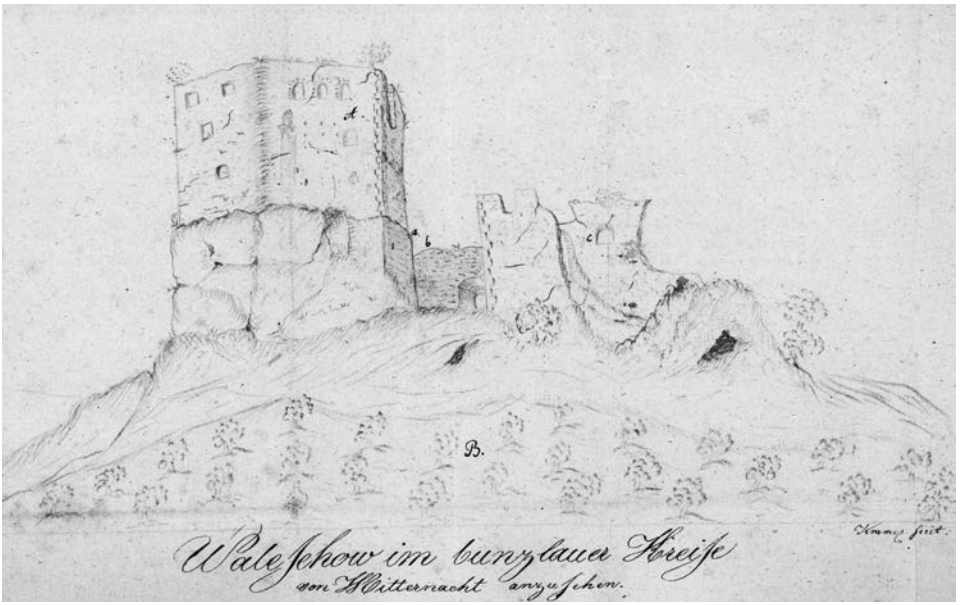
Jiří Hisler byl rodákem z Veselé, která byla součástí mnichovohradišťského panství. V uměleckých technikách školen nebyl, přesto jej živila profese malíře a rytce ve službách Valdštejnů. Než začal pracovat v Mnichově Hradišti, působil například v Turnově. Hisler se věnoval jak sakrální tématice, tak i světským motivům. V letech 1798–1810[4] působil v Mnichově Hradišti jako hraběcí zámecký malíř a je autorem maleb (tapet) v několika zámeckých pokojích a pravděpodobně též kulis v divadelním sále.[5] V Dámském salonku je dodnes na rámu napnuté plátno s jeho olejomalbou hradu Valečova. Předpokládáme, že vznikla na přelomu 18. a 19. století, bližší dataci se ani v archivních pramenech nepodařilo dohledat.[6] Reprodukce malby se vyskytují v různých turistických průvodcích[7] a ve 2. díle dodatků Durdíkovy *Ilustrované encyklopedie českých hradů*.[8]

Hislerova malba patří nejspíše k nejstarším dochovaným vyobrazením hradu Valečova vůbec. Na rozdíl od ostatních interpretací podrobeným artefaktům v této

studii se minimálně ve dvou případech svým „souputníkům" vymyká. Hislerovo zobrazení Valečova mělo v podstatě užitý, spíše dekorativní charakter. Tomu odpovídá nejen technologické provedení, ale zejména ambice samotného vyobrazení. Z hlediska výtvarně estetického je nutné konstatovat, že práci J. Hislera můžeme považovat za práci tematickou, tedy dílo, na jehož výsledném vyznění se více projevuje myšlené než viděné. Požadovaný „regionální motiv" autor jistě dobře znal, leč jeho provedení mělo ve výsledném vyznění spíše symbolický charakter. K jisté nedůvěře k validitě reálných aspektů malby nás může vést i její výtvarné provedení, které můžeme zhodnotit jako ryze schematické. Schematismus Hislerovy malby je patrný nejen na malbě samotného hradu, ale zejména v kulisovitém provedení krajinných prvků, obklopujících hlavní motiv. Zobrazení schématu malého stromu, velkého stromu či objektu chalupy nás dovádí k domněnce, do jaké míry by se od sebe mohly odlišovat dva zobrazené hrady, resp. jejich zříceniny. Tak se v rámci výtvarně uměleckých kompetencí tohoto autora, ale zejména v účelu jeho práce rekonstrukční hodnota patrně nejstaršího vyobrazení hradu Valečova značně snižuje. Nejasné gradování plánů vzdušné perspektivy a splývání skalních bloků se zděnými konstrukcemi hradu téměř ani nedovoluje jasné určení směru pohledu na vyobrazenou dominantu. S notnou dávkou fantazie ale můžeme uvést, že Hisler nejspíše zobrazil Valečov od jihozápadu. Pokud je naše velkorysé uvažování správné, pak za zmínku stojí stav západní stěny „nového" paláce, která je vzhledem k dnešnímu stavu či stavu mladších vyobrazení v podstatě rovná, tedy bez známek pozdějšího rozpadu koruny zdiva v tomto místě zděné konstrukce. (Viz obr. 1, zadní strana obálky.)

2.2 Karel Kramerius (1797–1874)

Pražský rodák Karel Kramerius, syn vlasteneckého spisovatele, nakladatele a novináře Václava Matěje Krameria, absolvoval studia na filosofické a právnické fakultě pražské univerzity. Právnické praxi se věnoval pouhý rok a po krátký čas se též angažoval ve vydavatelské činnosti České expedice, jíž vedl jeho bratr Václav Rodomil. Posléze pět let působil ve Veřejné a univerzitní knihovně v Praze, dnešní Národní knihovně, jako knihovní praktikant a písař. Teprve v roce 1842 získal vysněné profesorské místo v Chebu a později v rodné Praze na malostranském gymnáziu. Nadřízení hodnotili kvalitu jeho výuky matematiky, fyziky, přírodních věd a latiny jako nadprůměrnou.[9] Karel Kramerius již od dětství rád cestoval po Čechách a své zážitky si zapisoval do deníků.[10] Záznam o návštěvě Valečova se nachází v cestovním deníku z roku 1815. Karel Kramerius se toho roku o gymnaziálních prázdninách vydal se svým přítelem Karlem Michelem na cestu po Boleslavském, Litoměřickém a Bydžovském kraji a 16. září se zastavili i na Valečově. Ve svém jazykově německém deníku píše: „*[...] došli jsme k ruinám starého hradu, který je postaven na pískovcových skalách. Napřed jsme ale museli projít ovocnou zahradou B, která přiléhá k hradu, ale není obehnána žádným plotem nebo zdí. ... Po hodině jsme se odebrali ke hradu. Přelezli jsme zřícené hradby a různými chodbami se konečně dostali k propadlině,*

Obr. 2. Karel Kramerius: Valečov v Boleslavském kraji od severu (spíše od severovýchodu), 1815, Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha.

která mohla být asi 5–6 sáhů hluboká. Leží mezi a a b a je široká asi 1 loket, protože protilehlá stěna je také zdí jedné části budovy, která je ale trochu níže položena. Tak jsme se s určitým nebezpečím mohli dostat nahoru, ale s ještě větším [nebezpečím] zase nazpátek. Ale dostali jsme se šťastně dál, temná chodba nás dovedla k oknu c, odkud jsme obhlíželi překrásnou krajinu před námi ležící naproti Mnichovu Hradišti. Pak, když jsme se vynadívali do sytosti, pomysleli jsme na zpáteční cestu přes onu propast. Já jsem se přes ni šťastně dostal, ale můj kompaňon se nemohl hned přes ni dostat a začal klesat na mysli. Opravdu jsme si už mysleli, že bude třeba vypůjčit si žebřík z nejbližší vesnice a tím si pomoci. Strach mu konečně pomohl vystříhat se uklouznutí. Zul si své čižmy, napřed je hodil mně, pak se chytil mé ruky a opíraje se o ní šťastně se dostal na druhou stranu. Teď jsme šli několika chodbami do hlavní budovy A, jejíž zadní strana je ale povětšině zřícená. Zde jsme si všimli ještě několika zbytků šancí a valů vedle hradního nádvoří, které bylo porostlé vysokou trávou. Také jsme vystoupili po starých kamenných, silně ošlapaných schodech, které vedly k jedné ještě zaklenuté komnatě. Tak jsme také těkali po několika zpustlých komorách a konečně jsme opustili pustý hrad.“ Krameriova neškolená ruka připojila kresbu Valečova a jeho smysl pro exaktnost si vynutil značky pro zpřesnění popisu.[11]

Ryze lineární kresba Karla Krameria z roku 1815 patří k typickým výtvarným projevům neškolených, leč k tvorbě vnitřně motivovaných a talentovaných amatérů.

Předchozí, jen zdánlivě kritická specifikace kresebné produkce K. Krameria velmi dobře zapadá mezi zobrazovací kvality poutníků a cestovatelů českou krajinou 19. století. Jednoznačnou snahou nejen K. Krameria bylo v tomto případě pokud možno co nejrealističtější, tedy věrné zobrazení vybraného motivu. Právě kresebný realismus zde sehrává mimořádně důležitou úlohu. Centrálně umístěný motiv je v případě Krameriova zobrazení Valečova ze severní (či spíše ze severovýchodní) strany přeplněn detailem. Architektonicky nepříliš výrazné bosování či marginální defekty zobrazené na viditelných lících zdiva dokládají mimořádný dokumentární záměr autora kresby. Ačkoliv se může jevit právě předkládané vyobrazení jako ideální zdroj možného poznání, ani v tomto případě není jeho rekonstrukční hodnota nepochybná. Celkové pojetí odpovídá, podobně jako v předchozím případě, spíše ztvárnění myšleného než viděného. Dekorativní prvky – jako například zmíněná bosáž – se tak objevují i na stěnách skalního masivu apod. Jisté výtvarné determinanty jsou pak velice dobře patrné ve schematickém zobrazování striktně až absurdně pravidelných porostů na svazích hradní akropole. (Obr. 2.)

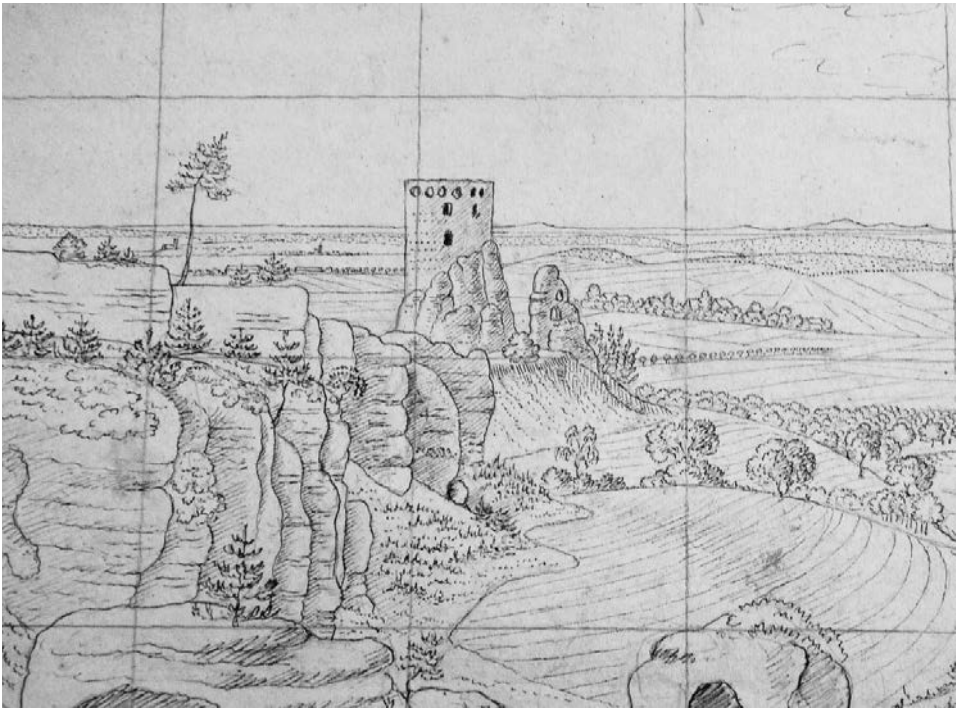
Obr. 3. Karel Brantl (1): Valečov od západu (spíše od severozápadu), [1830], Národní muzeum, Praha.

2.3 Karel Brantl (1801–1871)

Vystudovaný inženýr (absolvent Gerstnerova technického učiliště v Praze) Karel Brantl působil od roku 1820 jako technický praktikant u silničního komisařství v Novém Boru, v letech 1824–1843 v Doksech jako dozorce nad silničním úsekem z České Lípy do Bělé pod Bezdězem a roku 1843 vstoupil do služeb státní železniční správy, přičemž přesídlil do Prahy.

Již v mládí se nadchl pro hrady, tvrze a jejich zříceniny. Své skicáře počal plnit kresbami a zároveň se zajímal o historii zachycených objektů a heraldiku. Když se kolem roku 1840 chystal vydat dvousvazkové dílo o historii českých hradů a tvrzí, měl pro ně připraveno již přes 400 kreseb.[12] Podařilo se mu však vydat pouze publikaci o hradu Bezděz (1831), ležícím nedaleko jeho dlouhodobého působiště Doks.[13] Zde strávil téměř dvacet let, přičemž měl jistě dosti příležitostí prohlédnout si a zachytit památky v širokém okolí. Jednou z nich byl i Valečov, který zakreslil minimálně dvakrát.

První z dochovaných kreseb pochází pravděpodobně z roku 1830[14] a je uložena v Národním muzeu.[15] Její reprodukce je součástí publikace *České hrady a tvrze ve*

Obr. 4. Karel Brantl (2): Valečov od severovýchodu, [1824–1845], Historický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., Praha.

starých vyobrazeních i Durdíkovy *Ilustrované encyklopedie českých hradů*.[16] (Obr. 3.)

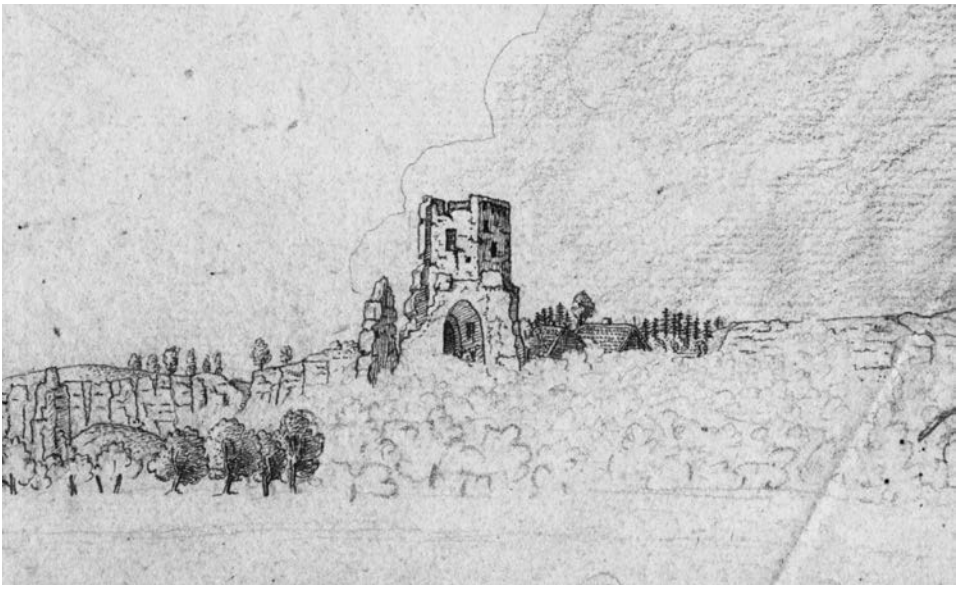
Druhá nedatovaná Brantlova kresba Valečova se nyní nachází v pozůstalosti Augusta Sedláčka a nebyla nikdy publikována.[17] Vznikla pravděpodobně v době Brantlova pobytu v Doksech, tj. v letech 1824–1843, popř. v roce 1845 při společné návštěvě hradu s Heberem a Kühnelem. (Obr. 4.)

První Brantlovo vyobrazení Valečova od severozápadní strany nejspíše z roku 1830 patří ke skupině klasicky provedených vedut první poloviny 19. století. Zkušený autor zde s jistou profesionální zručností zachytil jistě nejběžnější a pohledově nejpřitažlivější pohled na hlavní motiv díla. Klasickou krajinářskou kompozici doplňují mírně stylizované porosty hradního kopce, dominantní hradní ruiny však prvky zmíněného výtvarného zjednodušování nenesou. Na Brantlově kresbě, resp. tisku, jsou všechny doposud existující prvky stavby zobrazeny reálně a v proporcích odpovídajících současnému stavu památky. Za zmínku zde jistě stojí čitelné zachycení vyzdívky ve skalních spárách na místě starého paláce či stav západní stěny paláce „nového".

Druhé Brantlovo vyobrazení Valečova od severovýchodu je možné – ve srovnání s předchozí prací – charakterizovat jako ryze přípravnou lineární studii. Tomu odpovídá nejen již zmíněná výrazná a převládající kresebnost, ale také transparentně čitelné rozkreslení jednotlivých prvků do sítě. Právě v účelu kresby, jako pouze přípravné studie k realizaci finální práce, se pak odráží jistá redukce modelace objemů a přemíra až nevýtvarně vyznívajících detailů. Celek i tak působí poměrně schematicky. Sám Valečov je v otevřené krajině, kde lze v pravém horním rohu vytušit siluetu hradu Bezděz, čitelnou dominantou citlivě umístěnou prakticky ve zlatém řezu daného formátu. Vysoko položený horizont pak dává divákům tušit, jak důležitým prvkem v krajinném celku stavba Valečova je. Z hlediska rekonstrukčního nám druhá z prací Brantla neposkytuje mnoho validních informací.

2.4 Jan Erazim Vocel (1802–1871)

Synu nezámožného kutnohorského pekařského mistra a později městského úředníka Janu Erazimu Vocelovi bylo dopřáno studium na filosofické fakultě pražské univerzity. V roce 1824 studium přerušil a odešel do Vídně, kde chtěl ve studiu pokračovat. Okolnosti jej však přinutily stát se učitelem a vychovatelem ve šlechtických rodinách. I tak měl možnost se nadále vzdělávat a svůj čas věnovat i literární a umělecké činnosti. Jeho zájem o český jazyk a české dějiny byl podnětem pro psaní historických povídek a básní. Z uměleckých disciplín jej zaujala tehdy módní krajinomalba. Zobrazovanými objekty byly převážně hrady a zámky v rakouské monarchii. V roce 1842 opustil místo šlechtického vychovatele, přesídlil do Prahy a stal se jednou z vůdčích osobností nově se rodící vědy – archeologie. Byl jednatelem a později předsedou nově vzniklého Archeologického sboru Muzea Království českého, od roku 1854 konzervátorem pro Prahu a v roce 1862 se stal řádným profesorem archeologie, dějin umění a literatury na pražské univerzitě. Hradům se začal věnovat z profesio-

Obr. 5. Jan Erazim Vocel: Valečov od jihozápadu, 1834, České muzeum stříbra, Kutná Hora.

nálního hlediska, snažil se v rámci své funkce konzervátora o jejich památkovou ochranu a součástí jeho příručky pro archeology *Grundzüge der böhmischen Alterthumskunde* z roku 1845 se stala kapitola o způsobu stavby a zařízení hradů.[18]

Krajinomalbě se Vocel začal věnovat v roce 1834. V dubnu téhož roku si pořídil blíže neidentifikovanou příručku *Grundlinien der Landschaftzeichnung*, vybavil se malířským náčiním a v lednu roku 1837 se čtrnáct dní učil základům malby u düsseldorfského malíře Jacoba Beckera. Romantických vedut (kreseb, akvarelů) v letech 1834–1842 pořídil mnoho, z některých z nich sestavil i alba, většinu jich však rozdal přátelům. O pořízených kresbách si vedl od roku 1836 pečlivé měsíční záznamy v deníku.[19] V pozdějších letech využíval znalosti techniky kresby ve své archeologické a konzervátorské praxi k zachycení znaků studovaných památek.[20]

Kresba hradu Valečova pochází již z roku 1834. Přesnější dataci vzniku nám umožňuje dochovaný přepis Vocelova dopisu příteli Karlu Hockovi z 25. září roku 1834. Vocel v něm píše: *„[…] Ich habe auf meiner Reise, die 7 Wochen gedauert, viel erfahren, gesehen, gelitten und genossen, …, habe im Isertale fast unbekannte Ruinen entdeckt und ihrer 7 an einem Tage abgezeichnet, […]"*.[21] Kresba Valečova tedy vznikla někdy v období srpna až poloviny září, kdy byl uvolněn z výchovy svěřence Aloise (Louise), syna hraběte Leopolda ze Šternberka. Při cestě Pojizeřím Vocel zachytil mj. též hrady Dražice a Zvířetice (datace 15. srpna 1834) a zámek Mnichovo Hradiště.[22] Kresbu Valečova spolu s ostatními z Vocelovy pozůstalosti předala dcera

Ludmila Vocelová před svou smrtí do péče Archeologického sboru Vocel v Kutné Hoře, jehož nástupcem je současné České muzeum stříbra v Kutné Hoře.[23] Kresba byla reprodukována ve 3. díle dodatků Durdíkovy *Ilustrované encyklopedie českých hradů*.[24]

Mimořádně působivá kresba od Jana Erazima Vocela z roku 1834 zachycuje Valečov nejspíše od jihozápadu. Hradní stavba umístěná na nízkém horizontu je velmi působivě kresebně provedena. Ostře šrafované linie se střídají s měkkým plošným stínováním a vytvářejí tak zajímavé výtvarné pojetí otevřené, leč intimní krajiny. Na rozdíl od předchozích vyobrazení hradu musíme brát na zřetel fakt, že Vocelova kresba zachycuje poměrně rozsáhlý krajinný výsek, nikoliv „jen" Valečov samotný. Tomu rovněž odpovídá na detailu patrné logické zjednodušení partií dominantního motivu, jehož statut si však Valečov na kresbě udržel. K zajímavostem Vocelova Valečova jistě patří výrazné otevření pohledu do skalního masivu, resp. do spáry podloží zděných konstrukcí paláce. (Obr. 5.)

2.5 Friedrich Adolph Kunike (1777–1838)

Rakušan Friedrich Adolph Kunike se narodil pravděpodobně v hanzovním městě Greifswaldu a po úspěšném zakončení studia filosofie promocí v roce 1804 studoval malířské umění na proslulé vídeňské Akademii. Poté krátce působil jako učitel kreslení u Schwarzenbergů a od roku 1816 se již naplno věnoval litografii, nově se rozvíjející tiskařské technice. V roce 1817 získal vlastní licenci na zřízení kamenotiskárny, z níž vybudoval jeden z nejúspěšnějších litografických podniků ve Vídni a ve které se v litografii školili i čeští umělci. Kunike je považován za zakladatele rakouské litografické školy a dokonce připravoval k vydání vlastní učebnici kreslení, malířství a litografie, jež bohužel nikdy nevyšla.[25] Častým a módním námětem litografií byly tehdy veduty s panskými sídly. Kunike vydal (ve spolupráci s dalšími umělci) několik alb s vedutami hradů, zámků a klášterů v rakouské monarchii.[26] Litografie hradu Valečova, kterou Kunike vytvořil sám a která je dnes uložena v Národní galerii v Praze,[27] byla pravděpodobně součástí velkoryse pojatého alba *Mahlerische Darstellung aller vorzüglicher Schlösser und Ruinen der österreichischen Monarchie*. Album vycházelo v letech 1833–1835 po částech u Johanna Schönberga ve Vídni. Zájemci o soubor vedut si tedy mohli střádat listy s vybranými motivy a posléze si je nechat svázat v reprezentativní album. Tento selektivní výběr je příčinou toho, že dodnes nevíme, kolik vedut a kterých objektů bylo celkově vydáno. Nejsouhrnnější, ovšem s jistotou nekompletní přehled celkem 198 vedut podali Nebehay a Wagner.[28] V tomto přehledu Valečov bohužel není uveden, přesto je velmi pravděpodobné, že součástí alba byl.[29]

Mimořádně atmosférická práce A. F. Kunikeho patrně z let 1833–1835 patří k těm vyobrazením, které spíše než stav samotného Valečova demonstrují romantického ducha doby a okouzlení tajemnou dominantou, reprezentující obdivované dějinné etapy evropské kultury. V intencích vývoje výtvarného názoru 19. století ozvláštňuje pohled na Valečov dvojice poutníků na cestě pod hradem. Kromě zdán-

livě podobných tvarů hlavní hmoty paláce nelze v Kunikeho práci nalézt příliš mnoho shod s reálným stavem dnešních dochovaných konstrukcí hradu. Stručně řečeno, Kunikeho Valečov by mohl být nazván jakýmkoliv jiným jménem. Nebýt přesného a čitelného popisu toho, jaký motiv je zobrazován, nebylo by vůbec jasné, o jakou stavbu se jedná. Na palác připomínající Valečov se tak v rámci estetizace artefaktu v kontextu tehdejšího vkusu nalepují archetypální prvky hradních staveb – například opěrné pilíře, zajišťující statiku stavby a umocňující pevnost kdysi nepokořené pevnosti, či nejrůznější fragmenty zdiv hradeb plné střílnových okenních otvorů. Zdiva v jinak velmi kompaktní stavbě Valečova se tak objevují hned v několika plánech a vytvářejí dojem rozsáhlých zbytků hradních konstrukcí, které se však v případě Valečova nezakládají na pravdě. Je jistě možné, že do zmíněných zdiv byly transformovány viditelné hmoty skalního města. Jejich zobrazení ovšem

Obr. 6. Friedrich Adolph Kunike: Pohled na zříceninu Valečova v Čechách (od jihozápadu), [1833–1835], Národní galerie, Praha.

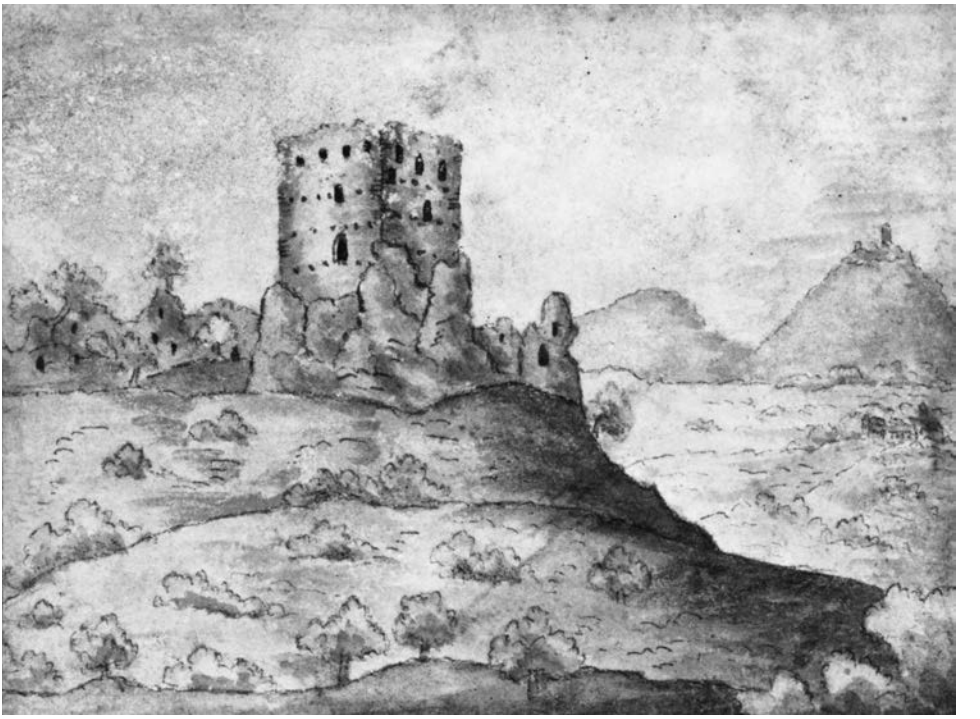
nemůže být zárukou objektivní možnosti poznání stavu stavby v době vzniku díla. (Obr. 6.)

2.6 Karel Hynek Mácha (1810–1836)

O romantickém básníkovi, prozaikovi, ochotníkovi, cestovateli a vystudovaném právníkovi Karlu Hynku Máchovi bylo již napsáno mnoho odborných pojednání, popisujících jeho život i literární dílo z mnoha úhlů.[30] Početný konvolut studií se též věnuje jeho amatérské výtvarné činnosti – kresbám *Hradů spatřených*.[31] Mezi Máchovými kresbami se nacházejí i tři, zachycující hrad Valečov. Všechny jsou kolorované. Mrázova publikace přináší katalog všech tehdy známých Máchových kreseb. Valečov je tu zastoupen třemi exempláři,[32] přičemž v době přípravy publikace autor neměl z technických důvodů možnost „*prozkoumat a ofotografovat*" originál kresby, uložené v Archivu Národního muzea.[33] Z neznámých příčin proto nechal v publikaci otisknout černobílou kopii jedné z kreseb, uložených v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. Odkud měl informaci, že jsou dvě Máchovy kresby téměř totožné, tedy slovy autora, že se v případě nedostupné kresby jedná o „*autorskou repliku*", není z publikace patrné. Tento omyl převzal a dále s ním pracoval i Miroslav Koloc, který na základě dvou téměř shodných kreseb vyvodil závěr, že Mácha znal a používal stereoskopii.[34] Ve skutečnosti Mácha nakreslil Valečov ve třech odlišných podáních. Dvě kresby, které mj. reprodukuje Mrázova publikace, jsou uloženy v Literárním archivu Památníku národního písemnictví.[35] Třetí kresba, doposud pravděpodobně nikde nepublikovaná, se nachází v Archivu Národního muzea.[36] Všechny tři kresby jsou na samostatných listech papíru, oproti mnoha jiným Máchovým kresbám, které jsou součástí tzv. *Černého sešitu* či *Zápisníku*.

Otázka přesné datace kreseb je stále otevřená. Na malebný Valečov upozornil Máchu jeho přítel ze studií Eduard Hindl, který od počátku roku 1832 působil jako panský úředník v Doksech a od konce února roku 1835 v Klášteře u Mnichova Hradiště. Marie Vojtíšková je toho názoru, že Valečov byl nejoblíbenějším Hindlovým hradem. V roce 1836 o něm Hindl dokonce napsal báseň.[37] Na přelomu let 1832 a 1833 se přátelé písemně zpravovali o Valečovu a pravděpodobně již plánovali jeho společnou návštěvu.[38] Poprvé Mácha s Hindlem na Valečov zavítali 23. srpna roku 1833, jak měli zapsáno v plánu Krkonošské cesty.[39] Tehdy měl Mácha poprvé možnost si Valečov zakreslit, ale pravděpodobně ji nevyužil. V *Zápisníku*, který měl Mácha na cestě s sebou, si dopředu připravil rámečky na kresby hradů, které při cestě poctivě plnil. Valečov v nich zachycen není.[40] Další příležitosti zachytit Valečov měl Mácha při velikonoční cestě po Boleslavsku (16.–20. dubna roku 1835) či při druhé cestě do Krkonoš v srpnu roku 1836. Ani o jedné z těchto cest nemáme podrobnější zprávy.[41] V každém případě všechny tři Máchovy kresby Valečova vznikly v rozmezí let 1833–1836.

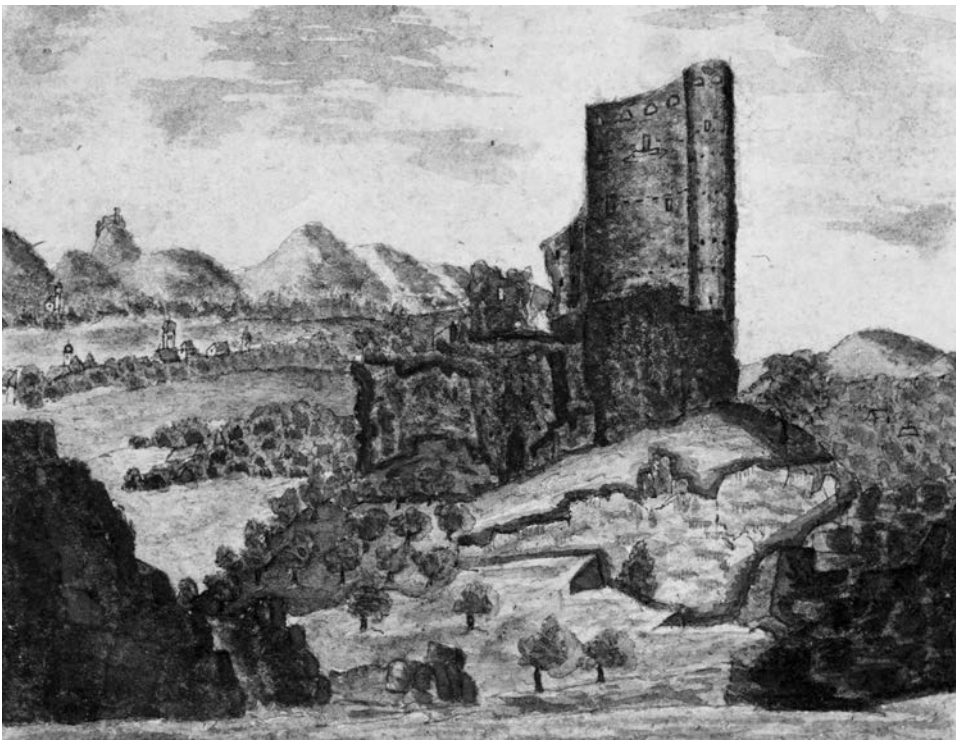
Výtvarná erudice K. H. Máchy je z konvolutu jeho poměrně rozsáhlé a dobře zdokumentované tvorby patrná. První vyobrazení hradu Valečova od tohoto patrně nejznámějšího poutníka po českých hradech je však značně schematické. Všechny

Obr. 8. Karel Hynek Mácha (2): Valečov od severovýchodu, [1833–1836], Archiv Národního muzea, Praha.

tři Máchovy kresby Valečova (viz obr. 7, 8, 9) patří k těm, které můžeme označit jako práce svým způsobem symbolické. Jsou spíše záznamem než studijním materiálem či uměleckým dílem v pravém slova smyslu. I přesto můžeme komparací první kresby s jiným vyobrazením hradu či současným stavem památky konstatovat, že se autor držel nejen základní metodiky krajinářské práce, ale také snahy o reálnost svého výtvarného záměru – o dokumentaci jím spatřeného objektu. Dokladem mohou být například počty z tohoto úhlu pohledu viditelných okenních otvorů či řady kapes dřevěných stupňů lešení při stavbě hradu. K méně zdařilým partiím kresby pak jednoznačně patří plošné výtvarné pojetí skalního masivu a až nahodilé umístění uměle přitesaných či vysekaných prostor v něm. Artefakt sám však, nejen díky svému tvůrci, poskytuje divákovi nevšední zážitek. Členění krajinných plánů, kompozice i technologické hledisko práce podává spolu s osudem K. H. Máchy přesvědčivou výpověď o síle české krajiny a historických dominant v ní. V tomto ohledu je Máchův Valečov artefaktem výjimečným a nenahraditelným. (Obr. 7 na zadní straně obálky.)

Druhý z trojice „Máchových Valečovů" je zajímavý a specifický zejména vyobrazeným úhlem pohledu na stavbu, neboť severovýchodní pohledy na hrad Valečov v poměrně rozsáhlém konvolutu jeho vyobrazení nalézáme pouze tři. K bezpečnějšímu určení směru pohledu nás dovádí zejména poměrně konkrétně zachycená hmota bloku skalní věže (tzv. Věže) na severní straně jádra a též neméně identické vyobrazení hradu Bezděz v zadních plánech krajinného celku. Vyobrazení obou objektů v jedné kresbě, byť v podstatě reálné, nese stopy určité prostorové intimizace – jistého přiblížení krajinně i historicky poutavého motivu k motivu základnímu. Takové zacházení s prostorem „vlastenecké krajiny" nebylo v době K. H. Máchy ničím neobvyklým. Za mnohé můžeme zmínit například až absurdní sblížení dvou historických staveb v díle *Kokořín* a *Křivoklát v bouři* od J. Mánese z roku 1834. Z hlediska výtvarného lze technické kvality kresby přirovnat k oběma sesterským dílům téhož autora. Její kompoziční rozvrh je však přirozenější, vyváženější. I přes schematické pojetí Máchových kreseb Valečova zde nacházíme funkční pojetí vzdušné perspektivy a poměrně citlivé zacházení s tonalitou. (Obr. 8.)

Obr. 9. Karel Hynek Mácha (3): Valečov od jihu, [1833–1836], Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha.

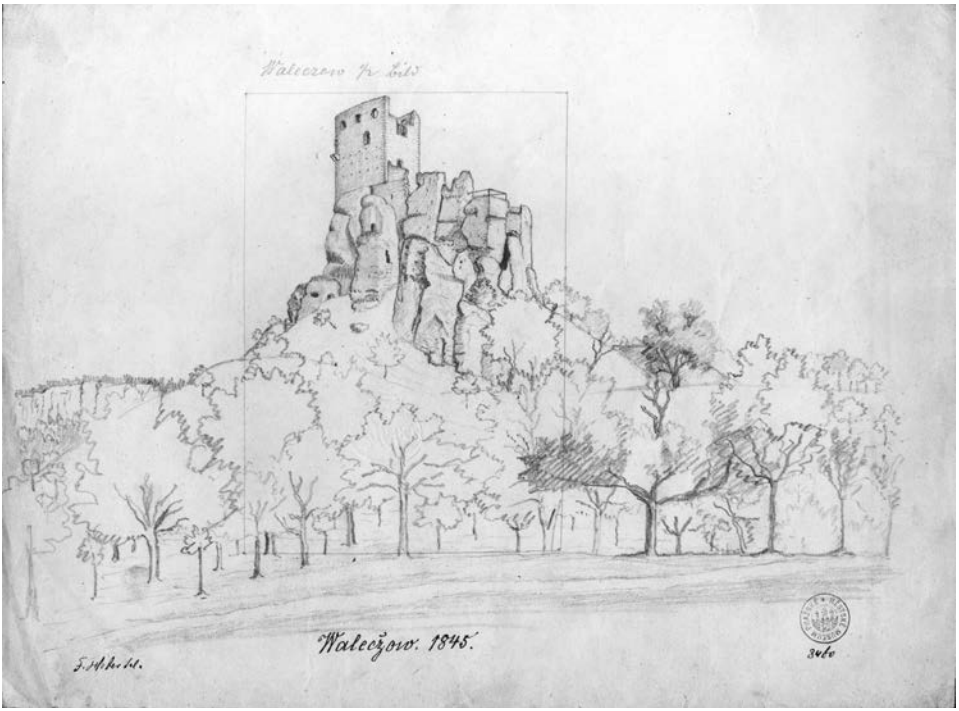
Třetí zobrazení Valečova K. H. Máchou nese identické rysy zobrazení prvního i druhého. K jejich srovnání je však nutné poukázat na proporční rozdíly vyobrazené hradní stavby, která oproti prvnímu příkladu nese stopy jisté vertikalizace – je tedy nepoměrně vyšší a v intencích romantismu úctyhodnější než na prvním vyobrazení od téhož autora. To jen dokládá dříve letmo naznačenou nevyváženost výtvarných výsledků tvorby K. H. Máchy. Tonální kompozice artefaktu je temnější a detaily stavby se tak v jejím pojetí víceméně vytrácejí. (Obr. 9.)

2.7 František Alexander Heber (1815–1849)

Synovi lesníka Františku Alexandru Heberovi nebylo dopřáno dlouholetých studií, jichž by si jeho intelekt zasloužil. Po studiu hlavní školy v Plzni se v Praze vyučil kupcem; hrál zde také divadlo. Zakrátko v Praze vedl vlastní obchod a v roce 1838 přesídlil do Zbiroha, kde se oženil a vedl obchod v centru. Od roku 1840 systematicky navštěvoval české hrady, tvrze a zámky, sbíral pověsti, pořizoval výpisky z literatury i písemných pramenů, rozmlouval s faráři, učiteli, úředníky i běžným lidem a zachycoval celkové pohledy i půdorysy navštívených památek. Rozhodl se totiž popsat a zachytit celkem 800 českých hradů, zámků a tvrzí. S velkou podporou a za pomoci přátel se Heberovi nakonec podařilo popsat a vyobrazit celkem 586 panských sídel, jejichž hesla různého rozsahu vyšla v sedmi svazcích *Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlosser*, vycházejících v letech 1844–1849. Lokality byly do jednotlivých sešitů, jichž bylo v rámci svazku celkem deset, zařazovány nikoliv podle abecedy či podle krajů, nýbrž dle toho, jak je měl Heber zpracované. Poslední dva plánované svazky se předčasně zesnulému Heberovi nepodařilo vydat. Heberem nashromážděný písemný i obrazový materiál se stal podkladem pro práci jeho nástupců, především Augusta Sedláčka, kterému se encyklopedii všech známých českých hradů, zámků a tvrzí podařilo dokončit v celém rozsahu.[42] Heberova pozůstalost je dnes rozptýlena v několika institucích.[43]

Hrad Valečov navštívil Heber celkem dvakrát s větším časovým odstupem, jak obvykle činil u všech významných panských sídel. Poprvé se tak stalo 27. dubna roku 1842, což si poznamenal do prvního sešitu *Topographisches Notizenbuch*.[44] Podruhé Valečov navštívil, pravděpodobně za doprovodu Karla Brantla a Vincence Kühnela, v roce 1845.[45] Z této návštěvy pochází datovaná Heberova kresba, uložená v Muzeu hlavního města Prahy.[46] Heber byl v kresbě naprostý samouk, přesto se vyrovnal školeným umělcům.

Heslo o hradě Valečovu Heber nestihl v rámci *Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlosser* vydat, avšak pilně na něm pracoval. Prameny k dějinám Valečova si vypsal do prvního ze sešitů nadepsaných *Quellen* a dojmy z místa si poznamenal do již výše zmíněného *Topographisches Notizenbuch*.[47] Původně měl být Valečov součástí 6. svazku *Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlosser*. Text měl Heber již připravený, ovšem čekal na slíbenou kresbu od Vincence Kühnela, protože plánoval doprovodit heslo dvěma pohledy na hrad a jedním půdorysem. Později měl být součástí 7. svazku, ze kterého však Heber vydal jen sedm sešitů, aniž by valečovské

Obr. 10. František Alexander Heber: Valečov (od severozápadu), 1845, Muzeum hlavního města Prahy, Praha.

heslo stihl zkompletovat.[48] Valečov se samostatného hesla dočkal až na počátku 21. století, kdy začala Heberova encyklopedie vycházet v českém jazyce a rozčleněná dle regionů. Heberův text se v jeho pozůstalosti nedochoval a tisku se tak dočkala alespoň jeho kresba.[49]

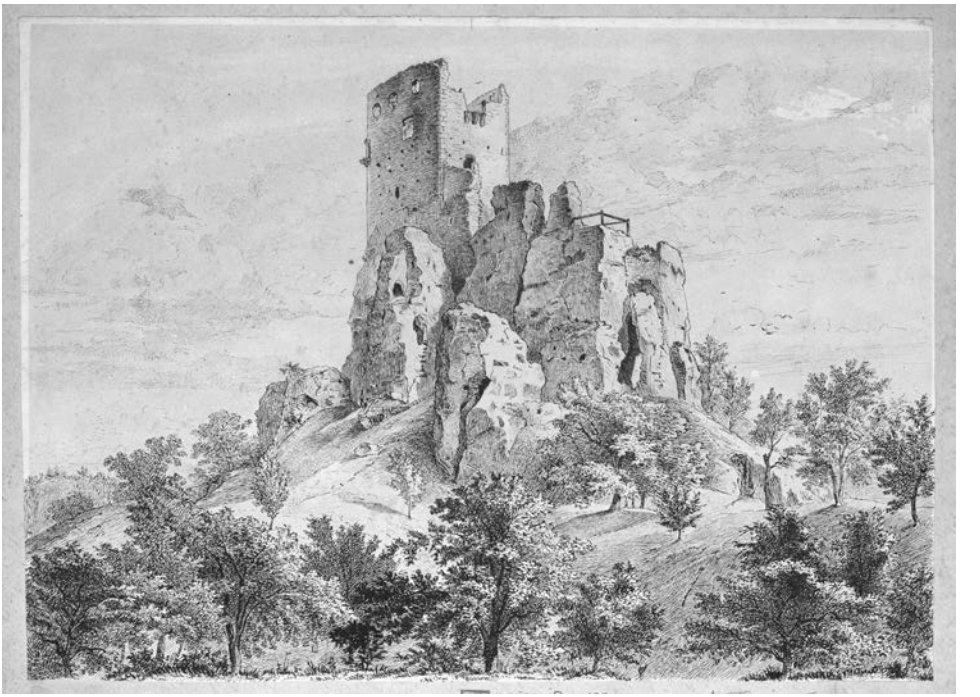
Faktograficky čitelná a technologicky čistě provedená studijní kresba F. A. Hebera z roku 1845 zachycuje Valečov od severozápadu. Hodnoty ryze realistické a poučené výtvarné práce F. A. Hebera jsou nepochybné. Jeho kresba Valečova je odproštěna od prismatu romantizujících tendencí a ústřední motiv je tak definován lineární kresebností s citem pro detail, aniž by jeho výraznost ubírala hodnotě celkového hodnocení kresby jako artefaktu krajinářské hodnoty. Valečov F. A. Hebera je studijní prací – skicou, jejíž zdánlivá nedokončenost není na škodu výsledné rekonstrukční hodnotě kresby. K zajímavostem patří též naznačení výsledného výřezu budoucí pasparty, tedy finální adjustace. (Obr. 10.)

2.8 Anonym I

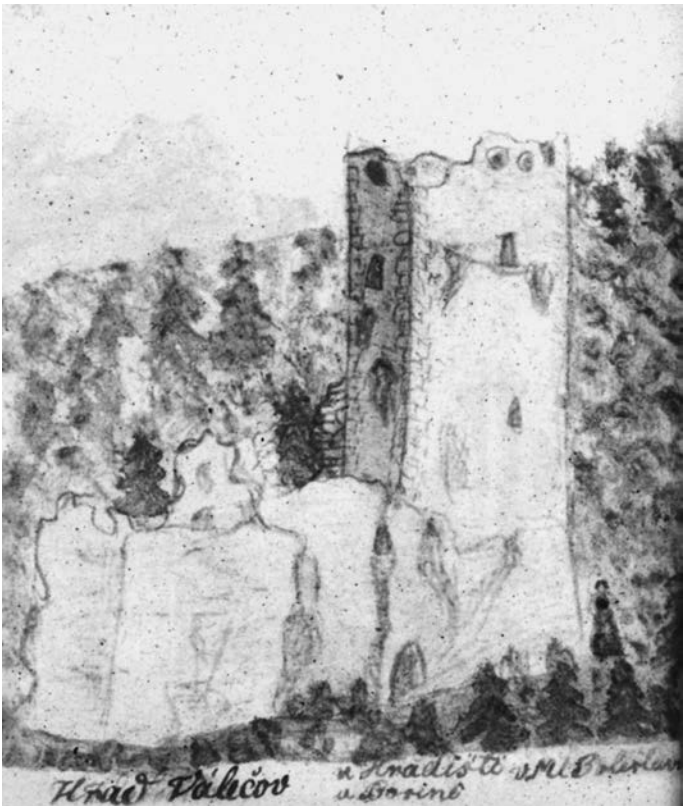
Detailem, který může hypoteticky upřesnit dataci vzniku kresebného záznamu od anonymního autora,[50] je zábradlí na ploše západního paláce, které známe pouze ze studijní kresby F. A. Hebera z roku 1845 (obr. 10.). Tato kresba z poloviny 19. století dosud nebyla publikována. Na jiných kresbách zachycujících tentýž situační pohled zmíněné zábradlí nenalezneme. Vyobrazení Valečova od severozápadu patří z hlediska kompozičního rozvrhu práce k nejpoutavějším. Není tedy divu, že anonymní autor 19. století volil stejně jako řada jiných tvůrců právě zmíněný severozápadní úhel pohledu, kde hradní stavba přirozeně asymetricky graduje v úctyhodnou dominantu krajinného výseku. Umělecké zpracování je typologicky vlastní době vzniku kresby. Zájem o detail a realistické pojetí práce činí z díla anonymního autora krásný a plnohodnotný díl konvolutu hradu Valečova v kresebných, malířských a grafických záznamech autorů předminulého století. (Obr. 11.)

2.9 Jan Evangelista Konopas (1833–1909)

Chalupník a písmák Konopas byl celý život svázán se svou rodnou vesnicí Sudoměří, ležící mezi Mšenem a Bělou pod Bezdězem. Dosáhl pouze základního vzdělání a poté vedl hospodářství po otci. Absenci školního vzdělání Konopas zdatně

Obr. 11. Anonym I: Valečov od severozápadu, polovina 19. století, Národní galerie, Praha.

Obr. 12. Jan Evangelista Konopas: Hrad Valečov (od jihozápadu), [1853–1855], Městské muzeum v Bělé pod Bezdězem, Bělá pod Bezdězem.

nahrazoval četbou, měl široký kulturní rozhled a přispíval do mnoha regionálních periodik. V četbě podporoval i své sousedy, vedl kulturní život v obci a dokonce dostal nabídku vyučovat v místní škole. Navázal též kontakty se vzdělanci žijícími v Praze, především s Karlem Jaromírem Erbenem a Václavem Krolmusem.[51] V souladu s vlasteneckým založením navštěvoval též hrady – především v okolí rodné obce a dále při svých cestách do Prahy, o nichž se sporadicky zmiňuje ve svém deníku.[52] Dochovaná kresba hradu Valečova je součástí Konopasova skicáře, jehož reprint v roce 2009 vydalo Muzeum v Bělé pod Bezdězem (pobočka Muzea Mladoboleslavska).[53] O návštěvě Valečova se Konopas v nám známém textu deníku nezmiňuje. Kresbu pravděpodobně pořídil při jednodenním výletě, soudě dle umístění ve skicáři a dle porovnání se zápisy v deníku, v rozmezí let 1853–1855.[54] V umění kresby byl naprostý samouk, jak je z prvního pohledu více než patrné.

Práce J. E. Konopase jednoznačně patří k mimořádně výtvarně působivým podobám Valečova, zobrazujícím hradní stavbu od jihozápadní strany. Výsledkem neškoleného projevu autora je citlivě provedená práce, nesoucí z ontogenetického hlediska prvky ryzího kresebného realismu, typického právě pro amatérské tvůrce. Snaha o reálné zobrazení daného motivu naráží na základní konstrukční neznalosti v oblasti perspektivy či nepříliš brilantní zacházení se zvoleným materiálem. Na artefaktu je ovšem patrné alespoň základní poučení kompozičního rozvrhu, tedy umístění dominanty „nového" paláce do zlatého řezu či cílená snaha o naznačení působnosti vzdušné perspektivy. K oživujícím motivům díla patří umístění drobné stafáže, narativní prvek zachycující patrně postavu houbařky ve spodním segmentu kresby. (Obr. 12.)

2.10 Karel Würbs (1807–1876)

Po absolvování normální školy se měl Karel Würbs vyučit otcovu řemeslu a stát se kartáčníkem. Kromě hereckého talentu se však u něj projevilo výtvarné nadání, jež jej předurčilo k povolání akademického malíře. Od roku 1823 studoval na pražské Akademii výtvarných umění pod vedením Josefa Berglera a Františka Kristiána Waldherra a zabýval se převážně malbou krajin a pohledům na architekturu. Díla Karla Würbse se vyznačovala vykreslením do detailů, což zejména v případě zachycené architektury zvyšuje jejich dokumentární hodnotu. Po absolvování Akademie byl zaměstnán jako litograf v dílně Karla Augusta Henniga v Praze a později zhotovil předlohy českých hradů pro ocelorytiny u firmy Gottlieb Haase Söhne. Pro dílo Wolfganga Adolfa Gerleho *Bilder aus Böhmens Vorzeit. Burgvesten und Ritterschlösser in Originalansichten dargestellt*, vydané roku 1842 v Praze, dodal Würbs dvacet pohledů na význačné české hrady.[55]

V roce 1858 byl Würbs jmenován inspektorem obrazárny Společnosti vlasteneckých přátel umění, psal též výtvarné kritiky do pražské Bohemie a učil rytectví na Technickém ústavu v Praze. Odbornou kariéru korunoval jmenováním profesorem na pražské Akademii výtvarných umění.[56]

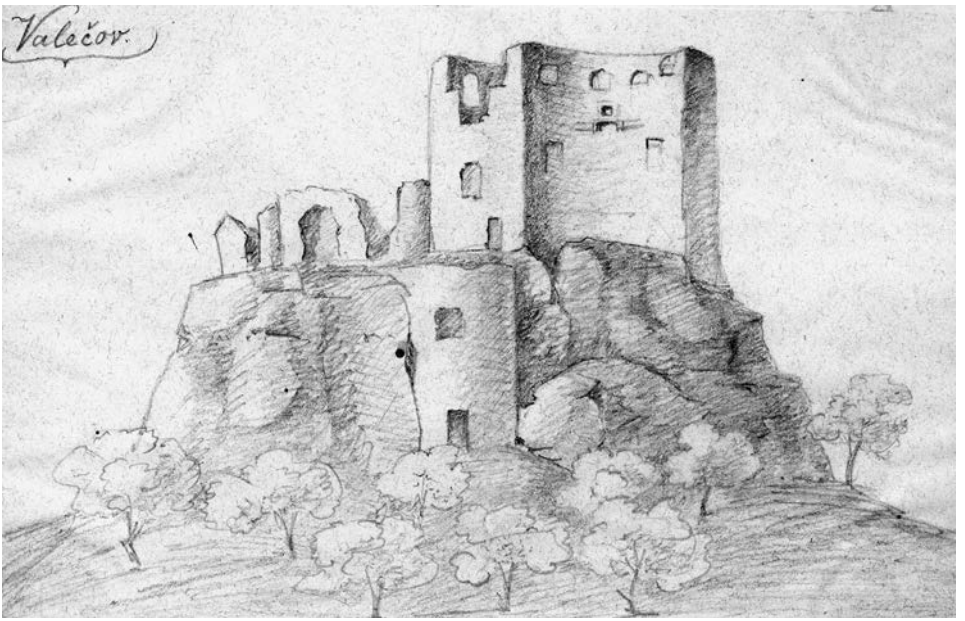
Würbsův nedatovaný akvarel hradu Valečova je uložen ve sbírkách Národní galerie.[57] Jeho reprodukce vyšla v několika vydáních publikace *Má vlast. Česká krajina v díle našich malířů*, poprvé v roce 1940.[58] Po pečlivé komparaci s kresbami zachycujícími stejný pohled lze konstatovat, že akvarel vznikl v poslední třetině 19. století.

Jemně kolorovaná kresba Karla Würbse, zachycující Valečov od jihu, ze západní hrany skalního města, rozhodně patří k výtvarně nejprofesionálnějším zobrazením hradu v průběhu 19. století. Dokonalé kompoziční umístění hlavního motivu podle pravidla zlatého řezu či mimořádně citlivé střídání linií i ploch a přehledná hra stínů a světel nenechají nikoho na pochybách, jakým uměleckým potenciálem autor díla disponoval. Jednoznačně lze konstatovat, že na rozdíl od některých, řadou autorských limitů omezených zobrazení Valečova je právě dílo K. Würbse tím výtvarným dokumentárním zdrojem, na které je z hlediska rekonstrukční komparace se

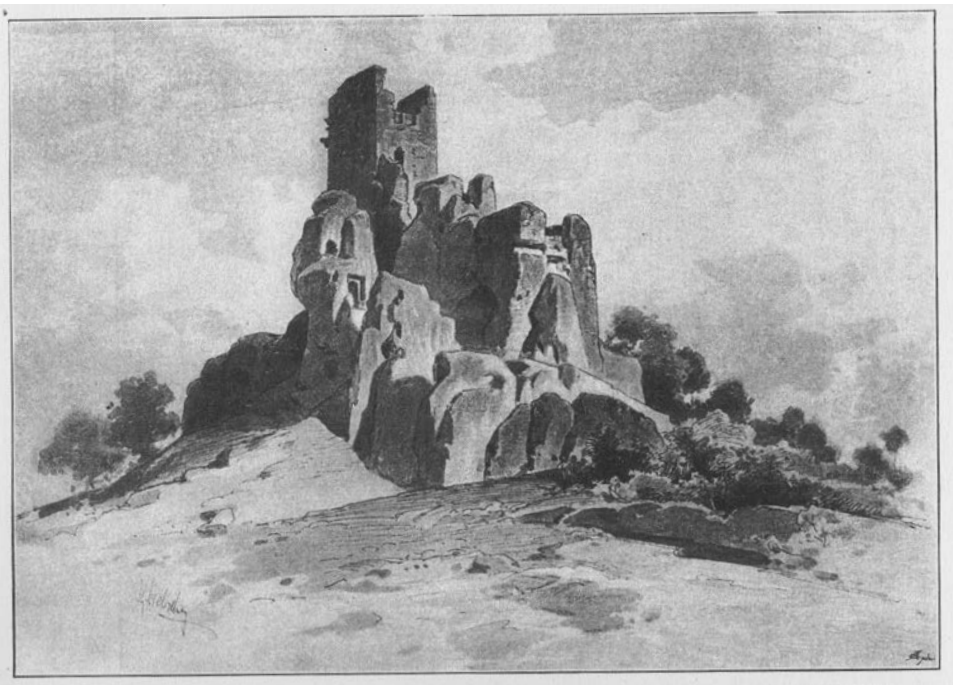
současným stavem památky naprosté spolehnutí. Zkušený malíř krajinář dokázal nejen atmosféricky, ale zejména z hlediska utváření prostoru plošného výtvarného artefaktu bravurně zachytit proporční hledisko skalního bloku a zděných konstrukcí stavby. Stejné aspekty Würbsova díla, které můžeme obdivovat, logicky potlačují jiné, z autorova profesionálního hlediska nadbytečné, avšak pro nás důležité detaily.

2.11 Moric Lüssner (1813–1891)

Broumovský rodák Moric Lüssner, vzděláním právník, byl téměř celý život zaměstnán jako úředník v magistrátní, soudní či státní službě. Svou profesi vykonával svědomitě a ve volných chvílích se věnoval nově se rodící historické disciplíně – archeologii. Přestože byl v oboru amatér, dosáhl v něm několikerého uznání včetně jmenování konzervátorem pro tehdejší Pražský kraj.[59] Profesní dráha úředníka jej nutila často měnit místa působiště, takže měl možnost poznávat historické památky v různých oblastech Čech.[60] V letech 1844–1890 si své poznatky o starožitnostech zapisoval do pěti knih, jež nazval *Collectanea archeologica et topographica*.[61] Ve třetím svazku tohoto obdivuhodného díla, plného popisů, výpisků z pramenů a kreseb, se na zadním přídeští nachází přilepená Lüssnerova kresba Valečova. Lüssner se za-

Obr. 13. Moric Lüssner: Valečov (od jihu), [1868], Muzeum východních Čech, Hradec Králové.

Obr. 14. Karel Liebscher (1): Valečov od severní strany (spíše severozápadu), [1893–1895], SEDLÁČEK, August. Hrady, zámky a tvrze Království českého, díl X. Praha, 1895.

jímal především o archeologické nálezy, sakrální památky a téměř zaniklá panská sídla. Tato skutečnost může být vysvětlením, proč si Lüssner do svých knih návštěvu, popis a dojmy z dosud stojícího Valečova nepoznamenal.[62] Datace pořízení kresby je tudíž nejasná. S velkou pravděpodobností ji Lüssner pořídil při svém pobytu a působení v Bělé pod Bezdězem v létě roku 1868.[63] Nasvědčuje tomu i umístění kresby ve třetím svazku *Collectaneí*, vedeném pro roky 1865–1875, i nejkratší vzdálenost místa pobytu od Valečova. Druhou, méně pravděpodobnou možností je období 6. května 1847 až druhá polovina roku 1849, kdy byl Lüssner vrchním úředníkem v Malé Skále.[64] Reprodukce Lüssnerovy kresby nebyla dosud nikde publikována. Školen ve výtvarných technikách, pokud je známo, nebyl.

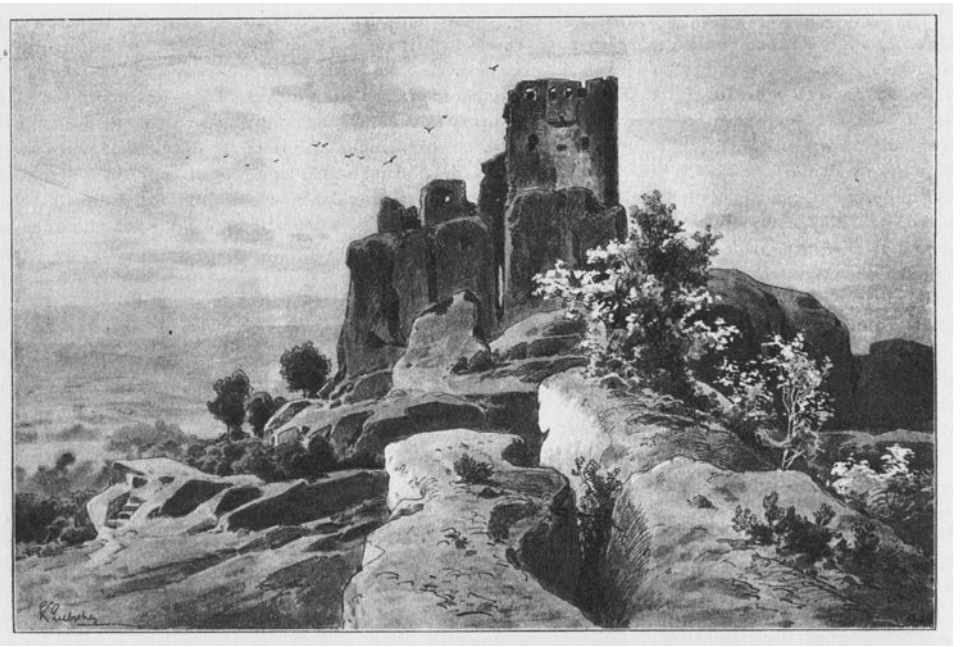
Podobně jako tomu je u vyobrazení Valečova od J. E. Konopase, nese kresba M. Lüssnera řadu prvků nepříliš poučené studijní práce. Lüssnerův Valečov zobrazený též z jihu je pak typický zejména výraznou stylizační formou, kterou autor patrně nevědomě zakrýval bezradnost s procesem zachycení reálného motivu. Schematismus je pak patrný nejen v partiích zobrazujících hradní konstrukce, ale také například v zachycení zeleně či skalního bloku. Z hlediska práce s materiálem zvoleným k práci je též jasně vysledovatelná autorova nepoučenost – práce s dikcí linie, své-

telnou kompozicí apod. I tak je Valečov M. Lüssnera cenný svou upřímnou, příkras zbavenou dokumentární formou či spíše snahou o ni. (Obr. 13.)

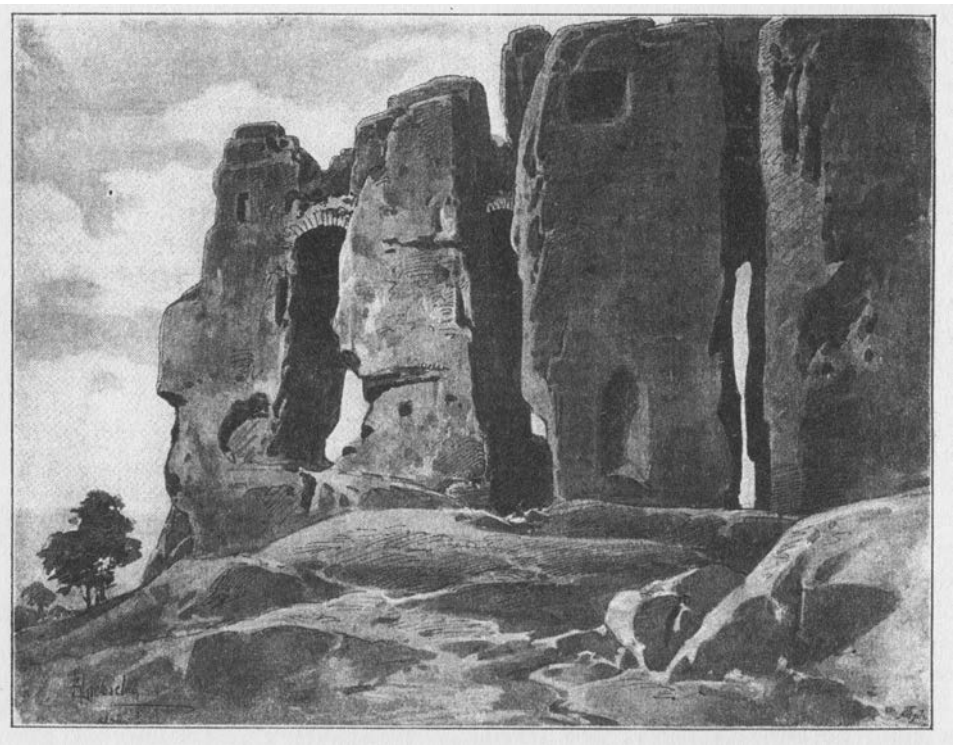
2.12 Karel Liebscher (1851–1906)

Syn technického úředníka Josefa Liebschera měl jít ve šlépějích otce. Od roku 1870 navštěvoval českou polytechniku v Praze, předchůdkyni Českého vysokého učení technického v Praze, a absolvoval zde mj. přednášky o architektuře a stavebním inženýrství. Amatérsky se věnoval výtvarným technikám, v nichž se zdokonalil v ateliéru profesora Antonína Lhoty na Akademii výtvarných umění, který navštěvoval ve školním roce 1873/1874. Po absolutoriu polytechniky v roce 1879 nastoupil jako stavební praktikant u místodržitelství. Ze zdravotních důvodů zde však dlouho nesetrval a za způsob obživy si zvolil výtvarnou činnost. Své výtvarné vzdělání si doplnil v krajinářské škole profesora Eduarda von Lichtenfelse na vídeňské Akademii. V roce 1883, kdy studium dokončil, získal první velké ocenění – Fügerovu zlatou medaili. Ve výtvarné dráze jej později následoval i mladší a známější bratr Adolf. Některá díla vytvořili společně.

Od roku 1879 Karel Liebscher přispíval svými ilustracemi do *Světozoru* a o dvě léta později začal ilustrovat Ottovy *Čechy*. Maloval především krajinářské motivy

Obr. 15. Karel Liebscher (2): Valečov (od jihu), [1893–1895], SEDLÁČEK, August. Hrady, zámky a tvrze Království českého, díl X. Praha, 1895.

Obr. 16. Karel Liebscher (3): První a druhá skála na Valečově (od jihu), [1893–1895], SEDLÁČEK, August. Hrady, zámky a tvrze Království českého, díl X. Praha, 1895.

a architekturu. V roce 1887 si v Praze otevřel soukromou krajinářskou školu, v níž vychoval mnoho žáků. Mezi nimi byla i Zdeňka, jedna z jeho dcer.[65]

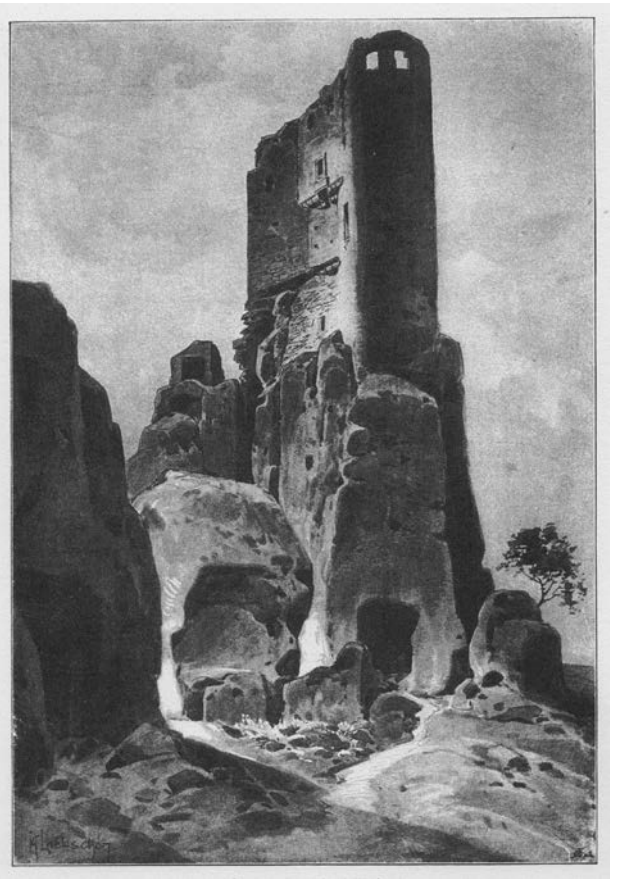
Celkem šesti kresbami hradu Valečova Liebscher přispěl do 10. dílu (Boleslavský kraj) Sedláčkových *Hradů, zámků a tvrzí Království českého*, který vyšel v roce 1895.[66]

Liebscher ilustroval *Hrady* již od prvního dílu, ovšem nevybral si jej k tomu sám August Sedláček, nýbrž nakladatel František Šimáček. Sedláček se svých *Pamětech* píše: „*Léta 1879, dne 25. října, oznámil mi Šimáček, že učinil smlouvu s malířem Karlem Liebscherem o ilustrování Hradů; týž ihned odjel do Litomyšle a Pardubic, aby si opatřil potřebné náčrtky.*“[67] A v prvním díle *Hradů* v Úvodu poznamenává: „*Obrazy, které přidány jsou k dílu tomuto, kreslil chvalně známý umělec náš pan Karel Liebscher, hledě nejen ke stránce malebné, nýbrž i archeologické a poučné*.“ Karel Liebscher Sedláčkovy *Hrady* ilustracemi doplňoval až do své smrti v roce 1906.

Již od počátku vydávání *Hradů* se ustálil způsob Sedláčkovy a Liebscherovy spolupráce. Sedláček udal kraj, který měl být v průběhu dalšího roku až dvou let zpra-

cován k vydání, a Liebscher jej v letních měsících prošel a naskicoval všechny důležité objekty.[68] Dá se tedy s velkou pravděpodobností říci, že Liebscherovy kresby Valečova vznikly v letech 1893–1895.

Zakázkové práce mimořádně umělecky zdatného K. Liebschera patří k nejucelenějšímu cyklu vyobrazení hradu Valečova (obr. 14–18). Ve zmíněném konvolutu Liebscherových prací nalézáme nejen celkové pohledy na Valečov (obr. 14, 15 a 18), ale také intimněji laděná zákoutí pohledů ze samého jádra hradu (obr. 16 a 17) a jeden romanticky laděný pohled do chodby uvnitř hradu (zde nepublikován). Atmosférické, velmi působivé práce K. Liebschera patří k nejkvalitněji provedeným ukázkám pohledů na valečovský hrad. Profesionální finalizované práce plenérového

Obr. 17. Karel Liebscher (4): Nový dům Valečovský od jižní strany (spíše od jihovýchodu), [1893–1895], SEDLÁČEK, August. Hrady, zámky a tvrze Království českého, díl X. Praha, 1895.

charakteru pracují se světelně exponovanými hmotami objektů, kladou stěžejní důraz na vzdušnou perspektivu a v neposlední řadě na určitou dramatičnost výjevu. Práce K. Liebschera, a to nejen uvedený příklad s motivem Valečova, lze souhrnně přiřadit ke kvalitní „vedutářské produkci" 19. století se všemi atributy vlastní době vzniku artefaktů. Více než u jiných autorů zařazených ve studii je nutné u prací K. Liebschera minimálně ve třech případech zmínit korekci úhlů zobrazených pohledů. *Valečov od severní strany* je vyobrazen spíše ze strany severozápadní (obr. 14), *Nový dům valečovský od jižní strany* je zcela jistě zobrazen od jihovýchodu (obr. 17) a *Severní část Valečova* je pohledem od jihozápadu (obr. 18). Ze stylově ujed-

Obr. 18. Karel Liebscher (5): Severní část Valečova (od jihozápadu), [1893–1895], SEDLÁČEK, August. Hrady, zámky a tvrze Království českého, díl X, Praha, 1895.

nocené pětice Liebscherova vyobrazení Valečova se svým výtvarným či spíše technologickým pojetím poněkud vymyká svižná kresba Valečova *ze severní strany*, která svou kompozicí a lineárností vystupuje z cyklu studijním charakterem a skicovitostí, jež ji ale pranic neubírá na artistnosti a dynamice vlastní autorovu uměleckému odkazu (obr. 18).

2.13 Anonym II

Anonymní xylografie Valečova, pocházející z konce 19. století, je taktéž otištěna v Sedláčkových *Hradech*.[69] Po podrobné komparaci s dalšími vedutami lze s vysokou měrou pravděpodobnosti tvrdit, že autorem je Alois Bubák (1824–1870), rodák z nedalekých Kosmonos. Xylografie, tedy grafická technika dřevorytu, umožňující bohatou modelaci objektu, patří k až fotograficky věrným záznamům tehdejšího stavu stavby od jihozápadu. Detailní výtvarné i technologické provedení je unikátně propracované. (Obr. 19.)

3 Zhodnocení dokumentární výpovědi kreseb a maleb hradu Valečova

Konvolut dvaceti kreseb a maleb hradu Valečova, pocházejících téměř rovnoměrně z celého 19. století, je více než dostatečným základem pro detailní poznání postupující destrukce hradu, opuštěného v první třetině století předchozího.

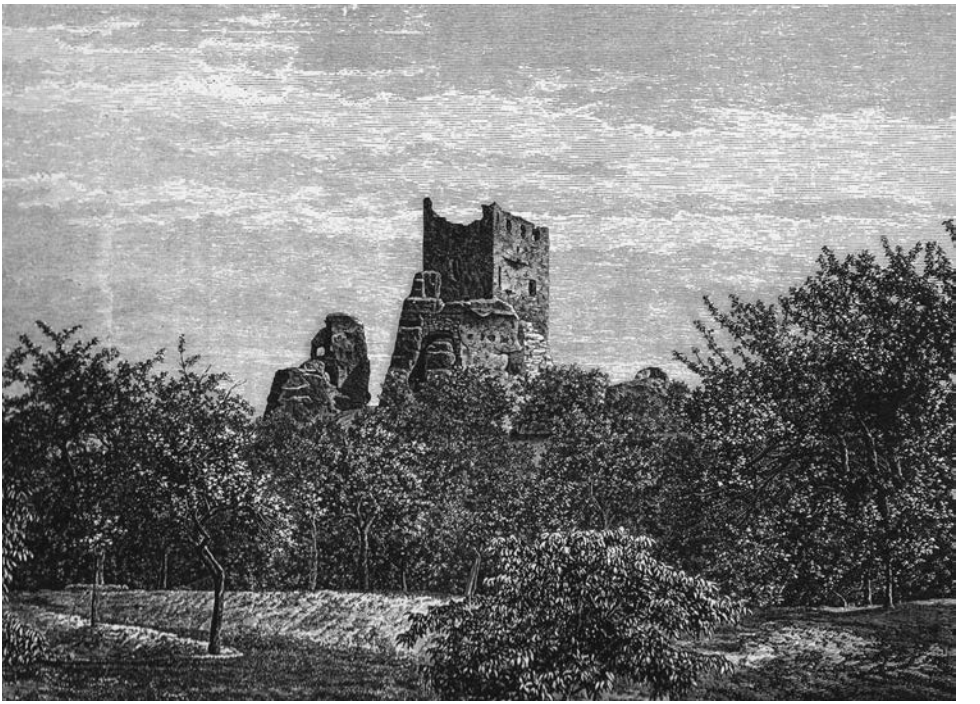
Na počátku 19. století byl západní (přední) palác dle všech vyobrazení již zcela zaniklý, dochovaly se pouze jeho skalní části. Tuto část hradu, u níž nepředpokládáme v průběhu 19. století žádné výrazné změny, některé z kreseb zobrazují pouze náznakově nebo téměř chybí (viz kresby Hislerova – obr. 1, Brantlova – obr. 4, Vocelova – obr. 5, Kunikeho – obr. 6. a Máchova – obr. 8.). Taktéž dva krajní skalní bloky, které kdysi tvořily hradby, jsou na kresbách a malbách zachyceny málokdy a pokud ano, tak velmi zkresleně. Většinou je zobrazena pouze tzv. Věž, výrazný skalní útvar na severní straně hradního areálu, který pravděpodobně sloužil jako strážnice. Nejvíce změn se tedy dá předpokládat u zdiva východního („nového“) paláce, jenž je dodnes nejvýraznější částí hradu.

Četnost vyhlídek okolo celého hradu a sporý porost hradního areálu přispěly ke vzniku vyobrazení Valečova z téměř všech světových stran, což je u architektonických památek méně obvyklé. Bohužel naději na množství odhalených destrukčních změn hradu maří často zkreslené a romantizující pohledy autorů, kteří Valečov přikrášlili cimbuřími, zídkami, pilíři, bosáží či naddimenzováním rozměrů výrazných částí hradu. Pokud bychom měli vypsat všechny nepřesnosti kreseb a maleb hradu Valečova, jednalo by se o dlouhý seznam. Pozornost proto bude zaměřena pouze na reálná zachycení stavu a jeho změn, která mají informační hodnotu.

Posuzování dokumentární hodnoty kreseb a maleb začíná od dnešního hlavního přístupu k hradu, tj. od severovýchodu, a pokračuje ve směru pohybu hodinových ručiček až k poslednímu pohledu z jihovýchodu. Ze severovýchodní strany zobrazují Valečov kresby Krameria (1815, obr. 2), Máchy (1833–1836, obr. 8) a Brantla (1824–

1845, obr. 4). Koruna zdiva východního paláce je prozatím nenarušená a žádné další informace o destrukčních změnách kresby nepřináší.

Pohledy ze severozápadní strany jsou čtyři a všechny jsou velmi přesné, tudíž skýtají nejvíce poznatků. Jedná se o kresby Brantla (1830, obr. 3), Hebera (1845, obr. 10), Anonyma I (okolo 1850, obr. 11) a Liebschera (1893–1895, obr. 14). Nejstarší kresba (Brantlova) zachytila ještě existující okenní otvor v pravém horním roku západní fasády východního paláce. Kresby z poloviny 19. století (Heber, Anonym I) jej již nezobrazují, zato se však u nich objevuje, jako u jediných z celého konvolutu kreseb, zábradlí na ploše zaniklého západního paláce. Je to jediný z důkazů o zpřístupnění hradní zříceniny v době největšího zájmu o tyto památky. Koruna zdiva východního paláce je i na těchto čtyřech kresbách zachycena jako neporušená. Zajímavý detail ještě poskytují kresby Brantla a Liebschera v případě tzv. Věže, protože zachycují dosud zachovalou vpadlinu vstupního portálu pro dveře, dnes již zčásti podlehlou zubu času.

Obr. 19. Anonym II: Valečov (od jihozápadu), konec 19. století,
SEDLÁČEK, August. Hrady, zámky a tvrze Království českého, díl X, Praha, 1895.

Nejvíce kreseb a maleb zachycuje Valečov z jihozápadu, ovšem vzhledem ke zkreslenosti reálné situace je vypovídací hodnota u mnoha z nich malá. Celkem se jedná o šest kreseb – Hislerovu (1798–1810, obr. 1), Vocelovu (1834, obr. 5), Kunikeho (1833–1835, obr. 6), Konopasovu (1853–1855, obr. 12), Liebscherovu (1893–1895, obr. 18) a Anonyma II (konec 19. století, obr. 19). Pouze poslední dva autoři zachytili reálný stav Valečova a zpravují nás o propadlé klenbě okna v horním pravém rohu jižní fasády východního paláce.

Jižní pohled na Valečov zachytilo pět celkových vyobrazení a jeden detail. Všechny kresby – dvě Máchovy (1833–1836, obr. 7 a 9), Lüssnerova (1868, obr. 13), Würbsova (3. třetina 19. století) a dvě Liebscherovy (1893–1895, obr. 15 a 16) – jsou vcelku přesné, ovšem nepřináší nové informace o destrukci. Liebscherova kresba celého hradu opět zachycuje narušenou klenbu okna východního paláce.

Jihovýchodní pohled na hrad je zastoupen pouze jednou Liebscherovou kresbou (obr. 17) a zachycený stav odpovídá dnešní situaci. V této souvislosti je překvapivé Krameriovo líčení zadní části východního paláce jako zřícené,[70] neboť ani tato kresba, ani žádná jiná staršího data a z jiného úhlu pohledu to nepotvrzují.

Některá vyobrazení zachycují okolo hradu ovocný sad, o němž v deníku píše Kramerius, některá spíše les, jak je tomu v současnosti. Kresby Vocelova (obr. 5) a Kunikeho (obr. 6) z 30. let 19. století zobrazují lidovou zástavbu v blízkosti hradu, ovšem je otázkou, zda to není autorova licence.

Závěr

Předpoklad, že kresby a malby hradu Valečova, vzhledem k množství dochovaných kreseb z téměř každé světové strany a zároveň z dlouhého časového období (v zásadě celé 19. století), odhalí výrazné změny objektu v rámci procesu destrukce, se bohužel či spíše bohudík nepotvrdil. Příčinami jsou velmi častá romantická opojení autorů zobrazení,[71] v jehož důsledku nebyla zachycena pouze strohá realita, a také kompaktnost zdiva východního paláce, u nějž se daly předpokládat největší změny.

Přesto nás však kresby a malby zpravily o několika drobných změnách. Před rokem 1845 se zřítil okenní otvor v pravé horní části západní fasády východního paláce, který zachycuje Brantlova kresba z roku 1830, a již nebyl v rámci oprav hradu Klubem československých turistů zrekonstruován. Okolo roku 1845 bylo v rámci zpřístupnění hradu, jehož součástí byla jistě i lávka přes puklinu mezi východním palácem a plošinou po bývalém západním paláci,[72] zřízeno na nejzápadnějším cípu hradního jádra zábradlí. Jeho existence ovšem byla krátkodobého rázu. Koncem 19. století se zřítila klenba nad horním pravým oknem v jižní fasádě východního paláce, která byla obnovena spolu se zpevněním celého obvodu koruny zdiva východního paláce v rámci oprav hradu Klubem československých turistů (dále jen KČT) v roce 1934.[73]

Celkově lze potvrdit, že se hrad Valečov v průběhu 19. století příliš nezměnil a do dnešních dnů se dochoval, s drobnými stavebními úpravami v režii KČT, ve stejné podobě.

Závěrem lze konstatovat, že Chotěborovy rekonstrukce podoby hradu Valečova v 16. století, tedy po poslední výrazné stavební úpravě hradu, zachycují detaily, doložené konvolutem kreseb a maleb hradu, v reálné podobě.[74]

Poznámky

[1] O historické ikonografii jakožto etablované pomocné vědě historické viz HOJDA, Zdeněk. Historická ikonografie – pomocná věda historická? In: *Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et Historica. 1/1996: z pomocných věd historických. 13. PVH a jejich místo mezi historickými obory*. Praha: Karolinum, 1997, 145–154. ISSN 0567-8293.

[2] Jednotlivým kresbám panských sídel se věnují např. studie NOVOBILSKÝ, Milan – NOŽIČKA, Petr. Svědectví nástěnné malby v kapli na hradě Švihově. In: *Dějiny staveb 2005: sborník příspěvků z konference Dějiny staveb ...* Plzeň: Klub Augusta Sedláčka, Sdružení pro stavebněhistorický průzkum, 2005, s. 74–80. ISSN 1803-0777; ROŽMBERSKÝ, Petr. *K nově zjištěnému vyobrazení hradu Vlčtejna*. Hláska, 2011, XXII, č. 4, s. 57–58. ISSN 1212-4974; BRYCH, Vladimír – PŘENOSILOVÁ, Věra. *Anonymní veduta hradu Karlštejna z roku 1784*. Castellologica Bohemica, 2002, č. 8, s. 417–420. ISBN 80-86124-37-1; GERSDORFOVÁ, Zlata. *Nejstarší ikonografické vyobrazení jihočeských Nových Hradů*. Hláska, 2012, XXIII, č. 4, s. 49–51. ISSN 1212-4974. Dvěma a více vyobrazením jednoho objektu a jejich komparaci se věnují např. studie KODERA, Petr. Neznámá ikonografie zámku Bělá. In: *Dějiny staveb 2007: sborník příspěvků z konference Dějiny staveb ...* Plzeň: Klub Augusta Sedláčka, Sdružení pro stavebněhistorický průzkum, 2007, s. 101–107. ISSN 1803-0777; PROCHÁZKA, Zdeněk. Švamberk a Třebel, dvě neznámá vyobrazení západočeských hradů z roku 1786. In: *Dějiny staveb 2009 : sborník příspěvků z konference Dějiny staveb ...* Plzeň: Klub Augusta Sedláčka, Sdružení pro stavebněhistorický průzkum, 2010, s. 65–68. ISSN 1803-0777; DURDÍK, Tomáš – ROEDL, Bohumír. *Žebrák a Točník očima Jana Havránka.* Castellologica Bohemica, 1996, č. 5, s. 279–282 + příloha. ISBN 80-901934-5-5; SLAVÍK, Jiří. *Trojice nejstarších vyobrazení hradu v Polné: k informační hodnotě vedut*. Průzkumy památek, 2010, č. II, s. 109–112. ISSN 1212-1487; GOTTFRIED, Libor. *Nejstarší kresby hradu Karlštejna*. Castellologica Bohemica, 1993, č. 3, s. 351–354. ISBN 80-901026-6-2; KOVÁŘ, Daniel. *Dva opomíjené ikonografické doklady k podobě hradu ve Stráži nad Nežárkou*. Castellologica Bohemica, 2008, č. 11, s. 585–592. ISBN 978-80-86124-98-8; SLAVÍK, Jiří. Tři nejstarší vyobrazení hradu Frymburka. In: *Dodatek k výroční zprávě NPÚ v Pardubicích za rok 2003*. Pardubice: Národní památkový ústav, ú. o. p. v Pardubicích, 2004, s. 5–7; VRLA, Radim. *Hrad Nový Světlov – příspěvek k ikonografii*. Vlastivědný věstník moravský, 1995, 47, č. 2, s. 178–181. ISSN 0323-2581; ÚLOVEC, Jiří. *Příspěvek k ikonografii Hluboké ze 16. až 19. století. Výběr*, 2000, 37, č. 3, s. 198–207. ISSN 1212-0569; DUŠEK, Radim. Hrad Lanšperk v obrazových pramenech. In: *Nové letopisy města Ústí nad Orlicí a jeho okolí*, 2002, č. 4, s. 24–31. ISSN 1214-2794; FÁK, Jiří. Hrad Krašov v historické ikonografii. In: *Severní Plzeňsko*. Mariánská Týnice: Muzeum a galerie severního Plzeňska, 1993, s. 47–56. ROŽMBERSKÝ, Petr. *Hrad Roupov ve starých popisech a vyobrazeních*. Hláska, 2006, XVII, č. 1, s. 3–7. ISSN 1212-4974.

[3] Podrobněji k dějinám a stavebnímu vývoji hradu Valečova viz SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého: díl desátý – Boleslavsko*. 3. vydání. Praha: Argo, 1997, s. 111–122. ISBN 80-85794-84-5.

DURDÍK, Tomáš. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha: Libri, 1999, s. 580–581. ISBN 80-85983-62-1. FIŠERA, Zdeněk. *Skalní hrady zemí Koruny České*, Praha: Libri, 2004, s. 266–271. ISBN 80-7277-242-2. VOJKOVSKÝ, Rostislav. *Valečov. 31. svazek vlastivědných průvodců Putujeme po hradech a zámcích*. Dotisk 1. vydání. Dobrá: Beatris, 2008. ISBN 978-80-86737-31-7.

[4] Ve starších pracích se uvádí, že Hisler pracoval pro Valdštejny na mnichovohradišťském zámku v poslední třetině 18. století. Viz např. HORYNA, Mojmír – LANCINGER, Luboš. *Mnichovo Hradiště, státní zámek: stavebně-historický průzkum*. Praha, 1977. Zpráva ze stavebně-historického průzkumu. Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů, středisko 03, průzkum a výzkum, s. 152 (uložena v archivu Národního památkového ústavu, střední Čechy). BUDIL, Vladimír – HEROUT, Jaroslav. *Mnichovo Hradiště: státní zámek, město a památky v okolí*. 2. vydání. Praha: Sportovní a turistické nakladatelství, 1960, s. 10–11. Je však potvrzené, že již dříve Hisler v Mnichově Hradišti občasně tvořil. Dochovala se např. jeho rytina zámku Mnichovo Hradiště z roku 1789. Uložena je v SOA Praha, Rodinný archiv Valdštejnů, sign. I–5–2. Reprodukce viz např. BUDIL, V. – HEROUT, J., *Mnichovo Hradiště*, s. 5.

[5] Drobné životopisné črty o Hislerovi se nacházejí v různých encyklopedistických dílech. Viz např. TOMAN, Prokop – TOMAN, Prokop H. *Nový slovník československých výtvarných umělců.* Sv. 1. 5. vydání. Praha: Ivo Železný, 2000, s. 336. ISBN 80-237-3633-7. ŠIMON, Al. *Soupis kulturních a nár. pracovníků na Hradištsku*. Od Ještěda k Troskám, 1938, XVI, s. 87. Ke kulisám v zámeckém divadle viz PEŠKOVÁ, Pavla. *Zámecké divadlo v Mnichově Hradišti* [online]. [cit. 2014-07-31]. Dostupné z: http://www.theatre-architecture.eu/cs/databaze.html?filter[label]=&filter[city]=mnichovo%20hradi%C5%A1t%C4%9B&filter[state_id]=0&filter[on_db]=1&filter[on_map]=1&theatreId=203.

[6] Bádání proběhlo ve fondech, uložených v SOA Praha – Rodinný archiv Valdštejnů, Mnichovo Hradiště, Velkostatek Mnichovo Hradiště, Ústřední správa valdštejnských velkostatků.

[7] Např. HORYNA, Mojmír – KŘÍŽOVÁ, Květa. *Zámek Mnichovo Hradiště*. Praha: Památkový ústav středních Čech, 1996, s. 17. ISBN 80-85094-48-7.

[8] DURDÍK, Tomáš. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů: dodatky 2*. Praha: Libri, 2005, s. 114. ISBN 80-7277-262-7.

[9] Podrobnější Krameriův životopis viz KALAŠOVÁ, Marcela (ed.) – KRAMERIUS, Karel. *Putování po českých hradech (1814–1818)*. Praha: Scriptorium, 2010, s. 41–54. ISBN 978-80-87271-20-9.

[10] Nekompletní řada Krameriových deníků s cestopisnými záznamy z let 1809–1873 je uložena ve třech institucích – LA PNP, Kramerius Karel; MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius; AHMP, Kramerius Karel prof.

[11] LA PNP, Kramerius Karel, *Tagebuch. Enthält die Reise in den Bunzlauer, Leitmeritzer und Bidschower Kreis*, fol. 28r–29r. Editovaný záznam viz KALAŠOVÁ, M. – KRAMERIUS, K., *Putování po českých hradech*, s. 306–311. Tamtéž byla publikována i Krameriova kresba.

[12] Mnoho z těchto kreseb později posloužilo jako obrazový doprovod Heberových *Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser* (1843–1849). BUKAČOVÁ, Irena. Kapitola z dějin české uměleckohistorické topografie 19. století. In: BUKAČOVÁ, Irena (ed.) – HEBER, František Alexandr. *České hrady, zámky a tvrze*: *díl první*, *Západní Čechy*. Praha: Argo, 2002, s. 24. ISBN 80-7203-424-3. Dnes jsou součástí pozůstalosti Augusta Sedláčka (uložena v Historickém ústavu Akademie věd ČR), který získal část Heberovy pozůstalosti a využíval ji při psaní encyklopedie *Hrady, zámky a tvrze Království českého*.

[13] Podrobnější Brantlův životopis viz PANÁČEK, Josef – WÁGNER, Jaromír. *Karel Hynek Mácha v kraji svého máje*. 2. vydání. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1990, s. 96. ISBN 80-7047-028-3. BUKAČOVÁ, I., *Kapitola z dějin české uměleckohistorické topografie 19. století,* s. 23–24.

[14] V tomtéž roce vznikla datovaná kresba nedalekého Kláštera u Mnichova Hradiště. TOMAN, P. – TOMAN, P. H., *Nový slovník*

československých výtvarných umělců, s. 91.

15 Národní muzeum, oddělení starších dějin, inv. č. H2-58340.

16 BRYCH, Vladimír – PŘENOSILOVÁ, Věra. *České hrady a tvrze ve starých vyobrazeních*. Praha: Národní muzeum, 2002, s. 146. ISBN 80-7036-135-2. DURDÍK, Tomáš. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*: *dodatky 3*. Praha: Libri, 2008, s. 132. ISBN 978-80-7277-358-9.

17 Historický ústav Akademie věd ČR, Pozůstalost Augusta Sedláčka, s. 148, složka Litoměřický kraj.

18 Podrobnější Vocelův životopis viz SKLENÁŘ, Karel. *Jan Erazim Vocel: zakladatel české archeologie*. Praha: Melantrich, 1981. Dále též SKLENÁŘ, Karel. *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha: Libri, 2015, s. 625–626. ISBN 80-7277-253-8. LEMINGER, Emanuel. *Činnost J. E. Vocela v letech 1824–1842*. Časopis musea Království českého, 1921, XCV, s. 1–16, 81–98. K Vocelovu zájmu o hrady viz SKLENÁŘ, Karel. *Jan Erazim Vocel a počátky studia českých hradů*. Castellologica bohemica, 2006, č. 10, s. 9–30. ISBN 80-86124-66-5.

19 SOkA Kutná Hora, Vocel (Wocel) Jan Erazim (1818–1871), inv. č. 12 (deník 1833–1843), bez foliace. Více o Vocelových kresbách viz HLAVÁČEK, Luboš. *Památky v kresbách a akvarelech J. E. Vocela*. Zprávy památkové péče, 1959, XIX, s. 89–102.

20 Viz kresby v denících, SOkA Kutná Hora, Vocel (Wocel) Jan Erazim (1818–1871), inv. č. 13–17, 19.

21 LA PNP, Vocel Jan Erazim, korespondence s Karlem Hockem, dopis z 25. 9. 1834.

22 České muzeum stříbra Kutná Hora, podsbírka Výtvarné umění, kresby J. E.Vocela, sign. VU/1301/M, VU/1331/M, VU/1373/M.

23 LEMINGER, E., *Činnost J. E. Vocela*, s. 1. Kresba Valečova je nyní uložena ve Sbírce Českého muzea stříbra Kutná Hora, podsbírka Výtvarné umění, kresby J. E. Vocela, sign. VU/1340/M.

24 DURDÍK, T., *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů: dodatky 3*, s. 132.

25 Jiný zdroj uvádí, že Kunike vydal tiskem práci s názvem *Handbuch der Litographie*. TOMAN, P. – TOMAN, P. H., *Nový slovník československých výtvarných umělců*, s. 592.

26 Podrobnější Kunikeho životopis viz GLONEK, Jiří. Grafická alba Moravy a Slezska z dílny Friedricha Adolpha Kunikeho a Eduarda Hölzela. In: *Bibliotheca Antiqua*. Olomouc: Vědecká knihovna, 2012, s. 70–71. ISBN 978-80-7053-298-0. KEIL, Nora. Kuni(c)ke Adolf. In: *Neue Deutsche Biographie (NDB)*. Sv. 13. Berlin: Duncker & Humblot, 1982, s. 297–298. Soupis alb a vedut v nich obsažených viz NEBEHAY, Ingo – WAGNER, Robert. *Bibliographie altösterreichischer Ansichtenwerke aus fünf Jahrhunderten*. Bd. II (I–QU). Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1982, s. 103–129.

27 Kunikeho litografie Valečova je uložena v Národní galerii v Praze, Sbírka grafiky a kresby, sign. R 170427.

28 NEBEHAY, I. – WAGNER, R. *Bibliographie altösterreichischer Ansichtenwerke aus fünf Jahrhunderten*, s. 109–117. Glonek po srovnání tohoto seznamu s obsahem alba Žerotínů, uloženého ve Vědecké knihovně v Olomouci, konstatuje, že 16 vedut Nebehay s Wagnerem vůbec nezaznamenali. GLONEK, J., *Grafická alba Moravy a Slezska*, s. 72.

29 K tomuto názoru se přiklání i kurátor sbírky v Národní galerii v Praze Mgr. Petr Šámal (informace z 6. 3. 2013). Důkazem Kunikeho pracovního pobytu v okolí Valečova jsou v albu přítomné litografie Kláštera u Mnichova Hradiště (pořadové číslo 57) a zámku a města Mnichovo Hradiště (pořadové číslo 80). NEBEHAY, I. – WAGNER, R., *Bibliographie altösterreichischer Ansichtenwerke aus fünf Jahrhunderten*, s. 111–112.

30 Podrobný Máchův životopis viz JANSKÝ, Karel. *Karel Hynek Mácha: život uchvatitele krásy*. Praha: Melantrich, 1953.

31 Např. NOVOTNÝ, Miloslav. *Kresby Karla Hynka Máchy*, Praha: Spolek českých bibliofilů, 1936. VOLAVKOVÁ, Hana. Mácha a výtvarné umění. In: HARTL, Antonín et al. *Věčný Mácha: památník českého básníka*. Praha: Čin, 1940, s. 239–252. LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, Milada. *Máchovy „hrady*

spatřené": K 150. výročí básníkova narození. Zprávy památkové péče, 1960, XX, s. 105–111. VAŠÁK, Pavel – UCHALOVÁ, Eva. *Literární a výtvarné texty Karla Hynka Máchy.* Umění, 1986, 34, s. 473–492. UCHALOVÁ, Eva. *Kreslící poutník Karel Hynek Mácha*. Historický sborník II (Z minulosti Ústecka). Praha: Tisková, ediční a propagační služba MH, 1987, s. 63–74. MRÁZ, Bohumír. *Karel Hynek Mácha: Hrady spatřené*. Praha: Panorama, 1988.

[32] MRÁZ, B., *Karel Hynek Mácha: Hrady spatřené*, s. 202–203.

[33] De facto byly obě kresby K. H. Máchy – Valečov a Bezděz, uložené ve fondu Bohuslav Dušek – sbírky, na čas postrádány a nalezeny byly až po vydání Mrázovy publikace. Informaci poskytla tehdejší pracovnice a současná ředitelka Archivu Národního muzea PhDr. Milena Běličová dne 7. 11. 2013. V případě Bezdězu se Mráz dopustil stejné chyby a publikoval černobílou kopii kresby, uložené v LA PNP. MRÁZ, B., *Karel Hynek Mácha: Hrady spatřené*, s. 194–195.

[34] Více o Máchových kresbách z hlediska stereoskopie viz KOLOC, Miroslav. *Rozčilené cesty Karla Hynka Máchy po hradech spatřených*. Praha: Kovalam, 1998, s. 69–76. ISBN 80-901825-9-3.

[35] LA PNP, Mácha Karel Hynek, varia, *Valečov od jihovýchodu I*., L.a. 121/51; tamtéž, rkp. vlastní – kresby, *Valečov od jihovýchodu III.*

[36] ANM, Bohuslav Dušek – sbírky, inv. č. 212. Národní muzeum ji spolu s Máchovou kresbou Bezdězu získalo roku 1977. VAŠÁK, P. – UCHALOVÁ, E., *Literární a výtvarné texty Karla Hynka Máchy*, s. 482.

[37] VOJTÍŠKOVÁ, Marie. *Eduard Hindl*. Českolipsko literární. Česká Lípa: Státní okresní archiv, 1981, č. 4, s. 28–34.

[38] Mácha se v blíže nedatovaném dopise z období mezi 25. listopadem 1832 a 14. lednem 1833 Hindla ptá, zda už Valečov navštívil. POHORSKÝ, Miloš (ed.). *Karel Hynek Mácha – Dílo I. Máj. Básně. Dramatické zlomky. Dopisy*. Praha: Československý spisovatel, 1986, s. 345. Hindl zase Máchu na valečovskou zříceninu láká v dopise z 18. března 1833. JANSKÝ, Karel – DVOŘÁK, Karel – SKŘEČEK, Rudolf. *Spisy Karla Hynka Máchy: literární zápisníky, deníky, dopisy.* Sv. 3. Praha: Odeon, 1972, s. 497.

[39] *„4. Pátek. 23tého. Ráno časně pujdeme do Valečova, odsuď přes Kněžmostí do Kosti; […]"*. Celý první díl plánu Krkonošské cesty, která se konala v termínu 20. srpna až 6. září, viz např. POHORSKÝ, Miloš (ed.). *Karel Hynek Mácha – Dílo II. Prózy, zápisníky, deníky*. Praha: Československý spisovatel, 1986, s. 283–284.

[40] UCHALOVÁ, E., *Kreslící poutník Karel Hynek Mácha*, s. 65. Kresby z Krkonošské cesty v Zápisníku jsou reprodukovány např. v MRÁZ, B., *Karel Hynek Mácha: Hrady spatřené*, s. 221–225.

[41] JANSKÝ, K., *Karel Hynek Mácha: život uchvatitele krásy*, s. 240, 279, 333–334.

[42] Podrobnější Heberův životopis viz BUKAČOVÁ, I., *Kapitola z dějin české uměleckohistorické topografie 19. století*, s. 7–44. SLAVÍK, Jiří – ČÍŽEK, Jan – HLADKÝ, Ladislav. *František Alexander Heber a zkoumání hradů českého státu: katalog výstavy*. Náchod: Klub Augusta Sedláčka, pobočka Hradec Králové, 1999.

[43] Konkrétně v Muzeu hlavního města Prahy, Archivu Národního muzea a v zámecké knihovně v Rychnově nad Kněžnou.

[44] ANM, Heber-Maloch, inv. č. 4, bez foliace.

[45] V tomtéž roce Heber za doprovodu Brantla a Kühnela navštívil Zvířetice, tudíž je pravděpodobné, že ve stejném složení navštívili i nedaleký Valečov. BUKAČOVÁ, I., *Kapitola z dějin české uměleckohistorické topografie 19. století*, s. 26.

[46] Muzeum hlavního města Prahy, sign. F. A. Heber, list č. 38, inv. č. 8460.

[47] ANM, Heber-Maloch, inv. č. 4, bez foliace.

[48] V Heberově pomocném sešitě s názvem *Reise Notitzen Buch*, jenž obsahuje seznam všech českých hradů a tvrzí dle topografických příruček Sommera a Schallera, je u červeně podtrženého Valečova tužkou psaná poznámka „*frg*". Červené podtržení znamená, že Valečov měl být v souladu s významem i dochováním v encyklopedii zastoupen samostatnou malou monografií, a zkratka slova „*fertig*" značí, že monografie byla již připravena k tisku. Viz ANM, Heber-Maloch, inv. č. 34, bez foliace. Jednu kresbu

Valečova měl Heber vlastní (z roku 1845), druhou měl slíbenou od Kühnela, o čemž svědčí seznam lokalit s poznámkou „*Herr Kühnel hat noch zu machen*". Viz ANM, Heber-Maloch, inv. č. 35, bez foliace. Heber nepoužil již hotové kresby Valečova od Karla Brantla, ačkoliv u jiných lokalit tomu tak bylo, pravděpodobně proto, že první (obr. 3) zobrazovala zcela stejný pohled na hrad a druhá (obr. 4) byla pouhou přípravnou studií. Kühnel pravděpodobně slíbil pohled z jiné světové strany. Valečov (s občasnou poznámkou o dvou kresbách a půdorysu) je součástí seznamů plánovaných lokalit pro 6. a později i 7. svazek *Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlosser*. Viz ANM, Heber-Maloch, inv. č. 35, bez foliace.

[49] HEBER, František Alexandr. *České hrady, zámky a tvrze.* Díl IV. Střední Čechy. BUKAČOVÁ, Irena et al. (ed.) Praha: Argo 2012, s. 455, 461. ISBN 978-80-257-0665-7.

[50] Kresba je uložena ve Sbírce grafiky a kresby Národní galerie v Praze, inv. č. K 9537.

[51] Podrobnější Konopasův životopis viz ZUMAN, František. *Jan Ev. Konopas, písmák v Sudoměři a jeho deník.* Časopis pro dějiny venkova, 1940, 27–28, s. 142–150. KALAŠOVÁ, Marcela. *Cesty lidového písmáka Jana Evangelisty Konopase po hradních zříceninách.* Hláska, 2010, XXI, č. 1, s. 4–8. ISSN 1212-4974.

[52] Deník je v současnosti nezvěstný, jeho částečnou edici vydal ZUMAN, F., *Jan Ev. Konopas, písmák v Sudoměři a jeho deník*, 1940, s. 142–155, 205–218; ZUMAN, František. *Jan Ev. Konopas, písmák v Sudoměři a jeho deník.* Časopis pro dějiny venkova, 1941, s. 25–39. ZUMAN, František. *Z deníku selského písmáka Jana Konopasa*. Český lid (n. ř.), 1946, 1, s. 96, obálka č. 6 (2. a 3. s.) a č. 7 (3. s.).

[53] KONOPAS, Jan Evangelista. *Hrady*. Bělá pod Bezdězem: Muzeum v Bělé pod Bezdězem, 2009. Skicář je uložen ve fondu knihovny Muzea v Bělé pod Bezdězem, inv. č. 7784. Kresba Valečova se nachází na 20. stránce.

[54] ZUMAN, F., *Jan Ev. Konopas, písmák v Sudoměři a jeho deník*, 1940, s. 152–155, 205–209.

[55] Valečov mezi nimi bohužel není.

[56] Životopisné črty Karla Würbse viz např. TOMAN, Prokop – TOMAN, Prokop H. *Nový slovník československých výtvarných umělců.* Sv. 2. 5. vydání. Praha: Ivo Železný, 2000, s. 712. ISBN 80-237-3633-7. *Ottův slovník naučný.* Díl XXVII. Praha: J. Otto, 1908, s. 313. BUKAČOVÁ, I., *Kapitola z dějin české uměleckohistorické topografie 19. století,* s. 26. LANDAU, Hermann Joseph. *Prager Necrologe 1870–1882: ein Familienbuch*. Praha: H. J. Landau, 1883, s. 65–66.

[57] NG, Sbírka grafiky a kresby, inv. č. K 18731.

[58] KVĚT, Jan. *Má vlast: česká krajina v díle našich malířů.* Praha: Orbis, 1940. Valečov je zde 17. v pořadí.

[59] Osobně se též znal a spolupracoval s J. E. Vocelem, F. A. Heberem (přispěl do jeho nedokončeného díla *Böhmische Burgen, Vesten und Bergschlösser*) či Karlem Brantlem. THEIN, Pavel. *Moric Lüssner.* Zpravodaj Krajského muzea východních Čech v Hradci Králové, 1976, III, č. 4, s. 27. LA PNP, Rybička Antonín František, dopisy z 17. 8. 1846, 11. 3. 1847, 8. 7. 1847.

[60] Podrobnější Lüssnerův životopis viz THEIN, *P., Moric Lüssner,* s. 16–35.

[61] *Collectanea archeologica et topographica* jsou uložena v Muzeu východních Čech v Hradci Králové, fond Archeologického oddělení, sign. 212-216/52.

[62] Např. v květnu roku 1868 navštívil hrad Bezděz, o čemž písemně zpravuje svého přítele Antonína Františka Rybičku, ovšem v *Collectaneích* se o Bezdězi také vůbec nezmiňuje. LA PNP, Rybička Antonín František, dopis z 25. 5. 1868.

[63] V Bělé pod Bezdězem Lüssner působil jako okresní úředník od 9. května do přelomu září a října roku 1868. LA PNP, Rybička Antonín František, dopisy z 25. 5. 1868 a 9. 10. 1868.

[64] THEIN, P., *Moric Lüssner*, s. 18. Proti této možnosti svědčí i absence zábradlí na ploše západního paláce, kterou v roce 1845 zobrazil F. A. Heber.

[65] Životopisné črty Karla Liebschera viz *Ottův slovník naučný.* Díl XV. Praha: J. Otto, 1900, s. 1052–1053; HYLMAR, Tomáš. *Sto let od úmrtí Karla Liebschera (1851–1906).* Listy

starohradské kroniky, 2006, 29, č. 3, s. 106–108. ISSN 1210-6194. HOJDA, Zdeněk. *Karel Liebscher (1851–1906): inventář pozůstalosti*. Praha: 1980, s. 2–4 (netištěná pomůcka k fondu Liebscher Karel v ANG).

[66] SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého:* Díl X. Praha: František Šimáček, 1895, s. 111–122. Sedláček Valečov navštívil poprvé 14. srpna roku 1885. SEDLÁČEK, August – SEDLÁČKOVÁ, Tereza. *Paměti z mého života: osobní paměti*. 2. vydání. Praha: Argo, 1997, s. 109. ISBN 80-7203-165-1.

[67] SEDLÁČEK, A. – SEDLÁČKOVÁ, T., *Paměti z mého života: osobní paměti*, s. 113. První díl, který vyšel roku 1882, se totiž věnoval Chrudimsku.

[68] Pro roky 1881–1886 lze srovnat záznamy v Liebscherově zápisníku s obsahy prvních pěti dílů *Hradů*. Lokality a data souhlasí. ANG, Liebscher Karel, sign. AA2890/692 (zápisník z let 1881–1886).

[69] SEDLÁČEK, A., *Hrady, zámky a tvrze Království českého,* díl X, 1895, s. 113.

[70] „*Teď jsme šli několika chodbami do hlavní budovy A, jejíž zadní strana je ale povětšině zřícená.*"

[71] Při zkoumání i takto malého konvolutu dvaceti kreseb a maleb lze vysledovat, že romantickým pojetím zřícenin hradů byli ovlivněni autoři z první poloviny 19. století (vyjma Brantla a Hebera). Jejich nástupci se již většinou snažili o realistické zachycení objektu.

[72] Vzpomeňme, že v době návštěvy Valečova Krameriem absence této lávky ohrozila hladký průběh návštěvy hradu. Citace z Krameriova deníku viz výše.

[73] VOJKOVSKÝ, R. *Valečov.* 31. svazek vlastivědných průvodců Putujeme po hradech a zámcích, s. 34.

[74] Rekonstrukce stavu hradu v 16. století viz CHOTĚBOR, Petr. *Komplexní povrchový průzkum hradu Valečova*. Památky archeologické, 1986, LXXVII, s. 183. CHOTĚBOR, Petr. Hynšta a Valečov, zwei unterschiedliche Beispiele von „Felsenburgen" in Sandsteinmassiv unter dem Berg Mužský. In: *Castrum Bene 9*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2006, s. 163. ISBN 80-86124-59-2.

Příloha 1

Orientační plán pohledů na hrad Valečov

V půdorysu situace hradního areálu jsou naznačeny směry pohledu jednotlivých kresebných, malířských či grafických vyobrazení Valečova. Jednotlivé body azimutů pohledů jsou označeny příslušným číslem obrázku. Vzdálenosti nastíněných pohledů od hradních konstrukcí jsou symbolické, tedy neodpovídají vzdálenostem reálného stanoviště tvůrce při jejich zobrazování. Některé z názvů vyobrazení, nesoucí v sobě situační určení směru pohledu podle světových stran, ve skutečnosti neodpovídají reálné situaci. V takových případech je uvedena reálie, avšak v popiskách obrazové přílohy je respektován název daného artefaktu.

Obr. 20. Orientační plán azimutů pohledů jednotlivých zobrazení Valečova. Legenda viz příloha 2.

Příloha 2

Kresby a malby hradu Valečova z 19. století (chronologický přehled)

Čís. obr.	*Čís. v plá-*	*Autor*	*Datace*	*Svět. strana*	*Technika*	*Místo uložení*
1.	1	Hisler	[1798–1810]	JZ	malba na plátně	Zámek Mnichovo Hradiště, Dámský salonek
2.	2	Kramerius	1815	SV	kresba na papíře	LA PNP, V. R. Kramerius, deník z roku 1815
3.	3	Brantl (1)	[1830]	SZ	perokresba na papíře	NM, oddělení starších dějin, inv. č. H2-58340
4.	4	Brantl (2)	[1824–1845]	SV	kresba na papíře	HÚ AV ČR, Odd. dějin středověku, Pozůstalost Augusta Sedláčka, s. 148, složka Litoměřický kraj
5.	5	Vocel	1834	JZ	kresba na papíře	České muzeum stříbra Kutná Hora, podsbírka Výtvarné umění, kresby J. E.Vocela, sign. VU/1340/M
6.	6	Kunike	[1833–1835]	JZ	litografie	Sbírka grafiky a kresby NG v Praze, sign. R 170427
7.	7	Mácha (1)	[1833–1836]	J	kolor. kresba na papíře	LA PNP, Mácha Karel Hynek, varia, „Valečov od jihovýchodu I.“, L.a. 121/51
8.	8	Mácha (2)	[1833–1836]	SV	kolor. kresba na papíře	ANM, Bohuslav Dušek – sbírky, inv. č. 212
9.	9	Mácha (3)	[1833–1836]	J	kolor. kresba na papíře	LA PNP, Mácha Karel Hynek, rkp. vlastní – kresby, „Valečov od jihovýchodu III.“
10.	10	Heber	1845	SZ	kresba na papíře	MHMP, sign. F. A. Heber, list č. 38, inv. č. 8460
11.	11	Anonym I	polovina 19. stol.	SZ	kolor. kresba na papíře	Sbírka grafiky a kresby NG v Praze, inv. č. K 9537
12.	12	Konopas	[1853–1855]	JZ	kolor. kresba na papíře	Muzeum v Bělé p. B. (pobočka Muzea Mladoboleslavska), fond knihovny, inv. č. 7784.
–	13	Würbs	3. třetina 19. století	J	kolor. kresba na papíře	Sbírka grafiky a kresby NG v Praze, inv. č. K 18731
13.	14	Lüssner	[1868]	J	kresba na papíře	MVČ, Hradec Králové, fond Archeologického oddělení, sign. 214/52 (*Collectanea archeologica et topographica*, III. díl)

Čís. obr.	*Čís. v plá-*	*Autor*	*Datace*	*Svět. strana*	*Technika*	*Místo uložení*
14.	15	Liebscher (1)	[1893–1895]	SZ	kolor. kresba na papíře	SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, díl X, s. 111
15.	16	Liebscher (2)	[1893–1895]	J	kolor. kresba na papíře	SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, díl X, s. 120
16.	17	Liebscher (3)	[1893–1895]	J	kolor. kresba na papíře	SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, díl X, s. 116
17.	18	Liebscher (4)	[1893–1895]	JV	kolor. kresba na papíře	SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, díl X, s. 112
18.	19	Liebscher (5)	[1893–1895]	JZ	kresba na papíře	SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, díl X, s. 121
19.	20	Anonym II	konec 19. stol.	JZ	xylografie	SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, díl X, s. 113

Přehled zkratek institucí

AHMP – Archiv hl. m. Prahy
ANG – Archiv Národní galerie
ANM – Archiv Národního muzea
AV ČR – Akademie věd České republiky, v. v. i.
HÚ – Historický ústav
LA PNP – Literární archiv Památníku národního písemnictví
MHMP – Muzeum hl. m. Prahy
MVČ – Muzeum východních Čech
NG – Národní galerie
NM – Národní muzeum

KALAŠOVÁ, Marcela – POSPÍŠIL, Aleš: ***The iconography of Valečov castle in the 19th century. Valečov as the subject of art works of pilgrims and painters***

The article gives an overview of all known surviving drawings and paintings of Valečov castle during the 19th century. Twenty vedutas are submitted to an artistic and documentary evaluation. The veduta artists are introduced in short resumes, including a short summary of the circumstances surrounding the formation of these iconographic sources.

(Translated by Aleš Pospíšil)

Z historie české menšiny ve Stupné a Vidochově v letech 1889–1938

Ondřej Vašata

Česká menšina na Novopacku představuje zajímavou, nicméně dosud ne příliš známou kapitolu z dějin regionu. V rámci severovýchodních Čech patří historie české minority v okolí Nové Paky k nejméně probádaným, a proto jí bude věnován tento článek. Příspěvek se zaměřuje na německou enklávu severovýchodně od ryze českého města Nová Paka, a to konkrétně na obce Stupná (od roku 1961 součást obce Vidochov) a Vidochov.[1] Ohraničen je rokem 1889, kdy česká menšina ve Stupné získala vlastní knihovnu, a končí rokem 1938, jímž zde zanikly veškeré české menšinové školy a spolky.

Představu o velikosti české menšiny na přelomu 19. a 20. století si můžeme částečně vytvořit na základě výsledků sčítání lidu. V roce 1880 nebyla ve Stupné zjištěna žádná osoba s českou obcovací řečí. V roce 1890 zde žilo 53 osob s českou obcovací řečí a 555 s německou.[2] V roce 1900 bylo při sčítání zjištěno ve Stupné 58 osob s českou obcovací řečí a 496 osob s německou. Soukromé sčítání zde ovšem tenkrát našlo 96 Čechů. Odlišná čísla způsobilo to, že se při úředním sčítání tehdy nezjišťovala národnost, ale „obcovací řeč", kterou „*jednotlivec užívá v obyčejném styku, aniž by se stanovilo, zdali se tím rozumí styk v rodině, společnosti, povolání, škole, kostele…*"[3] Pojem obcovací řeč tak byl při sčítání lidu „*politickou agitací vykládán různě a využíván k nátlaku na závislé jednotlivce, přesto bylo ze statistických výsledků takto zjištěných usuzováno na poměry národnostní*".[4] Ze strany německé majority tehdy docházelo k nejrůznějším podvodům, aby se snížil počet českého obyvatelstva v severovýchodních Čechách. Ovšem ani soukromá sčítání zřejmě neuváděla přesný počet českého obyvatelstva a jeho počet nadsazovala. Před rokem 1910 měli žít ve Stupné tři čeští mlynáři,[5] několik chalupníků a domkářů. Počet Čechů se v té době neustále zvětšoval: „*Čechů ve Stupně stále přibývá, zvláště sňatky smíšenými*."[6] Tomu ovšem neodpovídá výsledek posledního úředního sčítání za dob Rakouska-Uherska z roku 1910, které zjistilo ve Stupné 50 osob s českou obcovací řečí a 473 s německou.[7] Oproti roku 1900 tak v obci poklesl počet osob s českou obcovací řečí o osm.

Součástí české menšiny ve Stupné byl i poměrně vysoký počet dětí, takže se uvažovalo o zřízení české školy pro Stupnou a Vidochov, což se ovšem pro odpor německé strany nestalo: „*V německé škole bylo 56 německých a 23 českých dětí dle úředních výkazů, avšak ve skutečnosti je počet českých dětí mnohem větší, vždyť ještě před několika lety pomýšlelo se zde na zřízení české školy pro Stupno a Vidochov a k tomu účelu sebrán fond 3 456 K, ale pro terorismus Němců k zřízení školy nedošlo*."[8]

Ve Vidochově tvořili v roce 1880 obyvatelé s českou obcovací řečí 21,3 % populace obce. V roce 1890 zde žilo 154 osob s českou obcovací řečí a 772 s německou.[9] Dle úředního sčítání žilo v roce 1900 ve Vidochově 128 osob s českou obcovací řečí a 596 s německou. Soukromé sčítání tu ale objevilo 139 Čechů: „*Jsou zde usedlí lidé čeští, jeden majitel většího hospodářství, několik chalupníků, jeden živnostník. Je zde velká tkalcovna Löwenbachova, kde pracuje mnoho českých dělníků*."[10] V roce 1910 bylo ve Vidochově zjištěno 85 osob s českou obcovací řečí a 652 s německou.[11] V roce 1900 měla škola ve Vidochově 38 českých dětí (39 % žactva školy) a škola ve Stupné 23 českých dětí (29 % žactva školy).[12]

Dalšími místy s německou majoritou na Novopacku byly před rokem 1918 obce Velká Borovnice (dnes Borovnice) a Nedař (dnes Nedaříž, která se v roce 1907 oddělila jako samostatná obec od Vidochova a nyní je součástí obce Horka u Staré Paky), které ovšem nejsou předmětem této studie.[13] V roce 1901 vydaná německá studie o národnostním složení regionu pochválila německé obyvatelstvo obcí severovýchodně od Nové Paky za to, jak se úspěšně brání snahám o počeštění: „*Čtyři dosud německé obce Velká Borovnice, Stupné, Vidochov a Nedař odolávají statečně útokům; usedlé obyvatelstvo Nedaře jest německé, český živel v obci tvoří čeští úředníci nádraží v Horkách*."[14]

Počátky organizovaných aktivit české menšiny na Novopacku spadají do konce 80. let 19. století a jsou spjaty se spolkem Národní jednota severočeská (dále NJS), který vznikl v roce 1885. Tento přední český obranný spolek se staral o českou menšinu v prostoru od Krušných hor po Orlické hory. Podporoval proto zakládání českých menšinových škol, usnadňoval jejich další existenci, staral se o kulturní a osvětové vyžití Čechů atd.

V roce 1889 poslal ústřední výbor NJS do Stupné svou knihovnu, kterou v letech 1894–1895 spravoval lesník Mohr z Pecky, zatímco v letech 1895–1896, kdy měla 95 svazků, ji měl na starost odbor NJS v Nové Pace.[15] Úkolem knihoven bylo posilovat národní uvědomění Čechů v pohraničí a zároveň je vzdělávat. Česká knihovna o 110 svazcích se ve Stupné připomíná ještě v letech 1899–1905.[16] V roce 1910 se již neuvádí.[17] O vzdělání české menšiny na Novopacku se NJS postarala i distribucí novin. Například v roce 1902 posílala do Stupné Národní politiku.[18] Víme také, že v letech 1901 a 1903 byla díky ústřední vánoční komisi NJS uspořádána ve Stupné pro děti vánoční nadílka.[19] Menšinu podporovaly rovněž odbory NJS z Pecky a Nové Paky. Například v roce 1907 zorganizoval ve Stupné vánoční nadílku odbor NJS v Pecce, který na ni věnoval deset korun a osm dětí podaroval látkami.[20] V roce 1908 daroval odbor v Pecce deseti stupenským dětem šaty.[21] Roku 1909 zařídil deseti

chudým dětem ze Stupné vánoční nadílku.[22] Na vánoční nadílku roku 1910 daroval sedmi dětem ve Stupné látku na šaty.[23] Novopacký odbor NJS zase v roce 1912 koupil ve Stupné od Antonína Bensche dům čp. 9. Dále se mu podařilo získat pozemek u mlýna čp. 40. Peníze pro tento účel získal půjčkou a pořádáním květinové slavnosti v Nové Pace. Dle jiné informace koupil odbor NJS v Nové Pace v roce 1914 ve Stupné pozemek pro výstavbu české menšinové školy.[24] Následně se rozběhla sbírková akce na získání finančních prostředků pro tuto finančně náročnou akci, ale vše zmařila vypuknuvší světová válka.[25]

Na konci 19. století zaměřila NJS svou pozornost také na Vidochov. V roce 1890 založila v obci českou knihovnu s 53 svazky.[26] Na sklonku 19. století ji rovněž spravoval odbor NJS v Nové Pace. Knihovna ve Vidochově existovala minimálně do roku 1905.[27] Podobně jako v případě Stupné, tak i zde se v roce 1910 již neuvádí. Německá literatura připomíná, jak česká procesí chodila před první světovou válkou v létě každou neděli přes celou obec k blízké kapli. Na klidu v obci prý tehdy také nepřidalo, když Vidochovem směrem na Novou Paku procházeli členové Sokola z Martinic, Studence, Čisté a Kalné a zpívali si píseň *Hej Slované*.[28]

Vznik Československa v roce 1918 odstartoval novou kapitolu v životě české menšiny v pohraničí. Nejinak tomu bylo i na Novopacku, kde se postupně podařilo otevřít české menšinové školy ve Stupné, Borovnici a Vidochově. Vznikly zde také první české spolky. Podobně jako jinde v regionu, i zde se záhy po vzniku republiky vyskytly snahy německé majority o připojení oblasti k odbojné provincii Deutschböhmen se sídlem v Liberci. Na sklonku roku 1918 povolal k sobě okresní hejtman z Vrchlabí starosty obcí Stupná, Vidochov, Nedaříž a Borovnice z politického okresu Nová Paka a starostu obce Zálesní Lhota z politického okresu Jilemnice a oznámil jim, že je z těchto okresů vyděluje a přiřazuje do vrchlabského okresu, který se plně ztotožnil s Deutschböhmen. Starostové výše uvedených obcí tehdy složili slib věrnosti a podepsali o tomto aktu protokol.[29] Nádraží v nedalekých Horkách u Staré Paky měl asi měsíc po vzniku Československa navštívit rada Sandner z Trutnova, aby zde propagoval odpor proti Československému státu a nutil zřízence k vykonání slibu věrnosti provincii Deutschböhmen. Německý traťmistr Emil Zappe ze stanice v Horkách rovněž v regionu agitoval pro Deutschböhmen, k čemuž použil drezínu. Na trati mezi Bílou Třemešnou a Dvorem Králové nad Labem byl ovšem zadržen a přišel zde o dokumenty.[30] Zápis v kronice železniční stanice v nedalekém Mostku, pořízený bohužel s odstupem takřka třiceti let, uvádí k závěru roku 1918 v oblasti toto: „*První telegrafická zpráva o převratu sem* (železniční stanice v Mostku, pozn. autora) *došla dne 28. 10. 1918 v 7 hodin 15 minut večer, druhá dne 29. 10. 1918 v 12 hodin 38 minut. Ještě dne 30. 10. 1918 bylo odsud nabízeno křižování do Dvora Král. nad Labem německy. Obyvatelstvo přijalo zprávy o kapitulaci Rakouska spíše s povděkem, že již je konečně válečným útrapám konec. Dne 31. 10. skládali zdejší zaměstnanci slib věrnosti pro Deutschböhmen. Slib věrnosti ČSR byl složen teprve dne 16. 1. 1919. Nebylo zde zapotřebí ani vojenské ani četnické asistence. Teprve později, když byly tvořeny v Borovnici a Borovničce ozbrojené oddíly Volkswehru, byla na sta-*

nici Mostek dosazena vojenská hlídka, která však jako zbytečná byla brzy odvolána. Žádných závažnějších událostí nebylo.“[31]

Po událostech z podzimu 1918 nastal v regionu klid, který čas od času narušily drobné národnostní incidenty. Jeden z nich se odehrál na jaře 1920 na nádraží v obci Horka u Staré Paky a týkal se pojmenování železniční stanice. Hned 29. října 1918 byl původně německý nápis *Falgendorf-Widach* na staniční budově českými zaměstnanci odstraněn a nahrazen českým. Po přijetí jazykového zákona měl být nápis na nádraží v obou jazycích. Proti tomu ovšem podaly protest české obce z okolí. Později se starostové a další zástupci obcí dokonce sešli na schůzi v dopravní kanceláři přednosty stanice. V tu dobu sem došel rozkaz nařizující zrealizování česko-německého názvu. Zástupci obcí se proti tomu opět ostře ohradili a sdělili, že to nepřipustí. Bezmocný přednosta stanice telegrafoval na ředitelství drah do Hradce Králové tuto depeši: „*Zástupci jedenácti obcí zde shromáždění rozhodně protestují proti znovuumístění oboujazyčných nápisů ve stanici Horka – Vidochov. Až do vyřízení podané stížnosti ministerstvu železnic budiž výkon práce zastaven, aby české obyvatelstvo nebylo zbytečně drážděno. Za přerušení práce přijímají odpovědnost protestující obce.*“[32] Stanice poté přechodně zůstala bez názvu. Dne 25. května 1920 po předchozím nařízení zaměstnanci zavěšovali na nádražní budovu opět název v obou jazycích. Záhy se na nádraží shromáždil dav rozhořčených lidí a tuto činnost jim znemožnil. Starosta z nedalekého Studence přečetl na místě další protest, přednosta opětovně odeslal depeši. Němečtí poslanci si později stěžovali, že celou demonstraci zorganizoval „český šovinistický“ poštmistr Říha z Vidochova, který zalarmoval české starosty a další desítky lidí. Starostové na poště v Horkách poté odeslali další protest, pronesli vlastenecké řeči a demonstrující se v klidu rozešli. Nápis na staniční budově v Horkách zůstal nakonec pouze český, a to až do roku 1938.

Další konflikt nastal 25. července 1922 ve Stupné při pohřbu místního domkáře Františka Gotštajna (Gotsteina). Jelikož byl zemřelý rodilý Čech, odbýval kaplan František Macek z Pecky na přání pozůstalých smuteční obřad v kostele i na hřbitově jak německy, tak česky. To vzbudilo nevoli u čtyř německých občanů ze Stupné, kteří kaplanovi za obřad zle vyčinili a kázání v češtině (to zde mělo probíhat již dříve) pro příště zakázali. České účastníky pohřbu to nesmírně rozhořčilo a vše oznámili četnictvu. Dle vrchního strážmistra Pálka z četnické stanice v Pecce, do jehož obvodu Stupná patřila, se národnostní „třenice“ v obci od poslední české slavnosti v lese Sýkornice „velice přiostřily“. Následně došlo k vyšetřování provinilců, ke kterým patřil chalupník Franz Linka, mlynář Franz Spitschan, Hynek Sturm a jeho manželka Amálie Sturmová. Dotyční ovšem vše popřeli, přesto ale byli všichni pro přestupek podle § 11 císařského nařízení z 20. dubna 1854 odsouzeni k pokutě 200 Kč ve prospěch chudinského fondu obce Stupná. Franzi Linkovi a Franzi Spitschanovi byla nakonec na přímluvu kaplana Macka snížena pokuta na 10 Kč.

První sčítání obyvatel proběhlo v Československu v roce 1921. Ve Stupné tehdy uvedlo 72 osob československou národnost a 391 osob německou. Ve Vidochově se k československé národnosti přihlásilo 41 osob, k německé 525 osob, k židovské

dvě osoby a v době sčítání tu byl i jeden cizinec.[33] Oproti poslednímu sčítání z roku 1910 tedy ve Stupné výrazně stoupl počet českého (československého) obyvatelstva, naopak v případě Vidochova došlo k jeho poklesu na polovinu (z 85 na 41). Otázkou zůstává, jestli sčítání v roce 1921 věrně zachytilo národnostní skladbu obcí. Podobně jako jinde v regionu, tak i na Novopacku mělo tehdy při sčítání docházet ze strany českých sčítacích komisařů k různým podvodům v neprospěch německého obyvatelstva. Ve Stupné údajně: „*Český sčítací komisař Stuhlík* (pravděpodobně Stuchlík, pozn. autora) *z Nové Paky zastrašil hrozbami manželku mlynáře Gustava Wesky, která se přiznala k německé národnosti, tak, že svolila, aby její národnost byla změněna na českou. Usiloval také působiti na manželku rolníka Albína Ullricha, ale bez úspěchu*." Také ve Vidochově mělo při sčítání dojít k přehmatům: „*Revizor zapsal samovolně německé ženy českých mužů za Češky*."[34]

V roce 1930 zjistilo sčítání ve Stupné 88 osob s čs. národností, 384 osob s německou a šest cizinců (rumunští nocležníci). Ve Vidochově se tehdy k čs. národnosti přihlásilo 72 osob, k německé 481 osob a v době sčítání tu byl i jeden cizinec.[35] Českou menšinu měly na Novopacku po roce 1918, podobně jako za dob Rakouska-Uherska, také obce Nedaříž a Borovnice.[36]

Po vzniku Československa začaly ve Stupné, podobně jako v mnoha dalších obcích v regionu s českou minoritou, takřka okamžitě práce na otevření české menšinové obecné školy. Velký podíl na jejím vzniku měl komisař České národní rady pro národnostně smíšené okresy v severovýchodních Čechách Robert Turka (1882–

V domě čp. 9 ve Stupné sídlila v letech 1919–1921 česká obecná škola (foto autor, 2014).

1934) z Vrchlabí.[37] Později na její založení vzpomínal takto: „*Když jednalo se o zřízení české školy v některé z poněmčených obcí na Novopacku, rozhodl jsem se pro Stupnou, která svojí zeměpisnou polohou jest k provedení našich plánů nejvhodnější. Ač v obci této před úředním řízením o školu napočítali jsme asi 28 českých dětí, dopadlo v samotné Stupné úřední řízení velmi uboze, neboť k výslechu rodičů dostavili se pouze dva otcové, tuším se dvěma dítkami.*“[38] Turkova vzpomínka o napočítání skoro tří desítek českých dětí se pravděpodobně váže k 10. srpnu 1919, kdy byl v obci proveden soupis českých dětí. Teprve po jeho provedení mohla být k Zemské školní radě v Praze podána žádost o povolení otevřít školu ve Stupné.

Dne 7. září 1919 došlo k slavnostnímu otevření české obecné školy ve Stupné. Zprvu sídlila v již zmíněném domě čp. 9, patřícím od roku 1912 NJS.[39] Měla zde vyhrazenu jednu místnost o rozměrech 6,20 x 6,30 m. Nábytek získala ze zrušené německé školy v nedalekém Štikově. Dne 14. září 1919 proběhl zápis do školy, při kterém bylo získáno 18 dětí, které ovšem český jazyk příliš neovládaly: „*Z přihlášených 18 dítek 1/3 neznala českého slova. Další třetina svou mateřštinu lámala hrozně bídně a pouze žáci Hořčička, Junek, Pátý, Kracíková a obě Miškovské mluvili plynně česky.*“[40] Škola zprvu spadala pod školní inspektorát v Nové Pace, později pod inspektorát českých menšinových škol v Liberci a nakonec pod inspektorát českých menšinových škol v Trutnově.

Historicky prvním učitelem (správcem) jednotřídní české obecné školy ve Stupné byl Antonín Portík, který zde učil až do léta 1929, kdy nastoupil na českou menšinovou měšťanskou školu v Dubenci na Královédvorsku. Učitel Portík bydlel zprvu ve mlýně (dům čp. 80). Ubytování učitele nebylo ideální, jak vyplývá z dokumentu z prosince 1921: „*Správce školy bydlí v komoře nad sklepem vedle chléva, co zatím v německé škole jest uprázdněný byt po učiteli zrušené druhé třídy.*“[41] Ve školních rocích 1929/30–1930/31 učil ve Stupné Jaroslav Suchánek, dosud učitel na škole v sousední Borovnici, a po něm ve školních rocích 1932/33–33/34 Emanuel Maršík, který posléze přešel na vlastní žádost na školu do Borovnice. Od škol. roku 1934/35 učil na škole ve Stupné Miloš Švitorka, dosud učitel na české obecné škole v Maršově IV (dnes součást Horního Maršova) na Trutnovsku, který zde působil ještě ve škol. roce 1938/39. Učitelem římskokatolického náboženství se stal farář z Pecky František Salfický (vyučoval zde až do své smrti v lednu 1926) a učitelkou ženských ručních prací Marie Vašátková z téže obce. Ve škol. roce 1932/33 bylo pro čtyři žáky zavedeno československé náboženství, zajišťované duchovní správou církve československé v Nové Pace. Od škol. roku 1933/34 přibyla na škole i výuka českobratrského evangelického náboženství, kterou obstaral kazatel Stanislav Čech z Nové Paky.

Ve škol. roce 1919/20 měla škola 18 žáků, zatímco například ve škol. roce 1929/30 ji navštěvovalo 19 dětí (14 ze Stupné a pět z Vidochova). Ve škol. roce 1932/33 měla škola 22 dětí, ve škol. roce 1933/34 14 a ve škol. roce 1937/38 již pouze deset. Propad způsobilo otevření české školy ve Vidochově ve škol. roce 1933/34, kam přešly děti, které dosud navštěvovaly školu ve Stupné. Na rozdíl od jiných českých menšinových škol v obvodu menšinového školního inspektorátu v Trutnově se česká škola ve

V budově německé školy ve Stupné sídlila v letech 1921–1938 česká obecná škola (foto autor, 2014).

Stupné obešla v druhé polovině 30. let bez německých dětí, které na jiných školách tvořily nezanedbatelnou část žactva.

Umístění školy v domě čp. 9 nebylo příliš ideální. Jiné prostory ale nebyly k dispozici. Když ve škol. roce 1919/20 poklesl počet žáků na místní dvojtřídní německé škole (sídlila v domě čp. 101), zredukovala ji Zemská školní rada v Praze výnosem z 27. května 1920 na jednotřídní.[42] Dne 6. října 1920 byla Zemské školní radě v Praze zaslána žádost správy české školy ve Stupné o získání učebny a bytu v objektu zdejší německé školy. Rada výnosem z 2. listopadu 1920 nařídila, aby byla pro českou školu zabrána učebna v přízemí budovy a pro učitele byt v prvním patře. Než se tak ovšem skutečně stalo, uplynul takřka celý rok. Teprve 15. října 1921 došlo za přítomnosti přednosty Okresní politické správy v Nové Pace, četníků, řídícího učitele německé školy Gustava Michla a předsedy místního spolku Turnverein Františka Krátkého k zabrání třídy. Neobešlo se to bez obstrukcí z německé strany, jak barvitě líčí kronika české školy: „*Přivolaný řídící učitel Gustav Michl odmítl třídu otevříti. Úplně pak odepřel vyprázdniti byt pro správce české školy, řka, že tam spí jeho děti. Když po té správce české školy zakročil u náčelníka zdejšího Turnvereinu Františka Krátkého, by se tento dostavil a úřední komisi klíč k učebně odevzdal, přišel tento sice k jednání, avšak klíče na opětovné vyzvání nevydal. Přítomný zámečník dostal proto rozkaz, by třídu odevřel. Učiniv tak, odejel se zámkem ihned do Pecky, aby správci školy zhotovil potřebné klíče ku dveřím třídy i chodby. Zatím vynášelo se turnerské tělocvičné nářadí a ustraňovaly nápisy s ornamenty žaludů a dubových listů v barvách*

schwarz-rot-gelb. V učebně po vyklizení těchto věcí na chodbu zbyla jen kamna. Marně se okresní lékař sháněl alespoň po záclonách a věšácích. To vše Němci již dříve demontovali a uklidili. Pak stěhováno zařízení české školy české. Komise byla zaměstnána spisováním obsáhlého úředního protokolu o celém řízení. Zabrána též část sklepa a půdy pro palivo. Školní zahrádka ponechána celá v užívání správci německé školy, jelikož je skrovná, nečítajíc ani 100 m² výměry."[43]

V nových prostorách v budově německé školy se začalo vyučovat 17. října 1921.[44] Stěhování nezabralo příliš mnoho času, protože budova německé obecné školy byla přímo naproti domu čp. 9. Česká třída spolu s bytem správce školy byla v domě čp. 101 umístěna v prvním poschodí, zatímco kabinet měla v podkroví. O půdu a sklep se obě školy dělily.

I po získání nových prostor škole problémy neubyly. Německý spolek Schulverein jako majitel budovy[45] podal v roce 1921 stížnost proti nucenému nájmu, kterou se zabýval Nejvyšší správní soud. Ten ji ovšem v březnu 1922 zamítl jako bezdůvodnou.[46] Ačkoliv byl byt pro učitele české školy zabrán výnosem Zemské školní rady v Praze z 2. listopadu 1920, nastěhoval se sem správce školy teprve 20. září 1922. Od roku 1922 měla společná školní budova kromě německého nápisu i ceduli s textem „Česká škola", kterou nechal na svůj náklad zhotovit odbor NJS v Nové Pace. Připevněna byla na objekt 24. března 1922, ovšem v noci z 21. na 22. května 1922 ji neznámý pachatel odcizil.[47]

Škola ve Stupné úzce spolupracovala s českou obecnou školou v sousední Borovnici, otevřenou ve školním roce 1926/27. Ostatně učitel Antonín Portík ze Stupné stál u počátků této školy, když v letech 1924–1925 provedl v Borovnici soupis místních českých dětí.[48] Dne 29. května 1927 se žáci českých škol ze Stupné, Mostku, Horní Brusnice a Borovnice zúčastnili odhalení pamětní desky spisovatele Karla Václava Raise na vrchu Zvičina. V červnu téhož roku zase žáci škol ze Stupné a Borovnice podnikli spolu s učiteli třídenní výlet do Krkonoš.[49] Spolupráce škol probíhala i v následujících letech.

Z aktivit stupenské školy připomeňme kromě pořádání výletů například hraní divadla. První hra, kterou děti pod vedením učitele secvičily, se jmenovala *Sirotkův štědrovečerní dar*. Hrála se 20. prosince 1919 pro děti a o den později i pro dospělé.[50] Dne 17. prosince 1922 zase sehráli žáci na novém jevišti divadelní hru *Štědrý večer po pěti letech*. Kromě toho koupil učitel Antonín Portík na konci 20. let pro školu loutkové divadlo, které žáci často využívali.

Česká menšina ve Stupné měla k dispozici nejen obecnou, ale i mateřskou školu. Česká mateřská škola byla v obci zřízena výnosem Ministerstva školství a národní osvěty z 16. dubna 1929.[51] Otevřena byla v druhém zářijovém týdnu roku 1929. Sídlila v domku čp. 88, který patřil NJS, zatímco učitelka bydlela v domě čp. 80. V domě čp. 88 měla mateřská škola k dispozici dvě místnosti pro učebnu a kabinet. Venku před domem využívala malé hřiště a zahradu.[52] Nábytek získala od zřízené, ovšem dosud neotevřené české školy ve Vidochově. První učitelkou mateřské školy se stala Božena Tomášová z Úpice. Učila zde tři roky a k 1. září 1932 odešla na

vlastní žádost na mateřskou školu v Novém Světě (místní část Harrachova). Od 1. září 1932 ji nahradila Anna Voltová, provdaná později za učitele Emanuela Maršíka. Ve školním roce 1929/30 mateřskou školu navštěvovalo osm dětí (sedm ze Stupné a jedno z Vidochova) a ve školním roce 1932/33 sedm. Ve školním roce 1933/34 měla opět sedm dětí, ovšem na počátku roku do ní chodily pouze tři: „*Od prosince* (1933, pozn. autora) *byla docházka stále slabší a dokonce některé dny v únoru až do dubna bývala školka prázdná*."[53] Vinu na tak nízkém počtu dětí měla mít učitelka Maršíková, která se dětem příliš nevěnovala. K 1. květnu 1934 byla proto mateřská škola ve Stupné pro nedostatek dětí dočasně uzavřena. Do roku 1938 se ji ovšem již nepodařilo otevřít.[54] Od škol. roku 1931/32 měla své loutkové divadlo také zdejší mateřská škola, která ho získala darem ze Staré Paky.

Také ve Vidochově měli v prvorepublikovém období českou obecnou školu.[55] Počátkem října 1926 se začalo vyjednávat o zřízení menšinové školy v obci. Správce české obecné školy ve Stupné poslal Robertu Turkovi kompletní seznam dětí z českých rodin, z národnostně smíšených manželství i žáků docházejících z Vidochova do českých škol v Nové Pace, Horkách a Stupné.[56] Ministerstvo školství a národní osvěty zřídilo českou školu ve Vidochově výnosem z 20. června 1927. Jednotřídní škola tu měla být otevřena na počátku škol. roku 1927/28. Výnosem ze 30. července 1927 byla jmenována správkyní školy od 1. srpna 1927 Františka Portíková z chlapecké obecné školy v Lomu u Mostu.[57] Pro potřeby nově vznikající školy byla zhotovena razítka a cedule, lavice měla získat z české školy v Kunčicích na Vrchlabsku. Další potřebný nábytek zhotovil truhlář Koch z Pecky. Zbývalo to nejtěžší, a to najít,

V letech 1929-1934 existovala ve Stupné česká mateřská škola. Své prostory našla v domku čp. 88 (foto autor, 2014).

kde bude sídlit. Za účelem vyhledání prostor pro školu byly do Vidochova vyslány dvě komise, které ovšem nepořídily: „*Jednání s obcí bylo marné. Ač německá škola vidochovská měla toho času pouze 45 žáků a budova školní je stavěna vlastně na trojtřídní, trvalo obecní zastupitelstvo tvrdošíjně na zamítavém stanovisku, tvrdíc, že v obci jsou pouze 4 čeští žáci. S tím souhlasil, budiž smutné pravdě dán průchod, i náš český zástupce v obecním zastupitelstvu Josef Mašek č. 93, který takto české věci vidochovské velmi ublížil, neohradiv se rázně proti nepravdivému tvrzení.*“[58] Do činnosti komise nemohl zasáhnout správce školy ve Stupné Antonín Portík, který právě podstupoval v nemocnici operaci. Když se z ní zotavil, provedl ihned soupis českých dětí ve Vidochově. Získal jich jedenáct a s tímto výsledkem odjel 30. srpna do Prahy na Ministerstvo školství a národní osvěty. Bylo ale již pozdě. Ministerstvo totiž pro naprostý nedostatek vhodných místností výnosem ze 27. srpna 1927 odsunulo otevření české školy ve Vidochově na neurčito.[59]

Na počátku 30. let byly plány na zřízení české školy ve Vidochově oživeny. Předcházelo jim založení české knihovny v obci ve školním roce 1931/32, jejímž knihovníkem se stal Kamil Máslo.[60] Ve škol. roce 1932/33 provedl správce stupenské české obecné školy ve Vidochově zápis, při kterém se mu podařilo pro budoucí školu získat osm dětí.[61] Tento počet zřejmě stačil, neboť na nově otevřené české škole ve Vidochově se začalo učit od 1. září 1933.[62] Pravděpodobně sídlila v novém domku čp. 95 ve Vidochově, postaveném nákladem 60 000 Kč.[63] Zřizovatelem školy ovšem již nebyl Československý stát, ale Ústřední matice školská (dále ÚMŠ).[64] V severovýchodních Čechách byla jedinou školou svého druhu, kterou tehdy tento český školský spolek provozoval. ÚMŠ se totiž po roce 1918 specializovala v severovýchodních Čechách především na mateřské školy či školy pro ženská povolání.[65] Chystané otevření české soukromé školy ve Vidochově se nesetkalo s příznivou reakcí u německého obyvatelstva. V březnu 1933 farář Alois Sommer při výuce náboženství ve druhé třídě vidochovské německé obecné školy proti ní pobuřoval děti. Vyzýval je, aby bojkotovaly české obchodníky a agitoval proti zřízení české menšinové školy v obci.[66]

Z pedagogů české školy ve Vidochově víme o Rudolfu Horáčkovi, který tu učil v letech 1933–1935, zatímco v roce 1936 zde byl učitelem Josef Houser. V roce 1937 přešla česká soukromá obecná škola ve Vidochově do rukou Československého státu. Tehdy zde učil Oldřich Hoffman, který ve Vidochově bydlel v domě čp. 33.[67] V roce 1938 působil na škole učitel Vojtěch Bujárek.[68] Podobně jako v případě Stupné, tak i vidochovskou školu navštěvovala jen hrstka žáků. Víme, že na počátku roku 1934 do ní chodilo pouhých osm dětí.[69] V srpnu 1938 informovaly Novopacké listy o tom, že odbory NJS v Nové Pace a Stupné již několik let marně usilují o postavení budovy pro českou školu ve Vidochově. Peníze měly být použity z odkazu dr. Šulce. Vše ale vázlo na ochranitelce odkazu ÚMŠ, která k této věci přistupovala liknavě.[70]

Vidochovská škola často spolupracovala s českou školou ve Stupné. Školy měly například v prosinci 1934 společnou vánoční nadílku, což platilo i v roce 1937.

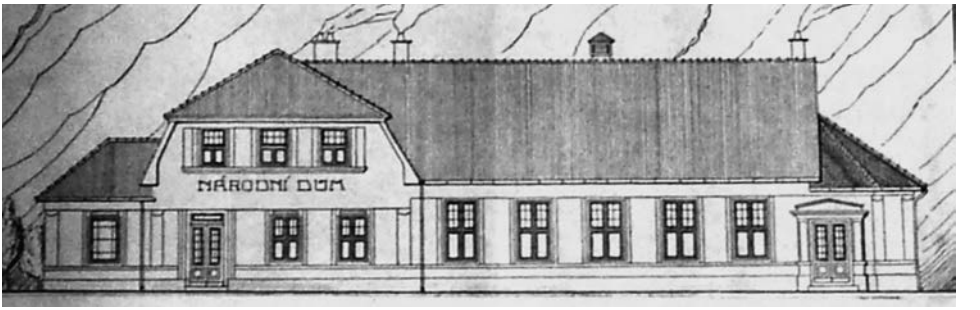
Kromě toho podnikly obě školy v červnu 1936 dvoudenní výlet do Hradce Králové. V červnu 1937 zase uskutečnily výlet do Prahy.

Po vzniku Československa se česká menšina na Novopacku dočkala i svého prvního spolku. Stanovy odboru NJS ve Stupné byly povoleny 30. října 1921, nicméně ustavující valná hromada odboru proběhla již 9. října 1921.[71] Spolek měl ve svých počátcích 44 členů (34 ze Stupné, osm z Vidochova a po jednom z Bělé a z Čisté). V roce 1923 sdružoval odbor 56 osob, v roce 1933 69, v roce 1933 59, v roce 1936 61, v roce 1937 62 a roku 1938 dokonce 64.[72] Prvním předsedou odboru byl rolník Jan Junek z Vidochova z domu čp. 92, který tuto funkci zastával až do roku 1924. V roce 1925–1926 stál v jeho čele traťový dělník Josef Kovář ze Stupné z domu čp. 41. V letech 1927–1929 a 1935–1936 předsedal odboru rolník Augustin Mergans ze Stupné z domu čp. 34[73] a v letech 1930–1932 domkář Josef Jodas ze Stupné z domu čp. 67.[74] V roce 1933 vedl spolek mlynář Josef Ježek ze Stupné z domu čp. 40 a v roce 1934 Kamil Máslo z Vidochova z domu čp. 50.[75] V roce 1937 byl jeho předsedou železniční zaměstnanec Antonín Mašek z Vidochova z domu čp. 73 a o rok později rolník Josef Mašek z Vidochova.

Prvořadou aktivitou stupenského odboru NJS byla podpora českého menšinového školství v regionu. Spolek také hrál divadlo. Od počátku 20. let působil při odboru divadelní kroužek, jehož ustavující schůze se konala 21. prosince 1922. Předsedkyní kroužku se tehdy stala učitelka ženských ručních prací na zdejší české škole Marie Nováková a režisérem učitel Antonín Portík. Kroužek měl ve svých začátcích 21 členů.[76] První divadelní představení nazvané *Ta naše Máňa* sehrál 26. února 1923. Hrálo se ve spolkové místnosti odboru NJS v domě čp. 9. Dle zprávy z roku 1926 se nejednalo o nijak lukrativní prostory: „*Náš ‚divadelní sál' je totiž světnice o rozměrech 6,30 x 6,10 m, v níž jest v levém dolním rohu velká pekařská pec a sporák, což obé zabírá plochu 6 m². Po vystavění jeviště možno tam ještě vecpati čtyři řady sedadel po jedenácti, to činí tedy celkově 44 míst k sezení. Na jeviště je přístup oknem z přistavěné kolny*."[77] Stupenští ochotníci provozovali divadlo rovněž v následujících letech, a to i ve spolupráci s českou menšinou v Borovnici, jako tomu bylo například 15. března 1931, kdy publiku předvedli divadelní hru *Když člověk zdědí milion*.[78] Čisté výtěžky z her šly většinou ve prospěch výstavby Národního domu ve Stupné.

Také česká veřejná knihovna pro Stupnou a Vidochov se potýkala podobně jako ochotníci s nevhodnými prostory. Sídlila ve Stupné v domě čp. 9, který patřil NJS. Její knihy byly urovnány ve třech skříních v kůlně vedle záchodů. Přitom na sklonku roku 1926 měla 724 knih. Čtenářů měla v tomto roce 25, kteří si půjčili celkem 488 knih.[79]

Nedostatek vhodných prostor pro aktivity české menšiny ve Stupné měla vyřešit výstavba nového objektu – Národního domu. Peníze na jeho vybudování se stupenský odbor NJS snažil ve 20. a 30. letech získat kromě hraní divadla i rozesíláním prosebných listů, či pořádáním menšinových plesů a slavností. První ples proběhl 26. ledna 1924 v Čisté a druhý 23. února 1924 ve Lhotě u Pecky.[80] Dne 15. února 1930 odbor zorganizoval na počest deseti let své existence ples v Dolní Kalné. Další

Projekt Národního domu ve Stupné ze 20. let 20. století (SOkA Jičín).

ples proběhl 7. ledna 1933 v Horkách. Dne 27. července 1924 zase spolek pořádal slavnost v lomu ve Vidochově, který patřil jeho členu Kamilu Máslovi.

NJS vlastnila v obou obcích také několik nemovitostí. V roce 1924 koupil odbor NJS ve Stupné domek čp. 83. Ten poté zboural a znovu postavil. Následně ho prodal za 12 000 Kč.[81] Ve stejné obci vlastnil v roce 1924 dům čp. 41 odbor NJS v Nové Pace, aby ho nakonec přenechal české menšině ve Stupné.[82] V roce 1929 koupil stupenský odbor NJS dům čp. 69.[83] V roce 1936 koupila NJS (ústřední výbor?) ve Stupné dům čp. 70, který ovšem ve stejném roce zase prodala.[84] Mimo to vlastnila NJS tehdy ve Stupné několik pozemků určených pro stavbu české mateřské školy.[85] Ve Vidochově vlastnil novopacký odbor NJS od roku 1926 domek čp. 73. Odbory NJS ve Stupné a Nové Pace se podílely ve 30. letech také na vybudování domku čp. 95 ve Vidochově.[86]

Malá česká menšina ve Stupné a Vidochově, složená většinou z dělníků, drobných rolníků či živnostníků a státních zaměstnanců, nedisponovala příliš velkým množstvím financí, a proto nutně potřebovala ochranitele, který by ji finančně podporoval. Jedním z nich byl již vzpomenutý odbor NJS v Nové Pace. Ten na počátku 20. let 20. století přišel s nápadem na postavení Národního domu ve Stupné. Vypsal dobrovolnou národní daň, která do roku 1927 vynesla 30 000 Kč. Vybrané peníze byly uloženy v Občanské záložně v Nové Pace. Náklady na zahájení stavebních prací se ovšem tehdy odhadovaly na 150 000 Kč.[87] Ke stavbě Národního domu nakonec nedošlo.

Kromě odboru NJS v Nové Pace převzal k 1. březnu 1926 ochranitelství nad menšinou hraničářský odbor Mladá generace při místní organizaci Československé národní demokracie v Praze-Žižkově.[88] Školy ve Stupné a Vidochově měly také velkou podporu ve spolku Vlastenecké sdružení Bukovináři v Praze. V roce 1932 zaslal uvedený spolek do Vidochova 500 Kč, zatímco o pět let později poslal na ošacení 1 000 Kč (do Stupné a Vidochova po 500 Kč).

Dalším příkladem organizovaných aktivit české menšiny v regionu bylo postavení vlastní kandidátní listiny při obecních volbách. Do roku 1923 neměli ve Stupné

Češi zastoupení v obecním zastupitelstvu. To se změnilo po obecních volbách v září 1923, kdy získali tři mandáty z dvanácti. Po obecních volbách v říjnu 1927 měli dva mandáty, zatímco sdružená kandidátka německých stran 11 mandátů.[89] Po protestu české strany na neoprávněnost voleb proběhly v květnu 1928 ve Stupné nové obecní volby, při kterých česká kandidátka uhájila dva mandáty. Stejný výsledek platil pro českou menšinu i po volbách v roce 1932, kdy získala 46 hlasů.

Ve 20. letech 20. století se Češi objevili i v obecní samosprávě Vidochova. Například při obecních volbách v roce 1927 zde česká kandidátka získala 26 hlasů, což znamenalo jeden mandát v obecním zastupitelstvu. Německé strany tehdy obdržely 14 mandátů. Při posledních obecních volbách v prvorepublikovém Československu v roce 1938 dosáhla česká kandidátka ve Vidochově 52 hlasů a získala opět dva mandáty v obecním zastupitelstvu.[90]

Organizované aktivity české minority na Novopacku skončily rokem 1938. Na ochranu české menšiny sem byla v září 1938 poslána Národní garda 121 města Nové Paky, která měla za úkol udržet pořádek. Členové a sympatizanti Sudetoněmecké strany totiž tehdy napadli poštovní úřad v nedaleké Borovnici,[91] a proto byla v jeho budově zřízena pro nerušený chod pošty, ale i blízké železniční tratě, strážnice Národní gardy. Gardisté rovněž střežili silnici z Bělé u Pecky přes Stupnou a Vidochov, neboť poslední dvě jmenované obce byly v případě válečného konfliktu s Německem určeny jako místo nástupu těžkého československého dělostřelectva.[92]

Konec hlídkování novopackých gardistů učinila na sklonku září mnichovská konference, která přisoudila část Novopacka nacistickému Německu. Ve Stupné i Vidochově tehdy zanikly české menšinové školy, nicméně jejich zařízení se podařilo na počátku října 1938 z větší části převézt do nezabraného území. Se stěhováním vidochovské školy pomáhal například jistý František Smolík. Tři místní příslušníci Sudetoněmecké strany ho tehdy provokativně pozdravili „*Heil Hitler*", načež jim on odpověděl: „*Vyližte mi ji i s Hitlerem*."[93] V zabraném pohraničí zůstal NJS značný nemovitý majetek. Ve Stupné to byly domy čp. 9 a 88 a ve Vidochově dům čp. 95. Kromě toho vlastnila NJS ve Stupné několik pozemků pro výstavbu budovy české mateřské školy.

Radost německého obyvatelstva ve Stupné nad připojením obce k nacistickému Německu se projevila i likvidováním českých knih, v čemž měl vynikat učitel Franz Erban. Dle poválečné české školní kroniky mělo díky jeho zásahu zbýt v učitelské knihovně z 300 českých knih pouhých pět a z žákovské knihovny sedm.[94] I po říjnu 1938 zůstala v námi sledované oblasti česká menšina, byť se oproti prvorepublikovému období zmenšila. Například v roce 1939 žilo ve Stupné 426 Němců a 11 Čechů.[95]

Tento příspěvek připomněl historii české menšiny ve Stupné a Vidochově v letech 1889–1938. Do budoucna by bylo potřebné zmapovat život německé majority v těchto obcích. Snad se takové práce brzy dočkáme. Pozornost by si rovněž zaslouží další obce v regionu, které v 19. století prošly výraznou národnostní proměnou, jako se tomu stalo například v případě Štikova (dnes součást Nové Paky).[96]

Poznámky

[1] Z literatury k české menšině na Novopacku viz například *Národnostní poměry v okresu novopackém*. In: ŠUBRT, Jeronym. *České menšiny v severovýchodních Čechách s dodatkem: roztroušené německé menšiny*. Praha, 1910, s. 212–214; STURM, Antonín. Školství. In: *Novopacko. Vlastivědná monografie okresu*, sv. III, Nová Paka, 1929, s. 619; Stupna. In: *Ortsbuch von Kleinborowitz, Grossborowitz, Stupna, Widach und Nedarsch*. 1997, s. 170, 172; TURČÍN, Oldřich. *Dějiny obcí Vidochov a Stupná*. Muzejní noviny. Jičín, Okresní muzeum a galerie, 2001/2, č. 20, s. 5–7; *Jak se žilo ve Stupné*. Muzejní noviny. Jičín, Okresní muzeum a galerie, 2001/2, č. 20, s. 15–16. NOVOTNÝ, Robert Radim: „Musíme být houževnatí a důsledně jim spláceti stejnou mincí." Česko-německé potýkání se na Novopacku na přelomu 19. a 20. století. In: *Bylo – nebylo. Studie (nejen) k dějinám dějepisectví, vzdělanosti a didaktice dějepisu*. Uspoř. Hana Kábová, Mikuláš Čtvrtník. AUC-HUCP, tom. 52, suppl. 1. Praha: Karolinum, 2012, s. 149–155. ISBN 978-80-246-2108-1.

[2] *Podrobný seznam míst v Čechách. Nově zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1890*. Wien 1893, s. 203.

[3] *Masarykův slovník naučný. Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí*. Díl V. Praha 1931, s. 251.

[4] *Tamtéž.*

[5] Jedním z nich byl zřejmě mlynář Josef Marek, který zemřel 21. února 1920 ve věku 61 let. Jeho náhrobek s českým textem stál ještě v roce 2014 na stupenském hřbitově.

[6] *Národnostní poměry v okresu novopackém*, s. 213.

[7] *Seznam míst v království Českém*. Praha 1913, s. 407.

[8] *Národnostní poměry v okresu novopackém*, s. 212–214; JIRASEK, Fr[anz] J[osef]. Deutsche Notwehr. In: *Volks und Heimatkunde des politischen Bezireks Hohenelbe und der deutschen Gemeinden der im Weiten angrenzenden Gerichstbezirke Neupaka und Starkenbach*. Hohenelbe, 1915, s. 1024–1025.

[9] *Podrobný seznam míst v Čechách*, s. 203.

[10] *Národnostní poměry v okresu novopackém*, s. 213.

[11] *Seznam míst v království Českém*. Praha 1913, s. 407.

[12] ŠKÁBA, Josef. *České školství našeho severu*. Sv. IV. *Školy na rozhraní národnostním*. Věstník Národní jednoty severočeské, roč. VI, duben 1906, č. 4, s. 121; CHARVAT, V. J. *České děti v německých školách*. Trutnovský věstník, IV, 6. 7. 1905, č. 14, nepag.

[13] V roce 1900 zjistilo úřední sčítání v Nedaříži 11 osob s českou obcovací řečí a 133 s německou. Soukromé sčítání ovšem tehdy našlo v místě 15 Čechů. V roce 1910 zde žilo 19 osob s českou obcovací řečí a 159 s německou. V roce 1890 zjistilo úřední sčítání v Borovnici 13 osob s českou obcovací řečí a 1342 s německou V roce 1900 nahlásilo v Borovnici devět osob českou obcovací řeč a 1238 německou. Soukromé sčítání v roce 1900 zjistilo v obci 65 Čechů. V roce 1910 tu bylo napočítáno 12 osob s českou obcovací řečí a 1186 s německou.

[14] *Německá studie o národnostním rozhraní v království Českém*. Věstník Národní jednoty severočeské, II, květen 1902, č. 8, s. 207.

[15] *Jedenáctá výroční zpráva Národní jednoty Severočeské za rok 1895–1896*. Praha, 1896, s. 48.

[16] *Čtrnáctá výroční zpráva Národní Jednoty Severočeské za rok 1898–1899*. Praha, 1899, s. 45; *Patnáctá výroční zpráva Národní Jednoty Severočeské za rok 1899–1900*. Praha, 1900, s. 35, 37; *Zpráva o činnosti Národní Jednoty Severočeské za rok 1901–1902*. Věstník Národní jednoty severočeské, roč. II, červenec 1902, č. 9–10, s. 267; *Zpráva o činnosti Národní Jednoty Severočeské za rok 1902–1903*. Věstník Národní jednoty severočeské, roč. III, červenec 1903, č. 9–10, s. 306; *Devatenáctá výroční zpráva Národní Jednoty Severočeské za rok 1903 až 1904*. Věstník Národní jednoty severočeské, roč. IV, 1904, č. 8–9, s. 233; *Zpráva o činnosti Národní Jednoty Severočeské za dvacátý rok jejího trvání (1904–5)*. Věstník Národní jednoty severočeské, roč. V, květen – červen 1905, č. 5–6, s. 178.

[17] *Národnostní poměry v okresu novopackém*, s. 213.

[18] *Sborová organisace Národní jednoty* severočeské. Věstník Národní jednoty severočeské, roč. II, únor 1902, č. 5, s. 106.

[19] *Zpráva o činnosti Národní Jednoty Severočeské za rok 1901–1902*, s. 278; *Devatenáctá výroční zpráva Národní jednoty severočeské za rok 1903 až 1904,* s. 254.

[20] *Zpráva o činnosti Národní Jednoty Severočeské za dvacátý třetí rok jejího trvání 1907*. Stráž severu, roč. VIII, červenec – srpen 1908, č. 6–8, s. 136, 201.

[21] *Zpráva o činnosti Národní Jednoty Severočeské za dvacátý čtvrtý rok trvání 1908*. Stráž severu, roč. IX, č. 6, s. 74.

[22] *Zprávy odborů Národní jednoty severočeské za rok 1909*. Praha, 1911, s. 118.

[23] *Zpráva o činnosti Národní jednoty severočeské za dvacátý šestý rok trvání 1910*. Praha, 1911, s. 83.

[24] Již na počátku 20. století se mělo uvažovat o zřízení české školy ve Stupné. Viz poznámka č. 8.

[25] Státní okresní archiv (dále SOkA) Jičín, fond Archiv města Nová Paka, inv. č. 1400, kart. 188.

[26] *Jedenáctá výroční zpráva Národní jednoty Severočeské za rok 1895–1896*, s. 52.

[27] *Čtrnáctá výroční zpráva Národní Jednoty Severočeské za rok 1898–1899*, s. 45; *Patnáctá výroční zpráva Národní Jednoty Severočeské za rok 1899–1900*, s. 37; *Zpráva o činnosti Národní Jednoty Severočeské za rok 1901–1902*, s. 267; *Sborová organisace Národní jednoty* Severočeské, s. 105; *Zpráva o činnosti Národní Jednoty Severočeské za rok 1902–1903*, s. 306; *Devatenáctá výroční zpráva Národní Jednoty Severočeské za rok 1903 až 1904*, s. 233; *Zpráva o činnosti Národní Jednoty Severočeské za dvacátý rok jejího trvání (1904–5)*, s. 178.

[28] JIRASEK, F. J., *Deutsche Notwehr*, s. 1021.

[29] TURKA, Robert. Málo z mnoha vzpomínek… In: *Pamětní sborník hraničářského praporu 2 v Trutnově.* Trutnov, 1931, s. 13; METELKA, Jaroslav. *Osvobození a vznik KSČ na trutnovském okrese 1917–21*. Trutnov: OV KSČ, 1967, s. 38.

[30] *Novopacko: vlastivědná monografie okresu*. Sv. III. Nová Paka: Okresní školní výbor, Kulturní odbor učitelské jednoty Budeč, 1929, s. 66.

[31] Národní archiv (dále NA) Praha, fond Sbírka staničních kronik, inv. č. 750, kart. 36, Pamětní kniha dopravního staničního úřadu ČSD Mostek, založená v roce 1946, nepag. Za upozornění na tento dokument vděčím Mgr. Janu Juřenovi z Mladé Boleslavi.

[32] JUŘENA, Jan. *Soumrak nad českým Podkrkonoším: německá okupace Novopacka a Jilemnicka v roce 1938*. Mladá Boleslav: jednota ČOL, 2013, s. 31. ISBN 978-80-86011 -55-4.

[33] *Statistický lexikon obcí v Čechách: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 sb. zák. a nařízení: vydán ministerstvem vnitra a Státním úřadem statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 15. února 1921*. Praha: ministerstvo vnitra, 1924, s. 163–164.

[34] http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/T3128_07.htm [5. 11. 2010]. Daleko dramatičtější situaci zažili čeští sčítací komisaři v Kocléřově (dnes součást obce Vítězná) na sousedním Královédvorsku, kde německé obyvatelstvo protestovalo proti jejich práci a dokonce se mu podařilo od nich získat již vyplněné sčítací archy. Situaci musela zklidnit až přivolaná vojenská jednotka. Viz VAŠATA, Ondřej. *Sčítání obyvatel provázely roku 1921 v Kocléřově násilnosti*. Krkonošský deník, roč. 19, 3. 9. 2010, č. 181, s. 12.

[35] *Statistický lexikon obcí v Čechách: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 sb. zák. a nař.: vydán ministerstvem vnitra a Státním úřadem statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 1. prosince 1930*. Praha: ministerstvo vnitra, 1934, s. 236. Kronika české školy uvádí poněkud jiná data v případě Stupné, kde v roce 1930 zjistilo sčítání 89 osob s čs. národností, 385 s německou a pět cizinců (rumunští nocležníci). Viz SOkA Jičín, fond Národní škola česká Stupná, neuspořádáno, Kronika školy 1929–1938, s. 43–45.

[36] V roce 1921 uvedlo při sčítání v Nedaříži 31 osob čs. národnost a 153 německou. V Borovnici tehdy žilo 36 osob čs. národnosti,

1 113 německé národnosti a šest cizinců. V roce 1930 uvedlo při sčítání v Nedaříži 16 osob čs. národnost a 147 německou. V Borovnici žilo 70 osob s čs. národností a 1 106 s německou. V době sčítání tu bylo rovněž pět cizinců. Viz *Statistický lexikon obcí v Čechách ... na základě výsledků sčítání lidu z 15. února 1921*, s. 163–164; *Statistický lexikon obcí v Čechách ... na základě výsledků sčítání lidu z 1. prosince 1930*, s. 235–236.

37 K jeho osobě viz VAŠATA, Ondřej. *Robert Turka – český menšinový učitel a národnostní pracovník*. Krkonoše – Jizerské hory: měsíčník o přírodě a lidech, roč. XLIII, 2010, č. 6, s. 46–47.

38 NA Praha, fond Národní jednota severočeská (dále NJS), inv. č. 47, kart. 98.

39 SOkA Jičín, fond Národní škola česká Stupná, Kronika školy 1919–1929, s. 23–24. V nejbližším okolí Stupné existovaly české menšinové školy v prvorepublikovém období ve Vidochově, Borovnici, Mostku, Horní Brusnici, Dolní Brusnici či Dolní Olešnici.

40 SOkA Jičín, fond Národní škola česká Stupná, Kronika školy 1919–1929, s. 28.

41 NA Praha, fond NJS, inv. č. 29, kart. 13.

42 SOkA Jičín, fond Národní škola česká Stupná, Kronika školy 1919–1929, s. 43, 51.

43 SOkA Jičín, fond Národní škola česká Stupná, Kronika školy 1919–1929, s. 56–57; *Kleine Heimatkunde des Hohenelber Bezirkes und der deutschen Gemeinden der Gerichtsbezirke Neupaka und Starkenbach*. Hohenelbe, 1922, s. 51; SOkA Trutnov, fond Okresní úřad Nová Paka, inv. č. 1142, kart. 434. Některá literatura chybně uvádí, že se tak stalo 16. října 1921. Viz STURM, A., *Školství*, s. 619.

44 SOkA Jičín, fond Národní škola česká Stupná, Kronika školy 1919–1929, s. 57–58.

45 Jednalo se o moderní budovu, kterou německý Schulverein postavil v roce 1912 s přispěním obce Stupná.

46 SOkA Jičín, fond Národní škola česká Stupná, Kronika školy 1919–1929, s. 70–71.

47 SOkA Jičín, fond Národní škola česká Stupná, Kronika školy 1919–1929, s. 69–70, 77; STURM, A., *Školství*, s. 619.

48 Například 18. března 1925 provedl soupis českých dětí v Borovnici, kterých zde napočítal 16. Viz SOkA Jičín, fond Národní škola česká Stupná, Kronika školy 1919–1929, s. 162; SOkA Trutnov, fond Základní škola Borovnice, Kronika školy 1926–1938, s. 1.

49 SOkA Trutnov, fond Základní škola Borovnice, Kronika školy 1926–1938, s. 4–5.

50 SOkA Jičín, fond Národní škola česká Stupná, Kronika školy 1919–1929, s. 32–34.

51 SOkA Jičín, fond Národní škola česká Stupná, Kronika školy 1919–1929, s. 285.

52 SOkA Jičín, fond Národní škola česká Stupná, Kronika školy 1929–1938, s. 3–4.

53 SOkA Jičín, fond Národní škola česká Stupná, Kronika školy 1929–1938, s. 84.

54 Z nemnoha uzavřených českých menšinových škol v severovýchodních Čechách připomeňme obecnou školu v Martínkovicích na Broumovsku (uzavřena na konci škol. roku 1937/38), mateřské školy v Prorubech (dnes součást Brzic) na Královédvorsku, Sedloňově v Orlických horách (obě uzavřeny k 31. srpnu 1934) a Pilníkově (zde byla později znovu otevřena) na Trutnovsku, či zemědělskou hospodářskou školu v Choustníkově Hradišti na Královédvorsku.

55 Stručné dějiny Vidochova českou školu v obci v prvorepublikovém období vůbec nezmiňují. Viz TURČÍN, O., *Dějiny obcí Vidochov a Stupná*, s. 5–7.

56 SOkA Jičín, fond Národní škola česká Stupná, Kronika školy 1919–1929, s. 197.

57 SOkA Jičín, fond Národní škola česká Stupná, Kronika školy 1919–1929, s. 237–238.

58 SOkA Jičín, fond Národní škola česká Stupná, Kronika školy 1919–1929, s. 239–240.

59 SOkA Jičín, fond Národní škola česká Stupná, Kronika školy 1919–1929, s. 240.

60 SOkA Jičín, fond Národní škola česká Stupná, Kronika školy 1929–1938, s. 65.

61 SOkA Jičín, fond Národní škola česká Stupná, Kronika školy 1929–1938, s. 81.

62 SOkA Jičín, fond Národní škola česká Stupná, Kronika školy 1929–1938, s. 89; Naše menšiny, roč. XIII, 1. 8. 1933, č. 7, s. 10.

63 PANÝR, Jos[ef]: *Podkrkonošský kraj a naši hraničáři*. Týden horských okresů severočes-

kých, roč. VI, 31. 10. 1936, č. 43, nepag.; *Výroční zpráva Národní jednoty severočeské 1935–36*. Praha, 1937, s. 32.

64 K přehledu českých menšinových škol spravovaných Ústřední maticí školskou v prvorepublikovém období viz ŘEHÁČEK, Karel. Ústřední matice školská v letech 1918–1951. In: *Paginae historiae: sborník Národního archivu*. Sv. 15. Praha: Národní archiv, 2007, s. 98–128. ISSN 1211-9768.

65 Ústřední matice školská spravovala v severovýchodních Čechách v prvorepublikovém období české mateřské školy v Dolní Olešnici a Dolní Brusnici na Vrchlabsku, ve Velké Vsi (dnes součást Broumova) na Broumovsku a v Zálesní Lhotě (dnes součást Studence) na Jilemnicku. Na starost měla rovněž české školy pro ženská povolání v Trutnově a Broumově.

66 ŠTRAIT, Jaroslav. *Listy z pokrokových dějin jičínského okresu (příspěvek k dějinám revolučního, dělnického a komunistického hnutí)*. Jičín: OV KSČM, 2006, s. 74.

67 NA Praha, fond NJS, inv. č. 47, kart. 98; SOkA Jičín, fond OÚ Nová Paka, inv. č. 1081, kart. 423; inv. č. 1590, kar. 609.

68 Archiv autora, Písemnosti z pozůstalosti Vojtěcha Bujárka, učitele na české obecné škole ve Vidochově.

69 NA Praha, fond NJS, inv. č. 47, kart. 98.

70 Novopacké listy, roč. I, 25. 8. 1938, č. 18, s. 6.

71 SOkA Jičín, fond OÚ Nová Paka, inv. č. 1081, kart. 423; SOkA Jičín, fond Národní škola česká Stupná, Kronika školy 1919–1929, s. 59–61.

72 *Zpráva o činnosti Národní jednoty severočeské u příležitosti 50 let trvání 1933–34*. Praha, 1935, s. 187; *Výroční zpráva Národní jednoty severočeské 1935–36*. Praha, 1937, s. LXX.

73 K osobě A. Merganse viz *Politika české reakce vodou na Henleinův mlýn*. Pochodeň, 1937, 20. 5. 1937, č. 21, s. 1.

74 Naše menšiny, roč. XI, 15. 1. 1931, č. 2, s. 52.

75 Hraničář, roč. XII (XXXIX), 1. 4. 1933, č. 13, s. 4–5.

76 SOkA Jičín, fond NJS Stupná, Jednací protokol divadelního kroužku 1922–1937; NA Praha, fond NJS, inv. č. 47, kart. 98.

77 Lidovýchovný věstník: orgán Husova okresního osvětového sboru v Nové Pace, roč. IV, 1926, č. 1, s. 142.

78 Hraničář, roč. X (XXXVII), 11. 4. 1931, č. 15, s. 4; SOkA Jičín, fond Národní škola česká Stupná, Kronika školy 1929–1938, s. 57–58.

79 Novopacký kraj: lidovýchovný věstník Husova okresního osvětového sboru v Nové Pace, roč. V, 1927, č. 4, s. 63.

80 Naše menšiny, roč. IV, 15. 2. 1924, č. 2, s. 41–42; Naše menšiny, roč. IV, 15. 3. 1924, č. 3, s. 67.

81 SOkA Jičín, fond Národní škola česká Stupná, Kronika školy 1919–1929, s. 150.

82 Tamtéž.

83 SOkA Jičín, fond Národní škola česká Stupná, Kronika školy 1919–1929, s. 283.

84 *Výroční zpráva Národní jednoty severočeské 1935–36*. Praha, 1937, s. 37.

85 *Výroční zpráva Národní jednoty severočeské 1935–36*. Praha 1937, s. 35.

86 PANÝR, Jos[ef]. *Podkrkonošský kraj a naši hraničáři*. Týden horských okresů severočeských, roč. VI, 31. 10. 1936, č. 43, nepag.; *Výroční zpráva Národní jednoty severočeské 1935–36*, s. 32.

87 PORTÍK A[ntonín]. *Národní dům ve Stupné*. Novopacký kraj: lidovýchovný věstník Husova okresního osvětového sboru v Nové Pace, roč. V, 1927, č. 3, s. 39–40.

88 SOkA Jičín, fond Národní škola česká Stupná, Kronika školy 1919–1929, s. 183; *Zpráva o činnosti Národní jednoty severočeské za léta 1925 a 1926*. Praha 1927, s. 32–33; *Zpráva o činnosti Národní jednoty severočeské za rok 1927*. Praha 1928, s. 41–42.

89 SOkA Jičín, fond OÚ Nová Paka, inv. č. 733, kar. 183.

90 Sudetoněmecká strana tehdy ve volbách ve Vidochově jasně zvítězila, když obdržela 305 hlasů. Viz Naše hranice, roč. XVIII, červen 1938, č. 5–6, s. 84; Trautenauer Tagblatt, roč. 71, 31. 5. 1938, č. 11, s. 1.

91 Dne 5. srpna 1938 spáchal sebevraždu zastřelením listonoš z Borovnice a člen místního odboru NJS Jaroslav Hejnyš, kterého místní Němci ignorovali, neodpovídali mu na pozdrav a činili mu při výkonu služby mnohá příkoří. V dopise na rozloučenou mimo jiné napsal: „*nezlob se, mámo, že toto dělám neb nemůžu mezi Němci dále žít, řekni*

to všem lidem, aby pomohli panu poštmistrovi s těmi Němci bojovat…" Viz KMONÍČEK, Josef – VAŠEK, František. *Zpřetrhané sítě*. Hradec Králové: Kruh, 1990, s. 47. ISBN 80-7031-336-6; SOkA Trutnov, fond Základní škola Borovnice 1926–2004, Kronika školy 1926–1938, s. 86.

92 VÁGENKNECHT, Jaroslav. *Novopacká Národní garda*. Achát: měsíčník pro občany města Nové Paky a okolí, 2006, č. 11, s. 19.

93 HOLUB, Ota: *Stalo se v roce 1938 (2)*. Krkonoše: časopis správy Krkonošského národního parku, roč. XV, 1983, č. 11, s. 22.

94 SOkA Jičín, fond Národní škola česká Stupná, Kronika školy, s. 110.

95 Stupna. In: *Ortsbuch von Kleinborowitz, Grossborowitz, Stupna, Widach und Nedarsch*, s. 172.

96 Ve Štikově bylo v roce 1880 napočítáno celkem 360 obyvatel, z toho 43 s českou obcovací řečí a 317 s německou. V roce 1890 zjistilo sčítání ve Štikově 317 osob, z nichž 191 udalo českou obcovací řeč a 125 německou. O deset let později zde žilo 195 osob s českou obcovací řečí a 109 s německou: „*Počeštění Štikova nastalo beze všeho násilí, zcela přirozeným postupem, přistěhováním. Půda je tu neúrodná a proto Němci při vhodné příležitosti stěhovali se jinam. Usedlosti přecházely tak poznenáhlu do českých rukou, v nichž je jich dnes převážná většina.*" Viz *Štikov*. Věstník Národní jednoty severočeské, roč. IV, srpen 1904, č. 11, s. 404–408; *Národnostní poměry v okresu novopackém*, s. 207–212.

VAŠATA, Ondřej: *Aus der Geschichte der tschechischen Minderheit in Stupná und Vidochov in den Jahren 1889-1938*

Die Studie befasst sich mit den Aktivitäten der tschechischen Minderheit in den Gemeinden Stupná (Stupna) und Vidochov (Widach) im Gebiet von Nová Paka (Neupaka) seit dem Ende des 19. Jahrhunderts bis 1938. Zu Zeiten von Österreich-Ungarn hatten die Tschechen hier ihre eigenen Bibliotheken, die mithalfen, dass sie sich nicht entnationalisieren. Nach der Gründung der Tschechoslowakei erhielten hier die Tschechen eigene Minderheitsschulen und Vereine in der Form von Zweigstellen der Národní jednota severočeská (Nordböhmischer Nationalverein). Die Schulen und der Verein gingen 1938 unter, als beide Gemeinden an Nazideutschland angeschlossen wurden.

Trestní nalézací komise v Turnově jako nástroj retribučního soudnictví

Jiří Louda

Úvod

Studie se věnuje problematice tzv. malé retribuce v poválečném Československu, kterou prováděly trestní nalézací komise (TNK), k jejichž zřízení došlo na základě jednoho z tzv. Benešových dekretů.[1] Konkrétně jsem svoji pozornost zaměřil na analýzu činnosti TNK Turnov v letech 1946 a 1947. Výběr tématu reflektoval aktuální potřeby historiografie, která se doposud soustředila hlavně na problematiku tzv. velké retribuce,[2] a zároveň tematicky souvisel s aktuálním výzkumným záměrem liberecké katedry historie, kde vznikla celá řada prací souvisejících s retribucí.[3] Na rozdíl od tzv. velké retribuce byla této problematice historiografií věnována zatím pouze omezená pozornost.[4] Hlavní těžiště výzkumu spočívalo v analýze spisů uložených ve fondu Trestní nalézací komise při ONV v Turnově ve Státním okresním archivu Semily. Využity byly i další pramenné zdroje (př. soudobý tisk[5] či právní příručky[6]). Takto získané poznatky jsem komparoval s informacemi z odborné literatury.

Trestní nalézací komise

Trestní nalézací komise byly zřízeny u okresních národních výborů a staly se nástrojem vykonávání dekretu prezidenta republiky č. 138/1945 Sb., o trestání některých provinění proti národní cti. Spadaly pod Ministerstvo vnitra, vedené KSČ, první směrnice řídící jejich činnost byly vydány dotyčným ministerstvem 26. listopadu 1945 a postupně novelizovány třemi dodatky. Mimořádné lidové soudy a Národní soud spadaly pod Ministerstvo spravedlnosti, ovládané národními socialisty.

To vedlo k věcným sporům, jelikož jak KSČ, tak i ČSNS měly odlišné názory na podobu retribuce v českých zemích. Ještě před skončením retribuce začali komunisté hodnotit poválečnou retribuci. Kopecký označil retribuci jako nejtrapnější kapitolu v poválečné transformaci, Gottwald ji přirovnal k totálnímu fiasku. Vládní ministři

z řad KSČ dokonce obvinili Prokopa Drtinu z toho, že držel ochrannou ruku nad kolaboranty.[7]

TNK měly čtyři členy. Směrnice doporučovaly, aby alespoň jeden člen měl dokončené právnické vzdělání, nicméně nemusel být soudcem. Členy do komise dosazovaly ONV.

Směrnice nařizovaly zřídit u místních národních výborů bezpečnostní komise, které shromažďovaly došlá udání, jež předkládaly okresnímu národnímu výboru. Ten buď spis postoupil příslušnému soudu, pokud se jednalo o trestný čin, anebo případ vyšetřil, shledal-li podstatu provinění proti národní cti. Výsledky šetření předal trestní nalézací komisi. Doba tzv. zvýšeného ohrožení republiky začala 21. května 1938 a skončila 31. prosince 1946.

Po shodě členů komise se mohl dostavit k trestnímu řízení obviněný i s právním poradcem, který ale nemohl do procesu zasahovat. Obžalovaný neměl ani právo předvolávat svědky ve svůj prospěch či nahlížet do spisů. Na druhou stranu se stíhání odehrávalo na svobodě a odsouzený měl možnost odvolat se k Zemskému národnímu výboru v Praze či v Brně, kde už působili vyškolení právníci.[8]

Delikty, které měly komise soudit, byly následující: hlášení se k německé nebo maďarské národnosti, politická spolupráce s Němci či Maďary, hospodářský styk s nimi přesahující míru nezbytnosti, členství ve fašistických organizacích a horlivé počínání si v nich, propagování, obhajování, vychvalování nebo podpora nacismu, fašismu a antisemitismu, schvalování či podpora nepřátelských projevů a činů fašistů, nacistů a českých či slovenských zrádců, odborná spolupráce s Němci, Maďary a zrádci přesahující míru nezbytnosti, kontakt s německými a maďarskými úřady s cílem získání výhod a poskytování úplat a výhod okupantům, zneužívání vedoucí funkce, dosažené pomocí okupantů, k vlastnímu obohacení, společenský styk s Němci a Maďary přesahující míru nutnosti a terorizování Čechů a Slováků s cílem zalíbit se okupantům.

Provinění proti národní cti v podobě žádosti o německou národnost se týkalo těch Čechů, kterým nacisti odmítli jejich žádost. To se změnilo až v roce 1947, kdy mohli být trestáni i občané, kteří německé občanství přijali. [9]

Souzeni dle tzv. malého retribučního dekretu měli být pouze československí státní občané české, slovenské či jiné slovanské národnosti. Výjimka byla u provinění zneužívání vedoucí funkce a terorizování. Trestný čin musel vzbudit veřejné pohoršení, které mělo být zjištěno (ověřeno) výslechy svědků, např. z místa bydliště nebo pracoviště. Řízení mělo být zastaveno v případě, že obžalovaný jednal pod nátlakem či ve prospěch jednotlivce, českého národa či republiky. Podle tzv. malého retribučního dekretu se skutky promlčovaly ve lhůtě šesti měsíců ode dne účinnosti dekretu.[10]

V prvním dodatku ke směrnicím Ministerstva vnitra ze dne 26. listopadu 1945 jako stěžejní bod vstupoval v platnost další typ provinění, a to vědomě či z hrubé nedbalosti učiněné nesprávné prohlášení o státní a národní spolehlivosti osoby, která se provinila proti Československé republice či českému a slovenskému národu.[11]

Druhý dodatek z 28. listopadu 1946 upravoval podobu trestní nalézací komise. Počet členů se zvýšil na pět a okresní národní výbor volil členy tak, aby v komisi byli zastoupeni členové všech politických stran. V komisích se měli nacházet lidé, kteří se v minulosti vyznamenali bojem proti nacismu. I toto může vést k polemice, zda jsou lidé schopni zůstat objektivní pod tíhou zážitků, např. z pobytu v koncentračních táborech. Každý člen měl náhradníka, který ho zastupoval v případě zaneprázdněnosti. V případě absence člena i jeho náhradníka se projednávání odročovalo na nejbližší pracovní den, kdy už mohla rozhodnout nadpoloviční většina. Rozhodoval nadpoloviční počet hlasů všech přítomných.[12]

ONV měly zajistit co nejrychlejší průběh řízení, a to bez zvláštních finančních výdajů. Komise měly být výkonnější přidělením pomocníků z jiných oborů.[13]

7. ledna 1947 vydalo Ministerstvo vnitra třetí dodatek. V případě hlášení se k německé či maďarské národnosti bylo možno zahájit trestní řízení bez ohledu na státní příslušnost obžalovaného, což před tím možné nebylo.[14]

Vykonávání členství v trestních nalézacích komisích bylo prohlášeno občanskou povinností. Za její porušení mohl následovat peněžitý trest ve výši až 5 000 Kčs nebo trest vězení až pět dní.[15] Důvodem mohla být neochota soudců z lidu vykonávat tuto činnost, jejich absence či například dostavování se na schůze v podnapilém stavu.

Za problematickou považuji neurčitost tzv. malého retribučního dekretu, a to hlavně v nepřesné klasifikaci provinění. Nikde nebyla přesně definována provinění proti národní cti, což poskytovalo značný prostor pro zahrnutí celé škály přestupků. Také hranice míry přesahující nezbytnost, převážně uplatňována u styků s Němci, nebyla určena, a tudíž rozhodnutí zůstávala na jednotlivých trestních nalézacích komisích. Stejný problém se objevil i u členství ve fašistických organizacích, kdy samotné členství nebylo povětšinou trestáno, ale účast na schůzích už ano.

Tzv. malý retribuční dekret obsahoval i dvousloví veřejné pohoršení, které už ale nadále nerozvíjel. V praxi to znamenalo, že pokud dotyčný svým chováním vzbudil nevoli svého okolí (i kdyby jedince), provinil se proti národní cti a hrozilo mu potrestání. Toto pohoršení se často snažili členové komisí vysledovat ve svědeckých protokolech. Opět ale rozhodovala etická hranice jedince. Co pohorší jednoho, nemusí vzbudit žádnou reakci u jiných. V dnešním světě, kdy neexistuje prakticky žádné tabu a „omezení", jsou taková provinění jako milostný poměr či nepřístojné výroky k nepochopení. O (ne)vážnosti výroků svědčí i to, že většina z nich se odehrála v hospodě či v rozrušeném stavu.

Otázku vyvolává i stanovení konce tzv. doby zvýšeného ohrožení republiky na 31. prosinec 1946. Proč až takhle pozdě, když druhá světová válka v Evropě skončila 8. května 1945 kapitulací Německa? Jednalo se snad o jeden z prvních kroků Komunistické strany Československa při cestě za převzetím moci, či snad chtěla mít vláda obnoveného Československa jistotu, že v republice zůstanou pouze uvědomělí Češi a Slováci? Ve druhém případě by se staly trestní nalézací komise vhodným prostředkem, jak tohoto cíle dosáhnout.

Za problematické považuji i to, že směrnice pouze doporučovaly, aby v komisi zasedal člověk s dokončeným právnickým vzděláním, nikoliv soudnickým. Vedlo to k tomu, že se v komisi nemusel nacházet nikdo znalý práva. Členy TNK měli být lidé, kteří se v průběhu okupace vyznamenali. Tito lidé se pravděpodobně nedokázali oprostit od válečného zážitku a podle vlastního měřítka rozhodovali o vině druhých, kteří se snažili okupaci pouze přežít.

Jak bylo již zmíněno, trestní nalézací komise soudily pouze Slovany za účelem vytvoření homogenního státu, jehož příslušníky budou státně spolehliví a loajální občané. Valná většina Němců byla odsunuta v letech 1945–1946. Kdo byl Němcem, určoval stát, přesněji ústavní dekret prezidenta republiky č. 33/1945 Sb., podle něhož ztratili všichni někdejší českoslovenští státní občané německé národnosti toto občanství k datu, kdy získali německou státní příslušnost nebo se dobrovolně přihlásili k Němcům. Českoslovenští Němci, kterým okupanti nepřidělili německou státní příslušnost, pozbyli československé státní občanství v den nabytí platnosti ústavního dekretu, tedy 10. srpna 1945.[16] Za Němce se považovaly osoby, které byly Němci původem a svoji národnost si podržely, dále osoby jiné národnosti, které se v době zvýšeného ohrožení republiky přihlásily k německé národnosti nebo požádaly o německou státní příslušnost.[17] A ti, kteří s nimi sympatizovali (v době okupace projevovali náklonnost vůči Říši, schvalovali postup Němců atd.), měli být potrestáni mimořádnými lidovými soudy a trestními nalézacími komisemi. Nakolik se to podařilo, zůstává otázkou.

Trestní nalézací komise v Turnově

Trestní nalézací komise v Turnově zahájila činnost 15. února 1946, kdy zastavila řízení proti bývalému řediteli mlékárny Františku Kocarovi. Posledních šest výměrů vynesla 2. května 1947.[18]

Předsedou trestní nalézací komise v Turnově byl jmenován JUDr. Alexander Dymeš, známa jsou jména těchto členů: Josef Kovář, František Podskalský, František Beneš a Josef Rašín. Zapisovatelku dělala Věra Pachtová. Alexander Dymeš byl profesí advokát.[19]

Svá udání směřovali občané nejčastěji k místním či okresním národním výborům a okresním soudům. Následným vyšetřováním a sběrem důkazního materiálu se zabývala vyšetřovací komise. Právě tato komise rozhodovala, zda došlo k spáchání přečinu podle tzv. malého retribučního dekretu, a pokud ano, tak postoupila případ TNK.[20] Bohužel se nedochovaly materiály, podle nichž by se dal charakterizovat vztah vyšetřovací komise a trestní nalézací komise v Turnově, popřípadě bezpečnostní komise.

Z analýzy dochovaných spisů vyplývá, že komise v prvním roce působení pracovala víceméně systematicky. Často se v jeden den sešly obdobné obžaloby. Členové komise vynášeli většinou stejné či alespoň podobné rozsudky za stejné přečiny. Kdo ale určil výši trestů za jednotlivá provinění? Dekret hovořil pouze o možnostech

potrestání v obecné rovině. Kdo tedy rozhodoval o tom, jaké zločiny budou závažnější a naopak? Dosavadní bádání nasvědčuje, že o tom rozhodovala přímo trestní nalézací komise jakožto kolektivní orgán.

Charakteristika TNK Turnov

Trestní nalézací komise v Turnově řešila 481 případ, 407 (85 %) mužů a 74 žen (15 %). Ve 310 případech komise řízení zastavila, 76 osob shledala vinnými proti národní cti. 94 spisů obsahovalo pouze oznámení o zahájení trestního řízení, všechny s datem 23. nebo 24. května 1946. Tato situace pravděpodobně souvisela s blížícími se volbami do Ústavodárného národního shromáždění, které proběhly 26. května 1946. Podle tzv. malého retribučního dekretu ztrácel volební právo pouze odsouzený, a to na jeden až tři roky. Na základě zákona o úpravě stálých voličských seznamů nicméně existovala možnost zanést do seznamů poznámku o překážce volebního práva, pokud to „*vyžadoval veřejný zájem*". Toto rozhodnutí vydávala zvláštní komise ONV.[21] Mečislav Borák v tom viděl nástroj KSČ, která si tímto způsobem dopomohla k úspěchu ve volbách. V případě TNK v Turnově mohlo přesto 54 osob jít k volbám, jelikož v protokolech stála poznámka „*není překážek volebního práva*".

Sociální složení obžalovaných bylo pestré. Početně nejsilnější skupinu tvořili rolníci (39), dělníci (19) a obchodníci (25). Před komisí stanuli i úředníci (14), autodopravci (5), skláři a brusiči drahokamů (4), zemědělci (13), číšníci (3) a příslušníci vojenských útvarů. Nechyběl ani advokát, zubní technik, národní správce či malíř. U žen se nejvíce uvádělo jako povolání *v domácnosti* (26 žen) či *dělnice* (8).[22] Případné zaměstnání částečně ovlivňovalo typ trestu, kdy u majetnějších osob se zpravidla přistupovalo k potrestání v podobě peněžité pokuty.

V roce 1946 projednala trestní nalézací komise v Turnově 238 případů, z čehož 218 případů zastavila a u 20 osob vynesla odsuzující rozsudek, z toho pouze u dvou žen. Počet rozsudků je poměrně nízký, alespoň v porovnání s trestní nalézací komisí v Liberci, která za příslušný rok vynesla 50 odsuzujících rozsudků.[23] Z těchto údajů lze vyvozovat, že členové komise nepodlehli tehdejší poválečné situaci a pravděpodobně jednali na základě faktů a nikoliv zkreslených údajů, které se objevují s narůstajícím počtem případů v roce 1947. Nízké počty odsuzujících rozsudků souvisejí s tím, že falešná obvinění byla beztrestná, a tak toho mohl každý zneužít, aniž by se obával následků. Jak uvádí Frommer, celorepublikově dvě třetiny všech případů nekončily odsuzujícím rozsudkem.[24] To kopíruje i situace u TNK Turnov. Komise v jednotlivých případech přihlížela ke vztahům mezi obžalovanými a svědky, dále věku a existenční situaci v době okupace.

Z hlediska výše trestů padla tři veřejná pokárání a čtyři peněžité pokuty, po třech případech TNK vynesla rozsudky v podobě vězení a veřejného pokárání, vězení a peněžité pokuty a kombinaci všech tří trestů. Pět osob bylo potrestáno peněžitou pokutou a veřejným pokáráním. Nejnižší pokuta byla 200 Kčs, kterou ko-

mise vyměřila Kateřině Najmanové za údajné vyhrožování sousedům německými úřady a za pokus o udavačství.[25] Nejvyšší peněžitá pokuta se vyšplhala až k půl milionu korun, když se měl továrník Karel Pitaš provinit stykem s členy gestapa. Kromě pokuty mu byl vyměřen ještě trest v podobě šestiměsíčního vězení (v zajišťovací vazbě strávil 6 měsíců a 23 dnů) a veřejného pokárání. U obžalovaného byla reálná šance, že touto částkou disponuje, a pravděpodobně to byl i důvod, proč komise tento trest vynesla.[26] Nejkratší vězení trvalo deset dní. K němu a k pokutě 10 000 Kčs odsoudili členové komise Ferdinanda Bursu staršího za domnělé členství v německém obecním zastupitelstvu.[27] Nejdelší trest vězení byl stanoven na jeden rok.[28]

Údajná provinění byla poměrně různorodá. Osm obviněných se prý společensky či hospodářsky stýkalo s Němci, šest obžalovaných se mělo stát členy fašistických organizací (hlavně Národní obce fašistické a Vlajky). Zbytek se podle spisů provinil hanlivými výroky, urážkou Čechů, nesociálním jednáním či podporou Němců.[29]

TNK v Turnově nezasedala pravidelně, scházela se pouze ve vybrané dny. Některé dny vybočují značným množstvím projednaných případů. Na příklad 30. července 1946 bylo zastaveno dvacet pět případů, 11. října 1946 dvacet případů, které se týkaly obžaloby za členství ve Sdružení svazu válečníků – kamarádství v Turnově. Všichni obžalovaní podle TNK neprojevili horlivou činnost a ani nevykonávali vrcholné funkce. 17. září 1946 bylo projednáno a zastaveno patnáct případů, 5. prosince 1946 dvacet dva případů, 31. října 1946 jedenáct případů. V roce 1946 se členové komise sešli na čtyřiceti dvou schůzích, nejvíce v měsíci září.[30] Lze předpokládat, že trestní výměry byly dopředu připraveny a členové komise je v dny zasedání pouze vynášeli, aniž je projednávali.

V roce 1947 projednala trestní nalézací komise v Turnově 147 případů, tedy o 110 případů méně než v předchozím roce. Vynesla 56 odsuzujících výroků, u 90 případů zastavila řízení a jedna osoba v průběhu trestního řízení zemřela. Potrestala 12 žen a 43 mužů. Zatímco v předchozím roce měla TNK v Turnově na projednávání skoro celý rok, přesněji jedenáct měsíců, v roce 1947 se čas zkrátil na pět měsíců.[31] To znamená, že zatímco v roce 1946 připadlo na jeden měsíc přibližně 14 spisů, tak v tomto roce to bylo přes 29 spisů. TNK v Turnově musela jednat rychle, jelikož se krátil vymezený čas její působnosti.

Z hlediska výše výměry trestů vynesla komise pět trestů v podobě veřejného pokárání, sedm trestů ve formě peněžité pokuty a stejný počet obžalovaných potrestala vězením. Tři osoby potrestala vězením a peněžitou pokutou, u čtrnácti kauz vynesla kombinaci vězení a veřejné pokárání a šestnáct obžalovaných trestala veřejným pokáráním a peněžitou pokutou. Tři obžalovaní obdrželi výměr v podobě kombinace všech trestů. Nejnižší pokutu TNK stanovila na 200 Kčs a nejvyšší na 25 000 korun československých. Nejkratší vězení trvalo „symbolické" tři dny a nejdelší deset měsíců. Veřejné pokárání se pohybovalo v rozmezí týdne až třiceti dnů.[32]

V tomto roce se objevují závažnější provinění, jako je dobrovolné hlášení k německé národnosti (4), vyhrožování gestapem, zneužívání německých úřadů ve

vlastní prospěch či aktivní činnost ve fašistických organizacích (24). Objevují se opět styky s Němci, hanlivé výroky a udavačství.[33]

Typologie provinění[34]

Nejpočetnější skupinu (38,8 %) obžalovaných tvořili ti, kteří vstoupili do nějaké fašistické organizace. Lidé tak činili z několika důvodů: osobní důvody (rodina, obava ze ztráty zaměstnání či snaha povýšit či alespoň získat výhody na pracovišti), nedostatečný přehled v politickém životě či snaha o zlepšení vlastní existenční situace (hlavně lidé v invalidním důchodu očekávali příspěvky), ideologický důvod (víra) a podlehnutí slibům stávajících členů organizace. I pouhé členství v těchto organizacích bylo trestné, ale trestní nalézací komise v Turnově vynášela odsuzující rozsudky většinou pouze v případech projevení *nadměrné horlivosti*. Ta spočívala převážně v agitační činnosti, pravidelné účasti na schůzích, placení členských příspěvků a darování peněz. V ostatních případech došlo k zastavení řízení. Před TNK v Turnově stanulo přes 150 osob, které měly spáchat tento přestupek. Nejvíce obviněných vstoupilo do Sdružení svazu válečníků – kamarádství v Turnově, Národní obce fašistické a Vlajky. V menší míře získávaly členy i fašistické organizace Česká liga proti bolševismu, Český svaz pro spolupráci s Němci, Kuratorium pro výchovu mládeže, Svatoplukova garda či Národní árijská kulturní jednota.[35]

Mnoho obvinění bylo založeno na údajném hospodářském, společenském či intimním styku s Němci, popřípadě gestapem. V případě tohoto obvinění rozhodovala o vině míra kontaktů a zda se dotyčný s Němci stýkal dobrovolně (navštěvování, poskytování ubytování, potravin atd.) či jen v případě nutnosti (např. v rámci svého zaměstnání). Trestní nalézací komise v Turnově řešila toto provinění u necelých osmdesáti spisů (20,7 %). Další časté provinění spočívalo v hanlivém vyjadřování o prezidentech Československé republiky, vládě, samotné republice a Češích, čímž se údajně provinilo 65 osob (16,8 %). Většina výroků byla vynesena v hospodách, takže zůstává otázkou, nakolik jsou svědecké protokoly věrohodné a jak vážně byly míněny. Patnáct osob se údajně přihlásilo k německé národnosti. Před TNK v Turnově se objevila i provinění v podobě udavačství[36] (udavač udával domnělého udavače), asociálního jednání[37] (např. povýšené chování vůči Čechům, nespokojení zaměstnanci atd.), schvalování nacismu a postupu německých úřadů, případně psaní hanobících článků do denního tisku.

Typologie trestů[38]

Veřejné pokárání jako samostatný trest vynesla TNK v Turnově v osmi případech, u tří případů v roce 1946 a u pěti případů v roce 1947. Trest spočíval v podobě veřejné vývěsky na obecních tabulích buď v místě bydliště či pracoviště, nebo na obou místech. Délka se většinou pohybovala v rozmezí dvou týdnů. Rozhodně ho

nelze označit za nejnižší trest, jelikož samotné pokárání mohlo vést k vyloučení ze společnosti, diskreditaci, ponížení, a v některých případech i ke ztrátě zaměstnání. Obviněný se posouvá na okraj společnosti, bez přátel, stává se terčem opovržení a musí čelit psychologickému nátlaku. Veřejné pokárání po dobu dvou týdnů vynesla TNK Turnov v kauze Václava Janouška, který se podle ní provinil členstvím ve Svazu českých válečníků.[39]

Pouze peněžitou pokutou potrestala trestní nalézací komise v Turnově jedenáct osob, z toho čtyři osoby v prvním roce svého působení a sedm o rok později. Nejnižší pokuta byla stanovena na 200 korun československých, zatímco nejvyšší se vyšplhala na půl milionu korun československých. Ke každé pokutě byl uveden náhradní trest v podobě vězení. Nicméně často se stejné částky lišily rozdílnou dobou vězení. Dle mého názoru se jednalo hlavně o případy, kde se usilovalo o splacení pokuty a nikoliv o náhradní trest vězení. Pravděpodobně chudý rolník s manželkou a třemi dětmi raději nastoupí do vězení než třeba obchodník se stejným počtem rodinných příslušníků. Samozřejmě záleželo na existenční situaci obžalovaných.

V roce 1946 nepadl trest v podobě vězení jednotlivě, pouze v kombinaci s dalšími tresty. V druhém roce činnosti vynesla TNK sedm trestů vězení. V téhle souvislosti se objevil další fenomén, a to shodná délka zajišťovací vazby a vyneseného rozsudku, dokonce se několikrát vyskytla i delší zajišťovací vazba.[40] Jedním z odsouzených k trestu vězení byl v roce 1947 v délce půl roku Josef Kocourek za údajné členství v Národní obci fašistické a za domnělou agitaci a nábor členů. Trest měl nastoupit až po té, co si odpyká pětileté vězení, ke kterému ho odsoudil Mimořádný lidový soud v Jičíně.[41]

Nad šesti případy vynesla trestní nalézací komise v Turnově odsuzující rozsudek v podobě peněžité pokuty a vězení. Tento typ výměru si vyslechl ve výši pěti dnů vězení a třítisícové pokuty například František Svoboda, který podle komise vychvaloval fašistický režim.[42]

V sedmnácti případech vynesla TNK trestní výměr v podobě veřejného pokárání a vězení. Tento trest komise vyměřila mimo jinými Waltrovi Vladiboji Krásnému, který při služebních výkonech údajně jednal nesociálně (pravděpodobně dával najevo svoji nechuť vůči Čechům) se živnostníky a rolníky, čímž u nich vyvolal odpor a jeho úřední činnost se stala terčem kritiky. Při styku na okresním úřadě v Turnově ve věci propustek měl mluvit na české občany německy a zdravit nacistickým pozdravem „*Heil Hitler*". Na základě rozhodnutí komise byl 14. března 1946 potrestán ročním vězením a veřejným pokáráním za odbornou spolupráci s Němci přesahující míru nutnosti, jakož i týrání a urážení Čechů spáchané ve službě s cílem zalíbit se Němcům. Do výkonu trestu se mu započítávala doba v zajišťovací vazbě, a to jeden měsíc a dvacet pět dnů.[43]

Ve 21 případu TNK Turnov vynesla trestní výměr v podobě veřejného pokárání a peněžité pokuty. Tak například 11. července 1946 odsoudila komise Josefa Bartoše za údajný dobrovolný společenský styk s Němci a projevování podpory vůči nim k veřejnému pokárání a pokutě v hodnotě 10 000 Kčs.[44]

Celkem šest obviněných bylo potrestáno trojkombinací trestů. Jedním z nich se stal i inspektor drah Vilém Pekař, kterému v době vynesení rozsudku bylo šedesát pět let. Prý pronesl výrok, že po smrti svého otce nosil černou pásku pouze tři dny, zatímco v případě smrti „*toho prašivého židovského psa – Masaryka*" šest týdnů. Podle svědeckých výpovědí schvaloval terorizující postup německých úřadů proti příslušníkům českého národa. TNK Turnov ho potrestala veřejným pokáráním po dobu dvou týdnů, desetitisícovou pokutou a dvouměsíčním vězením.[45]

Další odsouzený, Ladislav Viewegh, údajně vstoupil v roce 1941 do Vlajky, účastnil se jejích schůzí a vyvíjel agitační činnost. Ve své výpovědi se hájil tím, že jednal z nerozumu a nedostatečného politického rozhledu. Také se odvolával na Světlíka, který byl též souzen za členství v této organizaci. Členové komise přihlédli k mladistvému věku v době spáchání přestupku a odsoudili ho 19. března 1947 k veřejnému pokárání po dobu dvou týdnů, peněžité pokutě ve výši 10 000 Kčs a vězení v délce trvání čtyřicet dva dní. Trest vězení nenastoupil, jelikož již strávil v zajišťovací vazbě měsíc a šestnáct dnů.[46]

Ženy před TNK Turnov

Pozornost jsem věnoval i ženské problematice, s cílem analyzovat postavení žen před TNK Turnov. Nicméně archivní materiál často tyto případy speciálně nereflektoval, jelikož spisy obsahovaly buď minimum informací, nebo byly dokonce součástí spisů rodinných příslušníků mužského pohlaví.

Trestní nalézací komise v Turnově posuzovala případy sedmdesáti čtyř žen, z nichž odsoudila pouze patnáct žen, tj. 20,2 %, u zbylých padesáti devíti bylo řízení buď zastaveno, nebo neproběhlo (pouze předvolání). Nad muži vynesla TNK v Turnově čtyřikrát více odsuzujících rozsudků. V roce 1946 komise odsoudila dvě ženy, v druhém roce působení již třináct žen. V některých případech nebyl vytvořen samostatný spis obžalované, ale trestní výměr byl vložen do spisu manžela. Často se jednalo pouze o zášť panující například mezi zaměstnankyněmi a jejich bývalou vedoucí.[47]

Na základě analýzy případů, v nichž padl odsuzující rozsudek, jsem došel k závěru, že členové trestní nalézací komise přistupovali k ženám mírněji, což se projevilo hlavně v trestech, ve kterých převažují veřejná pokárání a peněžité pokuty. Ke stejnému závěru došel Benjamin Frommer.[48] Z provinění převažovala hlášení se k německé národnosti (2), udavačství (2) a styky s Němci (5), od spolupráce přes společenské styky až po tzv. horizontální kolaboraci.[49] Jedna obžalovaná žena se měla dopustit terorizování Čechů, další obviněná hanlivého vyjadřování a poslední žena údajně přijala německou státní příslušnost. Teze Mečislava Boráka, že za typické ženské provinění lze považovat udavačství, se v materiálech TNK Turnov nepotvrdila.[50]

Případ Anny Klímové, rozené Tvrzníkové, lze v mnohém v dané době označit za signifikantní. Klímovou odsoudila TNK k peněžité pokutě ve výši 200 Kčs[51] za

to, že podporovala internované Němce jídlem. Pravděpodobně se jednalo o zadržené civilisty, kteří měli být na základě německé příslušnosti vysídleni. Z dnešního pohledu ve své podstatě humanitární akt přinesl Klímové konflikt se státní mocí.[52]

Na druhou stanu lze konstatovat, že v řadě jiných případů se turnovská TNK snažila rozhodovat na základě objektivních skutečností a nepodléhat „náladám" tehdejší doby. Jasným dokladem takového přístupu je kauza Růženy Buškové. Měla vyhrožovat svému bývalému manželovi, Františku Buškovi, který uprchl z totálního nasazení v Německu, že jej udá kriminální policii, popřípadě zavede policii na místo, kde se ukrývá, jestliže se nepřihlásí na pracovní úřad. Podle výpovědi ale nevyhrožovala německou policií a jednala pod nátlakem gestapa v Jičíně, které jí zaslalo příkaz, aby svého manžela po jeho příchodu ihned přihlásila, nebo bude také trestána. Vychovávala dvě děti ve věku dvou a třinácti let. Členové komise vzali na zřetel její situaci a řízení 25. září 1946 zastavili.[53]

S ženami pachatelkami souvisí i horizontální kolaborace, tedy zakázaný styk s člověkem „pronásledovaným" státní politikou, aplikovaný již v éře nacionálního socialismu. Nezahrnovala pouze sexuální styk, ale i procházky, schůzky či navštěvování se navzájem. Společnost těmto případům věnovala značnou pozornost, jelikož u ní milostný styk mezi českou ženou a Němcem vzbuzoval pohoršení a chápala ho jako kolaborantství. [54] Ve slezském Frýdku musely ženy, které údajně projevily nemístnou náklonnost k Němcům, měsíc uklízet ulice (bez nároku na finanční odměnu) s nápisem „*Stýkala jsem se s Němci a štítím se práce*".[55] Nejvýznamněji se pojí s tímto provin ěním prvorepublikové filmové hvězdy jako Adina Mandlová, Nataša Gollová a Lída Baarová.

TNK Turnov za tento přečin potrestala Alenu a Pavlu Dražilovou tříměsíčním vězením a veřejným pokáráním v podobě vývěsky v Liberci a Turnově.[56] Mezi další údajné „kolaborantky" patřila manželka dopravce Jana Hronovská. Členové komise ji 28. května 1946 odsoudili k pěti měsícům vězení a pokutě v hodnotě 10 000 Kčs. Vězení nenastoupila, jelikož stejnou dobu strávila v zajišťovací vazbě. V letech 1941–1945 údajně udržovala společenské styky s Němci, v tomto případě členy gestapa, a tím měla podporovat ideologii nacionálního socialismu. Nejvíce měla sympatizovat s jistým Mackem, s nímž se měla i intimně sblížit.[57] Ve stejný den odsoudila trestní nalézací komise jejího manžela Bohuslava Hronovského za údajné společenské styky s Němci k tříměsíčnímu vězení a pokutě 30 000 Kčs.[58]

Národnostní problematika

Na národnost se kladl v rámci retribuce velký důraz, jelikož často rozhodovala, jaká retribuční instituce bude posuzovat údajná provinění a jak bude vypadat případný trest a jeho výše. Samotné určení bylo značně problematické, ať už díky fenoménu etnické indiference,[59] či dekretům prezidenta republiky zabývajícím se německou otázkou a občanstvím. Jak jsme již zmínili, byla působnost trestních nalézacích komisí postupně rozšiřována i na etnické Němce. Zvláštní postavení

v rámci německého obyvatelstva měli specialisté, antifašisté a smíšená manželství, jejichž počet se v Československu po konci války odhaduje na 90 až 130 tisíc.[60] Už samo o sobě bylo problematické určit, kdo je či není Němec. Po vzniku protektorátu Čechy a Morava odešlo mnoho českých rodin do vnitrozemí, ale některé zůstaly. V roce 1939 proběhlo sčítání obyvatel a každý jedinec musel jednoznačně určit, k jaké se hlásí národnosti. Lidé se mohli hlásit k německé národnosti ze strachu či obavy z budoucnosti. Objevily se i případy, kdy člen rodiny přihlásil jiného rodinného příslušníka k německé národnosti bez jeho vědomí. Jak již bylo uvedeno výše, národnost nehrála důležitou identifikační roli u etnicky indiferentních osob a není tedy překvapivé, že tyto osoby bez větších problémů měnily svou národnostní příslušnost podle momentální situace.[61] V období první republiky si zvolily českou národnost, po Mnichovské dohodě německou a po konci války opět českou.[62] Rozhodovaly se na základě toho, co považovaly za výhodnější. Národnost pro ně nebyla podstatným kritériem, neidentifikovaly s konkrétním národem. Mnoho osob si zvolilo národnost i z jiných důvodů, jako např. starousedlictví či nátlak ze strany rodiny (smíšená manželství).[63]

Podle smlouvy uzavřené mezi Berlínem a Prahou 20. listopadu 1938, jež se týkala i státoobčanských otázek, mohly osoby české národnosti v Sudetech do 29. března 1939 podat opční prohlášení a ucházet se tak o česko-slovenské státní občanství, resp. fakticky o jeho zachování. Ostatní, tedy neoptující Češi, získali německou státní příslušnost, ale nestali se říšskými občany.[64] Tedy po ztrátě československého státního občanství nemohla TNK stíhat osobu, jež se provinila přihlášením se k německé národnosti, jelikož za tento čin mohl být trestán pouze čs. státní občan. Osoby, které prokázaly, že čin spáchaly pod nátlakem, měly být také zproštěny viny.

Ve spisech TNK v Turnově vystupuje 35 osob německé národnosti, z toho 21 (60 %) mužů a 14 žen (40 %). 21 osob obdrželo pouze předvolání, u třinácti vynesla komise rozsudek, u šesti osob odsuzující.[65]

Jednou z potrestaných se stala Irma Kyptová, která údajně pronesla následující výroky: „*Všechny Čechy patří postřílet a poslat na Sibiř*“ a „*Českou pakáž vystěhovat na Sibiř*“. TNK v Turnově ji odsoudila k dvoutýdennímu veřejnému pokárání a peněžité pokutě v hodnotě 12 000 Kčs, v případě nedobytnosti vězení pět a půl měsíce, i když svědecká výpověď potvrdila pouze slovo „*pakáž*“.[66] Mezi další patřila Helena Hrubá. Podle komise se provinila terorizováním Čechů, snižováním vážnosti zahraničního odboje a zneuctěním památky amerického prezidenta Roosevelta. Členové komise jí vyměřili 23. dubna 1947 trest v podobě veřejného pokárání po dobu osmi dnů, dále peněžitou pokutu 10 000 Kčs a vězení v délce trvání dva měsíce, do kterého se započítala zajišťovací vazba, trvající tři měsíce a devět dnů. Stíhána byla také dle odstavce 10e směrnic MV, ale jelikož pocházela ze smíšeného manželství, nemohla být obviněna a souzena ohledně žádosti o říšskoněmeckou státní příslušnost.[67]

Jak vyplynulo z analýzy případů osob německé národnosti, tak TNK v Turnově již při zahájení projednávání případů věděla, že se jedná o osoby německé národ-

nosti, tudíž si byla vědoma, že dotyčné obviněné může potrestat jen za tři přečiny. Národnost se uváděla již při zatčení. Komise se snažila formulovat provinění tak, aby mohla vynést odsuzující rozsudky, které v porovnání s tresty osob české národnosti jsou poměrně přísné, zvláště peněžité pokuty, pohybující se kolem 10 000 Kčs a více. Po odpykání trestu vězení či splacení pokuty došlo pravděpodobně k vysídlení z Československa.

Závěr

Tzv. malý retribuční dekret doplnil soustavu retribučního soudnictví o trestní nalézací komise, i když se nejednalo o soud v pravém slova smyslu. Komisím nepředsedal soudce, pouze předseda, u kterého se doporučovalo dokončené právnické vzdělání.

Trestní nalézací komise v Turnově řešila 386 případů, zbylých 94 osob obdrželo pouze předvolání o zahájení řízení a jeden člověk zemřel. Právě obsílky se staly předmětem sloužícím k manipulaci s volbami v roce 1946.

Souzen mohl být každý, bez ohledu na pohlaví, věk, zaměstnání, a později i národnost. Nejmladším obviněným byl devatenáctiletý mladík, nejstarším sedmasedmdesátiletý důchodce. Z národností převažují Češi a Němci. Předvolání o zahájení řízení obdrželi jak manuálně pracující lidé, jako zemědělci a dělníci (většina), tak i úředníci, lékaři či podnikatelé. Z hlediska genderového rozdělení převažovali muži. Ženy nejčastěji vystupovaly jako příbuzné obžalovaných mužů, hlavně (ex)manželky. K obžalovaným ženám přistupovali členové komise mírněji, a to hlavně v trestech (nejčastěji byly obviněné potrestány veřejným pokáráním či peněžitou pokutou, trest ve formě vězení se objevuje minimálně) a počtu odsouzených. Shledali pouze 15 žen vinnými. S ženami se hlavně pojí provinění v podobě horizontální kolaborace, zatímco u mužů se styk s ženami německé národnosti přehlížel. Stále přetrvával dvojí pohled na sexuální chování žen a mužů.

Mnoho udání se ukázalo falešnými. O tom vypovídá i nízký počet odsouzených jak celorepublikově, tak i v případě Turnova. Lidé mnohdy využívali trestní nalézací komise jako osobní prostředek pomsty a odplaty, jednali ze zášti, vypočítavosti či ze snahy obohatit se na úkor jiných. Jedná se celorepublikový charakteristický rys tzv. malé retribuce. Samotné předvolání vedlo k diskreditaci člověka, následné odsouzení dokonce mohlo vést k vyřazení ze společnosti, ztrátě zaměstnání a ohrožení ekonomického zázemí rodiny. Členové komise se zabývali dokonce i rodinnými, nájemními, sousedskými a majetkovými spory.

Trestní nalézací komise fungovala na retrospektivním principu. Soudila obžalované za činy spáchané v minulosti, která byla definovaná jako doba zvýšené ohroženosti republiky. Komise v Turnově započala svoji činnost v únoru roku 1946 a s postupujícími měsíci přibýval počet projednaných případů. V tomto roce projednali členové TNK 238 případů, z čehož padlo 218 osvobozujících rozsudků a 20 odsuzujících. Na základě analýzy spisů si komise počínala systematicky, její členové

jednali s odstupem. Ale i tak nelze říct, jak se jednotliví její členové dokázali distancovat od čerstvého válečného zážitku. V druhém roce působení členové komise projednali o 110 případů méně, tedy 147. Vynesli 90 osvobozujících rozsudků a 56 odsuzujících. Jeden člověk v průběhu řízení zemřel. TNK v Turnově jednala přísněji a důrazněji. Možným vysvětlením je změna složení komise. Právě umírněný postup členů TNK Turnov se liší od ostatních komisí působících po celém Československu. Např. v Semilech se díky působení odbojářů prosadil výrazněji požadavek potrestání údajných kolaborantů a komise vynesla více odsuzujících rozsudků hned v prvním roce.

Nejvíce osob se provinilo vstupem do některé z fašistických organizací, druhým nejčetnějším proviněním byl styk s Němci, ať už milostný, společenský či hospodářský. I veřejné urážky prezidenta, vlády, republiky či Čechů spadaly pod provinění proti národní cti. Trestné bylo i hlášení se k německé národnosti, přijetí německého státního občanství, vyhrožování, udavačství, asociální jednání, psaní inkriminovaných článků atd. U některých obvinění TNK v Turnově posuzovala míru nutnosti. Nebylo výjimkou, že se údajný viník dopustil více přestupků.

Retribuce se odrazila v poválečné společnosti a odhalila její negativní vlastnosti jako závist, pomstychtivost nebo zášť. Velký počet udání odrážel tehdejší náladu společnosti. Na druhou stranu relativně malý počet odsouzených svědčí o tom, že se členové komisí snažili nepodlehnout revoluční náladě. Vyskytly se ale i případy, kdy výměr odpovídal více cílenému záměru než skutečnosti.

Poznámky

[1] JECH, Karel – KAPLAN, Karel. *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945*. 2. oprav. a dopl. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 2002, ISBN 80-7239-115-1.

[2] Např. BORÁK, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu: retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945 – 1948)*. Šenov u Ostravy: Tilia, 1998. ISBN 80-86101-07-X; FROMMER, Benjamin. *Národní očista: retribuce v poválečném Československu*. Praha: Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1838-0; KOČOVÁ, Kateřina. *Činnost mimořádných lidových soudů. MLS Česká Lípa, Liberec a Litoměřice*. Disertační práce. HÚ FHS UHK. Hradec Králové, 2006; STANĚK, Tomáš. *Retribuční vězni v českých zemích: 1945 – 1955*. Opava: Slezské zemské muzeum, 2003. ISBN 80-86224-33-3.

[3] Např. HAMPLOVÁ, Zuzana. *Trestní nalézací komise Nymburk*. Bakalářská práce. KHI FP TUL. Liberec, 2011; KMOCH, Pavel. *"Malá retribuce" v českých zemích a Trestní nalézací komise v Benešově u Prahy*. Diplomová práce. KHI FP TUL. Liberec, 2012; LOUDA, Jiří. *Trestní nalézací komise Turnov*. Bakalářská práce. KHI FP TUL. Liberec, 2011; MIKŠOVSKÁ, Barbora. *Trestní nalézací komise v Poděbradech*. Bakalářská práce. KHI FP TUL. Liberec, 2012; RYBÁŘ, Václav. *Trestní a nalézací komise v Liberci v letech 1945–1948*. Bakalářská práce KHI FP TUL. Liberec, 2009; SÝKOROVÁ, Veronika. *Mimořádný lidový soud Mladá Boleslav 1945–1947*. Bakalářská práce. KHI FP TUL. Liberec, 2005.

[4] Např. LNĚNIČKOVÁ, Andrea. Činnost retribučních komisí v Ostravě v letech 1945–1948. In: *Retribuce v ČSR a národní podoby antisemitismu: židovská problematika a an-*

tisemitismus ve spisech mimořádných lidových soudů a trestních komisí ONV v letech 1945–1948: sborník příspěvků. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2002, s. 137–142. ISBN 80-86224-35-X; táž. Postavení a povaha přečinů s židovskou tématikou u trestní a nalézací komise v Ostravě v letech 1946 až 1947. In: *Poválečná justice a národní podoby antisemitismu: postih provinění vůči Židům před soudy a komisemi ONV v českých zemích v letech 1945–1948 a v některých zemích střední Evropy: sborník příspěvků.* Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea, 2002, s. 127–135. ISBN 80-86224-39-2; MACHALA, Jan. *Retribuce podle „malého dekretu" (1946–1948)*. Státní okresní archiv Kroměříž. Archivní ročenka 2002, s. 77–91; týž. Projevy antisemitismu v případech projednávaných Trestní nalézací komisí v Holešově. In: *Židé a Morava. Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska dne 9. listopadu 2005*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 2006, s. 238–250; RYBA, Jan. Antisemitské delikty ve spisech trestních komisí nalézacích Ústředního národního výboru hlavního města Prahy. In: *Poválečná justice a národní podoby antisemitismu: židovská problematika a antisemitismus ve spisech mimořádných lidových soudů a trestních komisí ONV v letech 1945–1948: sborník příspěvků.* Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2002, s. 136–179.

[5] Využil jsem především informací z deníku Stráž severu z roku 1946. Stráž severu, 1946, SOkA Liberec.

[6] FUSEK, Jaroslav. *Provinění proti národní cti.* Praha: V. Linhart, 1946; STACH, Jindřich. *Provinění proti národní cti a jejich trestání podle dekretu presidenta republiky ze dne 27. října 1945, čís. 138 Sb*. Brno: Zář, 1946.

[7] FROMMER, B., *Národní očista*, s. 410.

[8] Tamtéž, s. 258–260.

[9] Tamtéž, s. 269–270.

[10] KUKLÍK, Jan. *Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů: dekrety prezidenta republiky 1940–1945*. Praha: Linde, 2002, s. 387.

[11] Ministerstvo vnitra: Č. B-222O-23/11-45-I/2, Dodatek ke směrnicím ministra vnitra ze dne 26. listopadu 1945.

[12] Ministerstvo vnitra: Č. B-222O-23/11-46-I/2, Druhý dodatek ze dne 28. listopadu 1946 ke směrnicím ministra vnitra ze dne 26. listopadu 1945.

[13] Tamtéž.

[14] Ministerstvo vnitra: Č. B-222O-23/12-46-I/2, Třetí dodatek ze dne 7. ledna 1947 ke směrnicím ministra vnitra ze dne 26. listopadu 1945.

[15] BORÁK, M., *Spravedlnost podle dekretu*, s. 38.

[16] ARBURG, Adrian von – STANĚK, Tomáš. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů. Duben – srpen/září 1945: „Divoký odsun" a počátky osídlování*. Díl 2, sv. 1. Středokluky: Zdeněk Susa, 2011, s. 87.

[17] ŠEBESTÍK, Josef – LUKEŠ, Zdeněk. *Přehled předpisů o Němcích a osobách považovaných za Němce*. Praha: Státní tiskárna, 1946, s. 11.

[18] SOkA Semily, ONV Turnov, TNK, kt. 1–24.

[19] Z analýzy spisů TNK Turnov. SOkA Semily, fond TNK.

[20] Směrnice ministerstva vnitra ze dne 26. 11. 1945, č. B-2220-23/11-45- I/2.

[21] KMOCH, P., "*Malá retribuce" v českých zemích a Trestní nalézací komise v Benešově u Prahy*.

[22] SOkA Semily, ONV Turnov, TNK, kt. 1–24.

[23] RYBÁŘ, V., *Trestní a nalézací komise v Liberci v letech 1945–1948*, s. 43.

[24] FROMMER, B., c. d., s. 300.

[25] Kateřina Najmanová, SOkA Semily, ONV Turnov, TNK, kt. 13.

[26] Karel Pitaš, SOkA Semily, ONV Turnov, TNK, kt. 14.

[27] SOkA Semily, ONV Turnov, TNK, kt. 2.

[28] Vladiboj Walter Krásný, SOkA Semily, ONV Turnov, TNK, kt. 10.

[29] SOkA Semily, ONV Turnov, TNK, kt. 1–24.

[30] Tamtéž.

[31] Tamtéž.

[32] Tamtéž.

[33] Tamtéž.

[34] Není-li uvedeno jinak, tak informace pocházejí ze SOkA Semily, ONV Turnov, TNK, kt. 1–24.

[35] K tomuto tématu např. NAKONEČNÝ, Milan. *Vlajka: k historii a ideologii českého nacionalismu*. Praha: Chvojkovo nakladatel-

ství, 2001. ISBN 80-861-83-24-6; PASÁK, Tomáš. *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945.* Praha: Práh, 1999; PEJČOCH, Ivo. *Fašismus v českých zemích: fašistické a nacionálněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922–1945.* Praha: Academia, 2011. ISBN 978-80-200-1919-6.

[36] Z údajného udavačství bylo obviněno 54 osob. Muselo být dokázáno, že dotyčný skutečně udání učinil, jelikož tato udání byla většinou písemného a anonymního charakteru. Dále záleželo na tom, k čemu udání vedlo, např. zatčení či smrt. Pouze v 5 případech vynesla TNK v Turnově odsuzující rozsudek. 19 osob obdrželo pouze předvolání o zahájení řízení a u zbytků kauz vynesli členové osvobozující rozsudek. SOkA Semily, ONV Turnov, TNK, kt. 1–24.

[37] Tato obvinění byla často falešná. Komise na základě výslechů často zjistila, že se jedná o pomstu ze strany nespokojených či propuštěných zaměstnanců. Z údajného asociálního jednání byl obviněn Vladimír Kopal, úředník ČSD. Řízení zastaveno 30. 7. 1946. SOkA Semily, ONV Turnov, TNK, kt. 9.

[38] Není-li uvedeno jinak, tak informace pocházejí ze SOkA Semily, ONV Turnov, TNK, kt. 1–24.

[39] Václav Janoušek, SOkA Semily, ONV Turnov, TNK, kt. 7.

[40] Délka trestu byla často pravděpodobně stanovena podle délky zajišťovací vazby kvůli její legalizaci, aby se zabránilo protestům ze strany odsouzených, kteří utrpěli fyzickou a psychickou újmu.

[41] Josef Kocourek, SOkA Semily, ONV Turnov, TNK, kt. 9.

[42] František Svoboda, SOkA Semily, ONV Turnov, TNK, kt. 18.

[43] SOkA Semily, ONV Turnov, TNK, kt. 10.

[44] SOkA Semily, ONV Turnov, TNK, kt. 1.

[45] SOkA Semily, ONV Turnov, TNK, kt. 14.

[46] SOkA Semily, ONV Turnov, TNK, kt. 21.

[47] SOkA Semily, ONV Turnov, TNK, kt. 1–24.

[48] FROMMER, B., c. d. s. 217.

[49] K tomu více např. LOZOVIUKOVÁ, K. – KMOCH, Pavel. *Zakázaná láska: trestní postih milostných vztahů v letech 1935–1948.* Rukopis 2012. Okrajově se tohoto tématu týká kniha *Sexualizované násilí*, která se věnuje životním osudům a vzpomínkám žen na různé formy sexualizovaného násilí během nacistického režimu. AMESBERGEROVÁ, Helga et al. *Sexualizované násilí: ženské zkušenosti z nacistických koncentračních táborů.* Praha: BB/art, 2005. ISBN 80-7341-585-2.

[50] BORÁK, M., *Spravedlnost podle dekretu*, s. 37.

[51] V případě nedobytnosti k dvoudennímu vězení.

[52] SOkA Semily, ONV Turnov, TNK, kt. 8.

[53] SOkA Semily, ONV Turnov, TNK, kt. 2.

[54] LOZOVIUKOVÁ, K. – KMOCH, P., *Zakázaná láska: trestní postih milostných vztahů v letech 1935–1948.*

[55] FROMMER, B., *Národní očista: retribuce v poválečném Československu,* s. 272.

[56] SOkA Semily, ONV Turnov, TNK, kt. 3.

[57] SOkA Semily, ONV Turnov, TNK, kt. 6.

[58] SOkA Semily, ONV Turnov, TNK, kt. 6.

[59] Příslušníci skupin nechápou etnickou či národní příslušnost jako primární identifikační znak, a tudíž odpovídají podle kontextu, v němž byla otázka položena. Řídí se např. podle řeči, víry či politické příslušnosti. Více viz LOZOVIUK, Petr: *Evropská etnologie ve středoevropské perspektivě.* 1. vyd. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005. ISBN 80-7194-752-0.

[60] ARBURG, A. – STANĚK, T., *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí,* c. d., s. 162–163.

[61] RYBÁŘ, Václav. *Trestní a nalézací komise v Liberci v letech 1945–1948*, s. 38.

[62] KOČOVÁ, K., *Činnost mimořádných lidových soudů: MLS Česká Lípa, Liberec a Litoměřice*, s. 329.

[63] RYBÁŘ, V., *Trestní a nalézací komise v Liberci v letech 1945–1948*, s. 38.

[64] ARBURG, Adrian von – STANĚK, Tomáš. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů. Díl I. Češi a Němci do roku 1945: úvod k edici.* Středokluky: Zdeněk Susa, 2010, 156–157.

[65] SOkA Semily, ONV Turnov, TNK, kt. 1–24.

[66] SOkA Semily, ONV Turnov, TNK, kt. 11.

[67] SOkA Semily, ONV Turnov, TNK, kt. 6.

LOUDA, Jiří: ***Strafbefundkommissionen in Turnov als Instrument des Vergeltungsgerichtwesens***

Die präsentierte Studie befasst sich mit der sog. kleinen Vergeltung (Retribution), welche Strafbefundkommissionen ausübten, die bei den Bezirksnationalausschüssen aufgrund des Dekretes des Präsidenten der Republik Nr. 138/1945 Gbl., über Bestrafung von einigen Verschuldungen gegen die nationale Ehre entstanden. Unter das Dekret gehörten mehrere Verschuldungen – von gesellschaftlichen Kontakten mit Deutschen über die Mitgliedschaft in faschistischen Organisationen bis zur Unterstützung des Nationalsozialismus. Die Strafbefundkommissionen verfügten über drei Typen von Strafen und zwar in der Form öffentlicher Rühe, Geldstrafe und Gefängnis. Der Autor widmet sich im Abschnitt der Nachforschungen der Strafbefundkommission in Turnov (Turnau) in den Jahren 1946-1947, analysiert ihre Tätigkeit und befasst sich mit der Typologie der Verschuldungen und Strafen. Nicht zuletzt reflektiert er am Rande die Position der Frauen und Personen deutscher Nationalität vor dieser Kommission in Turnov.

Loutkářství v Libereckém kraji – tradice, historie a současnost

Jaroslav Kříž

Úvod

Každý současný kulturní fenomén musí vycházet z tradice, pro kterou je hlavním specifikem kontinuálnost tvůrčího procesu. Tento jev je obzvlášť důležitý v oblasti nehmotných duchovních statků, neboť při jejím přerušení se tradice lidské činnosti nenávratně ztratí. Pokud zanikne i historická představa, tak je možnost její rekonstrukce opravdu problematická, častokrát i nemožná. Mluvíme především o projevech s příznakem teatrality – např. náboženské rituály či lidové zvyky. Teatralita a lidové tradice jsou hlavní specifika amatérského loutkového divadla v českých zemích.

České loutkové divadlo se v průběhu svého vývoje stalo významným fenoménem, který je neodmyslitelnou součástí kulturního dědictví českého národa. Stačí si jen uvést, kolik prvenství drží české loutkářství: Nejstarší časopis věnující se této tématice, *Český loutkář* (*Československý loutkář*, dnes *Loutkář*), vyšel již v roce 1912 a vychází dodnes. V roce 1929 byla v Praze ustanovena mezinárodní organizace loutkářů UNIMA. První vysokoškolské učení loutkářského oboru vzniklo v Praze na DAMU roku 1952 a dokonce o rok dříve byla založena nejstarší stále trvající loutkářská přehlídka v Chrudimi.

Historické kořeny

Loutky, jako základní prostředek loutkářství, se v české divadelní kultuře objevily pravděpodobně již v nejstarším období. Jejich prvotní účel však spočíval v kulturních obřadech, náboženských ceremoniích a lidových zvycích. Vývojový proces loutek směřoval od pouhého hmotného artefaktu těchto obřadů k divadelní loutce a loutkovému divadlu jako specifickému druhu scénického umění. Již ve středověku se loutky staly součástí zábavných produkcí potulných komediantů na trzích a jar-

marcích. Od 17. století začali na naše území pronikat ve větší míře loutkáři z ciziny, především z italských a německých oblastí.[1]

Početný proud loutkářů v tehdejší době přivezl s sebou nový druh loutek – marionety. Jedná se o závěsné loutky shora ovládané, které na rozdíl od dřívějších druhů,[2] např. prstových loutek, svou konstrukcí, vzhledem a pohybovými možnostmi napodobovaly lidské postavy, a tudíž mohly hrát na jevišti podobném hereckému pódiu a předvádět i dramatické dialogy; u nás si získaly výjimečnou oblibu. Mnoho přijíždějících marionetářů (Johann Schilling, Johann Baptista Hilverding, Gerhard Pressler, Ferdinand Hofmann, Ludmila Puschmannová ad.) inspirovalo řadu místních lidových loutkářů.[3]

Nástup českého lidového loutkářství spadal do období vrcholícího baroka, jež svou poetikou mimořádně podpořilo rozvoj divadla, a zároveň do počátečního vstupu racionalismu a osvícenství, které v duchu svých ideových snah o reformu společnosti kladlo na divadlo nové společenské úkoly. Obě tyto ideové tendence podnítily rozvoj loutkového divadla v našich zemích. První čeští loutkáři se inspirovali u německy mluvících loutkářů. Často jako jejich pomocníci se od nich naučili základům loutkářského řemesla, seznámili se s konstrukcí scény a loutek a také si vyzkoušeli hry, které pak většinou tvořily základ jejich vlastního repertoáru. Domníváme se, že do první generace našich loutkářů patřili asi otcové loutkářů Jana Václava Bittera z Mělníka, Václava Maliny z Liberce či Matěje Vavrouše z Čáslavska.[4] Sice o jejich působení nemáme mnoho zpráv, ale i tak můžeme soudit o širokém regionálním rozvrstvení loutkářů již po polovině 18. století. Za prvního loutkáře považujeme Jana Jiřího Bráta (1724–1805), rodáka ze Studnice u Náchoda. Hrál s marionetami česky i německy. V jeho repertoáru byly hry známé ze zahraniční produkce (např. o Faustovi, Donu Juanovi), ale i novátorská tvorba vzniklá na našem území (např. Horia a Gloska). Původně hrál na Náchodsku, později procestoval s loutkami Čechy a Moravu.

Ke konci 18. století působila v Čechách řada dalších loutkářů, především první představitelé pozdějších rozvětvených loutkářských rodin. Ve východních Čechách a v Podkrkonoší to byli Vídové, Meissnerové (Majznerové, Maiznerové), Finkové či Šimkové, v jižních Čechách Kopečtí, Lakronové, Kludští, Trnkové, Kočkové, Malečkové či Dubští. Na Moravě si uveďme rodiny Flachsů, Šimků, Pflégrů či později větve Kopeckých a Majznerů. Zatímco loutkáři přicházející z cizích zemí hrávali hlavně ve větších městech, kde nacházeli dostatek německy mluvících diváků, nastupující generace českých loutkářů se soustředila na prostor českého venkova. Důvodů bylo více, ale je zřejmé, že právě v tomto prostředí, z kterého velmi často sami pocházeli, a proto jim bylo blízké, nacházeli publikum, které nejen rozumělo jejich jazyku, ale s nímž se ztotožnili i v názoru na svět. Tento vývoj způsobil, že nejméně dvě desetiletí předtím, než v Praze skupina vlastenců začala pravidelně provozovat divadlo v českém jazyce, tzv. lidoví loutkáři už ovládli český venkov, kde díky nim fungovalo, v podstatě pravidelně, divadlo v češtině.[5]

Vývoj v regionu do roku 1945

Na území současného Libereckého kraje, jako i v jiných českých oblastech, se od obrozeneckých dob hrávalo loutkové divadlo. V tomto kraji je to však lehce rozporuplné ohledně divadelních tradic, poněvadž jeho tři západní okresy byly před válkou většinově německé, zatímco semilský, jilemnický a turnovský okres v krkonošském podhůří patřily k hlavním českým obrozeneckým krajům. Historie lidového divadla se ukrývá i v názvech několika obcí jako Bozkov, Vlastiboř, Zásada či Vysoké nad Jizerou, protože se zároveň jedná o přízviska zachovalých her tzv. sousedského, respektive selského lidového barokního divadla.[6] V ostatních částech kraje se samozřejmě také hrálo divadlo, ale především v německém jazyce.

Výrazný rozvoj spolkového loutkářství nastal počátkem 20. století. V prvním desetiletí začaly ochotnické soubory působit v několika městech (např. v České Lípě, Liberci a Jilemnici). Po první světové válce dochází k ještě výraznějšímu zakládání loutkových spolků, především pod záštitou sokolského sdružení. Ve 20. letech snad neexistovalo jediné město, kde by určitou dobu nepůsobilo loutkové divadlo. Z těch důležitých jmenujme: Sokol Český Dub (zal. 1924), Sokol Liberec (1900–1906, obnoveno r. 1925), Sokol Semily (zal. 1929), Sokol Turnov (zal. 1922) či soubor Krakonoš ve Vysokém nad Jizerou (zal. 1924). V této době vznikaly divadelní a loutkové soubory i v mnoha menších obcích, např. Doksech, Karlovicích, Lomnici nad Popelkou, Novém Boru, Plavech, Roztokách u Semil, Studenci, Veselé, Vlastiboři, Vratislavicích nad Nisou, Zahrádkách, Zákupech. Na několika místech existovalo několik souborů současně, mj. v Českém Dubu, Liberci a Turnově.

První krok k založení českého spolkového loutkového divadla v Liberci udělala tělocvičná jednota Sokol. Její místostarosta Mráz nechal zakoupit od řezbáře Vorla, který pracoval u Konstantina Buška na Sychrově, asi dvacet loutek o velikosti 60–70 cm. Od roku 1900 se o nedělích střídavě hrálo v matiční škole nebo v České besedě. O představení byl velký zájem. Někdy proběhla až tři představení za odpoledne. Po postavení Národního domu (1904) se divadelní scéna přemístila do hudební síně. Z nejznámějších pracovníků loutkového divadla jmenujme Norberta Wintra, jenž divadlo řídil, a výborného loutkáře Hynka Vaňuru. První české loutkové divadlo v Liberci fungovalo jen do roku 1906, poté bylo z nezištných důvodů prodáno do Nymburka.[7]

Práce libereckých loutkářů byla víceméně obnovena až po první světové válce. Loutkový soubor založili učitelé měšťanské školy a také vojáci 44. pěšího pluku, kteří hráli ve svých kasárnách. Oba soubory fungovaly velice krátce. Ve dvacátých letech si poměrně dobře vedlo divadélko Dělnické tělocvičné jednoty (DTJ), jež fungovalo v letech 1923–1928. Soubor měl stálou scénu v Dělnickém domě (tzv. Prátr). Roku 1927 došlo k přestavbě Dělnického domu a divadlo se muselo přestěhovat do jiných prostor. Následujícího roku slyšíme o tomto loutkovém souboru naposledy. Z jakých důvodů zanikl, nevíme. Za pět divadelních sezón odehrálo loutkové divadlo DTJ podle dochovaných zpráv minimálně padesát představení.

Současně se souborem DTJ působilo v Liberci i loutkové divadlo Sokola. První jeho představení proběhlo 19. 12. 1925 ve staré nádražní restauraci a poslední bylo odehráno v Menšinovém domě 18. 9. 1938. Divadlo tedy fungovalo třináct divadelních sezón, čtrnáctá byla násilně přerušena politickými událostmi roku 1938. Nejdříve soubor hrál v prostorách restaurace a poté ve školní místnosti dopravního úřadu.[8] Divadlu přibývalo návštěvníků i těch, kteří chtěli s loutkovým divadlem spolupracovat. Stávající prostory jim přestaly vyhovovat, proto se loutkáři rozhodli postavit samostatnou loutkovou scénu. Obětavou svépomocí sokolského loutkářského souboru se povedlo získat finanční zajištění a již roku 1927 byla nová budova postavena.[9] Divadlo bylo slavnostně otevřeno 10. dubna představením Jiráskova díla *Pan Johannes*. Od té doby se hrálo pravidelně každou neděli, kromě čtyř letních měsíců. Účast byla kolem 300 návštěvníků, což svědčilo o velké oblíbenosti u dětí. Dokonce přicházely i německé děti, poněvadž Němci v tuto dobu loutkové divadlo neměli, tedy kromě maňáskového divadélka.[10] Za dobu svého působení odehrál soubor 462 představení.[11] Velmi populární se stalo uvádění loutkových kabaretů. Kabaret většinou uváděli dva konferenciéři, Jan Durych a Emil Pospíšil, kteří přímo z jeviště glosovali události příjemné i nepříjemné, jak místního, tak i národního charakteru.

Jan Durych se narodil 16. listopadu 1891 v Turnově. Byl to obětavý herec, loutkoherec, režisér, recitátor a výtvarník. Do Liberce přišel roku 1909. Nejvíce byla hodnocena jeho činnost v loutkovém divadle, které se za jeho působení dostalo na celostátní úroveň. Byl to zapálený vlastenec. Také výborný, pohotový a vtipný konferenciér a glosátor současných nešvarů, měl za svůj herecký vzor libereckého rodáka Vlastu Buriana. 21. února 1943 zahynul v koncentračním táboře v Osvětimi. Po válce si jeho jméno dal do názvu nově vzniklý ochotnický spolek v Liberci.[12]

Loutkové divadlo Sokola v Liberci se také zúčastnilo loutkářských výstav (Praha 1929, Turnov 1933). Soubor uspořádal roku 1930 loutkářský kurs. Účastnili se ho loutkáři z Turnova, Semil, Proseče nad Nisou, Malé Skály, Šumburku a Benešova u Semil. Před okupací 1938 Josef Hanousek převezl loutky a další vybavení do Turnova. Poté byly loutky rozprodány jednotlivě nebo jako celý soubor Sokolu v Přepeřích.[13] Liberečtí loutkáři Jan Durych, Alois Vaňura, Josef Jireš, Karel Vopršálek a Jiří Eisner zemřeli v koncentračním táboře.[14]

Na Lomnicku se hrávalo loutkové divadlo již před 1. světovou válkou. Na ně pak navázal loutkářský odbor Sokola v Lomnici nad Popelkou, ustanovený roku 1926 (zakladatelé J. Cerman, M. Ryšavý a J. Pospíšil). Na kulisách se podílel lomnický malíř Čeněk Sucharda. Soubor hrál marionetami na malém sále. Na každé představení se muselo přenosné Alšovo divadélko postavit a po hře opět složit. Po přestavbě v roce 1929 získal soubor modernější sál. Divadlo bylo s kruhovým horizontem, prostorem pro mluviče a sloužilo dlouhou dobu jako vzor pro okolní loutkářské soubory. Hrávalo se každou neděli. Soubor také pořádal školení pro podkrkonošské loutkáře (J. Malík, J. Tittelbach).[15] V roce 1941 došlo z politických důvodů k uzavření sokolovny. Po válce loutkové divadlo střídalo různé zřizovatele: Závodní klub ROH

Technolen, Sdružený klub pracujících, od r. 1994 divadelní spolek Tyl a od následujícího roku DDM Sluníčko. Soubor se pojmenoval Popelka a pod tímto názvem působí dodnes.[16]

V Turnově vzniklo sokolské loutkové divadlo roku 1922. Soubor vedl akademický malíř Karel Vik, který se snažil založit loutkové divadlo už před válkou.[17] Byl vedoucím výpravy a hlavně duší celého souboru. Turnovští stavěli svá představení na zajímavých loutkách, které vyrobil Jan Dolenský (1886–1948) ze Semil. V letech 1922–1928 uvedli loutkáři 62 her, což znamenalo 145 představení, jež zhlédlo 28 tisíc diváků. Hrálo se o nedělích v malém sále sokolovny. Tento sál byl vybudován přímo pro potřeby loutkového divadla. Z těch nejzajímavějších her jmenujme alespoň *Fausta*, *Kašpárka hvězdáře*, *Šípkovou Růženku*, *Začarovaný les*, *Lucernu* či *Strakonického dudáka*. V letech 1924 a 1929 dokonce turnovští umělci získali ocenění na loutkářské výstavě v Praze, a to jak za loutky, tak i za představení. Roku 1931 zhotovil nové marionety František Plátek, který se v průběhu 30. let stal vedoucím souboru. Před Plátkem byl principálem spolku Antonín Šrajer, jenž ve hrách zosobňoval především Kašpárka a byl u dětí velmi oblíben. Pro turnovské loutkové divadlo též namaloval mnoho dekorací výtvarník Josef Durych (1898–1973), bratr

Karel Vik (1883–1964), akademický malíř a divadelní scénograf. Významný představitel Loutkového divadla Sokol Turnov. (Loutkář, 1926, roč. XII, č. 7-8, s. 147.)

Jana Durycha. Soubor byl velmi aktivní až do roku 1938.[18] Během druhé světové války přestal fungovat. Po válce byl sice znovu obnoven, ale již nebyl tolik aktivní jako v minulosti a roku 1959 zanikl nadobro. Po válce ale vzniklo několik amatérských souborů, které právě sokolští loutkáři inspirovali, a díky tomu se udržela loutkářská tradice na Turnovsku až do dnešní doby.

Karel Vik (1883–1964) pocházel z Hořic v Podkrkonoší, ale většinu života prožil v Turnově. Vystudoval AVU v Praze pod vedením profesora Ottenfelda. Zaměřoval se na divadelní scénografii. Zájem o loutkářství projevil již před první světovou válkou, když se seznámil s tvůrcem loutek Janem Dolenským ze Semil. Stýkal se také s básníkem Viktorem Dykem, s nímž hrál maňáskové burlesky na zámku v Návarově. Stál za vznikem loutkového divadla v Turnově, kde poté působil jako výtvarník a režisér deset let. Jako poradce či spolutvůrce ovlivnil více než osmdesát inscenací a stal se zásadní postavou turnovského kulturního života před druhou světovou válkou.[19]

Sokolské loutkové divadlo ve Vesci u Turnova vzniklo už v roce 1927. Soubor založil řídící učitel Kašpar a hrávalo se s pětatřiceticentimetrovými marionetami. Později divadlo vedl řídící učitel Šrámek, na jehož práci navázal v roce 1946 nový velitel stanice Sboru národní bezpečnosti František Vyčítal, jenž zde začal hrát i se spodovými vajangy. Jako loutkářský soubor Osvětové besedy se dostane roku 1955 na loutkářský festival do Chrudimi s inscenací *Zlato krále Magamona*. Jedná se o úplně první soubor z dnešního Libereckého kraje, který se zúčastnil Loutkářské Chrudimi. Jenže to byla již labutí píseň tohoto loutkářského divadla, poněvadž následujícího roku, poté, co se odstěhoval jeho principál, soubor končí.[20]

Na Semilsku se hrávalo loutkové divadlo již v osmdesátých letech 19. století. Spolek Řemeslnická beseda ze Semil vystupoval však velmi sporadicky, např. roku 1906 proběhla jen tři představení. Sokol v roce 1929 založil loutkový soubor. Ten hrál pravidelně v sokolovně s maňásky od Jana Dolenského. Později divadlo nakoupilo marionety na drátech od F. A. Jirkovského z Kladna. 14. září 1930 proběhlo první marionetové představení za účasti 200 dětí a 15 dospělých. Od tohoto roku sokolský loutkový sbor fungoval také jako kočovné divadlo. Jezdíval hlavně po okolních obcích, např. Benešov u Semil či Bítouchov. Během druhé světové války nesmělo loutkové divadlo působit. Po válce sice došlo k obnově, ale velmi brzy zaniklo.[21] Také v Benešově u Semil vzniklo loutkové divadlo při Sokole. Stalo se tak roku 1935. Během následujících pěti let odehrálo 50 her. Loutkový soubor v Benešově funguje stále, i když už ne pod hlavičkou Sokola. Na tradici bozkovského lidového divadla navázal soubor Sokol Bozkov, v němž v roce 1931 vznikl loutkový sbor. Ten s malými přestávkami existuje dodnes. V současné době hrává během zimního období tři pohádky pro děti.[22]

Jan Dolenský patří mezi důležité osobnosti kulturního života v semilsko-turnovské oblasti. Narodil se 16. května 1886 v Semilech. Povoláním sice kominický mistr, avšak jeho velikou zálibou byla divadelní činnost. Dolenský patřil mezi náruživé ochotníky a režiséry Spolku divadelních ochotníků v Semilech (zal. 1864).

Jan Dolenský (1886 – 1948), výrobce loutek a náruživý ochotník v semilském divadelním spolku. Na vyobrazení je s turnovským kašpárkem, kterého sám vytvořil. (Loutkář, 1926, roč. XII, č. 7-8, s. 146.)

Pro dětské publikum hrával loutkové divadlo. Hlavně ale loutky sám vyráběl a také maloval dekorace pro divadelní představení. S jeho loutkami hrávaly soubory v Turnově, Vysokém nad Jizerou a samozřejmě v Semilech. Na třetí loutkářské výstavě v Praze roku 1924 byly Dolenského loutky považovány za jedny z nejlepších. Zemřel 12. srpna 1948 v Chrastavě u Liberce.[23]

První zmínka o loutkovém divadle na Českodubsku se píše k roku 1924. Sokol Český Dub začal hrát loutkové hry v malém sále tělocvičny. Soubor vedl J. Hanuš. Například v roce 1928 se konalo 16 divadelních představení, jež navštívilo 1016 dětí a 263 dospělých. Soubor byl velmi aktivní až do druhé světové války. Po válce došlo k obnovení činnosti pod názvem LS Ještěd při Kulturním klubu. Vedle sokolů se loutkami zabývaly také jiné skupiny. Divadlo se hrálo v české obecné škole v letech 1925–26. Loutky zapůjčil drogista Jan Zikán. Proběhlo šest představení a z výtěžku byly zakoupeny školní knihy. Loutková představení se konala i v německé obecné škole. Potřebné vybavení vytvářeli chlapci v hodinách ručních prací. Hlavičky loutek zhotovovali z hlíny. Šatičky šily dívky rovněž v předmětu ruční ženské práce. Hrávalo se ve dvoraně Turnhally (později Dům mládeže) nebo v hotelu Koruna, poněvadž škola ještě v tu dobu neměla elektrické osvětlení. Zisk z her sloužil k nákupu materiálu pro dovybavení divadélka.[24]

Město Vysoké nad Jizerou má jednu z nejstarších divadelních tradic v České republice. Ochotnické divadlo zde působilo již ve druhé polovině 18. století. Traduje se, že první ochotnické loutkové divadlo se představilo publiku v roce 1787. S jistotou víme až o vzniku loutkové scény při divadelním souboru Krakonoš. Vysočtí založili loutkovou scénu roku 1924. Kolekci 30 marionetových loutek na drátě 75 cm vytvořil pro soubor Jan Dolenský. Další loutky vyřezal Josef Fučík, jejichž hlavičky poté polychromoval stálý člen souboru Jaroslav Janda. Mnoho dekorací, proslulých vzornou perspektivou, namaloval místní malíř pokojů Jan Lev. Sadu speciálních loutek vytvořil také řezbář Josef Rón (1886–1963). Rón pocházel z Jablonce nad Nisou. Po první světové válce se přestěhoval do Vysokého nad Jizerou a začal spolupracovat s loutkovým divadlem Krakonoš.[25] Jeho kolekce loutek z roku 1919 je uložena ve Vlastivědném muzeu ve Vysokém nad Jizerou. Loutkový soubor nevznikl mezi prvními divadelními spolky, ale je nejstarším dosud hrajícím loutkovým divadlem v kraji, i když tak nyní činí jen desetkrát za rok, především o vánočních a velikonočních svátcích. Udržuje si pořád svoji vlastní scénu pro 80 dětí a stále hrává s historickými marionetami kousky tradičního rázu.

Nemůžeme opomenout zmínit jeden významný loutkářský rod, jenž do našeho kraje přijížděl hrát divadlo. Řeč není o nikom jiném, než o rodu Majznerových (pů-

Loutkový soubor Krakonoš z Vysokého nad Jizerou. Na vyobrazení je loutková hra Kašpárek doktorem. (Fotoarchiv souboru.)

vodně Meissnerovi, též Meistnerovi či Maiznerovi). Tato loutkářská rodina působila téměř 150 let ve východních Čechách a v Podkrkonoší, kde si získala mimořádnou oblibu. K jejím nejstarším členům patřili Jan Meissner a František Meissner, oba z Vrchlabí, kteří putovali s loutkami již koncem 18. století. Byli to typičtí lidoví marionetáři, kteří jezdili po českém venkově z vesnice do vesnice, z městečka do městečka. V následujícím století hrávali s loutkami jejich potomci usazení na Novopacku, zejména Josef a František Meissnerovi. Vynikající pověst si v druhé polovině 19. století získal Vilém Maizner (1846–1906). Část rodu se dokonce usídlila na Semilsku. Bohumil Majzner (1874–1948) hrával po širokém okolí Českého ráje. Bývalo to např. ve Vesci pod Kozákovem, nedaleko v Loktuších v sále u Kvapilů „Na špici", na Chutnovce v tanečním sále na Dolech, v Rovensku pod Troskami, Lomnici nad Popelkou a v Turnově.[26] Pokračovatelem v rodinné loutkářské činnosti a dovršitelem této tradice se stal Bohumilův syn Vilém. Vilém Majzner (1905–1962) se narodil ve Velkých Hamrech u Semil. Od svého otce se naučil loutkářské řemeslo. Na přání otce studoval na Umělecko-průmyslové škole v Praze. Po třech letech studií se vrátil k rodinné tradici. Roku 1940 převzal po otci principálské žezlo a společně s manželkou vedl kočovné divadlo do roku 1950. Poté se rozhodl zanechat kočování s divadlem a loutkářské zkušenosti uplatnit v profesionálním loutkovém divadle v Liberci. Jako loutkoherec zde působil do své smrti.[27]

Druhá světová válka znamenala pro loutkářský vývoj těžký zásah. Již vznikem protektorátu ubylo českému loutkářskému hnutí více než 20 % souborů, mezi nimi zejména agilní scéna v Liberci. Další zvláště citelnou ranou se stal zákaz činnosti Sokola a posléze také Orla, což postihlo většinu nejaktivnějších souborů. Mnohým z nich se sice podařilo včas přejít pod Osvětový svaz či jiné kulturní organizace, avšak ztráta loutek, fundusů a hlavně řady moderně vybavených scén ve spolkových budovách byla jen těžko nahraditelná. I za této dosti nepříznivé situace prokázalo loutkářské ochotnické hnutí svou životaschopnost a soudržnost.[28] Nadále vznikaly nové soubory a jiné stagnující kolektivy opět zaktivizovaly svou činnost, např. Scéna mladých v Lomnici nad Popelkou, Českomoravská církev v Turnově či také Loutkové divadlo mladých v Turnově.

Vývoj v regionu po roce 1945

První poválečná léta znamenala pro amatérské loutkové divadlo počátek nové vývojové etapy, charakterizované politizací společenského života včetně kulturní oblasti. První kroky českého loutkářství po květnu 1945 byly především ovlivněny velkými ztrátami, jež za války utrpělo. Značný úbytek loutkářských souborů během druhé světové války nebyl dán jen mnichovským záborem Sudet, ale také tím, že Němci zákazem Sokola a Orla v podstatě zničili jeho marionetářskou základnu, která tvořila většinový podíl předválečných loutkářů. Válečné ztráty postihly mnoho souborů. A tak zatímco loutkáři turnovského Sokola mohli již 4. srpna převzít své loutky a dekorace z tajného úkrytu, značná část inventáře libereckých loutkářů

skončila kdesi v Německu. V Liberci přišli také o budovu divadla, která byla během války zničena.[29] První měsíce byly tedy ve znamení obnovy spolků a dohledávání či vytváření zcela nových divadelních inventářů.

Po válce se pouze neobnovují dřívější divadelní skupiny, ale vznikají i úplně nové soubory. Ve Cvikově v okrese Česká Lípa založili roku 1949 loutkové uskupení s názvem Klubíčko, jež funguje dodnes. Ke konci čtyřicátých let vzniklo mnoho nových loutkových divadel, jak ve větších městech, tak i v malých obcích, uveďme si mj. Hrádek nad Nisou, Chrastavu, Jablonné v Podještědí, Polevsko, Sloup v Čechách, Stráž nad Nisou, Tanvald, Vratislavice nad Nisou, Zahrádky, Zákupy, Žandov.

Rok 1948 byl dalším historickým mezníkem v novodobých českých dějinách a měl svou vnitřní platnost i pro amatérské loutkové divadlo. 20. března byl totiž schválen Národním shromážděním divadelní zákon jako jeden z prvních zákonů po únorových událostech. Tímto zákonem se divadlo stalo veřejnou institucí, získalo od státu příslib existenčního zabezpečení, avšak zároveň ztratilo svou nezávislost. V této době bylo loutkářství politizováno i uvnitř, vznikaly četné maňáskářské soubory, které pěstovaly žánr agitky či krátkých satirických scének pro dospělé. Řada těchto agitačních souborů vznikla hned po válce. Příkladem může být činnost maňáskového souboru *Sameťáčci* z Varnsdorfu, založeného v listopadu 1949. Následujícího roku odehráli 72 vystoupení v 19 různých obcích, z toho 35 her bylo věnováno výhradně dospělým.[30]

Rozšíření českého loutkového divadla mezi veškeré obyvatelstvo včetně chudých vrstev nedokázalo až do poválečného rozmachu rozhlasu a koncem 60. let televize překonat žádné jiné auditivní nebo audiovizuální médium (gramofonové desky, filmy, magnetofony). Vznik stálých statutárních loutkových divadel, zpravidla krajských, po 2. světové válce (profesionálních loutkových divadel se stálým působištěm a stálým souborem) ještě více tuto pozici umocnilo. Liberecké divadlo vzniklo přímo profesionalizací dosavadního amatérského souboru.[31]

Po válce vzniklo několik souborů, které fungují až do dneška. Jedním z těch nejstarších je *Loutkové divadlo Sokol* Huntířov nad Jizerou (obec Skuhrov), které sehrálo první hru 23. 1. 1949. Roku 1998 došlo k přejmenování na *Jizeráček*. Během roku vyprodukují dvě až tři inscenace, především klasické přepracované pohádky, jež pak hrají pravidelně v předvánočním období. Na Cvikovsku byl soubor aktivní od padesátých let minulého století. Pořádně se vzepnul v sedmdesátých letech pod novým názvem *Klubíčko*. Soubor vedl Miroslav Zachariáš. Divadlo je zaměřeno především na hraní s marionetami, tedy s loutkami na nitích, i když hraní s jinými typy loutek mu není cizí. Klubíčko se zaměřuje zejména na dětského diváka. Loutkový soubor v posledních letech spolupracuje s Městským kulturním střediskem a je stále aktivní. K velmi úspěšným souborům patří liberecký *Spojáček*, který byl založen roku 1953 při ZV ROH a až do zboření budovy r. 1988 sídlil v místech dnešního autobusového nádraží. Vedl jej J. Budina, J. Janků a P. Krause. Od sedmdesátých let přijímá divadlo oficiálně svůj dnešní název. Roku 1993 získává soubor pod vedením Rudolfa Krauseho, syna dlouholeté vůdčí osobnosti divadla, střechu

nad hlavou v Domě dětí a mládeže Větrník v Riegrově ulici. Spojáček se zaměřuje na tradiční divadlo kukátkového typu s marionetami na nitích, jehož hrdinou je Kašpárek. Na domovském pódiu hraje jednou za měsíc a často hostuje v jiných divadlech po republice a na různých přehlídkách typu Turnovský drahokam, Boučkova Jaroměř, Cvikovské dny loutek, přehlídky v Lounech nebo Mezinárodní loutkářský festival v Dolní Poustevně.[32]

Mnoho souborů během druhé poloviny 20. století zaniklo. Některé však existovaly dlouhou dobu. Namátkou jmenujme loutkový soubor Osvětové besedy v Benešově u Semil, který působil v letech 1957–1989, loutkové divadlo JKP v Semilech bylo aktivní tu samou dobu jako v blízké obci. Rozpad souborů byl převážně z politických důvodů, většina loutkářů ale přešla do nových divadelních skupin. Např. ještě v Žandově byl loutkový soubor činný v letech 1947–1981. Občas se i stávalo, že ze zanikajícího souboru vzniklo divadlo úplně nové. Nebylo to tolik časté, avšak tento jev je zjevný i v posledních letech, např. na Jablonecku a Semilsku.

Současnost: amatérské i profesionální soubory

Loutkové divadlo je stále oblíbené u veřejnosti i v novém století. Sice převažuje zaměření na dětské publikum, ale existuje také několik loutkových souborů, jež hrají spíše pro dospělé. V České republice působí kolem 300 amatérských loutkářských souborů. To z ní pořád dělá loutkářskou velmoc. Vedle amatérských spolků existuje u nás mnoho profesionálních divadel a nezávislých skupin. Liberecký kraj zastupuje především Naivní divadlo Liberec[33] a liberecké soubory s názvem *Divadlo jednoho Edy*[34] a *Rolnička – divadlo pro děti.*[35] Nyní se zaměřme na několik výraznějších amatérských souborů, jež působí v Libereckém kraji.

V Českém Dubu působí velmi aktivní soubor s názvem *Ještěd*. Svoji činnost zahájil roku 1972. Funkce vedoucí souboru se ujala Ladislava Chvalinová. Premiérové představení se konalo 26. prosince 1972 a na programu byl *Oklamaný hastrman* od Jiřího Klase. V prvních deseti letech činnosti nastudoval soubor osmnáct her a představil se v 85 vystoupeních. Ještěd uváděl své inscenace nejen na domovské scéně, ale zajížděl i do dalších míst, např. Mnichovo Hradiště, Cvikov, Louny, Žatec. První vlastní přehlídku marionetových souborů zorganizovali loutkáři v květnu 1983. Dodnes pořádají loutkářské přehlídky, avšak v nepravidelných intervalech. Soubor měl za posledních deset let více než sto vystoupení. Od založení se v divadelních aktivitách vystřídalo celkem 48 ochotníků.[36]

Loutkářský soubor *Čmukaři* vznikl roku 1976 při Osvětové besedě v Modřišicích u Turnova. Od roku 1997 působí již přímo v Turnově. Za dobu své existence vytvořil téměř padesát inscenací. Zpočátku se jednalo především o adaptace pohádkových hříček, později spíše próz, nakonec i zcela autorskou tvorbu. Druh loutek se proměňoval podle potřeb předlohy a podle inspirace inscenátorů: marionety na drátě, tyčkové loutky, maňásci, předměty a vždy i viditelní herci, většinou jako partneři loutkových postav. Divadelní soubor založil Jaroslav Ipser s Danielou Weissovou,

Turnovský loutkový soubor Čmukaři. Fotografie ze hry Hloupé království, na scéně J. Ipser. (Foto archiv souboru.)

posléze přibyla i Romana Zemenová a časem další. Dle Luďka Richtera vynikají Čmukaři osobitým loutkoherectvím a herectvím ve stylu groteskního gagu, který přesně cítí a umí precizně vystavět. Nejblíže mají k anglickému humoru, absurditě či anekdotickému nonsensu. Za vrchol jejich her považuje představení *Medvídek Pú nebo tak nějak* (1993).[37] Čmukaři jsou nejúspěšnějším účastníkem Loutkářské Chrudimi z Libereckého kraje, dokonce šestí z celé republiky. Za posledních třicet let se do hlavního programu probojovali již patnáctkrát. V Libereckém kraji patří k nejvýraznějším amatérským souborům, často vystupují v zahraničí (např. v Německu, Bulharsku, Maďarsku, Portugalsku, Francii, Španělsku, Polsku, Indii).

Na Turnovsku působí hned několik dalších loutkářských souborů. Základní umělecká škola v Turnově vede své žáky také k divadelní činohře a loutkářství. Hlavní zásluhu má učitelka Romana Zemenová, která je sama činná v divadelních a loutkářských souborech. Dále se zaměřme na soubor *Na židli*, jež vznikl roku 1978. Dříve ho vedl Jaroslav Ipser, dnes Petr Záruba. Tento soubor se každoročně stará o krajskou loutkářskou přehlídku *Turnovský drahokam*. Divadelní repertoár je zaměřen na inscenaci pohádek. Soubor se účastní mnoha festivalů a přehlídek pře-

vážně v Libereckém kraji. V letech 2002 a 2013 se dokonce dostal na Loutkářskou Chrudim.[38]

V Jablonci nad Nisou funguje loutkářský soubor *Vozichet* (dřívější název *Kubíkovo divadélko*) již od roku 1980. Za dobu svého trvání připravil 27 inscenací a odehrál na 500 představení především pro předškolní a školní děti. Soubor má třináct členů, kteří ovládají téměř všechny druhy loutek. V posledních letech se zaměřuje na autorské inscenace. Zatímním vrcholem byla hra *Zlaté kuře* z roku 2010. Na svém kontě má sedm účastí na Loutkářské Chrudimi, jedná se tedy o druhý nejúspěšnější soubor z Liberecka.[39]

V poslední době začínají hrát mezi dětskými a mládežnickými skupinami větší roli ty, které působí při základních uměleckých školách. Předčasně zemřelá Hana Mocková ze ZUŠ Semily přivezla na Loutkářskou Chrudim roku 2004 soubor *Holky na zabití a Pavlík* s inscenací *Prcek Tom a dlouhán Tom* a o tři roky později soubor *Štokrle* s *Africkým příběhem*. Její odchovanci pak coby *Teatro Hugo* zazářili v roce 2008 s hrou *Hugo*. Z turnovské umělecké školy byly úspěšné soubory *Pampalin* (2006 *Čtyřlístek pohádek*, 2008 *Teta to plete*) a *Není to…Ani to* (2009 *Oidipus*, 2012 *Kompost*).[40]

V Libereckém kraji také probíhá několik divadelních přehlídek a festivalů. Nejdůležitější z amatérských přehlídek je *Turnovský drahokam*. Jedná se o regionální loutkářskou přehlídku pro Liberecký kraj a Český ráj s postupem na Loutkářskou Chrudim, nejstarší a nejuznávanější český loutkářský festival. Turnovský drahokam vznikl roku 1983. Původně to bylo nesoutěžní setkání loutkářů. Na této loutkářské přehlídce se uděluje Putovní cena dětského diváka Turnovský drahokam, též dětská soutěž o loutku Kašpárka a samozřejmě se bojuje o postup do celorepublikového kola. V letech 1988–1997 měl festival delší pauzu. V březnu 2014 v Turnově se uskutečnil již 24. ročník. Krajské kolo celostátní přehlídky Dětských divadelních loutkářských a recitačních souborů se koná v Jablonci nad Nisou. Pro dětské soubory je určena i divadelní, loutková a recitační oblastní postupová přehlídka *Turnovský štěk*. V roce 2014 proběhl již 13. ročník. V dalších městech Libereckého kraje probíhají různé přehlídky a festivaly, pořádané většinou místními soubory. Koncem října se v Semilech koná přehlídka divadelních, loutkářských a hudebních souborů s názvem *Semilský paroháč*. Nesoutěžní přehlídka amatérských loutkových skupin se koná v listopadu ve Cvikově (*Cvikovské dny loutek*). Rovněž v listopadu probíhá mini-přehlídka *Lomnická rolnička* v areálu lomnického zámku. Profesionální festival *Mateřinka* vznikl v roce 1972, kdy byla pod tímto názvem uspořádána v Liberci první česká národní přehlídka. Místo konání bývalo (střídavě) v Českých Budějovicích a Liberci. Od roku 1991 se akce pořádá už jen v Liberci, a to každým druhým rokem. Festival, zaměřující se výhradně na tvorbu pro nejmenší diváky, je určen profesionálním loutkovým divadlům. Mateřinka je soutěžní festival, proto jsou oceňovány individuální výkony v nejzdařilejších inscenacích. Minulých ročníků se účastnily soubory z celého světa, např. z Belgie, Finska, Francie, Íránu, Izraele, Japonska, Maďarska, Německa, Polska, Slovenska, Slovinska, Španělska, Švédska,

Velké Británie.[41] V rámci festivalu je vždy pestrý doprovodný program. Skládá se z pouličních produkcí, výstav, koncertů, workshopů či večerních ukázek z tvorby pro dospělé publikum v podání pořádajícího Naivního divadla Liberec. Zatím poslední ročník, dvaadvacátý, proběhl ve dnech 18.–22. června 2013.

Naivní divadlo Liberec

Liberecké profesionální divadlo stavělo ve svých začátcích na amatérských loutkářích. Po válce totiž došlo k obnově loutkářské činnosti v Liberci. Nově utvořený amatérský soubor odehrál 13. října 1948 hru Bedřicha Svatoně *Lenoch Vojta*. Režie se ujal Jiří Filipi, tehdejší kulturní referent. V pražských loutkářských kruzích se tehdy začalo uvažovat o profesionalizaci liberecké amatérské loutkové scény. Jedním z dalších důvodů bylo také to, že již v březnu 1948 byl přijat divadelní zákon. Nakonec se to opravdu stalo skutečností a 1. října 1949 zahájilo v Liberci činnost profesionální loutkové divadlo, zatím jako pobočka Ústředního loutkového divadla v Praze.[42]

Profesionální loutkové divadlo vzniklo tedy z amatérského souboru. Již v listopadu loutkáři uvádějí Puškinovu *Pohádku o zlaté rybce* v režii Jiřího Filipi. O výpravu se postaral malíř František Patočka. V následujícím roce divadlo končí jako pobočka pražské loutkové scény a od prvního ledna 1950 se stává zřizovatelem Krajský národní výbor v Liberci. Název divadla se mění na Krajskou loutkovou scénu a od jejího vzniku až do roku 1961 je ředitelem Jiří Filipi (1918–1993). V této době dosáhlo divadlo vrcholu roku 1959 díky hře *Tajemství zlatého klíčku* autorky E. Borisové (režie J. Filipi, výprava A. Mytysková, hudba K. Novák). V tomto roce se v Liberci uskutečnil I. festival státních loutkových divadel, jehož se zúčastnily všechny české a slovenské profesionální scény.[43]

V šedesátých letech se stal ředitelem František Sokol, který položil základy zkoumání dětského publika jako recipienta loutkového divadla. V této době zde působil uznávaný režisér a scénograf Jan Schmid. Jeho jméno je spojeno zejména s činností *Studia Ypsilon*, které v rámci Naivního divadla působilo v letech 1968–1978. Inscenace divadla se vzdalují od klasického popisu, otevírají se dětské fantazii, vlastní imaginaci a týmové pracovitosti. Mezi nejúspěšnější produkce patřila inscenace *Poklad baby Mračenice* od L. Dvorského (1963) a *Taškáři* O. Augusty (1968). Ke konci 70. let a během dalšího desetiletí krystalizuje křehká poetika hříček pro děti z mateřských škol režiséra P. Poláka. Dnes je v tom vidět zřejmý základ festivalu *Mateřinka*, který si svým zaměřením na tvorbu profesionálních loutkových divadel pro děti vybudoval významné mezinárodní renomé.[44]

V osmdesátých letech divadlo stavělo na hudebně-komediálním stylu režisérky Michaely Schartové. Z řady povedených děl jmenujme alespoň inscenace *O věrném milování Aucassina a Nicoletty* (1981, výtvarník I. Antoš), *Turandot ukrutnice* v úpravě Ivy Peřinové (1982, výtvarník P. Kalfus) či *Ze života hmyzu* též v úpravě Peřinové (1989, výtvarník J. Milfajt). Iva Peřinová[45] je hlavní osobností Naivního

divadla na přelomu století. Její autorská díla patří k tomu nejzásadnějšímu, co se v novodobém českém loutkovém divadle zrodilo. Divadlo sice nemá stálého režiséra, ale spolupracuje s hostujícími profesionály z jiných divadel. Především své umělecké snažení však opírá o původní díla dramaturgyně a autorky Ivy Peřinové. K nejúspěšnějším produkcím v průběhu 90. let patřily hry *Bezhlavý rytíř* (1993), *Alibaba a čtyřicet loupežníků* (1994), *Alína aneb Petřín v jiném dílu světa* (1996) a *Zvířecí divadlo* (1999), které mělo premiéru u příležitosti 50. výročí existence libereckého, potažmo Naivního divadla. Na počátku 90. let se stal ředitelem Stanislav Doubrava.[46]

Naivní divadlo je velmi aktivní i v posledních letech. Nepřehlédnutelným počinem po roce 2000 se stala inscenace pražského režiséra M. Dočekala a výtvarníka P. Matáska *Bouře* (2002). Shakespearova hra byla o dva roky později úspěšně uvedena na světovém festivalu konaném v rámci kongresu UNIMA v chorvatské Rijece. K oslavě 55. výročí založení divadla proběhla inscenace hry I. Peřinové *Krásný nadhasič aneb Požár Národního divadla* (2005). Toto dílo patří ke kritiky nejoceňovanějším inscenacím v historii libereckého divadla, autorka za něj byla mj. nominovaná na výroční Cenu Alfréda Radoka. Z dalších úspěšných her jmenujme loutkovou interpretaci slavného baletu P. I. Čajkovského *Labutí jezírko* (2009). V roce 2003 také došlo k výměně dramaturga, neboť místo I. Peřinové převzal V. Peřina. Hry *Písmenková polívka* (2005) či *Hrnečku, vař!* (2007) autorské dvojice M. Homolová a V. Peřina výrazně bodovaly na domácích i zahraničních loutkářských festivalech, na kterých je divadlo pravidelným hostem.[47]

Naivní divadlo Liberec získalo za dlouhou dobu svého působení již mnoho cen. Z posledních let jmenujme cenu Erik české pobočky UNIMA, jež se uděluje za nejlepší inscenaci sezóny. Divadlo ji získalo v roce 2009 za *Pohádku o Raškovi* a roku 2012 za hru *Budulínek*. Během své pětašedesátileté existence podniklo Naivní divadlo Liberec mnoho cest nejen po Evropě, ale představilo se také v Číně, Kanadě, USA, Mexiku, Indii, Izraeli, Koreji či Pákistánu. V současné době je to nejuznávanější loutkářské divadlo v České republice, o čemž svědčí také nedávné udělení ceny Thálie za celoživotní mistrovství v oboru loutkového divadla herci a režiséru libereckého Naivního divadla Zdeňku Peřinovi.

Závěr

Loutkářství v Libereckém kraji je nehmotný tradiční kulturní statek, respektive loutkové divadlo provozované v českém jazyce, a to ve všech svých historických podobách a rozmanitých projevech. Slučuje dovednosti dramatické, slovesné (literární), dramaturgické, inscenační, režijní, herecké (loutkoherecké), scénografické, interpretační, výtvarné a hudební. Kočovní marionetáři znamenali první kontakt širších lidových vrstev s mimo-folklorní divadelní kulturou. Marionetové divadlo jakožto interpretační umění, neodmyslitelně spojené s profesionální řemeslnou i lidovou výtvarnou tvorbou (řezba loutek, malba dekorací, konstrukce divadla atd.),

vytvořilo silnou tradici loutkového divadla na většině území České republiky. Loutkářská tradice v Libereckém kraji se projevuje nepřetržitě do dnešních dnů ve dvou vzájemně se ovlivňujících a prostupujících liniích: lidové (amatérské loutkářství) a profesionální (statutární divadla, nezávislé skupiny a sólisté).

Na území Libereckého kraje existovaly dva loutkářské proudy – německý a český. Z historického vývoje je aktuální jen tradice českého loutkářství, která zaznamenala mimořádný ohlas v tomto kraji. Nejsilnější zastoupení mají loutkáři v okresech Semily a Liberec, avšak výrazné nositele tohoto kulturního jevu nalezneme i ve zbylých destinacích. V současnosti existuje přes třicet amatérských souborů a několik profesionálních skupin v čele s institucí – Naivní divadlo Liberec, jež patří k nejuznávanějším loutkovým scénám ve světě. Loutkářská tradice je tedy stále plynulá a nevypadá to, že by v blízké době mělo dojít k výrazné změně.

Poznámky

1 DUBSKÁ, Alice. České ochotnické loutkářství do roku 1918. In: *Cesty českého amatérského divadla* (ed. J. Císař). Praha: IPOS, 1998, s. 97. ISBN 80-7068-129-2.

2 Např. z 16. století se nám dochovalo české označení loutek: *diblíček*, *tatrmánek* či *kejklířský maňásek*.

3 DUBSKÁ, Alice. Přehled historie loutkového divadla v Čechách do roku 1945. In: *Živé dědictví loutkářství* (ed. Z. Vojtíšková). Praha: Akademie múzických umění v Praze (Nakladatelství AMU) ve spolupráci se Sdružením pro podporu tradic východočeského loutkářství a Muzeem loutkářských kultur v Chrudimi, 2013, s. 15. ISBN 978-80-7331-279-4.

4 Tamtéž, s. 15–16.

5 Tamtéž, s. 16–17.

6 RICHTER, Luděk. *Mapování amatérských krajů VIII – Liberecký kraj*. Loutkář, 2013, roč. LXIII, č. 5, s. 36. ISSN 1211-4065.

7 JANÁČEK, Jiří. *Amatérští loutkáři v Liberci 1918–1938*. Liberec: Česká beseda, 1988, s. 6–7.

8 Tamtéž, s. 12–13.

9 DUBSKÁ, Alice. České ochotnické loutkářství v letech 1918–1945. In: *Cesty českého amatérského divadla* (ed. J. Císař). Praha: IPOS, 1998, s. 138. ISBN 80-7068-129-2.

10 WEILAND, Emil. *Vlastní silou! – Kousek historie loutk. divadla sokol. župy Ještědské v Liberci*. Loutkář, 1930, roč. XVI., č. 6, s. 147.

11 Z toho jen 274 bylo premiér. 249 her mělo nálepku dětské představení a 25 her bylo určeno přímo pro dospělé. Dětský repertoár byl nesmírně pestrý, neboť časté opakování by odradilo diváka, proto liberečtí loutkáři byli nuceni k nadprodukci premiér.

12 TALLER, Ivan. *České ochotnické divadlo v Liberci (do roku 1938)*. Liberec: Česká beseda, 2001, s. 20–21.

13 ŠRÁMKOVÁ, Vítězslava – VALENTA, Jiří et al. *Místopis českého amatérského divadla*. I. díl. Praha: IPOS, 2001, s. 433. ISBN 80-7068-154-3.

14 JANÁČEK, J., *Amatérští loutkáři v Liberci 1918–1938*, s. 31.

15 ŠRÁMKOVÁ, V. – VALENTA, J. et al., *Místopis českého amatérského divadla*, s. 455.

16 RICHTER, L., *Mapování amatérských krajů VIII – Liberecký kraj*, s. 36.

17 VIK, Karel. *Jak jsem se dostal k loutkám a naše praktiky*. Loutkář, 1925–1926, roč. XII, č. 7–8, s. 129–130.

18 ŠRÁMKOVÁ, V. – VALENTA, J. et al. *Místopis českého amatérského divadla*. II. díl. Praha: NIPOS, 2002, s. 577. ISBN 80-7068-155-1.

19 KNÍŽÁK, Milan. *Encyklopedie výtvarníků loutkového divadla v českých zemích a na Slo-*

vensku od vystopovatelné minulosti do roku 1950. II. díl. Hradec Králové: Nucleus, 2005, s. 1067. ISBN 80-86225-88-7.

[20] RICHTER, L., *Mapování amatérských krajů VIII – Liberecký kraj*, s. 36.

[21] Databáze amatérského divadla – Semily: Sokolské loutkové divadlo, [online, cit. 10. 3. 2014]. Dostupné z: http://amaterskedivadlo.cz/main.php?data=soubor&id=18610.

[22] RICHTER, L., *Mapování amatérských krajů VIII – Liberecký kraj*, s. 36.

[23] KNÍŽÁK, Milan. *Encyklopedie výtvarníků loutkového divadla v českých zemích a na Slovensku od vystopovatelné minulosti do roku 1950*. I. díl, Hradec Králové: Nucleus, 2005, s. 217. ISBN 80-86225-87-9.

[24] PAVLŮ, Milan. *Ochotnické divadlo v Podještědí*. Liberec: RK, 2012, s. 68. ISBN 978-80-87100-18-9.

[25] Databáze amatérského divadla – Vysoké nad Jizerou: Krakonoš, LD, [online, cit. 10. 3. 2014]. Dostupné z: http://amaterskedivadlo.cz/main.php?data=soubor&id=9980.

[26] Databáze amatérského divadla – Jezdil k nám loutkář, [online, cit. 11. 3. 2014]. Dostupné z: http://amaterskedivadlo.cz/main.php?data=txt&id=13619.

[27] Databáze amatérského divadla – DUBSKÁ, Alice. Vilém Majzner, [online, cit. 11. 3. 2014]. Dostupné z: http://amaterskedivadlo.cz/main.php?data=txt&id=11335.

[28] DUBSKÁ, A., *České ochotnické loutkářství v letech 1918–1945*, s. 148.

[29] SOKOL, František. Ochotnické loutkářství v letech 1945–1969. In: *Cesty českého amatérského divadla* (ed. J. Císař). Praha: IPOS, 1998, s. 223. ISBN 80-7068-129-2.

[30] Tamtéž, s. 225–226.

[32] MALÍKOVSKÁ, Nina – PAVLOVSKÝ, Petr. Společenská emancipace evropského loutkářství a jeho česká specifika. In: *Živé dědictví loutkářství* (ed. Z. Vojtíšková). Praha: Akademie múzických umění v Praze (Nakladatelství AMU) ve spolupráci se Sdružením pro podporu tradic východočeského loutkářství a Muzeem loutkářských kultur v Chrudimi, 2013, s. 43–44. ISBN 978-80-7331-279-4.

[32] RICHTER, L., *Mapování amatérských krajů VIII – Liberecký kraj,* s. 36–37.

[33] Viz www.naivnidivadlo.cz.

[34] Viz http://jedeneda.net/.

[35] Viz http://www.rolnicka.com.

[36] PAVLŮ, M., *Ochotnické divadlo v Podještědí*, s. 68–70.

[37] RICHTER, Luděk. Amatérské loutkové divadlo – trendy, proudy a směry, které formovaly dnešek. In: *Živé dědictví loutkářství* (ed. Z. Vojtíšková). Praha: Akademie múzických umění v Praze (Nakladatelství AMU) ve spolupráci se Sdružením pro podporu tradic východočeského loutkářství a Muzeem loutkářských kultur v Chrudimi, 2013, s. 134. ISBN 978-80-7331-279-4. Viz též http:// www.cmukari.cz/historie.html.

[38] Databáze amatérského divadla – Soubor Na židli, LS, [online, cit. 24. 3. 2014]. Dostupné z: http://amaterskedivadlo.cz/main.php?data=soubor&id=1125.

[39] RICHTER, L., *Mapování amatérských krajů VIII – Liberecký kraj*, s. 38.

[40] Tamtéž, s. 39.

[41] *Mateřinka – Dvacet ročníků festivalu profesionálních loutkových divadel s inscenacemi pro nejmenší děti*. Liberec: Naivní divadlo, 2009, s. 3. ISBN 978-80-87100-07-3.

[42] *Naivní divadlo Liberec 1949–1999*. Liberec: Naivní divadlo, 1999, s. 6. ISBN 80-902590-6-5.

[43] Tamtéž, s. 7–10.

[44] *Naivní divadlo Liberec – mezi ohněm a vodou*. Liberec: Naivní divadlo, 2010, s. 36. ISBN 978-80-87100-11-0.

[45] Více k této osobnosti viz BALOUNOVÁ, Petra. *Iva Peřinová – kmenová autorka Naivního divadla Liberec*. Liberec: Česká beseda, Naivní divadlo, 2000.

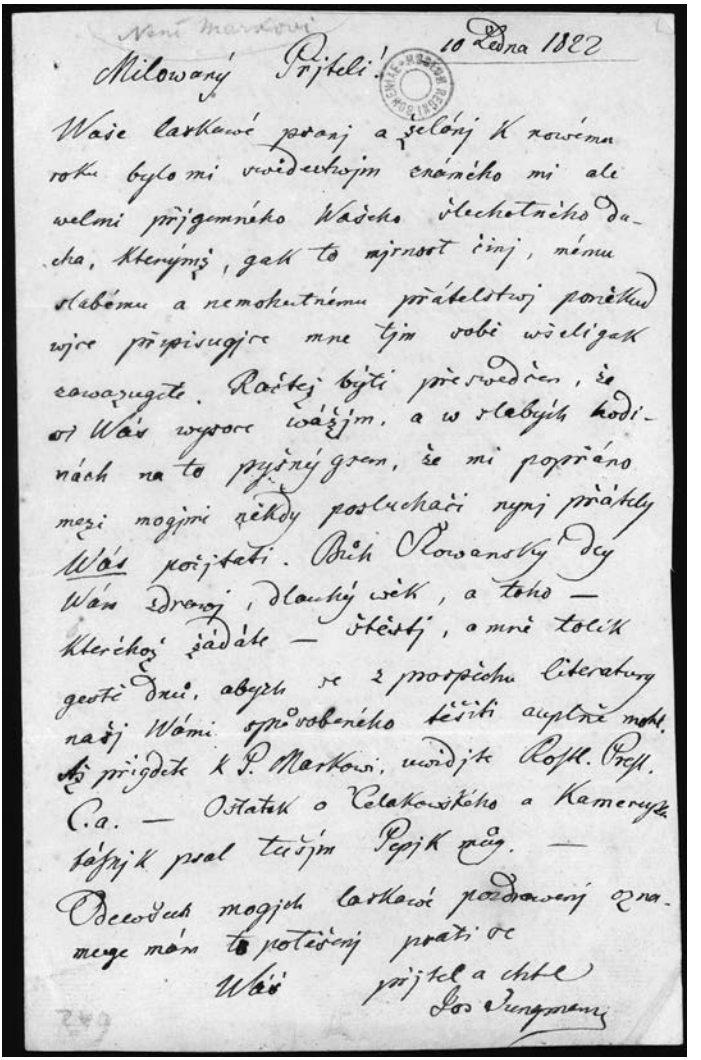
[46] *Naivní divadlo Liberec – mezi ohněm a vodou*, s. 36–37.

[47] Tamtéž, s. 37.

KŘÍŽ, Jaroslav: ***Puppetry in the Liberec region – tradition, history and present***

This article deals with puppetry in the Liberec region or more precisely with the historical development of the cultural activities of the tradition continuous until the present time. The Czech puppet theater has become during its development an important phenomenon, which is an integral part of the cultural heritage of the Czech nation. This study analyzes how much the puppetry in the Liberec region contributes to this. The article is divided into several chapters, mainly because of the time aspect. First mention of the Czech puppetry in what is today the Liberec region can be found in the 18th century, but the major emphasis is on a development in the 20th century, as in the first half of this century there were many established puppet clubs (often within Sokol). In the second half of the last century, two interpenetrating lines have formed: folk (amateur puppetry) and professional (Naivní divadlo Liberec, independent groups and soloists). Both lines are constantly interacting. There are currently over thirty amateur and some professional groups, Naivní divadlo Liberec, one of the most respected Czech puppet theater in the world, foremost among them. Puppet tradition in the Liberec region manifests itself continuously to the present day.

MATERIÁLY

Dopis Josefa Jungmanna Františku Šírovi z 10. 1. 1822 (LA PNP).

Dopisy Josefa Jungmanna Františku Šírovi

Karol Bílek

Když Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze (dále LA PNP) vydal v roce 1997 inventář Běly Pražákové *Josef Jungmann (1773–1847). Soupis osobního fondu*,[1] zaznamenala v něm autorka v oddílu odeslané korespondence také osm Jungmannových dopisů nezjištěným adresátům z let 1822–1843. Podařilo se mi určit, že 5 listů a l fragment z nich bylo zasláno profesoru jičínského gymnázia Františku Šírovi,[2] 1 z roku 1843 básníku a redaktoru Časopisu českého musea Janu Erazimu Vocelovi,[3] 1 dopis se nepodařilo identifikovat.

Připomínám, že v původním soupisu Jungmannova osobního archivního fondu, uloženého tehdy v Literárním archivu Národního muzea (dále LA NM), který byl zpracován Františkem Baťhou v roce 1959 (společně s písemnostmi Jungmannova syna Josefa Josefoviče),[4] nebyly tyto dopisy nezjištěným evidovány – soupisy zpracovaných archivních fondů se tehdy rozmnožovaly neúplné, pouze se stručným výběrem významnějších položek zpracovaných údajů.

Jak se tyto dopisy v Jungmannově osobním archivním fondu ocitly, není možno přesně zjistit. Šírova písemná pozůstalost byla po jeho smrti rozdělena mezi jeho děti a jako celek není zachována. Zřejmě naposledy měl její většinu v rukou prof. Antonín Truhlář, když za svého jičínského působení (byl profesorem zdejšího gymnázia v letech 1875–1883) psal před rokem 1882 životopis Šírův.[5] V něm jmenovitě uvádí, že část písemností měl syn František,[6] profesor pražské české reálky, další korespondenci uchovávala Šírova dcera Marie a její manžel, zemský školní inspektor Václav Svoboda-Minický,[7] část vlastnila dcera Vilemína a její manžel, ředitel gymnázia v Jičíně František Lepař;[8] jako držitele Šírových písemností Truhlář jmenovitě neuvádí pouze jeho syna, lékaře a přírodovědce Vladislava,[9] a dceru Annu, manželku jičínského, později brněnského gymnaziálního profesora Josefa Hanačíka[10] – ale i ti jistě něco získali. Přístup k Jungmannovým dopisům mu Šírovi potomci umožnili zásluhou Františka Lepaře, jak sám Truhlář zdůraznil. A Lepař také provedl závěrečnou redakci díla a postaral se o tisk.[11]

Část písemné pozůstalosti Václava Svobody-Minického získal později známý pražský sběratel Jiří Karásek ze Lvovic[12] a s jeho archivní sbírkou doputovala do LA

PNP. V tomto celku ovšem Širova korespondence není. Není ani ve fragmentu osobního archivního fondu Františka Lepaře, který je rovněž uložen v LA PNP.

LA PNP vznikl, jak známo, delimitací z Literárního archivu Národního muzea. V LA NM při manipulaci s fondy docházelo zpočátku k porušení původních celků a dopisy se jeden čas ukládaly v jediné abecední řadě podle pisatelů, ne ve fondech adresátů. Brzy se zapomněly souvislosti a vztahy mezi jednotlivými osobnostmi a z toho plynulo i mnoho nezjištěných pisatelů i adresátů. I odeslaná korespondence byla zařazována do archivních fondů odesilatelů, především těch obecně známých. O neodborné manipulaci se vzácnou korespondencí svědčí třeba tužkou psaná poznámka na Jungmannově dopisu Širovi z 10. 1. 1822 *„Není Markovi"*.

O manipulaci s Jungmannovou písemnou pozůstalostí píše dosti podrobně Václav Zelený v příloze J na s. 190–191 svého spisu *Život Josefa Jungmanna* (1873–1874).[13] Shrňme stručně jeho fakta: životopis Jungmannův slíbil po jeho smrti napsat Antonín Marek. Rodina Jungmannova zastoupená Antonínem Musilem mu zapůjčila potřebné písemnosti, mj. 14 dopisů Josefa Jungmanna adresovaných Širovi, 1 dopis Šírův Jungmannovi a l dopis Václava Svobody Jungmannovi. Zdá se tedy, že Musil měl k dispozici i dopisy zaslané Širovi. Půjčil je Šír Markovi? Nebo později Širova rodina (F. Lepař) Musilovi? To se již asi nikdy nedovíme. Po několika letech si celou zápůjčku od Marka vyžádal Václav Bolemír Nebeský a Marek mu vše zaslal rozhojněné o své materiály. V roce 1857 Nebeský archiválie vrátil Antonínu Musilovi, který zjistil, že část písemností je ztracena. Zde – v rodině – stopa končí, ale Zelený dostal vrácené písemnosti k dispozici.

Zelený ve své knize přímo cituje ze čtyř Jungmannových dopisů Širovi z 1. 9. 1832, 5. 12. 1833, 13. 3. 1838 a 26. 12. 1839. Truhlář ve své biografii Františka Šíra (1882) z pěti dopisů datovaných 2. 9. 1830, 26. 12. 1839, 19. 4. 1842, 25. 6. 1844 a 11. 4. 1845 a ze dvou dopisů, u nichž datum neuvádí. Dopis z 26. 12. 1839 měli tedy v rukou Zelený i Truhlář (možná i další korespondenci, z níž necitovali). Znamená to, že Marek nebo Musil vrátili Jungmannovy dopisy adresované Širovi rodině Širově – tedy Františku Lepařovi – a zde je měl Truhlář k dispozici? Nebo si Truhlář zajel i do Prahy k Musilovům?

A aby překvapení nebyl konec, prohlédl jsem i sbírku jednotlivin LA PNP nazvanou *Varia* – a v ní jsem nalezl dopis Josefa Jungmanna Františku Širovi z 1. září 1832, popsaný při nedávném zpracování této sbírky kolegy Hanou Klínkovou a Václavem Petrbokem. Podle poznámek na dopise je jisté, že pochází ze stejného zdroje a sdílel dlouho stejné osudy jako předchozí korespondence. Podle data 18. VI. 1919, otištěného datumkou na původní evidenční kartě, byl poprvé zpracován v LA NM již v této době. Kdy, kde a proč došlo k jeho vyčlenění od ostatních dopisů, nelze zjistit. Snad se rodiny obou dcer Jungmannových o písemnou pozůstalost podělily a dopis došel do LA NM samostatně.

Velký celek Jungmannových písemností získal LA NM v roce 1958 koupí z antikvariátu (č. přír. 54–58). Pocházel pravděpodobně od Olgy Strettiové z rodiny Anny Musilové-Jungmannové a mohl obsahovat i oněch šest Jungmannových do-

pisů „nezjištěným", tedy Šírovi. S tím z roku 1919 by jich bylo sedm, čili polovina z původních čtrnácti. Další drobné přírůstky Jungmannových písemností nejsou v evidenci LA NM podrobně specifikovány.

Je nesmírná škoda pro znalost českého národního obrození zvláště v našem kraji, že se Šírova literární pozůstalost nezachovala. Byl po celý život všestranně společensky i literárně činný a s Josefem Jungmannem i jeho synem si jistě vyměnili velké množství dopisů – jako Jungmanové s Antonínem Markem.[14] Vždyť jen v pozůstalosti mladého Josefa Josefoviče Jungmanna,[15] dlouho pečlivě opatrované v rodinách jeho sester Anny Musilové (* 1808) a Kateřiny Lauermannové, pozd. Petrovičové (1811–1889), a posléze předané do LA NM,[16] se zachovalo osm Šírových dopisů, třebaže adresát zemřel již ve 32 letech.[17] Ovšem dopisy prof. Františka Šíra adresované oběma Jungmannům hledáme marně, stejně jako další Jungmannovu korespondenci Šírovi...

O vztahu Josefa Jungmanna a Františka Šíra se tak dozvídáme nejvíce (kromě uvedeného Šírova životopisu od Antonína Truhláře a Jungmannových životopisů od Václava Zeleného a Roberta Saka[18]) převážně ze vzájemného dopisování obou Jungmannů s Antonínem Markem,[19] případně ze vzpomínek a korespondence Šírových žáků a přátel[20] a z úředních materiálů týkajících se jičínského gymnázia a tamního veřejného života.[21] Nyní k nim přistupuje i naše edice. V její první části otiskujeme z Jungmannova osobního archivního fondu v LA PNP šest kusů korespondence Josefa Jungmanna Františku Šírovi (tedy nezjištěnému z uvedeného soupisu B. Pražákové) a jeden dopis ze sbírky LA PNP Varia.

V druhé části edice připojujeme části Jungmannových dopisů F. Šírovi citované v uvedených dílech Václava Zeleného a Antonína Truhláře. Zde předesílám, že z dopisu 26. 12. 1839 citují oba autoři a v obou variantách jsou nepatrné rozdíly. Dopis z 1. 9. 1832 cituje Zelený a jako u jediného můžeme zachovaný originál porovnat s jeho otiskem.

Více Jungmannových dopisů adresovaných Františku Šírovi není toho času k dispozici.

V edici se řídíme obvyklými edičními zásadami shrnutými v příručce ŠŤOVÍČEK, Ivan a kol. *Zásady pro vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti.* Praha: Archivní správa ministerstva vnitra, 2002. Oproti běžnému pravopisnému úzu ponecháváme zejména pisatelem vyznačenou (nebo nevyznačenou) kvantitu samohlásek.

Poznámky

[1] PRAŽÁKOVÁ, Běla. *Josef Jungmann (1773–1847). Soupis osobního fondu*. Edice inventářů č. 486. Praha: Literární archiv Památníku národního písemnictví, 1997, 16 s. O Josefu Jungmannovi více viz: *Lexikon české literatury* 2/I, Praha: Academia, 1993, s. 580–586 (autor hesla Mojmír Otruba); Lexikon dále *LČL* (vyd. v nakladatelství Academia, Praha: I, 1985 – 4/II, 2008). Zde i další literatura. Nejnověji: SAK, Robert. *Josef Jungmann. Život obrozence*. Praha: Vy-

šehrad, 2007, 316 s. ISBN 978-80-7021-890-7.

[2] Život a dílo Františka Šíra (15. 10. 1796 – 22. 6. 1867) sleduje naposledy *LČL* 4/I, s. 635–637 (autorkou hesla Lenka Kusáková). Viz též HOFMANOVÁ, Jana. *František Šír, český filolog, spisovatel a překladatel.* Noviny Jičínska, 1., 7. a 14. 3. 2001. V širších souvislostech PLCH, Jaromír. *Souhvězdí domova. O životě a díle básníků a spisovatelů Českého ráje*. Liberec: Severočeské krajské nakladatelství, 1960, 151 s. a 28 fotografických příloh.

[3] Jan Erazim Vocel (1802–1871), obrozenecký literát a archeolog, v letech 1843–1850 redigoval *Časopis českého muzea*. Podrobněji o něm *LČL* 4/II, s. 1405–1410 (autorem hesla Václav Petrbok). Viz též SKLENÁŘ, Karel. *Jan Erazim Vocel. Zakladatel české archeologie*. Praha: Melantrich, 1981, 436 s.

[4] BAŤHA, František. *Josef Jungmann – Josef Josefovič Jungmann*. Literární pozůstalost č. 309 a 310. Praha: Literární archiv Národního muzea, 1959, 6 s.

[5] TRUHLÁŘ, Antonín. *František Šír. Pokus životopisný*. Jičín: Jednota literarní, 1882, 60 s. Vychází z anonymního Šírova životopisu: František Šír, *Světozor*, 1869, roč. 3, s. 158–159 (s podobiznou kreslenou Josefem Scheiwlem na s. 151). O Šírovu osobnost se zajímal již dříve, jak svědčí dopis děkana Antonína Marka Truhlářovi z Libuně z 27. listopadu 1872 (LA PNP, osobní fond Antonín Marek):
Vašnosti! K velevážené žádosti Vaši projevené v milém listku dne 19. listopadu se skloniv, odesílám s ochotností v příloze korespondenci páně Šírovu, želaje od srdce, by dle očekávání tu neb onde sloužila. Vašnosti oddaný Ant[onín] Marek, děk[an].

[6] František Šír ml. (* 1825), středoškolský profesor v Praze.

[7] Václav Svoboda-Minický (1813–1888), zemský školní inspektor; manželka Marie Šírová (* 1827).

[8] František Lepař (1831–1899), klasický filolog, profesor a ředitel gymnázia v Jičíně; manželka Vilemína Šírová (* 1837). Srv. ČERNÝ, Jiří – HOLEŠ, Jan. *Kdo je kdo v dějinách české lingvistiky*. Praha: Libri, 2008, s. 383–384 (autor hesla Tomáš Motlíček). ISBN 978-80-7277-369-57. Viz též HOFMANOVÁ, Jana. *František Lepař*. Jičín: Lepařovo gymnázium, 1999.

[9] Vladislav Šír (1830–1889), lékař a přírodovědec v Jičíně a v Praze.

[10] Josef Hanačík (1829–1882), středoškolský profesor v Jičíně, později v Brně; manželka Anna Šírová (1831–1882).

[11] Potvrzuje to Truhlářův dopis Lepařovi, psaný v Ličně (okres Rychnov nad Kněžnou) 28. července 1882 a uložený v LA PNP, fond František Lepař:
Velectěný pane řediteli!
Odesílám konečně práci načisto přepsanou, abyste ráčil do ni laskavě nahlednouti a pak tiskárně odevzdati. Učinil jsem, co bylo možno při skrovných silách; nedostatky, které při opisování dobře jsem pozoroval, již zůstati musí, neboť k opravě nemám ni času ni prostředkův. Přece však doufám, že jsem vcelku cestami křivými nešel a obraz muže zasloužilého aspoň zhruba nastínil. Cožkoli by se Vašnosti při korektuře zdálo býti méně správno, račte bez milosti škrtnouti; jen to přál bych si míti neporušeně zachováno, kdež ctěné jméno Vaše se naskytuje. Laskavé pozornosti odporučuju zvláště str. 47 od 6. řádku shora počínaje. Chtěl jsem býti spravedlivým, ale také povinně šetrným; pochybil-li jsem, prosím o zničení celého místa.
Co se papíru a tisku týče, bude tuším panem kolegou Nedvídkem uspokojivě vyjednáno a obstaráno. Tu, jsa vzdálen, mohu si toliko přáti, aby úprava byla slušná. – Na mimořádné výtisky o lepším papíře (10 exemplářů?) neračte zapomenouti.
Doufaje, že laskavě práci mou přijati ráčíte, poroučím se Vašnosti uctivě.

[12] Jiří Karásek ze Lvovic (1871–1951), představitel české literární dekadence, sběratel.

[13] ZELENÝ, Václav. *Život Josefa Jungmanna*. Praha: Matice česká, 1873, 422 s.

[14] Antonín Marek (1785–1877), římskokatolický kněz, „libuňský jemnostpán", vůdčí osobnost národního obrození v Českém ráji. *LČL* 3/I, s. 95–99 (autor hesla Mojmír Otruba). Viz též JAKUBEC, Jan. *Antonín Marek. Jeho život a působení i význam v literatuře české*. Praha: Frant. Bačkovský, 1896,

244 s. Z něho vychází PLCH, Jaromír. *Antonín Marek*. Praha: Melantrich, 1974, 252 s.

[15] Josef Josefovič Jungmann (13. 8. 1801 – 24. 12. 1833), překladatel, organizátor vlasteneckého života. *LČL* 2/I, s. 586–587 (autor hesla Mojmír Otruba).

[16] Písemnosti obou Jungmannů získal LA NM od dr. Olgy Strettiové a drobnými koupěmi a dary z antikvariátu i od jednotlivců.

[17] Viz VOTOČKOVÁ-LAUERMANNOVÁ, Olga (ed.). *Josef Josefovič Jungmann. Korespondence*. Praha: SNKLHU, 1956, 339 s. Korespondence Josefa Jungmanna st. dosud souborně vydána nebyla.

[18] ZELENÝ, Václav. *Život Josefa Jungmanna*. Praha: Matice česká, 1873, 422 s.; SAK, Robert. *Josef Jungmann: život obrozence*. Praha: Vyšehrad, 2007, 316 s. ISBN 978-80-7021-890-7.

[19] EMLER, Josef (ed.). *Listy Josefa Jungmanna k Antonínu Markovi*. Časopis českého muzea (dále *ČČM*), 1881, roč. 55 – 1884, roč. 58; EMLER, Josef (ed.). *Ještě několik listů Josefa Jungmanna k Antonínu Markovi*. ČČM, 1886, roč. 60; EMLER, Josef (ed.). *Listy Antonína Marka k Josefu Jungmannovi*. ČČM, 1888, roč. 62, 1889, roč. 63, a 1892, roč. 66; též HAVEL, Rudolf (ed.). *Ze vzájemné korespondence Josefa Jungmanna a Antonína Marka*. Literární archiv, 1974, roč. 8–9, s. 5–33; TÝŽ (ed.). *Doplněk ke korespondenci Antonína Marka.* Tamtéž, s. 37–50.

[20] Např. *Jubilejní památník c. k. vyššího gymnasia jičínského (1807–1907)*. Uspoř. Karel Štětina, František Pösl, František Kaska. Jičín, 1907, 244 s.; STAŠEK, Antal. *Ze vzpomínek*. Praha: SNKLU, 1964, 455 s. (nespolehlivé).

[21] Např. ROUBÍK, František. *P. Jan Sidon a jičínské gymnasium v letech 1848–1850.* Náš domov, 1925/1926, roč. 1, s. 113–118, 146–151; KAZBUNDA, Karel. Pohled do doby absolutismu. In: *Památník státního čs. gymnasia Františka Lepaře v Jičíně 1624–1777, 1807–1932*. Jičín: Podpůrný spolek Lepařova gymnasia, 1933, s. 141–153.

BÍLEK, Karol: ***Briefe von Josef Jungmann an František Šír***

Die Revision der Korrespondenz von Josef Jungmann nicht ermittelten Adressaten, die im Literární archiv Památníku národního písemnictví (Literarisches Archiv des Museums der tschechischen Literatur) aufbewahrt werden, ermöglichen der Fachöffentlichkeit ein Bruchstück von Jungmanns Korrespondenz an seinen Schüler und Freund, den Professor (und späteren Direktor) des Jitschiner Gymnasiums František Šír gerichtet, vorzustellen. Sie zeigen verschiedene Formen der nationalen Wiedergeburt im Gebiet von Jičín (Jitschin), wo Šír tätig war und wohin auch Jungmann fuhr. Die Originalkorrespondenz ergänzen Zitierungen aus weiteren, heutzutage unbekannten Briefen, welche in den Lebenslauf von František Šír ein weiterer Professor des Jitschiner Gymnasiums Antonín Truhlář und in Jungmann's Biographie der Prager Biograph Václav Zelený einbezogen.

EDICE

I. ČÁST

1. Josef Jungmann Františku Šírovi, s. l., 10. ledna 1822

10. ledna 1822

Milovaný příteli!

Vaše laskavé psaní a želání k novému roku bylo mi svědectvím známého mi, ale velmi příjemného Vašeho šlechetného ducha, kterýmž, jak to mírnost činí, mému slabému a nemohutnému přátelství poněkud více připisujíce, mne tím sobě všelijak zavazujete. Račtež býti přesvědčen, že si Vás vysoce vážím a v slabých hodinách na to pyšný jsem, že mi popřáno mezi mojími někdy posluchači, nyní přáteli Vás počítati. Bůh slovanský dej Vám zdraví, dlouhý věk, a toho – kteréhož žádáte – štěstí, a mně tolik ještě dnů, abych se z prospěchu literatury naší Vámi způsobeného těšiti auplně mohl.

Až přijdete k P[ateru] Markovi, uvidíte Rostl[inář] Presl[ův] C. a.[1] –
Ostatek o Čelakovského[2] a Kamereyta[3] básních psal tuším Pepík můj.[4] –
Ode všech mojích laskavé pozdravení oznamuje mám to potěšení psáti se
Váš přítel a ctitel Jos[ef] Jungmann

Rkp., l list 125 x 197 mm, psáno perem na 1. straně.
Poznámka na 1. straně: /tužkou v záhlaví, cizí rukou/: Není Markovi; vedle kulaté červené razítko Museum Regni Bohemiae; dole červenou tužkou číslice 249. Na 2. straně černou tužkou A.

---

[1] Jan Svatopluk Presl (1791–1849), univerzitní profesor, botanik, tvůrce českého odborného názvosloví. Jedná se o dílo: PRESL, Jan Svatopluk – BERCHTOLD, Bedřich Všemír. *O přirozenosti rostlin aneb Rostlinář...,* 1. Praha, 1823; jde o jeden z prvních sešitů 1. svazku.

[2] František Ladislav Čelakovský (1799–1852), básník, novinář, univerzitní profesor. Viz *LČL* 1, s. 424–430 (autorka hesla Květa Homolová). Též *Biografický slovník českých zemí,* 1. Praha: Historický ústav AV ČR – Libri, 2008, s. 569–570 (autor hesla Zbyněk Sedláček). ISBN 978-80-7277-367-1.

[3] Josef Vlastimil Kamarýt (1797–1833), básník, katolický kněz. Viz *LČL* 2/II, s. 638–640 (autorka hesla Květa Homolová).

[4] Tj. syn Josef Josefovič Jungmann. O Smíšených básních Čelakovského a Smíšených básních Kamarýtových psal na počátku roku 1822 v několika dopisech i Antonínu Markovi.

2. Josef Jungmann Františku Šírovi, s. l., 6. května 1824

Nejmilejší příteli!

Bohu díky, že jakož z psaní Vašeho vyrozumívám, lépeji se o něco máte. Blaze takovým pánům, kteří peněz nepotřebují! Učinil jsem tedy, jak jste psali, a vzal

u Presla 5 svazků Rostlináře po 4 exemplařích,[1] což dělá dohromady 57 zl., 30 kr. Ostatní posílá a spisuje Josefovič.[2] Račte se hodně šetřiti, a vesele žíti, abychom se opět ve zdraví, o kteréž i já se všemožně postárám, brzo se shledali, avšak doufám dříve zde, než u Vás. –

Líbaje Vás všech svojích jménem jsem Váš úpřímný J[osef] J[ungmann].

6. máje 1824.

Rkp., 1 dvojlist 118 x 199 mm, psáno perem na 1. straně.
Poznámka na 1. straně červenou tužkou: 377; na 2. straně číslovačkou číslo přírůstkové 38–54 a kulaté razítko Národní museum v Praze. Literární archiv.

---

[1] Viz pozn. 1 k předchozímu dopisu.

[2] Tj. syn Josef Josefovič Jungmann, který týž den psal Antonínu Markovi a možná i Šírovi.

3. Josef Jungmann Františku Šírovi, Praha, 1. září 1832

Milovaný pane kolego, příteli vys[oce] vážený!

Celý rok byl jsem dlužníkem Vašim, maje Vám psáti a z Vašeho ke mně listu přátelského děkovati. Ale doufám, že znajíce mou ve psaní váhavost, jí tu chybu a ne mé osobě přičítati laskavě budete. Jest mi, když něco jiného psáti mám nežli Slovník,[1] jako bych svatokrádež páchal; tak jsem navykl tomu jhu a té práci robotné, ano, sobě ani svobodnějšího oddechu nepřeji, jakéž nalezám, když milým svým přátelům píši, a ti jsou můj Marek[2] a Vy! – On však mi zámlky mé dlouhé odpouští a Vy konečně i nechtíce musíte, sám také nepříliš listy svými milými plýtvajíce. Bylo mi důkazem novým Vašeho starého ke mně přátelství, že jste příležitost k Vám a p[anu] děkanu[3] tak laskavě vyhlédli a ukázali, a tím mne jako před dvěma roky[4] jí užíti jaksi donutili. Avšak tenkrát toho rozličné okolnosti nedovolují, ačkoli se neodříkám, a může býti dřív nadání Vašeho, přijedu s holkami mými, kteréž se i s matkou a Josefovičem[5] Vám i milostpaní Vaší ušlechtilé manželce[6] poručeny činí. Dá-li mi Bůh ten rok dohotoviti aspoň zhruba Slovník, a dočkám toho, potom si lehnu za některou mez libuňskou nebo i jičínskou[7] a nehnu se, až mne odtud co zajíce vyštvou.

Račte se dobře míti a nakloněn zůstati svému upřímnému příteli J[osefu] Jungmannu.

V Praze 1. září 1832.

Připojený list prosím dodejte p[anu] děkanu.[8]

Rkp., 1 list 115/118 x 175 mm, psáno perem na 1.–2. straně.
Na 1. straně u oslovení červené kulaté razítko Museum Regni Bohemiae, černou tužkou poznámka Šírovi. Poznámka na 2. straně pod textem černou tužkou A a červenou tužkou 250.

[1] *Slovník česko-německý,* 1–5, Praha, 1834–1839.
[2] P. Antonín Marek (1785–1877), v ten čas děkan v Libuni u Jičína.
[3] Viz předchozí poznámku.
[4] Šlo o „velký vůz rychlý", o němž psal Antonínu Markovi v dopise z 2. září 1830, jímž reagoval na svou návštěvu přátel v Českém ráji v srpnu 1830.
[5] Tzn. s dcerami, manželkou a synem.
[6] Marie, roz. Rostová, z vážené jičínské rodiny. Šír se s ní oženil roku 1823.
[7] Myšlena návštěva v Libuni u Antonína Marka a v Jičíně u Františka Šíra.
[8] Myšlen Antonín Marek.

4. Josef Jungmann Františku Šírovi, Praha, 11. září 1834

Milovaný příteli!

Svým i všech svých domácích jmenem skládám Vám a výborné choti Vaší, milostpaní profesorové,[1] povinné díky z tak mnohých nových a velikých nám přátelství nelíčeného daných důkazů, a prosíme za odpuštění, že jsme plýtvající dobrotu a laskavost Vaši přijímati se neliknovali. Nezapomenem nikdy na oběť, kterouž jste přinesli nám podniknutím nepohodlné a dlouhé cesty, bez čehož jednak bylo by se nám po cestě nejlepšího průvodce nedostávalo, přátelství! Kéž pak se my čím podobným a tak důležitým odsloužiti můžeme! – Vy, mohouce aspoň na několik dní s vel[ebným] p[anem] děkanem[2] nás navštíviti, neučinili jste toho; dlužni tedy tím více jste učiniti to s mil[ostivou] paní Vaší, která nám toho rukou a slovem dáním slíbila, a načež my se všickni již od nynička těšíme. Slečnám švagrovým V[ašnos]ti prosíme nás všech poklony oznámiti. Vložené psaní račte s příležitostí dobrou vel[ebnému] p[ánu][3] dodati. Panu Kastránkovi[4] prosím oznamte laskavě, že poslav 36 zl. c[onvenční] m[ěny] na 9 předplátcův Slov[níku],[5] neodpočetl sobě zamluvených 25 [...], pročež jeho žádám, aby to učinil při nejprvnější příležitosti, bychom vždy v dobrých aučtech spolu byli. Až dostane první svazky Slovníka, nalezne 3 exemp[láře] na lepším papíře, z kterých jeden náležeti bude vel[ebnému] p[anu] děkanu Markovi, druhý Vám a třetí p[anu] far[áři] Vetešníkovi,[6] kteréž by se řádně odvedly, Vás spolu prosím a žádám, nebuda, jakž předzvídám, moci psáti o tom pro nedostatek času. Vy svůj exemplář ode mne dárkem přijmouti že ráčíte, do přátelství našeho se naděje, a o to prosím.

Račte se na všem dobře míti a milovati svého přítele a ctitele Josefa J[ungmanna].

V Praze 11. září 1834

Rkp., 1 dvojlist 134 x 224 mm, psáno perem na 1.–2. straně.
Poznámka černou tužkou na 2. straně: A, číslovačkou číslo přírůstkové 38–54 a kulaté razítko Národní museum v Praze. Literární archiv.

[1] Viz poznámku 6 k předchozímu dopisu.
[2] Míněn zřejmě libuňský děkan P. Antonín Marek.

[3] Osobu nelze přesně určit, Jungmann znal mnoho kněží z Jičínska, nejspíše jde opět o P. Antonína Marka.

[4] František Josef Kastránek (1790–1872), jičínský knihtiskař, knihkupec a nakladatel. Viz *LČL* 2/II, s. 675–676 (autor hesla Oleg Homola). Viz též HORÁKOVÁ, Hana. *František Josef Kastránek*. Jičín: Okresní muzeum, 1980.

[5] Viz poznámku 1 k předchozímu dopisu.

[6] František Matějovič Vetešník (1784–1850), tehdy farář v Markvarticích. Viz *LČL* 4/II, s. 1317–1318 (autor hesla Mojmír Otruba).

5. Josef Jungmann Františku Šírovi, Praha, 10. října 1834, přípis s. d.

Milovaný příteli!

Podhřížen jsa v pracech až po uši, nemohl jsem dříve Vám zprávy dáti o listu směnném P. Francově.[1] Giro[2] bylo dobré, a i to výborné, že jste psali, že za 200 dukátů koupen, neboť nejprvé mi mnohem méně vypočteno, až jsem psaní ukázal.

Dostal jsem za něj v celosti 916 zl., 51 kr. conv[enční] měny. Z těch posílám V[ašnos]ti tuto v příloze 620 zl. Do spořitelny dám tento ještě měsíc 296 zl., vybývající 51 kr., respektive 45 kr. odraze, na knížku 6 kr. Činí 916 zl., 51 [kr.].

Za ostatek zdrávi jste, doufám, a psaní jinde na poštu daného zavírám.

Moji Vás upřímně celují, a já jsem V[ašnos]ti srdcem oddaný J[osef] Jungmann

V Praze 10. října 1834.

Toto psaní zastaralo, nicméně se posílá. Balík z Petrova[3] též p[an] Kastránek odvede. Vašnost bude-li spokojena s Slovníkem, bude mi to nejsladší náhrada práce. Raduji se, že k doplňování a opravování jeho přičiniti ruky jste laskavě přislíbili.

Líbaje ode všech nás jsem V[ašnos]t[in] nejoddanější J[osef] J[ungmann].

Rkp., l list 129/133 x 224 mm, psáno perem na 1. straně.
Poznámka na 1. straně dole červenou tužkou: 65, nahoře cizí rukou tužkou datum 34 – 10/10; na 2. straně číslovačkou číslo přírůstkové 38–54 a kulaté razítko Národní museum v Praze. Literární archiv.

---

[1] O tomto dokladu není nic zjištěno.

[2] Převod směnky.

[3] Balík z Petrova – z Petrohradu (od Františka Marka, bratra Antonína Marka).

6. Josef Jungmann Františku Šírovi, Praha, 22. srpna 1837

Nejmilejší příteli!

Z poslaného mi ondy návěští o nehodě vel[ebného] p[ana] děkana Marka, ač mi velice nemilého, díky skládám, a přeji, aby se to vše v dobré opět obrátilo. Za pozvání do Vašeho ráje, jakkoli po něm již zase toužím, pouhými tenkrát slovy děkovati musím, maje s vydáváním Slovníka, ať o jiných pracech nekonečných [...], činiti,

a zůstavuji sobě, dočkám-li toho, tu milost a lásku na budoucnost. Jinak se děje s Vámi, drahý příteli, Vy spíše odjíti můžete, pročež prosím a doufám, že nás ještě tyto prázdniny navštívíte. Přivedete-li s sebou pana děkana[1] – toť nám všecky radosti zbudíte a přinesete. P[an] prof[esor] Macháček[2] i Schröter[3] byli u mne, a tak jsem všelicos o drahém mně Jičíně zvěděl, zvláště což mi již p[an] baron[4] sdělil, že Vám do familie nový oud přibyl, Vilhelmina[5] – kteréž mně a mojim všem laskavě se poroučejícím a líbajícím velikou radost přineslo. Vinšujem od srdce, abyste ji ve zdraví a ku potěšení svému vychovali. Výborné Vaší choti, milostpaní profesorové, mé poklony a mojích všech líbání upřímné oznámiti račte.

Zůstávám vší láskou a srdečností oddaný ctitel a přítel J[osef] Jungmann.

V Praze 22. srpna 1837.

Psaní vel[ebnému] p[anu] děkanu[1] dávám přes Jičín a prosím, že mu je příležitě odevzdati ráčíte.

Rkp., 1 dvojlist 132 x 216 mm, psáno perem na 1.–2. straně.
Poznámka na 1. straně dole červenou tužkou: 252; na 2. straně černou tužkou: A, číslovačkou číslo přírůstkové 38–54 a kulaté razítko Národní museum v Praze. Literární archiv.

---

1 Míněn pravděpodobně P. Antonín Marek.

2 Simeon Karel Macháček (1799–1846), dramatik a překladatel, profesor gymnázia v Jičíně v letech 1828–1847. Viz *LČL* 3/I, s. 42–45 (autor hesla Dalibor Holub).

3 Václav Schrötter působil na gymnáziu v Jičíně v letech 1837–1843. Údaje o většině profesorů jičínského gymnázia z doby Šírovy jsou čerpány též z jednotlivých příspěvků in: *Jubilejní památník c. k. vyššího gymnasia jičínského (1807–1907).* Uspoř. Karel Štětina, František Pösl, František Kaska. Jičín, 1907, 244 s.

4 Baron – Josef Henninger z Ebergu (1778–1851), profesor jičínského gymnázia. Viz KAZBUNDA, Karel. *Stolice dějin na pražské universitě* I. Praha: Universita Karlova, 1964, 229 s. O Henningrovi na s. 190–203 passim.

5 Vilemína (* 1837), dcera Františka Šíra, budoucí manželka Františka Lepaře.

7. Josef Jungmann Františku Šírovi, s. l., 20. července 1838

Přikládám Vašnosti Kázání krainská,[1] jichž druhý díl následovati bude později. Nevím sice, stojí-li za čtení, ale pro řídkost a neobyčejnost knih v tom nářečí jsem je, ač libo-li, pro Vás vzal.

Ostatně naději se, že jste ve zdraví domů přijíti ráčili a děkuji srdečně z učiněné mně a mojím – ještě se uctivě poroučejí a celují, – navštívením převeliké radosti.

S Bogom.

20. července 1838

J[osef] Jungmann

Rkp., 1 list 84/87 x 174 mm, psáno perem na 1. straně. Příloha k dopisu, který nemáme k dispozici. S Bogom – psáno azbukou.
Poznámka na 1. straně červenou tužkou: 105; na 2. straně číslovačkou číslo přírůstkové 38–54 a kulaté razítko Národní museum v Praze. Literární archiv.

[1] *Kázání krainská* – autora a přesný název díla se nepodařilo dohledat.

II. ČÁST

1. Josef Jungmann Františku Šírovi, s. l., 1827 (Truhlář, s. 45.)

Pan direktor[1] mi pravil, že kdyby první díl[2] již tištěn nebyl, on by druhý díl tisknouti nedovolil. „Warum hat er nicht etwas anderes gearbeitet?", přidal konečně. Já navrhl, že to vše dávno latinsky a německy přeloženo, proč ne česky? On, že jeden školák druhému poví, co to neb ono slovo se jmenuje, a že i německé i latinské převody žákům bráti se mají. Jaká řeč s takovým? To ale pochází všecko od známého Čechotepce P(etritsche),[3] tomu každý Čech jest viníkem, ten nesmírně nám uškodil a posavad škodí.

[1] Franz Pöllner, ředitel českých gymnázií, později probošt pražské kapituly.
[2] Jde o 1. a 2. díl knihy Františka Šíra *Výbor ze spisovatelů řeckých.* Jičín 1826–1827.
[3] Franz Petritsch, ředitel Akademického gymnázia v Praze, germanizátor.

2. Josef Jungmann Františku Šírovi, s. l., 2. září 1830 (Truhlář, s. 33.)

Jsem šťastný, že tak šlechetné přátele svými jmenovati mohu, jako jest dům Váš a milý můj Marek i Vetešník,[1] u kterých obývati byla by největší potěcha moje.

[1] František Vetešník byl v té době farářem v Markvarticích u Sobotky.

3. Josef Jungmann Františku Šírovi, s. l., 1. září 1832 (Zelený, s. 298–299.)

Jest mi, když něco jiného psáti mám nežli Slovník, jako bych svatokrádež páchal; tak jsem navykl tomu jhu a té práci robotné, ano, sobě ani svobodnějšího oddechu nepřeju[1] [...]

[1.] V originálu je nepřeji.

4. Josef Jungmann Františku Šírovi, s. l., 5. prosince 1833 *(Zelený, s. 303.)*

Můj Joza[1] jest nemocen na silnou katharalní zimnici.

[1] Míněn syn Josef Josefovič Jungmann.

5. Josef Jungmann Františku Šírovi, s. l., 13. března 1838 *(Zelený, s. 289.)*

Kollár[1] – dle kázání posledního (jubilárního)[2] – vrátil se k čisté češtině! Mám radost nad nim větší, než nad 99 nezbloudilými.

[1] Ján Kollár (1793–1852), básník, po určitou dobu zaváděl do slovenštiny dialekty.
[2] Míněna kniha *Řeči, modlitby a básně*..., Pešť 1837.

6. Josef Jungmann Františku Šírovi, s. l., 26. prosince 1839 *(Zelený, s. 325,*[1] *Truhlář s. 34.)*

Před šesti lety dne 24. prosince umřel[2] můj nenahraditedlný syn a letos osm dní dříve nejmilejší dcera. Téhož dne 24. prosince má žena otce[3] ztratila. Jest to osudný nám měsíc!! Nemohu vypsati žalost naši, zvláště pak mé manželky. První myšlénka po zhasnutí ubohé Hanenky byla: Pryč jeti, daleko jeti! Ale kam? Buďto do Libuně, kdež bychom uprostřed Vás a Soboteckého[4] bolest svou zmírnili – buďto do Litoměřic k bratru[5] a k přátelům;[6] ale mráz nastávající bál jsem se, aby nám nevyspalým a rozčileným neublížil; pročež vystěhovali jsme se ke Koni černému do hostince, kdež jsme tři dni přečkali, abychom přípravami ku pohřbu a smutným průvodem žalost svou nemnožili. Byl průvod pěkný, lidí množství – takový podíl veřejný, jakož jen lepším lidem bývá. Což třeba marné, podivným způsobem srdce potěšuje.

[1] Omylem vytištěno špatné číslo strany – 225.
[2] U Truhláře je zemřel.
[3] Ignaz Swietetzky von Czernczicz.
[4] Truhlářova poznámka: (t. j. Vetešníka, jenž mezitím byl se stal děkanem v Sobotce).
[5] Anton Swietetzky von Czernczicz.
[6] Zde končí citát u Truhláře.

7. Josef Jungmann Františku Šírovi, s. l., po roce 1830 *(Truhlář, s. 19.)*

Sám Jungmann psal v letech třicátých, „aby se mírnil, poněvadž by přílišnou horlivostí naší věci neprospěl a sám sobě uškodil“ (dle zprávy ředitele Lepaře).[1]

[1] Citát otiskujeme zapracovaný do celé Truhlářovy věty.

8. Josef Jungmann Františku Šírovi, s. l., 19. dubna 1842 *(Truhlář, s. 35.)*

František[1] jest velice hodný a dostojný otce svého a jest naděje, že tak zůstane.

[1] Míněn syn František Šír ml. (* 1825), který studoval v Praze. Viz též níže citát č. 10.

9. Josef Jungmann Františku Šírovi, s. l., 25. června 1844 *(Truhlář, s. 42.)*

(Vaše ódy[1]) jsou důkaz veliké jak způsobilosti, tak pilnosti, mají ráznosť, věrnosť, měrnosť, jedině tuším někdy místy se jim nedostává hladkosť. Vinařického[2] zkoušky, třeba neměly též věrnosti a jiných ctností Vašeho přeložení, hladkostí jakousi zajímají a líbí se. Kdybyste mohli i v tom ho předčiti, byl by to Horác ne přeložený, ale originální. Jestli který spisovatel, zajisté Horác náramně nesnaden jest k přeložení a žádá ono nonum annum.

[1] Zřejmě šlo o rukopisné překlady z Horatia, které Šír chystal pro Výbor ze spisovatelů latinských.
[2] Karel Alois Vinařický (1803–1869), katolický kněz, básník a překladatel.

10. Josef Jungmann Františku Šírovi, s. l., 11. dubna 1845 *(Truhlář, s. 35.)*

V jiném listě (11. dubna 1845) „naším" Františkem jej nazývá.[1]

[1] Z tohoto Jungmannova dopisu použil Truhlář ve své větě jediné slovo. Viz výše č. 8.

Archeologický výzkum v areálu dvora Václava Vejrycha z Gemsenfelsu v Jilemnici

Jan Prostředník – Radek Novák – Jan Novák

Úvod

V říjnu roku 2011 jsme první etapou zahájili archeologický výzkum před stavbou obchodního centra Norma. Druhá etapa výzkumu pak proběhla v květnu 2013.[1] Staveniště leží v katastrálním území Jilemnice mezi ulicemi Československých legií a Na Račanech v poloze Vejrychovsko na jihovýchodním okraji města (obr. 1, 2). Zasahuje parcely č. 1263, 1264, 1265/1, 1265/2, 1274/2, 1275/1, 1277/4, 1364/1 a 2239.[2]

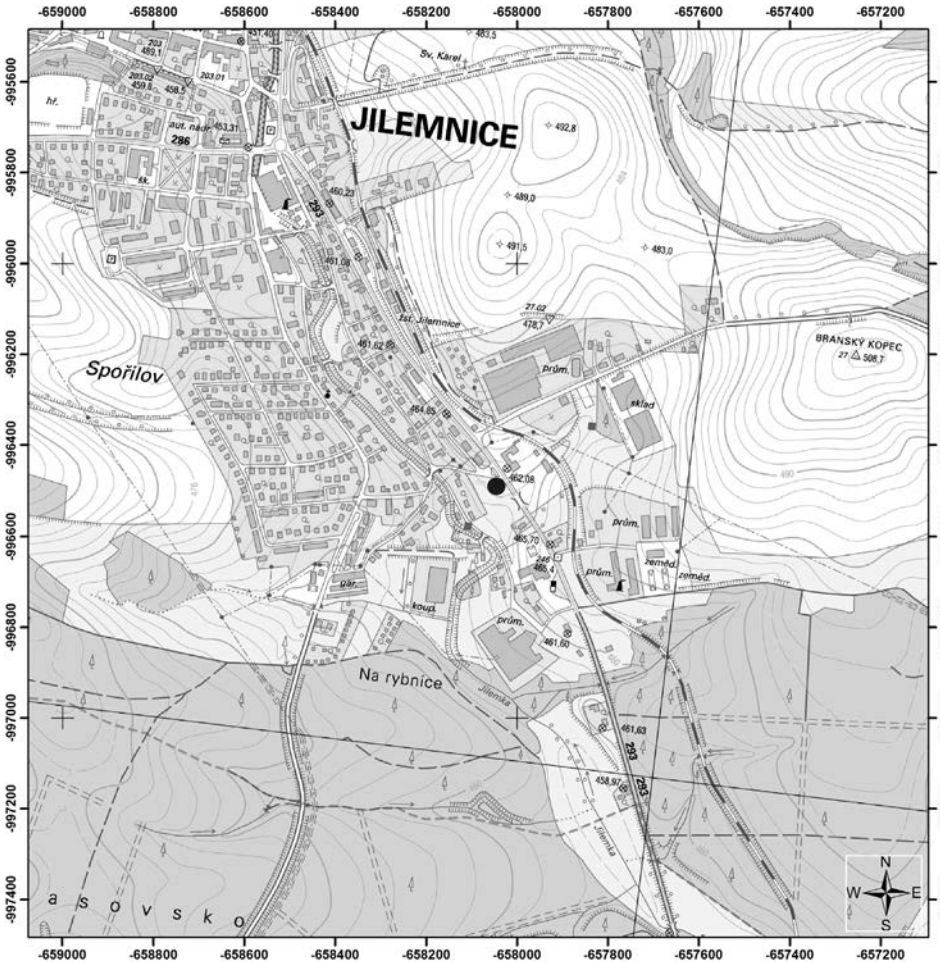
Geomorfologie a geologie

Lokalita se nachází na pravobřežním svahu mělkého údolí Jilemky. Sklon terénu směřuje jihozápadním směrem k uvedené vodoteči. Kvarterní sedimenty jsou tvořeny zvětralinami podložních hornin (pískovce, prachovce, jílovce) a v blízkosti vodoteče fluviálními sedimenty. Konfigurace původního terénu nebyla dostatečně známa. Z inženýrsko-geologického průzkumu vyplývá, že původní terén pod objektem prodejny (SO 01) měl charakter terénní deprese (rokle), kterou pravděpodobně protékala drobná vodoteč. Tato terénní deprese je v současnosti zcela vyplněna navážkami recentního stáří, přesahujícími mocnost 5 m. Na ploše staveniště se v době výzkumu nacházely četné deponie stavební suti a zeminy, dosahující výšky až 3 m.[3]

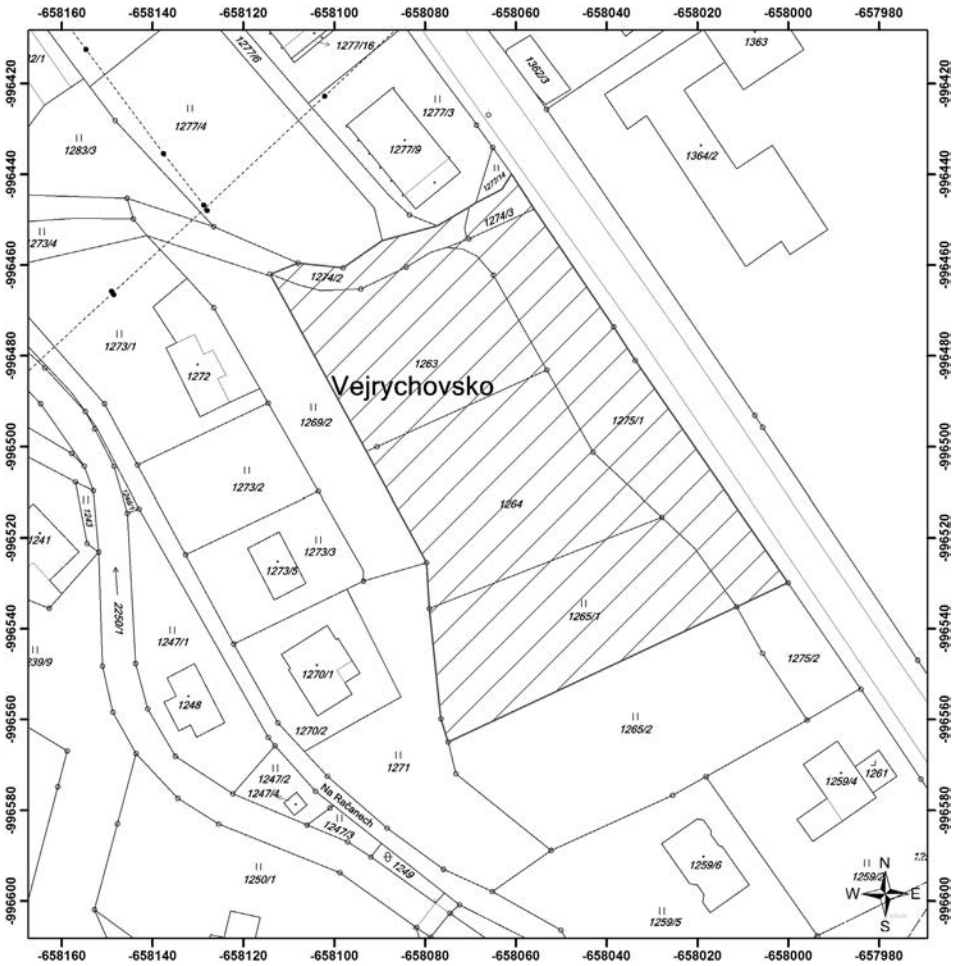
Sídelní kontext lokality

Jilemnice leží v poměrně mělkém a široce rozevřeném údolí potoka Jilemky v krkonošském podhůří v průměrné nadmořské výšce 451 metrů. Podhorská krajina a její modelace vyhovovala v procesu středověké transformace sídelnímu typu tzv. údolní lánové vesnice. Nepřekvapuje tedy, že struktura jilemnické sídelní aglomerace

tomuto typu velmi dobře odpovídá. Ještě v polovině 20. století existovala v plné míře charakteristická lánová parcelace celého jilemnického údolí, tvořená snad původně jednotnou dlouhou vsí Jilemnice, jejíž podélnou osu tvoří potok Jilemka a paralelní údolní cesta. Na základě studia půdorysu městečka a původní jednotné parcelační osnovy lánové plužiny lze usoudit, že městečko bylo až dodatečně vysazeno *na zeleném drnu*[4] na mírně svažitou plošinu, navazující na západní straně na údolní cestu, začleněnou do již existující struktury plužiny.[5] Založení města Jilemnice bezprostředně souviselo s naléhavou potřebou hospodářského centra velmi

Obr. 1. Jilemnice – Obchodní centrum (OC) Norma, záchranný archeologický výzkum (ZAV) 2011, 2013. Výřez ze základní mapy 1:10 000. Černý bod označuje lokalitu.

Obr. 2. Jilemnice – OC Norma, ZAV 2011, 2013. Současná katastrální mapa. Šrafování označuje rozsah staveniště.

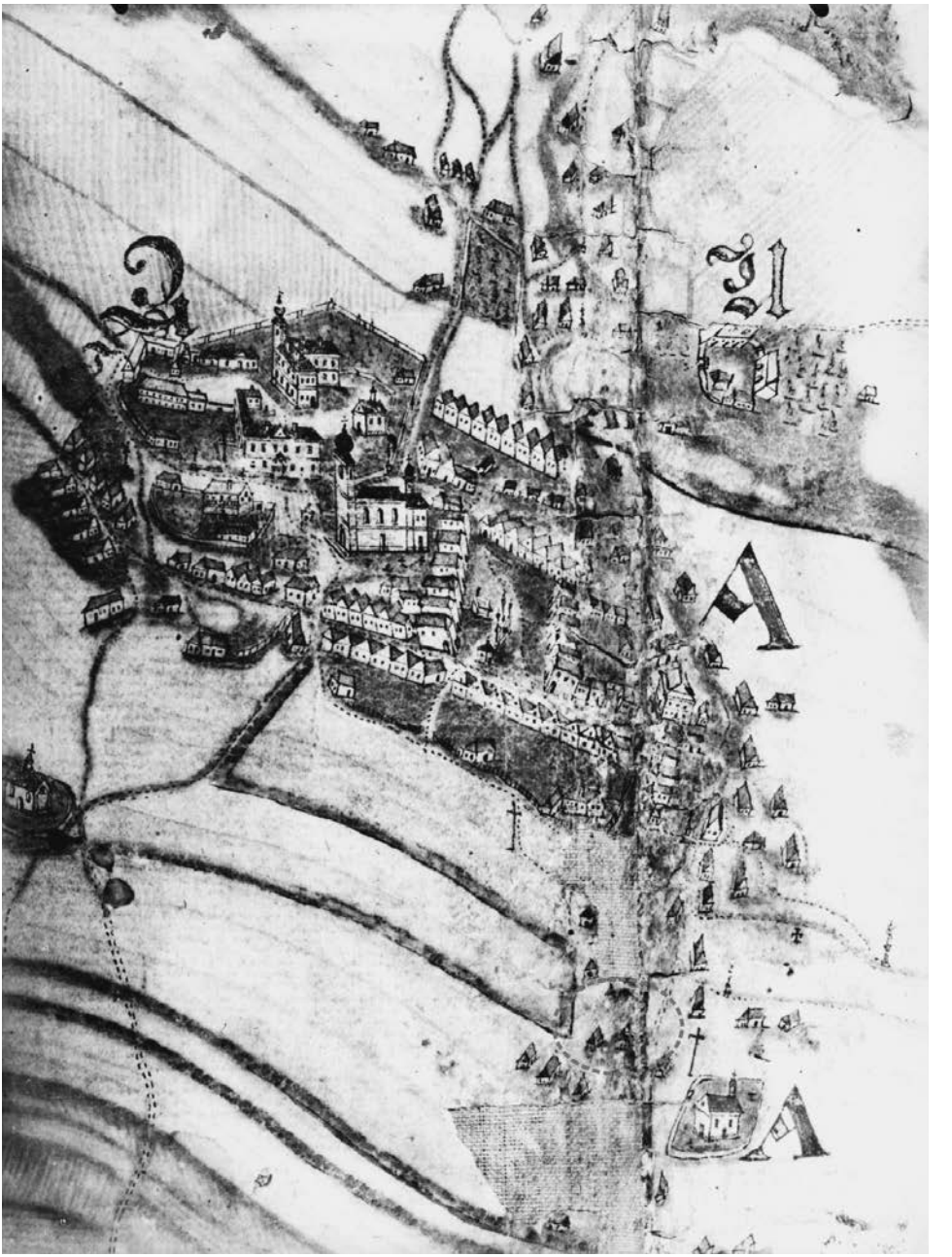
rozsáhlého panství. Pro lokaci města mimo původně osídlený prostor svědčí trasy obou hlavních ulic (1. Dolení – Husova – Kostelní a část ul. Komenského; 2. Dolení – Kavánova – Jana Harracha – Zvědavá ulička), mezi nimiž bylo vyměřeno obdélné náměstí. Tyto trasy ulic jsou rovnoběžné se směrem parcelace celého údolí a v druhém případě je zřejmé její zcela organické pokračování jako mezní cesty oddělující jednotlivé pásy lánové plužiny. Zdá se, že jako ulice byly pouze převzaty existující polní cesty. Přirozené vymezení západního a jižního okraje městečka tvořila drobná vodoteč, přitékající od severozápadu.

Samotné městečko bylo až do poslední třetiny 19. století omezeno na náměstí, dvojici zmíněných paralelních ulic a úsek staré údolní cesty. Poloha farního kostela sv. Vavřince západně od náměstí ukazuje, že musel být vysazen společně se vznikem půdorysné kompozice městečka. Kostel je dosti vzdálen od údolní cesty a jeho spojení s údolní vsí není proto pravděpodobné. Písemná zmínka z roku 1356 se vztahuje právě ke zmíněnému kostelu, respektive k faře a s výše uvedenými souvislostmi datuje existenci Jilemnice již jako městečka a nikoliv vsi.[6] Určitou nejistotu do celé problematiky vnáší ztotožnění původního středověkého kostela a stávající pozdně barokní stavby kostela sv. Vavřince. Původní kostel byl zřejmě lokalizován o něco západněji, než současná stavba. Přesto stavba respektuje princip *stabilitas loci*.[7] Důvodem posunu nového kostela byl požadavek, aby stará svatyně mohla svému účelu sloužit až do ukončení nové stavby. Teprve poté byla zlikvidována. Vzhledem ke zvonům ze 16. a 17. století lze předpokládat, že šlo o stavbu starého založení, jejíž umístění mohlo odpovídat původní středověké lokaci.

Další důležitou indicií je fakt, že rozsáhlé štěpanické panství, do kterého Jilemnice spadala, se v polovině 14. století jen stěží mohlo obejít bez tržního střediska, jehož vznik v blízkosti štěpanického hradu nedovolovala konfigurace terénu v tamější horské krajině. O Jilemnici se poprvé z písemných pramenů dozvídáme k 21. červenci roku 1350,[8] kdy byl klerik pražské diecéze Bohuněk Předslavův z Jilemnice vyslán v diplomatických službách do Uher. O tři roky později je uváděn jako důvěrník biskupa oportského a v témže roce byl papežem jmenován kanovníkem pražským.[9] Jilemnice je uváděna také v registrech papežských desátků k roku 1352, kdy platí ¼ kopy grošů ročně, tedy nejvíce z celého štěpanického dominia. Z toho lze soudit, že šlo o nejvýznamnější a největší obec panství, pravděpodobně nadanou – byť v omezené míře – ale přesto městskými právy včetně jednoho z nejdůležitějších – práva tržního.[10]

K roku 1492 máme poněkud podrobnější informace o Jilemnici. Přináší je listina, na základě které si Heník z Valdštejna rozděluje se svým strýcem Hynkem štěpanické dominium na dvě části – jilemnickou s horní polovinou městečka Jilemnice, tvrzí jako stálým sídlem majitele a vesnicemi Hrabačovem, Purklínem, Kruhem, Roztokami, Jestřabím, Mříčnou, Kundraticemi, Přední Ždírnicí, Čistou, Roprachticemi, Sytovou, Jabloncem nad Jizerou, Kunčicemi, Vojtěšicemi a částí vsi Jilem.[11] K štěpanickému dílu (od 16. století branskému) náležela dolní polovina městečka a vsi Víchová, Křížlice, Štěpanice, Štěpanická Lhota, Mrklov, Branná, Javorek, Lhotka, Slemeno, Zadní Ždírnice, Valteřice, Borovnice, Rábné, Poniklá, štěpanický hrad a druhá část vsi Jilem.[12]

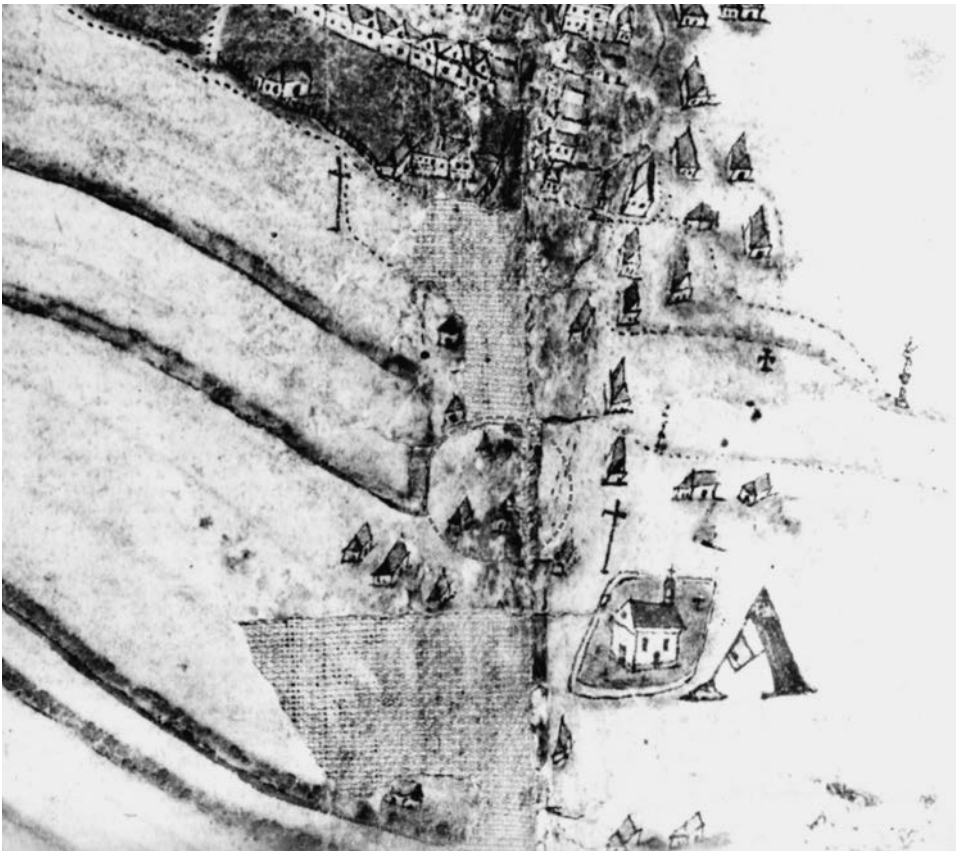
Z historických pramenů tedy vyplývá, že městečko Jilemnice bylo roku 1492 rozdělené na dvě poloviny, kdy se polovina městečka stává základem nového jilemnického panství.[13] Jilemnické panství bylo vyčleněné z panství štěpanického, jehož oporou byl stejnojmenný hrad, založený na přelomu 13. a 14. století pravděpodobně Janem z Valdštejna. Do této doby je třeba klást také období kolonizace širšího okolí – snad i před rokem 1300.[14]

Obr. 3. Grauparova mapa jilemnického panství z roku 1765. Kroužek lokalizuje dvůr Vejrychovsko (fotografie F 4169 ze sbírky Krkonošského muzea ve Vrchlabí).

Problematickým nezůstává pouze vývoj kostelů, ale i jilemnického panského sídla. Poloha tvrze, která je částečně zachovalá v hmotě zdiva stávajícího zámku na severozápadním okraji města, napovídá určitou vazbu na nedaleký kostel sv. Vavřince. Určitým problémem však zůstává její datace. Chronologicky citlivé archeologické prameny, které by osvětlily vznik tvrze, doposud bohužel chybějí a historické zprávy ji dokládají poměrně pozdě, a to až na sklonek 15. století, k roku 1492.

Vlastní prostor dotčený stavbou obchodního centra Norma (dále OC Norma) se nachází v intravilánu samostatné vsi Jilm (Jilem, Jilmen), ke které se váží první zmínky k roku 1393.[15] Jde však již o existující údolní lánovou ves,[16] která vznikla při trase komunikace z vnitrozemí, a předchází tedy založení městské aglomerace Jilemnice. V prostoru stavby OC Norma je dále doložena existence komplexu budov

Obr. 4. Grauparova mapa jilemnického panství z roku 1765. Detail dvoru Václava Vejrycha z Gemsenfelsu (fotografie F 4169 ze sbírky Krkonošského muzea ve Vrchlabí).

a dalších areálů, které byly součástí svobodnického dvora v majetku Václava Vejrycha z Gemsenfelsu (kolem 1600–1660). Jde o osobnost opředenou v lidové tradici pověstí alchymisty a černokněžníka – jilemnického Fausta.[17] Zároveň však šlo o hejtmana branského panství, který zpracoval k roku 1642 urbář branského panství. Ten je důležitým zdrojem informací pro vztah šlechty a poddaných.[18] Vejrychovský dvůr nalezneme i na významných kartografických dílech – Grauparově mapě jilemnického panství z roku 1765 (obr. 3, 4)[19] i na císařském otisku stabilního katastru z roku 1842 (obr. 19, 20).[20] Dvůr Vejrychovsko nalezl odezvu i v literárním díle – Jaroslav Havlíček sem situoval fiktivní děj Petrolejových lamp.

Historie naleziště

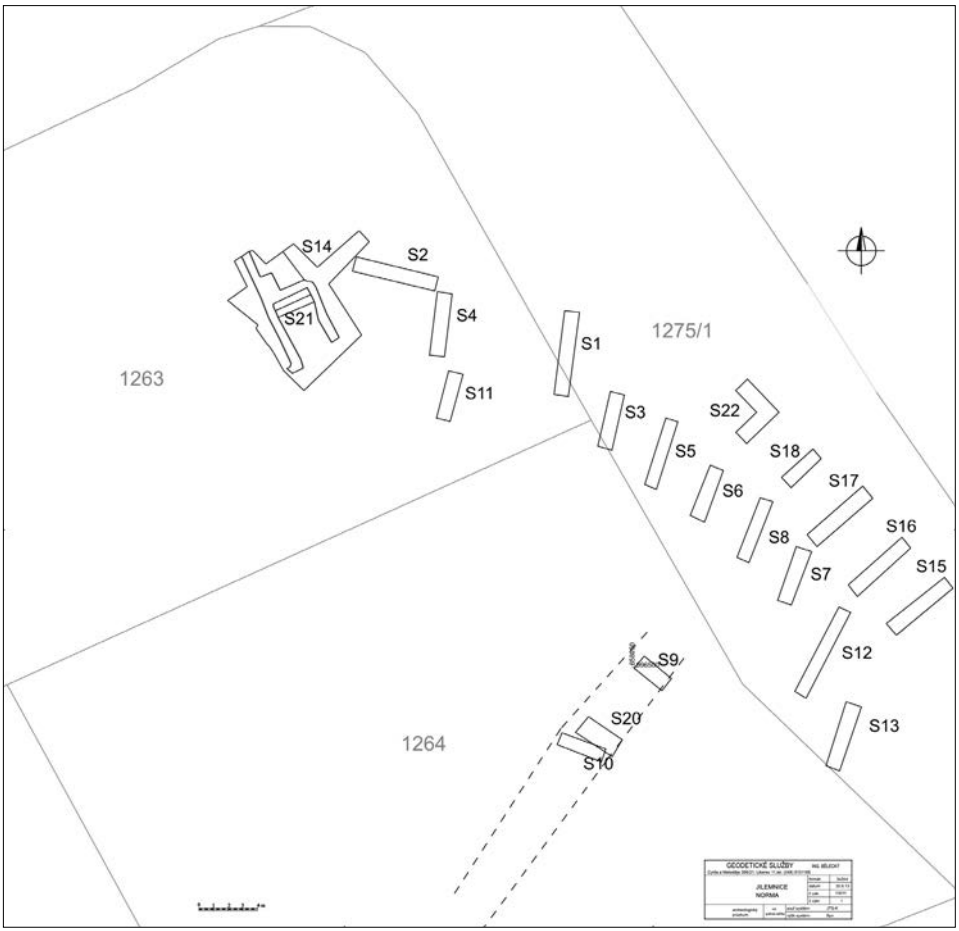
Dosavadní archeologická evidence sestává z nepočetných zpráv a zmínek v regionální i odborné literatuře, založených na pozorování zejména pozůstatků středověkého panského sídla (tvrze) v blízkosti i ve hmotě stávajícího renesančního zámku[21] a hornických stařin středověkého a novověkého původu v okolí vrchu Kozince.[22] Systematický archeologický dohled nebyl v minulosti realizován, až na období posledních dvou dekád, a to díky péči archeologického pracoviště Muzea Českého ráje v Turnově a Krkonošského muzea ve Vrchlabí. Občasné archeologické akce vycházejí také z aktivit Muzea východních Čech v Hradci Králové.

Doposud byly většinou sledovány výkopy v intravilánu jilemnického katastru, a to zejména v bezprostředním okolí zámku a v blízkosti Masarykova náměstí, či v jeho rámci. Byly doloženy pozůstatky sídlištních aktivit (zahloubené obydlí) z období vrcholného středověku na parcelách 475 a 476 v Dolení ulici[23] a relikt středověké kulturní vrstvy v blízkosti kostela sv. Vavřince. Pozůstatky zděné, pravděpodobně hospodářské budovy tvrze byly objeveny jižně od zámku, tyto nálezy náležejí pravděpodobně již novověkému období.[24] Další nálezy novověkého stáří, konkrétně 16. a 17. století, byly zjištěny při opravě budovy radnice, ale i jinde v prostoru Masarykova náměstí, Valdštejnské, Husovy, Kavánovy a Kostelní ulice.[25] Při rekonstrukci zámecké kašny byly také nalezeny pozůstatky snad pivních sklepů, náležejících původně zámecké kuchyni.[26]

Z prostoru budoucího staveniště marketu NORMA nebyly před naší záchrannou akcí známé žádné archeologické nálezy. Doložená existence dvorce Václava Vejrycha z Gemsenfelsu minimálně z poloviny 17. století opravňovala předpoklad o přítomnosti intaktních archeologických situací a nálezů časně novověkého až novověkého stáří. Neexistoval ani žádný argument pro vyloučení přítomnosti archeologických nálezů ze starších období.

Okolnosti, průběh a metoda výzkumu

Záchranný archeologický výzkum byl vyvolán záměrem stavebníka provádět výrazné terénní úpravy v dotčeném prostoru. Vzhledem k tomu, že jsme takřka s ji-

Obr. 5. Jilemnice – OC Norma, ZAV 2011, 2013. Rozložení zjišťovacích sond v obou etapách ZAV na katastrální mapě (sondy 1 – 13: 1. etapa výzkumu r. 2011; sondy 14 – 22: 2. etapa výzkumu r. 2013)

stotou předpokládali narušení historických terénů, bylo přistoupeno k realizaci první etapy záchranného archeologického výzkumu. Za tímto účelem bylo otevřeno 13 obdélných sond různé velikosti a hloubky (viz kap. Popis stratigrafických jednotek – obr. 5, 6). Výběr umístění sond byl determinován přístupností staveniště, respektive přístupností původního terénu, protože na většině plochy staveniště se v době první etapy výzkumu nacházely mohutné deponie stavební suti a zeminy. Zjišťovací sondy pokryly pouze severovýchodní část staveniště a ne zcela reprezentativně vypověděly o kvantitě a prostorovému rozložení movitých a nemovitých archeologic-

kých pramenů na lokalitě. Z tohoto důvodu bylo přistoupeno k druhé etapě archeologického výzkumu, tentokrát již v součinnosti se stavbou OC Norma. V květnu 2013 bylo v území bezprostředně zasaženém stavební činností trasováno dalších 9 sond – č. 14–22 (obr. 5, 6). Ty byly situovány cíleně do prostoru, kde mohlo dojít k narušení historických terénů. Konkrétně šlo o severní a severovýchodní prostor staveniště, kudy procházely hlavní inženýrské sítě včetně kanalizačního řadu a zátěžové příjezdové komunikace. Vlastní objekt OC Norma byl situován do prostoru recentně zasypané strže, který je prostý dokladů minulých antropogenních aktivit, spadajících do oblasti zájmu archeologie. Podobně jako stavba opěrné zdi, která obíhá severní a západní úsek stavby pod parkovištěm. Vlastní prostor projektovaného parkoviště byl překryt několika metry navážek, které sem byly transportovány v průběhu 90. let minulého století po demolici ruiny bývalého dvora Vejrychovsko. Navážky byly rozhrnuty, doplněny dalším inertním materiálem a následně zhutněny. Protože v tomto prostoru nedošlo k žádným zemním pracím, které by mohly narušit historické terény, neprovedli jsme zde záchranný výzkum. Nálezová situace tak zů-

Obr. 6. Jilemnice – OC Norma, ZAV 2011, 2013. Lokalizace zjišťovacích sond v obou etapách ZAV na katastrální mapě a ortofotosnímku (sondy 1 – 13 z 1. etapy výzkumu r. 2011: tmavě šedá barva; sondy 14 – 22 z 2. etapy výzkumu r. 2013 – světle šedá barva).

stala zakonzervována pro výzkum budoucí. Celkem byla prozkoumána plocha 136 m² a kubatura exkavovaných historických terénů činí přes 169 m³.

Uloženiny byly v sondách odkrývány po mechanických vrstvách (MV) nebo po přirozených stratigrafických jednotkách (SJ), pokud se daly rozeznat. Souvrství byla rozebírána manuálně, aby mohly být dokumentovány svislé řezy. Jednotlivé úrovně v rámci plochy sondy nebyly kresebně dokumentovány, pokud nedošlo k zjištění zděných konstrukcí, jako v sondách S2, 4, 5, 12, 14 a 22. Při odkryvu byly izolovány mobilní nálezy a označovány vzhledem k příslušnosti k stratigrafické jednotce (vrstvě). Řezy každé sondy byly dokumentovány standardním způsobem – uloženiny, objekty a relikty zděných konstrukcí byly popisovány do kontextových formulářů. Fotografická a kresebná dokumentace nálezové situace probíhala dále průběžně podle postupu terénních prací. Sondy byly kresebně dokumentovány v měřítku 1:20, zakreslovány byly řezy sond a dále celý prozkoumaný prostor byl dokumentován v půdorysu. Zaměření okrajů sond, zděných konstrukcí, výpočty a zpracování byly provedeny v závazném referenčním systému Jednotné trigonometrické sítě katastrální (S-JTSK) a výškového systému Balt po vyrovnání (ing. Alexej Bělecký – Liberec).

Vedle mobilních nálezů byly z uloženin odebírány vzorky pro rozplavení a získání botanických makrozbytků. Nálezy z obou etap archeologického výzkumu jsou deponovány v Muzeu Českého ráje v Turnově.[27]

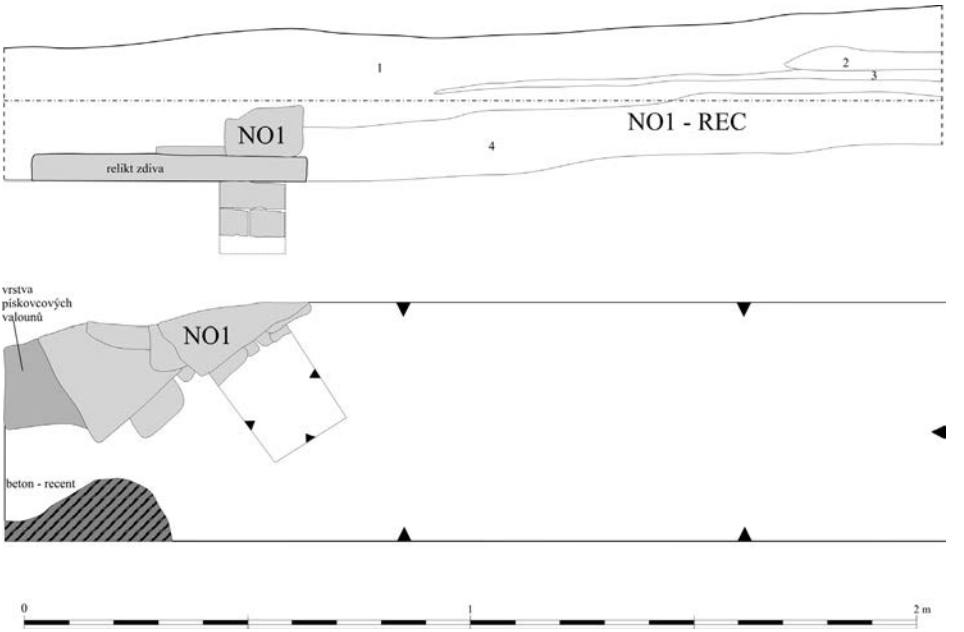
Popis stratigrafických jednotek

Sonda 01/2011

Rozměry: 5,7 x 0,9 m; mocnost historických terénů: 0,7–1 m. Stratigrafické jednotky: 0101 – černá středně ulehlá zemina s příměsí štěrku; 0102 – žlutohnědá středně ulehlá mírně plastická zemina; 0103 – černohnědá mírně ulehlá a plastická zemina s příměsí stavebního odpadu; 0104 – světle hnědá středně ulehlá a mírně plastická zemina; 0105 – světle šedá středně ulehlá a mírně plastická zemina; 0106 – žlutohnědá ulehlá mírně plastická hlína (podloží); 0107 – středně šedá ulehlá zemina s příměsí hrubého písku; 0108 – světle šedá ulehlá plastická zemina promíšená se žlutohnědou plastickou zeminou; 0109 – okrově hnědá mírně ulehlá plastická zemina; 0110 – šedobílá středně ulehlá plastická zemina (jíl); 0111 – šedohnědá středně ulehlá plastická zemina; 0112 – stavební suť promíšená se středně hnědou zeminou (fragmenty cihel, hrudky malty).

Sonda 03/2011

Rozměry: 3,6 x 0,9 m; mocnost historických terénů: 0,5–0,8 m. Stratigrafické jednotky: 0301 – tmavohnědá ulehlá zemina s příměsí štěrku; 0302 – štěrk; 0303 – světle hnědá mírně ulehlá zemina (recentní deponie zeminy); 0304 – tmavohnědá středně ulehlá zemina promíšená stavebním odpadem (40 %); 0305 – okrově hnědá středně ulehlá plastická zemina; 0306 – černohnědá středně ulehlá plastická zemina

Obr. 7. Jilemnice – OC Norma, ZAV 2011. Sonda 4 - severozápadní řez a půdorys s datovanými stratigrafickými jednotkami – nároží východního křídla stavby vejrychovského dvora.

s příměsí stavebního odpadu (25 %); 0307 – světle hnědá středně ulehlá plastická zemina; 0308 – světle hnědošedá ulehlá plastická zemina; 0309 – žlutohnědá silně ulehlá mírně plastická zemina; 0310 – okrový hrubý písek; 0311 – černohnědá plastická zemina s příměsí škváry.

Sonda 04 /2011

Rozměry: 4,2 x 1 m; mocnost historických terénů: 0,6 m. Stratigrafické jednotky: 0401 – tmavě hnědá středně ulehlá zemina s příměsí recentního odpadu; 0402 – popel; 0403 – škvára; 0404 – žlutohnědá ulehlá zemina (podloží); 0405 – zdivo – pískovcové bloky spojené vápennou maltou.

Sonda 05/2011

Rozměry: 4,8 x 0,7 m; mocnost historických terénů: 0,8–0,9 m. Stratigrafické jednotky: 0501 – světle hnědá mírně ulehlá zemina (recentní deponie zeminy); 0502 – středně šedá středně ulehlá písčitá zemina s příměsí kamenů; 0503 – stavební odpad (fragmenty cihel, hrudky malty); 0504 – středně hnědá středně ulehlá mírně plastická hlína; 0505 – středně hnědá středně ulehlá mírně plastická hlína s příměsí

úlomků cihel (až do velikosti 20 cm); 0506 – tmavě hnědá středně ulehlá mírně plastická zemina s příměsí stavebního odpadu (cihly, stavební kámen, hrudky malty); 0507 – škvára; 0508 – středně hnědá středně ulehlá mírně plastická zemina s příměsí stavebního odpadu; 0509 – černohnědá středně ulehlá zemina; 0510 – šedohnědá středně ulehlá zemina s příměsí úlomků cihel a omítky; 511 – světle hnědá středně ulehlá zemina; 0512 – okrově hnědá středně ulehlá písčitá zemina; 0513 – černá mírně ulehlá zemina; 0514 – žlutohnědá ulehlá mírně plastická zemina.

Sonda 06/2011

Rozměry: 3,6 x 0,9 m; mocnost historických terénů: 0,7–0,8 m. Stratigrafické jednotky: 0601 – tmavě šedozelená středně ulehlá písčitá zemina s příměsí kamenů; 0602 – středně hnědá mírně ulehlá zemina; 0603 – vrstva stavebního odpadu (převážně úlomky cihel); 0604 – štěrk; 0605 – tmavě hnědá středně ulehlá mírně plastická zemina s příměsí uhlíků, úlomků cihel, hrudek malty; 0606 – tmavě hnědá středně ulehlá písčitá zemina; 0607 – tmavě hnědá středně ulehlá zemina s příměsí úlomků červeného pískovce a cihel; 0608 – světle šedý plastický sediment; 0609 – žlutohnědá ulehlá mírně plastická zemina (podloží).

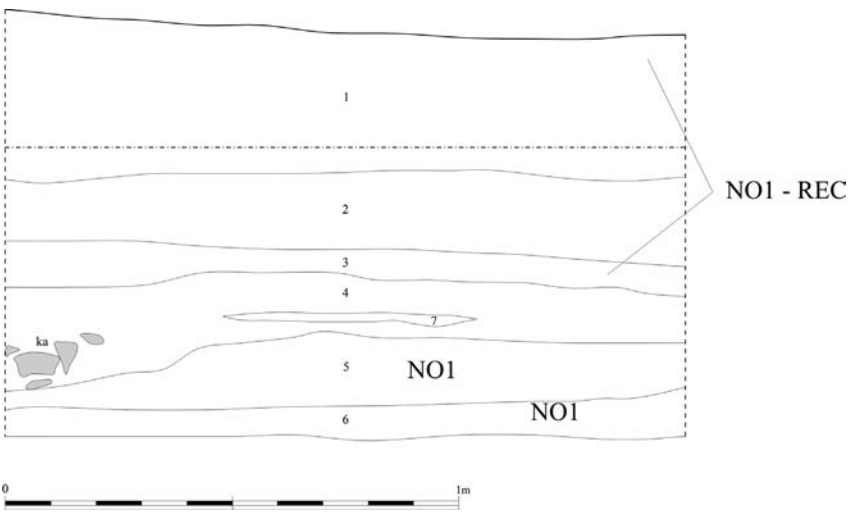
Obr. 8. Jilemnice – OC Norma, ZAV 2011. Sonda 4, Pohled na úsek odkrytého zdiva a základovou spáru. Jde o jihovýchodní nároží východního křídla obytné stavby dvoru Vejrychovsko.

Sonda 07/2011

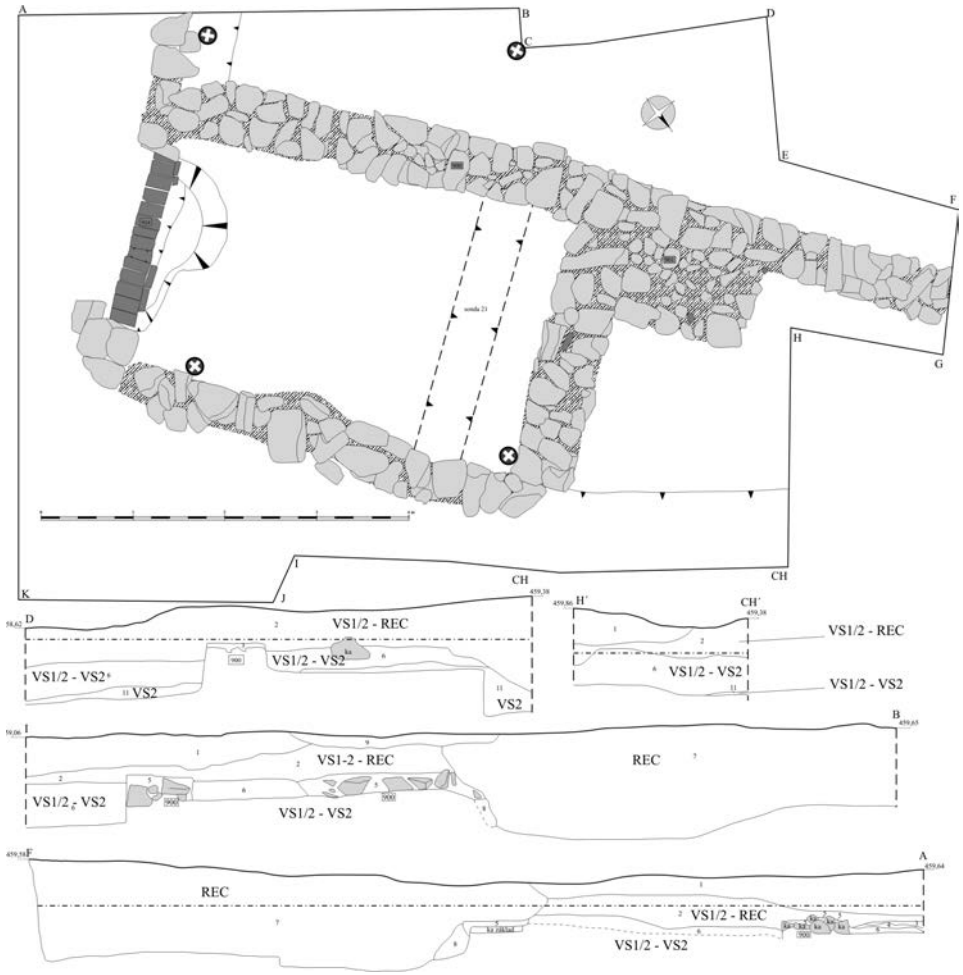
Rozměry: 3,8 x 1 m; mocnost historických terénů: 0,8–1 m. Stratigrafické jednotky: 0701 – červenohnědá středně ulehlá zemina se světle hnědými čočkami, nahodile příměs zlomků cihel a škváry; 0702 – vrstva recentního stavebního odpadu; 0703 – hnědošedá středně ulehlá písčitá zemina s příměsí kamenů (nahodile) do velikosti až 30 cm; 0704 – černá středně ulehlá zemina s příměsí škváry (do 10 %); 0705 – drobný štěrk; 0706 – hrubý štěrk; 0707 – šedohnědá promíšená středně ulehlá zemina; 0708 – šedohnědá středně ulehlá s příměsí úlomků cihel; 0709 – žlutohnědá ulehlá mírně plastická zemina (podloží); 0710 – drobný štěrk; 0711 – vrstva růžovobílé omítky; 0712 – světle hnědý plastický sediment.

Sonda 08/2011

Rozměry: 4,5 x 1 m; mocnost historických terénů: 0,5–1,2 m. Stratigrafické jednotky: 0801– hnědošedá středně ulehlá písčitá zemina s příměsí štěrku a větších kamenů (nahodile); 0802 – tmavě hnědá (načervenalá) středně ulehlá zemina s příměsí uhlíků, kamenů a úlomků cihel; 0803 – žlutošedá středně ulehlá písčitá zemina s příměsí kamenů (nahodile) a hrudek malty (nahodile); 0804 – vrstva úlomků cihel; 0805 – fialovohnědá středně ulehlá mírně plastická zemina s příměsí úlomků cihel; 0806 – štěrk; 0807 – tmavě hnědá středně ulehlá mírně plastická zemina s příměsí malých úlomků cihel, uhlíků (nahodile); 0808 – žlutohnědá ulehlá mírně plastická zemina (podloží); 0809 – světle hnědá zemina.

Obr. 9. Jilemnice – OC Norma, ZAV 2011. Sonda 10 – jihozápadní řez s datovanými stratigrafickými jednotkami svědčí o mohutných antropogenních aktivitách v posledních 4–5ti staletích.

Obr. 10. Jilemnice – OC Norma, ZAV 2013. Sondy 14 a 21. Půdorys a řezy konstrukcí 900 a 901. Konstrukci 900 interpretujeme jako podezdívku roubené stavby a konstrukci 901 jako základ pro topeniště. Konstrukce lze datovat do průběhu 14. století.

Sonda 09/2011

Rozměry: 2,3 x 1 m; mocnost historických terénů: 0,9–1 m. Stratigrafické jednotky: 0901 – světle hnědá středně ulehlá zemina; 0802 – vrstva recentního odpadu; 0803 – tmavě hnědá (načervenalá) středně ulehlá mírně plastická zemina s příměsí

Obr. 11. Jilemnice – OC Norma, ZAV 2013. Sondy 14 a 21 – snímek z fotografické věže. Konstrukce 900 a 901 v 2. fázi výzkumu.

úlomků cihel; 0804 – vrstva omítky; 0805 – hrubý štěrk (hranice spodní vody), geologického podloží nedosaženo.

Sonda 10/2011

Rozměry: 3 x 1 m; mocnost historických terénů: 1,8 m. Stratigrafické jednotky: 1001 – červenohnědá středně ulehlá zemina s příměsí zlomků cihel (ojediněle); 1002 – štěrk; 1003 – vrstva fragmentů cihel, stavebního kamene a hrudek vápenné malty; 1004 – šedohnědá středně ulehlá zemina; 1005 – středně šedá ulehlá plastická zemina; 1006 – žlutohnědá ulehlá mírně plastická zemina (podloží); 1007 – vrstva úlomků pískovce (velikost 5–10 cm).

Sonda 11/2011

Rozměry: 2,1 x 1 m; mocnost historických terénů: 2 m. Stratigrafické jednotky: 1101 – středně hnědá středně ulehlá zemina; 1102 – středně šedá středně ulehlá mírně plastická zemina s příměsí fragmentů dřeva; 1103 – tmavě hnědá středně ulehlá zemina s příměsí recentního odpadu; 1104 – vrstva křemencových valounů

(velikost 2–10 cm); 1105 – štěrk; 1106 – černohnědá středně ulehlá zemina s příměsí úlomků cihel; 1107 – středně hnědá středně ulehlá zemina; 1108 – žlutohnědá středně ulehlá mírně plastická zemina.

Sonda 12/2011

Rozměry: 6,5 x 1 m; mocnost historických terénů: 0,9–1,2 m. Stratigrafické jednotky: 1201 – tmavě hnědá středně ulehlá zemina s příměsí úlomků cihel (nahodile); 1202 – světle hnědožlutá plastická zemina s příměsí úlomků cihel a kamenů; 1203 – štěrkopísek; 1204 – černohnědá zemina s vysokým podílem organické složky; 1205 – tmavě hnědá středně ulehlá zemina s příměsí recentního odpadu; 1206 – hnědožlutá středně ulehlá zemina; 1207 – šedočerný hlinitý písek; 1208 – šedočerná ulehlá písčitá zemina; 1209 – vrstva bílorůžových hrudek omítky; 1210 – základové zdivo spojované maltou (relikt podezdívky z pískovcových a bazaltových lomových kamenů, šířka podezdívky cca 0,7 m, kameny pojené velmi hubenou, spíše jílovou maltou); 1211 – středně hnědá středně ulehlá zemina; 1212 – černohnědá středně ulehlá zemina s příměsí úlomků cihel a hrudek malty; 1213 – škvára.

Sonda 13/2011

Rozměry: 4,4 x 1 m; mocnost historických terénů: 1,7 m. Stratigrafické jednotky: 1301 – šedohnědá středně ulehlá písčitá zemina s příměsí kamenů a úlomků cihel (nahodile); 1302 – černý středně ulehlý hlinitý písek s příměsí recentního odpadu; 1303 – tmavě žlutohnědá středně ulehlá plastická zemina; 1304 – středně hnědá ulehlá zemina; 1305 – středně šedý štěrkopísek; 1306 – vrstva hrudek růžovobílé omítky; 1307 – tmavě červenohnědá středně ulehlá zemina s příměsí úlomků cihel a kamenů (nahodile); 1308 – vrstva bílých hrudek malty/omítky s kameny; 1309 – tmavě hnědá středně ulehlá zemina; 1310 – hnědočervená středně ulehlá zemina; 1311 – žlutohnědá ulehlá mírně plastická zemina (podloží).

Sonda 14/2013

Rozměry: 6,35 x 8,35 m, výběžek ze severozápadní stěny 1,6 x 1,8 m; mocnost historických terénů: 0,7 – 1,2 m – 1,7 m; vložená sonda 21. Stratigrafické jednotky: konstrukce 900: 4 x 5,4 m (vnitřní 2,8 x 4,3 m), šířka stěn 0,6 m, dochovaná délka východní stěny 9 m, 1 úroveň kamenů ležící na podložní vrstvě, pojivo tvoří jíl s vápnem; konstrukce 901: 1,40 x 0,8 m, oboustranně lícovaný blok zdiva je situován do jihovýchodního rohu konstrukce 900, jde o 1 úroveň kamenů ležící na podložní vrstvě, pojivo tvoří jíl s vápnem. Vrstvy: 1401 – sypká prachovitá černošedá hlína, kyprá, štěrk do 40 %, škvára, recent 1402 – prachovitá zemina mírně ulehlá s lehce písčitou příměsí a štěrkem, recent; 1403 písčitá hlína, výplňová vrstva s písčitou příměsí a úlomky cihel, i drcenou maltou, středně ulehlá; 1404 – písčitá vrstva tvořená převážně z uhlíků 70 %; 1405 – šedočerná prachovitá vrstva, cihly do 5 %; 1406 – žlutohnědá prachovitá tuhá vrstva s příměsí uhlíků; 1407 – písčitá vrstva, světle žlutohnědá prachovitá vrstva s příměsí slíd a jílu, 1408 – šmouhovitá, postupný

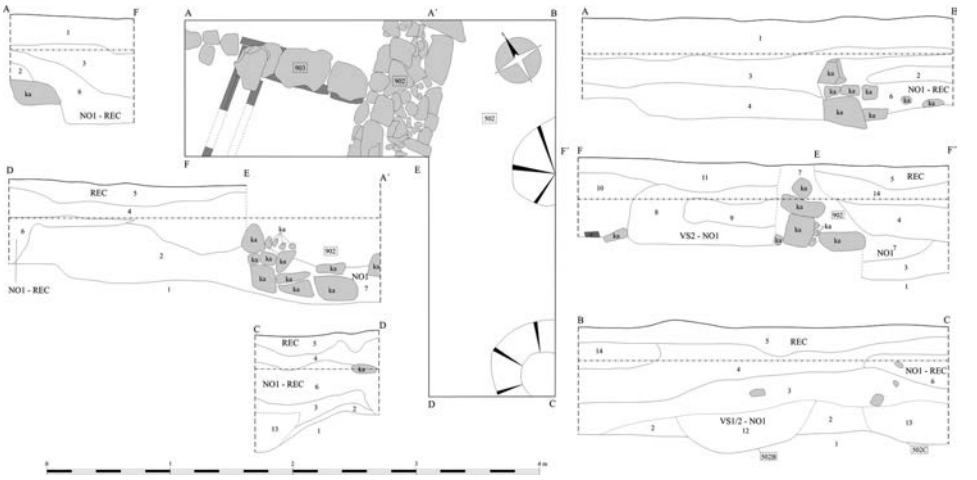
přechod do 1409 převážně se zbytky stavebního materiálu, středně ulehlá, cihly; recent; 1409 – černošedá prachovitá vrstva s příměsí jílu a cihel do 15 %, vysoký obsah slíd, recent; 1410 – prachovitá, žlutohnědá vrstva, jemně jílovitá, uhlíky 1 %, velmi podobná 1406; 1411 – červenohnědá hlína s uhlíky („prošlapané podloží“).

Sonda 21/2013

Rozměry 2,9 x 0,5 m, mocnost historických terénů: 0,5 m. Stratigrafické jednotky: 2105 – žlutohnědá prachovitá tuhá vrstva s příměsí uhlíků (identická s 1406); 2104 – červenohnědá hlína s uhlíky („prošlapané podloží“ – identická s 1411).

Sonda 15/2013

Rozměry: 5 x 1 m; mocnost historických terénů: 0,5–1,4 m. Stratigrafické jednotky: 1501 – červenohnědá soudržná hlinitá vrstva s příměsí jílu, jemně štěrkovitá; kámen, cihla, škvára 60 %; 1502 – žlutohnědá hlinitá vrstva s příměsí jílu, hrubě štěrkovitá; cihly, kámen, škvára, recent 40 %; 1503 – beton se zbytky stavebních materiálů, recent; 1504 – zelenožlutá štěrkovitá vrstva 70 % štěrk, prach, jíl 30 %; 1505 – žlutohnědá hlinitá vrstva s příměsí prachu, uhlíků a cihel do 10 %; 1506 – světlehnědá hlinitá vrstva s příměsí jílu, jemně písčitá, cihla 1 %; 1507 – hnědobílá světlá vrstva jemně prachovitěpísčitá, polyedrická struktura.

Obr. 12. Jilemnice – OC Norma, ZAV 2013. Sonda 22 – půdorys a řezy s datovanými kontexty. Konstrukci 902 lze interpretovat jako ohrazení vejrychovského dvora vystavěné v širším časovém intervalu od raného novověku až po rok 1842. Konstrukce 903 je trativod související s konstrukcí 902 a pravděpodobně i shodně datovaný.

Sonda 16/2013

Rozměry: 4,8 x 1 m; mocnost historických terénů: 0,5–1,18 m. Stratigrafické jednotky: 1601 – totožná s 1501, jemně drobtovitá; 1602 – hnědočervená hlinitá vrstva s příměsí jílu a kousků stavebního materiálu; 1603 – žlutohnědá hlinitá vrstva, příměs jílu, jemně písčitá, příměs stavebního materiálu a škváry; 1604 – žlutohnědá hlinitá vrstva s příměsí jílu, cihel, kamení, stavebního materiálu; 1605 – žlutohnědá hlinitá vrstva s příměsí písku, velké kameny do 10 %; 1606 – černohnědá hlinitá vrstva s příměsí jílu, kamenů, úlomků cihel; 1607 – černohnědá hlinitá vrstva s příměsí písku, 10 % kamení; 1608 – 80 % kamení v tmavě hnědé hlinité výplni s příměsí jílu, makadam; 1609 – šedavá vrstva – malta; 1610 – tmavě žlutohnědá vrstva s příměsí prachu a jílu, 5 % cihly; 1611 – žlutohnědá hlinitá vrstva s příměsí prachu, slitá; 1612 – červenohnědá hlinitá zrnitá vrstva s příměsí jílu, jemně prachovitá, tmavší záteky z vyšších horizontů.

Sonda 17/2013

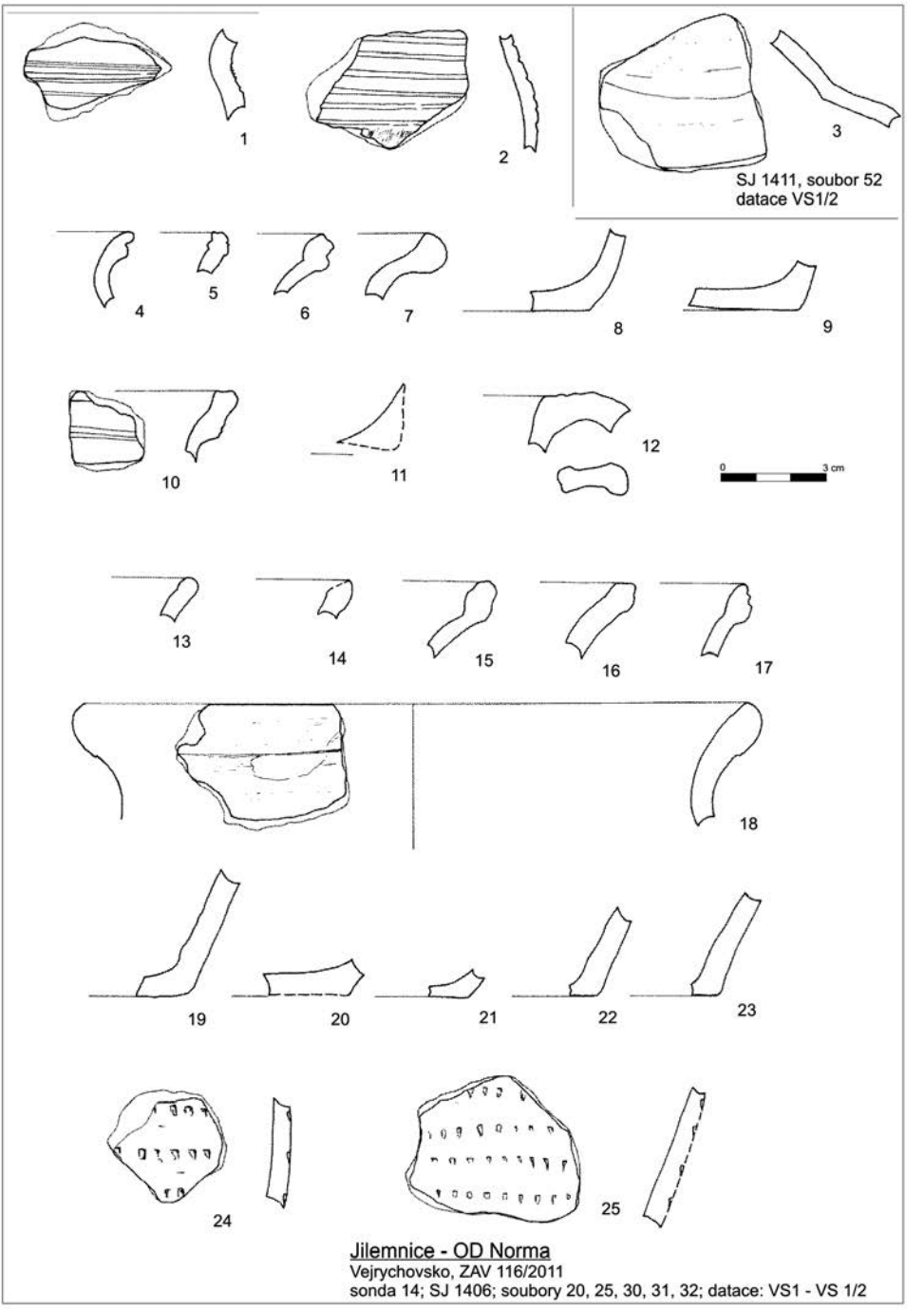
Rozměry: 5 x 1 m; mocnost historických terénů: 0,9–1,1 m. Stratigrafické jednotky: 1701 – recent šedohnědá se štěrkem, ojediněle prachovité čočky, červenohnědé stlačené, pevná; 1702 – červeno–šedohnědá hlína s písčitou příměsí, pevná, recent; 1703 – štěrk makadam, recent; 1704 – černohnědá hlinitá vrstva s příměsí písku, pevná; 1705 – hnědá prachovitě písčitá s jemnou příměsí jílu, tuhá až pevná; 1706 – žlutočernohnědá hlinitá vrstva s příměsí písku, jemně jílu (podloží?); 1707 – šedohnědá tuhá prachovitě hlinitá vrstva s příměsí cihel (úlomky 7 %) a kamenů do 15 cm 5 %; 1708 – šedohnědá štěrk, prachovitěpísčitý, recent.

Sonda 18/2013

Rozměry: 2,9 x 1 m; mocnost historických terénů: 0,6–0,9 m. Stratigrafické jednotky: 1801 – světlá žlutohnědá stavební recent s hlinitým charakterem, uhlíky, úlomky cihel, zbytky stavebního materiálu; 1802 – hlinito-štěrkovitá růžovošedá vrstva, slídy, drobné kamení; 1803 – světlá šedohnědá tuhá, drobně polyedrická štěrkovitá hlína s pískem, štěrk 80 %; 1804 – šedohnědá drobtovitá, pevná hlinitá, uhlíky do 1 %, sklo; 1805 – zeleno-hnědá khaki, hlinito-písčitá, drobně polyedrická tuhá; 1806 – tmavá žlutohnědá hlinitá s příměsí prachu a jemně písčitá, tuhá drobtovitá, zrnitá; 1807 – světle žlutošedá hlinitá vrstva s příměsí písku a jemně jílu, jílovité žilky, po místně písčité žilky; 1808 – světlá hnědožlutá, ulehlá, hlinitá se štěrkem a příměsí písku, jemně prach, stavební zbytky; 1809 – čočka v rámci 1808, béžové barvy s větší příměsí štěrku než 1808.

Sonda 19/2013

Rozměry: 2,6 x 1 m; mocnost historických terénů: 1,6 m. Stratigrafické jednotky: 1901 – tmavě černohnědá hlinitá jemně drobtovitá vrstva s příměsí jílu, cihly, kamení, škvára (navážka); 1902 – štěrkovitá s příměsí prachu černošedá vrstva, cihly, štěrková suť, kamení 40 %; 1903 – tmavá červeně rezavá vrstva hlinito-prachovitá,

Jilemnice - OD Norma
Vejrychovsko, ZAV 116/2011
sonda 14; SJ 1406; soubory 20, 25, 30, 31, 32; datace: VS1 - VS 1/2

uhlíky, malta, kamení; 1904 – šedá hlinitá vrstva s příměsí jílu, jemně prachovitá, kameny 7 %; 1905 – tmavá šedočerná hlinitá vrstva s příměsí prachu, 1906 – hlinitá s příměsí jílu, mocná jednotná nepřerušená vrstva, světle žlutošedá; 1907 – kapsa ve 2001 žlutohnědá drobtovitá, tuhá, hlinito-písčitá.

Sonda 20/2013

Rozměry: 2,6 x 1 m; mocnost historických terénů: 1,6 m. Stratigrafické jednotky: 2001 – tmavě černohnědá hlinitá jemně drobtovitá vrstva s příměsí jílu, cihly, kamení, škvára (navážka); 2002 – štěrkovitá s příměsí prachu černošedá vrstva, cihly, štěrková suť, kamení 40 %; 2003 – tmavá červenorezavá vrstva hlinito-prachovitá, uhlíky, malta, kamení; 2004 – šedá hlinitá vrstva s příměsí jílu, jemně prachovitá, kameny 7 %; 2005 – tmavá šedočerná hlinitá vrstva s příměsí prachu; 2006 – hlinitá s příměsí jílu, mocná jednotná nepřerušená vrstva, světle žlutošedá; 2007 – kapsa ve 2001, žlutohnědá drobtovitá, tuhá, hlinito-písčitá.

Sonda 22/2013

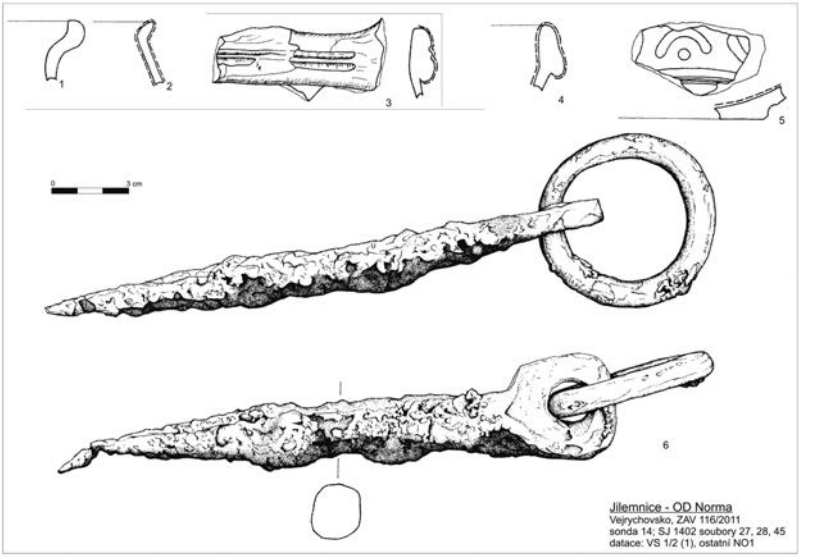
Sonda půdorysu „L" – rozměry: 3 x 1 m, 3 x 1 m; mocnost historických terénů: 0,6–0,9 m. Stratigrafické jednotky: Konstrukce 902: šířka 0,6 m, dochovaná výška zdiva od úrovně základové spáry – 0,6 m, jde o oboustranně lícované jádrové zdivo vyskládané z lomových pískovcových, vápencových a čedičových středních a větších kamenů. Zdivo je pojené na velmi hubenou jílovito-vápennou maltu; datování konstrukce: NO1. Konstrukce 903: trativod L půdorysu naléhající kolmo na severozápadní průčelí zdi 902, šířka 0,3 m, jde o pravidelný obdélníkový půdorys vystavěný z plochých, do tvaru kvádru vybroušených opukových desek o rozměrech cca 0,3 x 0,2 x 0,08 m, desky byly rovnoběžně zapuštěné do podložního sedimentu a terminální část trativodu byla kryta plochými fylitovými kameny; datování konstrukce: post NO1 – před r. 1842. Vrstvy: 2201 – okrově hnědá prachovitá, drobně polyedrická, pevná (podloží?); 2202 – středně šedohnědá s okr. šmouhami, prachovitá s příměsí písku a jílu, tuhá až pevná; 2203 – světle šedohnědá, okrové šmouhy, pevná drobtovitá, prachovitépísčitá, světlá, pískovce 3–5 cm, 5 %; 2204 – světle hnědá, okrové šmouhy, pevná, práškovitá, prachovitépísčitá, úlomky pískovců, drobky cihel 10–20 mm 5 %, recent; 2205 – šedohnědá štěrkovitá s příměsí prachu a písku, recent; 2206 – tmavě hnědá prachovitě písčitá s uhlíky do 10 %, cihly, malta; 2207 – středně červenohnědá prachovitě písčitá, drobně polyedrická, pojivo 902; 2208 – středně okrově červenohnědá, prachovitě jemně písčitá, uhlíky, pískovec 1 % 25 mm; 2209 – středně červenohnědá, prachovitá, jemně písčitá, drobtovitá;

Obr. 13. Jilemnice – OC Norma; ZAV 2013. Artefakty ze stratigrafické jednotky 1406 (sonda 14/2013): 1) soubor 30 (VS1); 2) soubor 20 (VS1/2); 4 – 9) soubor 25 (VS1/2); 10 – 12) soubor 30 (VS1-VS1/2); 13 – 25) soubor 31 (VS1 – VS1/2); 3) stratigrafická jednotka 1411, soubor 52 (VS1/2).

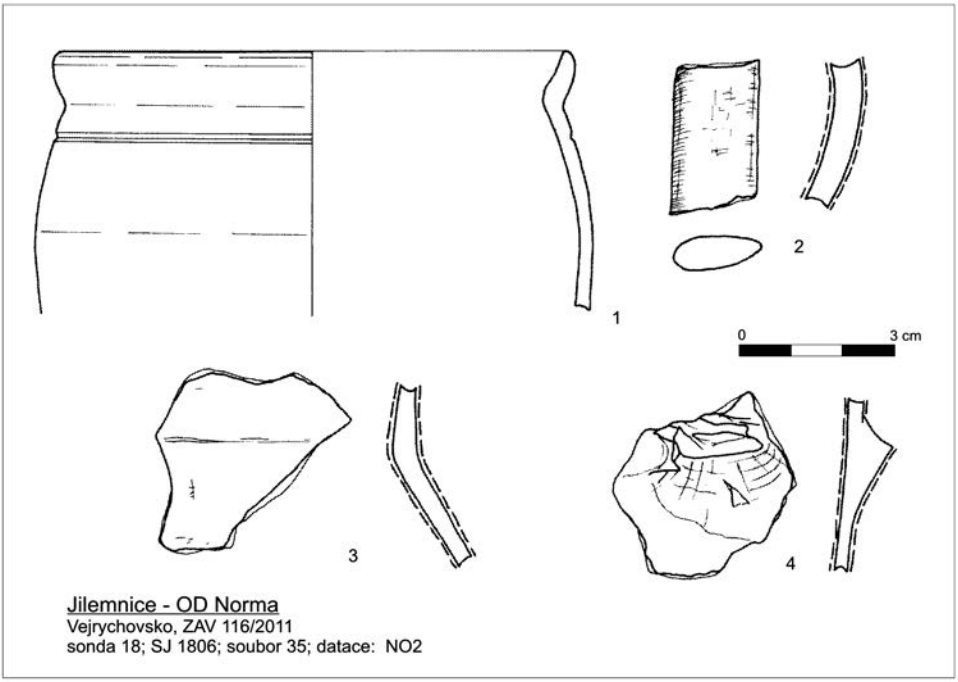
2210 – tmavě červenohnědá, prachovitá, jemně písčitá, tuhá až pevná, jemně drobtovitá, recent zásyp; 2211 – středně hnědošedá, okrové šmouhy, prachovitě písčitá, uhlíky, cihla 1–2 mm, 10 %, recent; 2212 – středně žlutočervená hlinito-písčitá, uhlíky 1 %, výplň objektu 502B; 2213 – hnědočervená středně prachovitá hlína, výplň objektu 502; 2214 šedohnědočerná prachovitá, jemně písčitá, hrubě štěrkovitá příměs, úlomky cihel a pískovce 7 %.

Rozbor terénní situace

První etapa archeologického výzkumu v roce 2011 přinesla orientační pohled na vývoj antropogenních aktivit zejména v severovýchodní části Vejrychovska. Svrchní stratigrafické jednotky (vrstvy) vykazovaly artefakty recentního či subrecentního stáří. Přestože nahodile obsahovaly novověký archeologický materiál, převažovaly mladší znaky. Vznik těchto uloženin bezprostředně souvisí s demolicí objektů původního dvora Vejrychovsko a s následnou planýrkou stavební suti. Stratigrafické jednotky, obsahující výhradně artefakty časně novověkého stáří, bezprostředně nasedají na podloží. Jde především o vrstvy středně hnědé či šedohnědé barvy, mírně až středně ulehlé, s příměsí plastické složky (např. 1004), které připo-

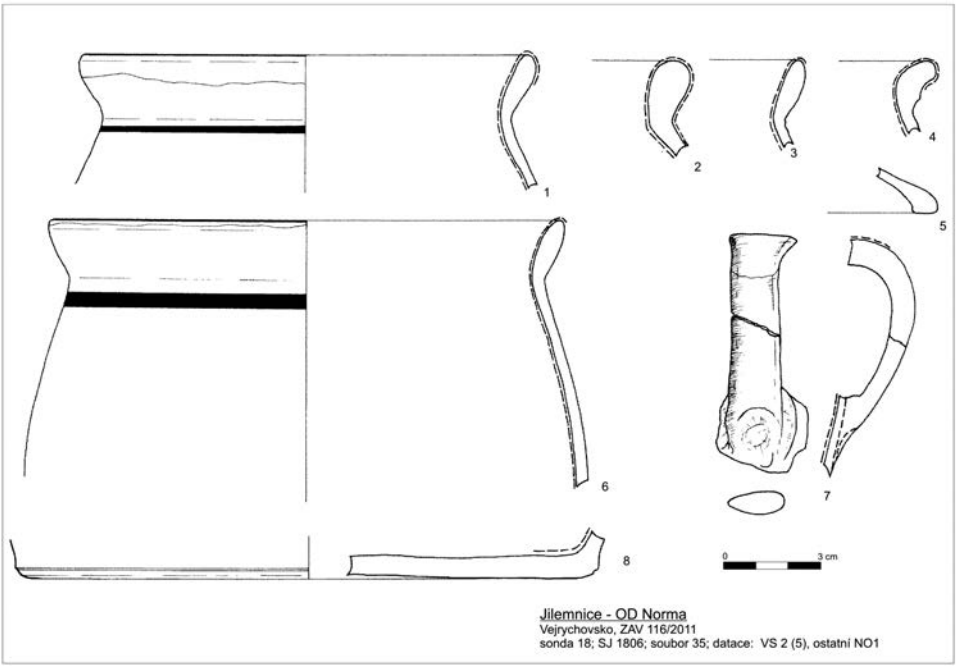
Obr. 14. Jilemnice – OC Norma; ZAV 2013. Artefakty ze stratigrafické jednotky 1402 (sonda 14/2013): 1 – 2) soubor 28 (1 – VS1/2, 2 – NO1); 3, 6) soubor 27 (NO1); 4 – 5) soubor 45 (NO1).

Obr. 15. Jilemnice – OC Norma; ZAV 2013. Artefakty ze stratigrafické jednotky 1806 (sonda 18/2013): 1 – 4) soubor 35 (NO1).

mínají ornici, respektive pohřbený půdní horizont (pro ilustraci viz obr. 9). Nečetné zahloubené objekty, které byly stratigraficky mladší než tento časně novověký horizont, nebyly speciálně dokumentovány. Převážně šlo o mělké oválné výkopy, které neobsahovaly žádné nálezy. V sondách 4, 5 a 12 byly registrovány relikty zděné architektury, o kterých bude pojednáno níže v souvislosti s druhou etapou záchranného archeologického výzkumu.

Nálezová situace v sondách 14 až 22 ve výzkumné sezóně 2013 nesla v hrubých rysech identické znaky se stratigrafickou situací dokumentovanou v roce 2011. Horní partie nesly téměř výhradně doprovodný materiál primárně recentního a subrecentního stáří, ovšem s intruzí chronologicky starších artefaktů (raný a vrcholný novověk). V sondách 18 a 22, v uloženinách 1806, 2208, 2212, byly však jako intruze prokázány artefakty podstatně vyššího stáří, které lze datovat do širokého časového intervalu 13./14. až 15. století. Objev těchto zlomků keramiky (viz obr. 13) svědčí o důležité skutečnosti, totiž o odrazu starší antropogenní aktivity, která byla převrstvena mladšími zásahy. Při odkryvu v největší sondě (14 + 21) o ploše téměř 57 m², byla dokonce nalezena a dokumentována nejméně dvoufázová zděná konstrukce

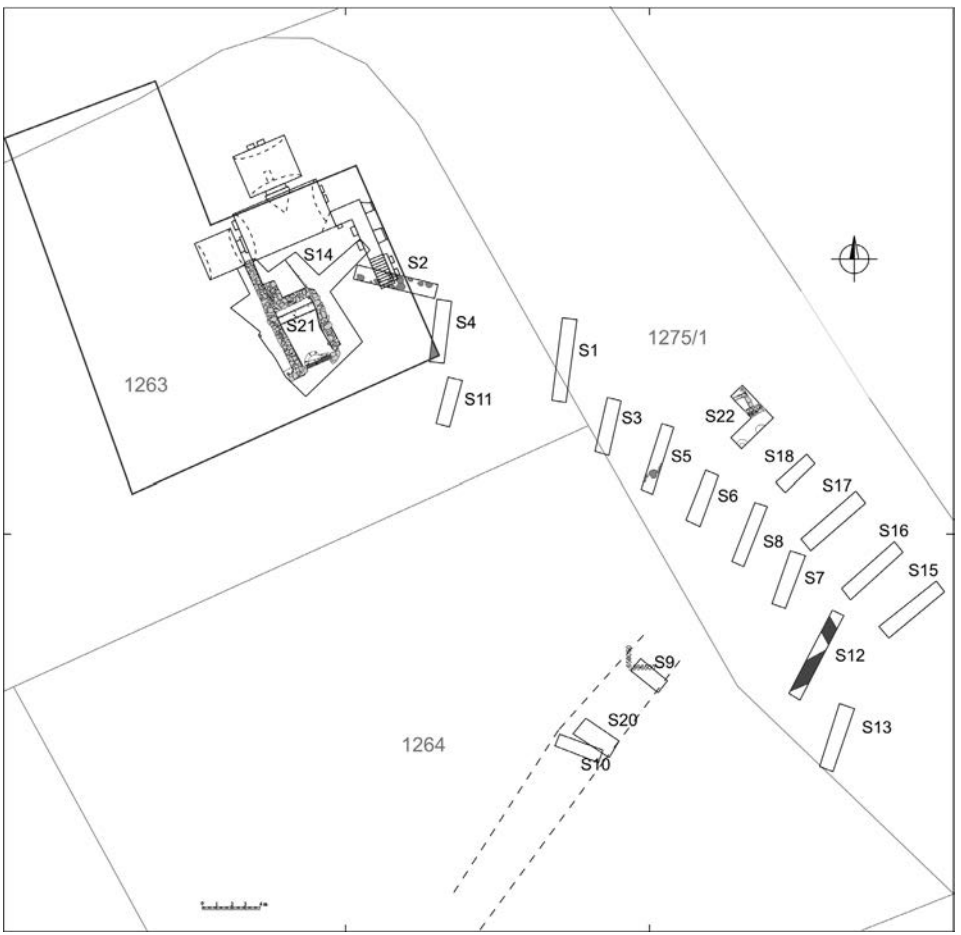

Obr. 16. Jilemnice – OC Norma; ZAV 2013. Artefakty ze stratigrafické jednotky 1806 (sonda 18/2013): 5) soubor 35 (VS2); 1 – 4; 6 – 8) soubor 35 (NO1).

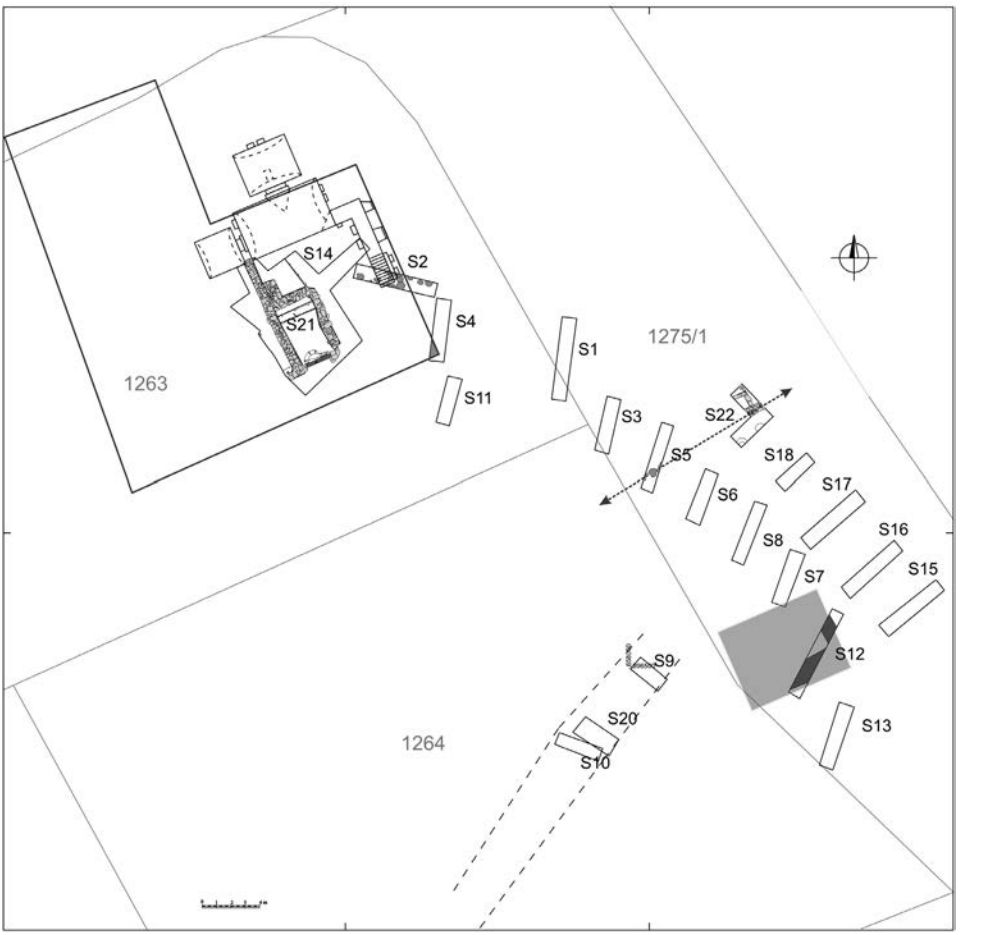
(kontext 900, viz obr. 10, 11). Šlo o jednu úroveň kamenů ležících na podložní vrstvě; kameny byly pojené jílem s vápnem. Konstrukce byla trasována téměř v ose sever–jih. Měla obdélníkový půdorys o rozměru 4 x 5,4 m (vnitřní 2,8 x 4,3 m), šířka stěn se pohybovala okolo 0,6 m. Severním směrem vybíhala východní stěna o celkové délce 9 m. Konstrukce byla na jižní straně ukončena mladším výkopem pro suterén (jižní hranici tvořila linie cihel a níže pokračuje zdivo na maltu). Součástí konstrukce 900 byla i konstrukce 901. Opět šlo o jednu úroveň kamenů, ležících na podložní vrstvě; kameny byly pojené jílem s vápnem. Konstrukce 901 je oboustranně lícovaný blok zdiva, situovaný do jihovýchodního rohu konstrukce 900, rozměry jsou 1,40 x 0,8 m. Obě konstrukce jsou součástí jedné stavby, konstrukci 900 lze interpretovat jako podezdívku roubeného domu, konstrukce 901 mohla sloužit jako základ pro topeniště. Na základě stratigrafických pozorování lze podezdívku roubené stavby datovat do 14. století. Vstup do suterénu na jižní straně je mladšího data, bohužel bez možnosti přesnějšího datování (pracovně lze počítat s obdobím raného až vrcholného novověku). Nejpozději v raném novověku došlo k rozšíření stavby a výkopům suterénů, které sahají až před severní průčelí východního křídla

do prostoru dvorní části (obr. 17–19). Předpokládáme, že tato stavební aktivita souvisí již s majitelem dvora Václavem Vejrychem z Gemsenfelsu. Dvůr Vejrychovsko s oběma křídly je s největší pravděpodobností zobrazen na Grauparově mapě z roku 1765 (obr. 3, 4).[28]

Další relikty stavebních konstrukcí byly zjištěny v sondách 4, 12, 5 a 22. Ve všech případech šlo o úseky zdiva nebo podezdívky, sestávající z pískovcových bloků nebo lomových kamenů, pojených nepříliš kvalitní vápennou maltou. V sondě 12 tvoří

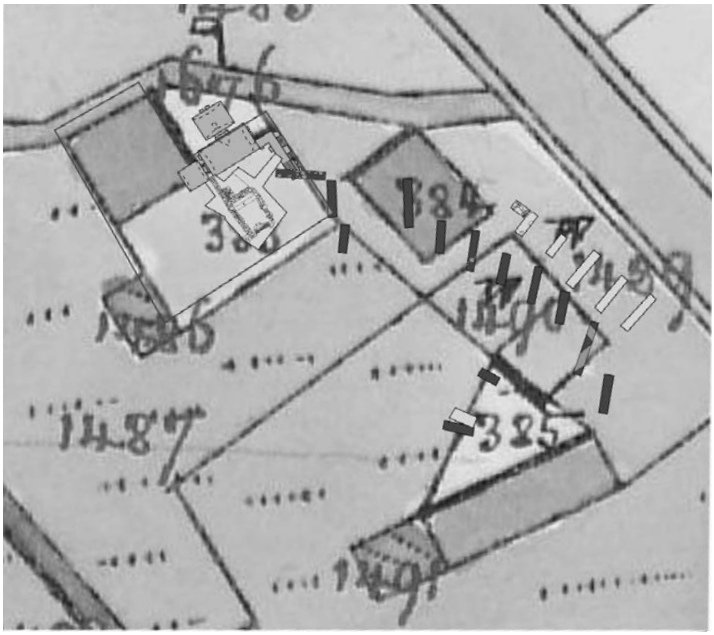
Obr. 17. Jilemnice – OC Norma, ZAV 2011, 2013. Sondy z obou etap ZAV s relikty zděné architektury. Silnou linií je vynesen půdorys dvora Vejrychovsko včetně suterénu (zaměření suterénu podle nákresu Z. Fišery).

Obr. 18. Jilemnice – OC Norma, ZAV 2011, 2013. Sondy z obou etap ZAV s relikty zděné architektury. Silnou linií je vynesen půdorys dvora Vejrychovsko, přerušovaná linie naznačuje hypotetický průběh ohrazení dvora, šedý obdélník vymezuje půdorys roubené stavby.

dva úseky zdiva pravoúhlou strukturu o šířce 0,7 m (obr. 17, 18). Tuto stavbu lze ztotožnit s podezdívkou roubeného objektu na parcele číslo 1490 na císařském otisku stabilního katastru (obr. 19, 20).[29] Datování této konstrukce nejspíše spadá do časového horizontu raného až vrcholného novověku (post NO1 – NO2) a souvisí s některým z objektů dvoru Vejrychovsko.

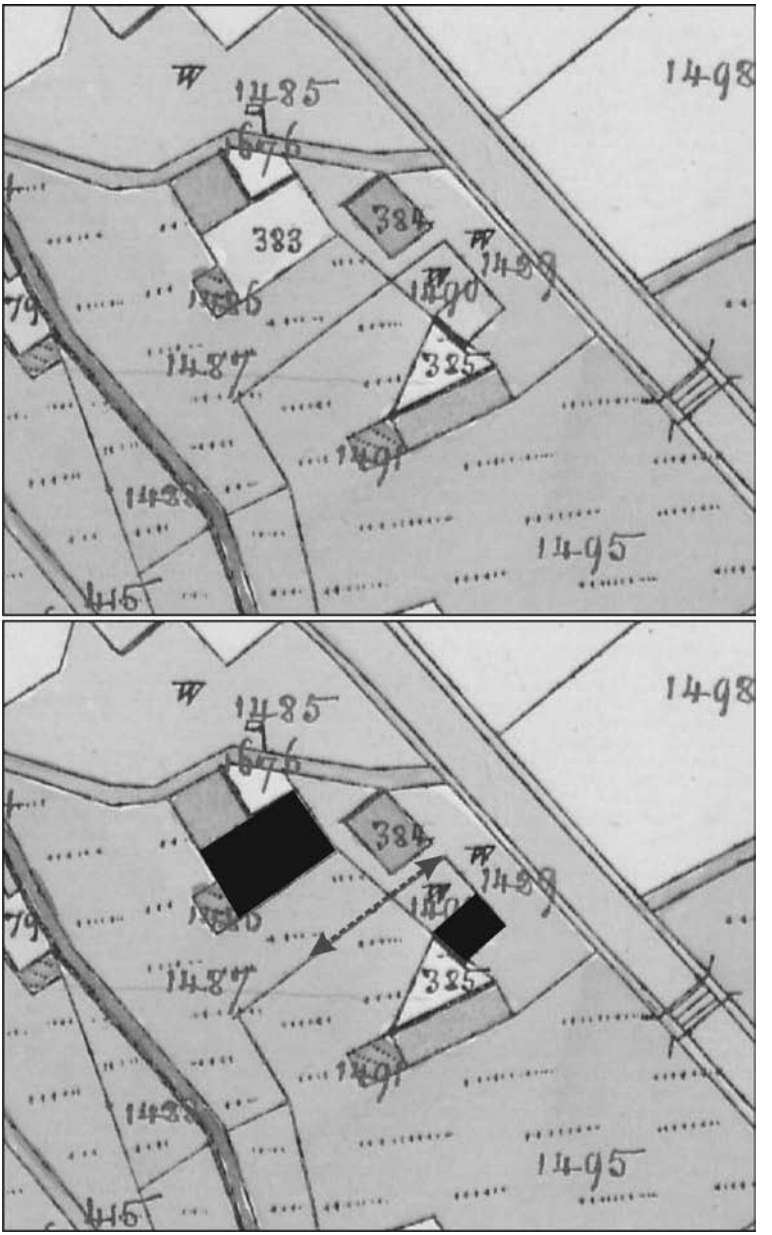
V sondě 2 byla zjištěna destrukce zděné konstrukce. Na základě komparace s císařským otiskem stabilního katastru[30] (obr. 19, 20) jde prokazatelně o podezdívku

Obr. 19. Jilemnice – OC Norma, ZAV 2011, 2013. Sondy z obou etap ZAV s relikty zděné architektury vynesené do císařského otisku stabilního katastru č. 2894. Konstrukce nalezené při archeologickém výzkumu korespondují s některými stavbami i hranicemi parcel (roubené stavby na parc. č. 383 a parc. č. 1490, průběh zdi 902 na hranici parcel 1487 a 1495).

jedné z etap roubeného východního křídla stavby, náležející později k dvoru Vejrychovsko (parc. č. 383). Z této části stavby byl vyhlouben suterén, který zasahoval mimo objekt východního křídla do dvorové části, odkud byl následně proražen i větrací otvor. V sondě 4 bylo dokumentováno jihovýchodní nároží východního křídla obytné stavby dvoru Vejrychovsko (obr. 7, 8).

Zděná konstrukce byla prokázána i v sondě 22 (kontext 902 – obr. 12). Zeď má šířku 0,6 m a dochovanou výšku od úrovně základové spáry 0,6 m. Jde o oboustranně lícované jádrové zdivo, vyskládané z lomových pískovcových, vápencových a čedičových středních a větších kamenů. Zdivo je pojené na velmi hubenou jílovito-vápennou maltu. Destrukce této zdi byla s největší pravděpodobností objevena i v sondě 5 (obr. 17, 18). Datování na základě vertikálních stratigrafických vztahů odpovídá horizontu NO1; ani stavební technologie a použitý materiál neodporují této dataci. Zděná konstrukce je s největší pravděpodobností doložitelná na císař-

Obr. 20. Jilemnice – OC Norma, ZAV 2011, 2013. A) Císařský otisk stabilního katastru č. 2894 a ztotožnění nalezených reliktů zděných konstrukcí s konkrétními stavbami B) – roubené stavby na parc. č. 383 (sonda 14, konstrukce 900, 901) a parc. č. 1490 (sonda 5), průběh zdi 902 (sondy 12, 22) na hranici parcel 1487 a 1495.

ském otisku stabilního katastru.[31] Trasa této zdi totiž odpovídá hranici parcel 1487 a 1495 (obr. 19 – 20). Vzhledem k tomu, že tato zeď prochází paralelně s východním křídlem vejrychovského dvora a leží na hranici parcel, čímž naznačuje původní majetkovou držbu, mohlo by jít i o zděné ohrazení panského sídla.

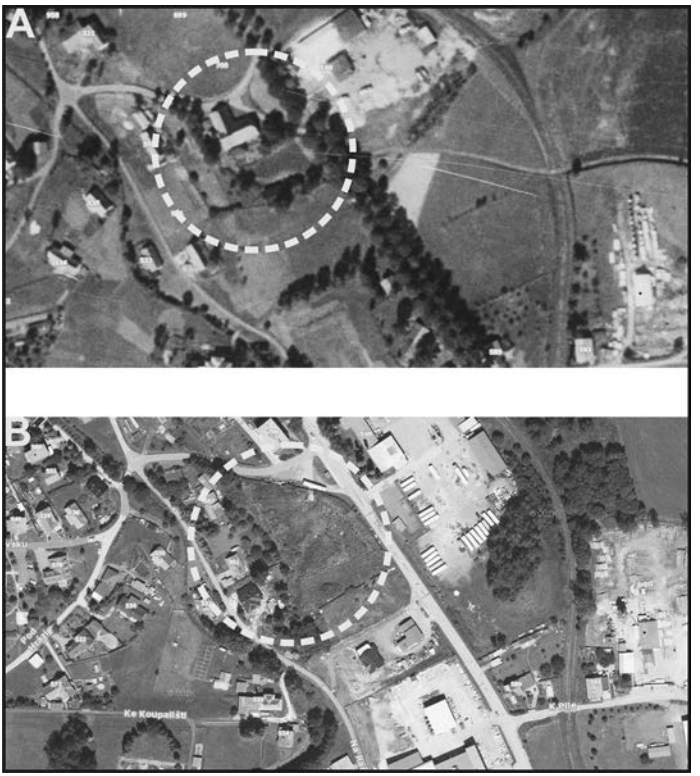
V sondě 22 byla nalezena další zděná konstrukce (kontext 903): Jde o trativod L půdorysu, naléhající kolmo na severozápadní průčelí zdi 902 (obr. 12). Je pravidelného obdélníkového půdorysu o šířce 0,3 m, vystavěný z plochých, do tvaru kvádru vybroušených opukových desek o rozměrech cca 0,3 x 0,2 x 0,08 m. Desky byly rovnoběžně zapuštěné do podložního sedimentu a terminální část trativodu byla kryta plochými fylitovými kameny. Trativod je trasován západním směrem po svahu. Datování objektu není jednoduché – byl totiž vystavěn v širším časovém horizontu od raného novověku až po rok 1842 (rok vydání císařského otisku stabilního katastru č. 2894). Na žádném starším mapovém díle nebyl zaznamenán.

Obr. 21. Vzácný snímek dvoru Vejrychovsko z počátku 20. století z archivu Krkonošského muzea v Jilemnici (podle LUŠTINEC, J., Jilemnice – historická zastavení, 2, Jilemnice 2000).

Tabulka 1. Jilemnice – Norma (ZAV 2011, 2013). Stratigrafické jednotky datované přítomnými artefakty. Použité zkratky datací: VS1 – 2. pol. 13. stol.; VS2 – 14.–15. stol.; VS2/NO1 – 2. pol. 15./16. stol.; VS2 – NO1 15.–16. stol.; NO1 – 16.–1. pol. 17. stol.; NO2 – 2. pol. 17.–18. stol.; REC – 19.–20. stol.

sonda	kontext	datace	sonda	kontext	datace
S1	106	NO1	S11	1108	NO1–REC
S1	111	NO1	S12	1201	REC
S2	201	NO1–REC	S12	1202	REC
S3	304	NO2–REC	S12	1203	REC
S4	404	NO1–REC	S12	1204	REC
S5	505	NO1	S12	1205	REC
S5	506	NO1	S12	1206	REC
S6	603	NO1–REC	S12	1207	REC
S6	604	NO1–REC	S12	1208	REC
S6	605	NO1–REC	S12	1209	REC
S6	606	NO1–REC	S12	1212	REC
S6	607	NO1–REC	S12	1210	NO2
S6	608	NO1–REC	S12	1211	NO2
S6	609	NO1–REC	S13	1305	NO1–NO2
S7	702	NO1–REC	S13	1306	NO1–NO2
S7	703	NO1–REC	S13	1307	NO1–NO2
S7	704	NO1–REC	S13	1308	NO1–NO2
S7	705	NO1–REC	S13	1309	NO1–NO2
S7	706	NO1–REC	S13	1310	NO1–NO2
S7	707	NO1–REC	S14	1402	VS1/2 – REC
S7	708	NO1–REC	S14	1404	novověk
S7	709	NO1–REC	S14	1405	REC
S7	711	NO1–REC	S14	1406	VS1/2–VS2, VS2/NO1 intruze
S7	712	NO1–REC	S14	1407	recent
S10	1001	NO1–REC	S14	1411	VS1/2–VS2
S10	1002	NO1–REC	S15	1505	NO1–NO2, REC intr.
S10	1003	NO1–REC	S16	1610	NO1–NO2, REC intr.
S10	1005	NO1	S17	1704	NO1–REC
S10	1006	NO1	S18	1805	NO1–REC
S11	1101	NO1–REC	S18	1806	VS1/2–REC
S11	1102	NO1–REC	S18	1807	NO1
S11	1103	NO1–REC	S21	2105	VS1–VS2
S11	1104	NO1–REC	S22	2206	NO1–REC
S11	1105	NO1–REC	S22	2207	NO1
S11	1106	NO1–REC	S22	2208	VS2–NO1
S11	1107	NO1–REC	S22	2212	VS1/2–NO1, REC intruze

Obr. 22. Ortofotosnímky Vejrychovska z let 1953 a 2010 (zdroj: http://kontaminace.cenia.cz/).

Rozbor nálezového fondu

Archeologické nálezy a souvrství zjištěné při první etapě archeologického výzkumu na staveništi marketu NORMA v říjnu 2011 jsou pozůstatkem běžných novověkých aktivit, souvisejících s hospodařením v rámci vesnického areálu. Chronologicky citlivé nálezy odpovídají stáří a funkci areálu. Nejstarší a zároveň nejčetnější nálezy odpovídají období časného novověku.

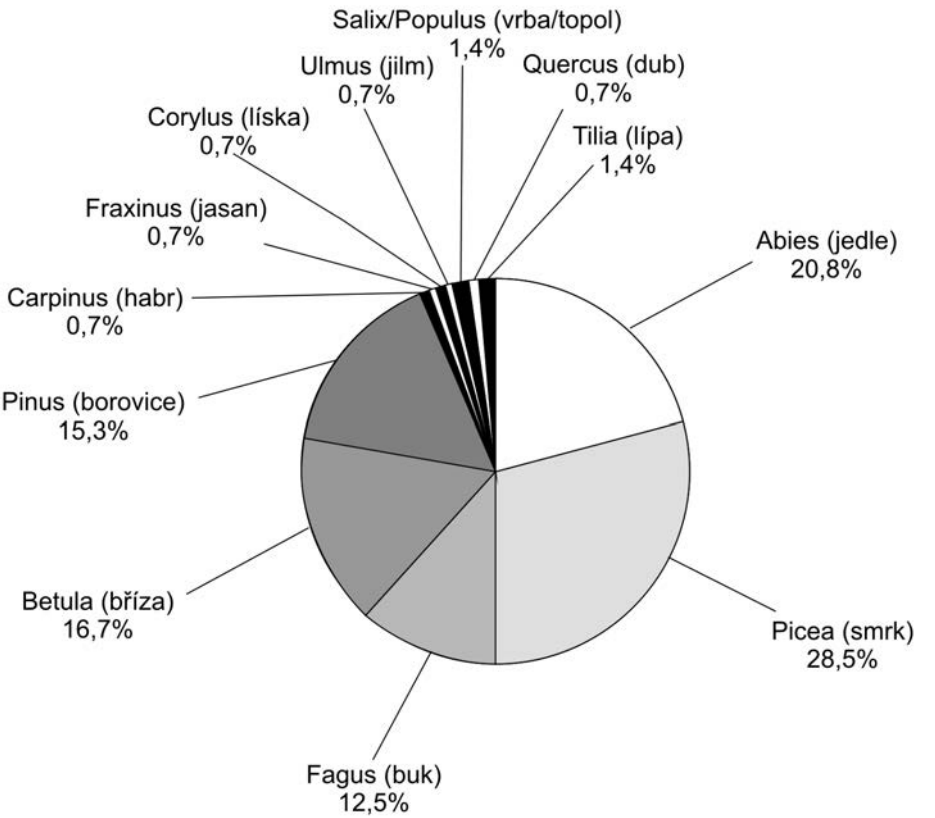
Druhá etapa záchranného archeologického výzkumu v květnu 2013 přinesla nadmíru zajímavá zjištění historických terénů, která posouvají nejstarší antropogenní aktivity v řešeném prostoru až do přelomu 13. a 14. století (obr. 13). Zlomky keramiky a další artefakty svědčí o kontinuálním osídlení v řešeném prostoru až do 15., resp. 16. století. Nejvýraznější antropogenní aktivity pak souvisejí až se stavbou a existencí dvoru hejtmana Vejrycha v 17. století (obr. 14–16). Podle nálezů bronzových slitků můžeme uvažovat i o metalurgii barevných kovů v raném novověku.

Sídelní aktivity v původním vejrychovském dvoře můžeme na základě získaných archeologických nálezů prokázat nepřetržitě až do počátku 20. století.

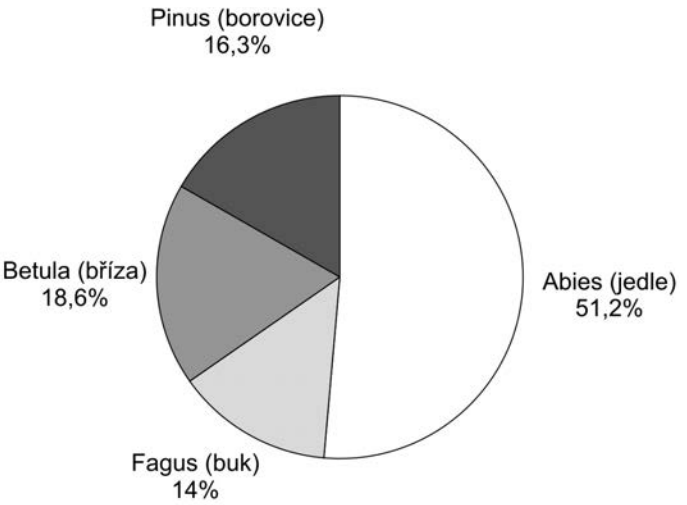
Výsledky paleobotanických analýz

Antrakologickou a xylotomickou analýzou bylo studováno 13 plavených vzorků z lokality Jilemnice-Norma. Vzorky byly separovány flotační metodou a bylo provedeno 187 určení uhlíků.

Ve třech vzorcích datovaných do vrcholného středověku byly zjištěny 4 druhy dřevin (bylo provedeno 43 určení uhlíků). Nejhojněji byla zastoupena jedle bělokorá (*Abies alba,* 51,2 %), další výrazně zastoupenou dřevinou byla bříza (*Betula* sp., 18,6 %). Z dalších dřevin byla přítomná borovice lesní (*Pinus sylvestris,* 16,3 %) a buk lesní (*Fagus sylvatica,* 14 %). Přítomnost rostlinných makrozbytků byla velice

Graf 1. Procentické zastoupení analyzovaných uhlíků ve středověkých vzorcích.

Graf 2. Procentické zastoupení analyzovaných uhlíků v novověkých vzorcích.

chudá. Pouze ve vrcholně středověkém vzorku z úrovně podlahy konstrukce 900 (sonda 14, 21/SJ 1406, 2105) byly nalezeny zuhelnatělé 3 obilky žita (*Secale* cereale) a jedna ječmene (*Hordeum vulgare*).

Do období novověku bylo datováno 10 vzorků. Celkově bylo provedeno 144 určení uhlíků a bylo zjištěno 12 druhů dřevin. Dominantní zastoupení měly uhlíky smrku ztepilého (*Picea abies,* 28,5 %). Hojně byly zastoupeny uhlíky jedle bělokoré (*Abies alba,* 20,8 %), břízy (*Betula* sp., 16,7 %), borovice lesní (*Pinus sylvestris*, 15,3 %) a buku lesního (*Fagus sylvatica,* 12,5 %).

Výskyt dalších dřevin byl nehojný. Byly zjištěny uhlíky lípy (*Tilia* sp., 1,4 %), lísky obecné (*Corylus* avellana, 0,7 %), habru obecného (*Carpinus betulus,* 0,7 %), vrby/topolu (*Salix/ Populus,* 1,4 %), jilmu (*Ulmus* sp., 0,7 %), dubu (*Quercus* sp., 0,7 %) a jasanu ztepilého (*Fraxinus exlcelsior,* 0,7 %).

Do novověku můžeme zařadit i 2 pokusné vzorky odebrané v rámci první etapy výzkumu ze dvou úrovní sondy 1. Ve vzorku 1 se nacházelo 5 zuhelnatělých fragmentů vrby (*Salix* sp.) a ve vzorku 2 fragmenty uhlíků jedle (*Abies alba*) a 10 fragmentů dřeva vrby (*Salix* sp.). Vzorek 1 pochází z uloženiny datované do mladšího novověku (NO2) a vzorek 2 do staršího novověku (NO1).

V okolí studovaných lokalit je v mapě potencionální vegetace zaznamenána přítomnost kyselých bučin (as. *Luzulo-Fagetum*). V okruhu 4 km je vymapována ještě kyčelnicová bučina (as. *Dentaryo eneaphylli-Fagetum*) a v nivách potoků lze předpokládat i výskyt střemchové jaseniny (as. *Pruno-Fraxinetum*).

Antrakologická analýza zaznamenává dřevinnou skladbu, ovlivněnou selektivním výběrem dřeva či importy. Studované vzorky totiž obsahují vysoké zastoupení

jehličnatých dřevin (jedle, borovice a v novověkých vzorcích i smrk). Ve vrcholně středověkých vzorcích chybí uhlíky smrku a je proto pravděpodobné, že dřevo pochází z bližšího okolí. Vysoké zastoupení jehličnanů může souviset se selektivním výběrem, ale může také ukazovat na změnu druhové skladby lesa, která souvisí s dlouhodobějším lidským vlivem. Vznik jedlin je tímto způsobem často interpretován. Významný lidský vliv na lesní vegetaci naznačuje i vyšší přítomnost uhlíků břízy a borovice. Jejich hojný výskyt ukazuje na přítomnost raně sukcesních stadií vegetace. Buk je ve vzorcích také zastoupen, ale jeho přítomnost by v méně ovlivněném typu vegetace byla výrazně vyšší (buk by byl dominantní). Ovšem celkově nižší druhová diverzita může být do značné míry způsobena nižším počtem vzorků a určených uhlíků.

V novověkých vzorcích je hojně zastoupen smrk, který mohl být importován z vyšších poloh z širšího okolí Jilemnice. Novověké vzorky však obsahují i nižší procento uhlíků, které pravděpodobně pocházejí z vegetace blízkého okolí. To dokládá přítomnost uhlíků lípy, vrby/topolu, lísky, jilmu, dubu, jasanu a habru.

Závěr

První etapa archeologického výzkumu na podzim roku 2011 na staveništi obchodního domu NORMA v Jilemnici přinesla dílčí poznatky o stavu a rozsahu historických terénů a hustotě movitých archeologických nálezů. Ze zdokumentované nálezové situace vyplývá, že tyto nemovité a další movité památky mohou být stavební činností odstraněny nebo poničeny. Realizace záměru stavby tedy představovalo vysoké riziko narušení archeologických situací a též likvidaci vzájemných vztahů mezi movitými a nemovitými archeologickými nálezy a dalšími entitami archeologických pramenů.

Druhá etapa záchranného archeologického výzkumu přinesla nová zjištění antropogenních aktivit v řešeném prostoru. Nejstarší doklady pocházejí již z přelomu 13. a 14. století. Byly objeveny relikty zděné architektury – podezdívka nejspíše roubené stavby. Jde o předchůdce domu, který se stal v 17. století součástí dvoru Vejrychovsko. Další nalezené pozůstatky zděných konstrukcí souvisejí právě s dvorem hejtmana Vejrycha – jde o další podezdívku roubené stavby jižně od obytné části dvora a pravděpodobně i ohradní zeď a trativod. Stavby, které byly zkoumané archeologickým výzkumem, můžeme dohledat již na historických mapových dílech – Grauparově mapě z roku 1765 a císařském otisku stabilního katastru (obr. 3, 4, 19, 20), po hypotetickém ohrazení dvora zůstala na mapě stabilního katastru zachována indicie v podobě hranice parcely probíhající v trase původní zdi (obr. 19, 20). Na vzácném snímku z počátku 20. století se dochovala podoba Vejrychovska (obr. 21). Stav lokality lze dokumentovat i na ortofotosnímkách z roku 1953, jeho komparace se stavem k roku 2010 (obr. 22) je nasnadě…[32]

Kontinuita v osídlení snad již od závěru 13. století po celé období středověku i novověku, doložená záchranným archeologickým výzkumem, není určitě překva-

pující. Lokalita byla totiž strategicky umístěna na trase komunikace přicházející od Martinic – z vnitrozemí. Nedaleko Vejrychovska se na tuto cestu připojuje další důležitá komunikace od Horní Branné.

Poznámky

[1] Za spolupráci bychom chtěli poděkovat Romanu Hadaczovi, Antonínu Gábrovi a Haně Bělinové.

[2] JTS-K souřadnice 658049 : 996491 (střed lokality). Stavebník: Norma, k. s., Platnéřská 4/191, 110 00 Praha 1, IČ: 4711 4789; zhotovitel stavby: JTA – Holding, spol. s. r. o., Náměstí Sv. Čecha 732/1, 702 00 Ostrava-Přívoz, IČ: 25416624.

[3] Areál bývalého dvora Vejrychovsko sloužil od devadesátých let 20. století jako skládka stavební suti a výkopku.

[4] Nejdříve však kolem poloviny 14. století.

[5] KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku*. II. díl, H – Kole. Praha: Libri, 1997, s. 682.

[6] Tamtéž, s. 683.

[7] LUŠTINEC, Jan. *Jilemnice – historická zastavení*. Jilemnice: město, 2000, s. 141. LUŠTINEC, Jan. *Kostel sv. Vavřince v Jilemnici*. Krkonoše – Jizerské hory 1998, č. 1, s. 4–5. ISSN 1214-9381.

[8] Historické prameny vztahující se k středověkým a raně novověkým dějinám Jilemnice jsou citovány z publikace Jana LUŠTINCE, *Jilemnice – historická zastavení*, s odkazy na další tituly: PROSTŘEDNÍK, Jan. *Archeologické výzkumy Okresního muzea Českého ráje v letech 1997 a 1998.* Z Českého ráje a Podkrkonoší, 1999, roč. 12, s. 162–194. ISSN 1211-975X. ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Co lze říci o počátcích Jilemnice a Jilemnicka*. Krkonoše: vlastivědný sborník českého podhůří, 1937–1938, sv. 1, s. 103. TADRA, František. *Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských*. Praha 1897, s. 112. WERUNSKY, Emil (ed.). *Excerpta ex registris Clementis VI. et Innocentii VI. summorum pontificum historiam S. R. imperii sub regimine Karoli IV. illustrantia = Auszüge aus den Registern der Päpste Clemens VI. und Innocenz VI. zu Geschichte des Kaiserreiches unter Karl IV.* Innsbruck: Wagner, 1885, S. 74.

[9] LUŠTINEC, J., *Jilemnice – historická zastavení*, s. 10.

[10] Jilemnice je až do poloviny 19. století v pramenech uváděna jako městečko, městys, Stadtl, Marktfleck nebo oppidum – viz LUŠTINEC, J., *Jilemnice – historická zastavení*, s. 10.

[11] O osadě Jilem známe první písemnou zmínku až k roku 1393, přestože jde o sídlo staršího založení, ležící na trase komunikace z vnitrozemí.

[12] LUŠTINEC, J., *Jilemnice – historická zastavení*, s. 12.

[13] KUČA, K., *Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku*, II. díl, s. 677, 682–683. SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze království Českého.* Sv. V. Podkrkonoší. Praha, F. Šimáček, 1887, s. 240–241.

[14] KUČA, K., *Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku*, II. díl, s. 682.

[15] Samotný název souvisí s jilmy a má svou souvislost i s potokem Jilemkou – „tekoucí mezi jilmy". Na „silný potok" ostatně odkazuje i německý název Jilemnice – Starkenbach, viz LUŠTINEC, J., *Jilemnice – historická zastavení*, s. 12.

[16] To, že jde skutečně o již existující vesnici, potvrzuje i zápis z knih erekčních o připsání čtvrt lánu v blízkosti vsi Jilm(en) knězi Petrovi z Jilemnice – *Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV et XV.* Liber VI. 1397–1405 (ed. PODLAHA, Antonius). Pragae: sumptibus propriis, 1915–1927, s. 127; citace viz PROFOUS, Antonín. *Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny*. Dil II. Ch–L. Praha: ČSAVU, 1949, s. 148.

[17] FIŠERA, Zdeněk. *Hejtman Vejrych*. Almanach Klubu přátel historie v Jilemnici Transsaltum IV/2012, s. 20.

[18] LUŠTINEC, J., *Jilemnice – historická zastavení*, s. 59.

[19] Tamtéž, s. 16.
[20] Státní okresní archiv Semily, Sbírka map a plánů, č. 2894-1-005.
[21] POCHE, Emanuel. *Umělecké památky Čech.* Sv. 1 [A/J]. Praha: Academia, 1977; SEDLÁČEK, A., *Hrady, zámky a tvrze království Českého.* Sv. V. *Podkrkonoší*. SVOBODA, L. *Jilemnice*. In: *Encyklopedie českých tvrzí.* Díl 1. A–J. Praha: Argo, 1998, s. 262–263. SCHMID, Ludvík. *Statisticko-topografický popis velkostatku Jilemnice*. Praha, 1879. ŠIMÁK, J. V., *Co lze říci o počátcích Jilemnice a Jilemnicka*, s. 103.
[22] URBAN, Jan. *Výskyty mědi v podkrkonošském permokarbonu*. Krkonoše – Podkrkonoší, Miscellanea 1969, s. 99–106.
[23] PROSTŘEDNÍK, Jan. *Záchranný výzkum v Jilemnici*. Zpravodaj MVČ v Hradci Králové, 1998, roč. 24, s. 170–176. PROSTŘEDNÍK, J., *Archeologické výzkumy Okresního muzea Českého ráje v letech 1997 a 1998*, s. 162–194.
[24] SIGL, Jiří – VOKOLEK, Vít. *Záchranné výzkumy, terénní průzkumy a další akce AO KMVČ v roce 1976*. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech, 1977, IV/2, s. 8–9.
[25] PROSTŘEDNÍK, Jan. *Přehled archeologických výzkumů turnovského muzea v roce 1994*. Z Českého ráje a Podkrkonoší, 1995, roč. VII, s. 207–222. PROSTŘEDNÍK, Jan. *Archeologické nálezy ze sbírek Krkonošského muzea v Jilemnici*. Zpravodaj Muzea východních Čech, 1995, roč. XXI, s. 21–23.
[26] Nálezová zpráva čj. 24/2004 M Vrchlabí.
[27] ID akce: 161/2011, inventární číslo A6741 (1. etapa výzkumu – soubory 1–17), přírůstkové číslo 1/2013 (2. etapa výzkumu – soubory 18–52).
[28] Fotografie F 4169 ze sbírky Krkonošského muzea ve Vrchlabí. Mapa postihuje stav předpokládaného vejrychovského dvora ante quem 1765. Přesto přináší důležité informace o stavební podobě, které reflektují jak fotografie sídla ve 20. století, tak i výsledky archeologických výzkumů z let 2011 a 2013.
[29] SOKA Semily, Sbírka map a plánů, č. 2894-1-005.
[30] Viz pozn. č. 27.
[31] Tamtéž.
[32] Viz http://kontaminace.cenia.cz/.

PROSTŘEDNÍK, Jan – NOVÁK, Radek – NOVÁK, Jan: ***Archäologische Ausgrabungen im Areal des Hofes von Václav Vejrych von Gemsenfels in Jilemnice***

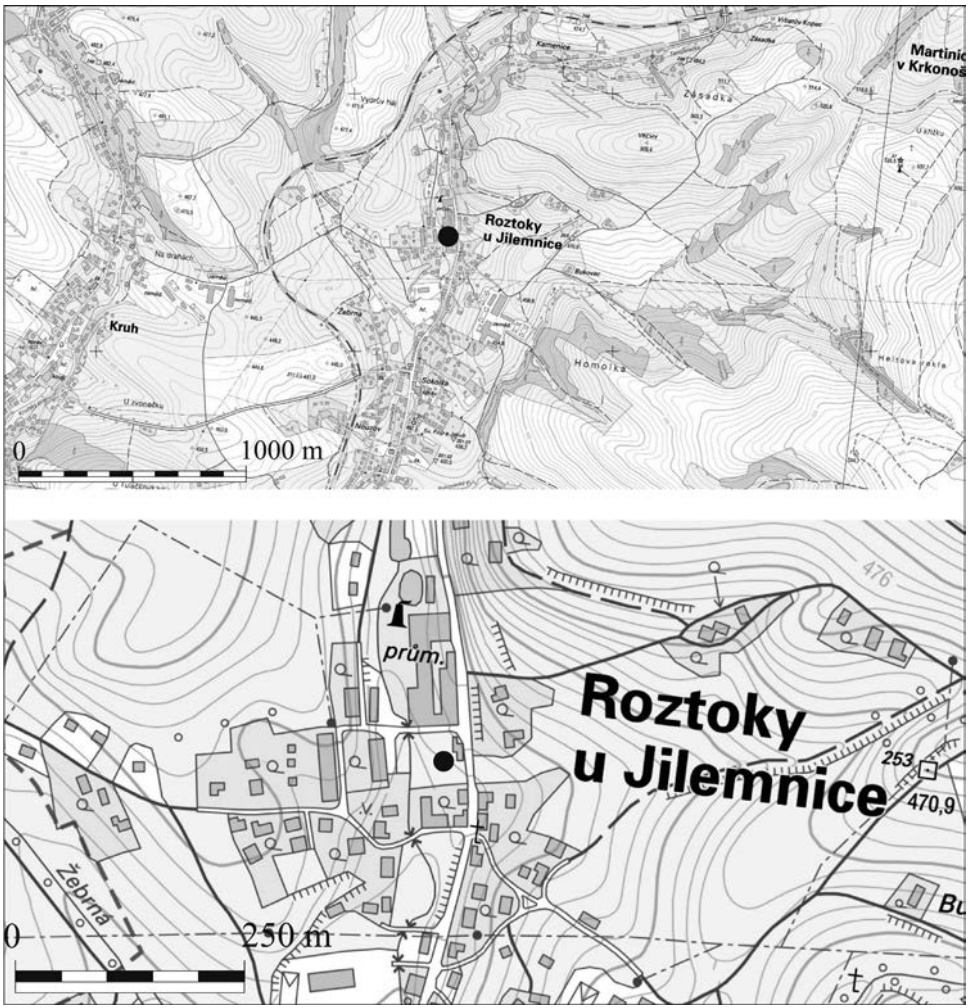
Die erste Etappe der archäologischen Ausgrabungen im Herbst 2011 am Bauplatz des Warenhauses NORMA in Jilemnice (Starkenbach) brachte teilweise Ergebnisse über den Zustand und Umfang von historischen Terrainschichten und der Dichte der beweglichen archäologischen Funde. Aus der Dokumentierung der Befundsituation geht hervor, dass diese unbeweglichen und weiteren beweglichen Denkmäler durch die Bautätigkeit beseitigt oder beschädigt werden können. Die Realisierung der Bauvorhaben stellte also ein hohes Risiko der Verderbung von archäologischen Situationen und weiteren Verlusten archäologischer Quellen dar.

Die zweite Etappe der archäologischen Rettungsausgrabungen brachte neue Ermittlungen anthropogener Aktivitäten auf der gegebenen Fläche. Die ältesten Belege stammen bereits vom Umbruch des 13. und 14. Jahrhunderts. Es wurden Relikte gemauerter Architektur entdeckt – Untermauerung eines eher gezimmerten Bauwerkes. Es handelt sich um den Vorgänger des Hauses, das wohl im 17. Jahrhundert als Bestandteil in den Hof Vejrychovsko einbezogen wurde. Ferner vorgefundene Überreste gemauerter Konstruktionen hängen direkt mit dem Hof des Hauptmanns Vejrych zusammen – es handelt sich um eine weitere Untermauerung eines gezimmerten Bauwerkes südlich vom Wohnteil des Hofes und wahrscheinlich um eine Einfriedungsmauer und einen Drängraben. Die Bauwerke, die durch archäologische Ausgrabungen analysiert wurden, können wir bereits auf historischen Kartenwerken nachvollziehen – auf Graupars Karte von 1765 und auf dem kaiserlichen Pflichtexemplar des Stabilen Katasters; nach der hypothetischen Hofeinfriedungsmauer blieb auf der Karte des Stabilen Katasters das Indiz in der Form der Parzellengrenze übrig, die in der Trasse der ursprünglichen Mauer führt. Auf einer Aufnahme vom Anfang des 20. Jahrhunderts blieb die Form von Vejrychovsko erhalten. Der Zustand des Standortes kann ferner auf Orthofotos aus dem Jahre 1953 dokumentiert werden. Die Kontinuität in der Besiedlung wohl bereits seit dem ausgehenden 13. Jahrhundert über die ganze Zeitspanne des Mittelalters und der Neuzeit, durch archäologische Rettungsgrabungen belegt, ist nicht überraschend. Der Standort war strategisch an der Trasse des Verbindungsweges von Martinice (Martinitz) – aus dem Binnenland – platziert. Unweit von Vejrychovsko knüpft an diesen Weg eine weitere Verbindung von Horní Branná (Branna) an.

Hromadný mincovní nález z Roztok u Jilemnice

Jan Boublík – Jan Prostředník

Dne 16. 5. 2013 nalezl pan Luboš Dlabola na svém pozemku v rámci rekonstrukčních prací na rodinném domě č. p. 382 v k. ú. Roztoky u Jilemnice na parc. č. 156 [1] při liniovém výkopu pro plot v hloubce 1 m kovové předměty, které připomínaly starou vojenskou munici. Nález oznámil na tísňovou linku Policie ČR Libereckého kraje. Po předchozím zajištění místa hlídkou OOP Jilemnice se na místo dostavili odborníci z Pyrotechnické služby – expozitury Milovice, kteří ve vykopané zemině nalezli starou dělostřeleckou nábojnici ráže 7,5 cm a délky 28 cm. Pyrotechnici prozkoumali i druhý nalezený předmět a zjistili, že nejde o munici, nýbrž o dutou plechovou korunu pumpy na vodu. Tento předmět překryl dělostřelecký granát, volný prostor byl utěsněn konopným motouzem. Pyrotechnici dokončili průzkum a odvezli si dělostřelecký náboj s sebou. Obsahoval totiž funkční zápalku a mohl být nebezpečný. Pomocí detekčního přístroje prohledali i vykopanou zeminu, ale žádnou další munici již neobjevili. Při prozkoumání obou předmětů bylo zjištěno, že obsahují mince z období první Československé republiky, silně poškozené korozí, a další artefakty – pamětní a poutní odznaky a svátostky. Ještě téhož dne byly nalezené mince a další kovové předměty kriminalistickým technikem fotograficky zdokumentovány. Mincovní nález zajistili policisté z jilemnického obvodního oddělení, všechny mince i další předměty spočítali a zapečetili do sáčků a ty byly deponovány v trezoru OOP Jilemnice.[2] Policisté napočítali 2016 mincí [3] a 11 dalších předmětů – celková hmotnost nálezu přesahovala 10 kilogramů. Následujícího dne byl nález předán do správy Muzea Českého ráje v Turnově, kde je v současné době uložen. O nálezu byl neprodleně zpraven zástupce Libereckého kraje. Šlo totiž o archeologický nález, jehož vlastníkem je podle platné legislativy příslušný kraj.[4] Před vypracováním znaleckého posudku bylo nutné předměty laboratorně očistit, stabilizovat a konzervovat. To zajistil tým odborníků ze Střední uměleckoprůmyslové školy šperkařské a Vyšší odborné školy v Turnově pod vedením Jaroslava Prášila a Jiřího Kmoška. Povrch všech mincí a ostatních kovových předmětů byl nerovnoměrně pokryt korozními produkty stříbra a mědi, které místy narušily povrch ná-

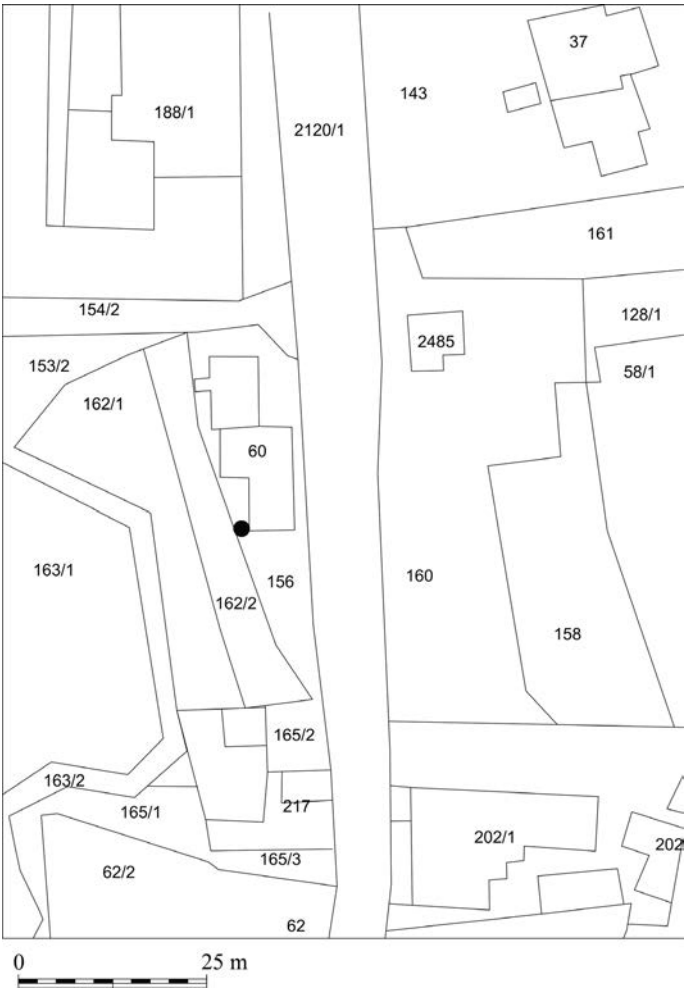

Obr. 1. Roztoky u Jilemnice na parc. č. 156. Lokalizace hromadného nálezu do základní mapy ZM 1:10 000.

lezového materiálu. Plastické korozní produkty v některých případech spojily několik mincí v jediný celek. Jednotlivé mince a další kovové předměty byly zbaveny korozních produktů mořením v 5 % H_2SO_4 s přídavkem H_2O_2. Korozní produkty byly rovněž odstraňovány působením ultrazvuku a mechanickým čištěním jemným mosazným kartáčem. Již očištěné mince a další kovové předměty byly oplachovány v destilované vodě po dobu 24 hodin a vysušeny v horkovzdušné sušárně při teplotě 80 °C bez další konzervace.

Zhodnocení a datování nálezu

Nález obsahuje především mince období první Československé republiky v množství 1969 ks, příměs zahraničních ražeb o 43 ks, z nichž početně je nejvýznamnější soubor srbských mincí z let 1884–1915, 6 rakousko–uherských mincí a 11 odznaků, svátostek, křížků a spon. Jde o běžné oběhové mince z konce 19. století až 30. let 20. století bez větší sběratelské i kulturně historické hodnoty. Složení

Obr. 2. Roztoky u Jilemnice na parc. č. 156. Lokalizace hromadného nálezu do katastrální mapy.

Obr. 3. Roztoky u Jilemnice na parc. č. 156. Fotografie hromadného nálezu mincí a dalších předmětů uložených v dělostřeleckém granátu (vybráno z fotodokumentace k úřednímu záznamu o nálezu vedeném pod č. j. KRPL-48049-2/ČJ-2013-181110 na obvodním oddělení Jilemnice Policie ČR, Krajského ředitelství Policie Libereckého kraje).

nálezu napovídá, že mince byly získány nahodilým sběrem a nikoliv systematickým doplňováním nějaké specializované numismatické sbírky. Jedinou raritnější mincí největšího souboru ražeb, pocházejícího z období první Československé republiky, je 50haléř 1926, jehož hodnota by se pohybovala až u hranice 10 000 Kč. To by ovšem bylo možné pouze za předpokladu, že by byl v bezvadné zachovalosti, což je označení používané pro mince, které prakticky neprošly oběhem. S každým nižším stupněm zachovalosti však hodnota takových mincí výrazně klesá, a pokud vykazují známky poškození, jsou téměř bezcenné. Uvedená mince byla spolu s ostatními ražbami v souboru pokryta korozními produkty, které výrazně narušily jejich povrch. I přes velmi pečlivou práci konzervátorského pracoviště je zřejmé, že dlouhodobé uložení nálezu v nevhodném prostředí vlhké půdy zanechalo na mincích nesmazatelné stopy.

Nález se zachoval celý a složením své největší části, československých mincí z let 1921–1938, podává obraz o nominálovém složení peněžního oběhu v období první Československé republiky. Vzhledem k tomu, že nejmladšími předměty v nálezu jsou mince s letopočtem 1938, lze konstatovat, že jde o depot mincí a dalších ko-

Obr. 4. Roztoky u Jilemnice na parc. č. 156. Stav mincí před konzervací (foto Jiří Kmošek).

vových předmětů uložený do země buď již v roce 1938, nebo krátce po tomto roce. Ukrytí nálezu patrně souviselo s odsunem českého obyvatelstva ze Sudet na podzim roku 1938 a není vyloučeno, že se tak stalo ještě před zahájením 2. světové války. Roztoky sice zůstaly po zabrání Sudet nadále součástí Československé republiky, ale obava z nastalé situace určitě panovala.

Podle polohopisného plánu rekonstrukce silnice v roce 1938 patřila role na parcele č. 156 M. Ducháčkové z Roztok u Jilemnice čp. 56.[5] Kdo uložil depot do země a proč nebyl po válce vyzvednut, se dosud nepodařilo zjistit.

Za určitou zajímavost můžeme pokládat uložení mincovního depotu uvnitř dělostřelecké nábojnice granátu, vzor 1937, ráže 7,5 cm a délky 28 cm. Ta byla překryta plechovou dózou o průměru 11 cm a délce 25 cm. Podle nálezových okolností se jeví jako vysoce pravděpodobné, že se nález zachoval celý, což zvyšuje jeho historickou hodnotu. Určitý význam má v nálezu z Roztok u Jilemnice česká složka numismatického materiálu, která svým složením přispívá k poznání měnového vývoje v období první Československé republiky.

Obr. 5. Roztoky u Jilemnice na parc. č. 156. Stav mincí po konzervaci (foto Jiří Kmošek).

PŘEHLED MINCÍ

A. Rakousko-Uhersko

1. RAKOUSKO, František Josef I. (1848–1916), mincovna *Vídeň*, AR koruna 1893
Av.: Hlava panovníka s vavřínovým věncem zprava.
Opis: FRANC . IOS . I . D . G . IMP . AVSTR . REX BOH . GAL . ILL . ETC . ET AP . REX HVNG .
Rv.: Uvnitř dvou vavřínových ratolestí rakouská koruna, označení hodnoty mince číslicí 1 a letopočet 1893.
Lit.: *Standard Catalog of World Coins 1801–1900,* s. 118, č. KM 2804.[6]

2. RAKOUSKO, František Josef I. (1848–1916), mincovna *Vídeň*, Ni 20haléř 1895
Av.: V celém mincovním poli malý rakouský znak.
Rv.: V ozdobné kartuši označení hodnoty mince číslicí 20 a letopočet 1895.
Lit.: *Standard Catalog of World Coins 1801–1900,* s. 118, č. KM 2803.

Obr. 6. Roztoky u Jilemnice na parc. č. 156 – hromadný nález mincí. RAKOUSKO-UHERSKO (foto Pavel Matys).

3. RAKOUSKO, František Josef I. (1848–1916), mincovna *Vídeň*, Ni 10haléř 1895
Av.: V celém mincovním poli malý rakouský znak.
Rv.: V ozdobné kartuši označení hodnoty mince číslicí 10 a letopočet 1895.
Lit.: *Standard Catalog of World Coins 1801–1900,* s. 118, č. KM 2802.

4. RAKOUSKO, František Josef I. (1848–1916), mincovna *Vídeň*, Cu-Sn 2haléř 1911
Av.: V celém mincovním poli malý rakouský znak.
Rv.: V kartuši označení hodnoty mince číslicí 2, vavřínová ratolest a letopočet 1911.
Lit.: *2009 Standard Catalog of World Coins 1901–2000,* s. 129, č. KM 2801.[7]

5. UHERSKO, František Josef I. (1848–1916), mincovna *Kremnice*, AR koruna 1895
Av.: Hlava panovníka s vavřínovým věncem zprava. Pod hlavou označení mincovny K.B.
Opis: FERENCZ JÓZSEF I . K . A . CS . ÉS M . H . S . D . O . AP . KIR .
Rv.: Uvnitř obilných, vavřínových a dubových ratolestí uherská koruna, označení hodnoty mince číslicí a názvem měnové jednotky 1 KORONA a letopočet 1895.
Lit.: *Standard Catalog of World Coins 1801–1900,* s. 562, č. KM 484.

6. UHERSKO, František Josef I. (1848–1916), mincovna *Kremnice*, Cu-Sn haléř (fillér) 1902
Av.: V mincovním poli uherská koruna. Pod korunou letopočet 1902.
Opis: MAGYAR KIRÁLYI VÁLTÓPÉNZ
Rv.: V obilném věnci se stuhou označení hodnoty mince číslicí 1 a značka mincovny K.B.
Lit.: *2009 Standard Catalog of World Coins 1901–2000,* s. 1039, č. KM 480.

B. Československá republika

7.–12. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, AR 10koruna 1930
Av.: V mincovním poli střední státní znak. Pod znakem letopočet 1930.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Sedící postava republiky s mladým výhonkem lípy mezi atributy průmyslu a zemědělství nad siluetou Hradčan. V horní části mincovního pole označení hodnoty mince číslicí a zkratkou měnové jednotky 10 Kč. Sign. J.H.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 68, č. 11.[8]

13.–15. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, AR 10koruna 1931
Av.: V mincovním poli střední státní znak. Pod znakem letopočet 1931.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Sedící postava republiky s mladým výhonkem lípy mezi atributy průmyslu a zemědělství nad siluetou Hradčan. V horní části mincovního pole označení hodnoty mince číslicí a zkratkou měnové jednotky 10 Kč. Sign. J.H.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 68, č. 11.

ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, Kremnice, 5haléř 1923

ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, Kremnice, 10haléř 1922

ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, Kremnice, 20haléř 1921

ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, Kremnice, 25haléř 1933

ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, Kremnice, 50haléř 1921

ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, Kremnice, koruna 1922

ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, Kremnice, 5koruna 1925

ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, Kremnice, 10koruna 1930

16.–17. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, AR 10koruna 1932
Av.: V mincovním poli střední státní znak. Pod znakem letopočet 1932.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Sedící postava republiky s mladým výhonkem lípy mezi atributy průmyslu a zemědělství nad siluetou Hradčan. V horní části mincovního pole označení hodnoty mince číslicí a zkratkou měnové jednotky 10 Kč. Sign. J.H.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 68, č. 11.

18. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuNi 5koruna 1925
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1925.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Označení hodnoty mince číslicí a zkratkou měnové jednotky 5 Kč v celém poli, v pozadí továrna s komíny, vysokou pecí a těžní věží. Sign. G.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 65, č. 8.

19.–24. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, AR 5koruna 1928
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1928.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Označení hodnoty mince číslicí a zkratkou měnové jednotky 5 Kč v celém poli, v pozadí továrna s komíny, vysokou pecí a těžní věží. Sign. G.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 66, č. 9.

25.–104. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, AR 5koruna 1929
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1929.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Označení hodnoty mince číslicí a zkratkou měnové jednotky 5 Kč v celém poli, v pozadí továrna s komíny, vysokou pecí a těžní věží. Sign. G.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 66, č. 9.

105.–106. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, AR 5koruna 1929 ?
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1929 ?
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Označení hodnoty mince číslicí a zkratkou měnové jednotky 5 Kč v celém poli, v pozadí továrna s komíny, vysokou pecí a těžní věží. Sign. G.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 66, č. 9.
Pozn.: Nečitelný letopočet

Obr. 7. Roztoky u Jilemnice na parc. č. 156 – hromadný nález mincí. Výběr mincí – ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA (foto Pavel Matys).

107.–147. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, AR 5koruna 1930
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1930.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Označení hodnoty mince číslicí a zkratkou měnové jednotky 5 Kč v celém poli, v pozadí továrna s komíny, vysokou pecí a těžní věží. Sign. G.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 66, č. 9.

148.–163. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, AR 5koruna 1931
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1931.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Označení hodnoty mince číslicí a zkratkou měnové jednotky 5 Kč v celém poli, v pozadí továrna s komíny, vysokou pecí a těžní věží. Sign. G.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 66, č. 9.

164.–170. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, AR 5koruna 1932
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1932.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Označení hodnoty mince číslicí a zkratkou měnové jednotky 5 Kč v celém poli, v pozadí továrna s komíny, vysokou pecí a těžní věží. Sign. G.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 66, č. 9.

171.–227. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, Ni 5koruna 1938
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1938.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Označení hodnoty mince číslicí a zkratkou měnové jednotky 5 Kč v celém poli, v pozadí továrna s komíny, vysokou pecí a těžní věží. Sign. G.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 67, č. 10.

228.–786. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuNi koruna 1922
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1922.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Klečící žena se snopem obilí a srpem. Nad lipovým výhonkem v levé části mincovního pole označení hodnoty mince číslicí 1. Sign. O. Španiel.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 64, č. 7.

787.–936. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuNi koruna 1923
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1923.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Klečící žena se snopem obilí a srpem. Nad lipovým výhonkem v levé části mincovního pole označení hodnoty mince číslicí 1. Sign. O. Španiel.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 64, č. 7.

937.–1247. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuNi koruna 1924
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1924.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Klečící žena se snopem obilí a srpem. Nad lipovým výhonkem v levé části mincovního pole označení hodnoty mince číslicí 1. Sign. O. Španiel.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 64, č. 7.

1248.–1291. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuNi koruna 1925
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1925.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Klečící žena se snopem obilí a srpem. Nad lipovým výhonkem v levé části mincovního pole označení hodnoty mince číslicí 1. Sign. O. Španiel.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 64, č. 7.

1292.–1381. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuNi koruna 1929
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1929.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Klečící žena se snopem obilí a srpem. Nad lipovým výhonkem v levé části mincovního pole označení hodnoty mince číslicí 1. Sign. O. Španiel.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 64, č. 7.

1382.–1421. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuNi koruna 1930
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1930.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Klečící žena se snopem obilí a srpem. Nad lipovým výhonkem v levé části mincovního pole označení hodnoty mince číslicí 1. Sign. O. Španiel.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 64, č. 7.

1422.–1506. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuNi koruna 1937
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1937.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Klečící žena se snopem obilí a srpem. Nad lipovým výhonkem v levé části mincovního pole označení hodnoty mince číslicí 1. Sign. O. Španiel.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 64, č. 7.

1507.–1629. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuNi koruna 1938
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1938.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Klečící žena se snopem obilí a srpem. Nad lipovým výhonkem v levé části mincovního pole označení hodnoty mince číslicí 1. Sign. O. Španiel.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 64, č. 7.

1630.–1666. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuNi 50haléř 1921
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1921.
Ve dvou soustředných kruzích opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Překřížené obilné klasy a lipové ratolesti převázané stuhou. V horní části mincovního pole označení hodnoty mince číslicí 50. Sign. O. Španiel.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 63, č. 6.

1667.–1740. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuNi 50haléř 1922
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1922.
Ve dvou soustředných kruzích opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Překřížené obilné klasy a lipové ratolesti převázané stuhou. V horní části mincovního pole označení hodnoty mince číslicí 50. Sign. O. Španiel.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 63, č. 6.

1741.–1766. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuNi 50haléř 1924
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1924.
Ve dvou soustředných kruzích opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Překřížené obilné klasy a lipové ratolesti převázané stuhou. V horní části mincovního pole označení hodnoty mince číslicí 50. Sign. O. Španiel.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 63, č. 6.

1767.–1770. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuNi 50haléř 1925
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1925.
Ve dvou soustředných kruzích opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Překřížené obilné klasy a lipové ratolesti převázané stuhou. V horní části mincovního pole označení hodnoty mince číslicí 50. Sign. O. Španiel.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 63, č. 6.

1771. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuNi 50haléř 1926
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1926.
Ve dvou soustředných kruzích opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Překřížené obilné klasy a lipové ratolesti převázané stuhou. V horní části mincovního pole označení hodnoty mince číslicí 50. Sign. O. Španiel.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 63, č. 6.

1772.–1775. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuNi 50haléř 1927
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1927.
Ve dvou soustředných kruzích opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Překřížené obilné klasy a lipové ratolesti převázané stuhou. V horní části mincovního pole označení hodnoty mince číslicí 50. Sign. O. Španiel.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 63, č. 6.

1776.–1784. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuNi 50haléř 1931
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1931.
Ve dvou soustředných kruzích opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Překřížené obilné klasy a lipové ratolesti převázané stuhou. V horní části mincovního pole označení hodnoty mince číslicí 50. Sign. O. Španiel.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 63, č. 6.

1785.–1816. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuNi 25haléř 1933
Av.: V mincovním poli malý státní znak uvnitř perlovce. Sign. O.Š.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ 1933
Rv.: V mincovním poli označení hodnoty platidla číslicí 25 uvnitř perlovce.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 62, č. 5.

1817.–1836. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuNi 20haléř 1921
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1921.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Svazek klasů s vetknutým srpem a lipová větvička převázaná stuhou. V levé polovině mincovního pole označení hodnoty mince číslicí 20. Sign. O. Španiel.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 61, č. 4.

1837.–1838. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuNi 20haléř 1922
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1922.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Svazek klasů s vetknutým srpem a lipová větvička převázaná stuhou. V levé polovině mincovního pole označení hodnoty mince číslicí 20. Sign. O. Španiel.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 61, č. 4.

1839.–1856. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuNi 20haléř 1924
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1924.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Svazek klasů s vetknutým srpem a lipová větvička převázaná stuhou. V levé polovině mincovního pole označení hodnoty mince číslicí 20. Sign. O. Španiel.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 61, č. 4.

1857.–1867. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuNi 20haléř 1926
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1926.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Svazek klasů s vetknutým srpem a lipová větvička převázaná stuhou. V levé polovině mincovního pole označení hodnoty mince číslicí 20. Sign. O. Španiel.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 61, č. 4.

1868.–1875. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuNi 20haléř 1927
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1927.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Svazek klasů s vetknutým srpem a lipová větvička převázaná stuhou. V levé polovině mincovního pole označení hodnoty mince číslicí 20. Sign. O. Španiel.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 61, č. 4.

1876.–1886. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuNi 20haléř 1928
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1928.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Svazek klasů s vetknutým srpem a lipová větvička převázaná stuhou. V levé polovině mincovního pole označení hodnoty mince číslicí 20. Sign. O. Španiel.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 61, č. 4.

1887.–1889. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuNi 20haléř 1929
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1929.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Svazek klasů s vetknutým srpem a lipová větvička převázaná stuhou. V levé polovině mincovního pole označení hodnoty mince číslicí 20. Sign. O. Španiel.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 61, č. 4.

1890.–1891. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuNi 20haléř 1930
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1930.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Svazek klasů s vetknutým srpem a lipová větvička převázaná stuhou. V levé polovině mincovního pole označení hodnoty mince číslicí 20. Sign. O. Španiel.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 61, č. 4.

1892.–1894. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuNi 20haléř 1931
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1931.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Svazek klasů s vetknutým srpem a lipová větvička převázaná stuhou. V levé polovině mincovního pole označení hodnoty mince číslicí 20. Sign. O. Španiel.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 61, č. 4.

1895.–1908. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuNi 20haléř 1937
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1937.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Svazek klasů s vetknutým srpem a lipová větvička převázaná stuhou. V levé polovině mincovního pole označení hodnoty mince číslicí 20. Sign. O. Španiel.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 61, č. 4.

1909.–1922. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuNi 20haléř 1938
Av.: V mincovním poli malý státní znak. Pod znakem letopočet 1938.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
Rv.: Svazek klasů s vetknutým srpem a lipová větvička převázaná stuhou. V levé polovině mincovního pole označení hodnoty mince číslicí 20. Sign. O. Španiel.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 61, č. 4.

1923.–1924. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuZn 10haléř 1922
Av.: V mincovním poli malý státní znak.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ 1922
Rv.: Část Karlova mostu v Praze o třech pilířích a označení hodnoty mince číslicí 10 v kroužku.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 60, č. 3.

1925. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuZn 10haléř 1924
Av.: V mincovním poli malý státní znak.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ 1924
Rv.: Část Karlova mostu v Praze o třech pilířích a označení hodnoty mince číslicí 10 v kroužku.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 60, č. 3.

1926. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuZn 10haléř 1927
Av.: V mincovním poli malý státní znak.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ 1927
Rv.: Část Karlova mostu v Praze o třech pilířích a označení hodnoty mince číslicí 10 v kroužku.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 60, č. 3.

1927.–1928. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuZn 10haléř 1928
Av.: V mincovním poli malý státní znak.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ 1928
Rv.: Část Karlova mostu v Praze o třech pilířích a označení hodnoty mince číslicí 10 v kroužku.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 60, č. 3.

1929. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuZn 10haléř 1929
Av.: V mincovním poli malý státní znak.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ 1929
Rv.: Část Karlova mostu v Praze o třech pilířích a označení hodnoty mince číslicí 10 v kroužku.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 60, č. 3.

1930. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuZn 10haléř 1932
Av.: V mincovním poli malý státní znak.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ 1932
Rv.: Část Karlova mostu v Praze o třech pilířích a označení hodnoty mince číslicí 10 v kroužku.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 60, č. 3.

1931.–1932. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuZn 10haléř 1933
Av.: V mincovním poli malý státní znak.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ 1933
Rv.: Část Karlova mostu v Praze o třech pilířích a označení hodnoty mince číslicí 10 v kroužku.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 60, č. 3.

1933.–1940. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuZn 10haléř 1934
Av.: V mincovním poli malý státní znak.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ 1934
Rv.: Část Karlova mostu v Praze o třech pilířích a označení hodnoty mince číslicí 10 v kroužku.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 60, č. 3.

1941.–1942. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuZn 10haléř 1936
Av.: V mincovním poli malý státní znak.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ 1936
Rv.: Část Karlova mostu v Praze o třech pilířích a označení hodnoty mince číslicí 10 v kroužku.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 60, č. 3.

1943.–1955. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuZn 10haléř 1937
Av.: V mincovním poli malý státní znak.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ 1937
Rv.: Část Karlova mostu v Praze o třech pilířích a označení hodnoty mince číslicí 10 v kroužku.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 60, č. 3.

1956.–1973. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice*, CuZn 10haléř 1938
Av.: V mincovním poli malý státní znak.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ 1938
Rv.: Část Karlova mostu v Praze o třech pilířích a označení hodnoty mince číslicí 10 v kroužku.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 60, č. 3.

1974. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice,* CuZn 5haléř 1923
Av.: V mincovním poli malý státní znak.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ 1923
Rv.: Část Karlova mostu v Praze o třech pilířích a značení hodnoty mince číslicí 5 v kroužku.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 58, č. 2.

1975. ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, mincovna *Kremnice,* CuZn 5haléř 1938
Av.: V mincovním poli malý státní znak.
Opis: REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ 1938
Rv.: Část Karlova mostu v Praze o třech pilířích a označení hodnoty mince číslicí 5 v kroužku.
Lit.: *Jízdný 1992*, s. 58, č. 2.

C. Ostatní státy

1976. NĚMECKO – císařství, Vilém II. (1888–1918), mincovna *Berlín*, Cu-Ni 10fenik 1896
Av.: V celém mincovním poli označení hodnoty mince číslicí 10 a názvem nominálu v opise.
Opis: DEUTSCHES REICH 1896 . PFENNIG
Rv.: Německá orlice. Značka mincovny po obou stranách ocasu orlice A – A.
Lit.: *Standard Catalog of World Coins 1801–1900,* s. 496, č. KM 12.

1977. NĚMECKO – Výmarská republika (1918–1933), mincovna *Berlín*, Ni 50 říšských feniků 1929
Av.: Říšský orel uvnitř kruhu.
Opis: DEUTSCHES REICH 1929
Rv.: V celém mincovním poli označení hodnoty mince číslicí 50 a názvem nominálu v opise. Ve spodní části mincovního pole označení mincovny písmenem A.
Opis: REICHSPFENNIG
Lit.: *2009 Standard Catalog of World Coins 1901–2000,* s. 869, č. KM 49.

1978. NĚMECKO, mincovna ?, Zn 10fenik mezi lety 1917–1922
Av.: V mincovním poli označení hodnoty mince číslicí 10.
Rv.: Německá orlice.
Pozn.: Silně poškozená mince, letopočet nečitelný.
Lit.: *2009 Standard Catalog of World Coins 1901–2000,* s. 864, č. KM 26.

1979. NĚMECKO – Třetí říše (1933–1945), mincovna *Berlín*, Ni 50 říšských feniků 1937
Av.: Říšský orel uvnitř kruhu.
Opis: DEUTSCHES REICH 1937
Rv.: V celém mincovním poli označení hodnoty mince číslicí 50 a názvem nominálu v opise. Ve spodní části mincovního pole označení mincovny písmenem A.
Opis: REICHSPFENNIG
Lit.: *2009 Standard Catalog of World Coins 1901–2000,* s. 869, č. KM 49.

RAKOUSKO, Vídeň, 2groš 1927

NĚMECKO, Vilém II. (1888–1918), Berlín, 10fenik 1896

NĚMECKO, Berlín, 10 říšských feniků 1936

NĚMECKO, Berlín, 10 říšských feniků 1938

NĚMECKO, Berlín, 50 říšských feniků 1929

POLSKO, Varšava, 2 zlote 1934

Obr. 8. Roztoky u Jilemnice na parc. č. 156 – hromadný nález mincí. Výběr mincí – RAKOUSKO, NĚMECKO, POLSKO (foto Pavel Matys).

Obr. 9. Roztoky u Jilemnice na parc. č. 156 – hromadný nález mincí. Výběr mincí – SRBSKO, RUMUNSKO (foto Pavel Matys).

1980. NĚMECKO – Třetí říše (1933–1945), mincovna *Berlín*, Cu-Sn 10 říšských feniků 1936
Av.: Uvnitř na koso postaveného čtverce označení hodnoty mince číslicí 10 a názvem nominálu v opise.
Opis: DEUTSCHES REICH REICHSPFENNIG
Rv.: Šest obilných klasů tvořících trojúhelník. V horní části mincovního pole značka mincovny A, v dolní letopočet 1936.
Lit.: *2009 Standard Catalog of World Coins 1901–2000,* s. 869, č. KM 40.

1981. NĚMECKO – Třetí říše (1933–1945), mincovna *Berlín*, Cu-Al 10 říšských feniků 1938
Av.: Říšský orel nad svastikou uvnitř věnce.
Opis: DEUTSCHES REICH 1938
Rv.: V celém mincovním poli označení hodnoty mince číslicí 10 a názvem nominálu v opise. Ve spodní části mincovního pole označení mincovny písmenem A.
Opis: REICHSPFENNIG
Lit.: *2009 Standard Catalog of World Coins 1901–2000,* s. 874, č. KM 92.

1982. POLSKO, mincovna *Varšava*, AR 2złote 1934
Av.: Polská orlice, pod ní letopočet 1934 a značka mincovny.
Opis: RZECZPOSPOLITA POLSKA 2 ZLOTE 2
Rv.: Hlava královny Jadwigy zleva.
Lit.: *2009 Standard Catalog of World Coins 1901–2000,* s. 1650, č. Y 20 .

1983. RAKOUSKO, mincovna *Vídeň*, Cu-Sn 2groš 1927
Av.: Tlustý berličkový kříž.
Opis: ÖSTERREICH . 1927 .
Rv.: Označení hodnoty mince číslicí 2 a názvem nominálu v opise.
Opis: GROSCHEN
Lit.: *2009 Standard Catalog of World Coins 1901–2000,* s. 131, č. KM 2837.

1984. RUMUNSKO, Karel I. (1866–1881 kníže, 1881–1914 král), mincovna *Brusel*, CuNi 5bani 1906
Av.: Nad středovým otvorem v mincovním střížku koruna. Pod korunou páska s nápisem ROMANIA.
Rv.: Kolem středového otvoru v mincovním střížku v opise: 5 BANI 1906.
Lit.: *2009 Standard Catalog of World Coins 1901–2000,* s. 1712, č. KM 31.

1985. RUMUNSKO, Ferdinand I. (1914–1927), mincovna *Poissy*, CuNi 2lei 1924
Av.: V mincovním poli pod korunou znak se dvěma štítonoši.
Opis: ROMANIA 1924
Rv.: Nad obilnými ratolestmi označení hodnoty mince 2 LEI.
Opis: BUN PENTRU
Lit.: *2009 Standard Catalog of World Coins 1901–2000,* s. 1713, č. KM 47.

1986.–1987. SRBSKO, Milan IV. Obrenovič (1868–1889), mincovna *Birmingham*, Cu-Ni 20para 1884
Av.: V celém mincovním poli označení hodnoty mince číslicí 20 a názvem nominálu v opise.
Opis: KRALJEVINA SRBIJA 1884 . PARA .
Rv.: Pod korunou dvouhlavý orel se znakovým štítem na hrudi.
Lit.: *Standard Catalog of World Coins 1801–1900,* s. 1200, č. KM 20.

1988. SRBSKO, Alexandr I. (1889–1902), bez zn. mincovny, AR 2dinár 1897
Av.: Hlava panovníka zleva.
Opis: ALEKSANDAR I. KRAL SRBIJE
Rv.: Uvnitř vavřínové a dubové ratolesti koruna a nápis označující hodnotu mince a letopočet 2 / DINARA / 1897.
Lit.: *Standard Catalog of World Coins 1801–1900,* s. 1200, č. KM 22.

1989.–1990. SRBSKO, Petr I. (1903–1918), bez zn. mincovny, AR 50para 1912
Av.: Hlava panovníka zprava.
Opis: PETAR I. KRAL SRBIJE
Rv.: Uvnitř vavřínové a dubové ratolesti koruna a nápis označující hodnotu mince a letopočet 50 / PARA / 1912.
Lit.: *2009 Standard Catalog of World Coins 1901–2000,* s. 1832, č. KM 24.1.

1991.–2007. SRBSKO, Petr I. (1903–1918), mincovna *Paříž*, AR 50para 1915
Av.: Hlava panovníka zprava.
Opis: PETAR I. KRAL SRBIJE
Rv.: Uvnitř vavřínové a dubové ratolesti koruna a nápis označující hodnotu mince a letopočet 50 / PARA / 1915.
Lit.: *2009 Standard Catalog of World Coins 1901–2000,* s. 1832, č. KM 24.1.

2008.–2009. SRBSKO, Petr I. (1903–1918), bez zn. mincovny, Cu-Ni 20para 1912
Av.: V celém mincovním poli označení hodnoty mince číslicí 20 a názvem nominálu v opise.
Opis: KRALJEVINA SRBIJA 1912 . PARA .
Rv.: Pod korunou dvouhlavý orel se znakovým štítem na hrudi.
Lit.: *2009 Standard Catalog of World Coins 1901–2000,* s. 1832, č. KM 20.

2010.–2011. SRBSKO, Petr I. (1903–1918), bez zn. mincovny, Cu-Ni 5para 1904
Av.: V celém mincovním poli označení hodnoty mince číslicí 5 a názvem nominálu v opise.
Opis: KRALJEVINA SRBIJA 1904 . PARA .
Rv.: Pod korunou dvouhlavý orel se znakovým štítem na hrudi.
Lit.: *2009 Standard Catalog of World Coins 1901–2000,* s. 1832, č. KM 18.

2012.–2015. SRBSKO, Petr I. (1903–1918), bez zn. mincovny, Cu-Ni 5para 1912
Av.: V celém mincovním poli označení hodnoty mince číslicí 5 a názvem nominálu v opise.
Opis: KRALJEVINA SRBIJA 1912 . PARA .
Rv.: Pod korunou dvouhlavý orel se znakovým štítem na hrudi.
Lit.: *2009 Standard Catalog of World Coins 1901–2000,* s. 1832, č. KM 18.

2016.–2018. SRBSKO, Petr I. (1903–1918), bez zn. mincovny, Cu-Sn 2para 1904
Av.: V celém mincovním poli označení hodnoty mince číslicí 2 a názvem nominálu v opise.
Opis: KRALJEVINA SRBIJA 1904 . PARE .
Rv.: Pod korunou dvouhlavý orel se znakovým štítem na hrudi.
Lit.: *2009 Standard Catalog of World Coins 1901–2000,* s. 1832, č. KM 23.

II. ODZNAKY A JINÝ MATERIÁL

2019. Odznak II. středoškolské hry v Praze, 1926, autor A. Odehnal
33 x 35 mm
Republika a žák u oltáře vlasti, nápis II. STŘEDOŠKOLSKÉ HRY / PŘI VIII. SLETU VŠESOKOLSKÉM V PRAZE 1926

2020. Odznak VIII. všesokolský slet v Praze, 1926
33 x 25 mm
atlet, sokoli a lipová ratolest
nápis VIII. SLET VŠESOKOLSKÝ / V PRAZE – 1926

2021. Odznak Klubu českých turistů, Pramen Labe, 1934
37 x 27 mm
studna a nápis PRAMEN LABE / VÝROČÍ 250 LET / VYSVĚCENÍ / 1684 / 1934 / KLUB ČESKÝCH TURISTŮ

2022. Odznak Edvard Beneš, 1936
15 x 10 mm
poprsí zpředu, nápis DR. EDVARD BENEŠ / DRUHÝ PRESIDENT RČS

Obr. 10. Roztoky u Jilemnice na parc. č. 156 – hromadný nález mincí. Odznaky, svátostky, křížky a spona. 1) Odznak VIII. všesokolský slet v Praze, 1926; 2) Odznak Sokolovna ve Vrchlabí, 1937; 3) Odznak Klubu českých turistů, Pramen Labe, 1934; 4) Odznak 40 let strany národně socialistické, autor K. Lhoták; 5) Odznak II. středoškolské hry v Praze, 1926, autor A. Odehnal; 6) Odznak Čs. obce sokolské Na stráž, autor S. Sucharda; 7) Odznak Edvard Beneš, 1936; 8) Odznak Jana Husi; 9) Jednostranná svátostka s Madonou; 10) Křížek ze žlutého kovu s modrou aplikací; 11) Spona s červeným sklem (foto Pavel Matys).

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

2023. Odznak Sokolovna ve Vrchlabí, 1937
30 x 23 mm
budova a nápis SOKOLOVNA–NÁRODNÍ DŮM / VRCHLABÍ 28.X.1937

2024. Odznak 40 let strany národně socialistické, autor K. Lhoták
30 x 22 mm
alegorie, nápis 40 LET ČS. STRANY / NÁRODNĚ.SOCIALISTICKÉ

2025. Odznak Čs. obce sokolské Na stráž, autor S. Sucharda
30 x 18 mm
sokol pod lípou a nápis NA STRÁŽ

2026. Odznak Jana Husi
38 x 28 mm
hlava zleva, kalich a husitské náčiní, nápis PRAVDA / VÍTĚZÍ

2027. Jednostranná svátostka s Madonou
25 x 17 mm

2028. Křížek ze žlutého kovu s modrou aplikací
49 x 25 mm

2029. Spona s červeným sklem
20 x 13 mm

Poznámky

1 JTS-K koordináty místa nálezu: 659617,2/999533,77.

2 Úřední záznam o nálezu je veden na Obvodním oddělení Jilemnice Policie ČR, Krajského ředitelství Policie Libereckého kraje pod č. j. KRPL-48049-2/ČJ-2013-181110.

3 Při posouzení mincovního nálezu odborníky byl počet mincí upřesněn na 2018.

4 Nálezci bylo na základě platné legislativy vyplaceno nálezné ve výši 10 % kulturně-historické hodnoty nálezu, kterou ohodnotili odborníci ve zpracovaném znaleckém posudku BOUBLÍK, Jan – KLEISNER, Tomáš. *Znalecký posudek č. 12/2013/HM ke stanovení finanční a kulturně historické hodnoty depotu mincí v k. ú. Roztoky u Jilemnice (okr. Semily).* Praha, 2013.

5 SOKA Semily, AO Roztoky u Jil., kt. 13, sign. 3.7.1.4.

6 KRAUSE, Chester L. – MISHLER, Clifford. *Standard Catalog of World Coins: 19th Century 1801–1900.* 3rd Edition. Iola: Krause Publications, 2001. ISBN 0-87349-305-2.

7 BRUCE, Colin R. (senior ed.). *2009 Standard Catalog of World Coins: 1901–2000.* 36th Official Edition. Iola: Krause Publications, 2008. ISBN 0-89689-630-7.

8 JÍZDNÝ, Miroslav – ŠTRAIT, Jaroslav. *Katalog mincí Československa.* Hradec Králové: Česká numismatická společnost, 1992.

BOUBLÍK, Jan – PROSTŘEDNÍK, Jan: ***Massenmünzfund aus Roztoky bei Jilemnice***

Der Beitrag bearbeitet den Fund von einem Münzdepot, Abzeichen, eines Tabernakels, Kreuzen und Spangen, die von Luboš Dlabola am 16. 5. 2013 auf dem Grundstück Katasternummer 156 gefunden wurden. Aufbewahrt war er in einer Artilleriepatronenhülse Kaliber 7,5 cm und Länge 28 cm, geschlossen von einer hohlen Wasserpumpenkrone aus Blech. Die Kollektion enthält typische Umlaufmünzen aus der Zeit der Ersten Tschechoslowakischen Republik in der Menge von 1969 Stück und 49 Stück ausländischer und österreichischer Prägungen, wovon am zahlreichsten eine Kollektion von serbischen Münzen aus den Jahren 1884-1915 vertreten ist. Der Charakter der vorgefundenen Gegenstände, wo grundsätzlich seltene Exemplare von Münzen fehlen, deutet an, dass es sich nicht um eine numismatische Sammlung, sondern um eine zufällige Sammlung von Münzen handelt, die auf dem Gebiet unseres Staates im Umlauf waren. Das Depot wurde 1938 oder kurz danach vergraben. Mit höchster Wahrscheinlichkeit handelt es sich um ein Depot, das im Zusammenhang mit der Vertreibung der tschechischen Bevölkerung aus dem Sudetenland im Herbst 1938 vergraben wurde.

DROBNOSTI

Skalsko, Věž kostela od jihovýchodu. (Foto autor, 2014.)

Nově objevená románská památka – kostel sv. Vojtěcha ve Skalsku

Jiří Sajbt

Obec Skalsko oplývá jako celá zdejší lokalita bohatou historií. O blízkém tvrzišti známém jako Hrádek u Skalska J. V. Šimák uvažoval, že mohlo být hradem Skálou,[1] jenž skýtal útočiště knížeti Soběslavovi II., když v zemi v roce 1179 dosáhl opět převahy kníže Bedřich, syn Vladislava II.[2] Tato hypotéza se však jen velice špatně prokazuje, a to především pro velké množství lokalit se jmény odvozenými ze základu *skal*. V každém případě zdejší oblast, která vytvářela spojnici mezi dolním Pojizeřím a středním Polabím s Bezdězskem, potažmo se Záhvozdím, byla alespoň částečně osídlena Slovany nejpozději do poloviny 11. století.[3]

Kostel sv. Vojtěcha (původně sv. Havla) v obci Skalsko je znám jako gotický s výraznou barokní přestavbou. Jeho věž, jež stojí při severní straně presbytáře, je přinejmenším neobvyklá. Toho si byli historikové vždy dozajista vědomi a v duchu pozitivismu, na základě nejstarších písemných památek, ze kterých o existenci kostela víme a jimiž jsou v takovýchto případech obvykle knihy konfirmační a soupisy papežských desátků, vyvodili závěr, že skalský kostel je z období gotického a jeho věž – právě z důvodu jejího asymetrického umístění – je z pozdního období tohoto slohu.[4] Celé věci napomáhal i erb s nápisovou páskou bratrů Jana a Bohuslava z Dražic a Kunvaldu, vsazený do horní části

Skalsko. Věž kostela od severozápadu. (Foto autor, 2014.)

východní stěny věže. Je bezesporu právě z druhé poloviny 15. století, ale při podrobnějším ohledání zjistíme, že sem byl vložen až dodatečně.

Podívejme se proto na celou architekturu věže skalského kostela znovu. Pochopitelně je její pozice vůči celé stavbě velice jednoduše vysvětlitelná obdobím pozdně gotického stylu, kdy byly s oblibou stavěny kostelní věže v „netypických" polohách. Jenže zde máme hned několik prvků, které nám ukazují něco jiného. Předně na západní stěně věže najdeme velice zřetelný otisk původního štítu lodi. Na něm seznáme, že tato věž nebyla původně postavena asymetricky k lodi kostela, ale naopak naprosto symetricky. Ačkoli vrchol otisku štítu je zakryt později přistavěnou barokní lodí, je zřejmé, že byl v ose věže. K tomu můžeme

vidět, že sklon původní střechy ve svém vrcholu svíral tupý úhel, což je typické právě pro románský architektonický styl.

Na protější jihovýchodní stěně je patrný zazděný původní vstup do prvního patra věže. Ostění nevelkého otvoru je tvořeno z mohutných neprofilovaných kvádrů a původně bylo půlkruhově zaklenuto. Zřejmě v gotickém období byl hlavní klenák druhotně upraven, aby působil dojmem lomeného oblouku.

V horním patře věže jsou na všech čtyřech stranách dobře patrné zazděné okenní otvory, jejichž ostění je opět z robustních pískovcových kvádrů. Horní části jsou ve všech čtyřech případech značně poškozené, ale při bližším prozkoumání zjistíme, že byly vytvarovány do archivolt. Jednalo se tedy původně o půlkruhově zaklenutá podvojná sdružená okna, pod kterými byla ještě zřejmě jednoduchá, jak je nejlépe vidět na severozápadní stěně.

Celkové románské vzezření umocňuje i stavební materiál, kterým jsou pro tuto oblast typické mohutné, poměrně precizně opracované pískovcové bloky. Ráz kvádříkového zdiva je však zastřen výrazným novodobým vyspárováním, jež mnohdy zakrývá i větší části stavebních bloků.

Konečně románskému původu napovídá i původní patrocinium sv. Havla, které se u nás objevuje po roce 1100 (častěji po roce 1150), a to především u románských kostelů ve východní části středních Čech (Oldřichovec, Poříčí nad Sázavou, Ratměřice, Skvrňov).[5] Tato oblast výrazně ovlivňovala Pojizeří díky propojení obchodních cest.

Máme tak co do činění s dalším příkladem románského kostela, jehož loď byla v pozdější době (bezpochyby pro nevyhovující rozměry) zbourána a nahrazena novou – větší. Pro celkové vzezření věže můžeme obdobné příklady nalézt hned v nedalekém okolí. Ze stejných velkých a precizně opracovaných kvádrů byly vystavěny obdobně štíhlé věže kostelů v Kováni, ze kterého rovněž zůstala jen věž, a v Mohelnici nad Jizerou, který se zachoval celý, jen s novějšími úpravami. Horní patra obou těchto kostelů byla rovněž vybavena soustavou jednoduchého okna v předposledním a dvojného sdruženého okna v posledním patře. V každém případě si tato památka, významná nejen pro zdejší region, zaslouží další zájem badatelů a detailnější prozkoumání. Asi nejvíce matoucí je netypická orientace původní stavby, snad vysvětlitelná terénními podmínkami.

Poznámky

1 ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Dějinné paměti okresu Mnichovohradišťského.* Díl I. Mnichovo Hradiště: Okresní výbor, 1917, s. 15–16.

2 EMLER, Josef (ed.). *Letopis Jarlochův* (přel. TOMEK, W. W.). Fontes rerum Bohemicarum. II. Praha, 1874, s. 473, 475.

3 SLÁMA, Jiří. *Příspěvek k vnitřní kolonizaci raně středověkých Čech*. Archeologické rozhledy, 1967, roč. 19, s. 433–445. ISSN 0323-1267.

4 POCHE, Emanuel et al. *Umělecké památky Čech.* Díl III. P – Š. Praha: Academia, 1980, s. 321–322; ANDĚL, Rudolf et al. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, Moravě a Slezsku.* Díl III. Severní Čechy. Praha: Svoboda, 1984, s. 420–421; nejnověji zmíněn v ŠIMŮNEK, Robert. *Smečno v pozdním středověku. Počátky rezidenčního města Bořitů z Martinic.* Průzkumy památek, 2012, roč. 19, č. 1, s. 7–30. ISSN 1212-1487.

5 BOHÁČ, Zdeněk. *Patrocinia románských kostelů v Čechách*. Historická geografie, 1972, roč. 8, s. 31–52. ISSN 0323-0988.

Jan Beck na rytině ze 17. století. (Foto archiv autora.)

Role plukovníka Jana Becka ve valdštejnské kauze

Jan Kilián

V Lucembursku patří k populárním, i když také zatím nikoli dostatečně poznaným osobnostem třicetileté války, potažmo celého raného novověku, Jan Beck.[1] Po muži prostého původu, který se dokázal prosadit až do úřadu lucemburského guvernéra a mezi generálské špičky, stát se svobodným pánem a získat nejedno panství jak v rodné zemi, tak v dalekých Čechách, byla dokonce pojmenována jedna z ulic a rovněž výrazný bastion v mohutném fortifikačním systému hlavního města Lucemburku, zapsaném na seznam světového dědictví UNESCO. V českých zemích ale Beckovi dosud nebyla věnována historiografií takřka žádná pozornost,[2] ačkoli se jeho potomci usídlili na turisticky velmi frekventovaném Kokořínsku, kde navíc vybudovali půvabný barokní zámek, a ačkoli zakladatel rodové slávy náležel mezi respektované císařské důstojníky. Vysoko si jej cenil i generalissimus habsburského vojska Albrecht z Valdštejna, který bohatou kariéru lucemburského rodáka ovlivnil rozhodujícím způsobem. A jednu z důležitých úloh měl ve valdštejnském dramatu na přelomu let 1633 a 1634 sehrát také jeho tehdejší plukovník Jan Beck. Vždyť i v jeho nobilitačním diplomu se přímo pravilo, že *„dokázal svou věrnost vůči rakouskému domu, zvláště v Plzni, když byly objeveny a paralyzovány machinace Frýdlanta, zářivě tím, že tyranovi tváří v tvář odporoval – v ohrožení života a s takovou pevností, že jeho chování všechny přítomné udivilo a i u tyrana samotného si vynutilo chválu.*“[3] Na následujících řádcích se po krátkém představení plukovníkových životních osudů vydáme po stopách právě těchto událostí.

Jan Beck se narodil na předměstí Lucemburku v Grundu, asi v domě čp. 151 na dnešní Triertorstrasse, roku 1588[4] a byl tedy vrstevníkem svých budoucích, téhož léta narozených císařských generálů Matyáše Gallase a Jana Aldringena. Místo Beckova narození bylo dříve zpochybňováno,[5] stejně jako jeho původ, když se uvažovalo o příbuzenství s lotrinským kapitánem Hansem Beckem. Jenže ten byl nobilitován už v polovině 16. století a nosil zcela odlišný znak.[6] Vyloučit se nedá, že jméno odkazovalo na někdejší způsob obživy rodiny, i když coby pekař žádný z lucemburských Becků zatím doložen není. K roku 1548 v Grundu prokazatelně žili manželé Petr a Marie, snad rodiče Paula Becka,[7] s nímž se již ocitáme na pevnější půdě. Paul, společensky plně etablovaný v lucemburském

městském prostředí, byl nejpozději od roku 1586 jízdním poslem zdejší provinciální rady a stejnou kariéru chystal pro svého prvorozeného syna ze sňatku s Kateřinou Rockovou Jana.[8] Otcův post ale nakonec převzal mladší syn Jan Wolfgang Beck, zatímco Jan zamířil za závratnou kariérou do dalekých končin.

Cesta to byla dlouhá a její počáteční průběh bude stěží kdy možno uspokojivě rekonstruovat. Poněkud překvapující u prvorozeného syna významného úředníka je každopádně okolnost jeho velmi raného vstupu do armády. Podle zjištění některých badatelů se měl Jan Beck na vojenskou dráhu vydat už ve svých třinácti letech[9] a za další tři roky projít pod španělskými prapory zatěžkávací zkouškou v prudkých bojích u Ostende.[10] Netrvalo dlouho a vojensky nadaný mladík získal i své první důstojnické hodnosti, praporčíka a později hejtmana.[11] Slibně rozvíjející se kariéru u armády opustil ale ve chvíli, kdy zemřel jeho otec, a přispěchal do Lucemburku převzít dědictví i Paulův úřad.[12] Téměř současně se nyní již jako zajištěný mladý muž mohl oženit s Kateřinou Sidonií, dcerou nobilitovaného lucemburského obchodníka Jana z Capell, stejně starou dívkou, s níž se jistě už nějaký čas znal. Jejich rodiny byly dlouhodobě v úzkém kontaktu. Kateřina Sidonie se stala Janu Beckovi velkou oporou, zvláště v hospodářských záležitostech v době jeho nepřítomnosti, povila mu vícero dětí a o několik let jej přežila.[13] Smiřovat se s jeho dlouhodobou absencí u rodiny musela asi od roku 1615, kdy Jan Beck přenechal své poselské místo bratrovi a sám dal s konečnou platností přednost armádě.

Svou roli mohla sehrát větší či menší protekce v pluku Sebastiana Baura z Kitzingenu, bavorského vojevůdce v habsburském žoldu, jehož manželkou byla Magdalena z Capell, snad teta Beckovy choti. Bohužel, ten je v Baurově pluku doložen, v hodnosti kvartýrmistra,[14] poprvé až k roku 1620. Nedlouho poté také údajně velmi směle bojoval pod španělskými vrchními veliteli Spinolou a Córdobou ve Falci.[15] Po jejím ovládnutí, aniž bychom k tomu měli oporu v písemných pramenech, snad Jan Beck i nadále pokračoval ve válčení v řadách ligistického vojska, podle všeho v pluku klettgauského landkraběte Alwiga ze Sulzu. Tento pluk nejpozději roku 1626 přestoupil od vrchního ligistického velitele Jana Tserclaese Tillyho do služeb císařského generalissima a frýdlantského vévody Albrechta z Valdštejna. Důvodem byly Tillyho potíže finančního a logistického rázu, z nichž pramenila nespokojenost jeho podřízených a změny vojenské obedience ve prospěch vévody, jehož hvězda naopak stále stoupala. Valdštejn tehdy navíc mohutně zbrojil a verboval v souvislosti s vojenským vystoupením dánského krále Kristiána IV. Sulzovým přestupem se ve vévodových službách ocitl i Jan Beck, možná právě v této chvíli povýšený na nejvyššího strážmistra.[16] Uplynul rok a Beck byl již coby nejvyšší lajtnant přímým zástupcem svého plukovníka. V listopadu 1627 pobýval v zimním ležení v Alsasku.[17] Po dlouhém jarním přesunu do Meklenburska zasáhl Beck do boje proti Dánům,[18] vyřazeným pak během krátké doby Valdštejnem z protihabsburského tábora.[19]

Sotva byl uhašen jeden válečný požár, vypukl na severu Itálie v Mantově druhý, když zde vymřela vládnoucí větev rodu Gonzagů a Habsburkové odmítli uznat nároky Karla Gonzagy-Neverse z vedlejší francouzské linie.[20] Valdštejn musel chtě nechtě do Itálie vyslat hned několik svých elitních oddílů v čele s generály Aldringenem a Gallasem a na jih se vypravil i Sulzův pluk se svým nejvyšším lajtnantem Beckem. Ten ovšem italské hranice ani nepře-

kročil, měl totiž ve Švýcarsku zajišťovat strategické přístupové cesty do země. Jan Beck přitom ještě ani nedospěl do švýcarských kantonů a už si z blízkosti města Kostnice vehementně stěžoval na liknavé vyplácení žoldu, které vedlo k nedisciplinovanosti jemu svěřených mužů. Navíc se objevily i potíže s místním obyvatelstvem, jež odmítalo jednotku ubytovat a zaopatřit.[21] Je otázkou, zda se situace zlepšila ve Švýcarsku, kde zabezpečovali silnici z Churu do Chiavenny a obranné pozice,[22] Beck zde nicméně vytrval až do léta 1631, do kdy se měli císařští na základě podepsané mírové smlouvy stáhnout. Do bojů tak vlastně vůbec nezasáhl. Totéž platilo i pro několik následujících měsíců, během nichž na rozdíl od svých kolegů nespěchal na sever pomoci císaři Ferdinandovi II. proti Švédům, ale vypravil se za odpočinkem domů, do Lucemburska.[23]

Na jaře 1632 dostal lucemburský rodák novou, velkou motivaci v podobě plukovnického patentu po předčasně zemřelém Alwigovi ze Sulzu. Jeho pluk mu Albrecht z Valdštejna svěřil prakticky obratem a očividně bez váhání,[24] o Beckových schopnostech a kvalitách tedy zřejmě vůbec nepochyboval. Jan Beck se mu odměnil naverbováním velkého množství mužů pro vévodovu armádu v Lucembursku, takže beckovský pluk se tehdy stal dokonce v císařském vojsku se skoro neuvěřitelnými 1 780 muži nejpočetnějším ze všech.[25] Čtyřiačtyřicetiletý plukovník se s nimi vydal zasáhnout do bojů proti švédskému králi Gustavu II. Adolfovi s cílem jej zastavit, k čemuž také u Norimberka výrazně přispěl. Ve velké podzimní lützenské bitvě ale chyběl. Snad byl Valdštejnem pověřen nějakými úkoly v Čechách, kde na jaře 1633, konkrétně v oblasti Kutné Hory a Čáslavi, nalézáme i jeho pluk.[26] Beck se s ním tehdy už připravoval na tažení do Slezska, jež bylo v říjnu zakončeno Valdštejnovým vítězstvím nad menším švédským sborem u Stínavy. V bitvě byl zajat i přední český vzbouřenec Jindřich Matyáš z Thurnu, jehož beztrestné propuštění Valdštejnem u vídeňského dvora vyvolalo velké pobouření a dalo námět k úvahám o tom, jak je to vlastně s vévodovým smýšlením. Nechystal se Valdštejn císaře zradit?

O valdštejnském dramatu již byly popsány stovky stránek a na tomto místě by nemělo větší smysl zabývat se jimi podrobněji. Shrňme jen, že historiografie Valdštejnovo konání hodnotila a hodnotí velmi různě, ambivalentně, ba přímo protikladně. Zatímco pro Josefa Pekaře a stoupence jeho linie byl frýdlantský vévoda intrikán a zrádce, který se postavil proti legitimnímu císaři,[27] nabízí zvláště Josef Kollmann (ale třeba i německo-jazyční historikové Heinrich Srbik, Golo Mann či Hellmut Diwald)[28] zcela odlišný koncept a ve svých dílech vykreslují tragickou postavu nepochopeného a vůči Habsburkům loajálního mírotvorce.[29] Faktem je, že Valdštejn svou (ne)činností během svých posledních měsíců života a nechutí plnit rozkazy z Vídně musel nutně vzbudit podezření, když kompetentním místům neunikly ani jeho kontakty směrem k protivníkovi. Naším úkolem v této chvíli ale bude sledovat jen kroky lucemburského rodáka Jana Becka.

Valdštejnův plukovník po ukončení slezské kampaně zamířil stejně jako hlavní armáda do Čech, kde strávil nadcházející zimu.[30] V první polovině ledna 1634 jeho pluk nacházíme na dohled od Prahy, na statku Červený Újezd, jehož majitel si pak u místodržících stěžoval na jeho vojáky kvůli odcizení nějakého šatstva a zásob potravin.[31] 15. ledna rozhodl maršál Kristián Ilov o ubytování Beckových mužů přímo v hlavním městě království, čímž značně poděsil a současně velmi podráždil české místodržící. Ti obratem maršála žádali

o odvolání rozkazu, jednak s poukazem na to, že rozdělování ležení císař svěřil jim, jednak na to, že v Praze už je oddílů příliš mnoho a i armádě by v důsledku toho mohly vzniknout logistické potíže. Ať je prý pluk převelen někam jinam.[32] Nejednalo se však o Ilovovu libovůli, nýbrž o rozkaz samotného Valdštejna, který v Praze hodlal vedle Beckova pluku ubytovat i pluk jeho krajana Františka Viléma Mohra z Waldtu. Místodržící si sice ještě postěžovali císaři, jak nemají u vysokých důstojníků žádný kredit a ti si dělají, co chtějí, nicméně Beckovy vojáky přijmout do hradeb 17. ledna museli a k pobytu jim vykázali Nové Město pražské. Množství mužů to bylo nezanedbatelné, dle soupisu se mělo jednat o dvanáct setnin pěchoty.[33]

Sám Beck měl už mezitím za sebou známou první plzeňskou schůzku, kterou na 11. ledna 1634 zorganizoval Valdštejn společně s nejbližšími spolupracovníky s cílem získat armádu na svou stranu. Výkvět valdštejnského důstojnictva se tehdy sjel do Plzně na mohutnou pitku, během níž Ilov s Trčkou důstojníkům vnutili k podpisu revers, v němž se zavazovali k věrnosti Valdštejnovi takřka až za hrob. Nastalá vřava byla sice velká, nicméně organizátorům se ji podařilo zvládnout a kýžené podpisy si vynutit.[34] Zda i Beck protestoval společně s jinými již tehdy, není známo, alkohol a jiné okolnosti mohly zapříčinit, že zatím zůstal spíše stranou a revers podepsal bez větších výstupů.[35] Na druhou stranu patřil k hlavním odpůrcům podpisu Ottavio Piccolomini, k němuž měl Beck velmi blízko, takže by nebylo tak těžké si představit, že mu stál s tasenou zbraní po boku i zde. Vždyť podle německého historika Golo

Znaky Becků a Straků z Nedabylic na brance v parku zámku ve Vidimi (foto Jan Kilián).

Manna měl Beck patřit společně s několika málo dalšími důstojníky k těm, které Piccolomini zasvěcoval do věci hned po prvních krocích proti vévodovi.[36] A Beck měl údajně náležet k oněm dvanácti důstojníkům, kteří se v den podpisu vyjádřili k Piccolominimu v tom smyslu, že by se nikdy nenechali zviklat ve své věrnosti k císaři. I Jan Putz z Adlerthurnu ve své práci (Perduellionis chaos) zdůrazňoval, že Beck byl od onoho dne přesvědčen raději zemřít, než zakolísat ve své věrnosti k císaři.[37] Navíc bavorský komisař Rogge, jehož nadřízený nebyl Valdštejnovi ani trochu příznivě nakloněn, jako jednoho ze svých hlavních informátorů v tomto dění uváděl právě lucemburského plukovníka.[38] Valdštejn ani Ilov ovšem Becka po první plzeňské schůzce rozhodně nijak neodepsali.

O tom, jak a za jakých duševních pochodů strávil Jan Beck přibližně další měsíc, nevíme, patrně ale po návratu z Plzně zůstal v Praze a řešil hlavně zásobování svého pluku a jeho přípravu na letní akce.[39] Zde jej asi také zastihl vévodův příkaz k opětovné cestě do západočeské metropole. Beck mu vyhověl a někdy před polovinou února, snad kolem 9.,[40] se na požadované místo dostavil. V tu dobu již ovšem ve Vídni padl neodvolatelný ortel: vévoda měl být odstraněn a na jeho místo nastoupit Gallas,[41] který začal rozesílat důvěryhodným důstojníkům příslušné rozkazy. Lucemburský rodák k nim zřejmě také patřil. Dosud nic netušící generalissimus si chtěl druhou schůzkou naklonit své muže a osvětlit a upřesnit účel schůzky první – proti císaři a katolickému náboženství prý nic nezamýšlí a pokud by tomu tak bylo, nemají být signatáři vůči němu ničím zavázáni. Byl to i jasný signál do Vídně, ta na něj ale už nehodlala reflektovat.[42]

Kvůli liknavému sjíždění pozvaných se druhé plzeňské shromáždění císařských důstojníků uskutečnilo až 19. února, mnozí přední generálové na něm úplně chyběli. Valdštejna Beck a jeho kolegové zastihli ve špatném zdravotním stavu, takže řízení schůze se po krátkém vévodově projevu opět ujali Ilov s Trčkou. Tentokrát nehodlali nikoho opíjet a jednání probíhalo v klidné, byť jistě napnuté atmosféře.[43] Zhruba třem desítkám důstojníků byla položena otázka, zda chtějí při vévodovi zůstat až do konce. Podle badatele Alberta Steffena to měl být nyní Jan Beck, kdo ostře a se zřetelnou ironií odvětil, že tato otázka je zbytečná, protože každého povinností je při vévodovi zůstat, jestliže se vyslovil o věrnosti císaři a katolické víře. Steffen se opírá o pozdější Beckovu výpověď, při níž volil velmi podobná slova[44] a z níž vyplývá, že „samozřejmě" věrnému vrchnímu veliteli bude „samozřejmě" zachována věrnost až do smrti. To se má ostatně shodovat i s vyjádřením Jana Putze, který o svých lucemburských krajanech Beckovi a Mohrovi píše, že chtěli svého velitele poslouchat, ovšem jen do té doby, než by zjistili, že jedná bez ohledu na císaře. I Valdštejn pochopil, že s Beckem mohou být potíže a při pozdějším osobním setkání mu vyčetl jeho váhavost ohledně poslušnosti k sobě i jeho chování na důstojnické schůzce. Jan Beck se zřejmě při nepřítomnosti nejvyšších šarží pasoval do role mluvčího pozvaných důstojníků, což se stalo zvláště zřetelným následujícího dne, 20. února, při podpisu tzv. druhého plzeňského reversu. Když Ilov vysloveně mluvil o poslušnosti Valdštejnovi, i kdyby to mělo být v jiných službách, ohradil se Beck hlasitě a za podpory dalších důstojníků. Za těchto okolností prý on vévodu poslouchat rozhodně nebude, požadoval i své propuštění z Plzně. Ilov musel prohlášení změnit a k podpisu předložit jiný dokument, ve kterém se hovořilo o věrnosti císaři a o možnosti vypovědět poslušnost, pokud by se tak nedělo.

Ani ten všichni nepodepsali. Steffen se proto domnívá, že Beckovo pevné a statečné chování ve dnech 19. a 20. února posílilo jeho kolegy v odporu a současně přispělo k odhalení Valdštejnových zrádných plánů(!).[45] To je ve světle novějších valdštejnských bádání přeci jen velmi odvážné tvrzení, tím spíš, že něco takového nezmiňuje ani v úvodu zmíněný Beckův nobilitační diplom, chválící jen jeho věrnost a neochvějnost, ani plukovníkův krajan Putz.

Po skončení druhé plzeňské schůzky mohla většina zúčastněných odjet. Ne tak plukovníci Gonzaga a Jan Beck, ti byli zadrženi. Svým zdráháním se podepsat[46] ztratili Valdštejnovu důvěru.[47] Navenek bylo jejich zadržení ovšem prezentováno jinak, oba plukovníci se měli stát coby věrní císařští svědky a pozorovateli plánovaných vévodových jednání s nepřítelem, se Sasy. Steffen pak uvažuje i o dalších důvodech – pro Valdštejna prý mělo být jedním z nejbližších cílů obsazení a zajištění Prahy, které by bylo snadnější bez Beckovy přítomnosti u jeho oddílu, vévoda se také mohl na poslední chvíli snažit získat si plukovníka na svou stranu po dobrém.[48] Tomu se zdají nasvědčovat i Beckova vlastní slova o privátní schůzce s Valdštejnem, trvající asi hodinu, na níž mu generalissimus velmi nezvykle lichotil. Beck měl ale v důsledku toho vůči vévodovi pojmout ještě větší podezření.[49] Setrvávání v Plzni se mu nelíbilo, za diplomata kompetentního k jednáním s nepřítelem se nepovažoval a ohánět se i absencí císařského příkazu k nim. Při takovém postoji mu skutečně mohlo začít hrozit nebezpečí jak od Valdštejna, tak ještě víc od Ilova či Trčky.[50]

Generalissimus se snažil naklonit si Becka asi i slibem odvelení do Prahy v nové (generálské?) hodnosti, zcela nelze odmítnout ani výklad, že se měl lucemburský rodák stát v českém hlavním městě dokonce vrchním velitelem. Jenomže mezitím se z Prahy vrátil Adam Erdmann Trčka se zjištěním, že Beckovi vojáci mají příkaz být v bojové pohotovosti a neposlouchat příkazy generalissima a jeho nejbližších. Valdštejn byl již přitom rozhodnut uskutečnit přesun do Chebu, kam jej měly pod velením svých nejvyšších lajtnantů z Prahy následovat pluky Beckův a Mohrův. K Janu Beckovi bylo posláno se žádostí, aby vydal pluku příkaz dostavit se k Trčkovi, plukovník na to ale měl odvětit, že takový příkaz není nutný. Poté byl k Valdštejnovi povolán podruhé. Nyní mu měl vévoda vyčíst jeho chování při druhé plzeňské schůzce, nakonec jej ale milostivě propustil. Po audienci u Valdštejna musel Beck ještě za Trčkou a Ilovem. Ti jej žádali o příkaz k povolání pluku z Prahy, nicméně netušili, že plukovník již dříve svému zástupci (tedy nejvyššímu lajtnantovi) vydal příkaz, aby neposlouchal žádné jeho nařízení, dokud by byl v Plzni, čili pod Valdštejnovým vlivem. Beck tudíž onen příkaz napsal a doplnil jej ještě druhým, aby totiž nejvyšší lajtnant neposlouchal žádné jiné rozkazy než Valdštejnovy a Ilovovy. Celou noc pak plukovník strávil u Ilova a Trčky, bez nadsázky v internaci jako poloviční zajatec.

Druhý den ráno, psal se 22. únor, odjížděl Valdštejn z Plzně do Chebu. Našel si ještě čas na poslední schůzku s Beckem, jejíž průběh je sice líčen různě, v zásadních bodech se ale víceméně shoduje. Podle Manna vévoda k plukovníkovi promluvil již zcela odcizeným tónem a pohrozil mu prstem: „*Podvedli jste mne, dobře vím, že jste se vždy radili, jak dalece byste mne měli poslouchat.*“ Beck na to: „*Prosím Vaši knížecí Milost o odpuštění, já o ničem nevím.*“ Vévoda: „*To vyjde nastejno, Vy jste mi nic neslíbil, já jsem Vás vždy považoval za čestného vojáka se statečnou myslí. Mohr z Waldu mne podvedl.*“[51] Jan Putz je ještě podrobnější: Valdštejn pohrozil vstoupivšímu Beckovi prstem prý hned dvakrát

a zopakoval, že jej podvedl. Dvakrát měl Beck odvětit, že nic neslíbil a tudíž ani nijak nepodvedl. Nato Valdštejn pravil, jako by nevěděl, že Beck při všech schůzkách zdůrazňoval věrnost císaři a že jej jeho nejvyšší lajtnant informoval o situaci v Praze. Tady Beck zalhal, jeho zástupce mu prý nic nepsal. Nato měl dát Valdštejn plukovníkovi za pravdu, on prý nic neslíbil, ale jiní ano a to jsou podvodníci. Beck může jít, ale má zůstat až do zítřka kvůli svému bezpečí (marodéři na cestách) v Plzni. Na závěr měl ještě Valdštejn říci, že svou známost s ctným Beckem považuje za štěstí a že mu i v budoucnu bude k užitku při vedení jeho hvězd.[52] Při rozloučení mu podal ruku a lehce tajuplně řekl, že měl (rozuměj Valdštejn) mír ve svých rukou a že Bůh je spravedlivý.[53] Kollmann v této souvislosti poukázal na vévodovu snahu o definitivní mír v říši a na jeho poznání, že nastolit jej se mu už nepodaří.[54]

Valdštejn zamířil se zbytky své armády[55] na svou poslední výpravu do Chebu, kde 25. února 1634 císařští důstojníci a vojáci ukončili jeho život. Jan Beck naproti tomu nijak neotálel se svým odjezdem z Plzně do Prahy, k němuž mu vévoda jako doprovod poskytl deset mušketýrů z plzeňské posádky.[56] Navzdory Valdštejnovu doporučení nepočkal ani do dalšího dne, spěchal ke svým mužům a z vévodova dosahu.[57] Hned 27. února pak adresoval novému vrchnímu veliteli Gallasovi dopis, v němž jej ujišťoval o své věrnosti císaři, popsal své schůzky s Valdštejnem a uvedl osoby, které považoval za nebezpečné, na prvním místě Jindřicha Julia Sasko-Lauenburského a Arnošta Jiřího Sparra.[58] Sparrovu manželku také Beckovi muži obratem zadrželi a důkladně střežili na jednom nejmenovaném středočeském zámku.[59] O loajalitě Jana Becka nikdo nepochyboval, císaře o ní ujišťoval i Gallas, když se Ferdinand III. po Valdštejnově zavraždění obával o situaci v Praze, podobně hovořili také další přední císařovi muži.[60]

Věrnost habsburskému domu měla lucemburskému plukovníkovi přinést bohaté plody. V červnu 1634 byl povýšen do nejnižší generálské hodnosti, tedy na generála strážmistra.[61] Za další dva roky, v dubnu 1637, se pak někdejší měšťanský synek a lucemburský jízdní posel dočkal od nového císaře Ferdinanda III. povýšení do stavu svobodných říšských pánů s právem psát se podle některého svého panství.[62] S ohledem na výše zmíněné znění jeho nobilitačního diplomu si i literatura dávno povšimla, že se jednalo v neposlední řadě o uznání Beckova chování v době valdštejnské kauzy.[63] Tato zásluha byla ostatně zvěčněna rovněž na Beckově bohužel do dnešních dnů nedochovaném náhrobním kameni ve františkánském kostele v jeho rodném Lucemburku.[64]

Ani při přerozdělování někdejší valdštejnské domény, frýdlantského vévodství,[65] nepřišel dosud nepříliš majetkově zajištěný Jan Beck zkrátka. Zatímco do této doby se mohl pochlubit jen několika drobnými nemovitostmi (dům, mlýn) nebo příjmy z nich v Lucembursku, byť disponoval i slušnou hotovostí, v Čechách měl získat své první skutečné panství. Roku 1634 císař Ferdinand II. Beckovi dlužil za jeho služby už přes sedmdesát tisíc zlatých. Přesto byli někteří badatelé přesvědčeni, že nadcházející Beckův zisk nebyl z habsburské strany odměnou či vyrovnáním pohledávek, ale oceněním a uznáním jeho služeb.[66] Šlo o zkonfiskované statky Albrechta z Valdštejna Housku a Vidim na Kokořínsku, společně oceněné na více než sto třicet tisíc zlatých. Že šlo ale skutečně především o vyrovnání pohledávky, vidíme z úředního zápisu na statky dalším dvěma šlechtičnám, protože hodnota zboží byla vyšší než Beckovy nároky. A to měl ještě císařský důstojník uhradit komoře drobný přebytek. Ne-

líbila se mu pochopitelně ani jedna z těchto podmínek, nakonec však jeho manželka Kateřina Sidonie, nikoli poprvé a naposledy zastupující svého v cizině válčícího muže, dokázala vyjednat změnu, již akceptoval. Housku s pevným hradem převzaly ony šlechtičny, zatímco Beck se spokojil s Vidimí a s menším doplatkem.[67] Panstvíčko sestávalo ze dvou drobných rytířských sídel a čtrnácti nijak velkých vsí, kde žilo dohromady kolem tří set poddaných. Příjmy odsud vrchnosti plynuly vedle poddanských platů ze čtyř dvorů, tří mlýnů a z vidimského pivovaru,[68] za třicetileté války však byly velmi ztenčovány kontribucemi, vojenskými zátěžemi a nepřátelskými vpády. Vedle Vidimi koupil Beck v Čechách od Nového Města pražského roku 1635 ještě vsi Malešice a Štěrboholy u Prahy s poplužními dvory, jinak se už ale posléze soustředil na nemovitosti v Lucembursku, kde se mu během závěru jeho gradující kariéry podařilo vybudovat vskutku obdivuhodnou pozemkovou doménu.[69]

Zůstane otázkou, nakolik valdštejnská kauza ovlivnila Beckovy další osudy, zda by bez podílu na ní nepatřil jen mezi mnoho pro dnešní historiografii bezejmenných a neurozených císařských plukovníků. Povýšení do generálské hodnosti, nobilitace a zisk vlastního panství lucemburského rodáka katapultovaly do vrcholných společenských sfér. Netrvalo dlouho a Jan Beck se po dalších vojenských úspěších stal navzdory svému prostému původu lucemburským guvernérem, nejprve provizorním, od roku 1642 regulérním. Pro své město a vlast vykonal v této funkci mnoho pozitivního, když prokazoval svůj zemský patriotismus a prioritní snahu o bezpečnost lucemburského vévodství, charakterizovanou budováním mohutných pevnostních fortifikací. Ani jako vysoký úředník však nechyběl v bojích, které v oblasti Španělé a císařští vedli proti Francii a Nizozemí. Chybělo přesto jen málo, aby se muž, který třicetiletou válku prodělal od jejích počátků, dočkal uzavření vestfálského míru a ve stáří se těšil zaslouženému odpočinku. Jedna z posledních bitev této války, u Lens roku 1648, se mu nicméně stala osudnou, na utrpěná zranění Beck (nyní již podmaršálek)[70] zemřel ve francouzském zajetí v Arrasu.[71]

Poznámky

1 Samostatná monografie o Janu Beckovi dosud nebyla v zahraničí sepsána. V plánu ji měl jistě mladý historik Georges Fradcourt (1913–1940), který však zahynul v boji s Němci v Ardenách. Jeho z pozůstalosti vydaná Beckova životopisná studie (*Jean de Beck, gouverneur du Duche de Luxemburg et comte de Chiny 1588–1648.* Institut archeologique du Luxembourg–Annales 78, Arlon 1947, s. 45–115) ale i tak patří co do poznání Beckova života k nejpřínosnějším. Po bok se jí úspěšně řadí už jen STEFFEN, Albert. *Beiträge zur Geschichte Johann Becks.* T Hémecht, 1, 1948, sešit 3–4, s. 37–262.

2 Nejnověji KILIÁN, Jan. *Jan Beck 1588–1648: císařský generál, lucemburský guvernér a svobodný pán z Kokořínska.* České Budějovice: Veduta, 2014. ISBN 978-80-86829-92-0.

3 STEFFEN, Albert, *cit. d.*, s. 126–127.

4 NEYEN, Auguste. *Biographie Luxembourgeoise. Historie des hommes distingués, originaires de ce pays* I. Luxembourg, 1860, s. 8; HERMES, Emile. Zwei grosse Namen aus Stadtgrund: Johann Aldringen und Johann Beck. In: *Grund, Société de gymnastique: 100 Joer Grönnesch Turner*. Luxemburg 1984, s. 83–84 a REUTER, Joseph. *Das Beckhaus in Stadtgrund.* T Hémecht 1, 1948, sešit 3–4, s. 24–27.

5 Srovnej WURTH–PAQUET, Francois Xaver. *Quel est le lieu de naissance de Jean, baron de Beck, général et gouverneur du duché de Luxembourg?* Publications de la Section historique VII, 1851, s. 207–211, nebo de la FONTAINE, Gaspard Theodore

Ignace. Un dernier mot sur le lieu de naissance du général baron de Beck. In: *Extrait d´un essai étymologique etc. Noms des endroits habités ou historiquement remarquables.* Division premiére, Tome XIII, 1857, s. 103–104.

[6] Viz SIEBMACHER, Johann. *Die Wappen des Adels in Baden, Elsass–Lothringen und Luxemburg.* Neustadt an der Aisch: Bauer & Raspe, 1974, s. 2.

[7] REUTER, J., *Das Beckhaus in Stadtgrund*, s. 33.

[8] VANNÉRUS, Jules. *Note sur la Famille et le Lieu de Naissance du Général Beck par J. Vannérus.* Luxembourg 1904, s. 3 a 5.

[9] Tamtéž, s. 3.

[10] FRADCOURT, G., *Jean de Beck*, s. 60.

[11] STEFFEN, A., *cit. d.*, s. 49.

[12] Jmenován byl v březnu 1610. REUTER, J., *Das Beckhaus in Stadtgrund*, s. 31–32, a FRADCOURT, G., *Jean de Beck*, s. 60.

[13] Kateřina Sidonie Becková z Capell se připomíná ještě roku 1655, poté z pramenů mizí. LASCOMBES, Francois. *La Ville de Luxemburg pendant la seconde moitié du 17e siécle: Habitations et habitants.* Publications de la Section historique 99. Luxembourg 1984, s. 61.

[14] Informace, že roku 1617 byl Jan Beck kapitánem v pluku Florenta Berlaymonta, není příliš věrohodná. VANNÉRUS, J., *Note sur la Famille et le Lieu de Naissance du Général Beck par J. Vannérus*, s. 4.

[15] STEFFEN, Albert, *cit. d.*, s. 49, a FRADCOURT, Georges, *Jean de Beck*, s. 62.

[16] STEFFEN, Albert, *cit. d.,* s. 52.

[17] RAHLENBECK, Charles. Notice sur Jean Beck. In: *Messager des sciences historiques.* Gand 1865, s. 195.

[18] STEFFEN, Albert, *cit. d.*, s. 52.

[19] K tomu zvláště KOLLMANN, Josef. *Valdštejn a evropská politika 1625–1630: historie 1. generalátu.* Praha: Academia, 1999. ISBN 80-200-0692-3.

[20] K válce o Mantovu zvláště QUAZZA, Romolo. *La guerra per la successione di Mantova e del Monferrato, 1628–1631,* I–II. Mantova, 1925–1926; BAUDSON, Émile. *Charles de Gonzague, Duc de Nevers, de Rethel et de Mantoue, 1580–1637.* Paris, 1947; FERNANDEZ ALVAREZ, Manuel. *Don Gonzalo Fernández de Córdoba y la Guerra de Sucesión de Mantua y del Montferrato (1627–1629).* Madrid, 1955 a PARROTT, David. *The Mantuan Succession, 1627–31. A Sovereignty Dispute in Early Modern Europe.* English Historical Review 112, 1997, s. 20–65. ISSN 0013-8266.

[21] *Documenta bohemica bellum tricennale illustrantia* (dále DBBTI), IV. Praha: Academia, 1974, s. 319–320. Beck Janovi z Merode 10. září 1629.

[22] STEFFEN, A., *cit. d.*, s. 56.

[23] Tamtéž, s. 57.

[24] Srovnej kupní smlouvu z 18. března 1632 v Archives nationales de Luxembourg (dále ANL), Microfilms, Fonds Van Wervecke 47, s. 159, kde je Beck titulován už jako plukovník. Alwig ze Sulzu přitom zemřel teprve 9. března.

[25] HURTER, Friedrich Emanuel von. *Wallensteins vier letzte Lebensjahre.* Wien, 1862, s. 49.

[26] HALLWICH, Hermann. *Wallensteins Ende,* I. Leipzig, 1879, s. 371.

[27] PEKAŘ, Josef. *Valdštejn 1630–1634: dějiny valdštejnského spiknutí,* I–II. Praha: Melantrich, 1933–1934.

[28] SRBIK, Heinrich Ritter von. *Wallenstein´s Ende: Ursachen, Verlauf und Folgen der Katastrophe*, Wien 1920; MANN, Golo. *Wallenstein: sein Leben erzählt von Golo Mann.* Frankfurt am Main: Fischer, 1971. ISBN 3-10-047903-3; DIWALD, Hellmut. *Wallenstein: eine Biographie.* München–Esslingen 1969. Srovnej též nejnověji REBITSCH, Robert. *Wallenstein: Biografie eines Machtmenschen.* Wien–Köln–Weimar: Böhlau Verlag, 2010. ISBN 978-3-205-78583-5.

[29] KOLLMANN, Josef. *Valdštejnův konec. Historie 2. generalátu 1631–1634*, Praha: Academia, 2001. ISBN 80-200-0336-3.

[30] STEFFEN, Albert, *cit. d.*, s. 60.

[31] LÍVA, Václav (ed.). *Prameny k dějinám třicetileté války: regesta fondu Militare, IV (1626–1635).* Praha: Naše vojsko, 1953, s. 310 – 10. ledna 1634 čeští místodržící Janu Beckovi.

[32] DBBTI V, Praha 1977, s. 230 (č. 693) – 17. ledna 1634 místodržící Kristiánu Ilovovi.

[33] LÍVA, V. (ed.), *Prameny k dějinám třicetileté války: regesta fondu Militare, IV (1626–1635)*, s. 311–312.

[34] Podrobně JANÁČEK, Josef. *Valdštejnova smrt*. Praha: Mladá fronta, 1974, zvláště s. 210–215.

[35] Srovnej PEKAŘ, J., *Valdštejn 1630–1634: dějiny valdštejnského spiknutí*, II, s. 335. I Pekař si výslovně povšiml Beckova podpisu na prvním reversu.

[36] MANN, G., *Wallenstein*, s. 1093.

[37] STEFFEN, A., *cit. d.*, s. 135–136.

[38] MANN, G., *Wallenstein*, s. 1097.

[39] Srovnej LÍVA, V. (ed.), *Prameny k dějinám třicetileté války: regesta fondu Militare, IV (1626–1635)*, s. 314 – 20. února 1634 čeští místodržící Binagovi, že je potřeba pražskou posádku i zde ležící pluky zásobit jistým množstvím munice, ať proto vydá na kvitance ze zdejších zásob Beckovu pluku 12 centnýřů prachu a tolikéž luntu.

[40] STEFFEN, A., *cit. d.*, s. 138.

[41] Monograficky o Gallasovi nedávno REBITSCH, Robert. *Matthias Gallas (1588–1647): Generalleutnant des Kaisers zur Zeit des Dreißigjährigen Krieges: eine militärische Biographie.* Münster 2006. ISBN 978-3-402-06576-1.

[42] KOLLMANN, J., *Valdštejnův konec*, s. 161–162.

[43] JANÁČEK, J., *Valdštejnova smrt*, s. 260–262.

[44] Srovnej HALLWICH, H., *Wallensteins Ende,* I, s. 230.

[45] STEFFEN, A., *cit. d.*, s. 141–145.

[46] Srovnej BÍLEK, Tomáš V. *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618,* II. Praha 1883, s. 763.

[47] Viz také MANN, G., *Wallenstein*, s. 1100.

[48] STEFFEN, A., *cit. d.*, s. 146–147.

[49] FÖRSTER, Friedrich (ed.). *Albrecht von Wallenstein, des Herzogs von Friedland und Mecklenburg, ungedruckte eigenhändige Briefe und amtliche Schreiben aus den Jahren 1627 bis 1634 an Arnheim (Arnim), Aldringen, Gallas, Piccolomini, Tilly und andere Fürsten und Feldherrn seiner Zeit: mit einer Charakteristik des Lebens und der Feldzüge Wallensteins,* III. Berlin, 1829, č. 226 – Jan Beck Matyáši Gallasovi 27. února 1634. Srovnej JANÁČEK, J., *Valdštejnova smrt*, s. 263 a týž, *Valdštejn a jeho doba*, s. 504.

[50] STEFFEN, A., *cit. d.*, s. 147.

[51] MANN, G., *Wallenstein*, s. 1104. I Mann vychází z Beckova výše citovaného dopisu Gallasovi.

[52] STEFFEN, A., *cit. d.*, s. 154–155.

[53] Srovnej mj. PEKAŘ, J., *Valdštejn 1630–1634,* II, s. 318 či MANN, G., *Wallenstein*, s. 1104.

[54] KOLLMANN, J., *Valdštejnův konec*, s. 170.

[55] Mezi níž byla i Valdštejnova tělesná garda, jíž prý vévoda podle Beckova sdělení nedůvěřoval. Tamtéž, s. 171.

[56] MANN, G., *Wallenstein*, s. 1104.

[57] STEFFEN, A., *cit. d.,* s. 155.

[58] FÖRSTER, Friedrich (ed.), *Albrecht von Wallenstein, des Herzogs von Friedland und Mecklenburg, ungedruckte eigenhändige Briefe,* III, č. 226 a STEFFEN, A., *cit. d.*, s. 161–164.

[59] DBBTI V, s. 250 (č. 764) – 28. února 1634 Ernest Roland de Suys Gallasovi.

[60] STEFFEN, A., *cit. d.*, s. 156–157.

[61] BÍLEK, T. V., *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618,* II, s. 782 a DBBTI V, s. 365 (č. 1172) – dopisy Viléma Lamboye Piccolominimu z 28. února – 9. března 1635.

[62] SCHMIDT-BRENTANO, Antonio. *Kaiserliche und k. k. Generale (1618–1815).* Wien: Österreichisches Staatsarchiv, 2006, s. 9.

[63] Srovnej KOLTZ, Jean-Pierre. *Baugeschichte der Stadt und Festung Luxemburg* I. Luxemburg: Bück, 1970, s. 202, stejně jako předchozí odkaz.

[64] STEFFEN, A., *cit. d.*, s. 109.

[65] Podrobně GORGE, Samuel. *Beiträge zur Geschichte der Konfiskationen nach Albrecht von Wallenstein und seiner Anhänger.* In: Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen 46, 1908, s. 158–176, 246–264 a 357–375.

[66] HURTER, F. E. von, *Wallensteins vier letzte Lebensjahre*, s. 479.

[67] ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Kniha o Housce.* Praha 1930, s. 238–240, a BÍLEK, T. V., *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618,* II, s. 782.

[68] PAZDEROVÁ, Alena (ed.). *Soupis poddaných podle víry z roku 1651: Boleslavsko* II.

Praha: SÚA, 1994, s. 660–668. ISBN 80-85475-14-6. Kromě Vidimi k panství patřily vsi Sitná, Kokořín, Sedlec, Stránka, Tajná, Kadlín, Trnová, Olešno, Tubož, Blatečka, Střezivojice, Dobřeň a Jestřebice.

[69] Podrobně STEFFEN, Albert, *General Beck als Feudalherr*, T Hémecht 2, 1949, sešit 1, s. s. 3–11.

[70] Do této hodnosti byl povýšen už roku 1639. SCHMIDT-BRENTANO, A., *Kaiserliche und k. k. Generale (1618–1815)*, s. 9.

[71] FRADCOURT, G., *Jean de Beck*, s. 112–113.

ZUSAMMENFASSUNG

SAJBT, Jiří: ***Neu entdecktes romanisches Denkmal – die Kirche des hl. Adalbert in Skalsko***

Der kurze Aufsatz behandelt die Entdeckung des romanischen Ursprungs von der Kirche des hl. Adalbert in der Gemeinde Skalsko (Bezirk Mladá Boleslav – Jungbunzlau). Spuren romanischer Architektur trägt ihr Turm, bisher als spätgotisch betrachtet, der in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts nachträglich an das ältere hochgotische Kirchenschiff angebaut werden sollte (in der heutigen Gestalt wesentlich in der Barockzeit umgebaut). Es befinden sich hier zugleich mehrere romanische Elemente, die seinen älteren Ursprung belegen. Vor allem sind es zugemauerte Kuppelfenster im letzten Turmstockwerk, Reste eines externen Eingangs in dessen erstes Stockwerk und der Abdruck des Kirchendachgiebels.

Nach Auswertung aller vorgefundenen Elemente und dessen darauf folgenden Vergleichung mit ähnlichen Bauwerken dieser Art kann man schließen, dass die Kirche in Skalsko ehestens im dritten Viertel des 12. Jahrhunderts erbaut wurde und die Gesamtbauwerkentstehung also umgekehrt war, wie bisher angenommen wurde. Der Turm wurde nicht an das jetzige Schiff angebaut, sondern umgekehrt.

KILIÁN, Jan: ***Die Rolle von Oberst Johann Beck in der Waldsteincausa***

In das letzte Geschehen um den Friedländer Herzog und kaiserlichen General Albrecht von Waldstein schaltete sich eine große Menge an Männern, Monarchen, Soldaten und Diplomaten ein. Zu ihnen gehörte auch der Luxemburgische Reiterbote Johann Beck (1588-1648), erst seit 1632 gerade dank Waldstein zum Oberst befördert. Nach Kämpfen in Schlesien und der Schlacht bei Steinau verlagerte Beck sein Regiment nach Böhmen, seit Januar 1634 verweilte er mit ihm in Prag. In derselben Zeit führten ihn die Ereignisse ferner nach Plzeň (Pilsen) zu der Offizierszusammenkunft, von Waldstein und seinen nächsten Generälen dorthin berufen. Ein bedeutenderes Plädoyer ist hier nicht bekannt, den vorgelegten Revers zur Treue dem Generalissimus unterschrieb er, obwohl er damit als Person in enger Beziehung mit Ottavio Piccolomini nicht einverstanden sein musste. Nach der Rückkehr nach Prag und hiesigem Aufenthalt, den er mit der Organisierung seines Regiments verbrachte, musste Beck in der zweiten Februarhälfte zum zweiten Mal nach Pilsen. Diesmal übernahm er bereits in Abwesenheit der höchsten Chargen die Rolle des Sprechers von dem Teil der Offiziere, welche Waldstein die bedingungslose Signierung der Treue ablehnten und sich die Abänderung des Wortlautes vom zweiten Revers erzwangen. Doch auch diesen unterzeichnete Beck nicht und zum Unterschied von den meisten anderen Offizieren wurde er in Prag festgenommen. Vor seiner Freilassung absolvierte er dann noch zwei Gespräche mit dem Herzog, womit wohl Waldstein versuchte, ihn an seine Seite zuzuneigen. Nichtsdestoweniger verharrte Beck in seiner Treue dem Habsburgischen Haus, über seine Loyalität zu Wien in den darauf folgenden Ereignissen zweifelte niemand. Seinem Verhalten, das sowie im Nobilitationsdiplom, als auch am Grabstein hervorgehoben wurde, brachte dies die Beförderung in die Charge des Generals, den Stand eines Freiherren und einen Teil von Besitz des ehemaligen Waldstein – das Gut Vidim. Er konnte darüber hinaus auch auf die beschleunigte Karriere eines gewöhnlichen Obersts aus einem niederen Gesellschaftsstand zurückblicken, die schließlich in die Funktion des luxemburgischen Gouverneurs, in die Charge des Feldwachtmeisters und den Besitz umfangreicher Dominien im Luxemburgischen Herzogtum mündete.

KRONIKA

Výstava „Historické televizory aneb na co jsme se dívali“ v Městském muzeu v Lomnici nad Popelkou.

Státní okresní archiv Semily v roce 2013

Přehled o množství archiválií

Na základě údajů z Povinné evidence archiválií byl k 31. prosinci 2013 uložen v okresním archivu 2221 archivní soubor v rozsahu 4778,12 bm. Nezpracovaný materiál z tohoto množství činil 2484,99 bm, tedy 51,59 %. Inventarizované soubory v počtu 533 zaujímají prostor 2084,64 bm (43,63 %). Okresní archiv uchovává mimo jiné 43 soubory (200,83 bm) na základě depozitních smluv. Jde převážně o církevní dokumenty nebo písemnosti osobních fondů.

Předarchivní péče a výběr dokumentů

Prioritou nade vše bylo dokončení generální inventury, započaté 31. srpna 2012. Z tohoto důvodu nebyla ani v letošním roce provedena žádná kontrola spisové služby a pracovníci archivu prováděli pouze skartační nebo mimoskartační řízení, a to jak „od stolu" (soukromoprávní subjekty), tak prostřednictvím výjezdů do terénu (obce a školy). Největší objem materiálu (52,76 bm) byl převzat od Městského úřadu Semily. Dokumenty několika původců (MěstNV, ONV, OÚ, MÚ), které se v městské spisovně ocitly na základě územně správních transformací v posledních letech, budou řádně zpracovány teprve následně. Další velké celky dokumentů byly převzaty od městských úřadů v Rovensku pod Troskami a v Harrachově, jakož i z Obecního úřadu na Benecku, který během podzimu změnil své sídlo. Díky letošním svozům se podařilo získat a obhájit uložení dvanácti svazků školních a obecních kronik a doplnili jsme i několik fondů Sokola a ochotnických divadel.

Historické fotografie jsme přebírali (např. z pozůstalosti rodiny akademického malíře Jana Solovjeva z Turnova), ale i vyčleňovali z mnoha našich souborů. A zájem o jejich využívání pro publikační nebo studijní účely v posledních letech stále narůstá.

Zpřístupňování a využívání archiválií

Navzdory probíhající generální inventuře se archivářky Michaela Menšíková, Veronika Časárová a Ilona Činovcová intenzivně věnovaly zpracovávání fondů místních národních výborů (Tatobity, Roprachtice, Žlábek, Mříčná, Horka u Staré Paky, Olešnice-Horka, Levínská Olešnice, Žďár u Staré Paky). Děvčata dále zpracovala rozsáhlý fond TJ Sokol Benešov u Semil, jehož definitivní dokončení proběhne v roce 2014. Ivo Navrátil pracoval především na fondu Okresní soud Semily, plánovaná reinventarizace fondu OS Lomnice nad Popelkou nemohla být uskutečněna. Pavel Jakubec dokončil až na několik dílčích úprav (přírůstky z fondů jiných berních správ, knihy) pořádání fondu Berní správa Turnov, uložené v turnovském depozitáři. Jeho dokončení ovšem narušilo nucené vystěhování z tohoto prostoru během února a března 2013. Jaroslav Barták brigádnicky dokončil náročný osobní fond Rudolfa Hlavy. Uspořádáno bylo 43,34 bm, z toho inventarizováno 27,34 bm.

Studium v archivu vyhledalo 147 zájemců, kteří uskutečnili 254 badatelských návštěv, při nichž zpracovávali 12 seminárních, 6 bakalářských, sedm diplomových a jednu disertační práci. Nejpilnější badatel navštívil archiv sedmnáctkrát, nejstaršímu bylo 89 let. Nadále převažuje zájem o studium rodopisu.

Archiv dále navštívilo sedm exkurzí z Gymnázia Ivana Olbrachta v Semilech, Základní školy Skálova v Turnově a Wal-

dorfského lycea v Semilech v počtu 135 osob. Další zájemci si mohli archiv prohlédnout v rámci Dne archivů, kde jsme tentokrát předvedli pásma z digitalizovaných filmů OFAS Turnov.

Poskytnuty byly 134 zápůjčky, 7 evidenčních jednotek bylo vypůjčeno a celkem jsme vyhotovili 274 rešerší pro úřední i soukromou potřebu.

Konzervátorská dílna v SOkA Liberec pro nás ošetřila 26 pergamenových listin z fondů AM Vysoké nad Jizerou, AM Lomnice nad Popelkou, AM Rovensko pod Troskami, Cech pekařů a pernikářů Horní Branná, Cech ševcovský Lomnice nad Popelkou a krom toho ještě dvě archiválie z osobního fondu Rudolfa Hlavy.

Odborná a kulturní činnost

Zaměstnanci archivu se zásadní měrou podíleli na vydání 26. svazku ročenky Z Českého ráje a Podkrkonoší a jeho dvou konferenčních supplement *Pohádkové vzkázání Václava Čtvrtka* a *Karel Kazbunda, kulturní dědictví a mezinárodní právo.* Daniela Coganová dokončila a vydala *Dějiny městečka Pecky 1848–1990* a *Paměti novopackého Sokola*. Archiváři nelenili ani na poli článků a příspěvků – P. Jakubec (*Navzdory věkům. Unikátní soubor kampanologických památek na zámcích Hrubý Rohozec a Sychrov*, *Rodinný klan Schönfeldů ze Semil*), I. Navrátil („*Záškodnická skupina Jizerka*" *a dvojitý agent Jiří Hilger*), M. Navrátilová *(Krátké ohlédnutí za kulturou v semilském okresním archivu*, *Mezinárodní den archivů 2013 v Semilech)* ad.

O kulturních akcích v archivu se bohatě zmiňoval Bohumil Skalický v Semilských novinách.

I v tomto roce jsme upevňovali vztahy s paměťovými institucemi z regionu i zahraničí. Pro spolek německých archivářů, knihovníků a muzejníků připravil archiv 26. dubna 2013 exkurzi do Národního archivu a do Muzea cukrovarnictví, lihovarnictví, řepařství a města Dobrovice. S Ještědskou pobočkou České archivní společnosti uspořádal archiv první ročník soutěže *O nejlepší kroniku Libereckého kraje* pro období 2010–2011, jejíž slavnostní vyhlášení se uskutečnilo 5. září 2013 v Severočeském muzeu v Liberci mj. za účasti krajského hejtmana. A 4. dubna připravil s toutéž institucí seminář *Metadata a jejich využití v archivní a muzejní praxi.*

19. října navštívila archiv skupina 45 kolegyň a kolegů z wrocławské pobočky Stowarzyszenia Archiwistów Polskich, pro kterou byl připraven výklad, exkurze po archivu, koncert sboru Jizeran a prohlídka Bozkovských dolomitových jeskyní.

I. Navrátil, P. Jakubec a M. Navrátilová se účastnili několika dalších seminářů a konferencí – seminář ČIS při Národním archivu o možnostech a způsobu digitalizace filmových a zvukových archiválií a jejich uložení a zpřístupnění (21. 5., 22. 10.), 15. archivní konference v Ostravě na téma *Archivy a dokumentace průmyslového dědictví* (3. – 5. 6.), exkurze ČIS do německých archivů (12. – 18. 5.) a exkurze ČAS do archivů východních Čech a Kladska (3. – 5. 10.). P. Jakubec připravil několik přednášek pro zájemce ze širokého okolí – *Výzkum pramenů k drobným památkám* (18. 10. a 28. 11.) v rámci tradičního setkání kronikářů v SOkA Semily a pro sdružení MASKA Turnovsko, *Osudy pyrámu v Ohrazenicích* (12. 9.). Dále se podílel na natáčení úvodního dokumentu pro cyklus *Raport o velké válce* pro Českou televizi (18. 5. v SOkA Semily) a na scénáři k dokumentárnímu filmu *Židovské památky Českého ráje a okolí.*

Okresní archiv vyvíjel i letos bohatou kulturní činnost. Během roku uspořádal osm výstav – *Jaroslav Klápště – výběr z celoživotního díla* (8. 2. – 15. 3.), *Pozdrav jara.*

Obrazy Vlasty Matoušové (22. 3. – 10. 5.), *Michail Ščigol: Ateliér, aneb černobílé tempery malířského soukromí* (17. 5. – 28. 6.), *Oleksander Milovzorov – evropský malíř z Ukrajiny* (4. 7. – 16. 8.), *Jiří Reissig – Cesty k vrcholům* (23. 8. – 20. 9.), *Motivy přírodních nálad – výstava Waldorfského lycea v Semilech* (27. 9. – 11. 10.), *Výtvarná skupina FOTOLEJ* (1. 11. – 22. 11.) a *Jana Vorlová – figurální tvorba* (29. 11. 2013 – 16. 1. 2014). Ve foyer archivu se konalo pět samostatných koncertů – *Skupina Plejády z Jindřichovic pod Smrkem* (20. 1.), *Duo Teres* (10. 9.), *Pěvecký sbor Jizeran – polední matiné pro polské archiváře a veřejnost* (19. 10.), *Adventní koncert orchestru Waldorfské školy* (1. 12.) a *Adventní koncert komorního orchestru ZUŠ v Semilech* (15. 12.)

Nevyhýbali jsme se ani další spolupráci na výstavách, pořádaných spřátelenými institucemi: *Synagogy v plamenech – Křišťálová noc 1938 v českém pohraničí* v Severočeském muzeu v Liberci, *Chvála píli včel. Výstava ke 110. výročí založení Včelařského spolku v Turnově* aj.

Personální situace a vybavení archivu

Na plný úvazek pracovali v archivu Ivo Navrátil, Pavel Jakubec, Marie Navrátilová, Michaela Menšíková, Libuše Hlůžová a Milan Jech. Daniela Coganová čerpala mateřskou dovolenou a na její místo byla na zkrácený úvazek přijata Veronika Časárová. Na úvazek 0,35 pracovala Ilona Činovcová. Další zaměstnanci a brigádníci byli k archivu vázáni formou dohod o provedení práce.

Generální inventura byla úspěšně dokončena 28. prosince 2013, a to i přes stěhování archiválií a dalšího vybavení z turnovského depozitáře do semilské centrály a následně vystěhování jednoho depotu za účelem stavby kompaktních regálů (listopad 2013). Objekt v Turnově byl převeden na nového vlastníka, firmu NOKERI, s. r. o., Turnov. Intenzívní měsíční práce za pomoci brigádníka Jakuba Menšíka a stěhovací firmy VEDES, s. r. o., z Jablonce nad Nisou zahrnovala převezení a znovuuložení 582 bm archiválií a 85 bm knih. Rozebrané dřevěné regály byly zčásti postaveny v suterénních prostorách semilské budovy a zčásti deponovány v SOkA Liberec.

Během roku byly realizovány dvě náročné investice – výměna starého plynového kotle za dva kondenzační kotle De Ditrich MCA 65 a MCA 45 v hodnotě 299 tisíc Kč a sestava kompaktních regálů do 5. depotu s kapacitou 579 bm za 312 180 Kč.

Pavel Jakubec

Státní okresní archiv Jičín v roce 2013

Přehled o množství archiválií

Ke dni 31. 12. 2013 evidoval Státní okresní archiv Jičín (dále jen SOkA Jičín) 5165,47 bm archiválií, které tvořily 2253 archivních souborů. Inventarizováno bylo celkem 2342,64 bm, tedy 45,35 % z celkového stavu. Metráž inventarizovaného materiálu se oproti roku 2012 snížila v důsledku jejího přehodnocení při generální inventuře Národního archivního dědictví, jež byla prováděna od 2. 7. 2012 do 31. 12. 2013. V jejím rámci proběhla kontrola stavu všech archiválií uložených v SOkA, v muzeích (Hořice, Jičín, Nová Paka) či mimo jičínský archiv, ale v jeho péči. Byla rovněž kontrolována a upřesněna lokace všech archivních souborů, provedeny adjustační zásahy spočívající zejména ve výměně kartonů a obalových desek s chlopní. Vyhovující obaly byly dodatečně opatřeny chybějícími evidenčními údaji, především

inventárními čísly. Kontrola inventarizovaných archiválií byla v jičínském archivu poprvé provedena až na úrovni inventárních (katalogových) jednotek. Byly vytvořeny dodatky k 427 archivním pomůckám, v případě nedohledaných archiválií k 18 archivním pomůckám. Během roku bylo převzato 51,33 bm archiválií. Z toho 51,30 bm výběrem a 0,03 bm delimitací od Státního okresního archivu Trutnov. Mezi nově přijatými archiváliemi je i kompletní řada kronik města Hořice 1856–2007. Spolu s nimi archiv převzal například konvolut pamětních zápisů J. L. Jandery 1818–1856 (2880 s.) včetně jmenného, místního a věcného rejstříku k tomuto rukopisu či pečetidlo (větší) městečka Hořic 1582, pečetidlo rychtářského práva městečka Hořic (s. d.) a pečetidlo hořického magistrátu (s. d.).

Předarchivní péče

V oblasti předarchivní péče se archiv znovu zaměřil na odbornou pomoc vybraným obcím, školám a jiným institucím ve věci vedení spisové služby, při sestavování spisových řádů a na kontrolu spisoven. Během metodických dohlídek bylo rovněž projednáváno převzetí doposud nepředaných archiválií. K informovanosti zaměstnanců vybraných městských a obecních úřadů přispěla přednáška Bc. Jana Čečetky věnovaná především běžné praxi v oblasti spisové služby, která byla uspořádána ve spolupráci se sdružením Region Podchlumí v prostorách Divadelního sálu Městského úřadu Hořice dne 21. 11. 2013. Kronikářům obcí jičínského okresu poskytoval archiv metodickou pomoc formou osobních konzultací a samozřejmě také během tradičního, speciálně připraveného tematického semináře pořádaného dne 30. 5. 2013 (viz dále). Nejen pro své webové stránky SOkA průběžně připravoval adresář, jenž by měl sloužit odborné i laické veřejnosti a přispívat i ke vzájemné komunikaci mezi kronikáři. Ani v roce 2013 jičínský archiv státní kontroly v úseku vedení spisové služby neprováděl.

Zpřístupňování archiválií

V roce 2013 byla ukončena inventarizace fondů Národní souručenství – okresní výbor Sobotka 1939–1944, Národní souručenství – místní výbor Miletín 1939–1942. Vyhotovení archivních pomůcek bude dokončeno v roce 2014. Zpracováno bylo dalších patnáct fondů místních národních výborů. Vznikly úvody k inventárním seznamům šesti fondů libáňských živnostenských společenstev. Vzhledem k časové náročnosti prací v rámci generální inventury NAD bylo zpracováno celkem 13,38 bm archiválií.

Knihovnu archivu, která je i nadále pouze prezenční a slouží potřebám pracovníků archivu a badatelů, se v roce 2013 podařilo obohatit o 190 publikací, z toho 161 darem. V přírůstkové knize jsme evidovali 23 482 knihovních jednotek (po odečtení vyřazených multiplikátů činil konečný stav 22 144 svazků). Badatelům bylo zapůjčeno 440 knih a periodik, pracovníkům archivu 313 publikací, prostřednictvím MVS bylo vypůjčeno 33 titulů. Pokračovala retrospektivní konverze katalogu knihovny, a to cestou ruční rekatalogizace 1646 titulů. Inventura knihovny (na základě § 16, odst. 2, písm. a, zákona č. 257/2001 Sb., o knihovnách), která byla zahájena již v roce 2012, byla v tomto roce pozastavena, neboť prioritou bylo provedení a úspěšné dokončení generální inventury NAD. Přesto se podařilo alespoň částečně pokročit v revizi knihovních fondů, a to kontrolou 2763 svazků.

Během roku byly vytvořeny digitální kopie Protokolu rady města Jičína 1627–1639 z fondu Archiv města Jičín (kn. č. 14, inv. č. 241) a započala digitalizace sčítacích

operátů z fondů Okresní úřad Jičín I a Okresní úřad Nová Paka. V dílně Státního okresního archivu Chrudim zrestaurovali knihu soudních zápisů a smluv svatebních 1600–1699 (1832), pamětní knihu 1674–1834 náležející do fondu Archiv města Kopidlno a jedenáct tovaryšských listů z fondů Cech řezníků Hořice, Cech pekařů, perníkářů Jičín, Cech tkalců Jičín. Nutné konzervátorské zásahy byly provedeny na následujících archiváliích: kronika TJ Sokol Hořice 1935–1940 (fond Sokol – tělocvičná jednota Hořice), pokladní kniha 1929–1948 (fond Vodní družstvo Sběř), kniha odsloužených nadačních mší 1829–1908, funkční kniha 1911–1931, soupis přispěvatelů na školní fundaci 1839–1926 (fond Farní úřad Osenice), hospodářská kniha 1819–1835 (fond Farní úřad Bystřice), druhopisy matrik narozených Děkanského úřadu Libáň 1799, 1821, 1850 (Sbírka druhopisů matrik okresu Jičín).

Využívání archiválií

Badatelnu archivu navštívilo 265 osob (z toho 1 cizinec z Nizozemí), které vykonaly celkem 604 studijních návštěv. Mezi obvyklé požadavky badatelů patřilo vyhledání konkrétních dokumentů (personální záležitosti, stavební a majetková dokumentace, potvrzení o pracovním poměru či o školním studiu, genealogické údaje aj.) a sdělení údajů informačního charakteru.

Zajímali se také o regionálně historická témata (např. Ossarium ve Kbelnici, Valdštejnská lodžie a Libosad v kontextu barokní krajiny Jičínska, Kostel sv. Ignáce v Jičíně, Kamenosochařská tradice a škola v Hořicích, Učitelský ústav v Jičíně, Malotřídky na Jičínsku, Skauting v Jičíně, Historie Biografu Český ráj, Rok 1968 na Jičínsku, Dějiny Židů v Jičíně, Evangelíci v Jičíně do r. 1938, Jičínské zdravotnictví, Jičínské nevěstince, Emancipační hnutí hořických žen, Historie soudní věznice v Jičíně, Hořický pivovar 1871–1905, Historie ledního hokeje v Jičíně, Marketingová analýza výstavby sportovního zařízení města Jičína, Povodeň v Nové Pace 26. 5. 1936, Rybníky na Jičínsku, Lidová kultura na Novopacku), osobnosti (Josefina Kablíková, Josef Korel, Antonín Kotík, Antonín Krecar, Jan Malát, Vojtěch Sucharda, Václav Špála, Ladislav Zívr, Antonín Zvěřina, rodina Goliathova v Jičíně) nebo témata obecnějšího zaměření (např. Národní souručenství 1939–1945, Dějiny kriminality, Středověké poutní odznaky, Výzkum zvonového fondu, Školní docházka v 19. století). Nejvíce badatelských návštěv se vázalo ke studiu témat Genealogie a historie obce Keteň (35), Genealogie a válka r. 1866 (24), Historie Jičína (21), Kamenosochařská tradice a škola v Hořicích (15), Rok 1968 na Jičínsku (11), Učitelský ústav v Jičíně (11), Historie Železnice (11). Celkově bylo zpracováváno 273 studijních témat. Studenti vysokých škol – Univerzita Hradec Králové (15 badatelů, 54 návštěv), Univerzita Karlova v Praze (3 badatelé, 4 návštěvy), Univerzita Pardubice (5 badatelů, 6 návštěv), Technická univerzita v Liberci (6 badatelů, 18 návštěv), Česká zemědělská univerzita v Praze (2 badatelé, 6 návštěv), Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava (1 badatel, 4 návštěvy), Ostravská univerzita v Ostravě (1 badatel, 3 návštěvy), Slezská univerzita v Opavě (1 badatel, 1 návštěva), Clemson Univerzity (1 badatel, 2 návštěvy) – v SOkA vyhledávali podklady pro 35 bakalářských a diplomových prací.

V rámci exkurzí navštívili badatelnu 21. února studenti Střední průmyslové školy sochařské a kamenické a Středního odborného učiliště kamenického v Hořicích, 29. srpna pak členové jičínské pobočky Sjednocené organizace nevidomých a slabozrakých. Dne 15. 8. 2013 připravil jičínský archiv pro účastníky 3. ročníku „Archivního

tábora“ prezentaci své činnosti spojenou s výstavkou vybraných archiválií a komentovanou prohlídku budovy. Archiv zapůjčil prostřednictvím 65 reversů celkem 276 evidenčních jednotek a vypůjčil si na základě 3 reversů 23 evidenčních jednotek. Provedeno bylo 88 rešerší pro úřední potřebu a 144 pro soukromé účely.

Odborná a kulturně výchovná činnost

V roce 2013 archiv spolupracoval s Regionálním muzeem a galerií v Jičíně na výstavě *Neztratit víru v člověka aneb Protektorát očima dětí* (konala se 10. ledna – 3. března v prostorách muzea) a s Městským muzeem a galerií Hořice na přípravě výstavy *Perníkářství na Hořicku* (byla instalována 7. listopadu – 20. prosince v Malé síni muzea).

V rámci dlouhodobých aktivit byl Mgr. Karel Chutný i nadále členem Komise pro archivní kulturní památky a národní kulturní památky, jakožto poradního orgánu ředitele Odboru archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra ČR. Úzce spolupracoval s Letopiseckou komisí města Jičína. V roce 2013 se stal členem občanského sdružení Jičínská beseda, které pořádá přednášky přinášející nové poznatky v historickém bádání o Jičíně a okolí. Mgr. Radka Janků byla členkou redakční rady vlastivědného sborníku *Z Českého ráje a Podkrkonoší.* PhDr. Eva Bílková i v tomto roce vedla kroniku města Jičína, byla předsedkyní Pekařovy společnosti Českého ráje se sídlem v Turnově, členkou občanských sdružení Jičínská beseda a Paměť a svědomí.

6. února přednášela Eva Bílková pro členy oblastní pobočky Sjednocené organizace nevidomých a slabozrakých a detašovaného pracoviště Tyflocentra Hradec Králové, o. p. s., na téma „Jičínská kronika“, 20. února o zápisech v jičínské kronice k tématu „Únor 1948“ na akci pořádané občanským sdružením Paměť a svědomí a Regionálním muzeem a galerií v Jičíně, 21. února v jičínském archivu pro studenty Střední průmyslové školy sochařské a kamenické a Středního odborného učiliště kamenického v Hořicích o archivu a možnostech studia materiálů o škole, jejích osobnostech i v souvislosti s budoucí profesí restaurátorů. 6. března v zasedací místnosti Městského úřadu Jičín prozradila Radka Janků výše uvedeným členům SONSu, jaké bohatství ukrývají archivní depozitáře pro rodopisné bádání. Spolu s Karlem Chutným seznámili 13. března na Pecce přítomné na akci pořádané místní knihovnou s archiváliemi vztahujícími se k městečku. 20. března informovala Eva Bílková studenty historie Filosofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci o archivech, vzdělávací a kulturní činnosti, o spolupráci paměťových institucí a škol. 28. října referoval Jan Čečetka u příležitosti odhalení pamětní desky obětem 1. světové války z Lánů o dějinných událostech obce v tomto období. Radka Janků připravila cyklus seminářů o genealogii, který proběhl 14. 11., 21. 11. a 28. 11. v prostorách Knihovny Václava Čtvrtka v Jičíně.

Podle dohody o spolupráci s Regionálním muzeem a galerií v Jičíně o přípravě seminářů pro kronikářky a kronikáře okresu Jičín zajišťoval archiv program jarního setkání, které proběhlo 30. května v Porotním sále jičínského zámku. Tématem úvodní přednášky byly tentokrát lidové pověsti. O smyslu jejich písemného záznamu z hlediska moderní vědy i regionální historie, vlastivědy a kronikářství hovořil Mgr. Pavel Kracík, který představil i metodiku sběru a správného záznamu vyprávění, aby byla co nejvíce zachována výpovědní hodnota jak po formální, tak obsahové stránce. Ředitel archivu pak zodpověděl některé konkrétní dotazy vycházející z praxe a připomněl, že důležitost ve-

dení obecních kronik si čím dál více uvědomuje veřejnost, o čemž svědčí nominace některých kronikářů dobře vykonávajících svou práci na cenu Jivínský Štefan, udělovanou každoročně za kulturní činnost na území okresu Jičín, i fakt, že v roce 2013 tuto cenu v kategorii za dlouhodobé zásluhy obdržel kronikář z Ketně Miloslav Sádlo.

Při příležitosti Mezinárodního dne archivů pozvali 7. června pracovníci jičínského okresního archivu zájemce na komentované prohlídky budovy s cílem ukázat, jaké bohatství skrývají depozitáře, kde a jak jsou uloženy písemné materiály a odkud se vybírají a předkládají badatelům. Ukázky výsledků jejich práce byly představeny na výstavce – diplomové a bakalářské práce obhájené na různých vysokých školách, knihy, studie a články otištěné v novinách i odborných časopisech, zápisy v kronikách atd. V úvodní besedě přiblížil Karel Chutný historii instituce, Radka Janků upozornila na možnosti genealogického bádání. Při rozhovorech s návštěvníky měli archiváři možnost poznat různé pohledy na zpřístupňování archiválií ke studiu, upozornit na důležitou práci kronikářů, regionálních historiků, vlastivědných pracovníků a zájemců o historii, na pomoc paměťovým institucím i pracovníkům památkové péče, doložit nutnost a význam zachovávání písemných a dalších dokumentárních materiálů, o něž se dosud starají soukromé osoby nebo spolky a sdružení.

Pracovníci archivu se zapojili do organizace mezinárodní konference *Karel Kazbunda, kulturní dědictví a mezinárodní právo*, která se konala v Jičíně 19. a 20. dubna 2013. Podíleli se na tvorbě plakátu, pozvánek, na zajištění pořadatelské služby v průběhu jednání i vytvoření technického zázemí, na přípravě občerstvení pro účastníky, na vytvoření doprovodného programu i zvláštního programu pro zahraniční hosty. Eva Bílková přednesla zahajovací a závěrečný projev a řídila úvodní blok jednání, Karel Chutný řídil blok poslední. Radka Janků a Karel Chutný připravili příspěvek *Karel Kazbunda „ve službách" jičínského archivu.* Eva Bílková pomáhala při vyhledávání některých údajů pro referáty s jičínskou tematikou nebo při redakční práci na monografii sestavené z příspěvků z této konference a vydané jako 16. supplementum vlastivědné ročenky *Z Českého ráje a Podkrkonoší*.

Archiváři dohledávali také informace pro přednášky organizované Jičínskou besedou a materiály k drobným výstavkám při nich – např. *Poutník se vrací do Jičína*, o osobnosti a díle Josefa Bohuslava Foerstera, jeho vztahu k Jičínu i okolnostech uvedení jeho opery Eva jičínskými ochotníky roku 1923 (11. října), přednáškový večer věnovaný životu a dílu jičínského malíře Jindřicha Procházky (15. listopadu). Poskytovali potřebné informace Jičínskému deníku a Novým Novinám či odbornou pomoc – Eva Bílková například při vytváření přehledu nominací na cenu Jivínský Štefan udělovanou každoročně za činnost v kultuře na okrese Jičín, neboť mezi nominovanými jsou kronikáři i autoři článků, studií a publikací věnovaných regionální historii a zájemci o ní, kteří připravují přednášky, besedy, dokumentární výstavy a další akce. Radka Janků zpracovala *Dějinný přehled událostí v Pecce do roku 1848* pro publikaci Daniely Coganové *Dějiny městečka Pecka 1848–1990* (Pecka 2013). Karel Chutný publikoval na stránkách 25. ročníku sborníku *Z Českého ráje a Podkrkonoší*.

Personální podmínky a vybavení archivu

V počtu zaměstnanců archivu došlo v tomto roce ke změnám. PhDr. Eva Bílková ukončila 30. září pracovní poměr na dobu určitou. Pokračovala v něm formou

dohod o provedení práce a o pracovní činnosti. Od 4. března do 31. prosince pracovala v SOkA Mgr. BcA. Zdenka Gláserová Lebedová, a to na dohody o provedení práce a pracovní činnosti. V období od 1. října – 31. prosince byla v SOkA na dohodu o pracovní činnosti zaměstnána Markéta Nechanická.

Odbornou desetidenní praxi v SOkA Jičín ve dnech 29. července – 9. srpna vykonali Petr Bílek, Tereza Horáková, Anna Knapová a Bohdana Tomešová, studenti 1. a 2. ročníku FF Univerzity Hradec Králové (katedra pomocných věd historických a archivnictví).

Ani v roce 2013 nebyly realizovány žádné investiční akce.

Karel Chutný

Muzeum Českého ráje v Turnově v roce 2013

Rok 2013 byl v Muzeu Českého ráje v Turnově opět bohatý na události. Týmu pracovníků muzea byly předloženy mimořádné úkoly související s pracemi na přípravě nové stálé expozice – Muzea horolezectví. V průběhu roku probíhaly především práce na zpracování scénáře expozice, byly připraveny podklady pro zadání architektonických studií na stavební úpravy objektu stávající galerie muzea a výtvarné řešení expozice. V zájmu optimálního řešení byly zadány další dvě studie architektonickým ateliérům. Probíhal sběr materiálů a archivní průzkum, muzeum získalo i několik darů do sbírky horolezectví. V oblasti správy budov prioritou číslo jedna bylo dokončení rekonstrukce barokního domu U Bažanta čp. 70. Byla provedena výměna střešního pláště koníren, které jsou jeho součástí, oprava zdiva tohoto objektu a nátěry vrat.

V roce 2013 Muzeum Českého ráje realizovalo několik výjimečných výstavních projektů, které svým významem přesáhly hranice libereckého regionu a těšily se velkému zájmu veřejnosti i médií. Za všechny jmenujme mezioborový projekt *Ze sbírek manželů Josefa a Jany Scheybalových*, který představil nejznámější akvizici muzea tzv. Scheybalovu sbírku, výsledek vědecko-výzkumného úkolu *Chvála píli včel* k 110. výročí vzniku turnovského Včelařského spolku, dále výstavu výsledků výzkumu lidového stavitelství, realizovaného v letech 2004–2014, *Ze dřeva a kamene*. Klenotnice přivítala výstavu *Český granát na světových výstavách,* připravenou v souvislosti s 60. narozeninami DUV Granát Turnov. K životnímu jubileu sběratele Jaroslava Mojsla připravilo muzeum 6. výstavu Klubu českých filatelistů v Turnově, jubileem podniku Crytur Turnov (dříve Monokrystaly) byla inspirována výstava *Krystaly kolem nás*. Vedle toho byly ve výstavním sále prezentovány projekty zaměřené na výtvarné umění jako *Salon mladých výtvarníků Jawor – Turnov 2012*, *Horolezecká fotografie*, *To není šperk! – mezinárodní výstava evropských šperkařských škol*, obrazy Karla Janáka a práce mladých turnovských šperkařů pod názvem *Re generace*. Na Dlaskově statku kromě stálé expozice *Už mou milou do kostela vedou* byla instalována výstava *Kouzla a věštby Vánoc*. Muzeum se také prezentovalo výstavami v jiných zařízeních a v zahraničí. Spolu s výstavní a expoziční činností MČR Turnov se výrazně zvýšil podíl popularizačních výstupů jednotlivých odborných pracovníků v médiích, vydávaných edic a doprovodných programů k výstavám – přednášek, komentovaných prohlídek, workshopů, animačních a výtvarných dílen ad.

Vedle výstav uspořádalo muzeum během roku 2013 celkem 78 kulturních pořadů, doprovodných programů a dílen. Za

zmínku stojí *Medová muzejní noc*, *Srdce z českého granátu* – doprovodný program k výstavě *Český granát na světových výstavách*, *Cesta kamene* – naučná interaktivní stezka expozicemi muzea s pracovními listy, edukační muzejní kroužek *Malý etnograf*, konference *70 let výzkumu krystalů v Turnově*, *Mezinárodní šperkařské sympozium* a *Setkání řezbářů na Dlaskově statku v Dolánkách*, volnočasový muzejní kroužek *Výtvarný salon I* a *II*, tvůrčí dílny *Svatomartinská dílna*, *Dřevěná hračka*, *Andělé z vlny*. Z pravidelně konaných akcí to byl 19. ročník *Staročeských řemeslnických trhů* a *Dny kulturního dědictví*. Na Dlaskově statku proběhly již tradiční akce *Masopust*, *Pomlázka teče okolo pece*, *Prázdniny s loutkářským souborem Na židli* a *Loutkářská pouť*.

Další oblastí, která si zasluhuje pozornost, je péče o sbírky. V uplynulém roce MČR Turnov výrazně pokročilo ve zpracování Scheybalovy sbírky. Přes omezené finanční možnosti MČR Turnov investovalo do digitalizace vybraných sbírkových předmětů. Celkem bylo digitalizováno 7825 položek. Ve II. stupni evidence bylo zpracováno 4860 inventárních čísel. V dílnách muzea bylo ošetřeno a konzervováno 676 sbírkových předmětů. Pozitivem pro muzeum je rovněž získání nových sbírkových předmětů od dárců. Celkem byly získány 323 nové přírůstky. Bez povšimnutí nelze ponechat ani vědeckovýzkumné úkoly odborného oddělení. Vedle archeologických výzkumů (335 úkolů a 173 vyjádření ke stavebním činnostem), řešili odborní pracovníci muzea celkem 17 výzkumných úkolů. Mimo jiné *Zpracování nominačního dokumentu na seznam nemateriálních kulturních statků Libereckého kraje*, *Vysocké divadlo (historie a současnost)*, a nominačních dokumentů *Mistr rukodělné výroby Libereckého kraje* (pan Mrňák a paní Kaplanová), *Zpracování národopisné sbírky J. V. Scheybala* (část Osobní fond Josefa Václava Scheybala), *Výzkum lidové plastiky, Dokumentace historie a současnosti včelařství na Turnovsku, Výzkum pískovců na památkách Českého ráje, Dokumentace lidového stavitelství* (část Kámen v architektuře), *Soupis pamětních desek, pomníků, památníků a vojenských hřbitovů na území Turnova, Edice Dlaskových pamětí* ad. Tato vědeckovýzkumná činnost byla z velké části podpořena finančními prostředky z grantových projektů Ministerstva kultury. Některé z výsledků výzkumné činnosti byly publikovány v odborném tisku, popřípadě prezentovány na výstavách.

Přes klesající celorepublikový trend se podařilo udržet celkový stav návštěvnosti na úrovni předchozích pěti let. Muzeum navštívilo celkem 43 274 osob. Návštěvnost muzea výrazně posílily doprovodné programy k pořádaným výstavám, především speciální výtvarné a edukační dílny a kroužky pro širokou veřejnost. Pozitivní výsledek byl dosažen volbou témat, zlepšenou komunikací, interní propagací a živou prezentací v médiích. Zlepšila se i spolupráce se středními a vysokými školami, pro které pracovníci odborného oddělení zajišťovali konzultace a oponentury k diplomním, seminárním a doktorandským pracím. Odborní pracovníci spolupracovali také s dalšími kulturními institucemi, stálými partnery, kterými jsou Pekařova společnost Českého ráje, Spolek přátel muzea a Geopark Český ráj. Pracovali ve výborech odborných vědeckých institucí, redakčních radách regionálních periodik, poradních sborech příbuzných institucí, nákupních komisích muzeí, ad. Muzeum bylo živě prezentováno v relacích rozhlasu a televize, v celostátních i regionálních mediích.

To, co negativně ovlivnilo činnost muzea v roce 2013, byla personální situace.

V uplynulém roce přetrvávaly problémy související s nedostatečnou kapacitou pracovníků, zajišťujících činnost Regionálního pracoviště pro naplňování Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu. Trvale poddimenzován je i přes snahu o restrukturalizaci počet odborných pracovníků zajišťujících záchranné archeologické výzkumy. Pro optimální správu sbírek by bylo potřeba přijmout navíc dvě odborné síly, a to 1 etnografa a 1 archeologa. Závěrem však lze říci, že díky mimořádnému pracovnímu nasazení všech zaměstnanců organizace všechna oddělení plnila a splnila plánované úkoly v oblasti sbírkotvorné a péči o sbírky, vědeckovýzkumné, metodické a edukační, kulturně výchovné, ediční a publikační, rozvojových aktivit včetně činností mimo zadanou strukturu a v neposlední řadě i provozu muzea.

Vladimíra Jakouběová

Regionální muzeum a galerie v Jičíně v roce 2013

Regionální muzeum a galerie v Jičíně zůstalo i v roce 2013 jednou z deseti kulturních příspěvkových organizací zřizovaných Královéhradeckým krajem. V obecné rovině dopadl rok 2013 pro jičínské muzeum standardně, s vyrovnaným hospodařením, dobrou návštěvností a dobrým mediálním ohlasem. Leitmotivem činnosti jičínského muzea zůstalo i v roce 2013 hledání nových prostor pro uložení sbírkových předmětů. Díky náměstkovi hejtmana Královéhradeckého kraje RSDr. Ing. Otakaru Rumlovi, radnímu Josefu Dvořákovi a vedoucímu oddělení kultury KÚ Královéhradeckého kraje PhDr. Pavlu Mertlíkovi v této věci došlo k jistému posunu, za což jim patří poděkování.

Prezentační a přednášková činnost

Prezentační činnost Regionálního muzea a galerie v Jičíně i v roce 2013 nadále naplňovala stálá expozice muzea a dočasné výstavy v prostoru výstavní chodby muzea a galerie. Co se týká technických inovací souvisejících se stálou expozicí, do všech prostor stálé expozice byly instalovány speciální UV fólie, které přispívají k větší ochraně bezpečnosti sbírkových předmětů a také k lepšímu komfortu návštěvníků. V prostorách výstavní chodby bylo v závěru roku instalováno nové osvětlení. Zároveň došlo v závěru roku k vybudování plnohodnotné přednáškové místnosti v konferenčním salónku (instalace projektoru, ozvučení, elektrického stahovacího plátna, LED osvětlení).

V roce 2013 jičínské muzeum uspořádalo celkem 11 výstav. K nejatraktivnějším patřily výstavy *Ondřej Sekora přírodovědcem* (kurátorka Mgr. Petra Zíková), *Dopijem a půjdem* (kurátorka Mgr. Jiřina Holá), *Staré zlaté časy* (kurátorky Mgr. Hana Fajstauerová a Jana Kořínková), *Trpaslík a jeho svět* (kurátorka Mgr. Hana Macháčková) a *Kouzlo hudebních nástrojů* (kurátorka Jarmila Hakenová). K většině výstav byl připraven také doprovodný program v podobě přednášek, komentovaných prohlídek, edukačních programů apod.

V roce 2013 jičínské muzeum pokračovalo také v intenzivní přednáškové činnosti v období jara a podzimu. Pořádány byly dva přednáškové cykly, díky kterým se uskutečnilo cca dvacet přednášek na téma historie, přírodověda či cestování. Pracovníci Regionálního muzea a galerie v Jičíně vyvíjeli v roce 2013 také čilou lektorskou činnost. Kromě přednášek pro školy, které pořádali téměř všichni odborní pracovníci, za zmínku stojí například akce typu *Vítání*

ptačího zpěvu, terénní archeologické exkurze či přednášky související s činností archeologického oddělení.

Z ostatních akcí pro veřejnost, které muzeum organizovalo, či se na nich podílelo, zmiňujeme také *Masopust, Muzejní noc* či *Setkání kronikářů*.

Ediční a vydavatelská činnost

Regionální muzeum a galerie v Jičíně v roce 2013 vydalo celkem dvě publikace. Byly to *Staré jičínské hostince* od Jiřiny Holé (katalog k výstavě o zaniklých jičínských restauracích) a dále *Muzejní noviny,* věnované tentokrát obci Staré Místo. V případě Muzejních novin se jednalo v pořadí už o 34. číslo.

Činnost edukátorského pracoviště

Jičínské muzeum bylo ve dnech 24. – 25. září hostitelským muzeem pro seminář komise pro práci s veřejností a muzejní pedagogiku, který pořádala Asociace muzeí a galerií ČR a kterého se zúčastnila odborná veřejnost z celé ČR. Edukátorské pracoviště zajišťovalo také programy ke krátkodobým výstavám a pokračovalo v dlouhodobějších vzdělávacích programech (program *Procházky do minulosti* vstoupil do svého 6. ročníku). V roce 2013 se jičínské muzeum podílelo jako partner na projektu Operační program vzdělávání pro konkurenceschopnost – Další vzdělávání pracovníků kulturních institucí Královéhradeckého kraje, v rámci kterého garantovalo modul Muzejní a galerijní pedagogika. V rámci tohoto modulu bylo uspořádáno několik workshopů, které vedly PhDr. Hana Havlůjová, MgA. Ivana Pernicová, Mgr. Iva Vachková, dr. Petra Šobáňová či Mgr. Klára Smolíková. Edukátorské pracoviště zaznamenalo také personální změnu. MgA. Alenu Annu Kyselo, která odešla na mateřskou dovolenou, vystřídala v polovině listopadu Mgr. Martina Pajerová. Ta také připravila v prosinci nový edukační program nazvaný *S človíčkem do minulosti*.

Management, marketing a fundraising

Jedním z nejvýraznějších úkolů managementu organizace bylo v roce 2013 řešení nevhodného uložení sbírkových předmětů a s tím související hledání nového prostoru pro depozitář. Na jaře roku 2013 se Krajský úřad Královéhradeckého kraje začal zajímat o možnost zakoupení budovy v ulici Boženy Němcové 46 v Jičíně od vlastníka, kterým bylo Město Jičín. Po několika jednáních však prodejce – Město Jičín – upřednostnil jiného zájemce. V následujícím období se zřizovatel muzea pokoušel najít eventuální vhodné volné prostory u jím zřizovaných školských zařízení. S koncem roku se pak muzeum rozhodlo zadat studii novostavby depozitáře v Robousích u Jičína, jakožto další eventualitu, se kterou by bylo možné při dobré konstelaci počítat. Problematika depozitáře bude dále řešena, lze však říci, že z hlediska přístupu zřizovatele došlo ve vnímání potřeby depozitáře k významnému posunu.

Souvisle s hledáním depozitáře pak byl odložen i projekt stálé expozice Albrechta z Valdštejna – především s ohledem na to, že v případě nalezení depozitáře by se v těsné návaznosti na stálou expozici vytvořily volné prostory, kde by budoucí možná expozice mohla vzniknout (vhodné s ohledem na provoz, návaznost na expozici apod.).

Je také třeba zmínit osud projektu *Architektura, urbanismus a krajinotvorba frýdlantského panství Albrechta z Valdštejna (1621–1634),* GAČR č. 404/09/2112, na kterém se muzeum podílelo a který v roce 2013 vstoupil do posledního roku řešení. Poté, co bylo vyhlášeno výběrové řízení na předtiskovou úpravu závěrečné publikace a zároveň její tisk, byla zahájena jednání

s nakladatelstvím Academia, které na začátku projevilo zájem o vydání publikace. Během jednání se ovšem názor nakladatelství Academia změnil do té míry, že od vydání publikace ustoupilo. Výběrové řízení bylo formálně v posledních týdnech roku 2013 zrušeno, publikace nebyla vydána a finance určené na vydání publikace byly navráceny do státního rozpočtu. Bohužel vzhledem k finanční náročnosti vydání publikace nebyl splněn původní cíl ji vydat. Publikace je však přesto připravena v rukopisu pro možného vydavatele.

Co se týká propagace, novým prvkem, který se v této oblasti objevil, byl muzejní čtvrtletník s názvem HURÁ MUZEUM!, který vyšel v roce 2013 ve třech vydáních (vždy v nákladu po 1000 kusech). Byl distribuován návštěvníkům muzea a také do všech informačních center v okolí a na jeho financování se podílelo také město Jičín.

O jičínském muzeu se v roce 2013 objevilo mnoho zpráv v místních, krajských a celostátních médiích. Kromě médií typu Jičínský deník, Nové noviny, Týdeník 5+2 či www.mojejicinsko.cz se o akcích našeho muzea psalo také v krajských mutacích MF Dnes, Právo či dalších médií. Za klíčovou považujeme spolupráci s Jičínským deníkem, kde se po celý rok jednou týdně objevoval článek související se sbírkou našeho muzea z pera všech odborných pracovníků.

V rámci fundraisingu se jičínské muzeum účastnilo celkem deseti dotačních příležitostí převážně u města Jičín a Královéhradeckého kraje.

Návštěvnost

Návštěvnost Regionálního muzea a galerie v Jičíně se oproti roku 2012 snížila. Stálou expozici a výstavy v muzeu a galerii navštívilo celkem 19 322 návštěvníků (26 968 v roce 2012). Důvody poklesu návštěvnosti souvisí zřejmě s ne zcela optimálním zařazením sezónní výstavy, ovšem na vině jsou zřejmě i vnější faktory, jako je vzrůstající konkurence volnočasových aktivit na Jičínsku, obecná ekonomická situace v České republice či charakter počasí během hlavní turistické sezóny, kdy do muzea obecně zavítá nejvíce návštěvníků.

Práce se sbírkou

V roce 2013 muzeum zaznamenalo 1175 evidenčních čísel nových přírůstků. Vzhledem k finanční situaci organizace byla v roce 2013 realizována akvizice prostřednictvím nákupů sbírkových předmětů jen minimálně. Největší část přírůstků se do muzea dostávala prostřednictvím vlastního sběru, pozůstalostí a darů. Důležitým momentem bylo také předání zbytku předmětů z bývalého muzea v Kopidlně. Město Kopidlno začalo v roce 2013 jednat o tom, že za asistence jičínského muzea zapíše svou sbírku do Centrální evidence sbírek, správcem podle zákona by se pak mělo stát právě Regionální muzeum a galerie v Jičíně. O této věci bude dále jednáno a kopidlenská sbírka bude v rámci časových možností jednotlivých kurátorů zpracovávána.

Michal Babík

Městské muzeum a galerie v Hořicích v roce 2013

Práce se sbírkami

Do přírůstkové knihy muzea bylo v roce 2013 zapsáno celkem 95 předmětů. Větší část z nově zapsaných sbírkových předmětů tvoří mapy ze starého fondu muzea, jež do té doby nebyly vedeny v řádné evidenci. Mezi nejzajímavější nové přírůstky patří uniforma československé armády z druhé poloviny 20. století včetně 21 me-

dailí a odznaků, zásobnice na kávu, památník někdejší hořické občanky s podpisy významných osobností, dřevěné formy na máslo, klobouk člena Spolku vojenských vysloužilců a stůl na pečení trubičkových oplatek.

Z fondů hořického muzea (a Galerie plastik) byly zapůjčeny pro výstavní účely sbírkové předměty následujícím institucím: Východočeskému muzeu v Pardubicích, Regionálnímu muzeu ve Vysokém Mýtě a Městskému muzeu a galerii v Poličce keltské nálezy z archeologické podsbírky; Opavské kulturní organizaci, Městskému muzeu v Nové Pace a Severočeské galerii výtvarného umění v Litoměřicích ilustrace Zdeňka Buriana ke knihám Eduarda Štorcha; Galerii hlavního města Prahy plastiky L. Šalouna, L. Kofránka, J. Kalvody, J. Krepčíka, V. Nechleby a J. Čermáka; Archivu hl. m. Prahy plastiky L. Šalouna, J. Mařatky a Q. Kociána; Regionálnímu muzeu v Náchodě perlařský stůl.

Na výstavu k 130. výročí narození Karla Vika si muzeum vypůjčilo soubor grafických prací z Muzea Českého ráje v Turnově a předměty vztahující se k osobnosti K. Vika od jeho vnučky Ing. Mileny Jeřábkové a od Ing. Pavla Hančara. Od Aleše a Martiny Vostřezových a Ing. Oldřicha Kvapila si muzeum vypůjčilo na výstavu *Perníkářství na Hořicku* dřevěné formy na perník a staročeské vytlačované perníky.

Z restaurátorských a konzervátorských prací na sbírkových předmětech muzea je třeba zmínit především restaurování sádrových odlitků historických zvonů Vítem Kotrbáčkem.

Pokračovala postupná inventarizace veškerého sbírkového fondu. Konkrétně byla provedena inventarizace archeologické podsbírky, při které byl identifikován archeologický materiál (převážně keramika) bez řádné evidence. Tento materiál byl poté archeologem zapisován do řádné evidence. V historické podsbírce byla započata inventarizace fotografií. V historické podsbírce byl inventarizován též mapový fond muzea. Pokračovala inventarizace podsbírky knih. Bylo provedeno řádné hlášení na Ministerstvo kultury ČR o provedených změnách v chronologické i systematické sbírkové evidenci do Centrální evidence sbírek. V rámci generální inventarizace archivů v ČR byla provedena inventarizace příslušných archiválií ve sbírkách Městského muzea a galerie Hořice.

Muzejní knihovna

V roce 2013 bylo pro muzejní knihovnu získáno celkem 21 knih, z nichž bylo 14 zapsáno do podsbírky knih (*Bibliotheca Hořicensis*).

Badatelé

V roce 2013 bylo v muzeu evidováno celkem 29 badatelů, kteří vykonali 54 badatelských návštěv. Jednalo se o studenty a pracovníky Univerzity Karlovy v Praze, Univerzity Hradec Králové, Univerzity Pardubice, Univerzity Palackého v Olomouci, Technické univerzity v Liberci, Vysoké školy ekonomie a managementu v Praze, University of Cambridge, Gymnázia, SOŠ, SOU a VOŠ Hořice, Janáčkovy konzervatoře a gymnázia v Ostravě, dále kronikáře města a další badatele z řad soukromých zájemců. Vedle toho byla řada badatelských dotazů zodpovězena prostřednictvím elektronické pošty.

Ediční činnost, publikační činnost a propagace

Propagační materiály a tiskové zprávy ke všem akcím muzea byly uveřejňovány v regionálním tisku. Dále byly publikovány příspěvky ve vlastivědné čítance *Pod Zvičinou* (O. Tomíčková, jež je zároveň členkou redakční rady), v *Hořickém kulturním zpravodaji* (O. Tomíčková) a *Hořických no-*

vinách (O. Tomíčková). V. Horák se autorsky podílel na knize *Jívka – kapitoly z dějin obce u pramene Metuje* a publikoval článek ve sborníku Národního památkového ústavu v Josefově *Monumenta vivent*. Akce muzea byly propagovány v Českém rozhlase Hradec Králové (O. Tomíčková, J. Gregorová) a Českém rozhlase 3 – Vltava (V. Horák).

Projekty

Muzeum spolupracovalo na projektu *Kartografické zdroje jako kulturní dědictví* s Výzkumným ústavem geodetickým, topografickým a kartografickým AV ČR. Výstupem je digitální zpracování mapového fondu muzea pro badatelské účely.

Odborná praxe studentů v muzeu

Praxi vykonali v průběhu roku 2013 čtyři studenti: Lenka Zemánková, Lucie Růžičková (Střední škola informatiky a služeb Dvůr Králové), Vratislav Kopecký a David Sůva (Gymnázium, SOŠ, SOU a VOŠ Hořice).

Členství v odborných komisích a společnostech

O. Tomíčková je členkou komise pro kulturu a rozvoj cestovního ruchu Rady města Hořice, členkou redakční rady vlastivědné čítanky *Pod Zvičinou*, členkou Pekařovy společnosti Českého ráje, členkou ženského spolku Vesna, jeho výboru a spolkovou kronikářkou a dále členkou Štefanské komise, zabývající se mapováním kulturní činnosti na území bývalého okresu Jičín.

J. Gregorová je členkou rady a předsedkyní OS Katalpa, zabývajícího se pořádáním workshopů věnovaných různým výtvarným technikám a starým řemeslům.

V. Horák je členem redakční rady vlastivědného sborníku *Krkonoše – Podkrkonoší*, členem poradního sboru pro sbírkotvornou činnost při Krkonošském muzeu ve Vrchlabí a konzervátorem státní památkové péče pro obec Trutnov s rozšířenou působností.

Výstavy

Muzeum uspořádalo čtyři výstavy v Malé síni: *Krása starých map* (14. února – 22. března), *Na kole od nás do Jeruzaléma a ještě kousek* (4. dubna – 30. května), *Hledání ztraceného času – židovské město* (20. června – 20. října) a *Perníkářství na Hořicku* (7. listopadu – 20. prosince). Ve Štorchově síni pokračovala výstava *Zmizelé Hořice* (1. ledna – 30. dubna), na kterou navázaly výstavy *Karel Vik – malíř a grafik* (30. května – 8. září) a *Obrazy Vlastislava Doležala* (19. září – 15. prosince). Ve foyer radnice muzeum instalovalo krátkodobou expozici *Vzpomínka na letce Vlastimila Veselého* (20. září – 10. října). V Masarykově věži samostatnosti byla přístupná stálá expozice od 1. května do 30. září. Výstavy a doprovodné akce v muzeu zhlédlo 4055 návštěvníků, expozici v Masarykově věži samostatnosti 3077 návštěvníků.

Další činnost

Muzeum se podílelo na řadě dalších kulturních akcí: Komentované prohlídky synagogy a židovského hřbitova pro žáky základních a středních škol (O. Tomíčková), *Noc kostelů* – příprava a organizace programu v synagoze (O. Tomíčková), *Evropský den židovské kultury* – příprava a organizace programu v synagoze (O. Tomíčková); *Žižkovo vítězství na Gothardě r. 1423* – přednáška E. Ulrychové, Archeologická vycházka s E. Ulrychovou na gothardské bojiště, *Archeologický výzkum v Karlově ulici* – přednáška E. Ulrychové, *Nejen za židovskými památkami Českého ráje* – příprava a organizace výletu (O. Tomíčková), *Perníkářská dílna* k výstavě *Perníkářství na Hořicku* (A. a M. Vostřezovi, O. Kvapil), *Vzpomínka na letce Vlastimila Veselého* –

příprava vzpomínkového večera (O. Tomíčková), *Trutnovská dračí kašna, dílo slezského sochaře Josefa Maye* – příspěvek na *Konferenci o pověstech česko-polského příhraničí* v Galerii draka v Trutnově (V. Horák).

Personální situace

Na plný úvazek v muzeu pracovali vedoucí Mgr. Václav Horák a odborné pracovnice PhDr. Oldřiška Tomíčková a Mgr. Jarmila Gregorová (zástup za MD). Na chodu muzea (úklid, víkendové služby, MVS, inventarizační práce) se podíleli také pracovníci, s nimiž byla uzavřena dohoda o provedení práce (Hana Tóthová, Zdena Zobinová, Monika Benešová, Mgr. Václav Bukač, Paedr. Josef Lindauer, Mgr. Martin Witkowski, Bc. Jiří Tomíček).

Péče o budovu

Demolice vyklizeného bývalého venkovního depozitáře byla odložena na rok 2014 (v současné době probíhá). Z důvodu zlepšení zabezpečovacího systému byla muzejní budova vybavena novým kamerovým systémem. Rekonstrukce Malé výstavní síně, sociálního zařízení a elektroinstalace (zpracován projekt) nebyla z finančních důvodů zřizovatelem realizována.

Václav Horák – Oldřiška Tomíčková

Krkonošské muzeum v Jilemnici v roce 2013

Tento rok byl opět nabit událostmi a muzeum prošlo řadou dalších významných proměn. Navštívilo ho celkem 24 672 osob, což proti předchozímu roku představuje významný vzestup, a to navzdory extrémním letním vedrům, kdy řada institucí zaznamenala citelný pokles.

Za zásadní počiny považujeme opravu střechy, umožněnou vítězstvím našeho města v soutěži o historické město roku 2012, a dále pak kompletní rekonstrukci a modernizaci toalet.

Periodickou revizí prošel fond Historie. Restaurován byl vynikající obraz Františka Kavána *Na Orlici u Hradce Králové*, dále pak tři kusy historických hodin. Řada dalších předmětů prošla základním ošetřením. V zástupu přírůstků jednoznačně dominuje nádherná váza vyrobená na přelomu 19. a 20. století ve sklárnách v Novém Světě-Harrachově, dále pak biskvitová dóza v podobě ženy s krinolínou z doby kolem roku 1860. Celkově jsme do sbírek zařadili 197 přírůstkových čísel, pod nimiž se skrývá 315 předmětů.

Výstavy:

V hlavní zámecké budově

Z předchozího roku přecházela výstava *Krkonošské Vánoce* (do 3. 2.); *Poklady z depozitářů muzea* (5. 2. – 31. 3.); *František Kaván: Na vzduchu domova* (5. 4. – 12. 5.); *Kdo si hraje, nezlobí* (17. 5. – 30. 9.); *Vladimír Suchánek: Grafika a známková tvorba* (4. 10. – 1. 12.); *Hodiny ze Schwarzwaldu* (od 6. 12.); Prohlídka miniatury jilemnického zámku z Parku miniatur Dolního Slezska v Kowarech (23. 1. – 6. 2.).

Ve výstavní síni v čp. 1 – přízemí

Z předchozího roku přecházela výstava *Krkonošské Vánoce* (do 3. 2.); *Cestami turistiky* – 125. výročí české organizované turistiky (7. 2. – 2. 6.); *100. výročí tragédie Hanče a Vrbaty* (12. 3. – 15. 4.); *Kde je pivo, tam je živo* (7. 6. – 17. 11.); *Králické betlémy* (od 29. 11.); *Výstava k 100. výročí Metelkova betléma* (od 17. 12.).

Erbovní sál

Z předchozího roku přecházela výstava *Krkonošské Vánoce* (do 3. 2.); *Cestami turistiky* – 125. výročí české organizované turistiky (7. 2. – 10. 3.); *Objektivem Zdenko Feyfara*, výstava fotografií k 100. výročí narození vynikajícího českého fotografa (15. 3. – 26. 5.); *Jiří Šlitr: Kresby z divadla Semafor*, *Rudolf Mejsnar: Kresby a obrazy z Provence* (31. 5. – 6. 10.); *Jilemnice na starých fotografiích* (11. 10. – 20. 11.); *Výstava k 100. výročí založení jilemnického gymnázia* (16. 10. – 23. 10.); *Krkonoše Jiřího Havla: Výběr z díla* (21. 11. – 24. 11.); *Marie Fischerová-Kvěchová: Výběr z díla* (od 29.11.).

Všechny akce se setkaly s pozitivním přijetím veřejnosti. Největšímu zájmu se těšily výstavy *Krkonošské Vánoce, Na vzduchu domova, Kdo si hraje, nezlobí, Hodiny ze Schwarzwaldu* a *Marie Fischerová-Kvěchová: Výběr z díla.*

Muzeum zapůjčilo exponáty na výstavy mimo Jilemnici, nebo se na nich jinak významně podílelo: *Počátky lyžování v Království českém* (Severočeské muzeum v Liberci); *Norská zima v Liberci* (Velvyslanectví Norského království v Praze a Krajská vědecká knihovna v Liberci); *Čokoláda* (Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy).

Významné soubory jsme zapůjčili Státnímu zámku Hrádek u Nechanic, Městskému muzeu v Železném Brodě, Regionálnímu muzeu v Náchodě, Regionálnímu muzeu a galerii v Jičíně, Městskému muzeu a galerii J. W. Mezerové v Úpici, Muzeu Podkrkonoší v Trutnově. Spolupracovali jsme s Oblastní galerií v Liberci, Městem Hořice, Galerií Kodl (výstavy Františka Kavána), Českou poštou, a. s., NPÚ ÚOP v Kroměříži a Muzeem východních Čech v Hradci Králové.

Doprovodné programy, konané v Erbovním sále, byly následující – *Krkonošské Vánoce* (přednáška pro Klub invalidů), *Codex gigas* (přednáška J. Fogla), slavnostní zahájení 13. českého zimního srazu turistů (7. 2.), koncert Františka Nedvěda a vyprávění Slávky Hubačíkové, přednáška o Janu Bucharovi a hraběti Harrachovi, přednáška Jany Sieberové o hospicové péči, *Poslední mazání* jilemnického oddílu biatlonistů, *Móda v proudu staletí*, odpoledne s chocolaterií Willy & Pauli, *Bratři ze Soluně na cestách moderní doby* (přednáška Doc. Jaroslava Šebka), přednáška o pivovarnictví a otevření sklepů v čp. 1, společenská akce firmy Devro, *Zkušenosti salesiánského dobrovolníka z Mexika* (přednáška Mgr. Vladimíra Svatoně), *Večer s písněmi romantiků* Jana Vernera a Vladimíra Roubala, křest knihy Jiřího Havla, *Ave Regina Coelorum* (adventní koncert souboru Cum decore a křest knihy J. Dubové).

Na zámku jsme pořádali několik tematických hodin pro gymnázium (*Kolonizace Krkonoš*, *Staré tisky*, *Šlechtické erby*), Krakonošovy letní podvečery, spojené s rozšířenými prohlídkami a koncertem *Pocta Janu Harrachovi*, a přednášku k výročí Metelkova betlému, doplněnou o kladení věnců na místním hřbitově.

Mimo muzeum jsme se účastnili zahájení liberecké výstavy *Počátky lyžování v Království českém* (10. 1.) a výstavy *Pohlednice s lyžařskou tématikou* ve Vrchlabí (14. 1.). Z dalších aktivit můžeme jmenovat *Den Země* ve Zvědavé uličce (22. 4.), předávání ocenění za knihu *Z Nového Světa do celého světa* (16. 5.), *Noc kostelů* (24. 5.), *Čtvero evangelií* Klubu Betanie v kostele sv. Vavřince (9. 6.), pouťový chrámový koncert (9. 8.), přednášky *Dějiny turistiky* (Hrádek u Nechanic, 13. 9.) a *Krkonošské Vánoce* (Jičín a Lomnice nad Popelkou, 19. 11. a 10. 12.) a zahájení koncertů v augustiniánském klášteře ve Vrchlabí (22. a 29. 12.) a v jilemnickém kostele sv. Vavřince (27. 12.).

Média

Velmi rozsáhlá byla především spolupráce s Českým rozhlasem, Českou televizí a s řadou periodik. Z publikační činnosti připomínáme vydání zdařilého muzejního katalogu, nástěnného muzejního kalendáře, úvod k novému vydání *Krkonošských koled Josefa Horáka*, úvod ke *Krkonošské a podkrkonošské kuchyni Jaroslava Vašáka*, přispěli jsme do desítek časopisů, do sborníku o mechanických betlémech (vyjde v roce 2014), atd.

Rok byl pro nás pracovně velmi náročný, ale nakonec velmi plodný a zástupy spokojených návštěvníků považujeme za to nejdůležitější. Děkujeme všem, kteří nám pomáhali, a těšíme se na milá setkání v dalším roce.

Jan Luštinec

Městské muzeum v Lomnici nad Popelkou v roce 2013

Na začátku uplynulého roku pokračovala druhá etapa plynofikace, která v přízemí muzea nahradila drahé a málo efektivní vytápění elektrickými přímotopy. Zmíněná náročná akce proběhla za plného provozu, včetně v té době probíhající výstavy. Z větších investičních akcí je nutno ještě zmínit instalaci nových světel, plně vyhovujících současným výstavním požadavkům. Jedná se o moderní halogenové reflektory, namontované ve čtyřech místnostech galerie, v dalších třech byly osazeny původní historické lustry. Celé druhé patro muzea se také dočkalo kompletního vymalování.

V neděli 28. července byla v rámci 19. ročníku Lomnického kulturního léta po dvouleté postupné rekonstrukci ve výše zmíněných prostorách slavnostně znovuotevřena *Galerie oblastních výtvarníků*. Skládá se ze čtyř celků – ústřední místnosti, kde jsou soustředěny ukázky sakrálního umění od 18. po začátek 20. století, dále ze tří místností s moderním výtvarným uměním, třetí celek tvoří tzv. Panský pokoj, místnost s dobovým mobiliářem různých slohů od baroka po secesi a obrazy s figurálními motivy. Konečně poslední částí galerie je stylizovaná ředitelna bývalé lomnické spořitelny s nábytkem ve stylu art deco z 30. let minulého století (výrobek lomnické truhlářské firmy pana Štejfy), doplněná navíc o řadu rozměrných pláten. Ve stejném patře návštěvníkům muzeum nově nabízí také informace o dvou největších fenoménech našeho kraje, a to v podobě stálých expozic s názvy *Historie a tradice lomnických sucharů* a *Mýtická hora Tábor – poutní místo a turistický cíl*.

V loňské sezoně se v muzeu uskutečnily dohromady více jak tři desítky různě zaměřených kulturních akcí, z toho devět výstav, dvanáct přednášek a tři koncerty, jejichž výběr byl pestrý a dotkl se řady různorodých oborů, jak dokládá i následný výčet. Nejvíce však byly již tradičně zastoupeny přednášky, a to především historického zaměření, ale i cestopisné a přírodovědné, rozdělené na jarní a podzimní cykly. Konkrétně se jednalo o tato témata: *Popravení čeští páni z Jičínska v roce 1621* (PhDr. Eva Ulrychová), *Historie mlýnů na říčce Žehrovce – život a příroda kolem nich* (Ing. Jaroslav Egert), *Jak se orientovat v důchodové reformě – aktuální otázka doby* (Alena Doležalová), *Jedinečný Český ráj* (RNDr. Zdeněk Mrkáček), *Putování Táborskem* (Mgr. Libor Drahoňovský), *Zlatá bula sicilská a její význam v našich dějinách* (prof. PhDr. Josef Žemlička, DrSc.), *Ozvěny první světové války* (prof. Robert Kvaček), *Povídání o hradu Valdštejn* (Ladislav Koucký a Radek Rejšek), *Jak a čím se lidé živili v pravěku a středověku* (PhDr. Eva Ulry-

chová), *Toulky Strakonickem* (Mgr. Libor Drahoňovský), *Fakta o úmrtí a vzkříšení Ježíše Krista* (ThMgr. Martin Bukovský), *Krkonošské vánoce* (PaedDr. Jan Luštinec). Většina z uvedených přednášek byla doplněna o promítání, v některých případech i o hudební ukázky.

Neméně zajímavá byla také nabídka výstav, ať už se jednalo o výtvarné zaměření nebo tematické, které v loňském roce jednoznačně převládaly. Přes větší náročnost při instalaci tematických výstav chceme v tomto trendu pokračovat i v budoucnu a nechat při tvorbě výstavního kalendáře těmto aktivitám širší prostor. Reagovali jsme tak na zájem ze strany návštěvnické veřejnosti.

Úvodní výstavou se stala přehlídka barevných fotografií RNDr. Zdeňka Mrkáčka, nazvaná *Jedinečný Český ráj*, který již řadu let zachycuje přírodní krásy a architekturu tohoto kouzelného koutu naší vlasti. Následoval *Výběr z celoživotního díla výtvarníka Jaroslava Klápště* k nedožitým autorovým devadesátinám. Tematicky zaměřené akce minulé sezony zahájila ukázka technické sbírky Jana Drahoňovského st., nazvaná *Historická rádia* a konaná u příležitosti 90. výročí Československého rozhlasu. V letních měsících došlo na slavnostní znovuotevření galerie oblastních výtvarníků, na kterém úvodní slovo pronesl prof. Bohumil Skalický. Následoval 17. ročník tradiční výstavy, poprvé ze sbírek pana Ladislava Krotila z Lomnice nad Popelkou, doplněná o obrazy výtvarníka Jaroslava Homolky z Frýdku Místku s náměty krajiny Podkrkonoší. Další z hlediska návštěvnosti úspěšnou akcí se stala výstava nazvaná *Historické televizory, aneb na co jsme se dívali*, pořádaná k 60. výročí Československé televize, s ukázkami televizních přijímačů především vyrobených firmou Tesla, ale i tehdejší zahraniční produkce. Návštěvníci měli možnost zhlédnout i dobové reklamy z 50. – 80. let. Jednalo se vedle Národního technického muzea v Praze o jednu ze dvou výstav na toto významné téma, pořádaných v rámci celé naší republiky. Poslední výstavou roku se stala již dvanáctá přehlídka betlémů, v letošním roce s rekordním počtem dvou set exponátů, doplněná o obrazy se sakrálními motivy pocházející z našich sbírek, které prošly v posledních letech rukama restaurátorů.

Několikrát zazněla v muzeu i koncertní hudba, a to v rámci podvečerních koncertů – *Tříkrálový* (soubor Fidle), *Od renesance po současnost* (soubory Flétnium a JV Collegium) a *Strůmek zelený* (soubor Fidle).

Lomnické muzeum loni přivítalo také řadu zajímavých osobností jak z oblasti kultury, tak z různých dalších oborů. Za všechny jmenujme např. věhlasné historiky prof. Roberta Kvačka, prof. PhDr. Josefa Žemličku, DrSc., doc. PhDr. Vladimíra Koblížka, PhD., mineraloga prof. Zdeňka Johana, herce Jiřího Krytináře a ředitele firmy Detoa Albrechtice a nového senátora v jedné osobě Jaroslava Zemana.

V loňském roce jsme se podobně jako v jiných letech zapojili i do oslav Mezinárodního dne muzeí. Konkrétně se jednalo o noční prohlídky po expozicích, dále procházky historickým jádrem města s odborným výkladem a do třetice na závěr již zmíněný koncert *Od renesance po současnost*. V měsíci srpnu pořádal Veteran Car Club Jičín již po sedmé veteránskou akci *Loukotě a řemeny,* určenou pro automobily do roku výroby 1918 a pro motocykly s řemenovým pohonem. Jednou z plánovaných kontrolních zastávek bylo i lomnické muzeum, kde účastníci našli zázemí. Před budovou se konala přehlídka naleštěných veteránů za velkého zájmu veřejnosti.

Nutné je také zmínit všestrannou a plodnou spolupráci s partnerskými organizacemi, a to hlavně co se týče oboustranných

mezimuzejních výpůjček sbírkových předmětů v rámci výstavní činnosti. Pokračovaly též osvědčené kontakty se Spolkem českých betlémářů a se středními školami v okolí, především formou krátkodobých praxí studentů, které byly pro naši personálně méně početnou instituci vítanou pomocí.

Kromě našeho hlavního zaměření, zahrnujícího výstavnictví, průvodcovství a odbornou péči o sbírky, poskytovalo muzeum celou škálu doplňkových služeb pro veřejnost. Za všechny tyto aktivity jmenujme například prodeje upomínkových předmětů, šperků, lomnických sucharů, knih či novin, kopírování a služby pro návštěvníky v prostorách stylově vybavené muzejní kavárny. Paletu rozličných služeb doplňovalo vytváření podmínek pro badatelskou činnost (21 návštěv), pronájem muzejních prostor pro schůze různých neziskových sdružení a spolků. Dobově zařízené interiéry muzea byly několikrát využity pro slavnostní příležitosti, včetně pořizování svatebních fotografií v reprezentačních prostorách.

Pracovníci muzea kladou tradičně značný důraz na restaurování a záchranu ohrožených sbírkových předmětů, pochopitelně v rámci našich skromných možností. Nejinak tomu bylo i v loňském roce. Podařilo se zrestaurovat barokní bohatě intarzovaný a vyřezávaný sekretář z 18. století, dále obraz Jana Nepomuckého z 19. století, namalovaný na plechu, a plastiku *Torzo ženy* z jemného pískovce z první poloviny minulého století. Sbírkový fond instituce byl obohacen o mimořádné dary z pozůstalosti akademické malířky paní Libuše Kaplanové z Prahy, která měla rodové kořeny v našem městě. Z nepřeberného množství nových přírůstků jmenujme alespoň kolekci porcelánu různých provenienčí, broušené sklo, historické lustry, stylový nábytek a bytové doplňky, obrazy autorské, ale i od jiných výtvarníků, tapiserie, korbele s cínovými víčky a různé druhy svícnů. Dar tvoří i zajímavé kuriozity, například secesní lustr zdobený velkými lasturami, prvorepubliková plechová dóza na lomnické suchary firmy J. Jína, divadelní kukátko s perletí, porcelánový kalamář, keramická forma na bábovku, umělecky vyřezávaná klec na ptáky, staré ozdobné hrnky, sbírka vějířů, pseudorokokové zrcátko, porcelánový kávomlýnek a keramické kořenky, skleněná těžítka, ozdobné spony do vlasů ad. Z dalších zajímavých exponátů od jiných dárců můžeme zmínit nádherný vyšívaný čepec s českými granáty od lidového kroje (paní Škopánová), kostelní betlém autora Jaroslava Metelky (rodina Jandova), zlatou medaili z Mistrovství republiky v korespondenčním šachu (Ing. Josef Crha), cínový podnos z 30. let 19. století z pozůstalosti knížecí rodiny Rohanů (paní Blanka Dolejšová), prosklenou skříňku s ukázkami vycpanin ptactva (pan Dušek), hliněné nádoby (paní Pavla Čechová) nebo vyřezávanou barokní truhlu (Ing. Eva Čadová). Zajímavými a cennými přírůstky se staly také dvě velké kolekce obrazů autora Oty Nalezinka z Lucemburska a část sbírky prof. Zdeňka Johana z Francie, rodáků z našeho města.

Na doporučení památkářů byla do muzea přemístěna rozměrná pískovcová křížová stéla z Peklovse a menší kříž z obce Želechy. K tomuto kroku bylo přistoupeno z bezpečnostních důvodů a na místo budou instalovány tabule s podrobnou historií obou exponátů a jejich fotografiemi. U menšího z nich byla provedena věrná kopie. Pracovníci muzea přispěli po rekonstrukci klasicistní kaple na Podměstí k výzdobě jejího interiéru.

Aktivity muzea byly pravidelně propagovány na stránkách různých periodik i na vlnách rozhlasu a televize. Hradecký rozhlas odvysílal dva zajímavé medailony

o lomnické výstavě historických radiopřijímačů s autorem výstavy Janem Drahoňovským st. Další relace se týkala 12. ročníku výstavy betlémů, kterou posluchače poutavě a zasvěceně provedla kurátorka výstavy Andrea Soukupová. V pondělí 7. října v muzeu natáčela a ještě tentýž den v 18 hodin odvysílala Česká televize propagační upoutávku výstavy historických televizí v pořadu Události v regionech. Zájem o tuto tematiku projevila i televize Prima, jejíž reportér Libor Tampier natočil informační šot do hlavních zpráv. V letních měsících Česká televize natočila s pracovníky muzea reportáž do pořadu Toulavá kamera o historických pamětihodnostech našeho města. V rámci další propagace naší instituce se podařilo vydat také kapesní kalendářík s pozvánkou do nové stálé expozice věnované historii a tradici výroby lomnických sucharů.

V posledním měsíci roku si pracovníci muzea připomněli kulaté výročí narození bývalého dlouholetého ředitele naší instituce Františka Nováka, promovaného geografa. Schůzka s ním a s jeho manželkou Evou, taktéž bývalou zaměstnankyní, proběhla ve společenské místnosti muzea v přátelské atmosféře.

Sluší se také poděkovat našim dlouholetým příznivcům a sponzorům. Kromě Bohumily Simonové (všestranná výpomoc), také Miloslavu Malému (dokumentace akcí), Bořivoji Jandovi (restaurování a údržba různých typů hodin v našich sbírkách), všem členům rodiny hudebního skladatele a dirigenta Jaroslava Krčka (pravidelné vystupování v kulturních částech vernisáží). Ze sponzorů, kteří přispěli vedle našeho zřizovatele města Lomnice nad Popelkou ke zdárnému chodu a rozvoji instituce, se jedná o Cukrárnu U Marcely, TM Elitex, výrobce Lomnických sucharů pana Ladislava Kodejšku, moštovnu Lažany, s. r. o., a firmu Rydval – Elektro, s. r. o., jejíž pracovníci zcela zdarma opravili a nainstalovali historické lustry do třech stálých nových expozic.

Muzeum během uplynulé sezony navštívilo 11 456 osob, z toho platících 8 253, zhruba 878 bylo návštěvníků přednášek, besed a koncertů, 543 hosté přijali pozvání na naše vernisáže.

I v roce 2014 připravujeme pro veřejnost řadu zajímavých akcí, ze kterých si jistě vybere každý. Těšíme se na shledání s vámi. Veškeré aktuální informace o našem dění najdete na webových stránkách www.muzeumlomnice.cz.

Jan Drahoňovský

Muzeum a Pojizerská galerie Semily v roce 2013

Personální obsazení

V roce 2013 pracovaly v muzeu ředitelka Mgr. Jana Hájková a odborné pracovnice Alena Hovorková, správkyně sbírek a kurátorka výstav, a Libuše Krtičková jako účetní komisního zboží a propagační pracovník. Muzeum zaměstnávalo 3,5 pracovníka, průvodcovskou službu o prázdninách zajišťovaly rovněž studentky gymnázia.

Objekty muzea, stálé expozice

Muzeum prošlo pravidelnou dezinfekcí a dezinsekcí. Do depozitáře byly pořízeny nové šatní stojany a policové regály. Nové regály byly pořízeny rovněž do knihovny. Velkou proměnou prošla během roku 2013 vstupní chodba muzea a muzejní výstavní síň.

V muzejní výstavní síni bylo pořízeno nové bodové osvětlení. Rovněž zde byla renovována parketová podlaha. Chodba muzea byla téměř kompletně renovována – vyměněno bylo nevyhovující osvětlení,

odstraněn mobiliář ze 70. let a nahrazen masivními skříněmi v retro klasicistním stylu, které byly vyrobeny na zakázku. Chodbě se tak dostalo dostatečného uvolnění prostoru a nasvícení klenutého barokního stropu.

Opravovala se rovněž památkově chráněná roubená chalupa čp. 104 v Jílovecké ulici. Zde byly odvlhčeny zdi roubenky pomocí drenáže a zavedena vodovodní přípojka do sednice.

Od prosince 2011 slouží sousední objekt památkově chráněné Zelené roubenky čp. 103 jako centrum pro rodiny s dětmi a centrum ekologické výchovy pod patronací občanského sdružení Semínko země. Prostor je nabízen i dalším občanským sdružením jako komunitní prostor například pro prezentaci tradičních řemesel.

V roce 2013 se v Zelené roubence otevřela také Lesní školka Kořínek. Dětská skupina čítá cca 10 dětí, které vede Jaroslava Chlumová a PaedDr. Lenka Hřibová. Pracovnice muzea provázejí turisty a místní obyvatele také na věž kostela sv. Petra a Pavla v Semilech, která slouží jako vyhlídkové místo.

Stálá expozice

Zůstaly v nezměněné podobě, a sice *Osobnosti Semilska*, *(Ne)zapomenutelná minulost* a *Pilníkářská expozice* v Červené roubence v Jílovecké ulici.

Výstavní činnost muzea

Košík plný klubíček (7. 12. 2012 – 3. 3. 2013). Výstava zaměřená na techniky ručních prací, především z doby před masivním používáním tkalcovského stavu. V rámci doprovodného programu probíhaly kursy různých textilních technik.

ČSAD Semily (9. 3. – 2. 6. 2013) – o historii autobusové dopravy na Semilsku a o firmě, která byla a je zásadní společností pro náš region. Vernisáž výstavy byla spojena s vyhlídkovou jízdou historickým autobusem, který zapůjčila společnost Bus-Line. Vedení společnosti se také zúčastnilo slavnostního zahájení výstavy v muzeu, připravenou ze sbírek Lubomíra Fejfara, jejího zaměstnance.

Elán, nůžky, papír – výstava vystřihovánek ze sbírek muzea (7. 6. 2013 – 15. 9. 2013). Ve spolupráci se soukromými modeláři vznikla výstava papírových vystřihovánek, zvlášť atraktivní byly panenky z Japonska roku 1930 nebo Spojených států amerických ze 60. a 70. let. Výstava byla doplněna trojrozměrnými papírovými modely budov a vojenské techniky.

Slavné vily Libereckého kraje (19. 10. – 28. 11. 2013). Výstava prezentovala 50 staveb kvalitního rodinného bydlení v Libereckém kraji od konce 19. století do současnosti.

Tajemství medu (6. 12. 2013 – 2. 3. 2014). Vznikla ve spolupráci s Muzeem Bruntál a Českým svazem včelařů v Semilech, návštěvníci se dozvěděli vše o chovu včel, o zpracování včelích produktů i o aplikaci medových výrobků.

Zmínit nutno také dvě sezónní výstavy, *Půda plná hraček (*18. 5. 2013 – 20. 10. 2013), *Do podzemí za skřítky* (1. 6. 2013 – 8. 9. 2013).

Výstavní činnost Pojizerské galerie

Výstavy v Pojizerské galerii trvají zhruba dva měsíce, celkem jich je tedy šest do roka. Jsou zaměřeny na současné výtvarné umění, především na malbu, grafiku, současnou fotografii a sochařství.

Malíři Pojizeří (11. 1. 2013 – 24. 2. 2013) – 31. ročník tradiční výstavy umělců, kteří žijí či působí v regionu horního Pojizeří.

Každý člověk je umělec (1. 3. 2013 – 28. 4. 2013). Výstava výtvarných prací studentů, absolventů a pedagogů waldorfské školy v Semilech, která se konala u příležitosti 20. výročí založení waldorfské školy

v Semilech. Součástí výstavy byly výtvarné dílny pro třídy prvního i druhého stupně základních škol na téma Strom života.

Pavel Hlava – sklo. (3. 5. 2013 – 14. 7. 2013). Výstava světoznámého skláře, semilského rodáka Pavla Hlavy. Pavel Hlava byl autorem několika nápojových souborů, které jsou dodnes ve výrobě, ale zároveň působil i jako autorský sklářský výtvarník.

Josef Jíra – výběr z díla (12. 7. 2013 – 1. 9. 2013). Jeho díla jsou ovlivněna dojmy z dětství a dospívání na venkově, malíři J. Průchou a později V. van Goghem a E. Munchem. Ačkoliv pracoval s grafikou, kresbou, koláží i asamblážemi, jeho nejobvyklejším způsobem vyjádření byla expresivní malba (někdy i prstová) se zdůrazněnou strukturou barevných past.

Zkroucená rovnátka: Michal Machat a Martin Šilhán (6. 9. 2013 – 3. 11. 2013). Výstava dvou výtvarníků dvou generací byla představením odlehčené tvorby současného umění.

Jaroslav Klápště 1923–1999 (8. 11. 2013 – 5. 1. 2014). Výběrem z díla se do Semil vrátil pozoruhodný malíř a grafik, který patřil k výrazným uměleckým osobnostem 2. poloviny 20. století.

Další programy

O prázdninách se pravidelně konaly *řemeslné soboty v jíloveckých roubenkách.* Jejich tématy se postupně stala vosková batika, háčkované klobouky a čepice, drátěné průsvity a zapichovátka, crazy taštičky, bylinky z Ráje, skleněná bižuterie, skleněné figurky, dřevěné šperky, šitá bižuterie.

Semilskou veřejností byly příznivě přijaty jak tradiční akce, jako *Velikonoční* nebo *Vánoční jarmark*, *muzejní noc,* ale také *Staročeské betlémy v Červené roubence, Čáry, máry* – výstava čarodějnic ze sbírek muzea a z výtvorů dětí z Dětského domova mládeže v nově zpřístupněném sklepení muzea, *Čaj se starostou, Vinobraní v muzeu,* křest knihy *Bozkouský přitrefuňky* nebo soutěž žáků základních škol *Cesta proti času* o znalostech města.

Každý prázdninový den se mohli návštěvníci města zúčastnit prohlídek památek na rod Rohanů, navazujíce tak na celostátní program „Po stopách francouzských šlechtických rodů".

Uskutečnily se také dva komorní koncerty, a to 30. 3. 2013 Kateřiny Ochmanové a Markéty Klodové, 25. 5. 2013 Daniela Petráska a Bohuslava Lédla.

Zajímavým pokusem byly lektorské dny či hodiny s Mgr. Lenkou Patkovou, zaměřené na rozvíjení malířského talentu a výtvarného citu u dětí a mládeže. Na mladší děti předškolního a raného školního věku byly cíleny dramaticko-výtvarné dílny Mgr. Hany Eisenbergerové.

Přednáškové cykly

Mgr. Jana Hájková pokračovala v cyklu *Střípky z dějin umění,* v němž postupně představila významné fenomény světového i českého uměleckého světa: Leonarda da Vinci, impresionismus, katedrálu sv. Víta, Michelangela Buonarroti, Johannese Vermeera a Caravaggia, Mgr. Lenka Pátková pak Jaroslava Klápštěho.

Semilské toulky pokračovaly přednáškami Mgr. Jaroslava Vávry o F. L. Riegrovi a Mgr. Alžběty Kulíškové o Janě a Josefu V. Scheybalových.

Práce se sbírkami

Sbírky muzea byly doplňovány nákupem, darem nebo vlastním sběrem. V roce 2013 jsme získaly 860 sbírkových předmětů, což představuje 311 přírůstkových čísel. Nákup sbírek v hodnotě 14 036 Kč byl poměrně značný, jelikož jsme se snažily doplňovat kolekce hraček podniků TOFA, KOVAP a Kovozávody Semily, zejména z internetového portálu Aukro. Darem jsme získaly velkou kolekci plastových mo-

delů Monti systém podniku KOVAP. K nejzajímavějším exponátům patří část obchodu galanterním zbožím včetně účetních knih, reklam a zboží, stůl na broušení kamenů, stroj na vyšívání „ažur", nebo porcelánové a keramické kávové soupravy ze šedesátých let. Do sbírek jsme také zakoupili sadu malované keramiky semilské firmy Flekna a Strádal. Od této firmy nám byla soukromým sběratelem nabídnuta i nápojová sada, jejíž design navrhoval známý kubistický návrhář Pavel Janák, avšak požadovaná cena byla na naše poměry příliš vysoká. Dalším cenným přírůstkem je konvolut fotografických skleněných negativů z počátku 20. století na Semilsku. Díky výstavě *Půda plná hraček* jsme získali od jejích návštěvníků řadu unikátních sbírkových předmětů. Darem nám byl rovněž věnován krásný přes sto let starý betlém nebo dřevěná pračka na ruční pohon.

Spolupráce s jinými institucemi

Realizace některých výstav byla založena na dobré spolupráci s dalšími organizacemi, zejména s Podkrkonošskou společností přátel dětí zdravotně postižených v Semilech, ZŠ I. Olbrachta Semily, občanským sdružením Cervus Semilensis.

Naše sbírkové předměty byly zapůjčeny na výstavy Krkonošskému muzeu v Jilemnici, Muzeu Českého ráje v Turnově a Regionálnímu muzeu a galerii v Jičíně.

Po celý rok o našich akcích informovaly Semilské noviny, Krkonošský deník, Liberecká příloha listu Mladá fronta Dnes a časopis Ateliér. Upoutávky na vernisáže odvysílalo Rádio Impuls, Radio Contact Liberec a rozhlasová stanice Radiožurnál a Vltava. Pozvánky na výstavy či jiné akce a následovně reportáže z nich byly prezentovány v semilské kabelové televizi.

V Jíloveckých roubenkách v dílně pilníkáře se natáčel pořad *Toulavá kamera*. V muzeu se rovněž natáčel pořad *Cyklotoulky*. Muzeum a Informační centrum se v roce 2013 staly sběrným místem akce *Kola pro Afriku*. Stará kola shromažďujeme na dvorečku muzea, odkud jsou v pravidelných intervalech odvážena do centrálního skladu v Praze. Kola jsou opravena, popřípadě rozebrána a znovu sestavena. Pak s nimi odjíždí kamion do africké Gambie, kde jsou předány dětem, které na nich mohou dojíždět do mnohdy kilometry vzdálených škol.

Muzeum je zapojeno do partnerství v programu *Šťáva společnosti ČEZ*. Muzeum a Informační centrum jsou certifikovány v síti *Cyklisté vítáni*. Obě instituce jsou tedy na mapách a propagačních materiálech prezentovány jako přátelské k cyklistům. Konkrétně certifikace znamená, že muzeum poskytuje uzamykatelný prostor pro kola, základní sadu potřeb k opravám kola a informační servis o ubytování a cyklotrasách. Muzeum přijímá studenty na odbornou praxi ze Střední školy cestovního ruchu v Lomnici nad Popelkou a ze Střední školy cestovního ruchu v Turnově. Náměty na bakalářské a magisterské práce z historie Semil poskytujeme katedře historie na Technické univerzitě Liberec.

Návštěvnost

Návštěvnost v roce 2013 překročila dlouho nevídanou hranici deseti tisíc návštěvníků, protože dosáhla 10 361 osob. Dáno to bylo především tím, že jsme nejen otevřeli muzeum široké veřejnosti při vernisážích a speciálních akcích (např. vernisáž výstavy ČSAD Semily navštívilo kolem 1200 návštěvníků), ale také tím, že jsme v druhé polovině roku vytvořili lektorské hodiny pro školy a školky s dvěma odbornými externími lektorkami. Muzeum bylo otevřeno denně.

Jana Hájková

Vlastivědné muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí roku 2013

Zaměstnanci a spolupracovníci

Na celý úvazek byli v muzeu zaměstnáni Věra Babáková a Michal L. Jakl. Na muzejní část městského rozpočtu bylo zatím naposledy vázáno i vedení městské kroniky bývalou pracovnicí muzea Janou Vaváčkovou. Muzeum bylo stále formálně řízeno Jindřichem Maturou, starostou města, a ing. Pavlem Štěpánkem, tajemníkem městského úřadu. Různé další práce, elektrikářské, instalatérské, truhlářské, ale i střešním plechům nebezpečné srážení ledů nebo část účetnictví pro muzeum obstarávali městští zaměstnanci i vnější spolupracovníci úřadu.

Sbírky

Celoročně probíhalo skenování a fotografování části sbírkových předmětů pro doprovodnou dokumentaci muzejní sbírky, která byla též celoročně ošetřována a postupně přes obtíže vzniklé v minulých desetiletích lépe pořádána a inventarizována. K muzejním počítačům dodán pevný vnější disk na 2 TB dat pro zlepšení zálohování digitální dokumentace. Od prosince převzala starost o elektronické zabezpečení muzea turnovská firma REMI.

Z turnovského muzea byl vrácen Hanušův betlém a tamnímu muzeu byly dodány na včelařskou výstavu snímky úlů z Vysocka. Po mnoha letech a dlouhém archivním hledání byla vrácena dřevěná madona s Ježíškem římskokatolické farnosti Zlatá Olešnice. Pracovnice SOkA Semily Marie Navrátilová provedla generální inventuru archiválií uložených v muzeu.

Paní Zdena Vosáhlová z Bozkova věnovala muzeu barvotisk ze života novináře Karla Havlíčka „Borovského". Z pozůstalosti dcer vysockého stavitele Oldřicha Zítka z čp. 248 převzato množství zajímavých předmětů. Z Tanvaldu nám byly neznámými dárci věnovány staré mapy Krkonoš a severu Čech. Z vysockého chirurgického ústavu převzata rozměrná novodobá ukázková fotografie Prahy s Kramářovou vilou na baště svaté Máří Magdaleny. Postupně převzata i velká část pozůstalosti učitele Václava Kramáře. Pan Václav Kotyza ze Zásady nám věnoval řiditelné saně vysocké výroby. Z levobřežní části bývalého vysockého okresu jsme získali rozměrný fofr i s červotočem. Pan Petr Škrabálek z Rokytnice nad Jizerou věnoval kopie tří fotografií ze závodu na lyžích ze 4. února 1945. MUDr. Jaroslava Volavková věnovala rodinné fotografie z rodu Jarých. Manželka věnovala vysocké fotografie od Jaroslava Háska „Benjaminu". Paní Olga Šaldová věnovala část památek po zesnulém svém choti, lyžařském závodníku Karlu Šaldovi. Paní Eva Lukášová věnovala další soubor odznaků z pozůstalosti svého zesnulého chotě Václava Lukáše. Díky přízniv cům muzea, například Votočkovým ze Tříče, byly pořízeny další skeny fotografií z Vysocka z jejich majetku.

Služby badatelům, publikační činnost

Badatelna byla celý rok 2013 uzavřena a sloužila jako prozatímní skladiště, ovšem na muzeum se obraceli jinými cestami mnozí badatelé a tazatelé. Od pamětníků získávány různé vzpomínky a jejich útržky nejen zvykosloví, jako na svatojánskou postýlku, ale například i na „indiánský" pokřik *„Isvara ludra vatara!"* při útoku na vlak ve slavném vysockém divadelním zpracování *Cesty kolem světa za 80 dní* ve dvacátých letech dvacátého století, tradovaný v domácnosti vysockých bednářů Nečásků. Během roku byly dokumentovány některé funerální památky okolních hřbitovů a válečné památníky v krajině. Mimo muzeum především roubenou i starou

venkovskou zděnou architekturou byla provedena Michalem L. Jaklem výprava studentů etnologie.

V sobotu 5. října byl na kraji vysockého katastru odhalen poblíž stanovské samoty *U pece* kříž restaurovaný BcA. Pavlem Rolečkem. V rámci slavnostního odhalení byly panem Milanem Fügnerem promítnuty vybrané fotografické snímky z alba proslulého účastníka druhého a třetího odboje Josefa Zemana (1917–1984) z nedalekého stanovského statku čp. 42, nyní bytovky změněné v penzion.

Expozice

Muzejní expozicí či muzejními výstavami prošlo 5087 návštěvníků (3735 platících a 1352 neplatících), z nichž většina byla muzeem řádně provedena. Jako vstupenky byly nadále užívány z velké části, většinou k nadšení návštěvníků, staré pohlednice, z nichž část vznikla z fotografií Zdenko Feyfara, jehož stého výročí narození v nedaleké Jilemnici se toho roku vzpomínalo. V expozici byly změněny některé popisky s ohledem na nová zjištění. Pan Milan Fügner doplnil velký pohyblivý betlém o zvukovou nahrávku dvou koled, převedenou na jím vytvořené ozvučné zařízení z více než sto let starého mechanického hracího strojku s kovovým válcem s drobnými hřebíčky, který s velkou pravděpodobností k betlému pořídil již jeho tvůrce Jan Metelka „Kovárnický" ze Sklenařic. Do obrazárny byl přesunut dřevěný model Bártlova mlýna z pasecké Havírny. Od 3. října až do prvních měsíců roku 2014 byl však spolu s dalšími jedenácti zapůjčen turnovskému muzeu na výstavu venkovské dřevěné i kamenné architektury Pojizeří.

Výstavy

Od 22. prosince 2012 do 2. února 2013 proběhla v podkrovní obrazárně výstava *Vánoční pohlednice 1982 – 2012. Výstava „Verky z chodicího betléma"*, otevřená 30. října 2012 v přízemí muzea, byla prodloužena až do 29. května 2013. Od 1. června do 18. října byl především v přízemí muzea připomenut Jaroslav Skrbek (1888 – 1954) výstavou ze sbírky muzea, pořádanou v roce 125. výročí narození tohoto akademického malíře a grafika. Od 30. července do 3. srpna předváděl v přízemí muzea Klub lidové tvorby Praha opět tradiční rukodělné techniky (pletení zvonků z pedigu, tvoření tenerife, frivolitek, drátování, vytváření štípaných holubiček, drhání Margaretiných krajek a výrobu ze šustí). Do přízemí nové vysocké radnice jsme instalovali výstavu s názvem převzatým i s jazykovou zvláštností ze staré dopisnice z roku 1901 „Pozdrav z Vysocské pouti." Výstava přinesla ze sbírky muzea v roce 170. výročí narození a 90. výročí úmrtí fotografa Josefa Hladíka (1843 – 1923) výběr z jeho díla a děl vysockých fotografů Antonína Junka a Františka Tetauera, zachycující pouťové atrakce o vysockých převážně letních poutích. Výstava v říjnu uvolnila prostor doprovodné výstavě připomínající nositele ocenění pojmenovaného po Josefu Kajetánu Tylovi za rok 2012. Po jejím rozebrání muzeum učinilo pokus o vytvoření jedné výstavy „110 let ČSKV" rozdělené na dvě místa s různou dobou přístupnosti pro veřejnost. S její instalací pro novou radnici pomohla paní Ivana Jaklová a v muzejní budově též paní Miloslava Harčariková. Výstava ku 110. výročí ustavující valné hromady Českého „Ski" klubu ve Vysokém uskutečněné ve středu 28. října 1903 se konala od 25. 10. 2013 do 31. 3. 2014. Výstavu podnítil a vernisáž doprovázenou tradičně promítáním některých starých lyžařských filmových týdeníků z Vysocka uvedl Pavel Berka, propagátor lyžeckých tradic.

Michal L. Jakl

Městské muzeum v Železném Brodě v roce 2013

Městské muzeum v Železném Brodě má dvě stálé expozice, ve kterých prezentuje své sbírkové fondy. Sklářskou expozici v budově někdejší městské spořitelny na náměstí 3. května a národopisnou v roubeném domě Na Bělišti. Dále spravuje dva depozitáře se sbírkovými předměty, jeden ve víceúčelovém domě Na Poříčí a druhý v budově spořitelny.

Provoz muzea

Chod muzea zajišťovali tři stálí zaměstnanci, o víkendech a během návštěvní sezóny vypomáhali, vzhledem k nutnosti zajistit dva prohlídkové objekty, brigádníci a praktikanti. Hlavní návštěvní sezóna probíhala od května do září. Návštěvnost obou muzejních expozic v roce 2013 činila 4073 osob. Na další kulturní akce (Velikonoční jarmark, Vánoční trhy, Muzejní noc, koncerty na Bělišti) přišlo 2138 osob.

Hospodaření

Městské muzeum je příspěvkovou organizací města Železný Brod. Dotace na provoz od zřizovatele v roce 2013 činily 1605 tis. Kč. A další účelové dotace na koncerty na Bělišti ve výši téměř 54 tis. Další prostředky ve výši 28 tis. Kč jsme získali prostřednictvím našeho zřizovatele od Ministerstva kultury na vytvoření digitální prezentace části sbírky skla na portálu esbírky.cz. Obdrželi jsme též finanční dar ve výši 4 tis. Kč. Příjmy ze vstupného v roce 2013 činily 54 tis. Kč, z hospodářské činnosti jsme vykázali zisk ve výši 56 tis. Kč.

Další činnost

Chod městského muzea probíhal v roce 2013 stabilně a bez komplikací. Došlo k obměně pracovního kolektivu, když na mateřskou dovolenou odešla Kateřina Řezníková a na její místo nastoupila vítězka výběrového řízení Bc. Jana Stěhulková, DiS., absolventka Katedry historie Technické univerzity v Liberci v oboru kulturněhistorická a muzeologická studia a licencovaná restaurátorka kovů. Ředitelkou muzea je nadále Mgr. Petra Hejralová a třetí pracovnicí je průvodkyně Stanislava Mlejnková.

Během roku jsme uspořádali několik větších a menších výstav a pravidelných akcí. Mimo vlastních výstav jsme ještě spolupracovali na společné výstavě pedagogů železnobrodské sklářské školy *Učitelé po škole* a rozsáhlé výstavě *70 let tavené skleněné plastiky*. Potřetí jsme se zapojili do celostátního festivalu Muzejních nocí. V roce 2013 proběhl v rámci festivalu skla *Skleněné městečko* druhý ročník sklářského sympozia *Letní sklářská dílna*, jejímž tématem byl opět *Prostřený stůl*. Výsledky sympozia rozšířily sbírkový fond muzea o díla současných sklářských výtvarníků.

Na sklonku roku 2012 jsme oslovili architekty ze studia H3T se žádostí o spolupráci na vytvoření architektonické studie nových expozic a úprav interiéru budovy muzea. Na tomto záměru jsme spolupracovali v průběhu celého roku 2013 a výsledkem je studie, která řeší podobu interiéru a vzhledu nových expozic komplexně v rámci celé budovy.

K posílení prezentace muzea a jeho sbírek jsme využili grantový program Ministerstva kultury a s využitím jeho prostředků jsme pořídili kvalitní fotodokumentaci vybraných sbírkových předmětů z podsbírky skla a bižuterie a vytvořili jsme digitální prezentaci těchto předmětů na internetovém portálu e-sbírky, který slouží k virtuální on-line prezentaci sbírek muzejních a galerijních institucí v České republice.

Práce se sbírkami a činnosti v depozitářích

V roce 2013 muzeum získalo do svých sbírek celkem 516 předmětů. Největší část tvořily přírůstky do sbírky skla a bižuterie (např. kolekce skleněných květin ze ŽBS, vánoční ozdoby, výsledky sympozia Letní sklářská dílna 2013, nákup prací ze SUPŠS v Železném Brodě, výrobky někdejší sklářské firmy Miroslava Mrklase). V průběhu celého roku probíhala povinná revize části sbírkového fondu. Bylo zrevidováno celkem 1478 předmětů (kompletní podsbírky Militárií, Numismatiky a Přírodnin, a část podsbírky Skla). Pokračovalo se i ve zpracovávání sbírkových předmětů ve II. stupni evidence. Tato činnost zahrnovala jak zpracování téměř všech nových přírůstků, tak i předmětů získaných v minulých letech. V měsíci září proběhlo plynování depozitářů z důvodu ochrany sbírek před biologickými škůdci. Dále jsme pokračovali v postupném přesouvání sbírek z depozitáře na Poříčí do více vyhovujících prostor v budově muzea na náměstí 3. května (betlémy, textil). Byla dokončena inventarizace podsbírky přírodnin, ve druhém stupni byla zpracována zbývající část podsbírky a provedena kompletní fotodokumentace. Podsbírka byla očištěna a uložena do depozitáře. Podobným procesem prošla převážná část podsbírky textilu, když byla po přestěhování z poříčského depozitáře očištěna, zevrubně prohlédnuta a uložena do nového depozitáře. V únoru jsme ze železnobrodské sokolovny přestěhovali do muzea část sokolské knihovny spolu s dalšími archivními materiály, které byly prohlédnuty pracovníky SOkA v Jablonci nad Nisou a vybraná část z nich byla převzata do jabloneckého archivu.

I v letošním roce došlo na restaurování sbírek. Vzhledem k omezeným prostředkům jsme vybrali méně poškozené předměty – 11 skleněných figurek a skleněnou vázu.

Sbírky městského muzea se snažíme zpřístupňovat co nejvíce. Mimo předmětů vystavených ve stálých expozicích se také objevují při dalších příležitostech, zejména na výstavách, a to jak našich, tak pořádaných dalšími institucemi. V roce 2013 jsme zapůjčili sbírkové předměty do tří tuzemských institucí a jedné soukromé osobě na krátkodobé i dlouhodobé výstavy (celkem 13 předmětů). Pro výstavní projekty jsme si vypůjčili 21 předmětů od pěti veřejných institucí. Během roku se na nás obrátilo 14 badatelů se žádostí o studium sbírek nebo o rešerši.

Spolupráce s institucemi a profesními organizacemi

Městské muzeum je členem Asociace muzeí a galerií České republiky, Mgr. Petra Hejralová je předsedkyní liberecké krajské sekce AMG.

I v roce 2013 Městské muzeum spolufinancovalo vydávání recenzovaného periodika Fontes Nissae. Muzeum spolupracovalo i s dalšími muzejními institucemi, především formou zápůjček a výpůjček sbírkových předmětů.

Přehled výstav a dalších kulturních akcí v roce 2013

Přírůstky do sbírky skla a bižuterie za rok 2012 (6. 4. – 30. 9.). Rok 2012 byl na nové přírůstky opravdu bohatý a muzejní sbírka se rozšířila o 470 nových sbírkových předmětů. Část nových přírůstků bylo možné zhlédnout již během Skleněného městečka, další v podobě vázy z dílny Miloslava Lubase již doplnila sklářskou expozici a některé přírůstky jsme představili na stránkách Železnobrodského zpravodaje. Velkou část nových přírůstků ovšem tvoří výstavně nepříliš atraktivní, ale o to více důležité předměty, které významným způsobem doplňují a rozšiřují dokumentaci místní sklářské výroby (vzorkovnice perlí

bývalého ŽBS, kolekce kovové a sintrované bižuterie ŽBS, vzorkovnice firmy Kortan, technické sklo – lihoměry, teploměry, moštoměry). Velkorysým a mimořádným darem muzeu byla kolekce 200 kusů železnobrodských skleněných modelovaných figurek od paní Růženy Vaňkové, dlouholeté figurkářky a vzorkařky Železnobrodského skla. Další výjimečný dar, od sklářského výtvarníka Oldřicha Plívy, obohatil v našich sbírkách zatím nepříliš zastoupenou skupinu současné umělecké ateliérové tvorby. Výběr toho nejlepšího a nejzajímavějšího byl představen na komorní výstavě ve sklářské expozici Městského muzea.

Velikonoční jarmark na Bělišti (22. 3. – 24. 3.). Návštěvníci si mohli vybrat z velkého množství zboží, ke koupi byly především jarní dekorace, kraslice, pomlázky, řehtačky, perníčky a také výrobky z dílny Sdružení zdravotně postižených. Lektorky z Domu dětí a mládeže Mozaika vedly výtvarnou dílnu – výrobu obrázků quillingovou technikou. Žáci Základní umělecké školy pod vedením Rudy Müllera zahráli na žesťové nástroje a soubor Matičky ze Semil sehrál pohádku pro malé i velké. Program doplnilo předvádění lidových řemesel.

Lidové krajky a výšivky (21. 5. – 23. 6.). Výstava lidových krajek a výšivek si odbyla svou premiéru 18. května v kapli sv. Jana Nepomuckého na Poušti nad Železným Brodem jako doprovod tradiční květnové pouti. Ta byla letos poprvé ve znamení lidových krojů, do kterých se oblékli účastníci průvodu. Výstava se poté přesunula do prostor národopisné expozice na Bělišti. Návštěvníci mohli obdivovat především úchvatné vzorníky vyšívacích stehů a technik, které sloužily jako učební pomůcka pro ruční práce.

III. Muzejní noc v Železném Brodě (24. 5.). Hlavním tématem letošní Muzejní noci byla textilní výroba, zpracování lnu, barvení látek a praní prádla. Lektorky DDM Mozaika se zapojily s předváděním zpracování ovčího rouna a technikou mokrého plstění. Návštěvníci si mohli vše vyzkoušet a aktivně se zapojit do dalších činností. Pro malé i velké byla připravena soutěž, výtvarná dílna, poznávání předmětů ad. Na zahradě Bělliště probíhal doprovodný kulturní program, který byl v režii loutkového souboru Čmukaři z Turnova. Ve stejném čase jako Bělliště byla otevřena galerie Chlístov studia Lhotský s.r.o., kde byla prezentována díla současných sklářských výtvarníků. Kromě prohlídky galerie mohli návštěvníci shlédnout i předvádění výroby skleněných figurek u kahanu.

DVA – koncert na Bělišti (28. 6. 2013). České hudební duo Dva, ve složení Bára Kratochvílová a Jan Kratochvíl, vzniklo roku 2006 a do širšího povědomí vstoupilo po vydání úspěšné desky Fonók v září 2008, za kterou si vysloužilo nominaci na cenu Anděl v kategorii alternativní hudby.

Toč se a vrč! (25. 6. – 15. 9.). Výstava seznámila návštěvníky se zpracováním textilních plodin, předením, tkaním a způsoby barvení látek. Zaměřila se také na lidové zvyky a slavnosti spojované s pěstováním a zpracováním lnu a konopí.

Vladimír Merta – koncert na Bělišti (7. 9.).

Výstava 70 let tavené skleněné plastiky (23. 8. – 29. 9.). Městské muzeum v Železném Brodě ve spolupráci s Antonínem Langhamerem, Informačním a kulturním střediskem a firmou Detesk připravilo rozsáhlou výstavu k sedmdesátému výročí vzniku technologie tavené skleněné plastiky. Výstava nastínila historický a výtvarný vývoj technologie a především představila tvorbu současných sklářských výtvarníků. Pořadatelé výstavy vyzvali k účasti výtvarníky, kteří zahájili cestu za sklem na železnobrodské sklářské škole jako studenti, nebo na ní působí jako profesoři. V části

věnované její současnosti se svými díly představilo třiatřicet autorů.

Výběr z výsledků Letní sklářské dílny 2013 (9. 11. 2013 – 30. 3. 2014). Výstava prezentovala výsledky druhého ročníku sklářského sympozia – Letní sklářské dílny, která proběhla v dílnách železnobrodské sklářské školy. Sedm sklářských výtvarníků společně se sklářskými mistry tvořilo na společné téma, jímž byl i v letošním roce prostřený stůl.

Marta Nymsová – obrazy (24. 9. – 17. 11.). Textilní výtvarnice Marta Nymsová představila na Bělišti část své bohaté umělecké tvorby.

Vánoční trhy na Bělišti (4. – 8. 12.). V prostorách národopisné expozice na Bělišti byla připravena bohatá nabídka vánočního a dárkového zboží, výrobky Sdružení zdravotně postižených či studentů sklářské školy. Dům dětí a mládeže Mozaika připravil pro mladší návštěvníky tvůrčí dílnu zaměřenou na výrobu skleněných vánočních ozdob. V sobotu vystoupili žáci Základní umělecké školy pod vedením Rudy Müllera, kteří zahráli vánoční skladby ve swingové úpravě. Výtvarné a řemeslné techniky předváděl Zdeněk Horna (vyřezávání dřevěných betlémových figurek), Alena Matějková, (technika quillingu) a Věra Poláková (paličkovaná krajka).

Jiří Škopek (23. 11. 2013 – 26. 1. 2014). Výstava představila malou část tvorby akademického malíře, absolventa železnobrodské sklářské školy Jiřího Škopka – knižní ilustrace a především akvarely s motivy půvabných historických staveb, zákoutí, měst a městeček, které jsou předlohou oblíbených pohlednic.

Zimní sklářské pátky (29. 11. 2013 – 14. 3. 2014). Ve spolupráci s Informačním a kulturním střediskem, železnobrodskou sklářskou školou a místními výrobci a prodejci skla připravilo Městské muzeum pro turisty možnost seznámit se s historií a současností sklářské výroby v Železném Brodě. V jeden den se zájemci mohli zúčastnit komentované prohlídky sklářské školy, poté zamířit do sklářské expozice Městského muzea, dále si prohlédnout galerii tavené skleněné plastiky studia Lhotský a ještě navštívit místní výrobce skla (DT Glass, Detesk, Lampglass, Sobotka), u nichž bylo možné nejen nakoupit skleněné suvenýry, ale také sledovat samotnou výrobu skleněných předmětů.

Petra Hejralová

Pekařova společnost Českého ráje v Turnově v roce 2013

PSČR pokračovala i v uplynulém roce ve své pravidelné činnosti. Patřilo k ní uspořádání konference, podíl na vydání dalšího svazku vlastivědné ročenky z Českého ráje a Podkrkonoší, spolupráce se Sdružením historiků ČR (Historickým klubem 1872) na udělení Ceny Josefa Pekaře a výlety.

Spolu s městem Jičín, Národním archivem a jičínským Regionálním muzeem a galerií uspořádala PSČR ve dnech 19. – 21. dubna 2013 v Jičíně mezinárodní konferenci *Karel Kazbunda, kulturní dědictví a mezinárodní právo.* Spolupořadateli byly Česká archivní společnost, Sdružení historiků (Historický klub 1872), Ústav dějin Univerzity Karlovy a archiv Univerzity Karlovy, Státní oblastní archiv v Zámrsku – Státní okresní archiv Jičín, Muzeum Českého ráje v Turnově a občanské sdružení Jičínská beseda. Záštitu převzal starosta města Jičína MVDr. Jiří Liška. Během dvou dní zaznělo 36 příspěvků, jejichž autoři se snažili přiblížit osobnost archiváře a histo-

rika Karla Kazbundy, zhodnotit jeho činnost a dílo v širších souvislostech dobových i současných. Téma dále rozvíjely doprovodné programy – koncert smíšeného pěveckého sboru Foerster při Lepařově gymnáziu Jičín připomněl Kazbundův aktivní zájem o hudbu, procházka městem přiblížila místa spojená s jeho životem a působením, výlet do Prachovských skal jeho zájem o ně.

Výbor PSČR oceňuje, že námět k uspořádání této konference vzešel od mladých historiků a archivářů Jitky Bílkové a Jana Kahudy, kteří se významnou měrou podíleli na sestavení programu, získávání příspěvků, přípravě doprovodných akcí, na propagaci a výrazně pomáhali i při redakční práci na kolektivní monografii, do níž se podařilo získat ještě několik dalších příspěvků a která je výsledkem snahy představit souhrn nynějších poznatků o životě a díle Karla Kazbundy i o jeho ohlasu.

Za redakce Ivo Navrátila vyšla jako 16. supplementum ročenky Z Českého ráje a Podkrkonoší.

Bylo potěšitelné sledovat, jak mladí lidé dokázali přes téma Karel Kazbunda oslovit několik generací archivářů a historiků včetně svých vrstevníků.

Spolu s výborem Sdružení historiků ČR (Historického klubu 1872) vyhlásil výbor PSČR pro mladé historičky a historiky, kteří v době uzávěrky přihlášek nepřesáhli věk 35 let a vydali rozsáhlejší odbornou publikaci, další ročník soutěže o Cenu Josefa Pekaře. Na základě rozhodnutí poroty ji tentokrát obdržel Vojtěch Kyncl z Historického ústavu AV ČR za knihu s názvem *Bez výčitek: genocida Čechů po atentátu na Reinharda Hendricha*, vydanou v roce 2012 Historickým ústavem Akademie věd ČR v Praze. Cenu mu předali na valné hromadě Sdružení historiků v Praze v prosinci 2013 jeho předseda prof. Jiří Kocian a předsedkyně PSČR.

Už tradičně byly významnou součástí práce PSČR vlastivědné výlety. 4. května se účastníci jednoho z nich pod vedením člena výboru Pavla Jakubce seznámili s památkami Bělé pod Bezdězem a okolí. 28. září se v kraji bratří Čapků a na kladském pomezí ujala úlohy průvodce ředitelka Státního okresního archivu Náchod Mgr. Lydia Baštecká, která zájemcům představila především Malé Svatoňovice a Vambeřice.

10. května byla v Turnově uvítána kniha členky PSČR Hany Kábové *Josef Vítězslav Šimák: jeho život a dílo se zvláštním zřetelem k historické vlastivědě***.** Program moderovala Jitka Petrušková.

Po loňské březnové valné hromadě měla PSČR 106 členů**,** z toho 6 kolektivních. Od 3. 12. 2013 má ale o jednoho méně. V tento den zemřel její čestný člen Václav Jenšovský, šéfredaktor vlastivědného sborníku Od Ještěda k Troskám, předseda občanského sdružení Paměť.

Výbor společnosti se sešel celkem třikrát, řadu záležitostí jeho členové vzájemně vyřizovali e-mailovou poštou.

Změny vyplývající pro občanská sdružení z nového Občanského zákoníku se PSČR zatím nedotkly.

Poděkování za práci patří Jitce Petruškové, Ivo Navrátilovi, Pavlu Jakubcovi a dalším členům výboru a všem členům PSČR, kteří přispívají k poznávání historie i současnosti, osobností, památek a přírody Českého ráje i Pojizeří.

Poděkovat za zájem o činnost bychom měli odborníkům z ústředních paměťových institucí, vědeckých pracovišť a vysokých škol. A také mladým lidem, kteří sice působí mimo tento kraj, ale přinášejí sem nové poznatky i způsoby práce a přivádějí sem i své kolegy.

Eva Bílková

LITERATURA

***Rocznik Jeleniogórski: pismo regionu Karkonoszy.* Tom. 45.** Jelenia Góra: Towarzystwo Przyjaciół Jeleniej Góry, 2013. 288 stran. ISSN 0080-3480

První číslo Roczniku Jeleniogórskiego vyšlo právě před padesáti lety, roku 1963. Pětiletá přestávka v 90. letech, způsobená rozvratem do té doby fungujících finančních podmínek, způsobila cézuru v jinak nepřetržité řadě ročenek. V úvodním slově se redaktor Ivo Łaborewicz zamýšlí nad celým padesátiletím, na jehož počátku byla iniciativa členů Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Jeleniogórskiej a redakce Nowin Jeleniogórskich. Zásadním momentem však bylo získání finanční podpory, ať již to bylo Prezydium Powiatowej Rady Narodowej v Jelení Hoře, Zarząd Powiatowy Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich, Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich ve Varšavě až po dnešní Magistrát města Jelení Hory a maršálkovský Dolnoslezský úřad. Redakci zpočátku zajišťovali profesionální novináři, od r. 1998 o ni pečuje historik a archivář Ivo Łaborewicz s redakčním kruhem.

45. svazek přináší 9 studií, 3 pramenné materiály, 7 varií, 2 nekrology, 4 recenze, 16 zpráv o literatuře, 2 zprávy spolkové. Ráz příspěvků je více než jindy spíše bilanční. Podívejme se alespoň na některé z nich, jež by mohly českého čtenáře interesovat.

V prvním pojednání se Małgorzata Gmuchowska a Krzystof R. Mazurski zamýšlejí nad *„Turistickým potenciálem podhůří Jizerských hor a možnostmi jeho využití“* (s. 13–24). Rozvoj motorismu a zrušení pohraničních kontrol přinesly v posledních letech silné impulsy k využívání této oblasti pro rekreaci mj. obyvatel příhraničních končin Německa a Česka. Vytýkají však nedostatky zejména v oblasti ubytování a gastronomie. Robert Szmytkie v článku *„Prostorová struktura funkce dvojměstí na příkladu spojení města Świeradów –Czerniawa“* (s. 25–40) přináší argumenty k závěru, že administrativní spojení obou lázeňských míst v roce 1973 nepřineslo Czerniawě Zdrój očekávaný užitek a ke skutečné integraci nedošlo.

Poslední z textů tohoto bloku *„Jelenohorský region v sociálně ekonomickém prostoru Evropské unie“* (s. 41–59) věnoval Marek Obrębulski velmi zajímavému srovnání nejvíce a nejméně se rozvíjejících regionů (jednotek NUTS 2) 12 nových členských zemí EU v letech 2000–2010. Nerovnoměrný vývoj podle úrovně HDP na hlavu obyvatele pokračuje, byť do regionů s úrovní HDP/obyv. nižší než 75 % průměru EU je směřována podpora ze strukturálních fondů EU. To se týká 68 regionů, v nichž žije 25 % obyvatel EU (z toho ¾ v nových členských zemích). Jelenohorský subregion (NUTS 3) tvoří osm okresů s 28 městy a více než 500 osadami, dosahuje 580 000 obyvatel. Charakteristický je vysokým počtem nezaměstnaných (18,2 %). Vycházíme-li z hodnoty HDP/obyv. EU jako 100, pak za celé Polsko stoupla ze 48 % (2000) na 62 % (2010). v Dolním Slezsku ze 49 na 70 %, v jelenohorském subregionu ze 42 na 50 %. V celé České republice stoupla ze 71 na 80 %, v regionu Severovýchod ze 64 na 65 % a Liberecký kraj dokonce klesl ze 64 na 60 %. Úroveň HDP v přepočtu na 1 obyvatele činila v r. 2000 12 300 €, v Libereckém kraji 14 800 € a v Sasku 21 100 €. Oproti ostatním zemím EU je v jelenohorském subregionu stále vysoký podíl zemědělství, průmyslu a stavebnictví na úkor služeb.

Vratislavská archivářka Małgorzata Kysil se ve studii *„Kašpar III. a Baltazar I. Schaffgotsch – stavitelé zámků v Czarném, Novém*

Dvoru a Czernici" (s. 53–66) zabývá osudy dosud existujících renesančních sídel, založených Schaffgotschi v 16. století. Roku 2009 publikoval Jan Ryszard Sielezin první část studie, zvané *„Lesy a lesní vodní plochy v Sudetech a sudetském podhůří v historických aspektech na pozadí celkových hospodářských změn ve Slezsku"*. Nyní se zaměřil na dobu od 2. pol. 18. století do r. 1918 (s. 67–84). Zásadním momentem byla kolonizace Slezska Fridrichem II. po r. 1770. Dřevo se stalo průmyslovou surovinou (hornictví, hutnictví, uhlířství, smolařství, výroba potaše atd.) a lesy exploatovány nad únosnou míru, což mělo za následek erozní procesy a dopady na přírodu. Návrat k rovnováze se nezdařil.

Stoleté výročí začátku první světové války nepochybně přinese řadu příspěvků věnovaných různým aspektům krvavého konfliktu. Patří k nim i studentská práce Marka Szajdy, nazvaná *„Památníky války. Pomníky vojákům padlým za 1. světové války v Jelení Hoře"* (s. 85–96). Autor si všímá všech, byť již dnes nedochovaných pomníků na území města, Většina jich zanikla po roce 1945, jen výjimečně se je daří obnovovat. Michal Palczyński si za téma svého výzkumu vzal *„Prázdniny v Celwiskóze. Podíl mladých členů organizace Služba Polsku na obnovení výroby jelenohorských závodů na výrobu celulózy a umělých vláken v letech 1951–1953"* (s. 97–106). K těžké a nezdravé práci v polovojenském režimu byly nuceny desítky tisíc chlapců a děvčat od 16 do 21 let – v Celwiskóze to byla 69. brigáda Mao Ce-tunga. Mateusz Pazgan se v příspěvku *„Muzeum bojů a práv v Jelení Hoře-Teplicích 1979–1991"* (s. 107–118) zaměřil na krátkou historii muzea, jehož zánik přežila jen sbírka vojenské techniky, vystavená v Jelení Hoře.

Třetí část dějin *„Přírodovědeckého muzea v Jelení Hoře"*, tentokrát za léta 1999–2007, připravil jeho dnešní ředitel Stanisław Firszt (s. 119–140). Poté co Jelení Hora ztratila sídlo vojvodství a změnila se v sídlo powiatu, začala se vracet mezi provinční města bez perspektiv, navíc bez většího tranzitního významu a klesající úlohy hospodářského centra kraje. Autor popisuje fungování muzea při chronickém nedostatku financí a místa, kdy Norský pavilón dávno již nepostačoval pro sbírky, výstavy a jedenáct pracovníků muzea, muzeum oproti jiným postsocialistickým zemím zaostávalo a ředitel Andrzej Paczos roztrpčen odchází.

V oddíle věnovaném pramenům nás zaujal příspěvek Piotra Lewaszkiewicze, věnovaný dokumentům, nalezeným při opravách věží v knoflíku, v německém prostředí nazývaném *Kaiserstiel*. Zajímavé dokumenty byly získány při opravě radnice v Jelení Hoře r. 2010, pocházející z let 1880–1923. Kopie byly nyní doplněny mj. o současné noviny a digitální záznamy z regionálních televizních stanic (na flashce?), vše ve skleněném pouzdru. Jiný nález pocházel z pouzdra ze Zámecké brány a obsahoval dokumenty z let 1840–1934, mj. rozpočty města, seznamy úředníků, tržní ceny obilí nebo periodika *Bote aus dem Riesengebirge* a *Die Post aus dem Riesengebirge*; nejzajímavější je plán města s vyznačením rozsahu povodně v červenci 1897. Pro poválečné dějiny již polské Jelení Hory je cenná edice dvou krátkých zpráv zmocněnců venkovského i městského powiatu W. Tabaky a T. Rzęsisty z června 1945 v Archiwu Akt Nowych ve Varšavě. Z pera vedoucího pobočky Státního archivu v Jelení Hoře pochází příspěvek *„Nařízení pro průvodce a nosiče ve slezských Krkonoších z r. 1906"* (s. 159–163), jehož součástí byl i ceník služeb, přičemž zavazadla do 12,5 kg váhy měl průvodce nést bezplatně, do 25 kg placen jako nosič; u osob nad 65 kg váhy (se zavazadlem do 7,5 kg) záleželo na dohodě. Nechybí ani přeshraniční

cesty do Rokytnice n. J., Nového Světa, Janských Lázní nebo Pece pod Sněžkou.

Nad událostmi jubilejního roku, věnovaného spisovateli Gerhartu Hauptmannovi (2012), se zamýšlí Judita Isabela Zaprocka (s. 171–176) – Jagniątków, ale i další místa v Polsku a Německu, se stala dějištěm desítek akcí – výstav, konferencí, publikací nebo koncertů. O *„Turistických chatách v Krkonoších"* pojednává Krzystof Tęcza (s. 194–200) – na české straně hor je označujeme jako *boudy*. Budovali je dřevaři jako dočasný úkryt před nepohodou, po jejich odchodu sloužily turistům, kteří byli ochotni vzít zavděk primitivním ubytovacím podmínkám. Do dnešních dnů přežily ty, které dostaly svého správce nebo o ně pečuje nějaká skupina milovníků hor, případně Krkonošský národní park, byť za cenu jejich uzamčení pro veřejnost.

V oddíle nazvaném In memoriam potěší medailónek, věnovaný památce českého lesníka, přírodovědce, historika a vůbec všestranného badatele Ing. Theodora Lokvence (1926–2013) z pera Margarety Pavlisové (s. 208–210). Bez zajímavosti pro nás není ani portrét Waldemara Wydmucha, který před svou smrtí v r. 2012 předal svou bohatou fotografickou žeň z Jelení Hory a Krkonoš pobočce Státního archivu v Jelení Hoře a tím ji zachránil pro budoucí generace (s. 211–213).

Recenzní oddíl seznamuje mj. s obsahem naší 25. ročenky, za což panu šéfredaktorovi srdečně děkujeme, a 20. čísla sborníku Krkonoše-Podkrkonoší. Ivo Łaborewicz pojednal také o pozoruhodném titulu z pera Mateusze J. Hartwicha s názvem *Das schlesische Riesengebirge: die Polonisierung einer Landschaft nach 1945*, vydaném v Kolíně nad Rýnem a Výmaru. Řadu regionálních publikací připomíná Romuald Witczak – je mezi nimi např. kolektivní dílo *Sztuka baroku na śląsko-czesko-łużyckim pograniczu* nebo monografie *Schaffgotschowie: panowie na Chojniku i Cieplicach* Arkadiusze Kuzio-Podruckého, abych uvedl aspoň ty, které bych si sám rád přečetl. Poutavý sborník tradičně uzavírá *Jelenohorská kronika za rok 2012* od Czesława Margase (s. 265–287).

(in)

KÁBOVÁ, Hana. *Josef Vítězslav Šimák: jeho život a dílo se zvláštním zřetelem k historické vlastivědě.* České Budějovice: Pelhřimov: Společnost pro kulturní dějiny a Nová tiskárna Pelhřimov, 2013. 599 stran. ISBN 978-80-904446-9-0

Turnovský rodák, historik J. V. Šimák (1870–1941) jako by stál i po své smrti tak trochu ve stínu svého slavnějšího vrstevníka a přítele, profesora Josefa Pekaře. Nepochybně mu ublížila nálepka pilného badatele v oblasti místních dějin, přičemž se zapomínalo na jeho významné syntézy vědecké (*Středověká kolonizace v zemích českých*) i populární (*Severní Čechy, Kronika československá*) a práce ediční (*Kronika Bartoše Písaře, Zpovědní seznamy arcidiecéze pražské,* z Rezkovy pozůstalosti *Listář k dějinám náboženských blouznivců českých*). Od konference, kterou uspořádala v roce 1996 Pekařova společnost Českého ráje v Turnově (s názvem *J. V. Šimák a poslání regionální historiografie v dnešní době* byl vydán i sborník referátů) muselo uplynout dalších sedmnáct let, než se na knižních pultech objevila opravdu reprezentativní šimákovská monografie. Budiž hned na úvod řečeno, že čas byl přepečlivou autorkou maximálně využit – jako pořadatelka jeho obsáhlé pozůstalosti v Archivu Akademie věd poznala dokonale jeho životní osudy, nadto se neváhala pustit do tak nesnadného úkolu, jako je soustředit informace o jeho rozsáhlém díle, rozsetém

po desítkách odborných periodik, vlastivědných sborníků, regionálních novin a časopisů. Domnívám se, že většinu mladých historiků, k nimž autorka (*1977) patří, by taková důkladná heuristika zavedla do pasti totálního informačního zahlcení. Hana Kábová z ní naštěstí nalezla cestu ven, k čemuž jí byl velkou pomocí dar krásného jazyka a schopnost syntézy.

Hana Kábová tak předkládá publiku knihu, která si čtenáře od prvních řádků doslova podmaní. První polovina je věnována Šimákovu životu. Od dětských krůčků přes gymnázium v Mladé Boleslavi, vysokoškolské studium dějepisu a zeměpisu na Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze, působení na pražských středních školách, habilitace v roce 1904, studium v Lipsku, sňatek s Ludmilou Liebscherovou, mimořádná profesura českých dějin 1911, jmenování řádným profesorem historické vlastivědy 1921, usilovnou prací naplněný život až po náhlou smrt krátce po srdečné a opravdu zaslouženě krásné oslavě 70. narozenin uprostřed turnovských přátel.

V devatenácti letech se stal členem výboru turnovského muzea, pronikal do archivů, pilně excerpoval prameny a literaturu. Intenzivní vztah k rodnému kraji si uchoval až do své smrti, svůj vzácný čas obětoval na nemálo úkolů, které by mohli zvládnout jiní (např. pravidelné příspěvky do Listů a Hlasů Pojizerských). Jazyk si tříbil na verších, jež zasílal místním periodikům, a nepochybně i na stovkách osvětových a odborných přednášek za katedrou i mimo ni. Byl redaktorem Časopisu Společnosti přátel starožitností českých, jednatelem a od roku 1930 místostarostou Historického spolku, členem ČAVU, (Archeologické komise, Historické komise a Komise pro soupis rukopisů, jednatelem Místopisné komise), členem Královské české společnosti nauk, poradního sboru historického při MŠANO, revizorem sbírek Národního muzea, konzervátorem Státního památkového úřadu, jednatelem Státního archeologického ústavu pro okresy Turnov, Liberec a Jablonec n. Nis., členem kuratoria Matice české atd., abychom jmenovali aspoň ty nejvýznamnější. Autorka srovnává pracovní postupy Pekaře a Šimáka a potvrzuje, jak Šimák (např. u těžce se rodící *Kolonizace*) byl svým naturelem nucen podrobit předmět svého zkoumání nejprve důkladné kritické analýze, aniž na něj přestával nahlížet v celkových souvislostech. Velkou pozornost věnuje Šimákovu zdravotnímu stavu, na němž se podepisovalo stálé přepínání duševních i fyzických sil, projevující se zejména častými depresemi.

Z knihy je patrné, že Hana Kábová si váží Šimákova historického odkazu a takřka bez výhrad jej uznává. Výklad je často prokládán citací Šimákových vzpomínek, někdy se autorka nechává snad až příliš unést Šimákovým vytříbeným stylem. Poznámky, číslované pro každou kapitolu zvlášť, obsahují vedle odkazů na prameny a jejich obsáhlých citací množství cenných a pracně získaných informací.

Některé k tisku dlouho připravované knihy již Šimák nestačil dokončit a zůstaly v pozůstalosti nebo se ztratily (dějiny českého dějepisectví s listářem). Zvláštní kapitoly věnuje Hana Kábová rozboru historického díla J. V. Šimáka a jeho neúnavné popularizaci vědeckého poznání a dále formování oboru historická vlastivěda.

Druhá část knihy obsahuje vyčerpávající přehled pramenů k Šimákovu životu a dílu (včetně počtu Šimákových dopisů v jednotlivých osobních fondech), seznam excerpovaných bibliografií a periodik, korunou pak je *Bibliografie J. V. Šimáka,* uspořádaná chronologicky a pak podle významu – knihy, studie, referáty a zprávy, celkem 1307 titulů. Nedosti na tom, autorka sepsala i Šimákovy tištěné a rukopisné mapy,

vysokoškolské a osvětové přednášky, v závěru podává i důkladný přehled literatury o J. V. Šimákovi. Jeho součástí jsou i příspěvky vztahující se k J. V. Šimákovi (chronologicky), výběrově též k Josefu Pekařovi, a to v Pojizerských listech, Týdnu horských okresů (severočeských) a Od Ještěda k Troskám, doplněno zprávami o Šimákovi a jeho aktivitách z celostátního tisku, následuje důkladný seznam literatury,

Exkurz přináší 17 pečlivě vybraných Šimákových textů, věnovaných programu rozvoje historické vlastivědy a metodice regionální práce v českých zemích. Je to myslím ta část jeho životního díla, která dodnes nejen neztratila na významu, ba dokonce snad můžeme říci, že je velmi životná – ať jde o ediční politiku, metodiku drobné historické práce na venkově, ochranu archeologických a kulturních památek, péči o archiválie, všestrannou (i fotografickou) dokumentaci lidové kultury a pamětihodností, mluví ale i o dokumentaci firem, obchodu, dopravy, peněžnictví atd. Šimák přispíval do regionálních sborníků články, kterými z učitelů i lidových vrstev vychovával budoucí vlastivědce – a činil tak způsobem, který byli schopni a ochotni akceptovat.

Kniha tak úctyhodného rozsahu by byla nepřehlednou, nebýt kvalitních rejstříků – jmenného a místního. Rejstříky zahrnují obě části knihy, životopisnou i bibliografickou. Německé a anglické resumé zpřístupňují knihu také zahraničním čtenářům. Dílo doplňuje 71 fotografií na kvalitním křídovém papíru.

Haně Kábové se podařilo čtivě napsat a kvalitně vydat publikaci, jež se jistě stane nepostradatelnou součástí knihoven regionálních pracovníků, kterým pomůže řešit jejich úkoly, sáhnou po ní ale i badatelé v oblasti historiografie, jimž se může stát sotva překonatelným vzorem.

(in)

HLAVÁČEK, Ivan (ed.). ***Codex Přemyslaeus: regesty z výpisů z dvorských register Václava IV. z doby kolem a po roku 1400 = Regesten aus den Auszügen von den Hofkanzleiregistern Wenzels IV. aus der Zeit um und nach 1400.*** Edice Archiv český, sv. XXXIX, Regesty z výpisů z dvorských register Václava IV. a z doby kolem a po roku 1400. Praha: Nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, 2013. 326 stran. ISBN 978-80-7007-400-8

Ediční řada historických pramenů Archiv český je v mnoha ohledech monumentálním počinem a dnes již pro českou historiografii i dílem nepostradatelným. Zakladatelem této řady byla roku 1840 osobnost nemenšího formátu – sám František Palacký. První svazky v jeho redakci byly obsahově nejpestřejší a staly se obecně jedním ze základních pilířů české medievistiky. Ovšem i ostatní editoři celé následující století pečlivě drželi vysoko nastavenou laťku, co se kvality týče.

Problémy s vydáváním nepřinesla ani tak druhá světová válka jako období první republiky, kdy vyšel pouhý jeden svazek, a zdálo by se, že se až minulý režim postaral o definitivní pohřbení celé edice, nebýt spolupráce Centra medievistických studií s Františkem Hoffmannem, který se roku 2000 osmatřicátým dílem zasloužil o znovuzrození řady Archivu českého, čemuž by uvěřil už málokdo.

Ano, bylo to za cenu zmenšení formátu, plýtvání místem, tematicky zúženějším záběrem a sotva čtvrtinovým rozsahem. Otázkou je, bylo-li nutné toto „pokračování" edice i nadále nazývat Archivem českým. Ale i tento výkon zažehnul jiskřičku naděje v pochodni snah minulých generací historiků.

Nový svazek AČ, vydaný po desetileté pauze, nese souhrnný název Codex Přemyslaeus, což je počeštěný latinizovaný

název souboru listin z let 1397–1407. Jedná se o výpisy ze zaniklých dvorských register kanceláře Václava IV., které byly objeveny na konci 18. století v knihovně františkánského kláštera v polském městě Przemyślu, k němuž odkazuje ono adjektivum kodexu. Nejspíš někdy za Zikmunda Lucemburského bylo několik původních register zapůjčeno do Polska pro potřeby notářů tamní královské kanceláře, jejichž další osudy jsou nám neznámé. Zachovaly se pouze tyto různě zkrácené rukopisné výpisy, které se díky F. M. Pelclovi dostaly do Čech, dnes uchovávány v Národní knihovně. Celý soubor obsahuje 346 písemností, které v minulosti kromě Pelcla různě zpracovávali i J. Čelakovský s A. Sedláčkem, na jejichž práce je v edici odkazováno.

Nový díl Archivu českého si drží grafickou úpravu Hoffmannových předešlých dílů, který i nadále celou edici řídí. Nechybí zde kromě úvodní pasáže a vlastního edičního textu ani místopisně-jmenný rejstřík s vysvětlivkami, chronologicky seřazený výčet písemností a samozřejmá bibliografie.

Tento XXXIX. díl, kromě tiráže a dvou stránek předmluvy kompletně zpracovaný prof. Ivanem Hlaváčkem německy, se stal průlomovým v několika směrech. Za celou 170letou existenci této edice žádného editora nepřimělo nic, aby výhradně česká edice nebyla psána česky, ač by omluvitelným důvodem jistě mohla být národnostně jazyková vyhrocenost za Rakouska-Uherska nebo za nacistického protektorátu.

Editovaný text dokonce ani není v původním znění, ale jedná se pouze o regesty původních „regest", přeložené do němčiny, s uvedením některých původních částí vět, názvů či jmen v závorkách. Ovšem každá textová nebo obsahová translace může v konečném důsledku znamenat vytržení z kontextu a v jistých mezích přestává být pramenem, za což editor ve zkrácené předmluvě kritizuje i předchozí Sedláčkovo zpracování regestů.

Nepochopitelným zůstává záměr znepřístupnění pramene českému čtenářstvu a obci badatelské. Ovšem jak patrno z dvou stránek české kostrbatě psané předmluvy, která byla doplněna až dodatečně pro německou edici, text by se spíše hodil pro prestižnější Regesta imperii. Opět slovy editora – tomu kromě jiných faktorů bránila i absence přesné datace písemností obsažených v kodexu. Což si zas protiřečí s tím, že se jednotlivé datace daly různým způsobem odvodit a mnohde i velice přesně, jak ukazuje editovaný text.

Průlomový není tento díl edice jen „nečekanou" němčinou, ale také svojí zmateností. Přehlédněme 15 stran regestů omylem všitých do „Einleitungu" a několik překlepů s drobnými chybami. Kromě mírně nepřehledné české předmluvy je zmatečný i důležitý rejstřík. Což už při práci s textem může způsobovat v lepším případě nedůslednost.

S uváděním českých místopisných ekvivalentů si nikdo příliš starostí nedělal. Některá česká a polská města jsou uváděna v mateřském jazyce, jiná naopak v německém ekvivalentu. Pro některá dokonce chybí přesměrování vůbec, jako v případě Českých Budějovic, které jsou uvedeny pouze jako Budweis, nebo Opavy, kde je pouze Troppau.

Thurgau je uváděn s lokací Švýcarska (Schw., tj. Schweiz), kam také na tento kanton odkazují veškeré internetové odkazy. Na další stránce rejstříku je podobné heslo (Turgau) spojované nejistě jak se zmiňovaným švýcarským kantonem (ovšem bez příslušného odkazu či upozornění na předešlé heslo), nebo s Německem obecně. Tentokrát ovšem v souvislosti s Henslinem von Turgau. Avšak za lucemburského panování jsou v Čechách evidentní také

sasko-anhaltští páni z Turgova (často psáni i ve tvaru „de Thurgau"), kteří jsou nepřehlédnutelně doloženi právě v době lucemburské, včetně bratra Půty II., Henslina z Turgova, kterého evidujeme několikrát i v souvislosti s Českým rájem.

Nejiné to je u šlechtických predikátů, kdy jsou uváděny „vzorové" ekvivalenty přídomků, které často ani sami vlastníci v tehdejší době neužívali (tj. Cimburk jako Zinnenburg, Švamberk jako Schwannberg apod.). Valdštejnové se historicky psávali téměř ustáleně v tvaru Waldstein příp. Waldenstein, nikoliv hybridním novotvarem Wallenstein, a to včetně dosud žijících příslušníků rodu.

Aby zmatečnému rejstříku bylo učiněno zadost, vyskytují se zde občas i chyby ve zkratkách lokací jednotlivých krajů, kdy místo PlK (Plzeňský kraj) je uvedena zkratka PiK a nebo ještě častěji LiK, který ve vysvětlivkách ani nenajdeme, jelikož je tam uvedeno u Libereckého kraje pouze LK. Tyto zmatky do jisté míry vycházejí z nekoncepčního označování krajů, kde jednou vycházejí z německého ekvivalentu (MBK=Mittelböhmischer Kreis, SBK= Südböhmischer Kreis), podruhé z českého (KHK=Královéhradecký kraj, VyK=Vysočina, UK=Ústecký kraj namísto Aussiger Kreis) ap.

Takže v důsledku hledání v rejstříku může vypadat, jak ukazuje příklad „Lemberka", kde heslo Lviv je přesměrováno na Lemberg. Jenže po nalistování příslušného hesla žádné takové nenajdeme, pouze Lemberger Land na Ukrajině. Naštěstí je níže uvedený počeštěný název Lemberk, který odkazuje na heslo Lamberg. Vyhledáním tohoto hesla zjistíme i doplnění lokalizace kraje LiK (zde nutno předvídat, že takovou zkratku ve vysvětlivkách nenajdeme, ale editor měl nejspíše na mysli LK, tedy Liberecký kraj), což je ujišťováno i názvem obce Lvová, která se skutečně v Libereckém kraji pod hradem Lemberkem nachází. Jenže zde shledáme, že se zápisy vztahují na Jana Sokola z Lamberka, jehož predikát se vztahuje na hrad Lamberk (Langenberg) na Vysočině a nikoliv na Lemberk (Löwenberg) u Lvové.

Netřeba zdůrazňovat, že rejstřík je jednou z nejdůležitějších součástí publikovaného pramene, u profesionálně zpracovaného je pak různým způsobem zpřesňovaný nebo komentovaný. Tento rejstřík se bohužel svým podceněním stává pouze jakýmsi impotentním přívěškem edice.

Že byla tato dlouhodobě kvalitní ediční řada zneužita k publikování německojazyčného pramene s určením pro odlišný výchozí náklad, by se dalo pochopit, ale svým zpracováním najde cestu jen ke shovívavé odborné veřejnosti a navždy se tak stane když ne černou skvrnou, tak alespoň nejslabším článkem celé téměř dvousetleté edice.

(pš)

RAIL, Jan – MICKA, Jiří. ***Stíhač od Treble One: příběh F/Lt Otakara Hrubého, DFC u 111. stíhací perutě.*** Cheb: Svět křídel, 2011, 319 stran. ISBN 978-80-86808-93-2

HAVEL, Josef. ***Rebel v oblacích.*** Ústí nad Orlicí: Oftis, 2012. 495 stran. ISBN 978-80-7405-170-8

Dramatické osudy našich letců bojujících za druhé světové války na západní frontě jsou stále živým a velmi populárním tématem. Není divu, jde o skutečně silné příběhy s velkým morálním apelem. Po Stanislavu Fejfarovi či Vlastimilu Veselém se v nedávné době do pozornosti badatelů dostal další letec pocházející z našeho regionu – Otakar Hrubý, a to hned dvakrát. Autoři obou nezávisle na sobě vzniklých

publikací nejsou v oboru žádnými začátečníky. Jan Rail se dlouhodobě zabývá mapováním osudů letců pocházejících ze severovýchodních Čech a na svém kontě má již několik faktograficky velmi cenných monografií. Josef Havel, který se o leteckou a vojenskou historii zajímá od počátku devadesátých let, je uznávaným autorem v oboru literatury faktu. Rebel v oblacích je poslední částí jeho trilogie věnované našim válečným pilotům (první část nazvaná *Štvancem svědomí* vyšla v roce 2002, na ni v roce 2007 navázal titul *Nikdy se nevzdávat*).

Struktura obou prací je shodná. V chronologicky řazených kapitolách, tak jak to u biografií bývá zvykem, líčí životní osudy Otakara Hrubého od dětství a mládí, stráveného v rodné Nové Pace, přes jeho cestu k vojenskému letectvu až po osudný rok 1939, kdy se podobně jako mnozí další naši vojáci odmítl smířit s nacistickou okupací a rozhodl se postavit nepříteli čelem. V dalších kapitolách se autoři zabývají okolnostmi vzniku našeho zahraničního vojenského odboje, jehož základy byly organizovány na našem konzulátě v polském Krakově, kam po svém ilegálním odchodu z protektorátu v červnu 1939 dorazil i Otakar Hrubý. A posléze sledují Hrubého válečnou anabázi, která ho zavedla z Polska přes Francii až do nechvalně známé cizinecké legie v severní Africe. Dále pak zachycují období po vypuknutí války, které Hrubý strávil jako stíhací pilot na několika základnách francouzského koloniálního letectva v Alžírsku a Tunisku. Stěžejní část obou knih je však věnována jeho působení v britském Královském letectvu – nejprve u slavné 111. stíhací perutě, v jejíchž řadách strávil dvacet měsíců nepřetržité služby, a pak u 313. a 310. perutě, jež byly součástí samostatného československého stíhacího křídla. Podrobně se rozepisují o jednotlivých bojových operacích, líčí osudy Hrubého spolubojovníků, popisují události jeho každodenního života a nevyhýbají se ani kritickému hodnocení situace v našem zahraničním odboji. V posledních kapitolách přibližují Hrubého osudy po návratu do osvobozené vlasti – jeho seznámení s budoucí manželkou Marií, působení ve Vědeckém leteckém ústavu v Praze, ale především pak hořkou křivdu a nevděk, který ho stejně jako ostatní válečné veterány bojující na západní frontě potkal po roce 1948. Kromě propuštění z armády ho čekal i půldruhého roku dlouhý pobyt v táboře nucených prací na Mírově a následný zákaz vykonávat jiné než manuální zaměstnání. Jistým zadostiučiněním pro něho bylo, že v 60. a v 80. letech mohl několikrát vycestovat do Velké Británie, aby se zde zúčastnil oslav výročí bitvy o Británii. V knize Josefa Havla jsou samostatné podkapitoly věnované také Hrubého blízkým přátelům, letcům Františku Truhlářovi a Josefu Koukalovi a v souvislosti s nimi také vynikajícímu plastickému chirurgovi Archibaldu McIndovi (popáleniny byly nejčastějším válečným zraněním letců) a slavným klubům Guinea Pig Club a Caterpillar Club. V publikaci Jana Raila a Jiřího Micky bych upozornila na pro regionální historiky zajímavé pasáže popisující účast Otakara Hrubého při založení novopackého aeroklubu v roce 1947 (s. 254–258) a pobočky K-231 v roce 1968 (s. 285). Po sametové revoluci se o bývalé letce RAF zvedl velký zájem, konaly se besedy, připomínkové akce a setkání doma i v zahraničí. Po mnoha letech se Hrubý dočkal rehabilitace, byl povýšen do hodnosti plukovníka v. v. a obdržel několik vysokých vyznamenání. Nicméně těžce nesl, že nedošlo k řádné soudní rehabilitaci mírovských vězňů a k potrestání osob zodpovědných za jejich utrpení. V květnu roku 1993 zemřel.

Obě práce vznikly na základě deníků Otakara Hrubého a jeho bohaté písemné

pozůstalosti, které byly konfrontovány s deníky a vzpomínkami dalších účastníků zahraničního odboje. Havlova práce působí lehce, čtivě a emotivně. Podařilo se mu nashromáždit o Hrubého životě úctyhodné množství fakt, což se snaží dokonale zúročit. Někdy však zachází až do zbytečných podrobností a detailů. Srovnáme-li seznamy použitých pramenů a literatury, které jsou v obou případech velmi nepřehledné, je na první pohled zřejmé, že Jan Rail a Jiří Micka provedli mnohem náročnější archivní heuristický výzkum. Kromě operačních deníků 313. a 310. čs. stíhací perutě a dalších důležitých archivních dokumentů, uložených ve Vojenském historickém archivu v Praze, při své práci využili také pro běžného českého badatele dosud obtížně dostupný pramen, kterým je operační deník 111. stíhací perutě (*No 111 Squadron Operational Record Book*), jenž je uložen v britském Národním archivu v Kew. Jejich zaujetí tímto cenným pramenem se projevilo v proporčním rozložení knihy, kdy více než jedna její třetina je věnována právě historii 111. perutě. Svůj zdroj pak vytěžili do maxima. Jako skutečně zapálení milovníci vojenské historie neodolali pokušení a pustili se do podrobného líčení jedné bojové akce za druhou doslova den po dni. K atraktivitě obou prací přispívají velmi bohaté obrazové přílohy. Závěrem nezbývá než říci, že autoři obou knih odvedli poctivou a náročnou práci, kterou vzdali důstojný hold člověku, jenž si to bezesporu zaslouží.

(aj)

BÍLEK, Karol – JINDRA, Josef. *Soboteckýhřbitov*. Praha: KaB, 2012. 64 stran a příloha. ISBN 978-80-260-3251-9

Publikace je členěna na části textovou a obrazovou (s. 33–64), přičemž fotografie doplňuje jejich seznam (s. 31–32). Subodíly textu jsou: na úvodním místě báseň Fráni Šrámka (s. 5–10), vlastní text se seznamem literatury (s. 11–26) a Soupis objektů a hrobů známých osobností na hřbitově (s. 27–30). Přílohu tisku tvoří vložený orientační plánek hřbitova s číselným vyznačením objektů a hrobů, propojený se zmíněným soupisem a s popisky fotografií od Ing. Josefa Voláka.

Současnost je silně vizuální, a proto prohlédněme nejprve obrazovou složku publikace. Zapotřebí je do ní zahrnout i obal se záběry na ústřední hřbitovní kříž na titulu a zadní stranu desek s pomníkem rodáků jinde pohřbených. Tisk obsahuje 43 fotografií umístěných jak celostránkově, tak až po třech na jedné straně, které zobrazují místo ve škále odstínů bujaré zeleně i jednotné náladě pozdního podzimu. Zachycují bránu, výhled přes hřbitovní zeď na město, uskupení náhrobků i jednotlivé pomníky v detailu. Schází mi Humprecht nad Šrámkovým náhrobkem, retuš by zasloužily stíny na některých snímcích. Za nejzdařilejší záběry považuji dvoustranu 44–45, evokující ojedinělou náladu soboteckého pietního místa.

Text je v akcentované autorské pozici veden mezi žánry vzpomínek a eseje, historické studie, vyprávění a průvodce. Autor se zabývá zaniklým hřbitovem okolo kostela, hroby uvnitř chrámu, příležitostnými místy pohřbů v okolí města, založením stávajícího pietního místa v roce 1858 a jeho rozšířením roku 1912, osobami hrobníků atd. Upozorňuje na stávající i zaniklé rovy vynikajících osobností a jejich významné autory (Hlavatý, Hofman) a zaslouženou pozornost věnuje rodáckému pomníku od architekta Janáka z roku 1927. Připomněl i významné návštěvy hřbitova (Kramář, Nejedlý). Jak bývá autorovým zvykem, dává vlastivědně pozornost i hřbitovům po celém bývalém soboteckém okrese. Nako-

nec sleduje hroby krajanů uložených k poslednímu odpočinku jinde.

Zájem je věnován Šrámkově kongeniální básni a s odvoláním na práci básníkova přítele Václava Hejna jsou vykládány její reálie. Šrámek také opatřil epitafy dva náhrobky, z nichž jeden již neexistuje. Cituje se z díla Glazarové, Seiferta, ale na další (Čapka, Vrchlického) bohužel nedošlo. Přimlouval bych se za prohloubení tématu: proč nezařadit výtvarná vyobrazení místa, historické fotografie zaniklých hrobů (rodina Špálova) a událostí (recitační vystoupení v roce 1937), pohřebního průvodu od kostela se spřežením i automobilem pohřební služby, podrobnosti o Janákově pomníku, ekonomický rozměr provozu hřbitova, styl smutečního obřadu, projevu? Dojde-li na druhé vydání publikace, navrhuji zapracování uvedených námětů a velkorysejší typografické a polygrafické vypravení publikace.

Sobotecký hřbitov, historický kulturní celek a současně užívaný organismus, měl být dávno kulturní památkou. Proměňuje se a kniha zachycuje jeho současný stav. Jsem přesvědčen, že mnozí ho pamatujeme poetičtější. Z výzev textu již došlo na obnovu desky se jmény legionářů padlých v první světové válce. Do hřbitova musí město soustavně investovat, v době nedávné prošel již několikátou renovací Šrámkův hrob, ale třeba hrob jeho rodičů zásah potřebuje. Hřbitov může být místo pro nejintenzivnější prožitek generační kontinuity, osobní kontemplace nad lidskou smrtelností. V době diktatury financí a mobilní pracovní síly nabízí promýšlení krajanské sounáležitosti a smyslu života.

(jb)

HOFFMANNOVÁ, Jaroslava. *Václav Novotný (1869–1932): život a dílo univerzitního profesora českých dějin.* Praha: Nakladatelství Academia, 2014. 558 stran. Edice Paměť, sv. 75. ISBN 978-80-200-2341-4

Z obálky nové knihy se na nás dívá hlava muže s trochu zamyšlenou tváří, se skřipcem na očích, malým knírkem, tuhým límcem a motýlkem, jak byla zachycena roku 1912 v pražském ateliéru J. F. Langhanse. Známe ji např. z Kutnarových – Markových Přehledných dějin českého a slovenského dějepisectví, kde je ovšem reprodukována v opačném gardu.

Autorka knihy splatila jeden velký dluh české historiografie. Napsala první řádnou monografii, věnovanou životu a dílu významného českého historika Václava Novotného, kolem něhož jeho nástupci a pokračovatelé dosti bezradně přešlapovali. A pokud se mu alespoň stručně věnovali, většina z nich mu vytýkala pozitivismus, suchopárnou detailní faktografii a rozvleklost podání. Snad to bylo způsobeno i ohledem na Novotného občas silně napjaté vztahy s prof. Josefem Pekařem.

Kniha je rozdělena do 20 kapitol s úvodem, seznamem pramenů a užité literatury, soupisem 41 reprodukovaných fotografií, anglickým resumé (zde bohužel zůstalo několik chyb) a jmenným rejstříkem. V přílohách najdeme seznam Novotného univerzitních přednášek, bibliografii jeho odborných prací (*snad v úplnosti*, dodává autorka zbytečně skromně na s. 367), obsah sborníku Českou minulostí (věnovaného Václavu Novotnému k šedesátinám vděčnými žáky a přáteli) a přehled úmrtí členů Novotného rodiny.

O úžasné pečlivosti autorky svědčí její poznámka v úvodu komentovaného osobního rejstříku: *Zahrnuje jména z vlastního textu včetně úvodu, nikoli z poznámek pod*

čarou. V rejstříku ovšem najdeme i řadu odkazů na jména z těchto poznámek.

Struktura díla je daná rozsahem působení Václava Novotného. V prvních osmi kapitolách seznamuje čtenáře chronologicky s jeho rodinnými kořeny, studiemi i s obtížnou cestou ke stolici univerzitního profesora. Zvláště se věnuje osobnosti prof. Jaroslava Golla a jeho vztahu k Josefu Pekařovi. Další kapitoly nás seznamují s Novotného působením na univerzitě a na dalších školách, s jeho prací v odborných spolcích a společnostech včetně jeho přednáškové činnosti pro veřejnost a vztahů k zahraničí. Představuje také jeho kolegy a žáky; z kolegů se zabývá zvláště poměrem k Josefu Pekařovi, z žáků vyzvedá Otakara Odložilíka, Jaroslava Prokeše a Rudolfa Urbánka, z přátel Bohumila Navrátila a Vlastimila Kybala.

Obsáhlá 15. kapitola je plně věnována hodnocení Novotného díla, zvláště dvou jím preferovaných okruhů: nejstarším českým dějinám a husitství. Ukazuje, jak veliké úkoly na sebe Novotný bral a jaké to mělo i důsledky na jeho zdraví.

Následné čtyři kapitoly jsou zaměřeny na historikovu osobnost, jeho povahu a názory, rodinný život, zdravotní stav, nechybí ani současné hodnocení jeho díla, uvedeny jsou pocty, kterých se mu dostalo atd.

Zpracovat takovéto téma znamenalo prostudovat tisíce stran literatury a především projít úžasné množství archivního materiálu, rozesetého po celých Čechách i Moravě. Vidíme to nejen ze seznamu literatury a pramenů, ale především podle nesmírného množství citátů, dokumentujících každý údaj, každé zjištění. Někde jich je až nad míru (zvláště u citovaných blahopřání k různým výročím a oceněním, kdy autorka chtěla využít co nejvíce získaných poznatků). Přitom obsáhlý a náročný text zůstává čtivý, dobře srozumitelný i laickému zájemci.

Vytýkat není prakticky co. I občasné opakování údajů je pochopitelné, když si uvědomíme strukturu knihy. Některá fakta nadhozená v životopisných kapitolách je třeba znovu připomenout při hodnocení díla apod. Snad jen projev při odhalení Blahoslavova pomníku v Ivančicích nemusel být připomínán tolikrát. Překrývají se poznámky č. 609 a 611, nadbytečně se opakují údaje o pražských bytech (s. 48 a 105), o první univerzitní přednášce (s. 140 a 167) nebo o sporech s ředitelem Zemského archivu Františkem Dvorským.

Monografii Jaroslavy Hoffmannové je nutno přijmout s povděkem. Autorka jejím vydáním přidala další kamínek do bohaté mozaiky svých záslužných prací.

(blk)

LENDEROVÁ, Milena. *Dcera národa? Tři životy Zdeňky Havlíčkové*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2013, 327 stran. ISBN 978-80-7432-349-2

Od čtyřicátých let 19. století je Karel Havlíček Borovský v centru pozornosti celého českého národa. Politici, historici, literární vědci, novináři i prostí občané se zamýšlejí nad jeho životem a dílem, nad jeho odkazem. S tím souvisí i zájem o celou Havlíčkovu rodinu.

V minulém roce se dočkala moderní monografie i Zdeňka Havlíčková, malá spisovatelova dcerka Zdenčinka z Tyrolských elegií. Její osudy zaujaly zkušenou autorku řady historických prací, věnovaných převážně feministickému hnutí, prof. Milenu Lenderovou. Po důkladném průzkumu archivního materiálu a několika přípravných studiích napsala poutavý životopis Dcery národa.

Právě okřídlený termín Dcera národa ji nejvíce vzrušoval a věnovala mu největší

pozornost. Zdeňka žila po smrti obou rodičů od roku 1856 u svých příbuzných Jarošových. Její poručník František Jaroš byl úspěšný pražský pokrývač a vlastenec, jeho manželka Adéla byla sestra Zdeňčiny matky Julie. Celá rodina však během let zchudla (tato skutečnost by zasloužila hlubšího objasnění) a o osud Zdeňky se začali zajímat představitelé české společnosti. Využili k tomu politického uvolnění po pádu Bachova absolutismu. V souvislosti s uctěním Havlíčkových nedožitých 40. narozenin byla v polovině roku 1861 vyhlášena sbírka dárků ke Zdeňčině svátku. Ta měla nevídaný ohlas v celém národě. Svědčí o tom celková sebraná suma peněz i věcných darů do následné dobročinné loterie. Její výsledek znamenal celoživotní hmotné zabezpečení „dcery národa". Sběrací archy i tiskem vydaný seznam darů zaznamenaly stovky a tisíce jmen dárců z českých zemí a dokonce i ze zahraničí. Průběh a výsledek sbírky připomíná spontánní nadšení všech vrstev Čechů při sbírkách na Národní divadlo. Aby získala odpovídající výchovu a vzdělání, vystřídala pak Zdeňka pobyt v několika předních českých rodinách: u prof. Ignáce Jana Hanuše, u politika a svého nového poručníka Františka Augusta Braunera a u notáře Aloise Pravoslava Trojana.

Sbírka však přinesla Zdeňce i negativní zkušenost: dostala se pod nemilý dohled české veřejnosti. Ta sledovala a hodnotila každý její krok. Dívka měla otcovu nepoddajnou, ale i nevyrovnanou povahu, což se projevovalo ve škole i později v osobním životě. Lásku jí vytrvale vyznávali student a učitel Karel Petr Kheil, hrabě Václav Robert Kounic i statkář Antonín Svoboda; velikou odsuzující pozornost však vzbudila její krátká známost s polským důstojníkem rakouské armády Quidem Battagliou. Tu vzal téměř celý národ pod vlivem politiků a novinářů na vědomí jako Zdeňčin projev nevděku a rozpoutal proti ní nenávistnou kampaň. S jejími následky se děvče vyrovnávalo až do své předčasné smrti – zemřela svobodná ve věku 24 let 20. září 1872 na rodinnou nemoc – v té době nevyléčitelnou tuberkulózu.

Život Zdeňky Havlíčkové i druhý život „dcery národa" líčí autorka podrobně, ale čtivě; fakta jsou doprovázena zajímavými fotografiemi i stovkami odkazů na archivní prameny a rozsáhlou prostudovanou literaturu. Lepší orientaci v knize umožňuje výborný osobní rejstřík. Dílo přečteme jedním dechem. A dovíme se i různé překvapivé zajímavosti – třeba že Karel Havlíček byl přísný otec a nešetřil ani drsnými tělesnými tresty.

Za pozornost stojí i závěrečná kapitola, v níž autorka probírá „třetí život" své hrdinky – fakta z posmrtného kultu Zdeňčina. Seznámíme se stručně s odbornou i krásnou literaturou, která jí byla věnována (zde navazuje na stránky Úvodu), pozornost věnuje i zachycení Zdeňky na divadle a ve filmu.

Z několika drobných chyb upozorňujeme na tři záměny křestních jmen: Karel Zap nebyl druhým jménem František, nýbrž Vladislav (s. 44), Josef Pichl nebyl druhým jménem Bohuslav, ale Bojislav (s. 66) a Matěj Anastasia Šimáček neměl zkratku druhého křestního jména J. (s. 324). Na s. 96 jde zřejmě o Národní noviny, ne Národní listy. Popiska na s. 145 hlásá, že reprodukce zobrazuje záznam o výběru peněz v loterii ve prospěch Zdeňky Havlíčkové; ve skutečnosti jde o seznam dárků pro ni a podle jmen se dá určit, že jde o seznam dárkyň z Turnova. V knize najdeme i několik překlepů (úsměvné V Malši místo V Malči na s. 127; Zdeňka Havlíkova místo Havlíčkova na s. 287; narození K. J. Erbena 181 na s. 317; úmrtí A. Staška 1961 na s. 323). Alespoň v rejstříku mělo být zohledněno, že Magdaléna Pokorná se píše

s dlouhým é a Anna Vetterová-Bečvářová s jednoduchým V. Několikrát byl ponechán i nešvar počítačové sazby – špatné dělení slov (např. německ-obrodském – s. 206, živ-ota – s. 126, živ-otnou – s. 235).

Těchto několik upozornění však ani trochu nesnižuje hodnotu této vynikající biografie.

(blk)

JIRÁSKO, Karel – LUSTIG, Jakub – LUSTIGOVÁ, Petra. ***Střípky z historie obce Libuň.*** Díl 1. Libuň: Obec Libuň, 2014, 143 stran. Bez ISBN

S předmluvou starostky obce Heleny Červové vydala obec Libuň knihu věnovanou 200. výročí postavení školní budovy a 130. výročí založení Sboru dobrovolných hasičů. Je doplněna ještě několika drobnějšími články o malíři Františku Kavánovi, P. Antonínu Markovi, učiteli Františku Zelinkovi, o stavbě železnice a o průběhu válečných událostí roku 1866 v obci a okolí. Škoda, že si vydavatelé nezajistili spolupráci některého profesionálního historika, jako to udělala nedávno nedaleká Vyskeř nebo Karlovice. Některé texty by redakci vyžadovaly. Uplatnil by se i jazykový redaktor a také sazba někde vypadá na pokus začínajícího amatéra (např. s. 137) a ne dílo zaběhnuté tiskárny.

Texty o historii libuňské školy trpí v první části nepřesnostmi při líčení obecného vývoje školství v zemi a téměř úplnou absencí jmen vyučujících. I seznam učitelů z let 1842–1942 zachycuje pouze rok jejich nástupu na školu, nikoli dobu působení. Období posledních šedesáti let je vypsáno podrobněji a zajímavěji. Celé stati citelně chybí poznámkový aparát.

Dějiny hasičského sboru jsou podány přehledně a pěkně zachycují celou jeho minulost. Jen by mohla být připojena tabulka s přehledem funkcionářů sboru a dobou jejich působení ve funkcích až do současnosti.

Uvedené drobnější články – střípky z historie obce – jsou též užitečné a čtenáři si mohou připomenout nejdůležitější osobnosti a události z dějin regionu. Je zde minimum chyb (J. F. Frič na s. 115 má být správně J. V. Frič), ovšem u některých příspěvků jsme na pochybách, kdo je autorem.

Knížka je velmi dobře doplněna barevnými i černobílými fotografiemi, tištěna je na kvalitním papíře. Její vydání slouží obci ke cti a občané budou jistě netrpělivě očekávat další slíbené díly.

(blk)

ŠMAHELOVÁ, Hana. ***V síti dějin literatury národního obrození.*** Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2011, 396 stran. ISBN 978-80-246-1902-6

„Práce přináší jak faktograficky, tak i teoreticky založenou reflexi emancipačního procesu, v němž byly položeny základy novodobé české literatury. Osobitá koncepce [...] *vkládá problematiku obrozenecké literatury – a zejména její vztahy k německé kultuře – do nových souvislostí. Kniha je schopna oslovit širokou škálu čtenářů – literární historiky, komparatisty, studenty, a vzhledem k čtivé formě výkladu i okruh zainteresovaných laických čtenářů.“* To vše se praví v upoutávce na obálce knihy, která je skutečně záslužná a zajímavá.

Zájemců o dějiny českého národního obrození, zvláště o literaturu vznikající v této době, bylo vždy dost. Mezi odborníky historiky i mezi laiky. Mezi autory i čtenáři. O přitažlivosti, ale zároveň náročnosti tématu svědčí skutečnost, že mnozí renomo-

vaní vědci (zvláště literární historici) se do práce pustili s velkým nadšením i ambicemi, ale dílo nedokončili – ať jde o monografie (za všechny budiž uveden Zdeňka Nejedlého *Smetana*) či souborné přehledy (Jaroslav Vlček, Jan Jakubec aj.). Samozřejmě vznikaly výborné monografie jednotlivých osobností, učebnice, slovníky, přehledy dějin apod. Z těch velkých a hodnotných připomeňme alespoň příslušné kapitoly *Přehledných dějin literatury české* Arne Nováka, většinu příslušných hesel *Lexikonu české literatury,* z oborových Kutnarovy a Markovy *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví* či Kazbundovu *Stolici dějin na pražské universitě.* Řadu literárněhistorických prací připomíná samozřejmě i autorka anotované práce.

Nechci zde hodnotit uvedené dílo, to je pole působnosti literárních vědců. Myslím, že přináší hodně nových postřehů k dosavadní známé faktografii i zajímavá teoretická zamyšlení nad nejrůznějšími souvislostmi vývoje české literatury uvedeného období. Včetně přínosných upozornění na různé aspekty vzájemných česko-německých literárních vztahů ať v Čechách, či za jejich hranicemi. Snad jen ti předpokládaní „laičtí čtenáři" budou knihu číst obtížně.

Poznamenejme též, že dílo je založeno na tištěné produkci knižní i časopisecké, domácí i zahraniční, archivní pramenný výzkum zřejmě nebyl proveden.

Hned v úvodu si ale také řekněme, že ve finální podobě je kniha odbytá. Myslím tím její nedostatečnou korekturu, která se na ní především podepsala. Čímž nechci říci, že stejné výtky nesměřují i k rejstříku, k absenci seznamu zkratek (nejen laický čtenář se bude těžko domýšlet, co znamená ČK na s. 370), k poznámkovému aparátu či seznamu literatury, koneckonců k množství chyb v samotném textu (včetně pravopisných – např. na s. 113 ve shodě podmětu a přísudku – a řady chronologických – např. na s. 372: Václav Filípek vydal Langerovy spisy v letech 1860–1861, ne 1880, to již byl po smrti).

Hodně chyb je i v německých citátech (např. s. 145: Gesselschaft) a v německých jménech – zásadně Hanah Vogt místo Hannah, August Gottfried Meissner místo Gottlieb (s. 65), Antonín Müller místo Anton (s. 373) a řada dalších, z nichž část zavinila zmíněná nedbalá korektura (Siegried místo Siegfried – s. 304, Jungmanově místo Jungmannově – s. 119, Junmanns místo Jungmanns – s. 381 apod.). Zdvojené nn působilo potíže nejen u Jungmanna, ale i u Hoffmannových (na s. 101 jedno n chybělo) a u Jana Milíče Lochmana (s. 175, 176, 191), kde jedno n naopak přebývalo. Špatně je užita podoba jména Franze Grillparzera (Grilpartzer – s. 169) či Friedricha Mattihssona (Mattisson – s. 392, Mattison – s. 301, Mathisson – s. 203). Chyby jsou i ve jménech ruských (Strezněvský místo Srezněvský (s. 314, 393), jihoslovanských (Vuk Karadžic místo Karadžić (s. 273, 274), slovenských (Pavol Vongrejc místo Vongrej (s. 300) atd.

Překvapivě v knize najdeme věcné chyby. Bratr Josefa Jungmanna Antonín je vydáván za jeho syna (s. 99). Naopak skutečný jeho syn Josef Josefovič Jungmann je na s. 372 uveden bez otčestva, tedy vlastně pod jménem otce, ač jako autor uvedené knihy *Korespondence* je podepsán plným jménem. Bohuslava Rajská je uváděna jako Bohumila (s. 301, 393), Lenka Řezníková figuruje pod jménem L. Řezníčková (s. 20, 384), Miloslav Hýsek nemá na s. 25 opraveno nesprávné Miroslav, František Jaroslav Vacek Kamenický figuruje nejen pod svým jménem, zkratkami a pseudonymy, ale i jako Josef (s. 211). Josefem je chybně i historik Jaroslav Prokeš (s. 384). Studii *Jungmann a obrozenecká terminologie literárněvědná a lingvistická* nenapsal jakýsi Josef Jehlička, ale univ. prof. Alois Jedlička

(s. 379). Naopak editorem Dobrovského *Dějin české řeči a literatury* nebyl roku 1936 J. Jedlička, ale Benjamin Jedlička (s. 98). Dokonce tučně vysazený František Matěj Pelcl není Matěj, nýbrž Martin (s. 63). Františku Matouši Klácelovi bylo i v rejstříku upřeno první křestní jméno (s. 287, 391) atd., atd. Snad vůbec nejhůře dopadla recenzentka knihy Pavlína Rychterová, Dr., z vídeňské univerzity. Její jméno na zadní straně obálky je uvedeno správně, ovšem jako recenzentku ji někdo iniciativně opravil na PhDr. Pavlínu Richterovou, PhD. (s. /4/).

Vůbec nejvíce chyb najdeme ve jménech. Chápu, je obtížné vyznat se ve jménech našich obrozeneckých pisatelů hlavně v časopisech. Jsou plná chyb, neopravených překlepů, germanismů a pseudonymů. Občas je těžké se v nich orientovat. Takový Josef František Rautenkranc (tvar Rautenkrac na s. 144 je jistě překlep) se psal i se z na konci příjmení (s. 121) a navíc užíval vlastenecké jméno Miloslav místo František. Přesto by neměl zůstat neopraven J. Vetešník místo správného F. (s. 100), A. Sychra místo M. J. (s. 104), J. Čenský místo F. (s. 110), A. Zelený místo V. (s. 15), K. Kramář místo J. M. (s. 112), A. Murko místo M. (s. 254), F. Smetana místo R. (s. 280), J. Jablonský místo B. (s. 300), F. Ráb místo V. (s. 301, 393), Oto Urban místo Otto (s. 386) atd. Václavu Hájkovi z Libočan bylo v rejstříku křestní jméno upřeno zcela.

Oříškem jsou také jména autorů, kteří užívali dvě křestní jména. Bývá zaměněno jejich pořadí. Například J. F. Rubeš místo správného F. J. Rubeš (s. 58), J. V. Picek místo V. J. Picek (s. 211). Jinde je jedno jméno či jeho iniciála vynecháno (např. F. Durych místo V. F. Durych, s. 143), F. Procházka místo F. F. Procházka (tamtéž), J. Frič místo J. V. Frič (s. 301), A. Puchmajer místo A. J. Puchmajer (s. 98), J. Kamarýt místo J. V. Kamarýt (s. 100), R. Ungar místo K. R. Ungar (s. 63), B. Trojan místo F. B. Trojan (s. 300). Tak také přišli na mnoha místech o Jana pánové Jan Erazim Sojka, Jan Erazim Vocel, Jan Evangelista Purkyně (s. 321), Jan Dalibor Kopecký (s. 391) a Jan Pravoslav Koubek (s. 212); o Johanna dokonce i sám Johann Wolfgang Goethe (s. 229). Ale první křestní jméno bylo upřeno i Bohumíru Janu Dlabačovi (s. 56 ad.), Karlu Heinrichu Seibtovi (s. 65 aj.), Karlu Sudimíru Šnajdrovi (s. 280) a Josefu Liboslavu Zieglerovi (s. 395); o druhé přišel Václav Alois Svoboda (s. 104).

Potíže působil autorce i rod hrabat Šternberků: jednak kolísání v psaní jména Šternberk – Štenberk, jednak kromě v knize uvedených hrabat Františka a Jáchyma byl opomenut hrabě Kašpar.

Nyní několik poznámek k rejstříku. O některých jeho nedostatcích již byly zmínky. To však byly jednotlivosti, k nimž může přibýt třeba znění Havlíčkova záznamu v podobě Havlíček, Karel Borovský (s. 371). Daleko závažnější je, že místy je částečně posunuté stránkování, takže odkazy hesel na stránky textu neodpovídají skutečnosti a příslušné jméno najdeme třeba na předchozí stránce. Některá jména z poznámek jsou v rejstříku zahrnuta, jiná ne (např. chybí čtyři z pěti jmen v poznámce č. 434 na s. 283), jindy nejsou u jména čísla všech stránek, kde se vyskytuje (viz Hölthy, kde chybí s. 225) nebo naopak v rejstříku u jména stránka je, ale na ní se v textu jméno nevyskytuje (např. J. L. Ziegler má být na s. 101, kde ho marně hledáte). Další jména v textu jsou a pro změnu chybí v rejstříku: F. Rajman (s. 238), J. J. Marek (s. 249) aj.

A zbývá připomenout, že ani abecední (či u více titulů stejného autora chronologické) řazení v Seznamu pramenů a literatury není vždy přesné a že i zde najdeme nesrovnalosti (titul Arne Nováka na s. 383

je uveden v podobě *Ohlasy Klopstockovy v drobné lyrice českého, LF 31, 1904, s. 25–34.*). Chybí zde některé tituly zaznamenané v poznámkách (např. J. Lotman – s. 328), další mají neúplnou citaci (Vrťátkova i Emlerova edice vzájemné korespondence J. Jungmanna s A. Markem v ČNM) – a našli bychom i díla, která byla úplně opomenuta (např. Slavíkova a Šafránkova edice korespondence K. A. Vinařického).

Nepíší se mi dobře tyto řádky, plné výhrad a odkazů na chyby (a to jsem mnohé drobnosti, zvláště překlepy, neuvedl). Považoval jsem však za nutné upozornit na ně, protože potvrzují v plné míře tři závěry, které mě napadají už delší dobu při četbě mnoha knih a článků soudobé produkce:

Zaprvé rostoucí počet chyb způsobuje sklon autorů k teoretizování a k aplikaci myšlenek zahraničních autorů do své produkce – což by nebylo nic špatného, kdyby to nebylo provázeno malou znalostí faktů zvláště domácích (jmen, dat, událostí), vážících se k tématu, které autor zpracovává nebo o něm přednáší.

Zadruhé stejné nedostatky způsobuje bodový systém hodnocení a částečně i grantový systém, které nutí autory publikovat práce nehotové, uspěchané, nakonec bez řádné korektury – jen aby se stihl termín...

A zatřetí: nakladatelé by měli zkvalitnit výběr redaktorů a korektorů.

Paní docentko, omlouvám se, že tuto moji špatnou náladu odnesla právě Vaše kniha o mém milovaném národním obrození.

(blk)

HRBEK, Jiří. *Barokní Valdštejnové v Čechách 1640–1740.* Ediční řada České dějiny. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 2013, 860 s. ISBN 978-80-7422-233-7

V minulém roce nakladatelství Lidových novin ve své ediční řadě České dějiny vydalo pátý titul. Jeho autorem je Jiří Hrbek, který jej věnoval jednomu z nejvýznamnějších českých rodů – Valdštejnům. Svou pozornost však nezaměřil na známou osobu frýdlantského vévody, ale na osudy tohoto rodu ve století, které následovalo po pádu Albrechta z Valdštejna.

Kniha je rozdělena do tří hlavních okruhů: *1. Nad životy svých poddaných, 2. Uprostřed raně novověké společnosti, 3. Ve službách barokního státu*.

V prvním okruhu nás nejprve autor seznamuje se vznikem a vývojem hospodářského zázemí pobělohorských Valdštejnů. Lze sledovat jeho rozšiřování, rodinné strategie směřující k udržení majetku v rodinném vlastnictví aj. Autor své čtenáře zasvětil i do finanční problematiky raně novověké šlechty na přelomu 17. a 18. století a poukázal na mimořádné finanční rezervy členů valdštejnského rodu pocházející z hrádecké linie. Mimo jiné nás Jiří Hrbek seznamuje s různými strategiemi, které Valdštejnové použili ve správě svých panství (Třebíč, Duchcov, Hrubá Skála, Bělá pod Bezdězem atd.) a přístupu ke svým poddaným. V souvislosti s podkapitolou *Konflikt i konsensus: Valdštejnové a jejich poddanská města* se však projevila slabina spojená s použitím syntetické metody, kdy se autor nekriticky opírá o díla jiných. Tento fakt má pak za následek zkreslení dané události, ale i faktografické chyby. Tohoto jevu se Jiří Hrbek nevyvaroval zejména v pasážích věnovaných atraktivnímu tématu sporu mezi Valdštejny a jejich městem Turnovem.

Velice vydařenou částí knihy je druhý tematický okruh *Uprostřed raně novověké společnosti*. Autor v rámci této velké kapitoly čtenáři umožňuje nahlédnout do domácností jednotlivých valdštejnských rodových větví a seznámit se s jejich radostmi

a strastmi. Současně nám na příkladech jednotlivých Valdštejnů odhaluje jejich vazby v šlechtické společnosti, kterých využívali ve svůj prospěch. Neméně zajímavými podkapitolami jsou ty, které se věnují tématu patronáže a klientelismu a tématu Valdštejnů a získávání informací ve zkoumané době. Na příkladu bratří Jana Josefa z Valdštejna a Františka Josefa z Valdštejna, kteří pocházeli z hrádecké větve a nelze se s nimi setkat u císařského dvora, vykreslil autor způsoby získávání informací od svých soukmenovců, ale i např. od svých agentů.

V rámci třetího okruhu se autor zaměřil na ty členy valdštejnského rodu, kteří spojili své působení se službou císaři jak na poli diplomatickém, vojenském, dvorském nebo v zemské správě. Neopomněl ani ty členy, kteří hledali uplatnění v duchovní správě. V úvodní podkapitole Jiří Hrbek nastínil problematiku dosahování hodností, které šlechtici získávali mnohými způsoby. Mezi obvyklejší patřily půjčky panovníkovi. Autor tento mechanismus demonstroval na Černínech, kteří byli s Valdštejny spřízněni prostřednictvím sňatku Marie Markéty Černínové z Chudenic s Františkem Josefem hrabětem z Valdštejna. V podkapitole věnované členům rodiny, kteří našli své uplatnění v diplomatických službách, se Jiří Hrbek zaměřil na Karla Ferdinanda a jeho syna Karla Arnošta, kteří působili jako císařští vyslanci ve Velké Británii a Portugalsku. Osobám těchto Valdštejnů je věnována hlavní pozornost i v následující podkapitole o příslušnících rodu, kteří působili na dvoře císaře nebo jeho příbuzných. Mimo nich nás autor seznamuje s osudy členů a členek ze žehušické a rožďalovické větve Valdštejnů, kteří se i přes daleko menší majetkovou základnu dokázali prosadit v prostředí císařského dvora. Poslední kapitoly autor věnoval členům rodu, kteří svůj osud spojili se zemskou správou, vojenskou službou nebo církevní dráhou.

Jiří Hrbek v úvodu své práce napsal, že hlavním argumentem, proč nezvolil pro svou práci biografické medailonky, bylo, aby žádný z Valdštejnů nevystupoval pouze v jedné roli. V opačném případě by mohlo zaškatulkování vést ke ztrátě plastičnosti postavy. Zvolil tedy metodu kolektivní biografie, ve které se podle svých slov snažil zkombinovat osudy jednotlivců s osudem společenství. Lze konstatovat, že i přes dílčí nesrovnalosti se mu jeho úmysl podařil a zároveň jeho kniha přinesla mnoho nových podnětů nejen pro bádání o samotném rodu Valdštejnů, ale i pro bádání o společnosti raného novověku v podunajském soustátí s důrazem na české země.

(bra)

Zničené židovské památky severních Čech 1938–1989 = [Vernichtete jüdische Denkmäler Nordböhmens 1938–1989]. [Ústěk]: Společnost pro obnovu památek Ústěcka, [2012]. [56] stran. ISBN 978-80-260-3987-7

Útlá publikace vznikla v souvislosti se stejnojmennou putovní výstavou, kterou v roce 2012 připravila Společnost pro obnovu památek Ústěcka ve spolupráci se Sdružením pro ústěckou synagogu a hřbitov a dále Židovským muzeem v Praze, Filosofickou fakultou Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Filosofickou fakultou Univerzity Karlovy v Praze, Národním památkovým ústavem, se společností pro správu židovských památek Matana, a. s., a některými židovskými obcemi v regionu. Fotografické a písemné dokumenty poskytla řada archivů,

muzeí, městských a obecních úřadů i dalších institucí. Záštitu nad výstavou přijali vrchní pražský a zemský rabín Karol Efraim Sidon i Ministerstvo kultury ČR, projekt dále podpořily Národní knihovna, Česko-německý fond budoucnosti, Nadace židovské obce v Praze či Nadační fond obětem holocaustu, na projekt přispěly i regionální fondy. Již z tohoto výčtu vyplývá, že se jednalo o velmi ambiciózní projekt.

Autorský kolektiv vedený Tomášem Hlaváčkem ze Společnosti pro obnovu památek Ústěcka, který dále tvořili Blanka Rozkošná, Barbora Větrovská, Karel Kuča, Mojmír Malý a Michal Stehlík, měl před sebou nelehký úkol: zmapovat zničené židovské památky v oblasti, kde se k předválečné historii většiny židovských komunit zachovalo jen velmi málo dokumentů. Kromě toho pohraničí spadajícímu v letech 1938–1945 do bývalé Říšské župy Sudety dlouhodobě nebyla příliš věnována pozornost. Přesto od poloviny 90. let 20. století již vznikly odborné stati či publikace věnující se i historii židovských komunit na tomto území. Sledovaná publikace však tyto poznatky příliš neodráží, navíc se v ní nachází řada nepřesností. Prvním problémem je samotné vymezení oblasti. V titulu zmíněné severní Čechy můžeme pojímat různě, autoři – jak ukazuje seznam zničených památek – měli na mysli území Severočeského kraje, ustanoveného v roce 1960, avšak mapy a tabulky zahrnují území současného Ústeckého a Libereckého kraje, čili včetně bývalého okresu semilského. Z pětatřiceti lokalit se zničenými synagogami či židovskými hřbitovy, které jsou vybrány z území bývalého Severočeského kraje v závěrečném přehledu, je více informací uvedeno jen k polovině z nich. Kriterium výběru není uvedeno, jedná se především o větší obce, ale ani toto hledisko neplatí jednoznačně. Text je potom členěn na tři části – historie židovské obce, modlitebny, hřbitovy. Informace k jednotlivým lokalitám jsou však nerovnoměrné. Pravděpodobně vycházejí zejména z údajů shromážděných Radou židovských obcí při projednávání údržby či likvidace židovských památek v poválečných letech. Nedostatek údajů k dřívějšímu vývoji pak vede k nepřesným formulacím. Přínosem by proto mělo být zejména souhrnné zpracování – mapky, tabulky – a porovnání škod způsobených oběma totalitními režimy. Vzhledem k nevyjasněnosti území, rozsahu škod i nepřesnostem v terminologii (zrušené modlitebny v pronajatých prostorech nelze ztotožňovat s likvidovanými synagogami, např. Rumburk) rozcházejí se součty s údaji v úvodních textech. Údaj zde uvedený je navíc vztažen k noci z 9. na 10. listopadu 1938, přestože v následujících textech jsou zmíněny i akce z 11. listopadu. Rozdílná data jsou uváděna k likvidaci teplické synagogy, která nebyla zničena v roce 1938, nýbrž podpálena při událostech souvisejících z okupací „zbytkových Čech" v březnu 1939. Drobné nedostatky zůstaly i v sazbě.

Publikace si nekladla za cíl – a v daném rozsahu ani nemohla – odborné zpracování sledované tématiky, uvádí jen stručné údaje a nemá, pochopitelně, poznámkový aparát. Odkazy na zdroj však nejsou ani u přímých citací. Pro případné zájemce by určitě byl přínosem bibliografický přehled mapující nejnovější výzkumy. Úplný by měl být seznam institucí, které mají ve správě příslušné obrazové a písemné dokumenty (chybí např. Městský úřad v Jablonci nad Nisou či Severočeské muzeum v Liberci). Vzhledem k tomu, že lokality nejsou řazeny abecedně, přispěl by k přehlednosti publikace obsah či rejstřík. Celý projekt měl především upozornit na osud židovských památek v průběhu dvou totalitních režimů, což plní. Přesto jeho pro-

pagace i jména, která za projektem stojí, vyvolávají poněkud větší očekávání.

(lho)

VOKOLEK, Václav: ***Neznámé Čechy.*** 5. díl. ***Posvátná místa severovýchodních Čech.*** Praha: Mladá fronta, 2013. 288 stran. ISBN 978-80-204-2854-7

Nakladatelství Mladá fronta loni vydalo 5. svazek knihy Václava Vokolka *Neznámé Čechy* s podtitulem *Posvátná místa severovýchodních Čech*. Severovýchodními Čechami jsou autorovi v podstatě kraje Liberecký a Královéhradecký, území zhruba od Bezdězu a Sloupu po Broumovsko. Je tu tedy zahrnuta celá oblast širšího Českého ráje a Podkrkonoší a můžeme konstatovat, že tvoří podstatnou část svazku. Adjektivum „neznámé" v titulu snad nechce popírat, že téměř všechna v knize zmiňovaná místa patří obecně k nejznámějším, ale spíše naznačuje, že neznámá je jejich dávná minulost, že to snad byla dávná kultovní místa někdejších obyvatel, nejen Keltů. Autor má jistě právo i na různé obecné soudy. Horské oblasti mohly být *„místy přežívajících předkřesťanských kultur* […], *pokřesťanštění těchto krajů mohlo proběhnout až po roce 1200"*, jak píše, ale před tímto rokem v širokém pruhu horských a podhorských příhraničních pralesů nebylo koho pokřesťanšťovat, leda *„duchy hor, trpaslíky, víly a jiné nadpřirozené bytosti"* (s. 11), které tu podle starých pověstí a autora knihy přebývaly. Konečně např. v textu o Kořenově autor sám uznává, že *„do divoké přírody zabloudil málokdo a usadit se zde nebylo možné"* (s. 117). Jiná situace byla ovšem v oblasti Českého ráje, kde je dávné osídlení nesporné.

V první kapitole *Posvátné výšiny* jsou vedle Ještědu další čtyři jen „od nás": Vyskeř, Trosky, Zebín a Mužský. Zejména o jeho dávných funkcích uvažuje autor velmi složitě, jak dokládají i hesla Klamorna na Mužském a Drábské světničky. Další kapitoly mají názvy *Síla posvátných míst, Síla posvátných staveb, Síla poutních míst, Síla posvátných vod* nebo *Posvátná místa mrtvých.* Tam jsou hřbitovy na Malé Skále (Jarmilu Glazarovou tu autor nepřipomněl), ve Veliši, Hořicích a židovský hřbitov v Turnově; jiné hřbitovy už zřejmě za tak posvátné autor nepokládá. Mezi „*posvátná místa*" zařadil Čertovu ruku na Hruboskalsku, údolí Plakánek, Klamornu na Mužském, Semín – *„největší hradiště v Čechách"*, jemuž Slunce o letním slunovratu vychází mezi věžemi Trosek; Střeleč (díky kdysi zde nalezeným asi tři tisíce let starým bronzovým sponám) a Chotěšice (kousek od Kopidlna, kde snad naši dávní předkové uctívali Peruna). K *„posvátným stavbám"* řadí nejen stavby – kostelík sv. Jana nad Železným Brodem a turnovskou synagogu, ale i Drábské světničky a skalní kapli v Klokočí pod Kozákovem. Mezi „*poutní místa*" zařadil Bozkov u Semil nebo Kalich u Besedic. Překvapilo mě, že tu jsou Dvůr Králové a Liberec, kdežto leckteré nezpochybnitelné poutní místo tu chybí. Co se autor rozhodl zařadit a co ne, to je ovšem jeho nezadatelné právo. A jestliže vybíral místa, *„z nichž vyzařuje zvláštní síla, snad by se dalo říci i nezvykle silná pozitivní energie"* (s. 167), je to hledisko těžko zpochybnitelné, byť jaksi neprůkazné a značně subjektivní. Z celých Krkonoš je tu např. uvedena jen tzv. Růženčina zahrádka. Já bych tam viděl i další *„posilující místa"*. *„Sílu posvátné vody"* má podle něj Jizera (z řek či potoků velmi širokého regionu už žádný jiný tok). K „vodám" zařadil i Sedmihorky, které však byly na mapce „přestěhovány" někam k Malým Svatoňovicím a Polici nad Metují. Kalich se posunul zase hodně na západ.

„*Uctívanými stromy*" jsou v knize jen lípy, ačkoli v jiných souvislostech píše autor často o dubech. Žádný z „uctívaných" dubů se tu asi nezachoval. Na prvním místě je Semtinská lípa. Fotografii, jak vypadala v plné kráse, tu však nenajdeme. Dále lípa v Tatobitech a skupina lip u kapličky v Tepeřích (nad Železným Brodem). Jiný „uctívaný strom" od Bezdězu po Broumov uveden není. V kapitole „*Kamenné světy*" není pod heslem Kuks tento barokní klenot, ale „Betlém" v Novém lese u Žírče. Jsou tam pak i Kacanovy. Zde vzdal zasloužený hold Vojtěchu Kopicovi. Mezi „*uctívanými kameny*" je Branžež („*pískovcový viklan na skalnatém vrcholku Smrkovce*"), mezi jen tři „*Kamenná znamení kříže*" zařadil kříž u Starého Místa u Jičína. Podle jakého klíče z mnoha kamenných křížů (nejen „smírčích") vybral autor ty tři, není jasné. S mnohou jeho volbou se ovšem rádi ztotožňujeme.

Při pročítání jednotlivých hesel se čtenář dozví leckterou zajímavost, třeba tvrzení, že se v Malých Svatoňovicích narodili oba bratři Čapkové. Narodil se tam však jen mladší – Karel, starší Josef a jejich sestra Helena se narodili v Hronově. S půlročním Karlíčkem se rodina odstěhovala do Úpice. Závěrečnou sugestivní autorovu otázku „*Kolikrát toto místo navštívili bratří Čapkové?*" (s. 180) ovšem nelze zodpovědět. V době sedmnáctiletého pobytu v Úpici (1890–1907) tam na pouti byli jistě několikrát, pokud pak jeli někam vlakem (třeba hoši v době studií), museli do Malých Svatoňovic na nádraží, které tehdy neslo název Svatoňovice–Úpice. To však až „*ke Studánce*" nedošli. Jako dospělí tu prokazatelně mnohokrát nebyli. Že tu autor nezmiňuje účast Barunky s babičkou na pouti, to snad nevadí. Spíše mi vadí neobratnost ve formulaci, že v Malých Svatoňovicích „*poutní chrám byl neustále rozšiřován a ozdobován oltáři*" (s. 180). Půdorys dnešního nevelkého kostelíka se však nezměnil někdy od roku 1830. Přibyl-li od té doby nějaký oltář, to nevím. Závěrečnou kapitolu nazval autor „*Posvátná vertikalita*" a zařadil sem čtyři mariánské sloupy z náměstí z Jičína, ze Železného Brodu a dále z Jaroměře a Broumova.

Jestliže k některým textovým pasážím v knize se nabízí leccos podotknout, musíme vysoko ocenit fotografie Dagmar Vokolkové, Jana Marouška a dalších, jejich kvalitu i výběr. Ty nás jistě mohou vylákat k návštěvě v knize zaznamenaných krásných a působivých míst. Návštěva příjemného, hezkého místa v příhodný čas nás jistě pozitivně ovlivní.

(af)

BĚLOHRADSKÝ, René – BELISOVÁ, Natálie – BOŘIL, Petr. *Kamenné kříže Čech, Moravy a Slezska*. Liberec: Knihy 555, 2013. 272 stran. ISBN 978-80-86660-37-0

Už je to dlouhých třináct let, kdy se v knižní nabídce objevil titul pražského nakladatelství Argo *Kamenné kříže Čech a Moravy*. Zásadně doplněné vydání mělo podobně jako první představit široké veřejnosti fenomén monolitických kamenných křížů jako církevních a právních památek. Kolektiv autorů z okruhu členů Společnosti pro výzkum kamenných křížů při Městském muzeu v Aši, která v roce 2014 slaví své 30. narozeniny, knihu koncipoval především jako katalog všech tehdy známých křížů tohoto charakteru (včetně zaniklých a nezvěstných). Poutníkovi krajinou naší země dodnes dobře slouží k jejich nalezení a identifikaci. Uzrál však čas představit kamenné kříže reprezentativnější formou. Tento úkol na sebe vzal triptych autorů se širokým zástupem spolu-

pracovníků, jejichž jména nesobecky připomíná titulní list knihy.

Velkorysým formátem a výpravou by se kniha snadno zařadila po bok mnoha dalších obrazových titulů, jejichž hlavním úkolem je maximálním vizuálním požitkem přiblížit dokumentovaný jev. Takové knihy tvoří základ domácích knihoven, vánočních i jiných darů a významných pracovních vyznamenání. *Kamenné kříže* Bělohradského, Belisové a Bořila se tomuto osudu umě vyhýbají zařazením textových kapitol (s. 4–49), jejichž skladba je mírně netradiční, čímž podtrhuje skutečnou nehmotnou hodnotu publikace.

Úvodní kapitola *Typy památek v krajině* (s. 4–8) sice nepřetéká fakty, ale za její autorkou Natálií Belisovou stojí dostatečná řada kvalitních titulů na téma drobných památek, že nelze pochybovat, že by kapitolu nedokázala proměnit v samostatnou kvalitní knihu. Slouží tak pro prvotní odlišení od toho, čemu se kniha věnuje především, tedy monolitickým kamenným křížům.

Následující kapitola *Medailony předválečných badatelů* (s. 9) představuje čtyři postavy, které se v 19. a 20. století výzkumu funkce a významu křížů usilovně věnovaly. Z hlediska věcné kontinuity bych spíše volil její zařazení na konec prvního bloku ke kapitole *Kamenné kříže v lidové slovesnosti, literatuře a výtvarném umění*.

Kapitoly *Morfologie a názvosloví kamenných křížů, křížových kamenů a kruhových stél* a *Kamenné kříže v Evropě* (s. 10–14) předkládají čtenáři široké spektrum podob těchto památek formou přehledného grafického ztvárnění i několika ilustračních fotografií. A pohled za hranice slouží k pochopení kontextu českých, moravských a slezských křížů ve středověké (především germanofonní) Evropě. Zcela oprávněně zní vyčítavým tónem směrem k českému prostředí slova René Bělohradského, že například Polsko nebo Německo si křížů váží mnohem více a všechny monolity chrání jako kulturní památky.

Na otázku, proč jsou některé sousední evropské země kamennými kříži takřka netknuty (Slovensko, Maďarsko aj.), se pokouší odpovědět kapitoly Michala Bureše a Stanislava Burachoviče *Středověké právo na našem území a mimosoudní cesta narovnání* a *Glosa k problematice smírčích smluv* (s. 15–25). Teprve zde si uvědomíme, jak zavádějící a mylné je označení *smírčí kříž* pro všechny kamenné kříže (případně ještě archaičtější *cyrilometodějský kříž*) a jak komplikované až nemožné může být prokazování jejich prvotní funkce. Burešově kapitole, bohatě doprovázené středověkými ilustracemi s právní tématikou, by jistě neuškodilo uvedení zdrojů, odkud použitá vyobrazení pocházejí.

Smíšené pocity nikoho neminou při četbě kapitoly *O krádežích křížů, příběhy ztracených i o těch s dobrým koncem* (s. 26–33), neboť jak naše země oplývá desítkami tisíc drobných sakrálních památek, tak se o to více ukazuje, nakolik macešsky se k nim v různých dobách chovala oficiální místa i její obyvatelé. Za všechny případy nemohu nevzpomenout v knize neuvedený případ nezvěstného kamenného, památkově chráněného kříže z Hubenova na Plzeňsku, který byl po bezmála třech desetiletích (2009) nalezen jako dekorace na soukromém pozemku v Kacanovech u Turnova. Na přelomu let 2012 a 2013 se měl uskutečnit jeho transfer na původní místo. Neméně dramaticky pak působil nález křížové stély v Břehách (MB) s datací 1704, označené již v polovině 20. století všeňským kronikářem Petrem Matouškem za ztracenou. Díky neúnavnému úsilí člena spolku Františka Mikuleho se ji podařilo v roce 2010 místně dohledat, vyzvednout ze země a znovu osadit. Na své objevení

nicméně stále čeká obdobná stéla v sousedních Ploukonicích. Závěr kapitoly je věnován dějinám Společnosti pro výzkum kamenných křížů.

V podobném duchu navazuje další stať *O transferech historických i současných*, kde se v plném světle ukazuje, že činnost společnosti nespočívá jenom v precizní evidenci a archivním výzkumu, ale že se nebojí ani těžké manuální práce v terénu.

Shrnující zamyšlení nad minulostí a budoucností kamenných křížů podává následně opět Natálie Belisová v kapitole *O názvech a ochraně křížů*. Společně s autorkou můžeme jen doufat, že již pominula divoká 90. léta, kdy se Česká republika stala zlatým dolem zlodějů a překupníků uměleckých a lidových děl od obrazů, dřevěných i kamenných soch přes křtitelnice, boží muka a kříže až ke kostelním zvonům.

Zaujetí kamennými kříži nemohlo být lépe demonstrováno než závěrečnou kapitolou *Kamenné kříže v lidové slovesnosti, literatuře a výtvarném umění,* s ukázkami děl konkrétních autorů (včetně současných) a dostupné literatury.

Na blok kapitol navazuje přehlednou mapou, rozdělenou na dvanáct regionů s poetickými podnázvy (např. *Český sever – kraj divokých roklí a strmých hor*, *Českomoravská vrchovina – kraj nespoutaných větrů*), obrazová část (s. 50–271), která si bezvýhradně zaslouží zvýšenou pozornost.

Předně je nutné si uvědomit, že fotografovo úsilí může velice snadno znehodnotit nekvalitní tisk, špatná sazba a nezodpovědná práce grafika. Stejně tak žádná tiskárna nedokáže kouzlit a z odbytých (technicky i umělecky) fotografií nikdy nevytvoří poutavou obrazovou publikaci. Souzvuk čtrnácti fotografů, grafiky Václava Hrocha (až na jednu výtku; viz níže) a tiskárny EUROPRINT, a. s., Praha ve spolupráci s libereckým nakladatelstvím RK zdá se být takřka dokonalým. Za obrazovou kvalitou knihy nepochybně stojí krom pokorné práce fotografů (dokážu si představit, že na některá místa se muselo skutečně přijet několikrát) i pečlivý výběr „vítězných" snímků. Nechybí celkové scenerie ani detail, nechybí snímky ze všech ročních období (dokonce i z dokumentárně nevděčného léta). Jakých proměn zachycená scéna prodělává během roku, ukazují srovnávací fotografie křížů, jimž je věnován větší prostor (Milhostov, s. 126–127, Mnichov, s. 128–129). Kvalitní práci fotografů prozrazuje absence chyb fotografických amatérů – sbíhavost linií, nevyvážená kompozice nebo expozice – i zjevná přítomnost kvalitního technického zázemí – objektivy s vysokou světelností, možná i shift objektivy, bezchybné použití externích blesků ad. Nejeden snímek osciluje na hraně dokumentární a umělecké fotografie. Dvojí pojetí spolu ovšem nekoliduje, nýbrž umocňuje prožitek z obrazu, ba dokonce nabádá k návštěvě fotografovaného místa. Mrazivost Podještědí zprostředkuje sluncem zalitá zimní krajina, jíž dominuje zafoukaný kříž ve Zdislavě (s. 62). Majestátnost některých monolitů fotograf umocnil podhledem (Černý š, s. 79) a jejich nenásilné začlenění do kulturní krajiny zase podtrhují snímky z okrajů lesů, remízků nebo pastvin a luk (Málkov, s. 80–81, Louchov, s. 82, Mladé Bříště, s. 193). Zvlášť působivé jsou skupiny křížů (Loket, s. 114–115, Milhostov, s. 127) nebo jejich spojení s jinou stavbou či památkou (Dřenice, s. 123, Věžnice, s. 203). Genia loci české a moravské krajiny vystihli naprosto trefně autoři fotografií ze Žebnice nebo Křenovic (s. 173 a 266–267).

Každou fotografii doplňuje stručná, leč dostačující popiska s místem určení, lokalizací v rámci České republiky a technickými parametry kříže. Dnes, rok od vydání knihy, již některé zachycené skutečnosti neplatí. Za všechny lze uvést křížový

kámen z Peklovsi (s. 71), který byl mezitím z bezpečnostních důvodů přemístěn do Městského muzea v Lomnici nad Popelkou. Podobně jako v knize neuvedený kříž v nedalekých Želechách.

Kamenné kříže Čech, Moravy a Slezska jsou bezesporu více než reprezentativní knihou, kladoucí důraz především na vizuální prožitek čtenáře. Nemohu si proto odpustit snad tisící povzdechnutí nad nejrozšířenějším nešvarem obrazových publikací – prezentaci fotografií přes dvě strany. Tam, kde snímek zaplňuje plochu obou protilehlých stran, lze záměr vizuálně paralyzovat čtenáře snad ještě tolerovat. Proč ale některé fotografie zasahují na druhý list pouze zanedbatelnou částí (Staré Křečany, s. 56–57, Tožice, s. 232–233, Křenovice, s. 266–267), anebo jsou dokonce ve středovém lomu umístěny záměrně (Hluboký Důl, s. 234–235, Žernovník, s. 260–261)? Pane Václave Hrochu, skutečně může být grafik nositelem práva veta, aby si mohl dovolit takto zasahovat do fotografovy práce? Opravdu není jiné cesty, jak inkriminované fotografie na jednotlivých stranách rozvrhnout a prezentovat? Při listování knihou jsou takto postižené strany de facto jediným rušivým elementem.

(pj)

KLIPCOVÁ, Barbora – ULIČNÝ, Petr. ***Valdštejnský palác v Jičíně.*** Jičín: Regionální muzeum a galerie Jičín, 2011. 292 stran. ISBN 978-80-87486-01-6

Na stránkách tohoto sborníku vycházely pravidelně studie Petra Uličného, věnující se stavebním aktivitám Albrechta z Valdštejna v Jičíně. Lze předpokládat, že historické prameny, které ve fondech Národního archivu objevil a při své práci využil, ho okouzlily a zaujaly natolik, že se rozhodl stavbu Valdštejnského paláce v Jičíně představit v samostatné publikaci. Ke spolupráci si přizval zkušenou historičku Barboru Klipcovou, která se ujala excerpce archivních pramenů a díky ní bylo možno rekonstruovat stavební dějiny zámku s maximálním využitím písemných i ikonografických zdrojů, a to nejen těch dosud známých, ale i nově objevených ve sbírkách a fondech českých i zahraničních historických institucí.

Monografie je rozdělena do sedmi částí, přičemž jádro práce, věnující se detailnímu popisu Valdštejnovy rezidence, čtenář nalezne v úvodních čtyřech kapitolách. Ta první ho provede starým areálem městského paláce z dob Trčků a Smiřických. Druhá kapitola, zaměřená na hlavní část objektu, nejdříve připomene rok 1620, kdy byl zámek dramaticky poškozen výbuchem a jeho zdevastovaná podoba zřejmě Valdštejna přivedla k myšlence vybudovat nové sídlo na jiném místě a v jiné podobě, o čemž vypovídají v publikaci následně představené nerealizované plány. V roce 1625 však již bylo definitivně rozhodnuto o přebudování paláce Smiřických a zvětšení jeho plochy o novou východní část. Tato velkolepá stavba je představena na dalších sto dvaceti stranách publikace a dokumentovanou formou přepisů písemných pramenů z let 1625–1634 odkrývá jednotlivé etapy výstavby. Palác nám tak roste před očima od počátečního výkupu pozemků, přes hrubé stavební práce až po finální zařizování knížecích komnat. K dokreslení představ jeho podoby autoři kapitolu doplňují komentářem k jednotlivým částem zámku i jeho významným stavebním prvkům a množstvím připojených plánů, nákresů a jiné bohaté fotografické i obrazové dokumentace umožňují čtenáři přesně identifikovat popisované exteriéry i interiéry stavby.

Shodnou obsahovou náplň vykazuje i třetí kapitola, věnující se dolní části sídla, kterou tvořily dnes již nedochované jízdárny, stáje, kovárny, míčovna, zbrojnice, vozovna, zahrada a opevnění. Závěrečný oddíl hlavní textové části pak nabízí srovnání Valdštejnovy jičínské a pražské rezidence, které na první pohled působí sice velmi odlišným dojmem, ale komponovány byly podle stejného vzorce. Nezanedbatelný prostor v publikaci zaujímají přílohy, které prezentují formou transkribovaného textu šest inventářů jičínského zámku, sepsaných v letech 1618–1686 a umožňujících i dnes nahlédnout nejen za dveře tehdejších panských pokojů, ale i do lokajských komor, kuchyní, sklípků, skladů, maštalí a dalších hospodářských budov. Samozřejmou součástí knihy je bibliografie a jmenný rejstřík.

Obsahově i graficky považuji monografii za velmi zdařilé dílo, bez možnosti cokoliv jí vytknout, a po jejím přečtení mohu jen potvrdit slova autorů z úvodu publikace, že *„je nesmírně zajímavé a inspirativní sledovat Valdštejnův promyšlený stavební program jičínské metropole krok po kroku, myšlenku po myšlence a stavbu po stavbě*".

(rj)

Dzieje Kowar: zarys monograficzny do 2010 roku. WERESZCZYŃSKI, Wiesław (red.). Jelenia Góra – Kowary, Wydawnictwo „A-F-T", 2013. 688 stran. ISBN 978-83-936067-0-2

V uplynulém roce oslavila dvě krkonošská města s hornickou minulostí svá významná výročí, kdy obdržela městská privilegia. Slezské Kowary od Vladislava Jagellonského roku 1513 a Vrchlabí od Ferdinanda I. Habsburského roku 1533. V Kowarech kulatou pětistovku připomněli mj. znamenitým edičním činem, jenž je ovocem píle rozsáhlé skupiny odborníků a veřejných činitelů. Jejich seznam v záhlaví titulního listu čítá plných třináct osob. Najdeme mezi nimi krom redaktora Wiesława Wereszczyńského např. Romana Stelmacha, Krzysztofa Jaworského, Iva Łaborewicze i kowarského starostu Mirosława Góreckého. Ten přispěl do publikace nejen hutným úvodem, ale i statí o historii hraničního přechodu Okraj – Pomezní Boudy.

Rozsáhlé dílo o bezmála sedmi stech stranách počíná přehledem pramenů k historii města a panství v archivech ve Wrocławi, Jelení Hoře, Kamienci Ząbkowickém a dosavadní literaturou k tématu. Obsah je rozdělen chronologicky do dvou oddílů: od počátků do konce druhé světové války a nových dějin od roku 1945 do roku 2010. Mezi ně je vloženo pojednání o architektonických a uměleckých památkách města včetně popisu nejstarších pečetí a městského erbu.

První oddíl zahrnuje dějiny Kowar od počátků jako rolnické a hornicko-řemeslnické obce ve středověku do roku 1513. Pak sleduje období, kdy se stává s řadou dalších zemědělských obcí jedním z panství rodiny Schaffgotschů. Zaznamenává hořký konec majitele Hanse Ulricha, Valdštejnova generála, konfiskaci jeho jmění a popravu v Řezně roku 1635.

Období třicetileté války a dobu po ní do roku 1740, kdy stále přetrvává Slezsko v rámci zemí České koruny, a tedy pod Habsburky, prožívá město ve vší složitosti. Po hospodářském zruinování vpády vojsk (mj. lisovčíci i Švédové) následuje brutální násilná rekatolizace, protože knížectví svídnicko-javorské, kam město patří, je v přímém vlastnictví krále.

Jemu jako schaffgotschovský konfiskát město patřilo až do roku 1639. Potom je koupil zakladatel české magnátské rodiny

Heřman Černín z Chudenic. V rukou tohoto hospodářsky i politicky významného rodu Kowary zůstaly víc jak celé jedno století až do roku 1747, kdy bylo vykoupeno pruským králem Friedrichem II. od paní Isabelly Marie Černínové.

Černínské období v dějinách města i panství je pro českého historika a čtenáře mimořádně zajímavé. Řada nových majitelů z Čech tedy začíná Heřmanem Černínem (1576–1651), obratným a dosti bezohledným shromažďovatelem majetků nekatolíků po konfiskacích. Ve strýcových šlépějích pokračuje dědic, politik a diplomat Humprecht Jan (1628–1682). Ten ozdobil nepřehlédnutelnou dominantou kostecké panství a Prahu mohutným barokním palácem. Mezi držiteli slezských majetků dále následují Heřman Jakub (1659–1710), František Josef (1697–1733) a jeho vdova, kterou tu řada Černínů končí. Černínové se na poměrně vzdáleném panství v Dolním Slezsku, podobně jako jinde v Čechách, nechávali zastupovat úředníky, protože byli vázání jako diplomaté i jinak u dvora ve Vídni nebo v cizině. Pilný historik Wiesław Wereszczyński na základě slezské literatury a archivního studia zaznamenal čtyři návštěvy panstva, které si svou honosností téměř v ničem nezadaly s návštěvou panovníka. Pivo a víno tekly proudem, mezi přihlížející průvodům byly rozhazovány drobné mince, chudině se rozdávaly bochníčky chleba a housky. Na nádvoří zámku Nový Dvůr se na rožních opékali celí voli a jeleni...

Škoda, že autor nepoužil kvalitní českou literaturu k tématu (v knize se uvádí jediný český titul J. Pilnáčka *Rody starého Slezska* I– V, Brno 1991–1998). Mohl by na základě biografie Heřmana Černína od jindřichohradeckého archiváře Františka Tischera kowarskému čtenáři sdělit další podrobnosti. Předně je tu uvedena první Heřmanova návštěva za Krkonošemi roku 1639, kdy se víceméně inkognito vypravil na obhlídku panství a málem upadl do zajetí harcujících Švédů. Dále se tu z korespondence dozvídáme, že koupě Kowar mu byla za 216 000 zlatých vnucena a lituje, *že do toho vlezl*. Podobně píše i Zdeněk Kalista (*Mládí Humprechta Jana Černína. Zrození barokního kavalíra.* Praha 1932). O Černínech píše trochu jinak a čtivě jako o kostecké vrchnosti Josef Pekař v geniální *Knize o Kosti.*

Přehlédněme nyní černínské návštěvy v Kowarech: 1639, 1649 – Heřman, 1663 – Humprecht Jan, 1683, 1695 – Heřman Jakub, 1727 – František Josef.

Černínské období Kowar je naplněno takřka souvislou linkou sporů mezi měšťany a vrchností, kterou zastupují úředníci, snažící se na úkor poddaných obcházet jim v minulosti udělená privilegia. Velmi nevybíravě si počíná zejména purkrabí Jan Kryštof Baderi, jehož spor s městem se dostává v roce 1695 až do Vídně k císaři Leopoldovi I. Je pravděpodobné, že v černínské části jindřichohradeckého archivu by se k tématu našly další cenné údaje (korespondence apod.)

Kniha dál sleduje vývoj města a jeho okolí v rámci pruského státu za Hohenzollernů. Dočítáme se o útlumu těžby železné rudy a jejího zpracování už za třicetileté války. Do popředí se zvolna, ale jistě, dostává domácí textilní výroba a obchod. Město bohatne a spolu s Jelení Horou a Kamennou Horou obchoduje s textilem i v zahraničí. Tento vývoj přechodně narušují slezské a napoleonské války, ale postupně nastupuje průmyslová výroba. Rostou státem podporované manufaktury a později důležité továrny. K oživení dochází v těžbě železné rudy.

Město úspěšně překonává hospodářské obtíže, které s sebou přinesla i první světová válka a následná hluboká hospodářská krize. Roste počet obyvatel, rozvíjí se by-

tová výstavba. Třicátá léta 20. století jsou v zemi ve znamení nástupu fašismu, jemuž kowarští ve velké většině dali svou důvěru. Jí otřásla teprve druhá světová války s jejími katastrofálními důsledky po roce 1945.

Oddíl o architektonických a uměleckých památkách města a nejbližšího okolí, vložený do chronologického popisu jeho minulosti je, přestože jde o nepříliš mnoho objektů, značně rozsáhlý. Na textu o více jak stovce stran se podílelo několik autorů.

Uvádí ho historie a popis farního kostela Panny Marie (14.–15. století), pozoruhodného zejména malířskou výzdobou interiéru (Lorenzové). Nás Čechy ovšem zaujme na prvním místě práce českého řezbáře a sochaře Antonína Dorazila, mistra umělecké hutě kláštera v Křešově a pokračovatele F. M. Brokoffa. Zhotovil tu hlavní oltář a druhý boční v kapli sv. Jezulátka.

Dominantní místo v krajině má kaple sv. Anny (18. století). Palác Nowy Dwór (16. století) v parkové úpravě, dnes v soukromých rukou, nám připomene černínské období, kdy byl sídlem správy panství a přijímal, byť řídké, návštěvy panstva. Zámeček Ciszyca (18. století) připomene milostný románek budoucího německého císaře Viléma s Polkou Elizou Radziwillównou, která tu žila s otcem Antonínem. Město nejen v minulosti, ale i dosud reprezentuje budova radnice z 18. století. Krom ní stojí na náměstí za pozornost řada průčelí měšťanských domů, většinou z téže doby.

Barokní stavbu evangelického svatostánku z let 1743–1745 a jeho interiéry můžeme obdivovat bohužel už jen z dobových rytin nebo pohlednic. Roku 1959 zcela vyhořel. Dle popisu se dovídáme, že i tady se svolením opata pracoval pro luterány křešovský Antonín Dorazil se svým druhem Lachelem-Smíškem. Oheň strávil jejich oltář a kazatelnu.

Počátek 20. století dal za vznik dvěma znamenitým stavbám v osadě Wojków, sanatoriím Bukowiec a Wysoka Łąka.

Zachytit další historické období v dějinách města od konce druhé světové války do současnosti (rok 2010) připadl hlavně jelenohorskému archiváři Ivo Łaborewiczovi. Úkol nelehký, neboť velmi složitý až bouřlivý popřevratový vývoj, byť časově nepříliš vzdálený dnešku, často postrádá k řadě oblastí potřebného množství dokumentačního materiálu. Jde o první měsíce po květnu 1945, kdy sovětská vojenská správa je nucena využít dosavadní německé administrativy, neboť příliv nového polského etnika není příliš silný a rychlý. Vyřešen je ale v základech průběh zásobování a hospodářského života. Po neúspěšných pokusech nahradit neslovansky znějící Schmiedeberg – Krzyźatka či Kuźnick – vítězí Kowary. Je proveden odsun Němců a polský živel ve městě přejímá veškerou iniciativu. Rokem 1948 končí v knize popis prvního pionýrského poválečného období.

Další etapa života města je poznamenána do jisté míry překotným vývojem v důsledku příchodu sovětských odborníků a ve znamení těžby uranové rudy. Počet obyvatel ze sedmi tisícovek, přestože bylo ve dvou etapách odsunuto 4300 Němců, rapidně vzrostl a v roce 1971 dosáhl 11 353 osoby. Hlavní tón veškerému životu udávají průmyslové závody Fabryka Dywanów Smyreńskich ad., především však závod na těžbu a úpravu uranové rudy R – I.

Z této doby je poměrně rozsáhlá další bytová výstavba sídliště Nowe Osiedle s budovou kulturního domu. V blízkém Wojkowě se rozšiřuje komplex sanatorií, zabývající se léčením tuberkulózy a respiračních onemocnění, jenž nabývá celostátního významu.

Intenzívní socializační tlak (kolektivizace zemědělství, ve službách, školství a kultuře), který autor nazývá diktaturou

komunismu, se ne vždy setkává s porozuměním a úspěchy. Nicméně během 70. let probíhá další intenzívní rozvoj průmyslové výroby. Krom tradiční továrny na výrobu koberců v Kowarech pracuje závod, vyrábějící technické druhy plsti, strojírna a porcelánka.

Počátkem 80. let i Kowary zažívají politický neklid (Solidarita) a období stanného práva. Do nových poměrů vchází město roku 1990, do doby III. republiky. Přechod není jednoduchý a je ve znamení konce nebo útlumu výroby dosavadních podniků a s tím i růstem nezaměstnanosti. Město hledá novou orientaci v rozvoji služeb, cestovního ruchu a turistiky.

Kniha pokračuje dál zvláštní statí o místním hornictví po roce 1945 a využitím terénů po těžbě pro zdravotnictví a cestovní ruch. Dál se dočteme o mezinárodní družební činnosti, v níž mají své místo Malá Úpa a Vrchlabí, o kultuře, umění a sportu v současnosti.

Záslužné encyklopedické dílo je v závěru vybaveno řadou příloh a tabulek. Je tu obvyklá bibliografie, několikastránkový rejstřík osob, slovník výrazů, používaných v historii umění, výběr historických německých jmen zdejších lokalit a jejich dnešní polská podoba, včetně ulic ve městě. Najdeme tu jména představitelů obce a později města, fojty ve 14. století počínaje až po dnešního polského starostu. Velice praktický je výběrový přehled nejdůležitějších událostí z dějin města.

Nesmím zapomenout chválit množství černobílých reprodukcí archivních materiálů, rytin a fotografií v textu i celostránkové barevné přílohy. Přímo lákavě zve k otevření knihy zajímavá barevná montáž na omyvatelných deskách, zachycující radnici s barokní plastikou sv. Jana Nepomuckého a krkonošskými hřebeny v pozadí.

(fj)

Von je eště živej: vypravování Františka Doška z Jilma. Zapsala Hana Tomešová. Jilemnice: Gentiana pro Kabinet kerkonošské slovesnosti v Poniklé, 2012. 63 stran, 20 obrazových příloh. ISBN 978-80-86527-31-4

Tento drobný literární počin vyšel v roce 2012 a je věnován vzpomínkám legionáře Františka Doška především na období 1. světové války. Je rozdělen do předmluvy, dvou hlavních částí a 25 kapitol. Poněkud nevyváženě se první část (s názvem *1. světová válka*) skládá z 24 kapitol na 45 stranách a druhá část publikace (*Vojenská služba*) pak obsahuje jednu kapitolu o pouhých dvou stranách textu. Pod názvem *Vojenská služba* je ale pouze obsaženo autorovo vzpomínání na část služby v rakouské armádě. Tato etapa Doškova života je navíc řazena proti chronologii až na konec publikace, ačkoli by logicky lépe vyzněla na začátku vyprávění.

V předmluvě se čtenář může stručně seznámit s osobou legionáře Františka Doška. I když to není hlavním posláním, je přeci jen škoda, že nebyla pozornost věnována konfrontaci s vojenskými archivními dokumenty, které by čtenáři nabídly základní a rychlou orientaci v místech, datech či útvarech spojených s osobou vzpomínajícího legionáře. Veřejně dostupná databáze legionářů uvádí, že František Došek narukoval u jičínského pěšího pluku č. 74, na srbské frontě byl zajat dne 1. prosince 1914. Jako datum přihlášky do čs. legií je uvedeno datum 28. října 1918. Pokud je toto datum správně uvedené, měl František Došek „štěstí", jelikož ti, co vstoupili do čs. vojska v zahraničí po 28. říjnu 1918, neměli status legionáře podle zákona (právě datum podání přihlášky a zařazení legionářů do vojska bylo později předmětem častých sporů legionářů s úřady). Dále archivní materiály hovoří, že František

Došek měl sloužit v zázemí 24. střeleckého pluku čs. legií ve Francii a do přímých bojů tedy již nezasáhl. Taktéž v publikaci chybí alespoň základní nástin dějinných událostí doby, o kterých pojednává.

Samotné vzpomínky líčí nejprve okolnosti zajetí Františka Doška a jeho pobyt v Srbsku. Velmi zajímavá jsou pak svědectví ze známého tzv. hladového pochodu přes Albánii a intenzivně jsou popsány i podmínky v zajateckém táboře na Asinaře. Největší část vzpomínek je však věnována popisu života ve Francii, kde byl František Došek coby zajatec využíván k různým polním pracím. Je jen škoda, že co do rozsahu je právě období legionářského působení Františka Doška popsáno nejstručněji, ale je to do jisté míry způsobeno jeho pozdějším vstupem do čs. zahraničního vojska.

Je nutné si uvědomit, že nehovoříme o standardní publikaci a podle toho je k ní potřeba také přistupovat. Ve skutečnosti se jedná o přepis záznamů mluveného slova legionáře Doška, pořízených v roce 1969. „*Ve snaze co nejvíce zachovat původní styl vyprávění byl respektován ráz mluvené řeči i variabilní výrazy.*" Tak charakterizuje text pamětí autorka přepisu, vnučka legionáře, Hana Tomešová. Zvolená forma publikování vzpomínek v sobě skrývá sympatický úmysl zachovat a veřejnosti zprostředkovat charakteristické podkrkonošské nářečí. Na druhou stranu původní styl vyprávění se v tištěné podobě stává mnohdy velmi obtížně čitelný. Situaci čtenáři příliš neusnadní ani stručný seznam vysvětlivek, který je zaměřen spíše na vysvětlení odborných termínů. Velkou výhodu však představuje připojený CD nosič, na kterém jsou zachyceny ony originální nahrávky Doškových vzpomínek.

Vydání vzpomínek legionáře Františka Doška lze vnímat jako veskrze pozitivní počin. A to zvláště v době, kdy se blíží staletá výročí bitev a událostí 1. světové války. Díky podobným konkrétním svědectvím si tak veřejnost může utvořit obraz o tehdejší nelehké době.

(juř)

ZACHAŘ, Michael. *Václav Jansa (1859-1913): obrazy a kresby, výběr z díla.* S. l.: M. Zachař, 2014. [106 stran]. ISBN 978-80-260-5679-9

K stému výročí úmrtí malíře Václava Jansy (1859–1913) uspořádalo Krkonošské muzeum v Jilemnici jedinečnou výstavu z díla tohoto opomíjeného umělce. Autorem výstavy, koncepce katalogu a textu v něm byl PhDr. Michael Zachař, ředitel pražského územního pracoviště NPÚ. Zachař se českou malbou konce a přelomu 19. století dlouhodobě zabývá a snaží se připomínat umělecké osobnosti, které posléze zůstaly mimo nejprogresivnější proud českého výtvarného umění, avšak ve své době výrazně spoluvytvářely národní kulturní niveau a jejich dílo dodnes má nezpochybnitelnou kvalitu. Jansa je toho dobrým dokladem, ale těch zpola zapomenutých osobností, jako byl třeba i turnovský Jan Prousek (1857–1914), s nímž Jansa konzultoval krajinu na obřím plátně *Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou*, bychom našli mnoho. Svá umělecká studia a dráhu nastoupili v době snad nejzávažnějšího vývojového předělu v dějinách výtvarného umění. Ještě nikdy nebyla v evropském prostoru taková tenze mezi názorovými okruhy a jejich národními podobami v jednotlivých zemích. Uvědomme si, že v desetiletí mezi lety 1832–1841 se narodili Manet, Cézanne, Monet a Renoir, že roku 1863 vznikla přelomová Manetova *Snídaně v trávě* a devět let nato Monetův *Imprese – Východ slunce*, který dal název celému no-

vému hnutí. Čeští malíři jako Prousek, Jansa a s nimi celá jedna, spíše dvě generace byli zatím odkázáni na konzervativní prostředí doznívajícího romantismu a akademie, jako byla ta pražská, vídeňská nebo drážďanská, pokud ovšem nezamířili za poučením právě do Francie. M. Zachař je díky svému dlouhotrvajícímu zájmu i spolupráci s aukčními domy dobře obeznámen se zastoupením díla V. Jansy ve veřejných a soukromých sbírkách a mohl pro jilemnickou výstavu sestavit zajímavou kolekci, prezentující malířovu tvorbu v rozpětí patnácti let, od roku 1890 do 1905. V případě katalogu jsem se pouze pozastavil nad zařazením akvarelů mezi kresby, ale hlavně – podle mého – zbytečným dělením malířovy tvorby do tematických okruhů jako *Vody, Kvetoucí louky, Stromy* atd., které – oproti prostému chronologickému řazení – nejenže nepřináší divákovi nějakou další informaci navíc, ale naopak znesnadňuje pochopení Jansova uměleckého vývoje. Čtenář je nucen znovu se vracet v čase a v takto poněkud nesourodém katalogu pak například po pokročilém, expresivním *Červeném máku* (kol. 1905) z konce oddílu Kvetoucí louky narazí na romantický *Podvečer na venkově* (1890) a biedermeierovsky drobnopisný obraz *Staré vrby* (1891), uvádějící následující kapitolu Stromy. Zachařova zkratka charakterizující malíře jako *„toho po Chitussim, který je lepší než Liebscher a starší než Mařákovci"*, vypovídá o teoretikově zaujetí pro přehlíženého Jansu, jehož by rád v očích odborníků i veřejnosti rehabilitoval. K tomu směřuje i celý jinak věcný a obsažný text a výběr citací. Pravda, na rozdíl od Kašpara dokázal Jansa překonat romantické meze, byl vynikajícím akvarelistou umně zachycujícím městské pasáže, ale z jeho tvorby je zřejmé, jak obtížně se on a jeho vrstevníci v té době orientovali a že se pilně rozhlížel, ale nakonec nedospěl k jednoznačnému výtvarnému postoji. Ostatně i v katalogu toho nalézáme jako důkaz ozvěny děl jiných českých mistrů. V *Kotvišti u řeky* nebo *Zimě na řece* se nám připomíná Chitussi, v *Podzimní náladě* se ozývá Slavíček, obraz *Kampa* by mohl docela dobře být od Schikanedera ... Přesto však Jansa dosáhl kolem roku 1905 k uvolnění barvy i samotného přednesu, v katalogu dobře doloženém *Lesem v červáncích* nebo *Expresivní krajinou*. Nemusíme sdílet Zachařovo zaujetí právě dílem Václava Jansy; jak už bylo řečeno, podobných osudů a nedoceněných nebo zapomenutých uměleckých osobností českého výtvarného umění máme na přelomu 19. a 20. století celou řadu. Bezpochyby ale byla Jansova jilemnická výstava a katalog s ní spojený užitečným a v lecčems i objevným počinem.

(mc)

BACHMANNOVÁ, Jarmila. ***Jak to bylo dřív. Vyprávěnky z Podkrkonoší II.*** Liberec: Nakladatelství Bor, 2013, 208 stran. ISBN 978-80-87607-18-3

Autorka působí od doby ukončení studií (čeština a italština na FF UK) na Ústavu pro jazyk český jako česká dialektoložka. Od konce 60. let se věnuje výzkumu převážně českých nářečí, ale i nářečím dalších evropských národů, resp. etnických skupin. Výsledky z terénu pravidelně publikuje v odborných publikacích a statích, ale někdy i širšímu čtenářstvu přístupnější, částečně odbornou formou, což je případ její poslední knihy.

Samotný (pod)titul vystihuje tématiku i formální zpracování knížky a také skutečnost, že publikace volně navazuje na první díl: *Co my toho prožili* (2012). Konkrétně se jedná o vzpomínky starousedlíků z tradičně převážně česky mluvících obcí

západních Krkonoš a Podkrkonoší, řazených abecedně (Benecko, Buřany, Františkov, Horní Dušnice, Horní Štěpanice, Jestřabí v Krkonoších, Kundratice, Martinice v Krkonoších, Mrklov, Poniklá a Roudnice). Vypravěči zde vystupují anonymně, nicméně leckterý bystrý regionální čtenář zajisté v některém z příběhů pozná coby autora třeba svého souseda. Většinu výpovědí zaznamenala na diktafon Jarmila Bachmannová během studijních návštěv v domácnostech mluvčích v letech 2012 a 2013, ale autorka zpracovala i pět záznamů z archivu Ústavu pro jazyk český, které byly pořízeny v letech 1957 a 1965. Právě na příkladu konfrontace současných nahrávek a nahrávek z 50. a 60. let demonstruje, jak poměrně rychle dochází k zániku tradičního místního dialektu. Do knihy jsou zařazeny souvislé a obsahově zajímavé úseky vyprávění. Věk pamětníků se pohybuje v rozmezí 54 až 92 let, přičemž většině vypravěčů je lehce přes osmdesát. Z tohoto vyplývají i období, která jsou starousedlíky nejčastěji reflektována: éra první republiky a protektorátu a 50. léta.

Výpovědi mají přinejmenším dvě základní roviny: lingvistickou, akcentovanou autorkou, ale i historickou. Mluvený projev neprofesionálního vypravěče je v textu zachycen co možno nejvěrněji, což ocení zvláště zájemci o (pod)krkonošský dialekt, který v jeho původní podobě bohužel používá čím dál méně mluvčích. S ohledem na čtenáře je užito tzv. varianty folklorního přepisu, který se nejvíce blíží spisovné podobě. Německé výrazy jsou psány tak, jak byly vysloveny. Transkribce vypadá např. následovně: *Já nejsem žánej odbornik, ty dřiųjejši lidi, staųjeli ježky z polinek, prokládali to roštím.* Nebo: *…tak bába popadla fotku a: „Unsr Walter ist gefaln!"* Součástí knihy je přehledná mapka českého (pod) krkonošského nářečí, kapitolky vysvětlující zachycení jazykových aspektů a psanou podobu vyprávění, slovníček méně obvyklých výrazů a nechybí ani CD s vybranými audiozáznamy vyprávění.

Pro zájemce o regionální historii a etnografii jsou hodnotné autentické vzpomínky na konkrétní rodinné, společenské a náboženské zázemí, dobové činnosti a tradice, které se postupem času měnily, nebo zcela vytrácely. V hojné míře se hovoří o zážitcích ze školních lavic, hospodaření na chalupách, domácím tkalcování a navlékání korálí, dřevaření na horských svazích a dalších tradičních pracích. Vzhledem k místní blízkosti německého etnika je často vzpomínáno na soužití s Němci a následně i na válečné události. Pochopitelně pamětníci připomínají slavení výročních svátků, ale i zdánlivě běžné situace a historky s nimi spjaté. Hodnotné jsou rovněž i zmínky o specifických lokálních toponymech, které mladší obyvatelé regionu tak podrobně neznají. A kdo jsou důležití „hrdinové" příběhů? Zpravidla „obyčejní" horalé, kteří vždy byli a dodnes jsou nezbytnou součástí regionálního koloritu. Vyprávěnky jsou doplněny dobovými fotografiemi z rodinných archivů vypravěčů nebo soukromých sběratelů.

Poslední kniha Jarmily Bachmannové je výtečnou sondou do každodenního živobytí, radostí a starostí našich (pra)babiček a (pra)dědečků, které zásadní měrou formovalo vedle společensko-politických událostí přírodní prostředí Krkonoš a Podkrkonoší. Výhledově se můžeme těšit na další pokračování, pro které autorka sbírá materiál.

(lid)

Autoři tohoto svazku

Babík Michal, PhDr., Regionální muzeum a galerie Jičín, babik@muzeumhry.cz
Bílek Jan, Mgr. *(jb)*, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., Památník národního písemnictví, Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, bilek.jan1@gmail.com
Bílková Eva, PhDr., SOA v Zámrsku – SOkA Jičín, bilkova.sh@seznam.cz
Bílek Karol, prom. hist. *(blk)*, LA PNP Praha-Strahov, KarolBilek@seznam.cz
Boublík Jan, PhDr., Národní muzeum, jan_boublik@nm.cz
Bradáčová Michaela, Mgr. *(bra),* Severočeské muzeum v Liberci, michaela.bradacova@muzeumlb.cz
Cogan Miroslav, PhDr. *(mc)*, Muzeum Českého ráje Turnov, cogan@muzeum-turnov.cz
Drahoňovský Jan, Mgr., Městské muzeum a galerie Lomnice n. P., muzeum.lomnice@seznam.cz
Dušek Libor, Mgr. *(lid)*, Správa KRNAP Vrchlabí, dusek@krnap.cz
Fetters Aleš, Mgr. *(af),* Babí u Náchoda
Fiedler Günter, Ing., Středisko česko-německého porozumění Trutnov, Gunter.Fiedler@seznam.cz
Hájková Farská Jana, Mgr., Muzeum a Pojizerská galerie Semily, jana.farska.hajkova@gmail.com
Hejralová Petra, Mgr. *(hej)*, Městské muzeum Železný Brod, petrahej@centrum.cz
Horák Václav, Mgr., Městské muzeum a galerie Hořice, horak@muzeum.horice.org
Chutný Karel, Mgr., SOA v Zámrsku – SOkA Jičín, karel.chutny@soka-jc.cz
Jakl Michal, Bc., Vlastivědné muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí, muzeum@vysokenadjizerou.cz
Jakouběová Vladimíra, PhDr. *(jak)*, Muzeum Českého ráje Turnov, jakoubeova@muzeum-turnov.cz
Jakubec Pavel, Mgr. *(pj)*, SOA v Litoměřicích – SOkA Semily, jakubec@soalitomerice.cz
Janků Radka, Mgr. *(rj),* SOA v Zámrsku – SOkA Jičín, radka.janku@soka-jc.cz
Jirásko, František, Mgr. *(fj),* Arnultovice
Jurigová Alena, Mgr. *(aj),* SOA v Zámrsku – SOkA Jičín, alena.jurigova@soka-jc.cz
Juřena Jan, Mgr. *(juř),* ČsOL Mladá Boleslav, Honzik.Jurena@seznam.cz
Kalašová Marcela, PhDr., Národní filmový archiv, marcelakalasova@email.cz
Kilián Jan, PhDr., Ph.D., katedra historie FPE ZČU v Plzni, jankilian@email.cz
Kletvík Jan, Mgr., Kabinet studia jazyků Ústavu pro jazyk český, AV ČR, v. v. i., jan.kletvik@seznam.cz
Kříž Jaroslav, Mgr. et Mgr., doktorand na Ústavu etnologie FF UK v Praze, Jaroslav.kriz@seznam.cz
Lhotová Markéta, PhDr. *(lho)*, Severočeské muzeum v Liberci, marketa.lhotova@muzeumlb.cz
Louda Jiří, Mgr., doktorand Historického ústavu FF Univerzity Hradec Králové, jirka.loudik@seznam.cz
Louda Jiří, Mgr., Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, jlouda@krnap.cz
Luštinec Jan, PaedDr. (*jl)*, Krkonošské muzeum Jilemnice, jan.lustinec@centrum.cz

Navrátil Ivo, PhDr. *(in)*, SOA v Litoměřicích – SOkA Semily, navratil@soalitomerice.cz
Novák Jan, RNDr., Ph.D., Přírodovědecká fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Laboratoř archeobotaniky a paleoekologie, prourou@gmail.com
Novák Radek, Mgr., Regionální muzeum a galerie v Jičíně, novak@muzeumhry.cz
Novotný Robert Radim, Mgr. *(rrn)*, SOA v Praze – SOkA Kladno, robert.r.novotny@seznam.cz
Pavelka Jaroslav, Mgr., Ph.D., Katedra archeologie FF Západočeské univerzity v Plzni, japetos@kar.zcu.cz
Pospíšil Aleš, PhDr., Ph.D., katedra výtvarné výchovy PedF Jihočeské univerzity, České Budějovice, pospisila@seznam.cz
Prostředník Jan, PhDr., Ph.D., Muzeum Českého ráje Turnov, prostrednik@muzeum-turnov.cz
Sajbt Jiří, Bc., Muzeum Českého ráje Turnov, sajbtjiri@seznam.cz
Špráchal Přemysl *(pš),* Vysoké n. Jiz., sprachalp@seznam.cz
Tomášek Martin, Mgr., Ph.D., Národní památkový ústav, ÚP Praha, Tomasek@up.npu.cz
Tomíčková Oldřiška, PhDr., Městské muzeum a galerie Hořice, tomickova@muzeum.horice.org
Vašata Ondřej, Mgr., Muzeum Podkrkonoší v Trutnově, mohaubt@seznam.cz

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ
vlastivědná ročenka
svazek 27

Vydal Státní oblastní archiv v Litoměřicích – Státní okresní archiv Semily, Muzeum Českého ráje v Turnově a Regionální muzeum a galerie v Jičíně v roce 2014. Vedoucí redaktor Ivo Navrátil, tajemník redakce Pavel Jakubec. Redakční radu ve složení Michal Babík, Karol Bílek, Miroslav Cogan, Eva Chodějovská, Vladimíra Jakouběová, Radka Janků, Markéta Lhotová, Jiří Louda a Jan Prostředník vede Jan Luštinec. Obálka a grafická úprava Jaroslav Barták. Jazyková spolupráce Günter Fiedler a Ivo Łaborewicz. Vytiskla Tiskárna Glos Semily, s. r. o. Náklad 400 výtisků. Stran 344.